COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM.

PATRES QUARTI ECCLESIAE SAECULI.

S. AMBROSIUS.

I.

PROSTAT INSUPER VENALE

MONTIS PESSULANI,

Apud **VIRENQUE**, BIBLIOPOLAM,

PARISIIS,

Apud **BIBLIOPOLAM**, CUI NOMEN GALLICE :

SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES.

Rue des Saints-Pères, 16.

PARISIIS, E TYPOGRAPHEO BOURGOGNE ET MARTINET,
VIA VULGO DICTA DU COLOMBIER, 30.

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM,

COMPLECTENS

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS,

UNA CUM

D. M. N. S. GUILLON,

EPISCOPO MAROCHIENSI, IN FACULTATE THEOLOGIÆ PARISIENSI ELOQUENTIÆ SACRÆ PROFESSORE, AUCTORE LIBRI CUI TITULUS GALLICE:

BIBLIOTHEQUE CHOISIE DES PERES GRECS ET LATINS.

OPUS REGNI DICATUM.

TOMUS QUINQUAGESIMUS QUARTUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

M. DCCC. XXXVI.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

OPERUM

PARS I.

TRACTATUS DE SCRIPTURA.

SANCTUS AMBROSIUS

MEDIOLANENSIS EPISCOPUS.

(ANNO 397.)

LATINUS.

Sanctus Ambrosius, Ambrosii Prætorii in Galliis Præfecti filius, Treviris circa annum 340 natus, Romæ defuncto patre, ita liberalium disciplinarum studio informatus est, ut propter eloquentiam cæterasque animi dotes a Probo Prætorii in Italia Præfecto inter consiliarios primum accenseretur, Æmiliæque postea et Liguriæ præpositus ab eodem mitteretur dicente : *Vade, age non ut judex, sed ut episcopus.* (*Paulin. in Vita Ambro*.)

Cum autem defuncto Auxentio Ariano, Mediolanensi episcopo, populus novum electurus pontificem ad seditionem inclinaretur, sedandæque turbæ causa adesset in Ecclesia Ambrosius magna cum eloquentia animos dissidentium demulcens, audita vox pueri clamantis : *Ambrosius episcopus;* quem secuti omnes,

Catholici pariter et Ariani, Ambrosium adhuc catechumenum in episcopum poposcerunt. Mirari Ambrosius, tremere, fuga impendentem declinare honorem ; peccata etiam simulare, quibus tanti muneris indignus judicaretur. Sed frustra; jubente enim ipso imperatore Valentiniano I, sacram unctionem octo post baptismum diebus suscipere coactus est, die septima decembris anni 374, ætatis circiter 34, exultante populo, cunctisque Orientis Occidentisque approbantibus episcopis.

Statim atque consecratus est, Ecclesiæ vel pauperibus quod auri argentive supererat, erogavit, ipsaque prædia, relicto Marcellinæ sorori reditibus fruendi jure, Ecclesiæ iterum voluit dedicare. Satyrum fratrem, qui Mediolanum invisendi fratris gratia devenerat, domus administrationi præfecit, cunctisque temporalibus curis expeditus exercendo ministerio non *omnia* tantum *impendere, sed superimpendere se ipsum,* (2 *Corinth.* XII. 15.) juxta apostolicam sententiam, firmiter proposuit. Cujus ordinationis certior factus Basilius ita sancto pontifici respondit : « Qui olim, inquit, (*Deus*) ex pastoribus ovium populo suo principem excitavit, et Amos de grege caprarum sumptum spiritu suo instruxit, nunc virum ex urbe regia, cui totius gentis principatus

concreditus erat, sapientia sublimem, generis claritate, vitæ splendore, orandi facultate, et rebus sæcularibus illustrem ad gregum Christi pasturam traxit : qui projectis hujus vitæ opibus universis, proque damno habitis, ut Christum lucrifaceret, commissa sibi magni ac præclari navigii, Ecclesiæ videlicet Dei, in fide Christi gubernacula accepit. Age igitur, o homo Dei, quandoquidem non ab hominibus accepisti aut doctus es Evangelium, sed ipse te Dominus e medio judicum terræ desumptum ad cathedram apostolicam transtulit. » (*Epist.* LV.)

Symmacho apud Valentinianum II, ut altare Victoriæ intra Senatus Romani ædes restitueretur, fortiter agenti fortius ipse obstitit. Ad Maximum tyrannum ab eodem Valentiniano, vel potius ab ejus matre Justina regni habenas junioris illius principis loco moderante, pacis arbiter deputatus, bellum ab imperio arcere prævaluit. Cum autem Ariana illa matrona templum Arianis tradendum postularet, intrepidus respondit pontifex, sacras Dei ædes ab impiis profanandas tradere episcopo non licere. Hinc exorta contra sanctum doctorem acerbissima persecutio : satellites undique sacra templa circumstabant ; projiciebantur in carcerem Catholici ; urgebant templi traditio-

nem missi ab imperatore tribuni. Ascendebat interea ad altare pro populo simul et imperatore oraturus pontifex, instantibus respondens Comitibus : « Si a me peteret *imperator* quod meum esset, id est, fundum meum, argentum meum, quidvis hujusmodi meum, non refragarem, quanquam omnia, quæ mei sunt, vere sint pauperum : verum ea quæ sunt divina imperatoriæ potestati non sunt subjecta. Si patrimonium petitur, invadite : si corpus, occurram : vultis in vincula rapere? vultis in mortem? Voluptati est mihi. Non ego vallabor circumfusione populorum, nec altaria tenebo vitam obsecrans, sed pro altaribus gratius immolabor. » (*Epist.* xx, *n.* 8.)

Pernoctabat in Ecclesia populus, modo concionantem suspiciens pontificem, modo alternis vicibus sacrorum Psalmorum versus decantans, unde in Ecclesia psalmodiæ usus invaluisse creditur. Quo magis agitabatur, eo magis exultabat Ambrosius, nunc patientiam populo, proposita Jobi patientia, suadebat; nunc, quod imperatori respondendum satius duxisset, referebat; nunc ipsos Gothos milites in Ecclesia prostratos intuitus, misericordiam Dei, cujus est corda mutare, profusis laudibus exaltare gestiebat. Intentata a Calligonio Præposito Cubiculi nece, statim reposuit : « Deus

permittat tibi ut impleas quod minaris. Ego enim patiar quod episcopi, tu facies quod spadonis. » (*Ibid. n.* 28.) Nec minus ad ipsum Eugenium tyrannum scribens, qui, invaso imperio, sumptus Idolorum templis anno 352 concedere non veritus fuerat: « Etsi, inquit, imperatoria potestas magna sit, tamen considera, Imperator, quantus sit Deus; interrogat, novit omnia antequam fiant; novit interna pectoris tui. Ipsi falli vos non patimini, et Deum vultis celare quidquam? hoc non cecidit in animum tuum? quamvis enim illi agebant tam perseveranter, nonne tuum fuit, Imperator, pro Dei summi, et veri, et vivi veneratione perseverantius obsistere, et negare quod erat in injuria sacræ legis (*Epist.* LVII, *n.* 7).... Quomodo afferes dona tua Christo?... Etsi es imperator, Deo subditus magis esse debes. Quomodo sacerdotes Christi tua munera dispensabunt. » (*Ib. n.* 8.)

Istis autem minime impediebatur Ambrosius, quin divino fideliter incumberet ministerio, sacramque maxima cum laude frequentaret cathedram; cujus etiam conscendendæ novam præbuere occasionem inventæ divinitus sanctorum martyrum Gervasii et Protasii reliquiæ.

Dum autem tantum munus Ecclesiæ Medio-

lanensi commendaret, pretiosius adhuc universali Ecclesiæ donum præparabat. Assiduus enim Ambrosii auditor aderat Augustinus, cujus hæc in Confessionum libris verba leguntur : « Veni Mediolanum ad Ambrosium episcopum in optimis notum orbi terræ, pium cultorem tuum, Domine, cujus tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui, et lætitiam olei, et sobriam vini ebrietatem populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te nesciens, ut per eum ad te sciens ducerer. Suscepit me paterne ille homo Dei, et peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit... Et delectabar suavitate sermonis, quanquam eruditioris, minus tamen hilarescentis atque demulcentis, quam Fausti erat, quod attinet ad dicendi modum : cæterum rerum ipsarum nulla comparatio, nam ille per Manichæas fallacias aberrabat, iste autem saluberrime docebat salutem..... (*Confess. lib.* v, *c.* 13.) Ipsum felicem quemdam hominem secundum sæculum opinabar, quem sic tantæ potestates honorarent. Cœlibatus autem ejus mihi laboriosus videbatur; quid autem ille spei gereret, et adversus ipsius excellentiæ tentamenta quid luctaminis haberet, quidve solaminis in adversis, et occultum os ejus, quod erat in corde ejus, quam sapida gaudia de pane tuo ruminaret, nec conjicere

poteram, nec expertus eram; nec ille sciebat æstus meos, nec foveam periculi mei. Non enim quærere ab eo poteram quod volebam, sicut volebam, secludentibus me ab ejus aure atque ore catervis negotiosorum hominum, quorum necessitatibus serviebat. Cum quibus quando non erat, quod per exiguum temporis erat, aut corpus reficiebat necessariis sustentaculis, aut lectione animum. Sed cùm legebat, oculi ducebantur per paginas, et cor intellectum rimabatur, vox autem et lingua quiescebant. Sæpe cum adessemus, non enim vetabatur quisquam ingredi, aut ei venientem nuntiari mos erat, sic eum legentem vidimus tacite et aliter nunquam, sedentesque in diuturno silentio (quis enim tam intento esse oneri auderet?) discedebamus... Eum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem omni die Dominico audiebam et magis magisque mihi confirmabatur, omnes versutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores nostri adversus divinos Libros innectebant, posse dissolvi.» (*Lib.* VI, *c.* 3.)

Sic juxta S. Ambrosii prædictionem, cum flentem Monicam talibus consolatus fuerat verbis : *Impossibile est ut tantarum lacrymarum filius pereat,* conversus ad meliora Augustinus baptismum ipso conferente suscepit

anno 387; quo quidem tempore, quibusque doctoribus inventus videtur et decantatus ille, qui *Te Deum* dicitur hymnus, sanctique Ambrosii nomine circumfertur.

Eodem anno ab imperatrice Justina, quæ illum tam acerbe vexaverat, ad Maximum tyrannum iterum deputatus, acceptæ immemor injuriæ, novum adire non abnuit periculum. Unde brevi reversus, Theodosium imperatorem, qui Callinicæ episcopo incensam a Christianis synagogam reædificare præceperat, publice redarguere ausus est.

Ad hoc temporis, cum dona sacræ mensæ obtulisset imperator, « Intus ad cancellos substitit, sicut consueverat. Magnus Ambrosius silentium non tenuit, sed locorum discrimina quæ essent edocuit; ac primum quidem interrogavit eum, numquid vellet? et cum imperator respondisset : Præstolari se sacrorum mysteriorum perceptionem per Archidiaconum, hæc ei significavit : Interiora loca, Imperator, solis sacerdotibus patent, reliquis omnibus inaccessa sunt et intacta. Abscede igitur, et una cum aliis consiste. Nam purpura imperatores facit, non sacerdotes. Quam admonitionem æquo animo suscipiens imperator fidelissimus, renuntiari jussit Ambrosio : Se nequaquam arrogantia elatum intra cancellos substitisse,

sed quia Constantinopoli eum esse morem didicisset. Cæterum pro hac etiam curatione gratiam habere... Porro pietatis regulas, quas a magno antistite acceperat, reversus postea Constantinopolim, illic quoque servavit. Nam cum festus quidam dies ipsum denuo ad Ecclesiam adduxisset, oblatis ad sacram mensam muneribus suis, statim abscessit. Cumque illius Ecclesiæ pontifex Nectarius rogaret, quamobrem intus non remansisset, suspirans respondit : Vix tandem edoctus sum quid esset discriminis inter sacerdotem ac principem; veritatis magistrum vix tandem inveni; unum enim Ambrosium novi, qui episcopus dici mereatur. Tantam utilitatem habet reprehensio quæ fit a viro excellenti virtute prædito! » (*Theodoret. lib.* v, *c.* 18.)

Anno 390, cum Thessalonicæ populus intra circenses ludos rebellasset, compulsus furore Theodosius plebem passim ad septem millia gladio cædi præcepit; quo audito ingemuere Mediolani congregati episcopi; ingemuit primus omnium Ambrosius. Theodosium tamen adire statim noluit, sibimetipsi doloris tempus, principi autem pœnitentiæ locum reservans. Redeunte igitur Mediolanum Theodosio, secedit ab urbe aliquot diebus sanctus pontifex, scriptisque ad eum propria manu epistolis :

« Si sacerdos non dixerit erranti, is qui erraverit in sua culpa morietur, et sacerdos reus erit pœnæ, quia non admonuit errantem. (*Ezech.* III, 19.) Accipe illud, Imperator Auguste: quod habeas fidei studium, non possum negare; quod Dei timorem, non diffiteor : sed habes naturæ impetum, quem si quis lenire velit, cito vertes ad misericordiam; si quis stimulet, in majus exsuscitas, ut eum revocare vix possis. Utinam si nemo mitigat, nullus ascendat! Libenter eum committo tibi; ipse te revocas, et pietatis studio vincis impetum naturæ...An pudet te, Imperator, hoc facere quod rex Propheta, auctor Christi secundum carnem prosapiæ, fecit David? Illi dictum est, quia dives qui haberet plurimos greges, unam pauperis ovem propter adventum hospitis eripuit et occidit; et cognito quod in hoc ipse argueretur, quia ipse fecisset, ait : *Peccavi Domino.* (2 Reg. XII, 13.) Noli ergo impatienter ferre, imperator, si dicatur tibi : Tu fecisti istud; quod David regi dictum est a Propheta. Si enim hoc sedulo audieris, et dixeris; *Peccavi Domino...* dicetur et tibi : Quoniam pœnitet te, dimittit tibi Dominus peccatum tuum, et non morieris... Hæc ideo scripsi, non ut te confundam, sed ut regum exempla provocent, ut tollas hoc peccatum de regno tuo; tolles au-

tem humiliando Deo animam tuam. Homo es, et tibi venit tentatio; vince eam. Peccatum non tollitur, nisi lacrymis et pœnitentia. Nec Angelus potest, nec Archangelus; Dominus ipse qui solus potest dicere: *Ego vobiscum sum.* Si peccaverimus, nisi pœnitentiam deferentibus non relaxat. Suadeo, rogo, hortor, admoneo; quia dolori est mihi, ut tu qui pietatis inauditæ exemplum eras, qui apicem clementiæ tenebas, qui singulos nocentes non patiebaris periclitari, tot periisse non doleas innocentes... Ego causam in te contumaciæ non habeo, sed timoris : offerre non audeo sacrificium, si volueris assistere. An quod in unius innocentis sanguine non licet, in multorum licet? » (*Epist.* LI, *ad Theodos. n.* 5. — 12.)

Mediolanum redux Ambrosius, « Imperatori more solito ad Ecclesiam venienti processit extra vestibulum, et a sacri liminis ingressu eum prohibuit his verbis: Ignoras, ut puto, Imperator, perpetratæ abs te cædis gravitatem, et furore jam sedato, nondum ratio scelus quod admissum est intellexit. Obstat enim fortasse imperialis potentia, quominus peccatum agnoscas, et rationi tenebras offundit licentia. Naturam tamen spectare oportet quæ caduca, mortique obnoxia, et primitivum pulverem, e quo orti sumus et in quem resolvimur. Nec

purpuræ splendore deceptus, corporis quod sub illa tegitur infirmitatem ignorare debes. Ejusdem tecum naturæ hominibus imperas, imo etiam conservis, o Imperator. Unus quippe est omnium Dominus atque imperator, is qui universa condidit. Quibus igitur oculis templum communis Domini aspecturus es? Quibus pedibus sanctum solum calcaturus? quomodo manus extensurus es, injuste cæsorum sanguine adhuc stillantes? quomodo sacrosanctum Domini corpus ejusmodi manibus excepturus es? quomodo pretiosum sanguinem admoturus es ori tuo, qui verbo furoris tui tot hominum sanguinem injuste effudisti? Abscedere igitur, nec posterioribus factis prius peccatum augere velis. Accipe vinculum, quod Deus omnium Dominus sursum suo suffragio comprobat. Medicabile enim est, et sanitatis restituendæ vim habet. » (*Theodoret. lib.* v. *c.* 18.)

Ad hæc referente imperatore Davidem quoque adulterum fuisse et homicidam, respondit continuo intrepidus pontifex : « Quem secutus es errantem, sequere pœnitentem. » (*Paulin. in ejus vita.*)

« Obtemperans imperator... Flens et gemens reversus est palatium. Longo post tempore elapso, (octo enim menses excesserant) Servatoris nostri natalis dies advenit. Imperator

interim sedebat in palatio magnam vim effundens lacrymarum. Id cum animadvertisset Rufinus, qui tunc erat Magister officiorum, magnaque loquendi pollebat libertate, ut maxime familiaris, ad principem accedit, et lacrymarum causam sciscitatur. Ille acerbius ingemiscens, et uberiores profundens lacrymas: Tu quidem, inquit, Rufine, ludis; mea quippe mala minime sentis. Ego vero gemo et doleo, meam considerans calamitatem; siquidem servis et mendicis patet Ecclesia Dei, in quam libere ingrediuntur, et Domino suo supplicant. Mihi vero et Ecclesiæ aditus interdictus est, et præterea clausæ sunt cœli fores. Memor enim sum dominicæ vocis, quæ diserte ita dicit: *Quodcumque ligaveritis super terram, erit ligatum et in cœlis.* Tum Rufinus: Curram, inquit, si tibi placet, et exorabo antistitem ut vincula tua solvat. Cui imperator: Non persuadebis, inquit, Ambrosio; novi æquitatem sententiæ illius. Nunquam ille, imperialem reveritus potestatem, Dei legem violaturus est. Sed cum Rufinus instaret, seque Ambrosio persuasurum polliceretur, imperator eum illico abire jubet. Nec multo post ipse quoque, spe blandiente, subsecutus est, Rufini pollicitationibus credens.

» Verum divinus Ambrosius simul atque

Rufinum vidit : Canum, inquit, impudentiam imitaris, Rufine; nam cum tantæ cædis suasor extiteris, pudorem e fronte excussisti; et neque erubescis, neque formidas, cum adversus imaginem Dei tanta rabie sævieris. Cumque Rufinus supplicaret, et imperatorem brevi affuturum esse diceret, admirabilis Ambrosius divino zelo incensus : Ego quidem, inquit, tibi, Rufine, prædico atque prænuntio, me illum ab ingressu sacri vestibuli repulsurum; si vero imperium in tyrannidem verterit, ego quoque libenti animo cædem excipiam.

» His auditis, Rufinus consilium episcopi imperatori per nuntium significavit, suasitque ut intra palatium remaneret. At imperator cum hæc in medio foro didicisset : Ibo, inquit, et justas patiar contumelias. Cumque ad Ecclesiæ septa pervenisset, in ipsam quidem basilicam ingressus non est; sed accedens ad episcopum, qui tum in salutatorio residebat, ut vinculis solveretur, rogavit. Ambrosius vero hujusmodi adventum tyrannicum esse dixit, et Theodosium adversus Deum furere, legesque illius calcare. Tum imperator : Adversus leges, inquit, quæ latæ sunt, non insurgo, nec contra fas ingredi cupio sacra vestibula; sed a te peto, ut vinculis me absolvas, et communis Domini clementiam consideres, nec mihi oc-

cludas januam, quam cunctis pœnitentiam agentibus Dominus aperuit. Cui Ambrosius: Quam igitur, inquit, pœnitentiam ostendisti post tam grave facinus? Cujusmodi medicamentis vulnera tua curasti? Hic imperator: Tuum est, inquit, medicamenta ostendere ac temperare; mei autem officii est, oblata suscipere. Tunc divinus Ambrosius: Quandoquidem, inquit, judicium permittis furori, nec ratio, sed ira sententiam profert, scribe legem, quæ furoris sententias irritas reddat atque inanes, et triginta dierum spatio maneant scriptæ sententiæ de cæde ac bonorum proscriptione rationis judicium expectantes. Quibus diebus transactis, hi qui edictum scripserunt, ostendant tibi ea quæ jusseris; ac tum sedato æstu iracundiæ, ratio per se ipsa judicium exercens examinabit ea quæ decreta sunt, dispicietque utrum justa sint an injusta: ac siquidem injusta esse deprehenderit, scripta procul dubio discerpet; sin justa, confirmabit; nec dierum spatium recte judicatis quidquam detrimenti afferet. Hoc consilium cum audisset imperator, et utilissimum esse existimaret, statim legem scribi præcepit, eamque manus suæ subscriptione firmavit. Quo facto, divinus Ambrosius ejus vincula relaxavit.

» Atque ita demum in Dei templum intrare

ausus fidelissimus imperator, non stans, nec genibus flexis supplicavit Deo, sed pronus humi jacens Davidicam hanc vocem emisit : *Adhæsit pavimento anima mea, vivificat me secundum verbum tuum.* Denique manibus comam vellens, frontemque percutiens, et lacrymarum manantibus guttis solum rigans, veniam sibi dari poscebat. Talis ac tanta virtus tum in sacerdote enituit, tum in principe! Utrumque certe pariter miror, alterum ob loquendi libertatem, alterum ob submissam obedientiam : et illius quidem ardentem zelum, hujus vero puram ac sinceram fidem. » (*Theodoret. lib.* v. *c.* 18.)

Huc usque Theodoretus ; Paulinus vero ejus diaconus sic apostolicam ejus in episcopatu agendi rationem exponit : « Vir ipse, venerabilis episcopus, multæ abstinentiæ et vigiliarum multarum et laborum, quotidiano jejunio macerans corpus, cui prandendi nunquam consuetudo fuit, nisi die Sabbati et Dominico, vel cum natalitia celeberrimorum Martyrum essent. Orandi etiam assiduitas magna die et nocte : nec operam declinabat scribendi propria manu libros, nisi cum aliqua infirmitate corpus ejus attineretur. Erat etiam in illo sollicitudo omnium Ecclesiarum, interveniendi etiam magna assiduitas et con-

stantia. In rebus etiam divinis implendis fortissimus, in tantum ut quod solitus erat circa baptizandos solus implere, quinque postea episcopi, tempore quo decessit, vix implerent. Sollicitus etiam nimium pro pauperibus et captivis... Erat etiam gaudens cum gaudentibus, et flens cum flentibus, siquidem quotiescumque illi aliquis ob percipiendam pœnitentiam lapsus suos confessus esset, ita flebat, ut et illum flere compelleret; videbatur enim sibi cum jacente jacere. Causas autem criminum, quæ illi confitebantur, nulli nisi Domino soli, apud quem intercedebat, loquebatur... Flebat etiam amarissime, quotiescumque forte nuntiatum illi fuerat de cujuscumque sancti obitu sacerdotis.... quia difficile esset invenire virum, qui summo sacerdotio dignus haberetur. » (*de Vita Ambros. c.* 38, 39.)

Uno verbo, ut omnia paucis complectar, ita fuit religionis amans, ut nullos nisi prorsus integros in clerum cooptaret; ita charitatis operibus deditus, ut damnatorum sæpius gratiam impetraret, omnesque a Gothis captos, venditis etiam Ecclesiæ pretiosis vasibus, dataque propria supellectili redimeret; ita disciplinæ observantissimus, ut locorum, quibus aderat, usus fideliter sequeretur; ita pœnitentiæ addictus, ut continuis vigiliis jejuniisque corpus

domaret; ita apud homines notus, ut sapientissimi viri novum Salomonem invisuri ex Perside devenirent; ita potens apud Deum, ut et dæmones ejicere, et morbos sanare, et mortuos suscitare valeret.

Non ita multo post, anno videlicet 392, occisi ab Arbogasto Valentiniani junioris, qui nondum baptismum susceperat, sed christianis jam enituerat virtutibus, panegyricam orationem coram Justa et Orata, defuncti sororibus, ad populum habuit, ipsumque Theodosium, qui filios sancto commendaverat pontifici, morbo citius anno 395 Ecclesiæ raptum, pariter coram Honorio imperatore laudavit.

« Post dies hos ordinato sacerdote Ecclesiæ Ticinensi, incidit in infirmitatem, qua cum plurimis diebus detineretur in lectulo, comes Stilico dixisse fertur, quod tanto viro recedente de corpore interitus immineret Italiæ. Unde convocatis ad se nobilibus viris illius civitatis, quos diligi a sancto sacerdote cognoverat, illis persuasit ut pergerent ad sanctum sacerdotem, suaderentque illi ut sibi vivendi peteret a Domino commeatum. Quod ille ubi ab illis audivit, respondit : Non ita inter vos vixi, ut pudeat me vivere, nec timeo mori, quia Dominum bonum habemus.

» Ab hora autem circiter undecima diei

usque ad illam horam, in qua emisit spiritum, expansis manibus in modum crucis oravit. Nos vero labia illius moveri videbamus, vocem autem non audiebamus. Honoratus etiam, sacerdos Ecclesiæ Vercellis, cum in superioribus domus se ad quiescendum composuisset, tertio vocem vocantis se audivit, dicentisque sibi : Surge, festina, quia modo est recessurus. Qui descendens obtulit Sancto Domini corpus : quo accepto, ubi glutivit, emisit spiritum, bonum viaticum secum ferens. » (*Paulin. de Vit. Ambr. c.* XLV *et* XLVII.)

Defunctus est autem ipsa ante Sabbatum sanctum nocte, quarta aprilis, anno Christi 397, ætatis 57, pontificatus autem 22.

Scripsit : 1° *plures* in sacram Scripturam *commentarios,* inter quos primo loco ponitur *Hexaëmeron;* 2° *duos de Fide libros,* apud veteres celeberrimos, quibus de Trinitate præsertim et Incarnatione disserit; 3° *librum de Virginibus,* ab omnibus qui pro Deo virginitatem vovere cupiunt, maxime legendum; 4° *librum de Viduis,* quo, secundis nuptiis minime damnatis, ab illis tamen tanquam minus Christiano convenientibus deterrere conatur; 5° *de Institutione virginis;* 6° *Exhortationem virginitatis;* 7° *de Lapsu virginis consecratæ;* 8° *de Mysteriis;* 9° *de Sacramentis,* qui tractatus

Ambrosio non videtur tribuendus; 10° *de Pœnitentia;* 11° *de Spiritu sancto;* 12° *de Incarnationis Dominicæ sacramento;* 13° *libros de Officiis*, utilium præceptionum plenos, (August. Epist. LXXXII, n. 21.) quibus, Ciceronem imitatus, moralia præcepta Evangelii auctoritate non confirmare tantum, sed et perficere satagit; 14° *Sermones,* inter quos illi soli habendi sunt genuini qui versantur circa obitum Valentiniani, Theodosii et Satyri fratris, necnon et *res novi Sermones* nuper Romæ editi ex Codice Bibliothecæ Sessorianæ, sive Sanctæ-Crucis in Jerosolymis, curante D. Leandro de Corrieris an. 1835, quos huic nostræ editioni inserere curabimus; 15° *plures Epistolas,* inter quas illæ præsertim notandæ, quas magna libertate ad principes conscripsit; 16° *plures Hymni,* qui vocantur *Ambrosiani.* Quibus adjungere curabimus *tres Hymnos*, qui desiderabantur in editione Maurinorum, et recentius stampati fuerunt ex Codice Vaticano. Quæ omnia sex partibus dividimus; quarum I. Tractatus de Scriptura; II. Tractatus dogmaticos; III. Tractatus morales; IV. Sermones; V. Epistolas; VI. denique hymnos studiosus lector reperiet.

Controvertitur inter doctos utrum historia de excidio Jerosolymorum sit Ambrosio, aut

Hegesippo, aut alii tribuenda. De hoc videbitur in collectione Historicorum ecclesiasticorum.

Apud Ambrosium doctrinam simul et delectationem reperies; nescio utrum alibi melius consocietur cum majestate jucunditas, cum vigore dulcedo, cum mentis acumine corda movendi potestas. Vere nectareus doctor, inditi sibi nominis quasi proprietatem ingenio vindicavit. Nulla fere occurrit christiana veritas, quæ solidis stabilita argumentis apud illum non deprehendatur. Unde vix in publicum scripta prodierunt, cum inter maximos maximorum doctorum libros deputata sunt.

Hinc vocatur a Cassiano *eximius Dei sacerdos, qui a manu Dei non recedens, in Dei semper digito quasi gemma rutilavit;* (de Incarn. lib. VII.) a Marcellino comite, *episcopus sanctus, arx fidei, orator catholicus;* (Chronic. Consul. Arcadio IV. et Honorio III.) a Cassiodoro senatore, *lactei sermonis emanator, cum gravitate acutus, perviolenta persuasione dulcissimus, cui fuit æqualis doctrina cum vita;* (de Divin. Lect. c. XX.) ab Hincmaro, archiepiscopo Rhemensi, sanctus doctor *cujus sententiæ fidei et Ecclesiæ et omnium virtutum firmissimæ sunt columnæ;* (lib. II. de Prædest. c. 25.) a Guitmundo Aversano episcopo :

« Doctor egregius, spiritualis pater beati Augustini, quem idem vir sanctissimus in libris suis Sanctum et Beatum nominat; cujus auctoritatem, teste Augustino, martyrum revelator Paulus commendat; quem B. Gregorius vir plane apostolicus præ se gerit; cujus doctrinam recipiendam beatissimus Benedictus, teste sancto Gregorio, sanctorum Prophetarum spiritu plenus judicavit; cui totius Ecclesiæ Mediolanensis gloria specialiter attestatur; quem merito fidei totus orbis veneranter amplectitur. » (*de Sacram. corp. et sang. Christ. lib.* III.)

Tanta autem fuit Ambrosii auctoritas, ut, judice Petrarcha, *unum æmulo ac reprehensore carentem, unum plena et indecerpta laude decoratum Ambrosium, cujus ne juvenis quidem famam mordax livor attigerit* inveniri detur. (*lib.* I. *Epist.* I.) Imo et ipsi Ecclesiæ catholicæ inimici memoriam ejus scriptis commendarunt, ut patet ex his apud Augustinum relatis Pelagii verbis : « Beatus Ambrosius episcopus, in cujus præcipue libris Romana elucet fides, qui scriptores inter latinos flos quidam speciosus enituit, cujus fidem et purissimum in Scripturis sensum, ne inimicus quidem ausus est reprehendere. » (*de Grat. Christ. contra Cœlest. et Pelag. cap.* 42.)

Nec desunt etiam qui versibus tanti viri eloquentiam et virtutes exornare conati fuerint. Sic, ut de carminibus Ennodii Ticinensis episcopi sileam, Adhelmus Schirib. apud Occidentales Saxones episcopus mellifluum celebrat doctorem :

« Jam fuit Hesperiæ famosus laude sacerdos
» Ambrosius, Christi complens præcepta benigni,
» Spiritus et castæ servavit fœdera carnis,
» Qui nomen gerit Ambrosiæ de nectare ductum.
» Hic tener in cunis quondam, dum parvulus esset,
» Magna futurarum gessit spectacula rerum :
» Namque examen apum numerosis forte catervis
» Contendit faciem pueri, mirabile fatu.....
» Hoc examen apum, quo Sancti labra redundant,
» Dulcia mulsorum portendit verba favorum,
» E quibus affatim dulcescunt pectora plebis.
» Lucida digessit venerandus opuscula doctor,
» Cum ratione pia pandens ab origine prima,
» Qualiter hunc mundum summi prudentia Patris
» Tempore præsentem tunc per bis terna dierum
» Fecerit, æterno disponens sæcula nutu, etc..... »

(*de Laud. virg.*)

Elegantioribus certe versibus, minusque claudicantibus celebrari potuissent tanti viri dotes eximiæ; his tamen carminibus videre

est, quanta veneratione tunc temporis viguerit Ambrosius. Ejus encomium felicius simul et antiquius scriptum habemus ab incerto auctore cujus carmina ex M S. Colbertino anni circiter 600 deprompta recensere haud ingratum fuerit :

« Audeo quos humili versus subscribere stylo,
» Mi lector, noli ducere pro nihilo;
» Dicere cogit amor me, quæ loquor, Ambrosianus,
» Cui servire cupit mens mea, lingua, manus.
» O quicumque sitis paradisi gaudia vera,
» Ambrosii monitis subdere te propera.
» Ambrosius normam tibi monstrat juris et æqui,
» Felix si poteris discere, scire, sequi.
» Ambrosii scriptis producitur ad meliora
» Qui sua scripta legit et facit absque mora.
» Ambrosium legito, si vitæ pascua quæris;
» Quæ legis hæc facito, sicque beatus eris.
» Finis adest : munus præstet qui trinus et unus
» Se mihi, sicque pius postulet Ambrosius. »

Inter plurimas, quæ extiterunt sancti Ambrosii editiones, duas solummodo notabimus. Anno 1580, quoad primum tomum, 1581, quoad secundum, 1582, quoad tertium, 1585, quoad quartum prodierunt opera Ambrosii opere *Felicis de Monte-alto* cardinalis, qui postea sub nomine Sixti V sedem apostolicam occupavit, cujus editionis tanta fuit auctoritas, ut, neglectis cæteris, sola typis recuderetur, et ab an. 1596, quo primum *Lutetiæ* prodiit, singulis fere decenniis prælo iterum fuerit subjecta. Sed illud impedimenti

non fuit, quominus in lucem iterum emitteretur studio et labore monachorum Benedictinorum perfectissima, et absolutissima editio, an. 1686 et 1691, *Parisiis*, in-fol. 4 volum. 2 tom.

Gallice prodierunt :

1° *Orationes Symmachi et Ambrosii* de altari Victoriæ a *L. Giry*, *Parisiis*, an. 1636, in-12.

2° *Liber de Officiis* a D. *de Bellegarde*, an. 1689, in-12, et an. 1688, a *Jacob. Tigeou*, cum aliis ejusdem opusculis, *Parisiis*, in-8°.

3° *Tractatus de Virginitate* a *Josepho de Bonrecueil*, an. 1729, in-12.

4° *Epistolæ*, an 1741, 3 volum. in-12.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

HEXAEMERON [1].

LIBRI VI.

LIBER I.

DE OPERE PRIMI DIEI.

CAPUT I [2].

De mundi principio, duratione, et unitate philosophorum errores referuntur, ac perstringuntur.

Tantum-ne opinionis assumpsisse homines [3], ut aliqui eorum tria principia constituerent omnium Deum, et exemplar, et materiam, sicut Plato, discipulique ejus; et ea incorrupta, et increata, ac sine initio esse asseverarent : Deumque non tanquam creatorem materiæ, sed tanquam artificem ad exemplar, hoc est, ideam intendentem, fecisse mundum de materia, quam vocant hylen, quæ gignendi causas rebus omnibus dedisse asseratur : ipsum quoque mundum incorruptum, nec creatum, aut factum existimarent : alii quoque, ut Aristoteles cum suis disputandum putavit, duo principia ponerent, materiam et speciem, et tertium cum iis, quod operatorium dicitur, cui

[1] Scripti circa an. 389. — [2] Sermo 1. — [3] Vide D. Guillon, tom. ix, p. 17-31.

suppeteret competenter efficere, quod adoriundum putasset.

II. Quid igitur tam inconveniens, quam ut æternitatem operis cum Dei omnipotentis æternitate conjungerent, vel ipsum opus Deum esse dicerent; ut cœlum, et terram, et mare divinis prosequerentur honoribus? Ex quo factum est, ut partes mundi Deos esse crederent, quamvis de ipso mundo non mediocris inter eos quæstio sit.

III. Nam Pythagoras unum mundum asserit : alii innumerabiles dicunt esse mundos, ut scripsit Democritus, cui plurimum de physicis vetustas auctoritatis detulit. Ipsumque mundum semper fuisse et fore Aristoteles usurpat dicere : contra autem Plato non semper fuisse, sed semper fore præsumit astruere : plurimi vero nec fuisse semper, nec semper fore scriptis suis testificantur.

IV. Inter has eorum dissensiones quæ potest esse veri æstimatio? cum alii mundum ipsum Deum esse dicant, quod ei mens divina, ut putant, inesse videatur; alii partes ejus; alii utrumque; in quo nec quæ figura sit Deorum, nec qui numerus, nec qui locus, aut vita possit, aut cura comprehendi. Siquidem mundi æstimatione volubilem, rotundum, ardentem, quibusdam incitatum motibus, sine sensu Deum conveniat intelligi, qui alieno, non suo motu feratur.

CAPUT II.

Moysis opinio de initio rerum, auctore mundi, et creatione materiæ. Idem multis nominibus commendatur: cui uni, explosis atomis ideisque, credendum ostenditur.

V. Unde divino Spiritu prævidens sanctus Moyses hos hominum errores fore, et forte jam cœpisse, in exordio sermonis sui sic ait : « In principio fecit Deus cœlum et » terram[1]. » Initium rerum, auctorem mundi, creationem materiæ comprehendens; ut Deum cognosceres ante initium mundi esse, vel ipsum esse initium universorum; sicut in Evangelio Dei Filius dicentibus sibi : « Tu quis es?» respondit : « Initium, quod et loquor vobis[2] : » et ipsum dedisse gignendis rebus initium, et ipsum esse creatorem mundi, non idea quadam duce imitatorem materiæ, ex qua non ad arbitrium suum, sed ad speciem propositam sua opera formaret. Pulchre quoque ait : « In principio fe- » cit; » ut incomprehensibilem celeritatem operis exprimeret, cum effectum prius operationis impletæ, quam indicium cœptæ explicuisset.

VI. Quis hoc dicat advertere debemus. Moyses utique ille eruditus in omni sapientia Ægyptiorum, quem de flumine collectum filia Pharao ut filium dilexit, et subsidiis regalibus fultum, omnibus sæcularis prudentiæ disciplinis informari atque instrui desideravit. Qui cum de aqua nomen acceperit, non putavit tamen dicendum, quod ex aqua constarent omnia, ut Thales dixit. Et cum esset in aula educatus regia, maluit tamen pro amore justitiæ subire exilium voluntarium, quam in tyrannidis fastigio peccati

[1] Gen. I, 1. — [2] Joan. VIII, 25.

perfunctionem deliciis acquirere. Denique prius quam ad populi liberandi munus vocaretur, naturali æquitatis studio provocatus, accipientem injuriam de popularibus suis ultus, invidiæ sese dedit, voluptatique eripuit, atque omnes regiæ domus declinans tumultus, in secretum Æthiopiæ se contulit, ibique a cœteris negotiis remotus, totum divinæ cognitioni animum intendit, ut gloriam Dei videret facie ad faciem. Cui testificatur Scriptura, quia « Nemo » surrexit amplius Propheta in Israël, sicut Moyses, quem » scivit Dominus facie ad faciem[1]. » Non in visione, neque in somniis, sed os ad os Deo summo locutus; neque in specie, neque per ænigmata, sed clara atque perspicua præsentiæ divinæ dignatione donatus.

VII. Is itaque Moyses aperuit os suum, et effudit quæ in eo Dominus loquebatur, secundum quod ei dixerat, cum eum ad Pharao regem dirigeret : « Vade ergo, et ego ape» riam os tuum, et instruam te quid debeas loqui[2]. » Etenim si quod de populo dimittendo diceret, a Deo acceperat, quanto magis quod de cœlo loqueretur? Denique non in persuasione humanæ sapientiæ, nec in philosophiæ simulatoriis disputationibus, sed in ostensione spiritus et virtutis, tanquam testis divini operis ausus est dicere : « In prin» cipio fecit Deus cœlum et terram. » Non ille, ut atomorum concursione mundus coïret, serum atque otiosum expectavit negotium; neque disciplinam quamdam materiæ, quam contemplando, mundum posset effingere, sed auctorem Deum exprimendum putavit. Advertit enim vir plenus prudentiæ, quod visibilium atque invisibilium substantias, origines, et causas rerum mens sola divina contineat, non ut philosophi disputant, validiorem atomorum complexionem perseverantiæ jugis præstare causam : sed judicavit quod telam araneæ texerent, qui sic minuta et insubstan-

[1] Deut. xxxiv, 10. — [2] Exod. iv, 12.

tiva principia cœlo, ac terris darent, quæ ut fortuito conjungerentur, ita fortuito ac temere dissolverentur, nisi in sui gubernatoris divina virtute constarent. Nec immerito gubernatorem nesciunt, qui non noverunt Deum, per quem omnia reguntur et gubernantur. Sequamur ergo eum, qui et auctorem novit, et gubernatorem, nec vanis abducamur opinionibus.

CAPUT III.

Principium suum a Deo mundum habere : ac proinde eum, licet sphærica figura sit, æternum non esse.

VIII. « In principio, » inquit. Quam bonus ordo, ut illud primum assereret, quod negare consueverunt, et cognoscerent principium esse mundi, ne sine principio mundum esse homines arbitrarentur. Unde et David cum de cœlo, et terra, et mari loqueretur, ait : « Omnia in sapientia fecisti[1]. » Dedit ergo principium mundo, dedit etiam creaturæ infirmitatem, ne anarchon, ne increatum, et divinæ consortem substantiæ crederemus. Et pulchre addidit; « Fecit, » ne mora in faciendo fuisse existimaretur; ut vel sic intelligerent homines quam incomparabilis operator esset, qui tantum opus brevi exiguoque momento suæ operationis absolveret, ut voluntatis effectus sensum temporis præveniret. Nemo operantem vidit, sed agnovit operatum. Ubi igitur mora, cum legas : « Quia ipse dixit, et » facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt[2]. » Nec artis igitur usum, nec virtutis expendit, qui momento suæ voluntatis majestatem tantæ operationis implevit; ut ea, quæ

[1] Psal. CIII, 24. — [2] Id. CXLVIII, 5.

non erant, esse faceret tam velociter, ut neque voluntas operationi præcurreret, neque operatio voluntati.

IX. Miraris opus, quæris operatorem, quis principium tanto operi dederit, quis tam cito id fecerit? Subjecit statim, dicens quia « Deus fecit cœlum et terram. » Audisti auctorem, dubitare non debes. Hic est in quo benedixit Melchisedech Abraham patrem multarum gentium, dicens: « Benedictus Abram a Deo summo, qui fecit cœlum et terram [1]. » Et credidit Abraham Deo, et ait: « Extendam » manum meam ad Deum summum, qui fecit cœlum et » terram [2]. » Vides quia hoc non homo invenit, sed Deus annuntiavit. Deus est enim Melchisedech, qui est rex pacis et justitiæ, nec initium dierum neque finem habens. Non mirum ergo si Deus, qui est sine initio, initium omnibus dedit; ut quæ non erant, esse inciperent. Non mirum si Deus, qui omnia virtute sua continet, et incomprehensibili majestate universa complectitur, fecit hæc quæ videntur, cum etiam illa fecerit quæ non videntur. Invisibilia autem iis quæ videntur, potiora esse quis neget; cum ea quæ videntur, temporalia sint, æterna autem quæ non videntur? Quis dubitet quod Deus hæc fecerit, qui per Prophetam locutus ait: « Quis mensus est manu aquam, et cœlum palmo, et universam terram clausa manu? Quis statuit » montes in libra, et rupes in statera, et nemora in jugo? » Quis cognovit sensum Domini, aut quis ejus consiliarius » fuit, vel quis instruxit eum [3]? » De quo etiam alibi legimus: Quia tenet circuitum terræ, et terram velut nihilum fecit. Et Hieremias ait: « Dii qui non fecerunt cœlum et » terram, peribunt a terra, et de sub cœlo isto. Dominus » qui fecit terram in virtute sua, et correxit in sapientia » sua orbem, et in sua prudentia extendit cœlum, et mul- » titudinem aquæ in cœlo [4]. » Et addidit: « Infatuatus est

[1] Gen. XIV, 19. — [2] Ibid. 22. — [3] Isaï. XL, 12, 13. — [4] Jerem. X, 11, 12.

» homo a scientia sua [1]. » Qui enim corruptibilia mundi sequitur, et ex his putat quod divinæ possit naturæ comprehendere veritatem, quomodo non infatuatur versutæ disputationis astutia ?

X. Cum ergo tot oracula audias, quibus testificatur Deus quod fecerit mundum, noli eum sine principio esse credere; quia quasi sphæra mundus esse dicatur, ut principium ejus nullum videatur extare ; et cum intonat, quasi in circuitu omnia commoventur, ut unde incipiant, ubi desinant non facile comprehendas ; quia circuitus principium sensu colligere impossibile habetur. Neque enim sphæræ potes initium reperire, vel unde cœperit globus lunæ, vel ubi desinat menstrua lunæ defectio. Neque vero si ipse non comprehendas, idcirco non cœpit, aut nequaquam desinet. Si ipse circuitum vel atramento, vel graphio ducas, vel centro (1) exprimas, unde cœperis, aut ubi desieris, intervallo interposito, non facile vel oculis colligis, vel mente repetis; et tamen et cœpisse et desivisse ipse tibi testis es. Nam etsi sensum subterfugit, veritatem non subruit. Quæ autem initium habent, et finem habent : et quibus finis datur, initium datum constat. Finem autem mundi futurum ipse Salvator docet in Evangelio suo, dicens : « Cœlum et terra præteribunt [2] : » et infra : « Ecce » ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi [3]; » et Apostolus : « Præterit enim figura hujus mundi [4]. »

XI. Quomodo ergo coæternum Deo mundum asserunt, et creatori omnium sociant, atque æqualem esse disputant creaturam, corpusque materiale mundi invisibili illi atque inaccessibili naturæ divinæ conjungendum putant ; cum præsertim secundum suam sententiam non possint negare, quoniam cujus partes corruptioni et mutabilitati subjacent,

[1] Jerem. x, 14. — [2] Matth. xxiv, 35. — [3] Id. xxviii, 20. — [4] 1 Cor. vii, 31.

hujus necesse est universitatem iisdem passionibus, quibus propriæ portiones ejus sunt obnoxiæ, subjacere?

CAPUT IV.

Principiorum varia genera: et in quo Deus fecisse cœlum ac terram intelligendus.

XII. Principium igitur esse docet qui dicit: « In principio » fecit Deus cœlum et terram. » Principium autem ad tempus refertur, aut ad numerum, aut ad fundamentum; quomodo in ædificanda domo initium fundamentum est. Principium quoque conversionis et depravationis dici posse Scripturarum cognoscimus auctoritate. Est et principium artis ars ipsa, ex qua artificum diversorum deinceps cœpit operatio. Est etiam principium bonorum operum finis optimus, ut misericordiæ principium est, Deo placere quod facias. Eo enim ad conferendum hominibus subsidium maxime provocamur. Est etiam virtus divina, quæ hac exprimitur appellatione. Ad tempus refertur, si velis dicere in quo tempore Deus fecit cœlum et terram, id est, in exordio mundi, quando fieri cœpit, sicut ait Sapientia: « Cum pararet cœlum, cum illo eram[1]. » Ad numerum autem si referas, ita convenit, ut accipias: imprimis fecit Deus cœlum et terram, deinde colles, regiones, fines inhabitabiles. Vel sic: ante reliquas visibiles creaturas, diem, noctem, ligna fructifera, animantium genera diversa, cœlum et terram fecit. Si vero ad fundamentum referas, principium terræ fundamenta esse legisti, dicente Sapientia: « Quando faciebat fundamenta terræ, eram penes illum

[1] Prov. VIII, 27.

» cuncta componens[1]. » Est etiam bonæ principium disciplinæ, sicut est illud : « Initium sapientiæ est timor Do- » mini[2] : » quoniam qui timet Dominum, declinat errorem, et ad virtutis semitam vias suas dirigit. Nisi enim quis timuerit Deum, non potest renuntiare peccato.

XIII. Quod æque etiam de illo possumus accipere : « Mensis hic initium mensium erit vobis[3] ; » quamvis et de tempore istud accipiatur, quia de Pascha Domini loquebatur, quod veris initio celebratur. In hoc ergo principio mensium, cœlum et terram fecit, quod inde mundi capi oportebat exordium, ubi erat opportuna omnibus verna temperies. Unde et annus mundi imaginem nascentis expressit, ut post hybernas glacies atque hyemales caligines serenior solito verni temporis splendor eluceat. Dedit ergo formam futuris annorum curriculis mundi primus exortus, ut ea lege annorum vices surgerent, atque initio cujusque anni produceret terra nova seminum germina, quo primum Dominus Deus dixerat : « Germinet terra herbam fœni, se- » minans semen secundum genus et secundum similitudi- » nem, et lignum fructiferum faciens fructum[4]. » Et statim produxit terra herbam fœni, et lignum fructiferum ; in quo nobis et moderationis perpetuæ divina providentia, et celeritas terræ germinantis ad æstimationem vernæ suffragatur ætatis. Nam etsi quocumque tempore et Deo jubere promptum fuit, et terrenæ naturæ obedire, ut inter hybernas glacies, et hyemales pruinas cœlestis imperii fotu germinans terra fœtum produceret ; non erat tamen dispositionis æternæ rigido stricta gelu in virides subito fructus arva laxare, atque horrentibus pruinis florulenta miscere. Ergo ut ostenderet Scriptura veris tempora in constitutione mundi, ait : « Mensis hic vobis initium mensium, primus

[1] Prov. VIII, 29. — [2] Psal. CX, 10 ; Prov. I, 7, et Eccli. I, 16. — [3] Exod. XII, 2. — [4] Gen. I, 11.

» est vobis in mensibus anni, » primum mensem, vernum tempus appellans. Decebat enim principium anni principium esse generationis, et ipsam generationem mollioribus auris foveri. Neque enim possent tenera rerum exordia aut asperioris laborem tolerare frigoris, aut torrentis æstus injuriam sustinere.

XIV. Simul istud advertere licet, quia jure concurrit, ut eo tempore videatur in hanc generationem, atque in hos usus tributus ingressus, quo tempore ex hac generatione in regenerationem est legitimus transitus. Siquidem verno tempore filii Israël Ægyptum reliquerunt, et per mare transierunt, baptizati in nube, et in mari[1], ut Apostolus dixit: et eo tempore Domini quotannis Jesu Christi Pascha celebratur, hoc est, animarum transitus a vitiis ad virtutem, a passionibus carnis ad gratiam sobrietatemque mentis, a malitiæ nequitiæque fermento ad veritatem et sinceritatem. Regeneratis itaque dicitur: « Mensis hic » vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni. » Derelinquit enim et deserit, qui abluitur, intelligibilem illum Pharao principem istius mundi, dicens: « Abrenuntio tibi, diabole, et angelis tuis, et operibus tuis, et imperiis tuis. » Nec jam serviet ei, vel terrenis hujus corporis passionibus, vel depravatæ mentis erroribus, qui demersa omni malitia, vice plumbi, bonis operibus dextra lævaque munitus inoffenso sæculi hujus freta studet transire vestigio. In libro quoque, qui inscribitur de Numeris, ait Scriptura: « Initium nationum Amalec, et semen ejus peribit[2]. » Et utique non omnium nationum primus est Amalec; sed quia per interpretationem Amalec (2) rex accipitur iniquorum; iniqui autem gentes sunt: vide ne principem mundi hujus accipere debeamus, qui imperat nationibus voluntatem suam facientibus, cujus semen peribit: semen autem

[1] 1 Cor. x, 1, et seqq. — [2] Num. xxiv, 20.

ejus impii et infideles sunt, quibus ait Dominus : « Vos ex » patre diabolo estis [1]. »

XV. Est etiam initium mysticum, ut illud est : « Ego » sum primus et novissimus, initium et finis [2]. » Et illud in Evangelio præcipue, quod interrogatus Dominus, quis esset, respondit : « Initium, quod et loquor vobis [3]. » Qui vere et secundum Divinitatem est initium omnium, quia nemo ante ipsum ; et finis, quia nemo ultra ipsum : et secundum Salomonem initium est viarum Domini in opera ejus ; ut per ipsum disceret hominum genus vias Domini sequi, et operari opera Dei. In hoc ergo principio, id est, in Christo fecit Deus cœlum et terram ; quia per ipsum omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quod factum est, in ipso vita erat ; quia in ipso constant omnia. Et ipse est primogenitus totius creaturæ, sive quia ante omnem creaturam ; sive quia sanctus, quia primogeniti sancti sunt, ut primogenitus Israël, non quia ante omnes, sed quia sanctior cæteris. Sanctus autem Dominus supra omnem creaturam et secundum corporis susceptionem : quia solus sine peccato, solus sine vanitate. Omnis autem creatura subjecta vanitati est.

XVI. Possumus etiam intelligere : « In principio fecit » Deus cœlum et terram, » id est, ante tempus : sicut initium viæ nondum via, et initium domus nondum domus. Denique alii dixerunt, ἐν κεφαλαίῳ quasi in capite, quo significatur in brevi et in exiguo momento summa operationis impleta. Sunt ergo et qui principium non pro tempore accipiant, sed ante tempus, καὶ κεφαλαῖον vel caput [4] ; ut dicamus latine quasi summam operis ; quia rerum visibilium summa cœlum et terra est ; quæ non solum ad mundi hujus spectare videntur ornatum, sed etiam ad indicium rerum invisibilium, et quoddam argumentum eorum quæ non

[1] Joan. VIII, 24. — [2] Apoc. I, 8. — [3] Joan. VIII, 25. — [4] Prov. VIII, 22

videntur, ut est istud propheticum: « Cœli enarrant gloriam » Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum [1]. » Quod secutus Apostolus aliis verbis in eamdem conclusit sententiam, dicens: « Quia invisibilia ejus per ea quæ facta » sunt, intelliguntur [2]. » Auctorem enim Angelorum et Dominationum et Potestatum facile intelligimus eum, qui momento imperii sui hanc tantam pulchritudinem mundi ex nihilo fecit esse, quæ non erat; et non de extantibus aut rebus, aut causis donavit habere substantiam.

CAPUT V.

Mundum divinæ operationis specimen esse: a gentilibus eum Dei umbram non recte dici: Filio enim soli, ut imago Dei sit, convenire.

XVII. Est ergo hic mundus divinæ specimen operationis; quia dum opus videtur, præfertur operator. Namque ut istarum artium aliæ sunt actuosæ, quæ sunt in corporis motu, aut sono vocis; cessavit motus aut sonus, nihil superfuit, nec remansit spectantibus vel audientibus: aliæ theoreticæ, quæ vigorem mentis exerceant; aliæ hujusmodi, ut cessante quoque operationis officio, operis munus appareat, ut ædificatio atque textura, quæ etiam tacente artifice, peritiam ejus ostendunt, ut operatori operis sui testimonium suffragetur. Similiter hic mundus divinæ majestatis insigne est, ut per ipsum Dei sapientia manifestetur. Quem videns Propheta, simul et ad invisibilia oculos mentis attollens, ait: « Quam magnificata sunt opera tua, » Domine! omnia in sapientia fecisti [3]. »

[1] Psal. XVIII, 2. — [2] Rom. I, 20. — [3] Psal. CIII, 24.

XVIII. Nec otiose utique factum legimus; quia gentiles plerique, qui coæternum Deo mundum volunt esse, quasi adumbrationem virtutis divinæ, asserunt etiam sua sponte subsistere; et quamvis causam ejus Deum esse fateantur; causam tamen factum volunt non ex voluntate et dispositione sua, sed ita ut causa umbræ corpus est. Adhæret enim umbra corpori, et fulgor lumini naturali magis societate, quam voluntate arbitra. Pulchre ergo ait Moyses, quia « Fecit Deus cœlum et terram. » Non dixit quia subesse fecit; non dixit quia causam mundo ut esset, præbuit : sed « Fecit » quasi bonus quod foret utile : quasi sapiens quod optimum judicabat : quasi omnipotens quod amplissimum prævidebat. Quomodo autem quasi umbra esse poterat, ubi corpus non erat, cum incorporei Dei corporea adumbratio esse non possit? Quomodo etiam incorporei luminis splendor possit esse corporeus?

XIX. Sed si quæris splendorem Dei, Filius est imago Dei invisibilis. Qualis ergo Deus est, talis imago. Invisibilis Deus, etiam imago invisibilis. Est enim splendor gloriæ paternæ, atque ejus imago substantiæ. « In principio, in» quit, fecit Deus cœlum et terram. » Factus est ergo mundus, et cœpit esse, qui non erat : Verbum autem Dei in principio erat, et erat semper. Sed etiam Angeli, Dominationes et Potestates, etsi aliquando cœperunt, erant tamen jam quando hic mundus est factus. Omnia namque creata et condita sunt, visibilia et invisibilia, sive Sedes, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates : « Omnia, inquit, per ipsum facta sunt, et in ipsum creata » sunt[1]. » Quid est, « In ipsum creata? » Quia ipse est hæres Patris, eo quod a Patre in ipsum transierit hæreditas. sicut Pater dicit : « Posce a me, et dabo tibi gentes hære» ditatem tuam[2]. » Quæ tamen hæreditas a Patre transit

[1] Colos. I, 16. — [2] Psal. II, 8.

in Filium, et in Patrem revertitur a Filio. Egregie itaque Apostolus et hoc loco Filium dixit auctorem omnium, et majestate sua continentem omnia. Et ad Romanos de Patre ait : « Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipsum » sunt omnia[1]. » Ex ipso principium et origo substantiæ universorum, id est, ex voluntate ejus et potestate. Omnia enim ex ejus voluntate cœperunt; quia unus Deus Pater, ex quo omnia. Etenim tanquam ex suo fecit; quia unde voluit fecit. Per ipsum continuatio; finis in ipsum. Ex ipso ergo materia. Per ipsum operatio quæ ligavit atque constrinxit universa. In ipsum, quia quandiu vult, omnia ejus virtute manent atque consistunt, et finis eorum in Dei voluntatem recurrit; et ejus arbitrio resolvuntur.

CAPUT VI.

In cœlo et terra quatuor elementa, e quibus omnia componuntur, creata esse. Qualis cœli substantia; qualisve terræ positio; et quam diverse philosophi de cœlorum natura judicarint : iis neglectis divinæ auctoritati auscultandum.

XX. In principio itaque temporis cœlum et terram Deus fecit. Tempus enim ab hoc mundo, non ante mundum : dies autem temporis portio est, non principium. Et quanquam lectionis serie possimus astruere quod primo diem fecerit Dominus et noctem, quæ sunt vices temporum; et secundo die firmamentum fecerit, quo discrevit aquam, quæ sub cœlo est, et aquam quæ super cœlum;

[1] Rom. xi, 36.

tamen satis est ad præsentem assertionem, quod in principio cœlum fecerit, unde prærogativa generationis et causa; et terram fecerit, in qua esset generationis substantia. In his enim quatuor illa elementa creata sunt, ex quibus generantur omnia ista quæ mundi sunt. Elementa autem quatuor, aër, ignis, aqua, et terra, quæ in omnibus sibi mixta sunt. Siquidem et in terra ignem reperies, qui ex lapidibus et ferro frequenter excutitur; et in cœlo, cum sit ignitus et micans fulgentibus stellis polus, aqua esse possit intelligi, quæ vel supra cœlum est, vel de illo superiore loco in terram largo frequenter imbre demittitur. Quæ pluribus colligere possemus, si quid ad ædificationem Ecclesiæ ista proficere videremus. Sed quia his occupari infructuosum negotium est, ad illa magis intendamus animum in quibus vitæ sit profectus æternæ.

XXI. De qualitate igitur et substantia cœli satis est ea promere quæ in Esaïæ scriptis reperimus, qui mediocribus et usitatis sermonibus qualitatem naturæ cœlestis expressit, dicens quod firmaverit cœlum sicut fumum [1], subtilem ejus naturam nec solidam cupiens declarare. Ad speciem quoque ejus abundat, quod ipse de cœli firmamento locutus est, quia fecit Deus cœlum sicut cameram; quod intra cœli ambitum universa claudantur, quæ vel in mari geruntur vel terris. Quod similiter significatur, cum legitur : «Quia cœlum Dominus extendit [2].» Extenditur enim vel quasi pellis ad tabernacula, habitationesque Sanctorum; vel quasi liber, ut plurimorum scribantur nomina [3], qui Christi gratiam fide et devotione meruerunt, quibus dicitur : «Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cœlo [4].»

XXII. De terræ quoque vel qualitate vel positione tractare nihil prodest ad spem futuri, cum satis sit ad scientiam, quod Scripturarum divinarum series comprehendit,

[1] Isaï. LI, 6. — [2] Id. XL, 22. — [3] Ibid. XXXIV, 4. — [4] Luc. X, 20.

quia suspendit terram in nihilo[1]. Quid nobis discutere, utrum in aëre pendeat, an super aquam, ut inde nascatur controversia, quomodo aëris natura tenuis et mollior molem possit sustentare terrenam? Aut quomodo, si super aquas, non demergatur in aquam gravis ruina terrarum? Aut quomodo ei maris unda non cedat, et in latera ejus sese loco suo mota diffundat? Multi etiam in medio aëris terram esse dixerunt, et mole sua immobilem permanere, quod æquabili motu hinc atque inde propendeat. De quo satis putamus dictum a Domino ad Job servum suum, quando locutus per nubem ait: « Ubi eras, » cum fundarem terram? Indica mihi, si habes scientiam. » Quis posuit mensuras ejus, si nosti? Aut quis est qui su» perinduxit mensuram super eam, aut super quid circuli » ejus confixi sunt[2]? » Et infra: « Conclusi mare portis, et » dixi: Usque huc venies, et non transibis, sed in te » comminuentur fluctus tui[3]. » Nonne evidenter ostendit Deus omnia majestate sua consistere in numero, pondere, atque mensura? Neque enim creatura legem tribuit, sed accepit, et servat acceptam. Non ergo quod in medio sit terra, quasi æqua lance suspenditur: sed quia majestas Dei voluntatis suæ eam lege constringit; ut supra instabile atque inane stabilis perseveret, sicut David quoque propheta testatur dicens: « Fundavit terram super firmamen» tum ejus, non inclinabitur in sæculum sæculi[4]. » Non utique hic quasi tantummodo artifex Deus; sed quasi omnipotens prædicatur, qui non centro quodam terram, sed præcepti sui suspenderit firmamento, nec eam inclinari patiatur. Non ergo mensuram centri, sed judicii divini accipere debemus; quia non artis mensura est, sed potestatis: mensura justitiæ, mensura cognitionis, quia omnia

[1] Job. xxvi, 7. — [2] Id. xxxiii, 4-6. — [3] Ibid. 10, 11. — [4] Psal. ciii, 5.

non tanquam immensa prætereant ejus scientiam, sed cognitioni ejus tanquam dimensa subjaceant. Neque enim cum legimus : «Ego confirmavi columnas ejus [1], » vere columnis eam subnixam possumus æstimare, sed ea virtute quæ suffulciat substantiam terræ atque sustineat. Denique quod in potestate Dei sit terræ constitutio, etiam hinc collige, quia scriptum est : « Qui aspicit terram, et facit » eam tremere [2]. » Et alibi : « Adhuc ego semel concutio » terram [3]. » Non ergo libramentis suis immobilis manet; sed frequenter Dei nutu et arbitrio commovetur, sicut et Job dicit : « Quia Dominus commovet eam a fundamentis : » columnæ autem ejus exagitantur [4]; » et alibi : « Nuda in» ferna in conspectu ejus, et non est morti involucrum, » extendens boream pro nihilo, suspendens terram in nihi» lum, alligans aquam in nubibus suis... Columnæ cœli avo» laverunt, et expaverunt ab increpatione ejus : virtute » mitigavit mare, disciplina stravit cetum : claustra autem » cœli timent eum [5]. » Voluntate igitur Dei immobilis manet, et stat in sæculum terra [6], secundum Ecclesiastis sententiam, et voluntate Dei movetur, et nutat. Non ergo fundamentis suis nixa subsistit, nec fulcris suis stabilis perseverat : sed Dominus statuit eam, et firmamento voluntatis suæ continet; quia in manu ejus sunt omnes fines terræ. Et hæc fidei simplicitas argumentis omnibus antecellit. Laudent alii quod ideo nusquam decidat terra; quia secundum naturam in medio regionem possideat suam, eo quod necesse sit eam manere in regione sua, nec in partem alteram inclinari, quando contra naturam non movetur, sed secundum naturam. Prædicent Artificis divini et Operatoris æterni excellentiam; quis enim artificum non ab illo accepit? aut quis dedit mulieribus texturæ sapien-

[1] Psal. LXXIV, IV. — [2] Id. CIII, 32. — [3] Agg. II, 8. — [4] Job. IX, 6. — [5] Id. XXVI, 6-12. — [6] Eccle. I, 4.

tiam, aut varietatis disciplinam? Ego tamen, qui profundum majestatis ejus, et artis excellentiam non queo comprehendere, non disputationis me libramentis committo atque mensuris : sed omnia reposita in ejus existimo voluntate, quod voluntas ejus fundamentum sit universorum, et propter eum adhuc mundus hic maneat. Quod apostolicæ quoque licet astruere auctoritatis exemplo. Scriptum est enim : « Quia vanitati creatura subjecta est » non sponte, sed propter eum qui subjecit in spe[1]. » Liberabitur autem et ipsa creatura a servitute corruptionis, cum divinæ remunerationis gratia affulserit.

XXIII. De natura autem et qualitate substantiæ cœli quid enumerem ea quæ disputationibus suis philosophi texuerunt? cum alii compositum cœlum ex quatuor elementis asserant : alii quintam quamdam naturam novi corporis ad constitutionem ejus inducant, atque affingant æthereum esse corpus, cui neque ignis admixtus sit, neque aër, neque aqua, neque terra; quod hujusmodi elementa suum quemdam cursum habeant atque usum et motum naturæ, ut graviora demergant, et in pronum ferantur, vacua et levia in superiora se subrigant; est enim proprius cuique motus, in sphæræ autem circuitu ista confundi, et vim sui cursus amittere, quoniam sphæra in orbem suum volvitur, et superiora inferioribus, superioribus quoque inferiora mutantur. Quorum autem secundum naturam motus mutati sunt, horum necessario ferunt mutari solere qualitates substantiarum suarum. Quid igitur defendimus æthereum corpus esse, ne videatur corruptioni obnoxium? Quod enim compositum ex corruptibilibus elementis est, necesse est resolvatur. Nam hoc ipso quod diversæ eadem sint elementa naturæ, simplicem et inviolabilem motum habere non possunt, cum se diversus

[1] Rom. VIII, 20.

elementorum motus impugnet. Unus enim motus omnibus aptus esse non potest, et elementis distantibus convenire. Nam qui levibus accommodus est, fit incommodus gravioribus elementis. Itaque quando ad superiora motus cœli est necessarius, terrenis gravatur; quando ad inferiora decursus expetitur, igneus vigor ille violenter attrahitur. Etenim contra naturæ suæ usum deorsum cogitur. Omne autem quod in contrarium cogitur, non naturæ serviens, sed necessitati, cito solvitur, et in ea scinditur ex quibus videtur esse compositum, in suam quamque regionem singulis recurrentibus. Hæc igitur alii considerantes stabilia esse non posse, æthereum corpus cœli stellarumque esse arbitrati sunt, quintam quamdam naturam corporis introducentes, quo diuturnam cœli putarent mansuram esse substantiam.

XXIV. Sed non ista opinio propheticæ potuit obviare sententiæ, quam divina quoque Domini Jesu Christi majestas in Evangelio comprobavit. Dixit enim David : « Principio terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnia sicut vestimentum veterascent, et tanquam amictum mutabis ea, et mutabuntur; tu vero ipse es, et anni tui non deficient[1]. » Quod adeo probavit in Evangelio Dominus, ut diceret : « Cœlum et terra præteribunt, mea autem verba non præteribunt[2]. » Nihil igitur agunt, qui propter cœli asserendam perpetuitatem, quintum corpus æthereum introducendum putarunt; cum æque videant dissimilem cæteris adjunctam membri unius portionem, labem corpori magis afferre consuevisse. Simul illud adverte, qui propheta David cum terram priori loco nominavit, et postea cœlum, credidit opus esse Domini declarandum; quando enim dixit et facta sunt[3], nihil interest

[1] Psal. CI, 26-28. — [2] Matth. XXIV, 35. — [3] Psal. CXLVIII, 5.

quid prius exprimas, cum simul utrumque sit factum; simul ne hæc saltem prærogativa cœlo divinæ videatur adjudicata substantiæ, ut primogenitæ creaturæ privilegio potior æstimetur. Itaque illos suis relinquamus contentionibus, qui mutuis disputationibus se refellunt. Nobis autem satis est ad salutem, non disputationum controversia, sed præceptorum veritas; nec argumentationis astutia, sed fides mentis, ut serviamus Creatori potius quam creaturæ, qui est Deus benedictus in sæcula.

CAPUT VII[1].

Occurritur iis qui materiæ æternitatem e Scripturæ verbis conantur astruere. Terram eo invisibilem dici, quod aquis cooperta esset. Cur ea prius facta significetur, quam ornata.

XXV. « Terra autem erat invisibilis et incomposita[2]. » Bonus artifex prius fundamentum ponit: postea fundamento posito ædificationis membra distinguit, et adjungit ornatum. Posito igitur fundamento terræ et confirmata cœli substantia, duo enim ista sunt velut cardines rerum, subtexuit: «Terra autem erat invisibilis et incomposita. » Quid est, «Erat, » nisi ne forte in infinitum et sine principio extendant opinionem suam, et dicant: Ecce quia materia, id est, hyle, sicut philosophi dicunt, etiam secundum Scripturam divinam non habuit initium? Verum hoc dicentibus respondebis, quia scriptum est: « Erat autem Caïn operarius » terræ[3]. » Et de eo, qui Jubal dictus est, habet Scriptura:

[1] Sermo II. — [2] Gen. I, 2. — [3] Id. IV, 2.

«Hic erat pater qui demonstravit psalterium et citharam[1].» Et, « Homo erat in Ausitide regione, cui nomen Job[2]. » Desinant ergo de verbo quæstionem movere, cum præsertim præmiserit Moyses, quia fecit Deus terram. Erat ergo, ex quo facta est. Nam si sine principio eam dicunt esse, jam non solum Deum, sed etiam hylen sine principio dicentes, definiant ubinam erat. Si in loco, ergo etiam locus sine principio fuisse astruitur, in quo erat materia rerum, quæ principium non habebat. Quod si absurdum videtur de loco credere, videte ne forte volatilem terram debeamus æstimare, quæ non habens fundamentum, alarum remigiis suspendebatur. Unde ergo ei alas sumemus, nisi forte huc derivemus prophetici sermonis interpretationem. « A pennis terræ prodigia audivimus[3] »? Et illud : «Væ terræ navium pennæ[4]? Sed hoc si accipiamus, in quo aëre volabat terra? Sine aëre enim volare non poterat, sed aër adhuc esse non poterat, quia non erat sine rerum materia elementorum facta distinctio, cum ipsa adhuc elementa facta non essent. Ubi ergo erat materia ista alarum suffulta remigiis? In aëre non erat, quia aër corpus est mundi : corpus autem esse aërem docet lectio, quia emissa sagitta in locum, quem jaculator intendit[5], incisus aër statim in se ipsum resolutus est. Ubi ergo erat hyle, nisi forte dicatur quadam dementi intentione, quia in Deo erat? Ergo Deus, qui est invisibilis, naturæ atque inviolabilis qui lucem habitat inaccessibilem, incomprehensibilis et purissimus spiritus, locus erat materiæ mundialis, et in Deo mundi portio, cum de hoc mundo non sit nec mens servulorum ejus, sicut habemus scriptum : «De hoc mundo non sunt, sicut et ego non » sum de mundo[6]. »

XXVI. Quemadmodum ergo invisibilia visibilibus, et

[1] Gen. IV, 21. — [2] Job. I, 1. — [3] Isaï. XXIV, 16. — [4] Id. XVIII, 1. — [5] Sap. V, 12. — [6] Joan. XVII, 14.

ei qui ordinem ac decorem donavit omnibus, incomposita copulabantur? nisi forte quia dixit: « Terra autem erat in» visibilis. » Et invisibilem eam per susbtantiam credant; et ideo quia aquis operta, visibilis corporeis oculis esse non poterat, quemadmodum pleraque in profundo aquarum sita, visum oculorum, aciemque prætereant. Non enim Deo aliquid invisibile, sed creatura mundi creaturæ utique æstimatione censetur. Invisibilis etiam terra, quia nondum lux quæ illuminaret mundum, nondum sol; postea enim luminaria facta sunt cœli. Quod si solis radius plerumque etiam aquis operta illuminat, et profundo mersa splendore luminis sui prodit; quis dubitet Deo ea, quæ in profundo sunt, invisibilia esse non posse; nisi forte sic accipiamus invisibilem terram, quod nondum verbo Dei et protectione visitabatur, quæ hominem non habebat, propter quem Dominus respiceret in terram, sicut scriptum est: « Dominus respexit super filios hominum, ut videret » si est intelligens, aut requirens Deum[1]? » Et alibi ait: « De » cœlo jaculatus est judicium: terra tremuit et quievit[2]. » Et merito invisibilis, quia incomposita, quæ figuram et speciem congruentem adhuc non acceperat a proprio conditore.

XXVII. Et fortasse dicant: Cur enim Deus, sicut dixit et facta sunt, non simul ornatus congruos assurgentibus donavit elementis; quasi non potuerit, cœlum insignitum stellis subito ut creatum est, refulgere, et floribus ac fructibus terra vestiri? Potuit utique, sed ideo primo facta, postea composita declarantur; ne vere increata et sine principio crederentur, si species rerum velut ingeneratæ ab initio, non postea additæ viderentur. Incomposita terra legitur et iisdem a philosophis æternitatis, quibus Deus, privilegiis honoratur; quid dicerent si ab initio ejus pul-

[1] Psal. XIII, 2. — [2] Id. LXXV. 9.

chritudo vernasset? Demersa aquis describitur, velut cuidam principiorum suorum addicta naufragio, et adhuc a nonnullis facta non creditur; quid si decorem primogenitum vindicaret? Accedit illud, quod imitatores nos sui Deus esse voluit, ut primo faciamus aliqua, postea venustemus; ne dum simul utramque adorimur, neutrum possimus implere. Fides autem nostra quodam gradu crescit. Ideo primo fecit Deus, postea venustavit, ut eumdem credamus ornasse qui fecit, et fecisse qui ornavit; ne alterum putemus ornasse, alterum creavisse : sed eumdem utrumque esse operatum; ut primo faceret, postea componeret, ut alterum altero crederetur. Habes in Evangelio hujus rei evidens testimonium. Nam suscitaturus Lazarum Dominus, jussit ut Judæi removerent lapidem de sepulcro, ut mortuum videntes, postea resuscitatum crederent. Deinde vocavit Lazarum, et resurrexit, et ligatis manibus et pedibus exiit foras[1]. Nonne poterat removere lapidem, qui poterat mortuum suscitare? Et qui potuit defuncto vitam reddere, non potuit nexus solvere vinculorum? Cui vinctis pedibus gressum dedit, huic non potuit, ruptis vinculis, incessum reddere? Sed utique advertimus quod voluit primo demonstrare mortuum, ut oculis suis crederent : deinde resuscitare : tertio jubere ut ipsi vincula funeris solverent; ut inter ista fides infunderetur infidelibus, et per gradus quosdam credulitas nasceretur.

[1] Joan. xi, 44, et seqq.

CAPUT VIII.

Terram incompositam fuisse; tum quia in ea nihil distincti, tum quia tenebris esset velata. Malitiam per tenebras non intelligendam Spiritus sanctus qui ferebatur super aquas, aliaque declarant: sed vel maxime quod malitia non nisi a nobis oriatur.

XXVIII. Fecit ergo Deus primo cœlum et terram, ea tamen non quasi perpetua, sed quasi corruptibilis creaturæ consummationi voluit subjacere. Unde in Esaïæ libro ait : « Tollite in cœlum oculos vestros, et aspicite terram » deorsum; quia cœlum ut fumus solidatum est, terra au- » tem ut vestimentum veterascet [1]. » Hæc terra est, quæ ante erat incomposita. Nondum enim erant maria suo fine distincta, et ideo vago fluctu, et profundo gurgite terra inundabatur. Considera, quia etiam nunc palustri uligine terra inhorrere consuevit, nec patiens est vomeris, ubi infusus terris humor exundat. Erat ergo incomposita; utpote solertis agricolæ inarata culturis, quia adhuc deerat cultor. Erat incomposita; quia nuda gignentium, nec thoris herbosa riparum, nec opaca nemoribus, nec læta segetibus, nec umbrosa superciliis montium, nec odora floribus, nec grata vinetis. Merito incomposita, quæ ornatibus indigebat, cui deerant vitium serta gemmantium. Ostendere enim voluit Deus, quia nec mundus ipse haberet gratiam, nisi eum vario cultu operator ornasset. Cœlum ipsum intextum nubibus, horrorem oculis mœstitiam animis excitare consuevit. Terra imbribus madefacta, fas-

[1] Isaï. LI, 6.

tidio est. Maria procellis turbata, quos non incutiunt metus? Pulcherrima est rerum species, sed quid esset sine lumine? quid sine temperie? quid sine aquarum congregatione, quibus ante demersa poli hujus habebantur exordia? Tolle solem terris, tolle cœlis stellarum globos, omnia tenebris inhorrescunt. Sic erant antequam lumen huic mundo Dominus infunderet. Et ideo Scriptura ait : « Quia » tenebræ erant super abyssum [1]. » Tenebræ erant, quia splendor deerat lucis. Tenebræ erant, quia aër ipse tenebrosus est. Aqua ipsa sub nube tenebrosa est, quia tenebrosa aqua in nubibus aëris. Erant ergo tenebræ super abyssos aquarum. Non enim malas intelligendum arbitror potestates, quod Dominus earum malitiam creaverit; cum utique non substantialis, sed accidens sit malitia, quæ a naturæ bonitate deflexit.

XXIX. Itaque in constitutione mundi opinio malitiæ interim sequestretur, ne divinæ operationi, pulcherrimæ creaturæ, ea quæ decolora sunt, admiscere videamur, maxime cum sequatur : « Et Spiritus Dei superferebatur su» per aquas [2]. » Quem etsi aliqui pro aëre accipiant, aliqui pro spiritu quem spiramus et carpimus auræ hujus vitalis spiritum; nos tamen cum sanctorum et fidelium sententia congruentes, Spiritum sanctum accipimus, ut in constitutione mundi operatio Trinitatis eluceat. Præmisso enim; quia « In principio fecit Deus cœlum et terram, » id est, in Christo fecit Deus, vel Filius Dei Deus fecit, vel per Filium Deus fecit; quia omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, supererat plenitudo operationis in Spiritu, sicut scriptum est : « Verbo Domini cœli firmati » sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum [3]. » Itaque quemadmodum in Psalmo docemur operationem Verbi, quod est Verbum Dei, et virtutem, quam dedit Spiritus

[1] Gen. I, 2. — [2] Ibid. — [3] Psal. XXXII, 6.

sanctus; ita hic propheticum resultavit oraculum, quia Deus dixit, et Deus fecit, Spiritus quoque Dei superferebatur super aquas. Ornando enim polo cœli, germinaturis terris pulchre Spiritus superferebatur, quia per ipsum habebant novorum partuum semina germinare, secundum quod dixit Propheta: « Emitte Spiritum tuum et creabun» tur, et renovabis faciem terræ[1]. » Denique Syrus, qui vicinus Hebræo est, et sermone consonat in plerisque et congruit, sic habet: « Et Spiritus Dei fovebat aquas, » id est, vivificabat, ut in novas cogeret creaturas, et fotu suo animaret ad vitam. Nam etiam Spiritum sanctum legimus creatorem, dicente Job: « Spiritus divinus qui fecit me[2]. » Sive ergo Spiritus sanctus superferebatur super aquas, tenebræ contrariarum virtutum super eas esse non poterant, ubi locum sibi tanta gratia vindicabat: sive, ut quidam volunt, aërem accipiant, respondeant qua ratione Spiritum Dei dixerit, cum satis fuerit spiritum nuncupare.

XXX. Hi ergo volunt a Domino Deo nostro quatuor primum elementa generata, cœlum, terram, mare, aërem; eo quod causæ rerum, ignis et aër, terra et aqua sint, ex quibus mundi species constat et forma. Ubi igitur tenebræ nequitiarum spiritalium locum habere potuerunt, cum augustæ hujus decorem figuræ mundus indueret? Numquid simul malitiam Deus creavit? Sed ea ex nobis orta, non a creatore Deo condita, morum levitate generatur, non ullam creaturæ habens prærogativam, nec auctoritatem substantiæ naturalis, sed mutabilitatis vitium, et errorem prolapsionis. Eradicari hanc Deus vult de animis singulorum, quomodo eam ipse generaret? Clamat Propheta: « Desinite a malitiis vestris[3]. » Et præcipue sanctus David: « Desine a malo, et fac bonum[4]; » quo-

[1] Psal. CIII, 30. — [2] Job. XXXIII, 4. — [3] Isaï. I, 17. — [4] Psal. XXXIII, 15.

modo ergo ei initium a Domino damus? Sed hæc opinio feralis eorum qui perturbandam Ecclesiam putaverunt. Hinc Marciones, hinc Valentini, hinc pestes illæ Manichæorum funesta sanctorum mentibus tentaverunt inferre contagia. Quid nobis in ipso lumine vitæ tenebras mortis inquirimus? Scriptura divina salutem suggerit, vitæ odorem fragrat, ut suavitatem legens capias, non ut præcipitii discrimen incurras. Simpliciter lege, o homo, non tibi ipse foveam pravus interpres effodias; simplex sermo est, « Quia fecit Deus cœlum et terram. » Fecit quod non erat, non quod erat. « Et terra erat invisibilis, » ex quo facta est, erat, et erat invisibilis; quia exundabat aqua, et operiebat eam, et erant super eam tenebræ superfusæ, quia nondum erat lumen diei, nondum solis radius, qui solet et sub aquis latentia declarare. Quid ergo dicunt quod Deus creaverit malum, cum ex contrariis et adversis nequaquam sibi adversa generentur? Nec enim vita mortem generat, nec lux tenebras. Non enim sicut mutabilitates affectuum, ita etiam generationum progressiones sunt. Illæ ex contrariis in contraria propositi deflexione vertuntur : istæ non ex contrariis in adversa deflectuntur, sed ex ejusdem generis vel auctoribus, vel causis creatæ, in similitudinem sui referuntur auctoris.

XXXI. Quid igitur dicemus? Si enim neque sine principio est, quasi increata, neque a Deo facta, unde habet natura malitiam? Nam mala esse in hoc mundo nullus sapiens denegavit, cum sit tam frequens in hoc sæculo lapsus ad mortem. Sed ex iis, quæ jam diximus, possumus colligere quia non est viva substantia, sed mentis atque animi depravatio, a tramite virtutis devia, quæ incuriosorum animis quam frequenter obrepit. Non igitur ab extraneis est nobis, quam a nobis ipsis majus periculum. Intus est adversarius, intus auctor erroris, intus,

inquam, clausus in nobismetipsis. Propositum tuum speculare, habitum tuæ mentis explora, excubias obtende adversum mentis tuæ cogitationes, et animi cupiditates. Tu ipse tibi es causa improbitatis, tu ipse dux flagitiorum tuorum, atque incentor criminum. Quid alienam naturam arcessis ad excusationem tuorum lapsuum? Utinam te ipse non impelleres, utinam non præcipitares, utinam non involveres aut studiis immoderatioribus, aut indignatione, aut cupiditatibus, quæ nos innexos velut quibusdam retibus tenent. Et certe in nobis est moderari studia, cohibere iracundiam, coërcere cupiditates : in nobis est etiam indulgere luxuriæ, adolere libidines, inflammare iracundiam, vel inflammanti aurem accommodare, elevari magis superbia, effundi in sævitiam, quam reprimi humilitate, diligere mansuetudinem. Quid naturam accusas o homo? Habet illa velut impedimenta quædam, senectutem et infirmitatem. Sed senectus ipsa in bonis moribus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines fortior. Infirmitas quoque corporis, sobrietas mentis est. Unde ait Apostolus : « Cum » infirmor, tunc potens sum[1]. » Itaque non in virtutibus, sed infirmitatibus gloriabatur. Responsum quoque divinum refulsit oraculo salutari ; quia virtus in infirmitate consummatur. Illa cavenda, quæ ex nostra voluntate prodeunt, delicta juventutis, et irrationabiles passiones corporis. Quorum igitur nos sumus domini, horum principia extrinsecus non requiramus ; nec derivemus in alios, sed agnoscamus ea quæ propric nostra sunt. Quod enim possumus non facere si nolumus, hujus electionem mali nobis potius debemus, quam aliis ascribere. Ideo etiam in judiciis istius mundi voluntarios reos, non ex necessitate compulsos, culpa constringit, pœna condemnat. Neque

[1] 2 Cor. xii, 10.

enim si per furorem aliquis innocentem peremerit, obnoxius morti est. Quinetiam ipsius divinæ legis oraculo, si quis per imprudentiam intulerit necem, accipit impunitatis spem, refugii facultatem, ut possit evadere[1]. Hoc igitur de eo quod proprie malum videtur, dictum sit. Mala enim non sunt nisi quæ crimine mentem implicant, et conscientiam ligant. Cæterum pauperiem, ignobilitatem, ægritudinem, mortem nemo sapiens mala dixerit, nec in malorum sorte numeraverit; quia nec contraria istis in bonis habentur maximis, quorum alia nobis ex natura, alia ex commoditate accidere videntur.

XXXII. Non otiose nobis excursus iste processit, ut probaremus tenebras et abyssum simpliciter accipienda. Erant enim tenebræ de obumbratione cœli; quia omne corpus umbram, facit qua obumbrat vel finitima vel inferiora, et ea maxime, quæ operire atque includere videtur. Includit autem cœli polus, quia cœlum sicut camera extenditur, quemadmodum supra demonstravimus. Non ergo principalis erat tenebrosa substantia : sed quasi umbra secuta est mundi corpus caligo tenebrarum. Itaque momento divinæ præceptionis mundus assurgens, intra se inclusit umbram; ut si quis in campi medio, quem sol meridianus illuminat, locum aliquem repente obsepiat, et densis ramorum frondibus tegat, nonne quo splendidior foris species loci ejus effulgeat, hoc horrenti desuper scena (3) gurgustium ejus intus obscurius fit? Aut unde antrum, clausum undique hujusmodi locum vocarunt, nisi quod atro inhorrescat situ, atque offusione tenebrarum? Istæ ergo tenebræ super aquarum abyssos erant. Nam abyssum multitudinem et profundum aquarum dici, lectio Evangelii docet, ubi rogabant Salvatorem dæmonia, ne juberet illis ut in abyssum irent[2]. Sed

[1] Exod. xxi, 13. — [2] Luc. viii, 31.

qui docebat voluntates dæmoniorum non esse faciendas, præcepit illis ut irent in porcos. Porci autem se in stagnum aquarum præcipitarunt, ut quod recusabant dæmonia, non evaderent, sed digno præcipitio demergerentur. Erat ergo hæc mundi incomposita species et forma.

CAPUT IX.

Creatur lux : eadem a tenebris discernitur atque approbatur ; et qua causa lux dies, ac tenebræ nox, appellatæ.

XXXIII. « Et Spiritus, inquit, Dei superferebatur » super aquas, et dixit Deus : Fiat lux[1]. » Merito præmissus est Spiritus Dei, ubi divina incipere habebat operatio. « Fiat, inquit, lux. » Unde vox Dei in Scriptura divina debuit inchoare, nisi a lumine? unde mundi ornatus, nisi a luce exordium sumere? Frustra enim esset, si non videretur. Erat quidem Deus ipse in lumine, quia lucem habitat inaccessibilem, et erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum : sed eam lucem fieri voluit, quæ oculis corporalibus comprehenderetur. Qui ædificium aliquod dignum habitaculo patrisfamilias struere desiderat, antequam fundamenta ponat, unde lucem ei infundat explorat, et ea prima est gratia, quæ si desit, tota domus deformi horret incultu. Lux est quæ reliquos domus commendat ornatus. « Fiat, » inquit, lux. » Plena vox luminis non dispositionis apparatum significat, sed operationis resplendet effectu. Naturæ Opifex lucem locutus est, et creavit. Sermo Dei voluntas est, opus Dei natura est : lucem creavit, tenebras

[1] Gen. I, 3.

illuminavit. « Et dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux. » Non ideo dixit, ut sequeretur operatio, sed dicto absolvit negotium. Unde pulchre Davidicum illud : « Dixit et » facta sunt[1], » quia dictum implevit effectus. Auctor ergo lucis Deus : locus autem et causa tenebrarum mundus est. Sed bonus auctor ita lucem dixit, ut mundum ipsum infuso aperiret lumine, atque ejus speciem venustaret. Resplenduit igitur subito aër, et expaverunt tenebræ novi luminis claritate. Repressit eas, et quasi in abyssos demersit repente per universa mundi fulgor lucis infusus. Pulchre itaque et proprie dixit : « Facta est lux. » Sicut enim cito lux cœlum, terras, maria illuminat, et momento temporis sine ulla comprehensione retectis surgentis diei splendore regionibus, nostro se circumfundit aspectui; ita ortus ejus cito debuit explicari. Quid miramur si Deus locutus est lucem, et caliganti mundo lumen emicuit, quando si quis inter aquas mersus, oleum ore emiserit, clariora faciat ea quæ profundi tegebantur occultis? Dixit Deus; non ut per vocis organa quidam sonus sermonis exiret, nec ut linguæ motus cœleste formaret alloquium, atque aërem istum quidam verborum strepitus verberaret : sed ut voluntatis suæ cognitionem (4) proderet operationis effectu.

XXXIV. « Et discrevit inter lucem et tenebras ; et » vidit Deus lucem quia bona est[2]. » Dixit et sonum vocis nullus audivit : discrevit, et operationis molimina nemo deprehendit : vidit et oculorum ejus intentionem nullus aspexit. « Et vidit, inquit, Deus lucem quia bona est. » Nec quod ignorabat, vidit; nec id quod nesciebat ante, aut non viderat, comprobavit : sed bonorum operum proprium est, ut externo commendatore non egeant, sed gratiam suam, cum videntur, ipsa testentur. Plus est

[1] Psal. CXLVIII, 5. — [2] Gen. I, 4.

quod probatur aspectu, quam quod sermone laudatur. Suo enim utitur testimonio, non alieno suffragio. Quod si apud nos oculis judicium emittitur, quibus simul et gratia venustatis, et rerum mensura comprehenditur : quanto magis Deus omnia quæ probat, videt, et quæ videt, probat, secundum quod scriptum est : « Quia oculi Domini » super justos[1] ? » Lucis natura hujusmodi est, ut non in numero, non in mensura, non in pondere, ut alia, sed omnis ejus in aspectu gratia sit. Propriis itaque sermonibus naturam lucis expressit, quæ videndo complacet, quoniam ipsa videndi officium subministrat. Nec immerito tantum sibi prædicatorem potuit invenire, a quo jure prima laudatur; quoniam ipsa fecit, ut etiam cætera mundi membra digna sint laudibus. Vidit ergo Deus lucem, et vultu suo illuminavit, et vidit quia bona est. Non ex parte Dei, sed generale judicium est. Itaque non in splendore tantummodo, sed in omni utilitate gratia lucis probatur. Unde et discretio fit inter lucem et tenebras; ut separata lucis natura atque tenebrarum, nihil videatur intra se habere confusum.

XXXV. « Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras » noctem vocavit[2] ; » ut et nomine ipso diem noctemque distingueret. Advertimus itaque quod lucis ortus antequam sol, diem videatur aperire; principia enim diei noctis exitum claudunt, finisque temporis et status limes nocti et diei videatur esse præscriptus. Diem sol clarificat, lux facit. Frequenter cœlum nubibus texitur, ut sol tegatur, nec ullus radius ejus appareat; lux tamen diem demonstrat, tenebras abscondit.

[1] Psal. XXXIII, 16. — [2] Gen. I, 5.

CAPUT X.

Diem nocti contra quam nonnullis videatur, hic anteponi. Cur dies unus potius dicatur quam primus; ac matutino fine concludatur.

XXXVI. « Et factum est vespere, et factum est mane » dies unus [1]. » Quærunt aliqui, cur prius vesperum, postea mane Scriptura memoraverit, ne forte noctem prius quam diem significare videatur. Nec advertunt primo quod præmiserit diem, dicendo : « Et vocavit Deus lucem diem, » et tenebras vocavit noctem : » deinde quod vesper finis diei sit, et mane finis noctis. Ergo ut prærogativam et primatus nativitatis diei daret, prius finem diei significavit, post quam secutura nox esset, deinde postea finem noctis adjunxit. Eo usque autem noctem diei Scriptura anteferre non potuit, ut et diei et noctis tempora, diei appellatione concluserit, tanquam principalis auctoritate nominis vindicaverit. Et hanc Scripturæ esse consuetudinem, ut potiori appellationem deputet, frequentibus exemplis probamus. Siquidem et Jacob dixit : « Dies vitæ meæ, pusilli et » mali [2]. » Et iterum : « Omnes dies vitæ meæ. » Et David posuit : « Dies annorum nostrorum [3], » non dixit et noctes. Unde advertimus ea quæ nunc in specie historiæ traduntur, vim statuisse legis inposterum. Principium ergo diei, vox Dei est : « Fiat lux; et facta est lux. » Finis diei vesper est. Jam sequens dies ex noctis fine succedit. Sententia autem Dei evidens, quia diem primo vocavit lucem, et secundo vocavit tenebras noctem.

[1] Gen. I, 5. — [2] Id. XLVII, 9. — [3] Psal. LXXXIX, 10.

XXXVII. Præclare etiam unum non primum diem dixit; nam secuturo secundo, et tertio die, et deinceps reliquis primum potuit dicere : et hoc ordinis videbatur, sed legem statuit, ut viginti quatuor horæ diurnæ atque nocturnæ diei tantum nomine definiantur, ut si diceret: Viginti quatuor horarum mensura unius diei tempus est. Sicut enim virorum generatio computatur, et intelligitur etiam fœminarum, quia nectuntur secunda potioribus; ita etiam dies numerantur, et noctes æstimantur adjunctæ. Sicut igitur circuitus unus, ita dies unus. Nam plerique etiam hebdomadam unam unum diem dicunt ; quod in se quasi in unum redeat diem, et quasi septies in se recurrat. Est autem circuitus figura hæc a se incipere, et in se reverti. Unde et sæculum unum interdum Scriptura dicit. Nam etsi aliis locis sæcula appellat, videtur magis diversitates statuum publicorum vel negotiorum significare, quam sæculorum successiones aliquas definire ; « Quia dies Domini » magnus et præclarus [1] ; » et alibi. « Ut quid vobis quæ- » rere diem Domini [2]. » Et hic tenebræ et non lux. Manifestum est enim quod male consciis et indignis dies ille tenebrosus sit, quo fulgebit innocentia , et mens noxia cruciabitur. Cæterum quod sine interpolatione noctium, et successione tenebrarum dies perpetuus ille remunerationis æternæ futurus sit [3], Scriptura nos docet.

XXXVIII. Pulchre autem vicem utramque unum dicturus diem, matutino cum fine conclusit, ut et a luce inchoare diem doceret, et in lucem desinere. Non enim est integrum diei tempus, nisi et noctis fuerit expletum. Unde et nos semper quasi in die honeste ambulemus, et abjiciamus opera tenebrarum. Noctem enim ad quietem corporis datam esse cognoscimus, non ad muneris alicujus vel operis functionem, quæ somno et oblivione transcurritur. Non

[1] Joël. II, 11. — [2] Amos. V, 16. — [3] Isaï. LX, 19.

sit in nobis comessatio, ebrietas, cubile, impudicitia. Non dicamus : Tenebræ et parietes operiunt nos, et quis scit si videbit Altissimus? Sed sit in nobis amor lucis, et cura honestatis, ut tanquam in die ambulantes, opera nostra coram Deo lucere cupiamus, cui est honor, laus, gloria, potestas, cum Domino nostro Jesu Christo, et cum Spiritu sancto a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

LIBER II.

DE OPERE SECUNDI DIEI.

CAPUT I[1].

Operibus primi diei strictim recensitis, rejectisque iis qui mundo materiam æternam affingebant, transit ad secundum diem : et in rerum creatione non naturæ possibilitatem, sed potentiam Dei spectandam docet.

I. Diem primum, vel potius unum, maneat enim ei prophetici prærogativa sermonis, ut potuimus, absolvimus; in quo conditum cœlum, terram creatam, aquarum exundantiam, circumfusum aërem, discretionem factam lucis atque tenebrarum Dei omnipotentis, et Domini Jesu Christi, Spiritus quoque sancti operatione cognovimus. Quis ergo non miretur dissimilibus membris disparem mundum in corpus unum assurgere, et insolubili concordiæ charitatisque lege in societatem et connexionem sui tam distantia convenire, ut quæ discreta natura sunt, in unitatis et pacis vinculum velut individua compactione nectantur? Aut quis hæc videns, possibilitatem rationis infirmo ingenio rimetur? Quæ omnia vis divina, incomprehensibilis humanis mentibus, et ineffabilis sermonibus nostris, voluntatis suæ auctoritate connexuit.

II. Fecit igitur Deus cœlum et terram, et ea quasi auc-

[1] Sermo III.

tor esse præcepit, non tanquam figuræ inventor, sed tanquam operator naturæ. Nam quomodo sibi conveniunt operatoria impassibilis Dei virtus et passibilis materiæ natura, tanquam altera ab altera, quo indiguerint, mutuantes? Nam si increata materia, videtur ergo Deo creandæ potestas materiæ defuisse, et ab ea operationi subjacentia mutuata. Si vero incomposita, mirum admodum coæternam Deo materiam decorem sibi non potuisse conferre, quæ substantiam non a creatore acceperit, sed sine tempore ipsa possederit. Plus ergo invenit operator omnium, quam contulit. Invenit materiam, in qua posset operari: contulit autem figuram, quæ decorem inventis rebus afferret. Unde excipiendus a cæteris tanquam dies unus, non conferendus cum cæteris tanquam dies primus est, quo fundamenta rerum omnium posita, et causæ esse cœperunt, quibus mundi hujus atque universæ visibilis creaturæ fulta substantia est. Quare ad secundi diei admiranda opera sermo nobis prodeat, quorum eminentia non secundum tractatus nostri possibilitatem: sed secundum scriptoris veritatem, ad laudem referenda est creatoris.

III. Vos igitur quæso, ut naturaliter æstimare, quæ dicimus probabiliter, ac simplici mente et sedulo ingenio pensare dignemini, non secundum philosophiæ traditiones, et inanem seductionem suasoria verisimilia colligentes; sed secundum regulam veritatis, quæ oraculis divini sermonis exprimitur, et contemplatione tantæ majestatis fidelium pectoribus infunditur, quia scriptum est: « Confirma me » in verbis tuis. Narraverunt mihi injusti exercitationes, » sed non sicut lex tua, Domine: omnia præcepta tua veri» tas [1]. » Non ergo secundum elementorum naturas, sed secundum Christum, qui omnia quæ voluit fecit, abundans plenitudine Divinitatis suæ, consideremus quæ facta sunt,

[1] Psal. CXVIII, 28, 85 et 86.

et naturæ possibilitatem interrogemus. Neque enim cum in Evangelio leprosos curaret, cæcis visum refunderet, populus qui aderat et spectabat illa, medicinæ ordinem recognovit: sed potestatem Domini miratus, « Dedit, ut » scriptum est, Deo laudem [1]. » Neque secundum numeros Ægyptiorum et concursus siderum, mensuras elementorum extendit manum suam Moyses, ut divideretur mare Rubrum, sed divinæ imperio potestatis obtemperans. Unde et ipse ait: « Dextera manus tua, Domine, glorificata est in » virtute; dextera manus tua, Domine, confregit inimicos [2]. » Illo igitur sancta plebs eleva mentem tuam, et totum animum tuum eo confer. Non sic Deus videt, quemadmodum homo; Deus in corde, homo in facie. Nec sic igitur homo videt, quemadmodum Deus. Audis quia Deus vidit, et laudavit. Noli igitur tuis oculis æstimare quæ facta sunt, opinionibusque colligere: sed quæ Deus vidit et probavit, ea tu retractanda non putes.

CAPUT II.

Firmamentum, ut aquas ab aquis disterminet, creatur. Cæli probantur plures esse, ac cœlestium orbium concentus refellitur.

IV. Et dixit Deus: « Fiat firmamentum inter mediam » aquam, et sit discernens inter aquam et aquam; et factum » est sic [3]. » Audi verba Dei, « Fiat, » dicit. Jubentis est, non æstimantis. Imperat naturæ, non possibilitati obtemperat, non mensuras colligit, non pondus examinat. Voluntas ejus mensura rerum est. Sermo ejus finis est operis:

[1] Luc. XVIII, 43. — [2] Exod. XV, 6. — [3] Gen. I, 6.

« Fiat, inquit, firmamentum inter mediam aquam. » Firmum est omne quod statuit Deus. Et satis pulchre præmisit : « Fiat firmamentum, antequam subjiceret inter » mediam aquam ; » ut tu prius crederes firmamentum ex præcepto Dei factum, quam de aquarum proflua qualitate dubitares. Si naturam elementorum consideres, quomodo inter aquas solidatum est firmamentum ? Illæ profluunt, illud constringitur : illæ currunt, hoc manet. « Et sit, in- » quit, discernens inter aquam. » Sed aqua confundere, non discernere solet. Quomodo jubet quod scit secundum elementorum rationem esse contrarium ? Sed cum sermo ejus ortus naturæ sit, jure usurpat dare legem naturæ, qui originem dedit.

V. Sed prius consideremus quid sit firmamentum, utrum ipsum sit quod in superioribus cœlum appellavit, an aliud, et sint duo cœli, an plures. Nam sunt qui unum cœlum esse dicant, nec alterius cœli faciendi, cum esset una hyle, ut ipsi aiunt, potuisse suppetere substantiam; quoniam cum omnis superiori cœlo esset expensa, nihil reliqui fuit, quod ad ædificationem secundi cœli tertiive proficeret. Alii vero innumeros cœlos et mundos esse asserunt, quos irrident sui. Non enim nobiscum illis major, quam cum suis pugna est, qui geometricis numeris et necessitatibus contendunt probare quod aliud cœlum esse non possit, nec pati naturam uti secundum aut tertium sit, nec operatoris virtutem idoneam, ut multos cœlos faceret. Et quis non hanc eorum artificem facundiam irrideat, qui cum ex una atque eadem causa plura ejusdem generis ab hominibus fieri posse non abnuant, de Creatore omnium dubitent, utrum plures cœlos facere potuerit, de quo scriptum est : « Dominus autem cœlos fecit [1] ; » et alibi : « Omnia quæ- » cumque voluit fecit [2]. » Quid enim difficile ei, cui velle

[1] Psal. xcv, 5. — [2] Id. cxiii, 3.

fecisse est? Fluitat igitur illis impossibilitatis ratio, cum de Deo disputant, cui vere dicitur: Quia impossibile nihil est.

VI. Itaque nos non solum secundum, sed etiam tertium cœlum esse negare non possumus, cum Apostolus raptum se ad tertium cœlum scriptorum suorum testificatione confirmet [1]. David etiam cœlos cœlorum in illo laudantium Dominum constituit choro [1]. Quem imitantes philosophi quinque stellarum et solis et lunæ, globorum consonum motum introduxerunt, quorum orbibus vel potius globis connexa memorant omnia, quos sibi innexos et velut insertos versari retro et contrario cæteris motu ferri arbitrantur, eoque impulsu et motu ipsorum orbium dulcem quemdam et plenum suavitatis atque artis et gratissimi modulaminis sonum reddi, quoniam scissus aër tam artifici motu, et acuta cum gravibus temperante, ita varios æquabiliter concentus efficiat, ut omnem supergrediatur musici carminis suavitatem.

VII. Hujus rei fidem si requiras atque expectes sensu nobis et auditu probari, hæsitant. Nam si vera forent, quomodo tanto motu orbium concrepante, cum ille cœlestis orbis, cui affixos ferunt stellarum cursus, qui sine intermissione volvuntur, concitatiorem habeat conversionem atque acutum sonum excitet, hic autem lunaris gravissimum, non audiretur a nobis, cum leviora audire soleamus? Fidem ergo ejus disputationis si testimonio nostro et auditus munere exigamus probari, referunt obsurduisse aures nostras, et hebetiorem nobis sensum audiendi factum, propter illam a principio nostræ generationis concepti sonitus consuetudinem. Et exemplum afferunt, eo quod Nilus fluviorum maximus, eo videlicet loco ubi se ex altissimis montibus in Catadupa illa (5) præ-

[1] 2 Cor. XII, 2. — [2] Psal. CXLVIII.

cipitat, magnitudine fragoris sui aures accolarum obstruat, ut audiendi munere carere dicantur. Sed facile his ipsa respondet veritas. Nam qui tonitrua audimus nubium collisione generata, tantorum orbium conversiones, qui majori utique sicut motu ferri æstimantur, ita vehementiores sonitus excitarent, non audiremus? Addunt præterea ideo sonum hunc non pervenire ad terras, ne capti homines per suavitatem ejus atque dulcedinem, quam celerrimus ille cœlorum efficit motus, ab orientalibus partibus usque in occasum, propria negotia atque opera derelinquerent, et omnia hic otiosa remanerent, quodam humanæ ad cœlestes sonos mentis excessu. Sed ea, quæ sunt aliena a studio nostro, et a divinæ lectionis serie, iis qui foris sunt, relinquamus : non inhæreamus Scripturarum cœlestium magisterio.

CAPUT III.

Firmamentum non idem esse ac cœlum : veras aquas super ipso residere perperam negari ; idque ostendi Scriptura, exemplis, ac multiplici ratione : ubi qui calidam soli naturam inesse nolunt, revincuntur.

VIII. Propositum igitur nobis est, quia dixit Deus : « Fiat firmamentum inter medium aquæ, et sit discernens » inter aquam et aquam[1]. » Et hinc tractatur, utrum hoc firmamentum appellet quod ante jam fecit, de quo scriptum est : « In principio fecit Deus cœlum et terram. » Nec fallit quod aliqui ante nos ita acceperint, eo quod su-

[1] Gen. 1, 6.

pra creatum auctore Deo et conditum cœlum Scriptura expresserit, hic expositionem operis, creationisque diffuderit; ut ibi quasi summa operis breviter comprehensa sit, hic operationis qualitas per ipsas concurrentium rerum digesta sit species. Sed movet nos, quia et nomen aliud significatur, et species solidior, et causa discernitur, et persona cooperatoris adjungitur. Sic enim scriptum est: « Et discrevit Deus inter medium aquæ, quæ erat sub firmamento, et inter medium aquæ, quæ erat super firmamentum[1]. »

IX. Et primo volunt id destruere quod frequenti Scripturarum lectione inolitum nostris et impressum est mentibus, quia aquæ super cœlos esse non possint, dicentes rotundum esse orbem illum cœli, cujus in medio terra sit, et in illo circuitu aquam stare non posse, quod necesse est defluat et labatur, cum de superioribus ad inferiora decursus est. Quomodo enim aqua super orbem, ut aiunt, stare potest, cum orbis ipse volvatur? Hæc est illa versutia dialecticæ; Da mihi unde tibi respondeam: quod si non detur, nullum verbum refertur. Petunt sibi concedi axem cœli torqueri motu concito, orbem autem terræ esse immobilem; ut astruant aquas super cœlos esse non posse, quod omnes eas volvendo se axis effunderet: quasi vero ut concedam illis quod postulant, et secundum eorum opiniones illis respondeam, negare possint in illa altitudine et profundo et longitudinem esse et latitudinem, quam nemo potest comprehendere, nisi is qui impletur in omnem plenitudinem Dei, ut Apostolus ait: « Quis enim potest facile esse divini operis æstimator[2]? » Est ergo latitudo in ipsa cœli altitudine. Sunt etiam, ut de his dicamus quæ scire possumus, pleraque ædificia foris rotunda, intus quadrata, et foris quadrata, intus rotunda,

[1] Gen. I, 7. — [2] Ephes. III, 18, 19.

quibus superiora sunt pl na, in quibus aqua hærere soleat. Quæ tamen ideo dicimus, ut advertant opiniones suas opinionibus verisimilioribus revinci posse, et desinant tantum opus Dei, humanæ operationis et nostræ possibilitatis contemplatione metiri.

X. Nos autem Scripturarum seriem atque ordinem sequimur, et opus contemplatione æstimamus auctoris, et quid dictum sit quærimus, et quis dixerit, et cui dixerit : « Fiat, inquit, firmamentum in medio aquæ, et sit dis- » cernens inter aquas. » Audio firmamentum fieri per præceptum quo divideretur aqua, et ab inferiore superior discerneretur. Quid hoc manifestius? Qui jussit discerni aquam interjecto et medio firmamento, providit quemadmodum divisa atque discreta manere possit. Sermo Dei virtus naturæ est, et diuturnitatis substantia quoadusque velit eam manere qui statuit, sicut scriptum est : « Sta- » tuit ea in sæculum sæculi, præceptum posuit et non » præteribit. » Et ut scias, quia de istis aquis hoc dixit, quas tu negas posse in superioribus cœli esse, audi superiora : « Laudate eum cœli cœlorum, et aquæ, quæ super » cœlos sunt, laudent nomen Domini. » Nonne quasi adversanti tibi dixit : « Quoniam ipse dixit et facta sunt, » ipse mandavit et creata sunt : statuit ea in sæculum sæ- » culi, præceptum posuit, et non præteribit[1] ? » Annon videtur tibi auctor idoneus, qui legem suo operi daret? Deus est qui dicit, venerabilis natura, inæstimabilis magnitudine, immensus in remunerationibus, incomprehensibilis in operibus, cujus altitudinem sapientiæ quis investigare facilis? Iste dicit Filio, id est, dicit brachio suo, dicit virtuti suæ, dicit sapientiæ suæ, dicit justitiæ suæ. Et facit Filius quasi potens, facit quasi virtus Dei, facit quasi sapientia Dei, facit quasi justitia divina. Cum hæc

[1] Psal. CXLVIII, 4-6.

audis, quid miraris si supra firmamentum cœli potuit tantæ majestatis operatione unda suspendi?

XII. De aliis hæc collige, de iis quæ viderunt oculi hominum, quomodo ad Judæorum transitum, si rationem quæris, se unda diviserit. Non solet hoc esse naturæ, ut aqua se discernat ab aqua, et in profundo interfusiones aquarum terræ medio separentur. Gelaverunt enim fluctus, et firmamenti specie cursum suum insolito fine frenarunt. Nonne potuit etiam aliter hebræum populum liberare. Sed tibi voluit ostendere, ut eo spectaculo etiam illa, quæ non vidisti, æstimares esse credenda. Jordanis quoque, reflexo amne, in suum fontem revertitur. Hærere aquam, cum labitur inusitatum; rursum redire in superiora sine ullo repagulo impossibile habetur. Sed quid impossibile ei qui dedit posse infirmis ut infirmus dicat : « Omnia possum in eo qui me confortat[1]. » Dicant certe quemadmodum aër cogatur in nubem, utrum pluvia nubibus generetur, an sinu nubium colligatur. Videmus plerumque exire nubes de montibus. Quæro utrum de terris ascendat aqua; an ea quæ super cœlos est, largo imbre descendat. Si ascendit, utique contra naturam est, ut ascendat in superiora quæ gravior est, et portetur aëre, cum aër subtilior sit. Aut si conciti orbis totius motu rapitur aqua, sicut imo orbe rapitur, ita summo orbe diffunditur. Si fundi, ut volunt, non desinit, utique non desinit rapi; quia si axis cœli semper movetur, et aqua semper hauritur. Si descendit; manet ergo jugiter supra cœlos quæ habet unde descendat. Deinde quid obstat si confiteantur quia aqua supra cœlos suspensa sit? Nam quo verbo dicunt terram in medio esse suspensam, et immobilem manere, cum utique gravior sit quam aqua; ea ratione possunt dicere non præcipitari aquam orbis

[1] Philip. IV, 13.

illius cœlestis conversione, quæ super cœlos est. Sicut enim terra inani suspenditur, vel pondere librato undique immobilis perseverat; ita et aqua aut gravioribus aut æquis cum terra ponderibus examinatur. Ideoque non facile superfunditur mare terris, nisi cum jubetur exire.

XII. Deinde cum ipsi dicant volvi orbem cœli stellis ardentibus refulgentem, nonne divina providentia necessario prospexit, ut intra orbem cœli et supra orbem redundaret aqua, quæ illa ferventis axis incendia temperaret? Propterea quia exundat ignis et fervet, etiam aqua exundavit in terris, ne eas surgentis solis et stellarum micantium ardor exureret, et tenera rerum exordia insolitus vapor læderet. Quanti fontes, fluvii, lacus irrigant terras; quia eas internus quidam ignis vaporat? Unde enim aut arbores germinarent, aut frumenta vel sata prorumperent, vel orta coquerentur, nisi ea interior quoque ignis animaret? Qui etiam de saxis frequenter excutitur, et de ipso sæpe, dum cæditur, ligno exilit. Ergo sicut necessaria ignis creatura, ut ordinata et disposita permaneat, cœlique clementia temperet aquarum rigorem; ita etiam aquarum redundantia non superflua, ne alterum altero consumeretur, quia nisi conveniens utriusque mensura sit, sicut ignis aquam exsiccat, ita et aqua restinguit ignem. Ideoque pondere et mensura examinavit universa; numerata enim sunt ei et stillicidia pluviarum[1], sicut in libro Job legimus. Sciens vel rerum facilem defectum fore, vel solutionem universitatis, si alterum exuperaretur ab altero, ita utriusque temperavit dispendia; ut neque plus ignis excoqueret, neque exuberaret aqua: sed imminutio fieret utriusque moderata, quæ et superfluum detraheret, et necessarium reservaret. Itaque cum tanta de terris erumpant maximorum fluenta amnium, Nilus effuso

[1] Job. XXVIII, 25.

Ægyptum stagnans flumine; Danubius de occidentalibus partibus, Barbarorum atque Romanorum intersecans populos, donec Ponto ipse condatur; Rhenus de jugo Alpium usque in Oceani profunda cursus suos dirigens, Romani memorandus adversus feras gentes murus imperii; Padus maritimorum commeatuum italicis subsidiis fidus invector; Rhodanus rapido concitus cursu Thyrrheni æquoris freta scindens, in quo non mediocre fertur navigantium periculum, dum inter se maris fluctus et amnis fluenta decertant, itemque de septemtrionali parte Phasis Caucaseis montibus fusus cum pluribus aliis in Euxinum se præcipitans mare. Prolixum est singulorum prosequi fluviorum nomina, qui vel in nostrum mare derivantur, vel exinaniuntur Oceano. Cum tanta igitur ubertas aquarum sit; tamen plerumque terra meridianæ plagæ torretur ardoribus, atque æstu solita fatiscit in pulverem, miserandi agricolæ labore consumpto; ut frequenter ad potum, siccatis puteis, arido gurgite subsidium vitale deficiat. Et erit quidem quando dicat abysso: « Deserta » eris, et omnes fluvios siccabo[1], » sicut per Esaïam futurum annuntiavit. Sed etiam antequam ille dies adveniat, divino præstitutus arbitrio, non minimum inter se ipsa elementorum natura decernit. Crebro itaque aut inundationibus mundus hic quatitur, aut nimio æstu et ariditate vexatur.

XIII. Noli igitur incredibilem opinari aquarum multitudinem, sed respice ad vim caloris, et incredulus non eris. Multum est quod ignis absorbet; quod vel ex illo nobis debet esse manifestum, cum medici vasa quædam angusta ore, planiora desuper, intus concava, levi lucernæ concepto lumine affigunt corpori quemadmodum calor ille omnem in se rapiat humorem? Quis igitur dubi-

[1] Isaï. XLIV, 27.

tet quod ignitus æther, et magno fervens vapore inflammaret atque exureret omnia, nisi lege quadam sui cohibetur auctoris, ut nec flumina, nec lacus, nec ipsa maria vim ejus possent restinguere? Et ideo desuper aqua impetu quodam descendens, in tantos plerumque imbres rumpitur, ut flumina et lacus repente repleantur, ipsa maria exundent. Unde frequenter et solem videmus madidum atque rorantem. In quo evidens dat indicium, quod alimentum sibi aquarum ad temperiem sui sumpserit.

XIV. Tantum autem inest illis impugnandæ veritatis studium, ut solem ipsum negent calidæ naturæ esse; eo quod albus sit, non rubicundus, aut rutilus in speciem ignis. Et ideo aiunt quod nec ignitus natura sit, et si quid habet caloris, ferunt ex nimio motu conversionis accidere. Quod ideo dicendum putant, ut nihil videatur humoris consumere: quia calorem quo humor vel minuitur, vel plerumque exhauritur, non habet naturalem. Sed nihil agunt, cum ista componunt; quia nihil interest, utrum ex natura calorem quis habeat, an ex passione, aut aliqua ex causa; quia ignis omnis consumptor humoris est, vel hujusmodi materiæ, quam flamma consuevit exurere. Nam sive ex lignis haudquaquam semiustulatis, sed inter se collisis, ignis excussus excipiatur foliis, etiam flamma adolet, ac si de igne accendas facem: sive de flammæ lumine lumen accendas, eadem species et natura est luminis, ac si illud non naturalis ignis adoleverit, sed accidens causa generaverit. Vel hinc saltem contemplentur solis calorem, quo diversa ei Deus constituit cursus sui loca et tempora; ne si semper in iisdem moraretur locis, quotidiano ea vapore exureret. Mare ipsum ideo ferunt ipsi salsam atque amaram aquam habere; quod ea quæ fluviis in freta influat, calore absumatur, tantumque vapore diurno consumi, quantum quotidie ex diversis fluviorum cursibus

invehatur. Quod ex solis quadam dijudicatione fieri perhibetur, qui quod purum ac leve est, sibi rapit; quod grave atque terrenum, relinquit : ex quo remanet salsum illud atque aridum, quod sine usu ac suavitate potandi sit.

CAPUT IV.

Cælum, nomen commune; speciale vero, firmamentum : et unde vox utraque desumpta. Hinc cœli acceptiones nonnullæ; et ad extremum cum cælorum ac firmamenti, tum aquarum moralis interpretatio.

XV. Sed revertamur ad propositum. Fiat firmamentum » inter medium aquæ. » Non moveat, sicuti jam dixi, quia supra cœlum ait, hic dicit « Firmamentum ; » quoniam et David dicit : « Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum » ejus annuntiat firmamentum[1], » hoc est, mundi opus cum videtur, suum laudat auctorem. Invisibilis enim majestas ejus per ea quæ videntur, agnoscitur. Et videtur mihi nomen cœlorum commune esse; quia plurimos cœlos Scriptura testificatur, nomen autem esse speciale, firmamentum. Siquidem et hic ita habetur : « Et vocavit Deus firmamentum cœlum[2], » ut videatur supra generaliter dixisse in principio cœlum factum, ut omnem cœlestis creaturæ fabricam comprehenderet : hic autem specialem firmamenti hujus exterioris soliditatem, quod dicitur cœli firmamentum, sicut legimus in Hymno prophetico : « Benedictus es in firmamento cœli[3]. » Nam cœlum, quod οὐρανὸς græce dicitur, latine, quia impressa stellarum lu-

[1] Psal. xviii, 2. — [2] Gen. i, 8. — [3] Dan. iii, 56.

mina velut signa habeat, tanquam cœlatum appellatur: sicut argentum quod signis eminentibus refulget, cœlatum dicimus. Οὐρανὸς autem ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι dicitur, quod videatur (6)..... Igitur terræ, quæ obscurior est, οὐρανὸς nuncupatur, quia lucidus est, tanquam visibilis. Unde puto et illud dictum: «Volatilia cœli (7) semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est;» et: «Volatilia circa firmamentum cœli[1];» eo quod Potestates, quæ sunt in illo visibili loco, spectent hæc omnia, et subjecta suis habeant conspectibus.

XVI. Denique clausum cœlum dictum est temporibus Eliæ quando in Achab et Jezabel perfidia regnabat, cum populus regali sacrilegio deserviret, eo quod nemo ad cœlum oculos erigebat, nemo ejus auctorem venerabatur, sed ligna et lapides adorabant. Unde hoc colligimus? Quia et in maledictionibus populi Israël dixit Deus: «Erit tibi cœlum super caput tuum æneum, et terra tua ferrea[2],» quando pretium perfidiæ luens populus Judæorum, intemperie cœli, et terræ infœcunditate mulctatur; de cœlo enim causa fertilitatis. Denique et Moyses benedictiones tribui Joseph a finibus cœli et rore abyssi fontium deorsum[3], et secundum horam a solis cursu, et a convenientibus mensibus, et a vertice montium et collium æternorum dedit, eo quod moderatione cœlesti terrarum fœcunditas nutriatur. Ferreum ergo cœlum, quod nullum exudat humorem, quando nullis nubibus imber rumpitur. Est etiam ferreum cœlum subobscurus aër, pressus atque nebulosus colore ferrugineo, quando rigore frigoris stringitur terra, tunc veluti super caput nostrum humor suspensus videtur, et per momenta imminere. Plerumque etiam glacialibus ventorum flatibus rigentes aquæ consolidantur in nivem, et rupto aëre nix funditur. Neque enim firmamentum hoc

[1] Gen. I, 20. — [2] Levit. XXVI, 19. — [3] Deut. XXXIII, 13.

potest sine aliquo rumpi frigore. Ideo et firmamentum dicitur, quod non sit invalidum nec remissum. Unde et de tonitrubus, quæ concepto intra sinum nubium spiritu cum se vehementer erupturus eliserit, magno concrepant sonitu, ait Scriptura : « Firmans tonitrua[1]. » A firmitate ergo firmamentum est nuncupatum, vel quod divina virtute firmatum sit, sicut Scriptura nos docet, dicens : « Laudate eum in firmamento virtutis ejus[2]. »

XVII. Nec præterit retulisse aliquos cœlos cœlorum ad intelligibiles virtutes, firmamentum ad operatorias. Et ideo laudare cœlos, vel enarrare gloriam Dei, annuntiare firmamentum : sed non quasi spiritualia, sed quasi opera mundi enarrant, quemadmodum supra diximus. Alii quoque purificatorias virtutes interpretati sunt aquas, quæ super cœlos sunt. Accipimus hæc quasi ad tractatus decorem : nobis tamen non alienum videtur atque absurdum, si aquas veras propter illam causam, quam diximus, intelligamus. Nam et ros et gelu et frigus et æstus, secundum Hymnum propheticum, benedicunt Dominum, benedicit et terra[3] : et illa non ad intelligibiles naturas referimus, sed ad veritatem. Laudant etiam dracones Dominum[4] ; quia natura eorum et species cum videtur, non minimum vel decoris offundit, vel inesse rationis ostendit.

[1] Amos. IV, 13. — [2] Psal. CL, 1. — [3] Dan. III, 64, et seqq. — [4] Psal. CXLVIII, 7.

CAPUT V.

Quam perfecta Patris ac Filii in operibus suis conjunctio. Videre in Deo idem atque approbare. Opus laudare partibus nondum absolutis Deo proprium.

XVIII. « Et vidit Deus quia bonum[1]. » Facit Filius quod vult Pater : laudat Pater quód facit Filius. Nihil in illo naturæ degeneris invenitur, cujus opus a paterna non degenerat voluntate. Vidit utique, non oculis corporalibus intendit : sed definivit plenitudini gratiæ convenire, ut mihi ejus judicium cognosceretur : nos enim solemus etiam de iis, quæ divina sunt, disputare. Et quid mirum si de opere retractare possint, qui de ipsius Operatoris generatione faciunt quæstiones? Ipsum in judicium vocant, ipsum inæqualem atque degenerem asserere conantur. Ideo legis : « Et dixit Deus, et fecit Deus. » Eodem Pater et Filius majestatis honorantur nomine. « Et vidit Deus quia bonum. » Dixit tanquam omnia quæ Pater vellet scienti, et vidit tanquam omnia quæ Filius faceret scientia tenens, et efficiens operatione consorti.

XIX. « Vidit quia bonum. » Non utique cognovit quod nesciebat, sed probavit quod placebat. Non quasi incognitum placuit opus; quia nec quasi incognitus Pater, qui complacuit in Filio, sicut scriptum est : « Hic est Filius » meus dilectus, in quo mihi complacui[2]. » Scit autem semper Filius voluntatem Patris, et Pater Filii, et audit Patrem Filius semper, et Pater Filium per unitatem naturæ, vo-

[1] Gen. I, 8. — [2] Matth. III, 17.

luntatis atque substantiæ. Denique testatur hoc in Evangelio suo Filius, dicens ad Patrem : « Sciebam quia semper » me audis[1]. » Imago est enim invisibilis Dei Filius. Omnia Patris quasi imago exprimit, omnia ejus quasi splendor gloriæ illuminat, atque nobis manifestat. Videt et Filius Patris opus, sicut et Pater Filii; sicut et ipse Dominus declaravit : « Non potest Filius facere a se quidquam, nisi » quod viderit facientem Patrem[2]. » Videt ergo facientem Patrem, et videt per secretum invisibilis naturæ, et audit similiter. Denique ait : « Sicut audio, judico, et judicium » meum verum est; quia non sum solus, sed ego, et qui » misit me Pater[3]. »

XX. Hoc mysticum est, illud morale. Vidit mihi, probavit mihi. Quod Deus probavit, tu reprehensibile ne dixeris; quoniam « Quod Deus mundavit, tu commune ne » dixeris, » scriptum tibi esse meministi; ergo bonum Dei nemo blasphemet. Si firmamentum bonum, quanto magis bonus ejus Creator; etiamsi Ariani nolint, Eunomiani reclament, radicis degeneris fructus deterior.

XXI. « Vidit, inquit, Deus quia bonum. » Solent artifices singula prius facere, et postea habili commissione connectere : ut qui vultus hominum vel corpora excudunt de marmore, vel ære fingunt, vel ceris exprimunt, non tamen sciunt, quemadmodum sibi possint membra singula convenire, et quid gratiæ afferat futura connexio; et ideo aut laudare non audent, aut pro parte laudant. Deus vero tanquam æstimator universitatis, prævidens quæ futura sunt, quasi perfecta jam laudat, quæ adhuc in primi operis exordio sunt, finem operis cognitione præveniens. Nec mirum si apud quem rerum perfectio, non in consummatione operis, sed in suæ prædestinatione est voluntatis, laudat singula, quasi convenientia futuris : laudat plenitu-

[1] Joan. II, 42. — [2] Id. V, 19. — [3] Id. VIII, 16. — [4] Act. X, 15.

dinem singulorum venustate compositam. Illa est enim vera pulchritudo, et in singulis membris esse quod deceat, et in toto; ut in singulis gratia, in omnibus formæ convenientis plenitudo laudetur.

XXII. Sed jam etiam secundus nobis claudatur dies, ne, dum opus astruimus firmamenti, infirmiores eos, qui audiunt, dicendi prolixitate faciamus; dum in noctem sermo producitur, quæ adhuc carens lunæ, stellarumque lumine, nondum enim luminaria creata sunt cœli, obscuritatem possit afferre remeantibus : simul ut cibo, potuque curentur corpora, ne, animis epulantibus, fragilitas carnis de nocturno quoque jejunio conqueratur.

LIBER III.

DE OPERE TERTII DIEI.

CAPUT I[1].

Cum aquæ divino obediant imperio, homines eidem non parere flagitiosum. In aquarum congregatione Ecclesiæ figuram exprimi. Quam præclarum spectaculum exhibeat eadem Ecclesia; et quomodo super flumina fundata sit.

I. Dies tertius nobis hodie in sermone nascatur, qui ortus est in lectione. Præclarus dies, qui terram a naufragio liberavit, dicente Deo : « Congregetur aqua, quæ est » sub cœlo, in congregatione una [2]. » De quo præfationem adoriri placet. « Congregetur aqua » dictum est, et congregata est; et frequenter dicitur : Congregetur populus, et non congregatur. Non mediocris pudor est imperio Dei insensibilia elementa parere, et homines non obedire, quibus sensus ab ipso tributus est auctore. Et fortasse hic pudor fecerit, ut hodie plures conveniretis; ne quo die congregata est aqua in congregationem unam, eo die populus nequaquam congregatus in Ecclesiam Domini videretur.

II. Nec hoc solum obedientis aquæ exemplum habemus; nam et alibi scriptum est : « Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt [3]. » Neque enim verisimile

[1] Sermo IV. — [2] Gen. I, 9. — [3] Psal. LXXVI, 17.

non videtur de aquis dictum, quando alibi quoque idem Propheta ait : « Mare vidit et fugit, Jordanis conversus est » retrorsum [1]. » Hoc enim vere factum quis ignorat, quod ad Hebræorum transitum mare fugerit, quando se unda divisit; transivit populus pulverulento vestigio, perisse mare credens, fugisse fluctus? Denique credidit hoc Ægyptius, et ingressus est : sed illi rediit unda, quæ fugerat. Novit ergo aqua et congregari, et timere, et fugere, quando Deus præcipit. Hanc imitemur aquam et unam congregationem Domini, unam Ecclesiam noverimus.

III. Congregata est hic quondam aqua ex omni valle, ex omni palude, ex omni lacu. Vallis est hæresis, vallis est gentilitas; quia Deus montium est, non vallium. Denique in Ecclesia exultatio est, in hæresi et gentilitate fletus et mœror. Unde ait : « Disposuit in convalle fletus [2]. » Ex omni igitur valle congregatus est populus catholicus. Jam non multæ congregationes sunt, sed una est congregatio, una Ecclesia. Dictum est et hic : « Congregetur aqua ex omni valle, » et facta est congregatio spiritalis, et factus est unus populus; ex hæreticis et gentibus repleta Ecclesia est. Vallis est scena, vallis est circus, ubi currit mendax equus ad salutem, ubi vilis et abjecta contentio, ubi litium fœda deformitas. Ex his igitur, qui circo inhærere consueverant, fides crevit Ecclesiæ, quotidianus cœtus augetur.

IV. Palus est luxuria, palus est intemperantia, palus est incontinentia : in qua volutabra libidinum sunt, bestiarum murmura, latibula passionum : ubi mersantur quicumque inciderint, et non emergunt : ubi labuntur pedum vestigia, fluitant singulorum incessus : ubi fulicæ se, dum lavant, polluunt : ubi flebiles desuper gemitus columbarum : ubi pigra testudo cœnoso hæret in gurgite; denique aper in palude, cervus ad fontes. Ex omni igitur

[1] Psal. CXIII, 3. — [2] Id. LXXXIII, 6.

palude, ubi quasi ranæ veterem querelam canebant, congregata est fides, congregata est puritas animi, mentisque simplicitas.

V. Congregata est aqua ex omni lacu, et ex omni fovea, ut nemo fodiat foveam fratri suo, in quam ipse incidat : sed omnes se invicem diligant, omnes se invicem foveant, et quasi unum corpus diversa se membra sustentent : quos non mortiferi cantus, et acroamata scenicorum quæ mentem emolliant ad amores, sed concentus Ecclesiæ, et consona circa Dei laudes populi vox et pia vita delectet : quibus non purpurea peripetasmata, non aulæa pretiosa spectare voluptati sit, sed hanc pulcherrimam mundi fabricam, hanc distantium inter se elementorum copulam, cœlum sicut cameram extensum, ut inhabitantes in hoc mundo tegat, terram ad operandum datam, diffusum aërem, clausa maria, populum hunc divinæ operationis organum, in quo divini modulamen resultet oraculi, et Dei Spiritus intus operetur, templum istud sacrarium Trinitatis, sanctitatis domicilium, Ecclesiam sanctam, in qua refulgent aulæa cœlestia, de quibus dictum est : « Dilata locum tabernaculorum tuorum, et aulæorum tuorum : fige, ne parcas : longiores fac funiculos tuos, et palos tuos confirma : adhuc in dexteram et sinistram extende, et semen tuum gentes hæreditate possidebit, et civitates desertas inhabitabit [1]. » Habet ergo aulæa, quibus attollit vitam bonam, peccata tegit, culpam obumbrat.

VI. Hæc est Ecclesia, quæ super maria fundata est, et super flumina præparata. Supra vos enim confirmata est et præparata, qui sicut flumina puro in eam mundi fonte decurritis, de quibus dictum est : « Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam a voce aquarum multarum [2] : » et addidit : « Mirabiles elationes maris, mi-

[1] Isaï. LIV, 2, 3. — [2] Psal. XCII, 3, 4.

» rabilis in excelsis Dominus [1]. » Bona flumina; hausistis enim ex illo perenni et pleno fonte, quo fluistis qui ait vobis : « Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ [2]. » Hoc autem dicebat de Spiritu, quem incipiebant accipere, qui credituri erant in eum. Sed jam quasi boni Jordanis fluenta revertimini mecum in originem.

CAPUT II.

Terram superfusis aquis prius invisibilem, iisdem unum in locum confluentibus apparuisse. Stabilitatem ac postea fluiditatem aquis inditam divina potestate, quæ variis exemplis astruitur. Quam mirum aquas omnes uno loco contineri; illisque suos limites a Deo præfigi potuisse.

VII. « Congregetur, inquit, aqua, quæ sub cœlo est, in » congregationem unam, et appareat arida. Et factum est » sic [3]. » Fortasse parum crediderit aliquis superioribus sermonibus nostris, quibus tractavimus invisibilem ideo fuisse terram, quod aquis operta tegeretur, ut corporeis oculis videri non posset. Ad se enim Propheta retulit, hoc est, ad nostram conditionem, non ad divinæ majestatem naturæ, quæ utique omnia videt. Sed ut advertatis quia non quasi nostri ingenii probandi gratia, sed vestræ causa instructionis suscepimus hunc tractandi laborem astipulantem nobis lectionis seriem testificamur, quæ aperte probat post congregationem aquæ, quæ erat super terram, et

[1] Psal. xcii, 3, 4. — [2] Joan. vii, 38. — [3] Gen. i, 9.

post derivationem ejus in maria, apparuisse aridam. Desinant ergo nobis dialecticis disputationibus movere negotia dicentes : Quomodo terra invisibilis, cum omni corpori naturaliter et species et color insit; omnis autem color sit subjectus aspectui? Clamat Dei vox : « Congregetur » aqua et appareat arida. « Et iterum Scriptura dicit : « Congregata est aqua in congregationem unam, et apparuit » arida. » Quid opus fuit iterare, nisi occurrendum quæstionibus judicasset Propheta? Nonne videtur dicere : Non dixi invisibilem secundum naturam, sed secundum superfusionem aquarum? Denique addidit, sublato velamine, apparuisse aridam, quæ ante non videbatur.

VIII. Iterum quoque quæstiones alias serunt dicentes : Si in congregationibus diversis aqua erat, quomodo si illæ congregationes in superioribus erant, non defluebat aqua in eum locum, ad quem post Domini imperium derivata est? Natura enim aquarum sponte in inferiora prolabitur. Sin vero in inferioribus erant illæ congregationes, quomodo contra naturam suam aqua ad superiora conscendit? Itaque aut naturalis cursus imperio non eguit : aut contra naturam imperio proficere non potuit. Cui quæstioni facile respondebo, si mihi ipsi ante respondeant ante præceptum Domini hanc aquarum fuisse naturam ut laberetur, ut flueret. Non enim ex usu hoc habet cæterorum elementorum, sed speciale et proprium : non ex quodam ordine, sed magis ex voluntate et operatione Dei summi. Quid jusserit Deus audiunt. Vox autem Dei, efficiens naturæ est. Eam vocem effectus operationis implevit. Cœpit labi aqua, et in unam confluere congregationem, quæ ante erat diffusa per terras, et plurimis receptaculis inhærebat. Cursum ejus ante non legi, motum ejus ante non didici, nec oculus meus vidit, nec auris audivit. Stabat aqua diversis locis, ad vocem Dei mota est. Nonne videtur quia

naturam ei hujusmodi vox Dei fecit? Secuta est creatura præceptum, et usum fecit ex lege. Primæ enim constitutionis lex formam in posterum dereliquit. Denique semel diem fecit et noctem : ex illo manet utriusque diuturna successio, et diuturna reparatio. Jussa est etiam aqua currere in congregationem : ex illo currit, fontes labuntur in fluvios, in freta currunt flumina, lacus derivantur in maria, ipsa se aqua præcedit, urget, et sequitur. Unus est ductus, unum corpus. Et cum sit altitudo diversa; indiscreta tamen dorsi ejus æqualitas. Unde et æquor appellatum arbitror, quod superficies ejus æqualis sit.

IX. Respondi secundum illorum propositum; illi nunc respondeant mihi, si nunquam viderint fontes ex inferioribus scaturire, de pavimento aquam surgere. Quis eam cogit? Unde prorumpit? Quemadmodum non deficit? Quomodo fit ut ima soli ora undam vomant? Hæc secundum occultæ secreta naturæ. Cæterum quis ignorat quod rapido plerumque impetu in ima descendens, in superiora se subrigat, atque in supercilium montis attollat; plerumque etiam canalibus manu artificis derivata, quantum descenderit, tantum rursus ascendat? Itaque si vel impetu suo fertur, vel artificis ingenio contra naturam suam ducitur et elevatur, miramini si divini operatione præcepti aliquid ad usum naturæ ejus accessit, quod in usu ante non fuerit? Dicant nunc mihi quomodo tanquam in utrem congregaverit aquas maris [1], ut scriptum est : quomodo eduxerit de petra aquam? Qui potuit de petra educere aquam quæ non erat, non potuit aquam educere quæ erat? « Percussit » petram, et fluxerunt aquæ, clamat David, et torrentes » inundaverunt [2]; » et alibi, « Super montes stabunt aquæ [3]. » Habes in Evangelio, quod cum gravis esset procella, et magnus in mari motus, ita ut trepidarent Apostoli nau-

[1] Psal. XXXII, 7. — [2] Id. LXXVII, 20. — [3] Id. CIII, 6.

fragii periculum, excitaverunt dormientem in puppi Dominum Jesum, et surgens imperavit vento et mari, sedata est tempestas, refusa tranquillitas [1]. Qui potuit imperio mare totum sedare, non potuit aquas imperio movere? Atqui in diluvio sic accepimus, quod eruperint abyssi fontes [2], et quod induxerit postea Spiritum, et siccaverit aquam [3]: Si nolunt obedisse naturam, usumque elementi imperio Dei esse conversum; vel hoc concedant potuisse, immisso vento, aquas currere, quod quotidie videmus in mari, ut inde aquæ currant, unde flaverit ventus. Si tempore Moysi, excitato Austro valido, siccatum est mare, eodem modo siccari non potuit congregatio aquarum, et in mare profluere aqua, quæ postea divisa est a profundo? Sed discant naturam posse converti, quando petra aquas fluxit, et ferrum aquæ supernatavit [4], quod utique Elisæus orando facere meruit, non imperando. Si igitur Elisæus ferrum levavit contra naturam, Christus aquas movere non potuit? Sed movit, qui potuit dicere: « Lazare, veni foras [5], et mortuum suscitavit; Deus enim quod jubet, facit. Itaque pari exemplo dictum accipe: « Congregetur aqua, et congregata est. » Dicendo autem « Congregetur, » non solum movit eam de loco: sed etiam statuit in loco, ut non præterflueret, sed maneret.

X. Hoc itaque majoris miraculi est, quomodo omnes congregationes in unam congregationem defluxerint, et una congregatio non adimpleta sit. Nam et Scriptura hoc inter mirabilia constituit, dicendo: « Omnes torrentes eunt » in mare, et mare non adimpletur [6]. » Utrumque igitur ex præcepto Dei, ut fluat aqua, et non superfluat. Circumscripta igitur imposito fine maria clauduntur, ne superfusa terris inundent omnia, et destituto arvorum cultu, munus

[1] Matth. VIII, 24, et seqq.— [2] Gen. VII, 11.— [3] Id. VIII, 1. — [4] 4 Reg. VI, 6. — [5] Joan. XI, 23. — [6] Eccle. I, 7.

terrenæ fœcunditatis impediant; cognoscant igitur divini esse præcepti, operationisque cœlestis. Ait enim Dominus per nubem ad Job inter alia etiam de maris claustro : « Posui ei fines, apponens claustra et portas. Dixi autem ei : » Usque huc venies, nec transgredieris, sed in te ipso conterentur fluctus tui[1]. » Nonne ipsi videmus mare frequenter undosum, ita ut in altum fluctus ejus tanquam mons aquæ præruptus insurgat, ubi impetum suum ad littus illiserit, in spumas resolvi, repagulis quibusdam arenæ humilis repercussum, secundum quod scriptum est : « Aut » non timebitis me, dicit Dominus, qui posui arenam fines » mari[2]. » Infirmissimo itaque omnium vilis sabulonis pulvere vis maris intempesta cohibetur, et velut habenis quibusdam cœlestis imperii præscripto sibi fine revocatur, violentique æquoris motus in sese frangitur, atque in reductos sinus suos scinditur.

XI. Cæterum nisi vis statuti cœlestis inhiberet, quid obstaret quin per plana Ægypti, quæ maxime humilioribus jacens vallibus campestris asseritur, mare Rubrum Ægyptio pelago misceretur? Denique docent hoc qui voluerunt hæc duo sibi maria connectere, atque in se transfundere. Sesostris Ægyptius, qui antiquior fuit, et Darius Medus, qui majoris contuitu potentiæ in effectum voluit adducere, quod ab indigena fuerat ante tentatum. Quæ res indicio est quod superius est mare Indicum, in quo mare Rubrum, quam æquor Ægyptium quod inferius alluit. Et fortasse ne latius se mare effunderet, de superioribus ad inferiora præcipitans, ideo molimina sua rex uterque revocavit.

[1] Job. XVIII, 10, 11. — [2] Jerem. V, 22.

CAPUT III.

Collectionem aquarum unam et continuam esse, nomina vero pro diversitate regionum diversa. Quomodo locum aquis, toto orbe diffusis, Deus paraverit. Item de lacubus et stagnis sub una congregatione comprehensis.

XII. Quæro nunc, cum dixerit : « Colligatur aqua in » collectionem unam; » quomodo diffusas per lacus, paludes, stagna, aquas, et superfusas vallibus et campis omnibusque planioribus locis, currentes fontibus atque fluminibus, una potuerit recipere collectio : aut quomodo una collectio, cum hodieque diversa sint maria? Nam et Oceanum mare dicimus, et Tyrrhenum, et Adriaticum, et Indicum, et Ægyptium, et Ponticum, et Propontidem, et Hellespontum, et Euxinum, Ægæum, Ionium, Atlanticum. Plerique etiam Creticum, et Septemtrionale Caspium appellant mare. Unde consideremus Scripturæ verba, quæ librato sunt trutinata examine.

XIII. « Colligatur, inquit, aqua in collectionem unam. » Una aquarum, jugisque et continua congregatio est, sed diversi sinus maris, ut quidam de scriptoribus forensibus ait[1]. Namque Pontus maris nostri sinus amplissimus, meritoque in diversis locis diversa sunt nomina, quia vocabula aquis, ex regionum vocabulis adhæserunt. Una autem congregatio aquarum, eo quod jugis unda atque continua ab Indico mari usque ad Gaditani oram littoris, et inde in

[1] Plato in Timæo.

mare Rubrum extremo circumfusa orbem terrarum includit Oceano : interius quoque Tyrrheno Adrias, Adriæ cætera maria miscentur, nominibus distincta non fluctibus. Unde pulchre habes, quia Deus congregationes aquarum vocavit maria[1]. Ita et una est generalis collectio, quæ dicitur mare, et multæ collectiones quæ maria pro regionibus nuncupantur. Sicut enim multæ terræ, ut Africa, Hispania, Thracia, Macedonia, Syria, Ægyptus, Gallia, atque Italia pro regionum appellantur vocabulis, et una est terra : ita multa dicuntur pro locorum appellationibus maria, et unum et mare, sicut ait Propheta, dicens : «Tui sunt cœli, » et tua est terra, orbem terrarum et plenitudinem ejus tu » fundasti, Aquilonem et mare tu creasti[2], » et ad Job ipse Dominus ait : « Conclusi autem mare portis[3]. »

XIV. Nunc quia de una collectione diximus, illud occurrit; utrum cum per omnem fere terram et super terram fuerint diffusæ aquæ per vallestria agrorum, concava montium, planitiemque camporum, modo æquoris fusa congregatio una potuerit omnes illas aquas recipere atque exinanire terras, quæ ante fuso per universum flumine stagnabantur. Nam si ita operta erant omnia; non enim diceret: Visa est terra, nisi retectam vellet locis omnibus demonstrare. Si diluvium Noë tempore abscondit et montes, quando aquarum jam et super cœlos et infra firmamentum fuerat facta discretio ; quanto magis dubitari non potest etiam montium vertices illa superfusione latuisse? Quo igitur illa omnis aquarum redundantia derivata est? Quæ receptacula eam tam continua atque connexa absorbere potuerunt? De quo multus nobis potest sermo suppetere.

XV. Primum quia potuit Creator omnium et ipsarum terrarum spatia diffundere; quod aliqui ante nos confir-

[1] Gen. I, 10. — [2] Psal. LXXXVIII, 12. — [3] Job. XXXVIII, 8.

mantes, propria posuerunt sententia. Ego quid facere potuerit, non prætermitto : quid fecerit quod aperte Scripturarum auctoritate non didici, quasi secretum prætereo, ne forte etiam hinc alias sibi quæstiones requirant. Assero tamen secundum Scripturas, quia potuit locorum humilia, et camporum aperta diffundere, sicut ipse ait : « Ego ante » te ambulabo, et montes planos faciam[1]. » Potuit etiam ipsa aquarum vis profundiora ea facere, quæ insederat : tanto fluctuum motu, tantoque æstu concitatioris elementi, qui quotidie ima pelagi torquere, et arenas vertere soleat de profundo. Quis deinde sciat, in quantum se illud magnum et inausum navigantibus atque intentatum nautis fundat mare, quod Britannias frementi includit æquore, atque in ulteriora et ipsis fabulis inaccessa secreta se porrigit? Quis deinde non colligat quantum Lucrino et Averno in Italia, Tiberiadi quoque in Palæstina, et ei lacui, qui inter Palæstinam et Ægyptum Arabiæ deserta protendit, portubusque diversis Augusti atque Trajani, cæterisque per universum orbem infusum addiderit mare?

XVI. Sed sunt etiam non confusi lacus, et stagna quæ non miscentur fluctibus, ut Larius et Benacus, Albanus quoque aliique plures, quomodo una congregatio aquarum? Sed quemadmodum dicitur, quia fecit Deus duo luminaria, id est, solem et lunam, cum sint utique et stellarum lumina : ita et una congregatio dicitur, cum sint plurimæ. Neque enim annumerantur, quæ non conferuntur.

[1] Isaï. xlv, 2.

CAPUT IV.

Terræ præcipuam qualitatem, cum arida *vocatur, significari. Quæ sint elementorum, quibus invicem connectuntur, proprietates; idque speciatim de terra disquiritur.*

XVII. Sed, ut videtur, quoniam de mari loquebamur, aliquantulum exundavimus; ad propositum revertamur, et consideremus quid sit, quod ait Dominus : « Congregetur » aqua in unam congregationem, et appareat arida, » et non dixerit : « Terra. » Quod præclare positum quis non advertat? Terra enim potest et luto esse permixta, aquis madida, cujus species superfusis aquis non appareat. Arida autem non solum ad genus, sed etiam ad speciem terrarum refertur, ut sit utilis, sicca, habilis et apta culturis. Simul prospectum est, ne videatur sole magis quam Dei præcepto esse siccata, quia arida facta est antequam sol crearetur. Unde et David discernens mare et terram, ait de Domino Deo : « Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, et ari » dam manus ejus fundaverunt[1]. » Arida enim expressio naturæ est, terra appellatio quædam simplex negotii, quæ in se habeat proprietatem. Sicut enim animal generis significatio est, cui inest proprium aliquid et excellens; rationabile autem proprium est hominis : ita et terra potest communiter dici vel scatens aquis, vel deserta et invia, et sine aqua. Ergo et illi quæ scatet aquis, inest ut habeat ariditatem. Remota enim aqua, incipit esse arida, sicut

[1] Psal. xciv, 5.

habes scriptum : « Posuit flumina in desertum, et exitus » aquarum in sitim [1], » hoc est, de terra aquosa aridam fecit.

XVIII. Habet ergo terra propriam qualitatem suam, sicut et singula elementa habent, nam et aër humidam qualitatem, et aqua frigidam, et ignis calidam. Et hoc est principale proprium elementis singulis, quod ratione colligimus. Comprehendere autem sensibiliter et corporaliter si velimus, velut connexa et composita reperimus; ut sit terra arida et frigida, aqua frigida et humida, aër calidus et humidus, ignis calidus et siccus; et sic sibi per has jugales qualitates singula miscentur elementa. Nam terra cum sit aridæ et frigidæ qualitatis, connectitur aquæ per cogitationem qualitatis frigidæ, et per aquam aëri, quia humidus est aër. Ergo aqua tanquam brachiis quibusdam duobus frigoris et humoris, altero terram, altero aërem videtur amplecti, frigido terram, aërem humido. Aër quoque medius inter duo compugnantia per naturam, hoc est, inter aquam et ignem, utrumque illud elementum conciliat sibi; quia et aquis humore, et igni calore conjungitur. Ignis quoque cum sit calidus et siccus natura, calore aëri annectitur, siccitate autem in communionem terræ ac societatem refunditur; atque ita sibi per hunc circuitum et chorum quemdam concordiæ societatisque conveniunt. Unde et græce στοιχεῖα dicuntur, quæ latine elementa dicimus, quod sibi conveniant et concinant.

XIX. Huc autem progressi sumus, quia Scriptura ait, quod Deus vocaverit aridam terram, hoc est, quia quod principale est ejus, nuncupavit proprietate naturæ. Naturalis enim proprietas siccitas est terræ : hæc ei prærogativa servata est. Principalis ergo siccitas. Subest etiam ut sit frigida : sed non præferuntur secunda primis. Ut autem

[1] Psal. cvi, 33.

humida sit, aquarum id affinitate sortitur. Ergo illud suum, istud alienum : suum, quod arida; alienum, quod humida. Auctor itaque naturæ quod primo donavit, hoc tenuit; quia istud ex natura, illud ex causa. Ex principalibus igitur, non ex accidentibus terræ debuit proprietas definiri; ut secundum prærogativam qualitatis ejus informaretur nostra cognitio.

CAPUT V.

Quædam hoc scripturæ loco addita esse nonnullos arbitrari. Maris commendatio a pulchritudine ac multiplici utilitate, sed præcipue quod insulanos anachoretas undis amplectatur, et cœtus ecclesiastici figuram referat : quæ claudit pia auctoris precatiuncula.

XX. « Et vidit Deus quia bonum. » Non præterimus quia aliqui nec in Hebræo putant esse, nec in cæteris interpretationibus : « Quia congregata est aqua in collectio» nes suas, et apparuit arida, et vocavit Deus aridam terram, » et collectiones aquarum vocavit maria [1]. » Cum enim dixerit Deus quia « Factum est sic, » satis esse putant vocem operatoris ad celebratæ operationis indicium. Sed quia in aliis quoque creaturis habet et definitionem præceptionis, et repetitum operationis vel indicium, vel effectum, ideo nos non putamus absurdum id quod perhibetur additum, etiamsi cæteris interpretibus vel veritas doceatur suppetere, vel auctoritas. Multa enim non otiose a Septua-

[1] Gen. I, 10.

ginta viris hebraïcæ lectioni addita et adjuncta comperimus.

XXI. Vidit ergo Deus quia bonum mare. Etsi pulchra sit species hujus elementi, vel cum surgentibus albescit cumulis ac verticibus undarum, et cautes nivea rorant aspergine, vel cum æquore crispanti, clementioribus auris, et blando serenæ tranquillitatis purpurascentem præfert colorem, qui eminus spectantibus frequenter offunditur, quando non violentis fluctibus vicina tundit littora, sed velut pacificis ambit et salutat amplexibus, quam dulcis sonus, quam jucundus fragor, quam grata et consona resultatio; ego tamen non oculis æstimatum creaturæ decorem arbitror; sed secundum rationem operationis judicio operatoris convenire, et congruere definitum.

XXII. Bonum igitur mare, primum quia terras necessario suffulcit humore, quibus per venas quasdam occulte succum quemdam haud inutilem subministrat. Bonum mare, tanquam hospitium fluviorum, fons imbrium, derivatio alluvionum, invectio commeatuum, quo sibi distantes populi copulantur, quo præliorum removentur pericula, quo barbaricus furor clauditur, subsidium in necessitatibus, refugium in periculis, gratia in voluptatibus, salubritas valetudinis, separatorum conjunctio, itineris compendium, transfugium laborantium, subsidium vectigalium, sterilitatis alimentum. Ex hoc pluvia in terras transfunditur; siquidem de mari aqua radiis solis hauritur, et quod subtile ejus est, rapitur : deinde quanto altius elevatur, tanto magis etiam nubium obumbratione frigescit, et imber fit, qui non solum terrenam temperat siccitatem, sed etiam jejuna arva fœcundat.

XXIII. Quid enumerem insulas, quas velut monilia plerumque prætexit, in quibus ii qui se abdicant intemperantiæ sæcularis illecebris, fido continentiæ proposito

eligunt mundo latere, et vitæ hujus declinare dubios anfractus? Mare est ergo secretum temperantiæ, exercitium continentiæ, gravitatis secessus, portus securitatis, tranquillitas sæculi, mundi hujus sobrietas, tum fidelibus viris atque devotis incentivum devotionis, ut cum undarum leniter alluentium sono certent cantus psallentium, plaudant insulæ tranquillo fluctuum sanctorum choro, hymnis sanctorum personent. Unde mihi ut omnem pelagi pulchritudinem comprehendam quam vidit operator? Et quid plura? Quid aliud ille concentus undarum, nisi quidam concentus est plebis? Unde bene mari plerumque comparatur Ecclesia, quæ primo ingredientis populi agmine totis vestibulis undas vomit: deinde in oratione totius plebis tanquam undis refluentibus stridet, cum responsoriis Psalmorum, cantus virorum, mulierum, virginum, parvulorum, consonus undarum fragor resultat. Nam illud quid dicam, quod unda peccatum abluit, et sancti Spiritus aura salutaris aspirat?

XXIV. Det nobis Dominus illa succes suum flumina prospero ligno currere, tuto portu consistere, nequitiæ spiritalis graviora quam ferre possumus, tentamenta nescire, fidei ignorare naufragia, habere pacem profundam: et si quando aliquid sit, quod graves nobis sæculi hujus excitet fluctus, evigilantem pro nobis habere gubernatorem Dominum Jesum, qui verbo imperet, tempestatem mitiget, tranquillitatem maris refundat, cui est honor et gloria, laus, perpetuitas a sæculis, et nunc et semper, in omnia sæcula sæculorum. Amen.

CAPUT VI[1].

Terræ suam speciem, quæ in germinatione ac viriditate posita est, percommode additam esse; vocem Dei fœcunditatis causam præbere: quod quidam solis calori perperam acceptum ferunt.

XXV. Discedente aqua, conveniebat ut species terræ daretur et gratia, ut invisibilis et incomposita desineret esse. Nam plerique etiam hoc dicunt esse invisibile, quod speciem non habet; et ideo accipiunt terram invisibilem fuisse, non quia videri non posset a summo Deo vel Angelis ejus; nam adhuc homines creati non erant, vel etiam pecudes, sed quia sine sua specie erat. Species autem terræ est germinatio et viriditatis agri. Unde ut et visibilem eam et compositam faceret Deus, ait: « Germinet terra herbam » fœni, seminans semen secundum genus, et lignum fructiferum faciens fructum secundum genus, cujus semen » suum in ipso [2]. »

XXVI. Audiamus verba veritatis, quorum series salus est audientium. Prima enim illa vox Dei singulis creaturis impertita gignendis, lex naturæ est, quæ terris in omne ævum remansit, futuræ successionis datura præscriptum, quemadmodum vel generandi vel fructificandi in reliquum usus adolesceret. Prima itaque germinatio est, quando nascentia videntur erumpere: deinde cum eruperit et profecerit germen, fit herba: herba quoque, ubi paululum processerit, fit fœnum. Quam utilis, quam vehe-

[1] Sermo v. — [2] Gen. I, 11.

mens vox. « Germinet terra herbam fœni, » hoc est, ipsa per se germinet terra, nullum alterius quærat auxilium, non cujusquam indigeat ministerio.

XXVII. Solent enim plerique dicere : Nisi clementior solis calor tepefecerit terras, et quodam modò radiis suis foverit, non poterit germinare terra : et propterea gentes divinum honorem deputant soli ; quod virtute caloris sui terrarum penetret sinus, sparsaque foveat semina, vel rigentes gelu venas arborum relaxet. Audi ergo Deum velut hanc vocem emittentem ? Conticescat ineptus sermo hominum qui futurus est, facessat vana opinio. Antequam solis fiat luminare, herba nascatur : antiquior ejus sit prærogativa, quam solis. Ne error hominum convalescat, germinet prius terra, quam fotus solis accipiat. Sciant omnes solem auctorem non esse nascentium. Dei clementia terram relaxat, Dei indulgentia prorumpere facit fructus. Quomodo sol vivendi usum ministrat oriundis, quando illa prius divinæ operationis vivificatione sunt edita, quam sol in hos vivendi usus veniret ? Junior est herbis, junior fœno.

CAPUT VII.

Cur pabulum pecori prius creatum, quam cibus homini. Herbam virentem humanæ imaginem esse conditionis, cujus fragilitas eleganti descriptione exponitur. Ejusdem herba imitatores in fructu ferendo nos esse oportere; ubi Manichæi Eunomianique perstringuntur.

XXVIII. Et forte miretur aliquis quod prius pecori pabulum, quam cibus homini sit creatus. In quo primum profundum Dei debemus advertere, quod etiam minima quæque non negligat, sicut in Evangelio Sapientia Dei dicit : « Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque » metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester cœ» lestis pascit illa : nonne vos pluris estis illis [1] ? » Cum enim illa pascuntur Dei gratia, nemo sibi debet de sua industria et virtute blandiri. Deinde quia simplicem victum et naturalem cibum reliquis cibis debuit anteferre. Hic enim sobrietatis est cibus, reliqui deliciarum atque luxuriæ: hic communis omnibus animantibus cibus, ille paucorum. Exemplum itaque frugalitatis, magisterium parcimoniæ est, herbæ simplicis victu olerisque vilis aut pomi contentos esse omnes oportere quem natura obtulit, quem liberalitas Dei prima donavit. Ille salubris, ille utilis cibus, qui morbos repellat, qui resecet cruditates, nullo hominum partus labore, sed divino effusus munere, sine satione fruges, fructus sine semine, tam dulcis, tam gratus, ut etiam repletis voluptati atque usui sit. Denique ad primas datus mensas, ad secundas remansit.

[1] Matth. VI, 26.

XXIX. Quid autem creaturæ hujus attexam miraculum, et sapientiæ operatricis argumentum exprimam? In hac enim germinum specie, et illo virentis herbæ munere imago est vitæ humanæ, et naturæ conditionisque nostræ insigne quoddam spectatur, et speculum elucet. Illa herba et flos fœni figura est carnis humanæ, sicut bonus Divinitatis Interpres organo suæ vocis expressit, dicens: « Clama. Quid clamabo? Omnis caro fœnum, et omnis gloria hominis ut flos fœni. Aruit fœnum, et flos decidit: verbum autem Domini manet in æternum [1]. » Dei sententia vox humana est. Dicit Deus: « Clama: » sed in ipso Esaïa loquitur. Ille respondit: « Quid clamabo? » Et tanquam quid loqueretur audisset, adjunxit: « Omnis caro fœnum. » Et vere; viret enim gloria hominis in carne quasi fœnum: et quæ putatur esse sublimis, exigua quasi herba est, præmatura ut flos, caduca quasi fœnum germinat vitæ viriditatem in specie, non in fructu soliditatem, hilarioris vitæ quasi flos prætendens jucunditatem, breviori spatio occasura, sicut herba fœni, quod prius quam evellatur, arescit. Quæ enim firmitudo in carne? quæ salubritas potest esse diuturna?

XXX. Hodie videas adolescentem validum, pubescentem, ætatis viriditate florentem, grata specie, suavi colore; crastina die tibi facie et ore mutatus occurrit: et qui pridie tibi lautissimus decoræ formæ visus est gratia, alio die miserandus apparet ægritudinis alicujus infirmitate resolutus. Plerosque aut labor frangit, aut inopia macerat, aut cruditas vexat, aut vina corrumpunt, aut senectus debilitat, aut eviratos deliciæ reddunt, luxuria decolorat Nonne verum est, quia aruit fœnum, et flos decidit? Alius avis atavisque nobilis, et majorum honestatus infulis, prosapiæ veteris clarus insignibus, amicis abundans, stipatus

[1] Isaï. XL, 6-8.

clientibus et utrumque latus tectus, producens maximam ac reducens familiam, repente aliqua accidentis periculi mole turbatus, destituitur ab omnibus, a sodalibus derelinquitur, impugnatur a proximis. Ecce verum est, quia sicut fœnum vita hominis, prius quam evellatur, arescit. Est etiam qui dudum ubertate affluens copiarum, liberalitatis fama per ora volitans singulorum, clarus honoribus, præeminens potestatibus, tribunalibus celsus, solio sublimis, beatus populis æstimatus, dum præconum clamore deducitur, subita rerum conversione in eum carcerem rapitur, quo alios ipse detruserat, et inter reos suos imminentis pœnæ deflet ærumnam. Quantos pridie caterva plaudentium, et invidiosa frequentis populi domum pompa deduxit, et nox una gloriosæ illum splendorem deductionis abolevit, ac repentinus lateris dolor, effusis gaudiis, luctuosam gravis successionem mœroris admiscuit! Hujusmodi igitur est gloria hominis sicut flos fœni : quæ etiam cum defertur, nihil operibus adjungit, in qua nullus fructus acquiritur; et cum amittitur, evanescit, omnem scenam hominis, et quam desuper obumbrabat repente destituens, et quam intus animabat.

XXXI. Atque utinam imitaremur hanc herbam, de qua ait Dominus : « Germinet terra herbam fœni, seminans » semen secundum genus, et secundum similitudinem[1]. » Seminemus igitur semen secundum genus. Quod sit genus, audi dicentem oportere nos quærere illud divinum, si quomodo illud tractare possimus aut invenire : « Quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim » vivimus, et sumus, et movemur; sicut quidam vestrum, » inquit, dixerunt : Cujus et genus sumus[2]. » Secundum hoc genus seminemus semen non in carne, sed in spiritu Non enim carnalia, sed spiritualia seminare debemus, qui

[1] Gen. I, 11. — [2] Act. XVII, 27, 28.

ad vitam pervenire volumus æternam. Quæ sit autem similitudo, non ignoras, qui ad imaginem et similitudinem Dei factus es. Herba generi respondet suo, tu non respondes tuo generi. Tritici granum sparsum terræ generis sui gratiam reddit, et tu degeneras. Fruges non adulterant sui sinceritatem seminis, tu adulteras puritatem animæ, vigorem mentis, corporis castitatem.

XXXII. Non agnoscis opus esse te Christi. Manibus suis, ut legimus, te ille formavit, et tu, Manichæe, alterum tibi asciscis auctorem. Pater Deus dicit ad Filium : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram[1] ; et tu, Photiniane, dicis quia in constitutione mundi adhuc non erat Christus ; et tu, Eunomiane, dicis quia dissimilis est Patri Filius. Nam si imago, non dissimilis utique : sed totum ex toto exprimens Patrem, quem Pater substantiæ suæ unitate signavit. Pater dicit : « Faciamus ; » et tu cooperatorem negas ? Quod dixit Pater, Filius fecit ; et tu æqualem negas, in quo complacuit Pater.

CAPUT VIII.

De virtute seminaria ; deque germinandi ac fructificandi modo plane mirabili : item de terræ feracitate, agri pleni pulchritudine, herbarum salubritate ac remediis.

XXXIII. « GERMINET, inquit, terra herbam fœni secundum genus. » In omnibus, quæ dicuntur nascentia terræ, primum germen est ; ubi se paululum sustulerit, fit herba,

[1] Gen. I, 26.

postea fœnum, inde fit fructus. Sunt nascentia quæ de radice germinant, ut arbores quæ non sunt satæ, ex aliarum arborum radice nascuntur. In arundine videmus quomodo in extremo ejus velut quidam fit nodus e latere, et inde alia arundo germinat. Est ergo in radice vis quædam seminarii. Insitiva quoque in superioribus germinant. Aliis ergo a radice, aliis diverso munere series successionis acquiritur. Inest enim nascentibus singulis aut semen, aut virtus aliqua seminaria, et ea secundum genus; ut quod nascitur ex ea, simile eorum quæ sata sunt, vel quorum de radice sit, germinet. De tritico triticum, de milio milium, de pyro pyrus albo flore prorumpit : castanea quoque surgit de radice castaneæ.

XXXIV. « Germinet, inquit, terra herbam fœni secun» dum genus. » Et continuo parturiens terra novos se fudit in partus, et induit se amictum viriditatis, gratiam fœcunditatis assumpsit, diversisque compta germinibus, proprios suscepit ornatus. Miramur quod tam cito germinaverit, quanto majora miracula sunt, si spectes singula, quemadmodum vel jacta in terram semina resolvantur, ac nisi mortua fuerint, nullum fructum afferant : si vero fuerint quadam sui morte resoluta, in uberiores fructus resurgant. Suscipit igitur granum tritici putris gleba (8), et sparsum cohibet occatio, ac velut materno terra gremio fovet et comprimit. Inde cum se granum illud resolverit, herbam germinat, grata ipsa jam species herbescentis viriditatis, quæ statim genus sativi similitudine sui prodit; ut in ipso suæ stirpis exordio cujus generis herba sit recognoscas, atque in herbis fructus appareat; paulatimque adolescit ut fœnum, culmoque pubescens erigitur et assurgit. Ast ubi se geniculata jam spica sustulerit, vaginæ quædam futuræ frugi parantur, in quibus granum formatur interius, ne tenera ejus primordia aut frigus lædat, aut solis æstus exu-

rat, aut ventorum inclementia, vel imbrium vis sæva decutiat. Succedunt quidam ordines spicæ, mirabili arte formati, vel ad speciem grati, vel ad tutamen nexu quodam inter se naturalis colligationis astricti, quos providentia divina formavit. Et ne frugis numerosioris pondere velut quædam cedat fultura culmorum, vaginis quibusdam ipse culmus includitur, ut geminatis viribus frugem possit multiplicem sustinere, ne impar oneri curvetur in terram. Tum supra ipsam spicam vallum struitur aristarum, ut quasi quadam in arce prætendat, ne avium minorum morsibus spica lædatur, aut suis exuatur fructibus, aut vestigiis proteratur.

XXXV. Quid dicam quemadmodum clementia Dei humanæ prospexerit utilitati? Fœneratum terra restituit quod accepit, et usurarum cumulo multiplicatum. Homines sæpe decipiunt, et ipsa fœneratorem suum sorte defraudant : terra fidelis manet. Et si quando non solverit, si forte adversata fuerit frigoris inclementia, aut nimia siccitas, aut immensa vis imbrium, alio anno superioris anni damna compensat; ita et quando proventus spem destituit agricolæ, nihil terra delinquit : et quando arridet, ubertas fœcundæ matris se in partus effundit, ut nunquam ullum dispendium suo inferat creditori.

XXXVI. Quæ vero species pleni agri? Qui odor? Quæ suavitas? Quæ voluptas agricolarum? Quid digne explicare possumus, si nostro utamur alloquio? Sed habemus Scripturæ testimonia, quibus agri suavitatem benedictioni et gratiæ Sanctorum advertimus comparatam, dicente sancto Isaac : « Odor filii mei sicut odor agri pleni[1]. » Quid igitur describam purpurascentes violas, candida lilia, rutilantes rosas, depicta rura nunc aureis, nunc variis, nunc luteis floribus, in quibus nescias, utrum species amplius florum,

[1] Gen. XXVII, 27.

an vis odora delectet? Pascuntur oculi grato spectaculo, longe lateque odor spargitur, cujus suavitate complemur. Unde divine Dominus ait : «Et species agri mecum est[1];» cum ipso est enim quam ipse formavit. Quis enim alius artifex possit tantum rerum singularum exprimere venustatem? «Considerate lilia agri[2],» quantus sit candor in foliis, quemadmodum stipata ipsa folia ab imo ad summum videantur assurgere, ut scyphi exprimant formam, ut auri quædam species intus effulgeat, quæ tamen vallo in circuitu floris obsepta nulli pateat injuriæ. Si quis hunc florem decerpat, et sua solvat in folia, quæ tanti est artificis manus quæ possit lilii speciem reformare? Quis tantus imitator naturæ, ut florem hunc redintegrare præsumat, cui Dominus tantum testimonium tulit, ut diceret : « Nec » Salomon in omni gloria sua sic vestiebatur, sicut unum » ex istis[3]? » Rex opulentissimus et sapientissimus inferior judicatur, quam hujus floris pluchritudo.

XXXVII. Quid enumerem succos herbarum salubres? quid virgultorum ac foliorum remedia? Cervus æger ramusculos oleæ mandit, et sanus fit. Locustas quoque folia oleæ arrosa liberant ab ægritudine. Rubi folia superjacta serpenti, interimunt eum. Culices non tangent te si absinthii herbam cum oleo coquas, et eo te perunxeris.

[1] Psal. XLIX, 11. — [2] Matth. VI, 28. — [3] Ibid. 29.

CAPUT IX.

Noxia cum utilibus non sine ratione generari; cum quod uni noxium, alteri sit utile; atque ad noxia evitanda instinctum brutis, hominibus rationem Deus indiderit. Quam decens ordo in terræ fructificatione servatus.

XXXVIII. Sed forte dicant aliqui : Quid quod cum utilibus etiam letalia et perniciosa generantur? Cum tritico conium quod inter alimenta vitæ noxium reperitur, et nisi prævisum fuerit, consuevit saluti nocere. Inter alia quoque nutrimenta vitæ helleborum deprehenditur. Aconita quoque fallunt frequenter, et decipiunt colligentem. Sed hoc ita est, ac si reprehendas terram, quia non omnes homines boni. Sed quod plus est accipe, quia non omnes boni Angeli in cœlo. Sol ipse præ nimio calore spicas torret, adurit autem gignentium prima exordia. Luna quoque viantibus iter demonstrat, latronum prodit insidias. Num igitur dignum est ut in his quæ utilia sunt, posthabentes Conditoris gratiam confiteri, propter aliqua alimentorum noxia Creatoris prospicientiæ derogemus, quasi vero omnia gulæ causa debuerint procreari, aut exigua sint quæ ventri nostro divina indulgentia ministraverit. Definitæ nobis escæ sunt, et notæ omnibus, quæ et voluptatem generent, et corporis salubritatem.

XXXIX. Singula autem eorum, quæ generantur e terris, specialem quamdam rationem habent, quæ pro virili portione complent universæ plenitudinem creaturæ. Alia ergo esui, alia alii nascuntur usui. Nihil vacat, nihil inane

germinat terra. Quod tibi putas inutile, aliis utile est; imo ipsi tibi frequenter alio est usu utile. Quod escam non adjuvat, medicinam suggerit: et sæpe eadem, quæ tibi noxia sunt, avibus aut feris innoxium ministrant pabulum. Denique sturni vescuntur conium, nec fraudi est eis, quoniam per qualitatem sui corporis venenum succi letalis evadunt. Frigida enim vis ejus est succi, quam subtilibus poris in cordis sui sedem ducentibus, præcoci digestione præveniunt, prius quam vitalia ipsa pertentet. Helleborum autem periti loquuntur escam esse et alimoniam coturnicum, eo quod naturali quodam temperamento sui corporis vim pabuli nocentis evitent. Etenim si ratione medicinæ plerumque ad salubritatem humani quoque corporis temperatur, cui videtur esse contrarium: quanto magis proprietate naturæ ad cibum proficit, quod medica manu convertitur ad salutem? Per mandragoram quoque somnus frequenter accersitur, ubi vigiliarum ægri afflictantur incommodo. Nam quid de opio loquar, quod etiam nobis quotidiano prope usu innotuit, quoniam dolores eo gravissimi internorum sæpe viscerum sopiuntur. Nec illud præterit, quod conio plerumque furores libidinum marcuerunt, et helleboro vetustæ passiones ægri corporis sunt solutæ.

XL. Non solum igitur nulla in his reprehensio Creatoris, sed etiam incrementum est gratiarum. Siquidem quod ad periculum putabas esse generatum, ad remedia tibi salutis operatur. Nam et id quod periculi est, per providentiam declinatur: et id quod salutis, per industriam non amittitur. Annon oves et capræ ea, quæ sibi noxia sunt, declinare didicerunt et solo odore per quoddam naturæ mysterium, cum sint rationis expertes, rationem tamen evadendi periculi, vel tuendæ salutis agnoscunt, noxiaque pariter ac profutura distinguunt; ita ut plerumque cum

armata venenis tela senserint, notas petere herbas atque his remedium vulneri dicantur adhibere. Cibus illis ergo medicina est, ut resilire sagittas videas e vulnere, et fugere venena, non serpere. Denique cervis cibus venenum est. Coluber cervum fugit, leonem interficit : draco elephantem ligat, cujus ruina mors victoris est. Et ideo summa vi utrimque certatur; ille ut pedem alliget, in quo casus vincti sibi nocere non possit; iste ne posteriore extremus pede, aut calle capiatur angusto, ubi vel ipse se non queat retorquere, et draconem gravi proterere vestigio, vel sequentis elephanti auxilium non habere.

XLI. Ergo si irrationabilia animalia norunt quibus sibi aut medicentur herbis, aut subsidiis opem afferant; homo nescit cui rationabilis sensus innascitur, aut tam alienus a vero est, ut quæ cuique apta sint usui minime deprehendat : aut ita naturæ ingratus bonis, ut quoniam taurini haustus sanguinis letalis est homini, propterea putet laboriosum animal aut nasci non debuisse, aut sine sanguine debuisse generari, cujus virtus ad cultum agrorum utilis, ad usum plaustrorum habilis, ad alimoniam suavis, diverso munere fulcit agricolas, quibus Deus, si bona sua norint, universa donavit, dicens : « Germinet terra herbam » fœni, spirans semen secundum genus. » Non solum enim spontaneam alimoniam comprehendit quæ est in herbis et radicibus, atque in arborum, reliquisque fructibus : sed etiam eam, quæ industria comparatur, et cultu rusticani laboris acquiritur.

XLII. Quam decorum autem quod non statim fundere terras semen jussit et fructus : sed primum germinare, deinde herbescere campos statuit, postea secundum proprietatem sui generis semen adolescere, ut nunquam arvorum vacaret gratia, quæ grato primum decore vernarent, postea fructuum suggererent utilitatem?

CAPUT X.

Semina nunquam proprie degenerare, cum eorum non mutetur genus, sed perfectio: lolium enim ac zizania e frumenti semine nequaquam nasci. Verbum Dei miram terræ fœcunditatem contulisse antequam homo peccaret; attamen terram etiam nunc ea non prorsus esse destitutam.

XLIII. Sed forte quis dicat: Quomodo secundum genus terra profert semina, cum plerumque semina jacta degenerent, et cum bonum triticum fuerit seminatum, decolor ejus species, et inferior forma reddatur? Sed hoc si quando accidit, non ad translationem generis, sed ad ægritudinem quamdam et inæqualitatem seminis videtur esse referendum. Non enim desinit esse triticum, si aut frigore aduratur, aut imbre madidetur: sed specie magis quam genere, colore quoque et corruptione mutatum. Denique frequenter madidata frumenta in sui generis speciem revertuntur, si aut sole, aut ignibus torreantur, aut diligentibus commissa cultoribus, aëris temperie, terrarumque feracium ubertate foveantur. Itaque reparatur in sobole, quod degeneraverat in parente. Unde non periclitamur, ne præceptum illud Dei cujus usus naturæ inolevit, in reliquum successionis vitio destitutum sit, cum hodieque in seminibus generis sui sinceritas reservetur.

XLIV. Nam lolium et reliqua adulterina semina, quæ frugibus sæpe miscentur, zizania nuncupari Evangelii lectione cognovimus: sed ea proprium quoddam genus ha-

bent, non ex tritici semine in aliud genus seminis decolori mutatione translata, degenerem traxere naturam. Denique hoc docet Dominus dicens : « Simile est » regnum cœlorum homini, qui seminavit bonum semen in » agro suo : cum autem dormirent homines, venit inimicus » ejus, et superseminavit zizania inter triticum[1]. » Advertimus utique quod zizania et triticum ut nominibus, ita et genere videantur esse discreta. Denique et servi dixerunt ad patremfamilias : « Domine, nonne bonum semen semi- » nasti in agro tuo ? Unde ergo habet zizania ? Et ait illis : » Inimicus homo hoc fecit[2]. » Aliud enim est semen diaboli, aliud semen est Christi quod seritur ad justitiam. Denique aliud Filius hominis, aliud diabolus seminavit. Adeo diversa natura utriusque seminis, ut contrarius seminator sit. Quod seminat Christus, regnum est Dei : quod seminat diabolus, peccatum est. Quomodo igitur potest unius generis esse regnum atque peccatum ? Sic est, inquit, regnum Dei, quemadmodum si homo jactet semen super terram.

XLV. Est et homo qui seminat verbum, de quo scriptum est : « Qui seminat, verbum seminat[3]. » Hic homo verbum seminavit super terram, quando dixit, « Germinet terra her- » bam, » et subito terrarum germina pullularunt, et diversæ rerum species refulserunt. Hinc pratorum virens gratia abundantiam pabuli ministravit : inde camporum spica flavescens, imaginem pelagi fluctuantis commotione segetis uberioris expressit. Sponte omnes fructus terra suggessit : etsi arata sine cultore esse non poterat, nondum enim erat formatus agricola ; inarata tamen opimis messibus redundabat, et haud dubito an majore proventu. Siquidem nec cultoris desidia terrarum destituere poterat ubertatem. Nunc enim fœcunditas unicuique pro merito

[1] Matth. XIII, 24, 25. — [2] Ibid. 27, 28. — [3] Marc. IV, 14.

laboris acquiritur, ubi cultus spectatur agrorum; et negligentia vel offensa, aut diluviis pluviarum, aut terrarum ariditatibus, aut grandinis jactu, aut quacumque ex causa, soli uberis sterilitate mulctatur. Tunc autem proventu spontaneo terra fructus locis omnibus invehebat; quoniam is præceperat, qui universorum est plenitudo. Verbum enim Dei fructificabat in terris, nec ullo adhuc erat terra damnata maledicto. Antiquiora enim mundi nascentis exordia, quam nostra peccata sunt, et recentior culpa propter quam condemnati sumus in sudore vultus nostri panem manducare, sine sudore alimenta nescire.

XLVI. Denique hodieque fœcunditas terræ veterem affluentiam spontaneæ usu fertilitatis operatur. Quam multa sunt enim quæ adhuc sponte generantur! Sed etiam in his ipsis quæ manu quæruntur, magna ex parte manent nobis divina beneficia, ut frumenta ipsa quiescentibus inferantur. Quod propositæ docet lectionis exemplum, dicente Domino : Quia sic est regnum Dei quemadmodum si homo » jaciat semen super terram, et obdormiat, inquit, et exur» gat nocte et die, et semen germinet, et increscat, dum » nescit ille[1]. » Ultro enim terra fructificat, primo herbam, deinde spicam, deinde plenum triticum in spica. Et cum produxerit fructum, statim mittit falcem, quoniam adest messis. Dormienti igitur tibi, o homo, et nescienti fructus suos ultro terra producit. Dormis et surgis, et frumenti per noctem incrementa miraris.

[1] Marc. IV, 26, 27.

CAPUT XI.

De ortu arborum: atque inibi de rosa quæ primo sine spinis nata, illis postmodum inhorruit, et vitæ nostræ speculum facta est.

XLVII. Diximus de herba fœni, nunc dicamus de ligno fructuoso faciente fructum secundum genus, cujus semen ejus in ipso sit. Dixit et facta sunt, et subito, ut supra floribus, herbarumque viriditatibus, ita hic nemoribus terra vestita est. Concurrerunt arbores, consurrexere sylvæ, vertices repente montium fronduerunt. Hinc pinus, hinc cupressus in alta se extulerunt cacumina, cedri et piceæ convenerunt. Abies quoque non contenta terrenis radicibus atque aërio vertice, etiam casus marinos tuto subitura remigio, nec solum ventis, sed etiam fluctibus certatura processit. Necnon et laurus assurgens odorem suum dedit nunquam suo exuenda velamine. Umbrosæ quoque ilices verticem protulerunt, inhorrentem comam hibernis quoque temporibus servaturæ. Hoc enim in singulis privilegium natura tenuit in reliquum, quod sub ictu mundi surgentis accepit: et inde manet sua ilicibus prærogativa, manet cupressibus, ut nulli venti eas crinis sui honore despolient.

XLVIII. Surrexerat ante floribus immixta terrenis sine spinis rosa, et pulcherrimus flos sine ulla fraude vernabat: postea spina sepsit gratiam floris, tanquam humanæ speculum præferens vitæ, quæ suavitatem perfunctionis suæ finitimis curarum stimulis sæpe compungat. Vallata est enim elegantia vitæ nostræ, et quibusdam sollicitudinibus

obsepta, ut tristitia adjuncta sit gratiæ. Unde cum unusquisque aut suavitate rationis, aut prosperioris cursus successibus gratulatur, meminisse culpæ cum convenit, per quam nobis in paradisi amœnitate florentibus spinæ mentis, animæque sentes jure condemnationis ascripti sunt. Irrutiles igitur licet, o homo, aut splendore nobilitatis, aut fastigio potestatis, aut fulgore virtutis, semper tibi spina proxima est, semper est sentis, semper inferiora tua respice, super spinas germinas, nec prolixa gratia manet: brevi unusquisque decurso ætatis flore marcessit.

CAPUT XII.

Laudatur vitis, et cum Ecclesia comparatur: nec non exemplum ejus nobis ad imitationem proponitur.

XLIX. Sane ut caduca tibi noveris communia esse cum floribus, ita etiam læta cum vitibus, quibus generatur vinum, quo cor hominis lætificatur. Atque utinam, o homo, hujus generis imiteris exemplum, ut ipse tibi lætitiam jucunditatemque fructifices. In te ipso suavitas tuæ gratiæ est, ex te pullulat, in te manet, intus tibi inest, id est, in te ipso quærenda jucunditas tuæ est conscientiæ. Ideo ait: « Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus[1]. » Primum omnium nihil gratius florentis odore vitis. Siquidem de flore earum succus expressus poculi genus conficit, quod et voluptati et saluti sit. Deinde quis non miretur ex acini vinacio vitem usque in arboris summum cacumen prorumpere, quam velut quodam amplexu

1 Prov. v, 15.

fovet, et quibusdam brachiis ligat, et circumdat lacertis, pampinis vestit, sertis uvarum coronat? Quæ ad imitationem vitæ nostræ primum vivam defigit radicem, deinde quia natura flexibilis et caduca est, quasi brachiis quibusdam, ita et claviculis quidquid apprehenderit, stringit, hisque se erigit et attollit.

L. Hujus est similis plebs Ecclesiæ, quæ velut quadam fidei radice plantatur, et reprimitur humilitatis propagine, de qua pulchre ait Propheta : « Vineam ex Ægypto trans- » tulisti, et plantasti radices ejus, et replesti terram : ope- » ruit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei : » extendisti palmites ejus usque ad mare, et usque ad flu- » men propagines ejus [1]. » Et per Esaïam ipse Dominus locutus est dicens : « Vinea facta est dilecto in cornu, in » loco uberi : et maceriam circumdedi, et circumfodi vi- » neam Sorech, et ædificavi turrim in medio ejus [2]. » Circumdedit enim eam velut vallo quodam cœlestium præceptorum, et Angelorum custodia. Immittet enim Angelus Domini in circuitu timentium eum. Posuit in Ecclesia velut turrim Apostolorum et Prophetarum atque Doctorum, qui solent pro Ecclesiæ pace prætendere. Circumfodit eam quando exoneravit terrenarum mole curarum. Nihil enim magis mentem onerat, quam istius mundi sollicitudo et cupiditas vel pecuniæ vel potentiæ. Quod tibi demonstratur in Evangelio, cum legis quia illa mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis, inclinata erat, ut sursum respicere non posset [3]. Curvata enim erat anima ejus, quæ inclinabatur ad terrena compendia, et cœlestem gratiam non videbat. Respexit eam Jesus, et vocavit, et statim mulier onera terrena deposuit. His cupiditatibus etiam illos oneratos fuisse demonstrat, quibus ait : « Venite ad » me omnes qui laboratis, et onerati estis, ego vos refi-

[1] Psal. LXXIX, 9-12. — [2] Isaï. V, 1, 2. — [3] Luc. XIII, 11.

» ciam[1]. » Ergo illa anima mulieris quasi circumfossa respiravit, et erecta est.

LI. Sed eadem vitis ubi circumfossa fuerit, religatur et erigitur, ne reflectatur in terram. Reciduntur alia sarmenta, alia propagantur : reciduntur quæ inani effusione luxuriant, propagantur ea quæ bonus agricola judicaverit fructuosa. Quid ego adminiculorum ordines, jugationisque describam gratiam, quæ vere atque manifeste æqualitatem docent in Ecclesia esse servandam, ut nemo se dives aut honoratus extollat, nemo pauper dejiciat, ignobilisque desperet? Omnibus sit in Ecclesia par atque una libertas, omnibus impertiatur justitia communis et gratia. Ideo turris in medio est, quæ exemplum de illis rusticanis, de illis circumferat piscatoribus, qui virtutum arcem tenere meruerunt : quorum exemplis noster erigatur affectus, neque humi vilis et despicabilis jaceat; sed uniuscujusque mens ad superiora se subrigat, ut audeat dicere : « Nostra autem conversatio in cœlis est[2]. » Unde ne aliquibus procellis sæculi possit reflecti, et tempestate deduci, claviculis illis et circulis quasi amplexibus charitatis proximos quosque complectitur, et in eorum conjunctione requiescit. Charitas est igitur quæ nos superioribus nectit, cœloque inserit. Qui enim manet in charitate, Deus in eo manet. Unde et Dominus ait : « Manete in me, et ego in vobis. Sicut palmes » non potest fructum afferre a se, nisi manserit in vite; sic » et vos, si in me non manseritis. Ego sum vitis, vos pal- » mites estis[3]. »

LII. Evidenter igitur exemplum vitis ad nostræ vitæ institutionem arcessendum esse signavit, quæ primum veris tepefacta temperie gemmare perhibetur : deinde ex ipsis sarmentorum articulis fructum emittere, de quibus oriens uva formatur, paulatimque augescens, immaturi

[1] Matth. xi, 28. — [2] Philip. iii, 20. — [3] Joan. xv, 4, 5.

partus retinet acerbitatem, nec potest nisi matura jam et cocta dulcescere. Vestitur interea viridantibus pampinis vinea, quibus et adversum frigus, omnemque injuriam non exiguo minuitur subsidio, et a solis ardore defenditur. Quid autem eo vel spectaculo gratius, vel fructu est dulcius, videre serta pendentia velut quædam speciosi ruris monilia, carpere uvas vel aureo colore vel purpureo renitentes? Hyacinthos cæterasque gemmas fulgere existimes, coruscare indicos, albarum emicare gratiam. Nec advertis ex his admoneri te, homo, ne immaturos fructus tuos dies supremus inveniat, aut plenæ tempus ætatis opera imparata dedeceant. Acerbus enim fructus amarior esse consuevit; nec potest dulce esse, nisi quod ad maturitatem perfectionis adoleverit. Huic viro perfecto nec frigus horridæ mortis, nec sol iniquitatis nocere consuevit; quia obumbrat eum gratia spiritualis, et omnia mundanæ cupiditatis et corporeæ libidinis restinguit incendia, defendit ardores. Laudent te quicumque conspiciunt, et agmina Ecclesiæ velut quædam palmitum serta mirentur: spectent singuli fidelium pulchra animarum monilia: delectentur maturitate prudentiæ, splendore fidei, confessionis decore, justitiæ pulchritudine, ubertate misericordiæ, ut dicatur tibi: « Uxor tua sicut vitis abundans in » lateribus domus tuæ [1]; » eo quod redundantiam vitis fructiferæ, copiosæ munere liberalitatis imiteris.

[1] Psal. cxxvii, 3.

CAPUT XIII.

De arborum utilitate, ac diversitate; de ratione illas jugandi ac medicandi; postremo de arboreorum succorum proprietatibus: cum morali ad singula expositione.

LIII. Sed quid ego in sola vite immoror, cum omnia genera arborum utilia sint, alia ad fructum nata, alia ad usum data? Nam et quibus non est fructus uberior, tamen usus pretiosior est. Cedrus suspendendis tectorum apta culminibus, eo quod hujusmodi materies et procera sit spatiis, nec onerosa parietibus. Lacunaribus quoque comendisque fastigiis habilis est cupressus. Unde et Ecclesia dicit in Canticis: « Trabes domorum nostrarum cedrinæ, » lacunaria nostra cupressina[1]: » in his esse declarans decora sui ornamenta fastigii, qui quasi trabes verticem Ecclesiæ sua virtute sustineant, et fastigium ejus exornent. Laurus et palma ad insigne victoriæ. Lauro victorum capita coronantur, palma manus victricis ornatus est. Unde et Ecclesia ait: « Dixi: Ascendam in palmam, tenebo altitudines ejus[2]. » Quæ eminentiam videns Verbi, et sperans quod ad ejus altitudinem possit ascendere et scientiæ summitatem, dicit: « Ascendam in palmam, » ut omnia inferiora relinquat, et ad superiora contendat, ad bravium Christi, ut suaves ejus fructus carpat et gustet. Suavis enim virtutis est fructus. Populus quoque coronis arbor umbrosa victricibus, et salix lenta vitibus habilis vinciendis, quid aliud mystice declarant, nisi bona esse Christi

[1] Cant. I, 16. — [2] Id. VII, 8.

vincula, quæ nocere non soleant, vincula gratiæ, vincula charitatis, ut unusquisque suis vinculis glorietur, sicut gloriabatur et Paulus, dicens: «Paulus vinctus Jesu Christi[1]?» His ligatus vinculis dicebat: «Quis nos separabit a charitate »Christi[2]?» vinculis abstinentiæ, vinculis charitatis. His ligatus vinculis etiam David ait: «In salicibus, in medio ejus »suspendimus organa nostra[3].» Buxus quoque elementorum apicibus utilis exprimendis, levi materia usum manus puerilis informat. Unde ait Scriptura: «Scribe in buxo[4].» Simul ut admoneat te ipsa materia quæ semper viret, nec unquam foliis exuitur suis; ne unquam spei tuæ dissimulatione nuderis, sed semper tibi per fidem germinet spes salutis.

LIV. Quid ego enumerem quanta varietas arborum, quam diversus in singulis et pulcher ornatus, quam patulæ fagi, quam proceræ abietes, quam comantes pinus, quam umbrosæ ilices, quam populi bicolores, quam nemorosa et rediviva castanea, quæ simul ut excisa fuerit, tanquam sylvam ex se pullulare consuevit; quemadmodum in arboribus ipsis ætas aut senilis, aut novella deprehenditur; junioribus enim exiliores rami, antiquioribus validiora et nodosa sunt brachia: illis folia levigata atque diffusa, istis contractiora et aspera. Sunt etiam arbores, quæ senili atque emortua radice successionem sui, si forte cædantur, reparare non noverint: aliæ quibus aut juventus viret, aut natura fœcundior est, quibus excisio lucro potius quam detrimento sit, ut per plures sui rediviva successione renoventur hæredes.

LV. Est etiam, quod mireris, ipsis sexus in pomis, est discretio sexus in arboribus. Nam videas palmam quæ dactylos generat, plerumque inclinantem ramos suos et sub-

[1] Philem. I, 1. — [2] Rom. VIII, 35. — [3] Psal. CXXXVI, 2. — [4] Isaï. XXX, 8.

jicientem, et concupiscentiæ atque amplexus speciem prædentem ei arbori, quam marem palmam appellant pueri rusticorum (9). Illa ergo palma fœminea est, et sexum suum subjectionis specie confitetur. Unde locorum cultores præjaciunt ramis ejus dactylorum vel palmitum semina masculorum, quibus illi fœmineæ arbori velut quidam sensus perfunctionis infunditur, et expetiti concubitus gratia repræsentatur. Quo munere donata rursus erigitur, et elevat ramos suos, et in veterem statum comam suam rursus attollit. De ficu quoque eadem opinio est. Ideoque plerique secundum domesticam et fructiferam ficum agrestem ficulneam feruntur inserere, eo quod cito fructus fœcundæ illius et domesticæ ficus vel aura tentati aliqua, vel æstu defluere ferantur in terram. Unde gnari hujus remedii grossis arboris agrestis alligatis ad illam feracem arborem, medentur ejus infirmitati; ut possit fructus proprios reservare, jamjamque si deforent remedia, lapsuros. Quo admonemur velut quodam ænigmate naturæ non refugere eos, qui a nostra fide et consortio separati sunt; eo quod et gentilis qui fuerit acquisitus, quo gravior fuerit assertor erroris, eo vehementior possit fidei defensor existere; et si quis de hæreticis convertatur, velut confirmet eam partem in quam se commutata opinione contulerit, maxime si habeat aliquid naturæ directum, ut vivida possit esse ejus sententia, si adminiculetur ei attentio sobrietatis, observantia castitatis. Profunde ergo circa eum studium tuum, ut similitudine fructiferæ illius ficus de præsentia et conjunctione agrestis illius arboris tuam possis corroborare virtutem. Ita enim tua nec dissolvetur intentio, et diligentiæ fructus et gratiæ reservabitur.

LVI. Quam multa sunt autem quæ doceant naturalem duritiam posse diligentiæ studio temperari, quibus affert

cultus ruralis exemplum! Nam plerumque cito florent mala granata, et fructum afferre non possunt, nisi congruis peritorum remediis excolantur : plerumque succus vanescit interior, et foris species ejus pulchra prætenditur. Quæ non immerito comparatur Ecclesiæ, ut habes in Canticis ad Ecclesiam dictum : «Ut cortex mali punici genæ »tuæ[1];» et infra : «Si floruit vitis, floruerunt mala gra- »nata[2].» Ecclesia enim bonum fidei fulgorem confessionisque prætendit, tot Martyrum sanguine speciosa, et, quod est amplius, Christi cruore dotata; simul plurimos intra se fructus usu istius pomi sub una munitione conservans, et virtutum negotia multa complectens. Sapiens enim spiritu celat negotia. Amygdalis quoque hoc genere medicari feruntur agricolæ, ut ex amaris dulces fiant fructus, ut et terebrent ejus radicem arboris, et in medium inserant surculum ejus arboris quam Græci πεύκην, nos piceam dicimus; quo facto succi amaritudo deponitur. Ergo si agricultura convertit stirpium qualitates, nonne studia doctrinæ, et disciplinæ attentio mitigare possunt quaslibet ægritudines passionum? Nemo ergo positus vel in adolescentiæ vel intemperantiæ lubrico, de sui conversione desperet. Ligna plerumque in meliores vertuntur usus, et non possunt hominum corda mutari?

LVII. Docuimus non solum inter diversi generis arbores esse fructuum diversitates, sed plerumque in eadem specie arborum compugnare sibi fructus. Alia enim species masculorum, alia fœmineorum fructuum, sicut de dactylis supra diximus. Quis autem possit comprehendere varietatem, speciem gratiamque pomorum, singulorum quoque utilitatem fructuum, succorumque proprietatem, quæ cuique rei apta videantur, quemadmodum ægris visceribus hominum amariora poma medicentur, et inflationem

[1] Cant. IV, 3. — [2] Id. VII, 12.

asperitatemque interiorem temperent, quemadmodum rursus humorum aspera pomorum dulcibus temperentur? Denique ea medicina antiquior, quæ herbis curare consuevit et succis; nec ulla firmior sanitas, quam quæ salubribus reformatur alimentis. Unde secundum naturam docemur, quia sola nobis esca medicina est. Herbis certe ulcera aperta clauduntur, herbis curantur interna. Ideoque medicorum est opus herbarum potestates noscere. Hinc enim medendi usus inolevit.

CAPUT XIV.

De simplicium pomorum differentia, foliorumque diversitate : ubi præcipue de pampino, et folio ficus; deque variis aliorum foliorum figuris.

LVIII. Sed ut ad simplicia poma revocemus stylum, alia sunt quæ coquuntur sole, alia quæ testis aut corticibus clausa complentur. Mala et pyra, uvarum quoque genera omnia nuda objecta sunt soli : nucis autem et nucleæ, nuclei quoque fructus et testa opertus et cortice, alitur tamen et ipse calore solis atque nutritur; et quantum pineæ densitate nucleus absconditur, tantum solis calore nutritur.

LIX. Quanta deinde Domini providentia, ut ubi mollior fructus, ibi folii crassitudo validius tegumentum tuendo deferat pomo, quod videmus in fructu ficulneæ. Delicatiora itaque validioribus munienda sunt, ut et ipse quoque Dominus per Hieremiam docet, dicens : « Sicut » ficus istas bonas recognoscam translatos Juda, quos emisi

» de loco isto in terram Chaldæorum in bona, et confir-
» mabo oculos meos super illos in bona [1]. » Tanquam delicatos enim velut quodam misericordiæ suæ validiori sepsit tegmine, ne teneri fructus materius interirent. Denique de ipsis etiam in posterioribus dicit: « Delicati mei ambulave-
» runt vias asperas [2]. » Quibus infra ait: « Constantes es-
» tote filii, et clamate ad Deum [3]. » Hoc enim solum adversus omnes procellas atque injurias inviolabile tegmen, impenetrabile munimentum est. Ubi ergo teneri fructus, ibi crassiora tegmina et munimenta foliorum. Contra autem ubi fructus validiores, ibi teneriora folia, ut malus arbor docet. Pomum enim validius non multo indiget protectionis auxilio; nam ipsa protectionis crassioris umbra pomo nocere plus posset.

LX. Denique doceat nos pampinus naturæ gratiam, et divinæ sapientiæ interna mysteria. Videmus enim ita scissum atque divisum, ut trium foliorum speciem videatur ostendere: ita pars media distincta est, ut nisi inferioribus hæreret, separata spectantibus videretur. Ea autem ratio videtur servata naturæ, ut et solem facilius admittat, et umbram obtexat. Denique procerius media pars ejus extenditur, et in ipsa summitate tenuatur, ut plus pulchritudinis quam tegumenti præferat. Etenim bravii speciem videtur effingere, significans quod uva inter pendentes cæteros fructus habeat principatum, cui tacito quodam judicio naturæ, sed evidenti indicio innascitur species et prærogativa victoriæ. Secum igitur habet bravium suum, quo et munimen sibi præbetur adversum injurias, aëris pariterque imbrium violentiam, et impedimentum non affertur ad recipiendum solis calorem, quo tepefacta alitur, coloratur, augetur. Ficulneæ quoque folium, æque prope ut pampinus, quadrifida interscindi-

[1] Jerem. XXIV, 5. — [2] Baruc. IV, 26. — [3] Ibid. 27.

tur divisione : quod eo clarius videtur, quo majus est folium, sane non ita ut pampinus vel ora omni, vel summitate crispanti. Sicut enim in ficulneæ folio crassitudo validior, ita in pampino species elegantior. Crassitudo igitur folii proficit ad tempestatis injuriam repellendam, intercisio ad fructus gratiam vaporandi. Denique hoc genus pomi grandinem non cito, maturitatem cito sentit; quia et latere videtur adversum injurias, et patere ad gratiam.

LXI. Quid ego foliorum describam diversitates quemadmodum alia rotunda, alia longiora, alia flexibilia, alia rigidiora sint, alia nullis facile ventis labentia, alia quæ levi motu decutiantur aurarum.

CAPUT XV.

Stupenda aquæ diversitas! Inde et fructuum qui ea nutriuntur, differentia nascitur; et stillantium ex arboribus lacrymarum discrepantia: quibus accuratioris perscrutationis excusatio subjungitur.

LXII. Inexplicabile est singularum rerum exquirere velle popríetatès, et vel diversitates earum manifesta testificatione distinguere, vel latentes occulta-que causas indeficientibus aperire documentis. Una nempe atque eadem est aqua, et in diversas plerumque sese mutat species : aut inter arenas flava, aut inter cautes spumea, aut inter nemora viridantior, aut inter florulenta discolor, aut inter lilia fulgentior, aut inter rosas rutilantior, aut in

gramine liquidior, aut in palude turbidior, aut in fonte perspicacior, aut in mari obscurior, assumpto locorum quibus influit colore, decurrit. Rigorem quoque pari ratione commutat, ut inter vaporantia ferveat, inter umbrosa frigescat, sole repercussa exæstuet, nivibus irrigata glaciali humore canescat. Quemadmodum autem sapor ejus ipse convertitur, ut nunc asperior, nunc amarior, nunc vehementior, nunc austerior, nunc dulcior pro specierum quibus infusa fuerit qualitate varietur? Asperatur immaturioribus succis, tunso cortice nucis, foliisque contritis, amarior fit absinthio, vino vehementior, austerior alliis : gravescit veneno, melle dulcescit. Si vero ei lentiscum, terebinthi quoque fructus, vel nucis interior pars misceatur, in olei mollem naturam facile transfunditur. Cum sit autem altrix omnium virgultorum, diversos singulis usus ministrat. Si radices alluat vel nubibus fusa descendat, discretas dat omnibus vires, radicem impinguat, caudicem provehit, ramos diffundit, folia virescere facit, fructuum alit semina, pomum augere consuevit. Ergo cum eadem sit omnium nutrix, alia arborum genera tristiores ferunt succos, alia dulciores, alia tardos, alia prœmaturos. Ipsæ quoque inter se discrepant suavitate. Alia suavitas est in vinea, alia in olea, alia in cerasis, alia in ficu, discreta in malo, dispar in dactylo.

LXIII. Tactus ipse aquæ alibi lenis, alibi asperior, plerumque pinguior est. Pondere quoque distat frequenter ut specie. Nam plerisque locis gravior, plerisque levior æstimatur. Non mirum igitur si cum ipsa in se discrepet, discrepent etiam inter se lacrymæ arborum, quæ ejusdem aquæ alluvione generantur. Et cum una sit omnium causa, diversus singularum usus, diversa natura est. Aliam vim habet cerasi arboris lacryma, aliam lentisci. Disparem

[1] 3 Reg. IV, 33.

quoque balsami guttam odorata Orientis ligna sudare produntur : diversum quoque lacrymarum genus virgulta ferularum in Ægypto ac Lybia quadam vi naturæ secretioris illacrymant. Quid autem tibi referam, clementem licet esse sermonem, quod electrum lacryma virgulti sit, et in tantæ materiæ soliditatem lacryma durescat? Nec levibus id astruitur testimoniis, quando folia aut surculorum minutissimæ portiones, aut exigua quædam animantium genera in electro sæpe reperiantur, quæ videtur, cum adhuc gutta esset mollior, recepisse et solidata tenuisse.

LXIV. Sed quid ego vili sermone decerno cum alta atque pretiosa ratione naturæ, cum iste sermo humano alatur ingenio, naturam autem omnium providentia divina formaverit? Unde velut habenis quibusdam verborum cohibenda diffusio est; ne quod Salomoni specialiter sapientiæ munere divinitus esse collatum, usurpatorie videamur exponere differentias arborum et virtutes radicum, et quæcumque sunt abscondita et improvisa, sicut scriptum est, quæ nec ab ipso tamen manifestata produntur; ut mihi videatur potuisse cum disputare de virgultorum generibus [1], non potuisse tamen plenius omnes creaturæ explicare rationes.

[1] 3 Reg. iv, 33.

CAPUT XVI.

Quomodo ad vocem Domini subito omne virgultorum genus efflorescens victum, delicias ac medicinam ministraverit. Quo etiam modo plantæ omnes aut semen, aut aliquid quod seminis vicem suppleat, in se habeant. De magna Dei virtute in singulis; ubi speciatim de pinea ac myricis.

LXV. Quod si irriguis aquarum plerumque et segetes lætiores sunt, et virides fabæ, et hortorum multiplex suscitatur et resuscitatur gratia, si viridantibus thoris fluviorum exundantium ripa decoratur; quemadmodum ad verbum Domini, quod omni aquarum cursu est redundantius, subito creatura virgultorum omnis effloruit? Festinarunt campi non commissam sibi frugem edere, ignorata horti olerum genera, florum miracula germinare, ripæ fluminum se vestire myrtetis: properaverunt arbores cito surgere, cito se in florem induere, victum hominibus, pecori pabulum ministrare. Fructus communis est omnibus, usus quoque est datus omnibus. Simul utrumque arbores germinarunt, aliud quo vesceremur, aliud quo refrigerante umbra defenderemur a sole. Cibus in fructu, usus amœnitatis in folio; tamen quia præscia erat providentia Creatoris, quod fructum sibi maxime humana aviditas vindicaret, reliquis providit animantibus, ut specialem his donaret alimoniam. Itaque esca his non mediocris in foliis est, corticibusque sylvestribus: ea quoque, quæ ad usum medendi proficerent, id est, succi, lacrymæ, surculi pariter ministrata sunt.

Itaque illa, quæ post experimento, usu et exemplo utilia cognovimus, ea a principio Creator cui usui apta donaret, præscientiæ suæ majestate de sinu terrarum jussit exire.

LXVI. Et quia jussit Dominus ut germinaret terra herbam fœni, et lignum fructiferum, faciens fructum secundum genus, cujus semen ejus in eo (ne forte quis dicat in multis arboribus neque fructum, neque semen videri, et putet divinum in aliquo vacillare præceptum, ut a veritate sit devium) illud advertat, quia nequaquam fieri potest, ut non aut seminibus utantur universa gignentia, aut habeant aliqua quæ videantur cum virtute seminum convenire : idque si quis diligenter intendat, manifesta testificatione poterit comprehendere. Nihil videntur seminis habere salices; habent tamen in foliis granum quoddam quod habeat virtutem seminis, ut eo commisso terris, tanquam posito surgat arbor de surculo; et tanquam de semine se exsuscitet. Grano itaque illo radix primum coalescit : de radice pullulat non solum salicis, sed etiam reliquarum ad similitudinem hujusmodi generis arborum sylva. Habet autem et radicis generatio virtutem seminis; unde plerique ea satione incrementum sui nemoris propagarunt.

LXVII. Magna Dei virtus in singulis. Nec miretur aliquis si in virgultis magnam Dei dixi esse virtutem. Siquidem magnam suam virtutem in locustis esse dixit et brucho, eo quod divinæ majestatis offensa magno moderamine sterilitatis judaïcæ atque inopiæ solveretur. Magna enim virtus patientia, magna virtus providentia. Indigni etenim erant, qui uterentur fœcunditate terrena, qui terrarum læserant Creatorem. Et vere magnus, qui miserabili fame nefas tantæ impietatis ulciscitur. Itaque si magna virtute Dei sterilem bruchum terra generavit,

quanto magis virtute magna, quæ fœcunda sunt, procreat?

LXVIII. Quis pineam videns non stupeat tantam divino cepto artem inolitam, impressamque naturæ: quemadmodum ab ipso centro distantibus licet mensuris pari assurgat glutino, quo proprios fovet fructus? Itaque per circuitum eadem species et ordo servatur, et quidam in singulis plagis nucleorum partus exuberat, atque in orbem redit fructus et gratia. Itaque in pinea ista imaginem sui natura videtur exprimere, quæ a primo illo divino cœlestique mandato privilegia accepta custodit, et partus suos quadam annorum vice et ordine refert, donec consummatio temporis impleatur.

LXIX. Sed ut in hoc fructu gratam speciem sui signat; ita etiam in myricis, id est, humilibus virgultis figuram improbæ calliditatis expressit. Sicut enim duplici corde viri ubique præsto sunt, et gratiam simplicitatemque apud bonos prætendunt, ex vitiosissimis glutinantur: ita etiam et in aquosis et in desertis contrario quodam usu hæc virgulta nascuntur. Unde et Hieremias dubia morum atqu insincera myricis comparavit[1].

[1] Jerem. XVII, 6.

CAPUT XVII.

Surditate humani cordis increpata, mirabilis Dei providentia in minimis declaratur; ubi præcipue de arboribus semper virentibus et illarum differentiis, tum de primo vitis cultore, ac vini usu disseritur.

LXX. « Germinet, inquit, terra herbam virentem, » et statim omni surgente germine terra completa est. Et homini dicitur : « Dilige Dominum Deum tuum[1], » et non est charitas Dei omnium infusa visceribus. Surdiora corda hominum sunt, quam dura saxorum. Terra indebitos fructus nobis ministrat, dum obsecundat Auctori : nos debitum munus negamus, dum non veneramur auctorem.

LXXI. Vide in parvis quæ providentia sit Dei : et quia comprehendere non potes, mirare quomodo alia semper florentia reservaverit, alia mutationes habere voluerit expoliationis, et amictus. Inter cana nivium, pruinas frigorum, viriditatem suam arva conservant : et cum ipsa tecta sint gelu, partus sui tamen haud exiguam speciem viriditatis obtexunt. In ipsis quoque generibus arborum, quæ diuturnis frondibus vestiuntur, non mediocris distantia est. Servat indumentum suum semper olea, vel pinus, sed tamen folia sua sæpe commutant; nec ea quasi diuturna, sed quasi succedanea prætendunt suæ arboris pulchritudini, perpetui integritate vestitus vice muneris obumbrantes. Palma autem virens semper manet conservatione et diuturnitate, non immutatione foliorum. Nam

[1] Deut. vi, 5.

quæ primo germinaverit folia, ea sine ulla substitutionis successione conservat. Imitare ergo eam, o homo, ut dicatur et tibi: « Statura tua similis facta est palmæ[1]. » Serva viriditatem pueritiæ tuæ, et illius innocentiæ naturalis, quam a primordio recepisti, ut plantatus secus decursus aquarum fructum tuum in tempore tuo habeas præparatum, et folium tuum non defluat. Hanc viriditatem gratiæ semper florentis in Christo secuta Ecclesia dicit: « In umbra ejus concupivi, et sedi[2]. » Hanc prærogativam doni virentis acceperunt et Apostoli, quorum nec folium unquam potuit elabi, ut eorum etiam umbra curaret ægrotos. Obumbrant enim infirmitates corporis fides mentis, et florentia merita virtutum. Mane ergo plantatus in domo Domini, ut in atriis ejus sicut palma floreas, et ascendat in te gratia Ecclesiæ, et sit odor narium tuarum sicut mala, et fauces tuæ sicut vinum optimum[3], ut inebrieris in Christo.

LXXII. Bene admonuit iste versiculus repetere pene intermissum, quia diximus præcepto Domini vitem etiam pullulasse, quam postea post diluvium a Noë plantatam esse cognovimus[4]. Sic enim habes, quia Noë agricola erat terræ, et plantavit vitem, et bibit de vino ejus, et obdormivit. Non ergo Noë auctor est vitis, sed plantationis. Neque enim, nisi eam reperisset ante generatam, plantare potuisset. Cultor ergo, non auctor est vitium. Deus autem qui sciret quod vinum sobrie potatum sanitatem daret, augeret prudentiam, immodice sumptum ad vitia causas daret, creaturam dedit, abundantiam humano arbitrio reservavit; ut parcimonia naturæ esset magisterium sobrietatis, abundantiæ noxiam lapsumque temulentiæ sibi ascriberet humana conditio. Denique et ipse inebriatus est Noë, et obdormivit consopitus a vino. Itaque per vinum patuit deformitati

[1] Cant. VII, 7. — [2] Id. II, 3. — [3] Id. VII, 9. — [4] Gen. IX, 20.

qui per diluvium excrevit ad gloriam : sed Dominus et in eo creaturæ suæ gratiam reservavit, ut ejus fructum nobis converteret ad salutem, ac per eum nobis remissio peccatorum proveniret. Unde pie Isaac dixit : « Odor Jacob, odor agri pleni, id est, naturalis odor. » Quid enim pleno rure suavius? Quid vitis odore jucundius? Quid fabæ flore gratius? Unde quamvis ingeniose quis ante nos dixerit : « Non vitem aut ficum Patriarcha olebat aut frugem, sed virtutum spirabat gratiam; ego tamen et odorem ipsum terræ simplicem atque sincerum pro gratia benedictionis accipiam, quem fraus nulla composuit, sed veritas indulgentiæ cœlestis infudit. » Denique inter benedictiones sacratissimas computatur, ut tribuat nobis Dominus a rore cœli vim vini, olei, atque frumenti. Cui est honor, laus, et gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

LIBER IV.

DE OPERE QUARTI DIEI.

CAPUT I[1].

Lectorem parat ad creationem solis recte intelligendam, declinandamque in eo idolomaniam; qua de re ejusdem cum auctore suo comparationem instituit, et ordinem quo inter alia creatus est, expendit, subjecta eleganti terræ prosopopæia.

I. Qui vindemiam colligit, vasa prius, quibus vinum infunditur, mundare consuevit, ne sors aliqua vini gratiam decoloret. Quid enim prodest ponere vitem ordine, fodere quotannis, aut aratris sulcos ducere, putare, subrigere, adjungere ulmis, et quodam connubio copulare, si tanto labore vina quæsita in vase coacescant? Matutinos quoque solis ortus si quis spectare desiderat, emundat oculos suos; ne quid pulveris, ne quid purgamentorum oculis ejus insidat, quo tuentis hebetetur obtutus; neve aliqua caligo nebulosa corporeos visus spectantis obducat. Nobis in lectione exoriendus est sol, qui ante non fuerit. Primum jam diem sine sole transivimus: secundum sine sole transegimus; tertium sine sole confecimus: quarto die jubet Deus fieri luminaria solem, et lunam, et stellas. Sol incipit; emunda oculos mentis, o homo, animique interiores ob-

[1] Sermo VI.

tutus, ne qua festuca peccati aciem tui præstringat ingenii, et puri cordis turbet aspectum. Emunda aurem, ut vase sincero Scripturæ divinæ nitida fluenta suscipias, ne qua ingrediatur contagio. Procedit sol magno jubare diem, magno mundum complens lumine, vaporans calore. Cave, o homo, solam ejus perpendere magnitudinem; ne nimius fulgor ejus visus tuæ mentis obcæcet : ut qui e regione in radium ejus intendit, repercusso lumine omnem subito amittit aspectum ; ac nisi in cæteras partes vultum suum oculosque convertat, æstimat se nihil videre, et tuendi munere esse fraudatum : si vero deflectat obtutum, integrum sibi officium perseverat. Cave igitur ne et tuum radius ejus exoriens confundat aspectum. Et ideo prius firmamentum cœli aspice, quod ante solem factum est : terram aspice, quæ antequam sol procederet, cœpit esse visibilis atque composita : germina ejus aspice anteriora solis lumine. Anterior bruchus (10) quam sol, antiquior herba quam luna. Noli ergo Deum credere, cui vides Dei munera esse prælata. Tres dies transacti sunt, et solem nemo quæsivit, et luminis claritas abundavit. Habet enim et dies suam lucem, quæ præcessor est solis. Non igitur te tanto splendori solis temere committas. Oculus est enim mundi, jucunditas diei, cœli pulchritudo, naturæ gratia, præstantia creaturæ.

II. Sed quando hunc vides, auctorem ejus considera : quando hunc miraris, lauda prius ipsius Creatorem. Si tam gratus est sol consors et particeps creaturæ, quam bonus est Sol ille justitiæ ! Si tam velox iste, ut rapidis cursibus in die ac nocte lustret omnia, quantus ille qui ubique semper est, et majestate sua complet omnia? Si admirabilis qui jubetur exire, quam supra admirationem qui dicit soli, et non exoritur [1], ut legimus? Si magnus est qui

[1] Job. IX, 7.

per horarum vices locis aut accedit, aut decedit quotidie; qualis ille qui etiam cum se exinaniret, ut nos eum possemus videre, erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum? Si præstantissimus, qui objectu terræ patitur sæpe defectus, quantæ majestatis qui ait : « Adhuc semel ego movebo terram[1]? Illum terra abscondit; istius motum non potest sustinere, nisi voluntatis ejus substantia fulciatur. Si cæco damnum est hujus solis gratiam non videre, quanto magis peccatori damnum, veri luminis munere defraudatum, perpetuæ noctis tenebras sustinere?

III. Ergo cum vides solem, attende terram, quæ ante fundata est : attende herbam fœni, quæ præstat ordinis privilegio : attende ligna, quæ plaudunt quod priora luminibus cœli esse cœperunt. Numquid merita fœni majora quam solis? Aut numquid potior ligni prærogativa? Absit ut insensibilia tanti muneris præferamus ministro. Quid igitur prævidit altitudo sapientiæ et scientiæ Dei, ut prius inciperent ligna esse, quam illa duo mundi luminaria, et quidam cœlestis oculi firmamenti; nisi ut cognoscerent omnes divinæ testimonio lectionis terram sine sole posse esse fœcundam? Nam quæ potuit sine sole prima rerum semina germinare, potest utique semina accepta nutrire, et proprio fotu sine calore solis partus edere.

IV. Hac igitur voce quadam suorum munerum clamat natura : « Bonus quidem sol, sed ministerio, non imperio : bonus meæ fœcunditatis adjutor, sed non creator : bonus meorum altor fructuum, sed non auctor. Interdum partus meos et ipse adurit : frequenter mihi et ipse damno est, plerisque me locis indotatam relinquit. Non sum ingrata conservo, mihi est in usum datus, mecum labori est mancipatus, mecum subjectus est vanitati, mecum corruptionis

[1] Agg. I, 7.

subditus servituti. Mecum congemscit, mecum parturit, ut veniat adoptio filiorum, et humani generis redemptio, quo possimus et nos a servitio liberari. Mecum assistens laudat auctorem, mecum hymnum dicit Domino Deo nostro. Ubi major ejus est gratia, ibi mecum est ei commune consortium. Ubi sol benedicit, ibi terra benedicit. Benedicunt ligna fructifera, benedicunt pecora, benedicunt volucres mecum [1]. In mari positus illum nauta accusat, me desiderat: in montibus illum pastor declinat, ad mea germina, ad meas festinat arbores, quibus exæstuans obumbretur, ad meos fontes sitiens et lassus accurrit. »

CAPUT II.

Solem Dei Filio servire, a quo ad ornamentum cœlicum aliis luminibus creatus fuit. Fœcunditatem a Deo terris inditam, non a sole; cum factus sit in potestatem diei, *sicut et luna* in postestatem noctis : *quod etiam Christo et Ecclesiæ accommodatur.*

V. Sed ne oculorum tibi exiguum videatur esse testimonium, emunda aurem, admove eam cœlestisbus oraculis. Duobus enim et tribus testibus stat omne verbum. Audi dicentem : « Fiant luminaria in firmamento cœli ad illu» minationem terræ [2]. » Quis hoc dicit? Deus dicit. Et cui dicit nisi Filio? Deus ergo Pater dicit : Fiat sol; et Filius fecit solem. Dignum enim erat, ut solem mundi faceret Sol justitiæ. Ipse ergo eum in lumen adduxit, ipse eum illuminavit, ipse ei donavit fundendi luminis potestatem. Factus est ergo sol; ideo et ipse servit, quoniam dictum est :

[1] Psal. LXLVIII, 3, et seqq. — [2] Gen. I 14.

« Fundasti terram, et permanet : dispositione tua permanet dies, quoniam universa serviunt tibi [1]. » Et enim cum dies serviat, quomodo non servit sol, qui factus est in potestatem diei? Quomodo non serviunt luna et stellæ, quæ factæ sunt in potestatem noctis? Etenim quanto majorem his gratiam Creator donavit, ut aër solito amplius solis claritate resplendeat, dies serenius luceat, noctis illuminentur tenebræ per lunæ stellarumque fulgorem, cœlum velut quibusdam floribus coronatum, ita ignitis luminaribus micet, ut paradiso putes vernante depictum spirantium rosarum vivis monilibus renitere : quanto igitur amplius his decoris videtur esse collatum, tanto amplius debent. Cui enim plus committitur, plus debet. Et ideo bene a plerisque ornamentum cœli est nuncupatum, eo quod sit stellarum monile pretiosum.

VI. Atque ut sciamus quia fertilitas terrarum non calori solis ascribitur, sed divinæ indulgentiæ deputatur, ait Propheta : « Omnia a te expectant, ut des illis cibum in » tempore : dante te illis, colligent sibi; aperiente te ma- » num, universa implebuntur bonitate [2]; » et infra: « Emitte » Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ [3]. » Et in Evangelio : « Considerate volatilia cœli, quia neque » serunt, nec metunt, et Pater vester cœlestis pascit illa [4]. » Non ergo sol aut luna fœcunditatis auctores sunt; sed Deus Pater per Dominum Jesum omnibus liberalitatem fertilitatis impertit.

VII. Pulchre autem exposuit nobis Propheta quid sit quod ipse ait : « Quia fecit Deus solem in potestatem diei, » et lunam in potestatem noctis [5]. » Nam et in isto Psalmo centesimo tertio, de quo supra diximus, scripsit : « Fecit » lunam in tempora, sol cognovit occasum suum [6]. » Cum

[1] Psal. cxviii, 90, 92. — [2] Id. ciii, 27, 28. — [3] Ibid. 30. — [4] Matth. vi, 26. — [5] Psal. cxxxv, 8, 9. — [6] Id. ciii, 19.

enim dies horas suas complere cœperit, sol debitum sibi cognoscit occasum. Est ergo in diei potestate sol, et luna in potestate noctis, quæ temporum vicibus obedire compellitur, et nunc impletur lumine, atque vacuatur : licet plerique hunc locum mystice de Christo et Ecclesia videantur accipere; quod agnoverit Christus proprii corporis passionem, qui ait : « Pater, venit hora, clarifica Filium » tuum[1], » ut illo occasu suo omnibus donaret vitam æternam, qui perpetuæ mortis urgebantur occasu; et Ecclesia tempora sua habeat, persecutionis videlicet et pacis. Nam videtur sicut luna deficere, sed non deficit. Obumbrari potest, deficere non potest; quia aliquorum quidem in persecutionibus discessione minuitur, ut Martyrum confessionibus impleatur, et effusi pro Christo sanguinis clarificata victoriis majus devotionis suæ et fidei toto orbe lumen effundat. Namque luna luminis imminutionem habet, non corporis, quando per vices menstruas deponere videtur lumen suum, ut mutuetur a sole : quod facile puro aëre atque perspicuo, quando nulla eam obducta nebula caligantem facit, colligi potest. Orbis enim lunæ integer manet, etsi non similiter totus, ut pars ejus effulgeat. Et qualis videri solet cum plenus est luminis, talis est magnitudine : sed per umbram quamdam lumine suo viduatus apparet. Et inde cornua ejus refulgent; quia corpus ejus in orbem diffunditur, et velut deficiente portionis luce insinuatur.

[1] Joan. XVII, 1.

CAPUT III.

Aliud esse lumen diei, aliud siderum. Discrimen diurnum ac nocturnum signis duobus notari, ac duplicem esse ignis operationem, illuminare et urere, quæ in retributione meritorum separabuntur. Deum dici ignem exurentem et qua causa. Postremo omni corpori suam umbram adhærere.

VIII. Movere autem potest quod ait: « Fiant luminaria » ad illuminationem super terram, quæ discernant inter » diem et noctem [1]. » Quia et supra jam ubi lumen fecit, dixerat : « Separavit Deus inter lucem ac tenebras, et fac» tum est vespere, et factum est mane dies unus [2]. » Sed consideremus quia aliud est lumen diei, aliud lumen solis et lunæ, et lumen stellarum, eo quod sol ipse radiis suis fulgorem diurno lumini videatur adjungere, quod vel ortus diei potest prodere, vel occasus. Nam ante solem lucet quidem, sed non refulget dies; quia amplius quoque meridiano sole resplendet. Quod ostendit Propheta dicens : « Et educet quasi lucem justitiam tuam, et judicium tuum » sicut meridiem [3]. » Non solum enim lumini, sed etiam meridiano lumini sancti justitiam comparavit.

IX. Deinde non solum unum signum, sed etiam duo voluit esse diurnæ discretionis atque nocturnæ ; ut et lux discretionem faciat, et solis exortus; et iterum lucis defectus, et stellarum ortus inter occasum diei distinguat, et noctis exordium. Nam ubi occiderit sol, manet tamen

[1] Gen. I, 14. — [2] Ibid. 3-5. — [3] Psal. XXXVI, 6.

adhuc aliquid reliquiarum diei, donec tenebræ terram operiant : et tunc luna oritur, et stellæ. Et de nocte quidem aperte liquet, quia lunæ et stellarum illuminatio noctis spatia testantur. Siquidem per diem fulgorem illum lunarem, stellarumque omnium sol exortus abscondit. De die autem vel ipsa solis flagrantia docere nos potest diversam diurni luminis et solis esse naturam, et ipsam esse speciem discolorem. Simplex est enim lucis species, ut lumen præbeat. At vero sol non solum virtutem illuminandi habet, sed etiam vaporandi; igneus est enim. Ignis autem et illuminat et exurit. Unde Dominus volens Moysi ostendere suæ operationis miraculum, quo Moysem ad obediendi studium provocaret, atque ad fidem inflammaret ejus affectum, in igne visus est in rubo, et rubus non exurebatur, sed tantum splendere ignis specie videbatur. Alterum igitur munus ignis vacabat, alterum operabatur. Vacabat exustionis vis, operabatur illuminationis. Ideo stupebat Moyses, quia contra naturam suam ignis non exurebat rubum, qui etiam vehementiorem materiem consuevit exurere. Sed Domini ignis illuminare solet, exurere non solet.

X. At forte dicas : Quomodo scriptum est, « Ego sum » ignis consumens [1] ? » Bene admonuisti. Non solet consumere, nisi sola peccata. In retributionibus quoque meritorum colligimus dividi ignis naturam ; ut alios illuminet, alios exurat, illuminet justos, exurat impios. Non eosdem quos illuminat, exurit ; et quos exurit, illuminat : sed illuminatio ejus inextinguibilis est ad perfunctionem bonorum (11), exustio vehemens ad supplicium peccatorum.

XI. Sed revertamur ad discretionem diei ac noctis. Oriente diei lumine nox fugatur, decedente die nox infunditur. Non est enim luci societas ulla cum tenebris; siquidem naturali lege hoc Dominus in prima operatione sua

[1] Deut. IV, 24.

constituit. Etenim quando lumen fecit, et discretionem fecit inter lucem ac tenebras. Denique in ipso die, jam sole terris infuso, videmus umbram vel hominis, vel virgulti alicujus a lumine separari, ut mane ad Occasum dirigatur, vesperi retorqueatur in Orientem, meridianis horis ad Septemtrionem inclinet : lumini tamen non confunditur atque miscetur, sed cedit et refugit. Similiter et nox cedere videtur diei, et se ab ejus lumine declinare; est enim, ut peritiores probarunt qui nobis vel ætate vel munere præcurrerunt, umbra terræ. Naturaliter enim umbra corpori adhæret atque adjungitur, adeo ut etiam pictores umbras corporum quæ pinxerint, nitantur exprimere, idque artis esse asserant non intermittere vim naturæ : et quasi naturalis juris prævaricator habeatur, cujus pictura non etiam umbram suam exprimat. Ergo sicut in die cum e regione solis aliquod corpus occurrit, ex ea parte qua lumen repercutitur, umbra subsistit : sic cum decedente die e regione luminis ejus aut solis terræ objectus occurrit, obumbratur aër. Unde liquet quod noctem faciat umbra terrarum.

CAPUT IV.

Luminaria facta sunt in signa, sed non nativitatum. Mathematicorum scientia inutilis est, ac impossibilis. Quam inepte proprietates animalium terrestrium ad cœlestia, et horum ad homines transferat. Quam ridicule stabilem vitæ statum e signis erraticis pendere asserat. Quam impie illis qualitates, quæ noceant innocentibus, attribuat. Quam stulte tandem proponat manifeste falsa, et malitiæ ac inertiæ excusationem suppeditet.

XII. Fecit ergo solem, et lunam, et stellas, et præstituit illis mensuras temporum, soli diurnas, lunæ stellisque nocturnas; ut iste augeat diei gratiam, illæ umbram tenebrasque illuminent. « Et sint in signa, et in tempora, et » in dies, et in annos [1]. » Divisa tempora habent paresque mensuras pro mensium vicibus sol et luna cum stellis, et sunt in signa. Non possumus negare quod ex sole et luna signa aliqua colligantur; nam et Dominus dixit: « Et erunt » signa in sole, et luna, et stellis [2]. » Et quærentibus Apostolis signum adventus ejus, respondit: « Sol obscura- » bitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de » cœlo [3]. » Hæc dixit fore signa futuræ consummationis: sed conveniens debet curæ nostræ mensura servari.

XIII. Denique nonnulli nativitatum tentaverunt exprimere qualitates, qualis futurus sit unusquisque qui natus sit; cum hoc non solum vanum, sed etiam inutile sit quæ-

[1] Gen. I, 14. — [2] Luc. XXI, 25. — [3] Matth. XXIV, 29.

rentibus, impossibile pollicentibus. Quid enim tam inutile, quam ut unusquisque persuadeat sibi hoc esse quod natus est? Nemo ergo debet vitam suam, statum moresque mutare, et eniti quo melior fiat, sed in ea persuasione manere. Neque probum potes laudare, nec condemnare improbum, qui necessitati nativitatis suæ respondere videatur. Et quomodo Dominus aut bonis præmia proposuit, aut improbis pœnas, si facit necessitas disciplinam, et conversationem stellarum cursus informat? Et quid est aliud quam hominem de homine exuere, si nihil moribus, nihil institutioni, nihil studiis derelinquitur? Quam multos videmus ereptos criminibus atque peccatis in meliorem statum esse conversos! Redempti sunt Apostoli, et congregati ex peccatoribus: non utique nativitatis suæ hora, sed Christi eos sanctificavit adventus, et hora dominicæ passionis redemit a morte. Latro damnatus, ille qui est cum Domino crucifixus, non beneficio nativitatis suæ, sed fidei confessione ad paradisi æterna transivit. Jonam in mari non vis nativitatis, sed dissimulatæ divinæ præceptionis præcipitavit offensa, eumdemque cetus excipiens, ad indicium futuri mysterii post triduum revomuit, et propheticæ merito gratiæ reservavit. Petrum de carcere imminenti morte perimendum Angelus Christi, non stellarum series liberavit. Paulum cæcitas convertit ad gratiam, et percussum a vipera, turbatumque naufragio, non remedia nativitatis, sed devotionis merita servaverunt. Quid de illis dicemus, qui eorum precibus, cum fuissent mortui, resurrexerunt? Utrum illos sua nativitas, an apostolica gratia resuscitavit? Quid opus fuit, ut se jejuniis periculisque committerent, si quo volebant nativitatis beneficio poterant pervenire? Quod si credidissent, dum expectant fatorum necessitatem, nunquam ad tantam pervenissent gratiam. Inutilis igitur ista persuasio.

XIV. Quid quod etiam impossibilis? Nam ut de eorum aliquid disputatione sumamus, redarguendi gratia non probandi, magnam vim dicunt esse nativitatis, eamque minutis quibusdam et certis colligi oportere momentis: ac nisi verius colligatur, summam esse distantiam; brevi enim atomo, exiguoque momento distare nativitatem inopis et potentis, egentis et divitis, innocentis et noxii; et plerumque eadem hora generari longævitati debitum, et prima pueritiæ ætate moriturum, si reliqua disparia sint, et aliquo puncto discreta. Hoc quemadmodum possint colligere, respondeant. Constitue partum fœminæ; obstetrix utique eum primo cognoscit, explorat vagitum, quo nati vita colligitur, attendit utrum masculus sit, an fœmina. Quot vis inter has moras præterire momenta? Pone mathematicum præparatum. Numquid potest vir interesse puerperio? Dum mandat obstetrix, audit Chaldæus, ponit horoscopium; in alterius sortem jam nati fata migrarunt, de altero quæritur, et alterius genitura proponitur. Pone veram esse eorum opinionem de nativitatum necessitatibus, non potest vera esse collectio. Puncta transeunt, fugit tempus irreparabile. Non est dubium quod tempus in atomo et in momento oculi sit. Adducor ut credam, quando omnes in atomo, in momento, in ictu oculi resuscitamur, ut Apostolus protestatur dicens: « Ecce mysterium vobis dico. » Omnes quidem resurgemus; non omnes autem immutabimur, in atomo, in momento oculi, in novissima tuba: » canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos » immutabimur [1]. » Inter effusionem, et susceptionem, depositionemque pignoris, inter fletum ejus et nuntium quot atomi transierunt? Et hoc ut simpliciter ista texuerim. Nam et ipsi vitalem illum signorum duodecim circuitum in duodecim partes dividunt: et quia triginta diebus

[1] Cor. xv, 51, 52.

sol duodecimam partem sphæræ ejus, quæ inerrabilis habetur, regreditur, quo gyrus solis anni circuitu complcatur, in triginta portiunculas, quas μοίρας Græci vocant, unamquamque duodecim illarum distribuunt portionem ; ipsam quoque portiunculam in sexaginta vices conferunt. Rursus unumquodque de illis sexaginta sexagies secant. Quam incomprehensibile est, quod sexagesimo sexagesimæ portiunculæ nativitatis momenta constituant, et quis singulorum signorum sit aut motus, aut species in nativitate nascentis! Unde cum impossibile sit tam subtiles minutias temporis comprehendere, exigua autem immutatio invehat universitatis errorem, totum negotium plenum est vanitatis. Disputatores eorum quæ sua sunt, nesciunt, quomodo aliena noverunt ? Quid sibi immineat ignorant, quomodo possunt aliis quæ sibi futura sunt, denuntiare ? Ridiculum est credere, quia si possent, sibi potius providerent.

XV. Jam illud quam ineptum, ut si quis signo arietis ortum esse se dicat, ex usu pecudis æstimetur præstantissimus consilio, quod in grege hujusmodi emineat pecus : aut locupletior, eo quod vestitum habeat aries naturalem, et quotannis lucrum capiat indumenti, eoque viro illi familiaria videantur quæstuum esse compendia ! Similiter et de tauri, et de piscium signis argumentantur ; ut ex natura vilium animantium cœli motus, et signorum interpretandas existiment potestates. Cibus ergo noster vivendi nobis decreta constituit, et alimenta nostra nobis, id est, aries, taurus, et piscis, morum imprimunt disciplinam. Quomodo igitur de cœlo nobis causas rerum, et substantiam vitæ hujus arcersunt, cum ipsis cœlestibus signis causas motus sui ex qualitatibus escæ vilis impertiant ? Liberalem aiunt signo natum arietis, eo quod lanam suam aries non invitus deponat : et hujusmodi virtutem vilis animantis malunt naturæ deputare, quam cœlo, unde et serenitas

nobis fulget, et pluvia sæpe descendit. Laboriosos et patientes servitii, quos nascentes taurus aspexerit, quia animal laboriosum et assuetum jugo spontaneæ servituti colla submittit. Percussorem quoque, cujus nativitatem scorpius in sua parte complexus sit, et malitiæ venena revomentem, eo quod animal venenatum sit. Quid igitur auctoritatem vivendi daturum te signorum cœlestium dignitate prætendis, et de nugis quibusdam argumentum assertionis assumis? Nam si de animalibus assumptæ hujusmodi morum proprietates cœli motibus imprimuntur, et ipsum videtur bestialis naturæ potestati esse subjectum, ex qua causas vitalis substantiæ, quas hominibus impertiret, accepit. Quod si hoc abhorret a vero, multo magis illud ridiculum, veri eos subsidio destitutos, hinc fidem suæ disputationis arcessere.

XVI. Deinde illud consideremus, quod planetas illa signa appellant, quorum motibus formari asserunt vitæ nostræ necessitates. Sive igitur, ut nomen sonat, semper vagentur: sive, ut ipsi dicunt, quod concito motu ferantur, et decies millies in die, aut si hoc incredibile videtur, multiplicem speciem innumera sui conversione commutent; fide caret quod tam vago sui errore, et tam celeri motu fixam nobis atque immobilem vivendi substantiam, sortemque decernant. Ferunt tamen non esse æquales omnium motus, sed aliorum celeriores, aliorum tardiores esse circuitus; ut in eadem hora et videant se frequenter, et frequenter abscondant, dum aliud ab alio præteritur.

XVII. Aiunt autem plurimum referre, utrum ortum generati benefica signa videant, an malefica et noxia; et in eo nativitatis esse distantiam, quod benefici signi aspectus plurimum conferat, malefici et noxii plurimum noceat. Sic enim eadem signa quæ venerantur, appellare consueverunt. Necesse enim habeo eorum uti nominibus, quo-

rum utor assertionibus, ne ignorata magis quam vacuefacta atque destructa sua argumenta commemorent. Itaque cum illum vagum, celeremque motum non queant comprehendere, sæpe fit ut per illam puncti et momenti incomprehensibilis subtilitatem ponant benefici signi aspectum, ubi gravis atque nocituri incurrat offensio. Et quid mirum si ibi luduntur homines, ubi signa innoxia blasphemantur? Quæ si natura noxia esse creduntur, Deus ergo summus arguitur, si fecit quod malum est, et fuit improbitatis operator. Si vero ex sua voluntate putantur assumpsisse quod noceat insontibus et nullius adhuc facinoris pessimi sibi consciis, quibus pœna ascribitur antequam culpa; quid tam irrationabile, quod etiam irrationabilium bestiarum excedat immanitatem, ut usus fraudis aut gratiæ non meritis hominum deputetur, sed signorum motibus deferatur? Nihil, inquit, ille deliquit, sed noxia cum stella conspexit. Saturni ei sidus occurrit : avertit se paululum, et ærumnam ab se abstulit, et crimen absolvit.

XVIII. Sed hæc eorum sapientia telæ araneæ comparatur, in quam si culex aut musca inciderit, exuere se non potest : si vero validiorum animantium ullum genus incurrisse visum est, pertransivit, et casses rupit infirmos, atque inanes laqueos dissipavit. Talia sunt retia Chaldæorum, ut in his infirmi hæreant, validiores sensu offensionem habere non possint. Itaque vos, qui validiores estis, cum videritis mathematicos, dicite : « Telam araneæ texuerunt, quæ nec usum aliquem potest habere, nec vincula, si tu non quasi culex aut musca lapsu tuæ infirmitatis incurras : sed quasi passer aut columba casses invalidos præpetis volatus celeritate dissolvas. » Etenim quis prudentium credat quod signorum motus, qui ad diem sæpe mutantur, et multipliciter in se recurrunt, insignia deferant potestatum? Nam si ita esset, quantæ ad diem regalium nativitatum ex-

primerentur figuræ? Quotidie ergo reges nascerentur, nec regalis in filios transmitteretur successio : sed semper ex diverso statu, qui jus imperialis acquirerent potestatis, orirentur. Quis igitur regum genituram filii sui colligit, si ei debeatur imperium, et non proprio successionem regni in suos transcribit arbitrio? Legimus certe quod « Abia ge- » nuit Asa, et Asa genuit Josaphat, et Josaphat genuit Jo- » ram, et Joram genuit Oziam[1]; » et reliqua omnis usque ad captivitatem per reges generis pariter et honoris ducta successio est. Numquid quia reges fuerunt, signis cœlestibus formandos motus suos imperare potuerunt? Quis enim hominum potest habere in his dominatum?

XIX. Deinde si ad necessitatem genitalem, non ad instituta morum actus nostri, factaque referantur; cur leges propositæ sunt, jura etiam promulgata, quibus aut pœna improbis decernitur, aut securitas defertur innoxiis? Cur non venia datur reis, cum utique, ut ipsi aiunt, non sua voluntate, sed ex necessitate deliquerint? Cur laborat agricola, et non magis expectat ut inelaboratos fructus privilegio suæ nativitatis invehat receptaculis horreorum? Si ita natus est, ut ei divitiæ absque opera affluant, utique opperiatur, ut sibi spontaneos reditus sine ullo semine terra parturiat; non vomerem arvis imprimat, non curvæ manum falci admoveat, non legendæ vindemiæ subeat expensam, sed ultro ei in omnes serias vina fundantur fluentia, sponte ei oleum nullis inserta caudicibus sylvestris oleæ bacca desudet; nec diffusi æquoris transfretaturus periculum, propriæ salutis sollicitus mercator horrescat, cui otioso potest quadam, ut aiunt, sorte genitali divitiarum thesaurus illabi. Sed non hæc est universorum sententia. Denique impiger depresso aratro terram scindit agricola, nudus arat, nudus serit, nudus sole fervente

[1] Matth. 1, 7, 8.

tostas æstu in area terit fruges : et negotiator impatiens flantibus curis intuto plerumque navigio sulcat mare. Unde importunitatem eorum, temeritatemque condemnans Propheta ait : «Erubesce, Sidon, dixit mare[1],» hoc est, si pericula vos non movent, vel pudor comprimat, verecundia confundat. «Erubesce, Sidon,» in qua nullus virtuti locus, nulla salutis cura, nulla juventus pro excubiis patriæ bello dedita, armisque exercita, sed omnis sollicitudo de quæstu, omne studium mercaturæ. «Semen, »inquit, mercatorum sicut messis[2].» Quæ autem merces homini christiano, si non ex voluntate, sed ex necessitate curas suas et opera componit? Ubi enim decreta necessitas, ibi inhonorata industria.

CAPUT V.

Luminarium vicinitate vel remotione annuas tempestates definiri : quod Christo, Synagogæ, atque Ecclesiæ accommodatur. Cur umbræ majores in hyeme, in æstate minores; et quædam alia id genus. Denique quomodo eadem luminaria sint in dies.

XX. Multa diximus, plura nolumus; ne quis ea, quæ a nobis de illorum assertionibus usurpantur ad refellendum, ad recognoscendum assumpta arbitretur. Nam quæ pueri risimus, ea senes commemorare quî possumus? Nunc ad ea, quæ secundum lectionem supersunt, dirigamus stylum.

XXI. «Sint, inquit, luminaria in signa, et in tempora, »et in dies, et in annos.» De signis diximus. Tempora au-

[1] Isaï. XXIII, 4. — [2] Ibid. 3.

tem quæ sunt, nisi mutationum vices, hyems, ver, æstas atque autumnus? In istis igitur temporibus aut velocior est transitus solis, aut tardior. Alia enim præstringit radiis suis, alia inflammat caloribus. Itaque cum sol meridianis partibus immoratur, hyems nobis est. Nam cum sol longius abest, terra rigescit gelu, stringitur frigore, et plurima noctis umbra terras operit, ut multo prolixiora sint noctis spatia quam diei. Hinc oritur causa, ut hybernis flatibus nimia vis nivium, pluviarumque fundatur. Cum vero ex meridianis decedens partibus supra terram redit, noctis ac diei exæquat tempora : et quo magis moras suis adjungit cursibus, eo paulatim temperiem aëris hujus reducit, et revocat aurarum clementiam, quæ fovens omnia, repetendos cogit in partus, ut terra germinet, ac resoluta sulcis semina reviviscant, virescant arbores, ad perpetuitatem quoque conservandi generis eorum quæ vel in terris sunt, vel aquis gaudent, annuis fœtibus successio propagetur. Ast ubi ad æstivas conversiones in Septentrionem se subrigit, spatia diurna producit, noctes vero arctat et astringit. Itaque quo magis usu assiduo aëri huic copuletur atque misceatur, eo amplius et ipsum aërem vaporat, et terrarum exsiccat humorem, adolescere facit semina, et tanquam in succos viriles maturescere poma sylvarum. Tunc quia flagrantior est, minores umbras facit in meridiano, quoniam ex alto hunc illuminat locum.

XXII. Unde et Synagoga dicit in Canticis Canticorum : « Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi » manes in meridiano, ne forte fiam circumamicta super » greges sodalium tuorum[1], » hoc est, Annuntia mihi, Christe, quem dilexit anima mea. Cur non potius quem diligit? Sed Synagoga dilexit, Ecclesia diligit, nec unquam circa Christum suum mutat affectum. « Ubi, inquit, pas-

[1] Cant. I, 6.

» cis, ubi manes in meridiano. » Sequi te cupio quasi alumna, quæ quasi copulata ante retinebam, et greges tuos quærere, quia amisi meos. « In meridiano pascis, » hoc est, in Ecclesiæ loco, ubi justitia resplendet, ubi fulget judicium sicut meridies, ubi umbra non cernitur, ubi majores sunt dies, quod eis Sol justitiæ tanquam æstivis mensibus diutius immoretur. Denique dies Domini non est brevis, sed magnus, quia scriptum est : « Donec veniat dies Domini magnus[1]. » Unde et Jacob ait : « Omnes » dies vitæ meæ quos ago, breves et maligni[2]. » Est enim maligna lux dubia. Ergo dies breves dubiæ lucis sunt, et umbrosi : dies magni sine umbra sunt, ut plurimi in aliquibus locis ferventioribus usu, exemploque cognoverunt. Synagoga itaque in diebus brevibus et malignis, cujus typum plerumque Jacob in persona sua exprimit, vel populi ejus, umbram habebat plurimam, quæ Solem justitiæ non videbat, et videbat illum non ex alto super caput suum, sed ex meridiano illuminantem, quando illi hyems erat. Ecclesiæ autem dicitur : « Hyems abiit, » discessit sibi, flores visi sunt in terra, tempus messis advenit[3]. » Ante adventum Christi hyems erat, post adventum Christi, flores sunt veris, et messis æstatis. Ex meridiano ergo et ex gentium conversione illum illuminantem videns obumbratur. Populus autem gentium, qui erat confusionis, gentiles, qui sedebant in tenebris, lucem viderunt magnam; qui sedebant in regione umbræ mortis, lux orta est illis. Magna lux Divinitatis, quam nulla umbra mortis interpolat. Ideoque ex alto illuminat, quia et hoc scriptum est, dicente Zacharia : « In quibus visitavit nos oriens » ex alto : illuminare iis qui in tenebris et in umbra mortis » sedent[4]. » Est sane et aliqua salutis umbra non mortis, ut

[1] Joël. II, 31. — [2] Gen. XLVIII, 9. — [3] Cant. XI, 12. — [4] Luc. I, 78, 79.

est illa : « Sub umbra alarum tuarum protege me[1]. » Umbra quidem, quia corporis est : umbra, quia crucis, sed umbra salutis; quia in ea erat peccatorum remissio, et resuscitatio mortuorum.

XXIII. Exemplum ergo possumus accipere; quia hyemales dies breves, sed umbras majores habent : æstivi dies majores, sed umbras minores habent. Medio quoque die minor umbra, quam vel in principio est diei vel fine : et hoc apud nos in parte Occidentis. Cæterum sunt qui per duos totius anni dies sine umbra fuerint in partibus meridianis, eo quod habentes super verticem suum solem, undique per circuitum illuminentur, unde ἄσκιοι dicuntur græce. Plerique etiam ferunt sic e regione ex alto fieri solem, ut per angusta puteorum aquam, quæ in profundo est, viderint refulgere. Esse autem dicuntur in meridiano qui ἀμφίσκιοι vocantur, eo quod umbram ex utroque latere transmittant. Umbra enim e regione solis ambulantibus post tergum est; ut puta si contra Orientem pergas, matutinis horis; si contra meridianam plagam contendas, medio die; si contra Occidentem, in occasu diei. Ex tribus igitur partibus fit tibi sol obvius, ex Oriente, ex Meridiano, ex Occidente. Mane et sero post tergum est, meridie quoque a latere : at vero a Septentrione nunquam est sol, et ideo umbra si contra Septentrionem dirigas, sive mane, sive sero, sive meridie, non potest esse post tergum. Soli sunt enim in hoc quem nos incolimus orbe terrarum circa Meridiem positi, qui in australem plagam videantur umbram transmittere. Hoc autem fieri dicitur summo æstu, cum ad Aquilonem sol dirigit. Postea nos autumnus excipiens, infringit quidem æstuum magnitudinem : sed paulisper relaxato ac deposito calore, per temperiem medii

[1] Psal. XVI, 8.

moderaminis sine fraude nos atque ulla noxa flatibus tradit hyemalibus.

XXIV. « Sint, inquit, etiam in dies. » Non ut faciant dies, sed ut in eis habeant principatum, ut ortum diei uberiore sol illuminet gratia, ut per totum diem designandi ejus habeat potestatem cursus sui munere. Sic accipiunt nonnulli quod ait Propheta : « Solem in potestatem diei, » lunam et stellas in potestatem noctis[1]. » Circumferunt enim lumen. In annos quoque ordinati sunt sol et luna : luna per trecentos dies duodenis vicibus suum cursum conficiens, consummat annum, secundum Hebræos, aliquibus diebus adjectis; secundum Romanos, bissexto semel intra quinquennium unius diei adjectione celebrato. Solstitialis quoque annus est, cum sol, expleto per omnia signa circuitu, in id, unde principium cursus sui sumpsit, recurrit. Annua enim fertur ei totius spatii esse perfunctio.

CAPUT VI.

Solis ac lunæ magnitudo hinc probatur, quod omnibus eadem appareat. Solvitur objectio et de remotorum aspectu pulchre disputatur : tum asserta solis magnitudine, nonnihil de temperamento ejusdem adjicitur.

XXV. Fecit ergo Deus hæc duo luminaria magna. Possumus accipere non tam aliorum comparatione magna, quam suo munere, ut est cœlum magnum, et mare magnum. Nam et magnus sol, qui complet orbem terrarum

[1] Psal. cxxxv, 8.

suo calore, vel luna suo lumine, nec solum terras, sed etiam aërem hunc et mare, cœlique faciem. Quæ in quacumque parte fuerint cœli, illuminant omnia, et æque spectantur a cunctis; ut ea tanquam suis tantum regionibus immorari, et sibi tantum adesse atque lucere singuli populi credant; cum similiter luceant universis, ut nemo his propiorem alium, quam ipse est, arbitretur. Exemplum magnitudinis eorum evidens, quod omnibus hominibus orbis lunæ idem videtur. Nam etsi interdum augeatur lumen ejus atque minuatur, tamen eadem nocte qualis mihi apparet, talis et omnibus; nam si longe positis minor videretur, propius constitutis major refulgeret, et proderet angustiarum et exiguitatis indicium. Etenim reliqua alia longe positi minora arbitramur, propius contuentes majora credimus; quo magis finitimus fueris, eo tibi ejus rei quam cernis, magnitudo cumulatur. Solis radius nulli propior, nulli longinquior est; similiter et lunæ globus æqualis est omnibus. Similis sol et Indis et Britannis eodem momento videtur, cum oritur. Nec cum vergit in occasum, minor apparet Orientalibus quam Occidentalibus : nec Occidentalibus cum oritur, inferior quam Orientalibus æstimatur. « Quantum distat, inquit, Oriens ab Occidente[1]. » Hæc invicem sibi distant : sed sol a nullo distat, nulli præsentior, nulli remotior est.

XXVI. Neque te moveat quod tanquam cubitalis tibi orbis videatur solis, cum oritur : sed considera quantum intersit spatii inter solem et terras, quod aspectus nostri infirmitas sine magno sui non potest transire dispendio. Caligat aspectus noster, numquid sol caligat, aut luna? Angustus noster obtutus, numquid ideo angustiora efficit quæ videntur? Species minuitur, non magnitudo detrahitur. Neque enim infirmitatis nostræ passiones passioni lu-

[1] Psal. CII, 12.

minarium debemus ascribere. Mentitur noster aspectus: noli ergo fidele æstimare ejus judicium. Fit cœlestium minor spectaculi figura, non sui forma. De summo vertice montium si subjectum oculis tuis campum spectare desideras, atqui illic armenta pascentia, nonne formicarum similia corpora judicabis? Si mare spectes e specula aliqua littorali, nonne tibi navium maximæ inter cæruleos fluctus, et vela candentia refulgentes velut columbarum volitantium speciem eminus posito videntur obtexere? Quid ipsæ insulæ, quæ mare dividunt, terrarum arva diffindunt, quam angusto æstimantur fine concludi? Quemadmodum rotunda apparent de asperis, spissa de raris? Has ergo infirmitates visus tui perpende; et eorum, quæ astruimus fidem, ex te ipso arbiter justus arcersi.

XXVII. Si vis magnitudinem solis non solum oculo mentis, sed etiam corporis æstimare, considera quanti stellarum globi axem cœli videantur intexere, et innumeris insignire luminibus; non queunt tamen tenebras noctis, et cœli nubila detergere. Simul ut sol ortus sui signa præmiserit, omnes stellarum ignes sub unius luminaris fulgore vanescunt, aperitur aër, cœlique facies purpurascenti rubore perfunditur. Adhuc spirans exordium, et jam momentaria celeritate pleni luminis micat splendor, et surgentis solis prævia aura dulcis aspirat. Dic mihi, quæso, nisi magnus orbis esset, quomodo magnum posset orbem illuminare terrarum?

XXVIII. Quid autem de tanto loquar temperamento et moderamine Conditoris, qui eam mensuram muneri solis attribuit; ut neque vapor ejus igneus, ut videtur, terrarum venas, succos, rerumque species infusus exureret; neque iterum per tanta mundi spatia refrigeratus, nullum terris semen caloris inoleret, sed jejunam atque inopem fruc-

[1] Cant. v, 2.

tuum derelinquens, ad nullam fertilitatis gratiam vaporaret?

CAPUT VII.

Plurima quæ de sole dicuntur, lunæ etiam convenire; eam tamen proprios quoque habere effectus, quorum aliqui hic recensentur.

XXIX. Similia de lunæ ratione conveniunt, quæ de consorte ejus ac fratre memoravimus. Siquidem in id se induit ministerium, in quod et frater; ut illuminet tenebras, foveat semina, augeat fructus. Habet etiam pleraque a fratre distincta; ut quem toto die calor humorem terræ siccaverit, eumdem exiguo noctis tempore ros reponat; nam et ipsa luna larga roris asseritur. Denique cum serenior nox est, et luna pernox, tunc largior ros fertur arva perfundere. Et plerique sub aëre quiescentes, quo magis sub lumine fuissent lunæ, eo plus humoris se capite collegisse senserunt. Unde et in Canticis Canticorum Christus dicit ad Ecclesiam : « Quoniam caput meum repletum est » rore, et crines mei guttis noctis[1]. » Tum deinde minuitur et augetur, ut minor sit, cum resurgit nova; et cum sit imminuta, cumuletur. In quo grande mysterium. Nam et defectui ejus compatiuntur elementa : et processu ejus quæ fuerint exinanita, cumulantur, ut animantium cerebrum, et maritimorum humida. Siquidem pleniores ostreæ reperiri feruntur, multaque alia, cum globus lunaris adolescit. De arborum quoque internis idem allegant, qui hoc usu

[1] Cant. v, 2.

proprio compererunt. Videmus ergo ortum ejus et defectum rationis esse, non infirmitatis. Nunquam enim tantam rebus mutationem daret, nisi præstantem virtutem haberet et gratiam a Conditore collatam.

XXX. Aërem quoque nonnulli etiam docti et christiani viri allegaverunt lunæ exortu solere mutari : sed si id mutationis lunaris quadam fieret violentia, ad omnes ortus ejus intexeretur nubibus cœlum, pluviæ funderentur. Denique cum ante dies esset sermo de pluvia, quæ fore utilis diceretur, ait quidam : « Ecce neomenia dabit eam. » Et quamvis cupidi essemus imbrium; tamen ejusmodi assertiones veras esse nolebam. Denique delectatus sum, quod nullus imber effusus est; donec precibus Ecclesiæ datus, manifestaret non de initiis lunæ eum sperandum esse, sed de providentia et misericordia Creatoris. Sane Euripi cum exundent undique secundum reliquas species lunæ, et acceptos fluctus refundant, vel etiam ipsi magno ferantur impetu; in ortu tamen ejus stant placidi, quoad usque luna sine lumine est. At vero ubi eam dierum accessus retexerit, tunc in suos cursus refluos revertuntur. Ampotis quoque (12), quæ in Oceano esse perhibetur, cum reliquis diebus ordinem suum servare dicatur, lunari exortu evidens mutationis suæ fertur indicium dare; ut mare ipsum occidentale, in quo spectatur ampotis, solito amplius accedat ac recedat, et majore æstu feratur, tanquam lunæ quibusdam aspirationibus retrorsum trahatur, et iterum iisdem impulsum ac retractum in mensuram propriam refundatur.

CAPUT VIII.

Lunæ mutatio rerum instabilitatem docet : at ipsa turpiter in moribus nostris exprimitur. Christi mysterium atque Ecclesiam eadem representat : quam qui magicis cantibus de cœlo detrahi credunt, irridendi.

XXXI. Unde si miraris quomodo defectum luna patiatur, cum tantam vim mutationis habeat suæ; considera et in eo magnum esse mysterium, quod ejus exemplo cognoscis, o homo, nihil rerum humanarum et mundanæ totius creaturæ esse posse, quod non aliquando resolvatur. Nam si etiam luna, cui tantum Dominus commisit ministerium, ut illuminet orbem terrarum, et crescit, et deficit, deficiunt enim omnia, quæ ex nihilo orta usque ad perfectionem venerunt, iterum perfecta minuuntur, cœlum enim et terra præteribunt; cur non id moderationis assumimus, ut neque in adversis abjiciamus animum; qui enim omnia fecit ex nihilo, facile te quoque potens est ad summa et perfecta provehere; et rursum non extollamur in prosperis, neque in potestate aliqua nos, divitiisque jactemus, neque in viribus corporis, aut pulchritudine gloriemur, in quo est facilis corruptio, crebra mutatio, sed manentem in futurum animi gratiam persequamur. Nam si te lunæ contristat occasus, quæ se semper reparat ac reformat; multo magis contristare te debet, si anima profectu virtutis impleta cum fuerit, postea per inconstantiam mentis, atque incuriam a suo deflexa proposito studia sua sæpe commu-

tet, quod est insipientiæ et inscientiæ. Unde et Scriptura ait : « Stultus ut luna mutatur[1]. » Et ideo sapiens non cum luna mutatur; sed permanebit cum sole. Unde non luna est particeps stultitiæ; quia non luna mutatur ut stultus, sed stultus ut luna. Denique semen justi sicut luna perfecta in æternum manet, et testis in cœlo fidelis. Aliud enim est fungi ministerio, aliud circumferri ingenio, et sensus infirmitate fixam non habere sententiam. Luna pro te laborat, et propter voluntatem Dei subdita est. Vanitati enim creatura subjecta est non sponte, sed propter eum, qui subjecit in spe. Illa ergo non sponte mutatur : tu sponte mutaris. Illa congemiscit et comparturit in sua mutatione : tu non intelligis, et gratularis frequenter. Illa tuam redemptionem frequenter expectat, ut a communi totius creaturæ servitio liberetur : tu et tuæ redemptioni, et illius libertati affers impedimentum. Tuæ ergo non suæ stultitiæ est, quod dum tu expectaris, et nec sero converteris, adhuc et illa mutatur.

XXXII. Noli ergo lunam oculo tui corporis æstimare, sed mentis vivacitate. Minuitur luna, ut elementa repleat. Hoc est vere grande mysterium. Donavit hoc ei, qui omnibus donavit gratiam. Exinanivit eam, ut repleat, qui etiam se exinanivit, ut omnes repleret. Exinanivit enim se, ut descenderet nobis : descendit nobis, ut ascenderet omnibus. « Ascendit enim, inquit, super omnes cœlos, ut » impleret omnia[2]. » Itaque qui exinanitus advenerat, de plenitudine sua Apostolos adimplevit. Unde unus ex his dicit : Nam « De plenitudine ejus omnes nos accepimus[3]. » Ergo annuntiavit luna mysterium Christi. Non mediocris in qua signum posuit suum : non mediocris quæ typum dilectæ habet Ecclesiæ, quod significat Propheta dicens : « Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, do-

[1] Eccli. XXVII, 12. — [2] Ephes. IV, 10. — [3] Joan. I, 16.

» nec tollatur luna [1]. » Et in Canticis Dominus de sua sponsa ait : « Quænam est hæc prospiciens tanquam diluculum, speciosa sicut luna, electa ut sol [2] ? » Et merito speciosa sicut luna Ecclesia, quæ toto mundo refulsit, et tenebras sæculi hujus illuminans dicit : « Nox præcessit, » dies autem appropinquavit [3]. » Pulchre ait, « Prospi- » ciens, » quasi suos de superiore prospectans, sicut habes : « Dominus de cœlo prospexit super filios hominum [4]. » Prospiciens ergo Ecclesia, sicut luna defectus habet et ortus frequentes : sed defectibus suis crevit, et his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur, et confessorum martyriis coronatur. Hæc est vera luna, quæ de fratris sui luce perpetua lumen sibi immortalitatis et gratiæ mutuatur. Fulget enim Ecclesia non suo, sed Christi lumine ; et splendorem sibi arcessit de Sole justitiæ, ut dicat : « Vivo » autem jam non ego, vivit autem in me Christus [5]. » Beata plane quæ tantum insigne meruisti ! Unde te non tuis neomeniis, sed typo Ecclesiæ beatam dixerim. In illis enim servis, in hoc diligeris.

XXXIII. Quam ridiculum autem quod te plerumque credunt homines magicis carminibus posse deduci ! Aniles istæ fabulæ, ac vulgi opiniones. Quis enim opus Dei tanto ministerio deputatum arbitretur chaldaïcis superstitionibus posse tentari ? Lapsus sit ille, qui se transfigurat in Angelum lucis, et deductus voluntate propria, non carminum potestate. Sane et in hoc quasi Ecclesia putaris posse de loco tuo et statione deduci. Multi tentant Ecclesiam : sed sagæ artis ei carmina nocere non possunt. Nihil incantatores valent, ubi Christi canticum quotidie decantatur. Habet incantatorem suum Dominum Jesum, per quem magorum incantantium carmina, et serpentum venena

[1] Psal. LXXI, 7. — [2] Cant. VI, 9. — [3] Rom. XIII, 12. — [4] Psal. XIII, 2. — [5] Galat. II, 20.

evacuavit : et ipsa, sicut serpens exaltatus, devorat colubros Ægyptiorum ; ferale licet carmen immurmuret, hebetatur in Christi nomine. Sic et Elymam magum Paulus non solum sagæ artis infirmitate, sed etiam oculorum amissione cæcavit. Sic Petrus Simonem alta cœli magico volatu petentem, dissoluta carminum potestate, dejecit et stravit.

CAPUT IX.

Conclusio quarti diei. Quam vanum sit eum cavere; et unde in eumdem dæmonum ac gentilium offensio derivata.

XXXIV. Pulchre, ut arbitror, cessit dies quartus. Quomodo ergo quartum plerique consueverunt cavere, et inutile putant hoc numero aliquid ordiri, quo totus nova luce mundus emicuit? An sinistris sol cœpit auspiciis? Et quomodo aliis potest bona signare, qui sibi eligere diem sui nescivit exortus? Aut quomodo signa ejus probant, cujus ortum non probant? Quid etiam de luna dicimus, quæ et quarto die cœpit, et quarta decima diem signat salutis? An displicet numerus, quo celebratur mysterium redemptionis? Ideo dæmones declinandum fore persuadent numerum eum, quo eorum destructa nequitia est. Ideo gentiles nihil adoriendum asserunt; quia sciunt tunc primum artes suas vacare cœpisse, et populos gentiles ad Ecclesiam demigrasse. Lunam certe quartam, si pura fuerit, neque obtusis cornibus, dare reliquis diebus usque ad

exactum mensem indicium serenitatis existimant. Nolunt ergo eisdem exordiis inchoare, quibus serenitas inchoatur. Sed jam cavendum ne nobis in sermone dies quartus occidat; cadunt enim umbræ majores de montibus, lumen minuitur, umbra cumulatur.

LIBER V.

DE OPERE QUINTI DIEI.

CAPUT I [1].

Ornatis superioribus duobus elementis, mari propria prærogativa conceditur. Describitur aquarum obedientia, ac mira fœcunditas, qua homo gustatis interdictis abutitur. Demum ostenditur reptilia *non modo serpentes vocitari, sed etiam pisces.*

I. Vestita diversis terra germinibus virebat omnis, cœlum quoque sole et luna, geminis vultus sui luminibus, stellarumque insignitum decore fulgebat. Supererat elementum tertium, mare scilicet; ut et ipsi gratia vivificationis divino proveniret munere. Æthereo enim spiritu omnes terrarum fœtus aluntur. Terra quoque semina resolvens, universa vivificat: et maxime tunc primum verbo Dei jussa viridescere, vivificationis suæ munere pullulabat. Vacabat aqua, et a divinæ operationis feriata beneficio videbatur. Habet adhuc creator quod illi conferat, quo munia terrarum possit æquare: reservabat ei, ut et ipsa proprium sibi et speciale aliquid prærogativæ collati sibi muneris vindicaret. Vivificavit prius terra, sed ea quæ spirantem animam non habebant. Aqua jubetur ea producere quæ viventis animæ vigorem dignitatemque præ-

[1] Sermo VII.

ferrent, et sensum tuendæ salutis, et fugiendæ mortis acciperent.

II. Dixit itaque Deus : « Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum cœli [1]. » Venit mandatum et subito aqua jussos fundebatur in partus : generare fluvii vivificare lacus, mare ipsum cœpit diversa reptilium genera parturire, et secundum genus effundere quodcumque formaverat. Non exigui gurgites, non cœnosæ paludes vacabant, quin omnia datam sibi creandi assumerent potestatem. Pisces exiliebant de flumine, delphines præludebant in fluctibus, conchæ saxis, ostreæ adhærebant profundis, adolescebant echini. Væ mihi ! ante hominem cœpit illecebra, abundantia copiarum, nostræ mater luxuriæ. Ante hominem deliciæ. Prior ergo hominum tentatio, quam natura : sed nihil natura deliquit, alimenta dedit, non vitia præscripsit. Hæc communia dedit, ne tibi aliqua velut propria vindicares. Tibi suos fructus terra producit, tibi scaros et accipenseres, et omnes fœtus suos generant aquæ, et his non contentus interdicta tibi alimenta gustasti. Ad invidiam tuam omnia congeruntur, ut prævaricatio tuæ aviditatis oneretur.

III. Sed neque quam multæ species et nomina sint, possumus enarrare, quæ omnia momento divinæ præceptionis animata sunt. Simul coïbat forma corporis, et operabatur anima, vitalis etiam vigor reliquæ virtutis. Repleta erat terra germinibus, mare impletum animantibus. Ibi insensibilia pullulabant, hic sensibilia versantur. In terris quoque aqua suas sibi vindicat portiones. Lambunt terram pisces aquarum, et ex ea sibi prædam requirunt. Culices quoque et ranunculi circa genitales strepunt

[1] Gen. I, 20.

paludes, et ipsæ audierunt Domini mandatum dicentis : « Producant aquæ reptilia animarum viventium. »

IV. Scimus reptilia dici genera serpentum, eo quod super terram repant : sed multo magis omne quod natat, reptandi habet vel speciem, vel naturam. Nam etsi in profundum qui se demerserint, aquam videantur findere ; tamen cum supra innatant, repunt toto corpore, quod trahunt super quædam dorsa aquarum. Unde et David ait : « Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia quorum » non est numerus [1]. » Quinetiam cum pleraque pedes habeant, et ambulandi usum, eo quod sint amphibia, quæ vel in aquis vel in terris vivant, ut sunt phocæ, crocodili, equi fluviales, quos hippopotamos vocant, eo quod hi generentur Nilo in flumine ; tamen cum in alto aquarum sunt, non ambulant, sed natant ; nec vestigio utuntur pedis ad incedendum, sed tanquam remo ad reptandum. Siquidem et navis acta remis labitur, et aquas sulcat carina.

CAPUT II.

Virtute hujus vocis, Producant aquæ reptilia, *multo plura in mari quam in terra esse producta ; eamque gratiam aquis additam, ut quæ in terris noxia, in mari innoxia generentur.*

V. « PRODUCANT aquæ reptilia, » dixit Dominus. Brevis sermo, sed vehemens, et late patens, communem minimis et maximis naturam infudit. Eodem momento producitur

[1] Psal. CIII, 25.

balena, quo rana ejusdem vi operationis nascitur. Non laborat in maximis Deus, non fastidit in minimis. Nec doluit natura parturiens delphinas, sicut non doluit, cum exiguos murices cochleasque produceret. Adverte, o homo, quanto plura in mari quam in terris sint. Numera, si potes, omnia piscium genera vel minutorum, vel etiam maximorum, sepias, polypos, lithostracos, carabos, cancros, et in his innumerabilia sui generis. Quid dicam genera serpentium, dracones, muræenas, anguillas? Nec prætermittam scorpios, ranas, testudines, mustellas quoque, et canes maritimos, vitulos marinos, cete immania, delphinas, phocas, leones. Quid attexam etiam merulas, turdos, pavos quoque, quorum etiam colores in avibus videmus expressos, ut nigri merulæ, pavi diverso colore dorsa et colla depicti sint, turdi alvo varii, et cætera quorum sibi terræ species et nomina vindicarunt? Nam prius in mari ista cœperunt diversisque fluminibus. Siquidem aqua prior animarum viventium reptilia divino nutu imperata produxit.

VI. Adde hanc gratiam, quod ea, quæ timemus in terris, amamus in aquis. Etenim noxia, in terris in aqua innoxia sunt, atque ipsi angues sine veneno. Leo terribilis in terris, dulcis in fluctibus. Muræna, quam ferunt aliquid habere noxium, esca pretiosior est. Rana horrens in paludibus, decora in aquis, omnibus fere præstat alimentis. Plura si quis vult cognoscere, a diversis locorum piscatoribus quærat; nemo enim potest omnia comprehendere. Canes sane et in mari cave, quos et in Ecclesia molestos esse et cavendos Apostolus docet dicens: « Cavete canes, cavete » malos operarios[1]. » Mustellæ gravis in terris odor, in aquis suavis. Terrena se novit vindicta fœtoris ulcisci: hæc non minorem habet gratiam capta, quam libera. Neque te inhonoratum nostra prosecutione thymalle dimit-

[1] Philip. III, 2.

tam, cui a flore nomen inolevit : seu Ticini unda te fluminis, seu amœni Atesis unda nutrierit, flos es. Denique sermo testatior, quod de eo, qui gratam redolet suavitatem, dictum facete sit : Aut piscem olet aut florem; ita idem pronuntiatus est piscis odor esse qui floris. Quid specie tua gratius? Quid suavitate jucundius? Quid odore fragrantius? Quod mella fragrant, hoc tu corpore tuo spiras. Quid loquar corvorum, quid etiam luporum teneritudines? Nescit hos lupos agnus timere. Tanta est aquarum gratia, quarum vitulos fugiant et leones, ut his propheticum illud dictum de Ecclesiæ sanctitate jure conveniat : « Tunc lupi et agni simul pascentur, leo et bos simul paleas manducabunt [1]. » Nec mirum, quandoquidem etiam in Ecclesia aquæ illud operantur, ut prædonum abluta nequitia cum innocentibus comparetur. Quid etiam purpuras memorem, quæ ornant regum convivia, amictus imbuunt? Aquarum est igitur quod in regibus adoratur : aquarum est species illa quæ fulget. Adde porcos maris etiam Judæis gratos; quia nihil est commune, quod non aqua abluat, et ideo communes eos sicut in terra editos æstimare non possunt.

[1] Isaï. LXV, 25.

CAPUT III.

Multiplicem piscibus rationem esse generandi, ac singularem in prolem pietatis sensum. Quanta sit eorum puritas, qua non solum alia bruta, sed etiam homines ipsos superant.

VII. Innumeri itaque usus, innumera genera piscium. Alii ova generant, ut varii majores quos troctas vocant, et aquis fovenda committunt. Aqua igitur animat et creat, et adhuc mandati illius primi tanquam legis perpetuæ munus exequitur, blanda quædam mater animantium. Alii vivos fœtus edunt de suo corpore, ut mustellæ, et caniculæ, et cete ingentia, delphines, et phocæ, aliaque cætera hujusmodi. Quæ cum ediderint partus, si quid forte insidiarum terrorisque præsenserint circa catulos suos quemquam moliri, quo tueantur eos, vel teneræ ætatis pavorem materno affectu comprimant, aperire ora, et innoxio partus suos dente suspendere, interno quoque recipere corpore, et genitali feruntur alvo abscondere. Quis humanus affectus hanc piscium pietatem possit imitari? Oscula nobis satietati sunt: illis non satis est aperire viscera, natosque recipere ac revocare integros, atque iterum fotu quodam eos sui caloris animare, et spiritu alere, duosque in corpore uno vivere; donec aut securitatem deferant, aut corpore suo objecto natos suos defendant a periculis. Quis hæc videns, etsi possit obtinere, non tantæ piscium pietati cedat? Quis non miretur et stupeat, ut servet natura in piscibus, quod non servat

in hominibus. Pleræque ex suspicione novercalibus odiis appetitos suos occiderunt filios : aliæ in fame, ut legimus, partus proprios comederunt. Humanis pignoribus mater sepulcrum facta est : piscium proli parentis est uterus sicut murus, vallo quodam internorum viscerum pignora inoffensa conservat.

VIII. Diversa igitur piscium genera diversos usus habent, alii ova generant, alii vivos pariunt atque formatos. Et qui ova generant, non nidos texunt ut aves, non diuturni fotus laborem induunt, non cum molestia sui nutriunt. Cecidit ovum, quod aqua gremio quodam naturæ suæ quasi nutrix blanda suscepit, et animal celeri fotu reddidit. Continuo enim tactu parentis animatum ovum cecidit, et piscis exivit.

IX. Tum deinde quam pura et inviolata successio ! Nullus alteri sed generi suo miscetur, thymallus thymallo, lupus lupo. Scorpæna quoque castitatem immaculati connubii generi suo servat. Itaque habet pudicitiam generis sui, sed venenum generis sui non habet; non enim percutit scorpæna, sed reficit. Nesciunt igitur alienigenarum genera piscium adulterina contagia, sicut sunt ea quæ coëunt asinorum, equarumque inter se genera, quæ magna hominum cura perpetrantur : vel rursus cum equus asinæ miscetur, quæ sunt vera adulteria naturæ. Nam utique majus est quod in naturæ colluvionem committitur, quam quod in personæ injuriam. Et homo ista procuras interpres adulterii jumentalis; et illud animal pretiosius putas, quod adulterinum, quam quod verum est? Ipse genera aliena confundis, diversaque misces semina, atque ad vetitos coïtus plerumque cogis invitos, et hoc industriam vocas? Hoc quia de hominibus facere non potes, ut diversi generis commixtio fœtum possit excludere, tollis homini quod natus est, et virum de viro exuis, abscissa-

que corporis parte, sexum negas, spadonem efficis; ut quod negavit natura in hominibus, impleret audacia.

CAPUT IV.

Mutuam aquæ ac piscium necessitudinem docere, qualis parentum et filiorum necessitudo esse debeat. Quomodo respirationis usum aqua suppleat in piscibus.

X. Quam bona autem mater sit aqua, etiam hinc considera. Tu, o homo, docuisti abdicationes patrum in filios, separationes, odia, offensas, disce quæ sit parentis et filiorum necessitudo. Vivere pisces sine aqua non queunt, nec a suæ parentis consortio separari, neque a suæ altricis discerni munere : et hoc fit natura quadam, ut separati moriantur illico. Neque enim, ut omnia, hujus aëris vivunt spiramine, quia hauriendi spiritus et respirandi natura his non suppetit; alioquin sub aquis semper non possent vivere non capientes spiritus infusionem. Quod est nobis spiritus, illis est aqua. Sicut nobis spiritus, ita illis aqua vivendi ministrat substantiam : nos intercluso commeatu spiritus, quia ne brevi quidem spatio possumus expertes esse spiritus vitalis, statim extinguimur : pisces quoque sublati de aqua, sine substantia sui vivi esse non possunt.

XI. Et causa manifesta est, quoniam in nobis pulmo per thoracis laxiora penetralia recipit spiritum; et cum sit ipse poris plerisque penetrabilis, spiritus infusione interiorem calorem refrigerat. Thorax enim ut suscipit alimenta, ita superflua ciborum et succos salubres sangui-

nemque discernit. Fit pulmo pervius, unde facilius ad eum potest aspiratio spiritus pervenire. Pisces vero branchias habent, quas nunc plicant et colligunt, nunc explicant atque aperiunt. In hac ergo collectione et apertione dum suscipitur aqua, et transmittitur ac penetrat, respirationis munus videtur implere. Propria igitur natura est piscium, nec communis cum cæteris; specialis usus, et a cæteris vivendi quædam separata et secreta substantia. Propterea non nutriuntur, neque ut terrena animalia, manus humanæ tactu et delinimento aliquo delectantur; etiamsi servati in vivariis suis vivant.

CAPUT V.

Pisces cur tam bene dentati. Hi sibi invicem in escam cedunt : quod imitantur avari, qui vehementi objurgatione castigantur.

XII. Quid autem de densitate dicam dentium? Non enim ut bos aut ovis ex una parte dentes habent : sed utraque pars armata est dentibus; quia in aqua sunt, et si diutius cibum versarent, et non cito transmitterent, aquarum alluvione de dentibus eorum esca posset auferri ac dilui. Ideo densos et acutos habent, ut cito incidant, cito conficiant cibum, facile et sine aliqua mora et dilatione transmittant. Denique non ruminant; solus tamen scarus in his ruminare perhibetur, ut ferunt quibus aut eventus, aut usus fuit, aut studium talia comprehendere.

XIII. Sane nec ipsi a suis potentiæ evasere violentiam, et avaritiæ potiorum subjecti ubique inferiores sunt. Quo

quisque infirmior, eo prædæ magis patet. Et plerique quidem herbis pascuntur ac minutis vermibus. Sunt tamen qui invicem se devorent, et sua carne pascantur. Minor apud illos esca majoris est : rursus ipse major a validiore invaditur, et fit esca alterius prædator alieni. Itaque usuvenit , ut cum ipse alium devoraverit , ab alio devoretur, et in unum ventrem uterque conveniat cum voratore proprio devoratus, sitque simul in uno viscere prædæ vindictæque consortium. Et ipsis sponte forte hæc accrevit injuria, sicut in nobis non ex natura cœpit, sed ex avaritia. Aut quia ad usum hominum dati sunt, in signum quoque facti sunt, ut in his nostrorum morum vitia videremus, et caveremus exempla ; ne quis potior inferiorem invaderet daturus in se potentiori exemplum injuriæ. Itaque qui alterum lædit, sibi laqueum parat, in quem ipse incidat.

XIV. Et tu piscis es, qui viscera invadis aliena, qui demergis infirmum , qui cedentem persequeris usque in profundum. Cave ne , dum illum persequeris, incidas ipse in validiorem , et deducat te in alienas insidias , qui tuas vitat, priusque tuam spectet ærumnam , qui te persequente propriam reformidabat. Quid interest inter divitem improbæ cupiditatis ingluvie absorbentem infirmorum patrimonia, et silurum de minorum piscium visceribus alvum repletum? Defunctus est dives, et nihil ei sua spolia profuerunt, imo magis eum rapinarum suarum detestabiliorem fecit infamia. Captus est silurus, et inutilis præda detecta est. Quanti in eo reperiuntur, qui alios devoraverant? Et tu dives habes in sinu tuo alterius prædatorem. Ille habebat facultates pauperis quas invaserat : tu eum opprimens duo patrimonia tuis facultatibus addidisti, et adhuc tanto non satiaris augmento; et dicis quod alios vindicaveris, cum eadem committas quæ ulcisceris,

injusto injustior, et iniquo iniquiori et avaro avarior. Vide ne idem te qui piscem illum finis inveniat : hamum cave, cave retia. Sed præsumis de potentia, quod nemo tibi possit resistere : præsumebat et silurus quod hamum nemo sibi jaceret, nemo retia tenderet, et si incidisset, universa dirumperet; et tamen fuscinam non evasit, aut nexus vinculi validioris incurrit, quibus se non posset exuere. Sine dubio et hominum iniquitas quo graviora commiserit, eo magis scelere suo tuta esse non poterit; quin aliquando dissolvat quod pro scelerum pretio constat difficile posse vitari.

CAPUT VI.

Hominem esse piscem : sed piscem alium bonum, alium malum inveniri : bonum vero Petri hamum, ac sinum timere non debere.

XV. Piscis ergo es, o homo. Audi quia piscis es : « Simile » est regnum cœlorum reti misso in mare, quod ex omni ge- » nere piscium congregavit. Cum autem esset impletum, » duxerunt id ad littus, et sedentes elegerunt optimos in » vasis suis, malos autem foras miserunt. Sic erit in consum- » matione sæculi. Exibunt Angeli, et separabunt malos de » medio justorum, et mittent eos in caminum ignis[1]. » Sunt ergo boni et mali pisces, boni servantur ad pretium, mali statim ardent. Bonum piscem nec retia involvunt, sed elevant; nec hamus internecat atque interficit, sed pretiosi vulneris perfundit sanguine, in cujus oris confessione bonum pretium reperitur, quo tributum apostolicum, et cen-

[1] Matth. XIII, 47-50.

sus Christi possit exolvi. Sic enim scriptum est, dicente Domino : « Reges terræ a quibus accipiunt tributum vel » censum? A filiis suis, an ab alienis? Et respondente Petro : » Ab alienis, ait Dominus : Vade ad mare, et mitte hamum, » et eum piscem, qui primus ascenderit, tolle, et aperto ore » ejus invenies ibi staterem; illum sumens dabis eis pro » me et te[1]. »

XVI. Noli igitur, o bone piscis, Petri hamum timere : non occidit, sed consecrat. Noli quasi vilem te contemnere, quia vides corpus infirmum : habes in ore tuo quod et pro Petro et pro Christo offeras. Noli timere Petri retia, cui dicit Jesus : « Duc in altum, et laxate retia. » Non enim in sinistram partem mittit, sed in dexteram, sicut jussus a Christo est. Noli timere sinum ejus, quia dictum est ei : « Ex hoc eris » homines vivificans[2]. » Ideo misit retia, et complexus est Stephanum, qui de Evangelio primus ascendit habens in ore suo staterem justitiæ. Unde confessione constanti clamavit dicens : « Ecce video cœlos apertos, et Filium homi» nis stantem ad dexteram Dei[3]. » Pro hoc pisce stabat Dominus Jesus; sciebat enim esse in ore ejus pretium sui census. Denique glorioso martyrio et Petri judicium, atque doctrinam, et Christi gratiam locuples assertor implevit.

[1] Matth. xvii, 24-26. — [2] Luc. v, 10. — [3] Act. vii, 55.

CAPUT VII.

Per mare Evangelium et Ecclesiam signari, et quid in mari hoc præstare debeat homo piscis. Conjuges ad mutuam morum tolerantiam, charitatem, fidem, exemplo viperæ impelluntur. Cur idem exemplum in utramque partem usurpatum.

XVII. Nec te moveat quod pro mari Evangelium posui. Evangelium est, in quo Christus ambulavit : Evangelium est, in quo licet titubaverit Petrus, quando negavit; tamen per dexteram Christi fidei munimentum, stationis invenit gratiam : Evangelium est, de quo martyr ascendit : Evangelium est mare, in quo piscantur Apostoli, in quo mittitur rete, quod simile est regno cœlorum : Evangelium est mare, in quo Christi figurantur mysteria : Evangelium est mare, in quo Hebræus evasit; Ægyptius interemptus est : Evangelium est mare, quia sponsa Christi Ecclesia est, et divinæ gratiæ plenitudo, quæ supra maria fundata est, sicut dixit Propheta : « Ipse super maria fundavit eam[1]. » Exili super undas, o homo, quia piscis est : non te opprimant sæculi istius fluctus : si tempestas est, pete altum et profundum : si serenitas, lude in fluctibus : si procella, cave a scopuloso littore; ne te in rupem furens æstus illidat. Scriptum est enim : « Estote astuti sicut serpentes[2]. »

XVIII. Et quia de serpentibus astutis propositum exemplum est, simus astuti circa quærenda et servanda conjugia, diligamus tributa nobis consortia. Et si ii, qui longinquis

[1] Psal. XXIII, 2. — [2] Matth. X, 16.

fuerant ortus sui tempore regionibus separati inter se convenerint, et si vir ad peregrina contenderit, nulla longinquitas, nulla absentia complacitam minuat charitatem. Eadem lex præsentes absentesque connectit : idem naturæ vinculum inter distantes et consistentes conjugalis charitatis jura constrinxit : eodem jugo benedictionis utriusque colla sociantur, etiamsi alter obeat separatarum regionum longa divortia; quia non corporis cervice, sed mentis jugum gratiæ receperunt. Vipera nequissimum genus bestiæ, et super omnia quæ serpentini sunt generis astutior, ubi coëundi cupiditatem assumpserit, murænæ maritimæ notam sibi requirit copulam, vel novam præparat; progressaque ad littus, sibilo testificata præsentiam sui, ad conjugalem amplexum illam evocat. Muræna autem invitata non deest, et venenatæ serpenti expetitos usus suæ impertit conjunctionis. Quid sibi vult sermo hujusmodi, nisi ferendos esse mores conjugum; etsi absens est, ejus opperiendam præsentiam, sit licet asper, fallax, inconditus, lubricus, temulentus? Quid pejus veneno, quod in conjuge muræna non refugit? Vocata non deest, et serpentis lubricum sedula charitate complectitur. Ille tua mala portat, et levitatis fœmineæ facilitatem : tu virum tuum non potes, o mulier, sustinere? Adam per Evam deceptus est, non Eva per Adam. Quem vocavit ad culpam mulier, justum est ut eum gubernatorem assumat; ne iterum fœminea facilitate labatur. Sed horridus et incultus est. Semel placuit. Numquid vir frequenter est eligendus? Comparem suum et bos requirit, et equus diligit; etsi mutetur alius, tamen trahere jugum nescit compar alterius, et se non totum putat : tu jugalem repudias tuum, et putas sæpe mutandum; etsi uno defuerit die, superducis rivalem, et statim incognita causa quasi cognita pudoris exequeris injuriam. Vipera absentem requirit, absentem vocat, et blando pro-

clamat sibilo; atque ubi adventare comparem senserit, venenum evomit reverentiam marito deferens, verecundata nuptialem gratiam: tu mulier advenientem de longinquo maritum contumeliis repellis. Vipera mare prospectat, explorat iter conjugis: tu injuriis viam viro obstruis: tu litium moves venenum, non rejicis: tu conjugalis amplexus tempore dirum viras exæstuas; nec erubescis nuptias, nec revereris maritum.

XIX. Sed etiam tu vir, possumus enim etiam sic accipere, depone tumorem cordis, asperitatem morum, cum tibi sedula uxor occurrit: propelle indignationem, cum blanda conjux ad charitatem provocat. Non es dominus, sed maritus: non ancillam sortitus es, sed uxorem. Gubernatorem te Deus voluit esse sexus inferioris, non præpotentem. Redde studio vicem, redde amori gratiam. Vipera venenum suum fundit: tu non potes duritiam mentis deponere? Sed habes naturalem rigorem: debes emperare eum contemplatione conjugii, et reverentia conjunctionis deponere animi feritatem. Potest et sic. Nolite quærere viri alienum thorum, nolite insidiari alienæ copulæ. Grave est adulterium, et naturæ injuria. Duos primum Deus fecit, Adam et Evam, hoc est, virum et uxorem, et uxorem de viro, hoc est, de costa Adam; et jussit ambos esse in uno corpore, et in uno spiritu vivere. Quid unum separas corpus, unum dividis spiritum? Naturæ adulterium est. Hoc docet murænæ et viperæ non jure generis, sed arbore libidinis expetitus amplexus. Discite, o viri, qui alienam permolere quærit uxorem, cujus serpentis sibi asciscere cupiat contubernium, cui etiam comparandus ipse serpenti sit. Festinat ad viperam, quæ se in gremium viri non directo tramite veritatis, sed lubrico devii amoris infundit. Festinat ad eam quæ venenum suum resumit, ut vipera quæ fertur peracto conjunctionis

munere venenum quod evomuerat, rursus haurire; adultera enim vipera est. Unde et Salomon ait quod is qui fuerit temulentus, cum per vinum libido fervere consueverit, tanquam a colubri ictu extenditur, et tanquam a cornuta diffunditur illi venenum[1]. Et ut scias quod de adultera dixit, adjecit : « Oculi tui cum viderint alienam, » os tuum loquitur perversa[2]. »

XX. Nec quisquam velut contraria posuisse nos credat, ut et ad bonum et ad malum viperæ hujus exemplo utéremur; cum ad institutionem utrumque proficiat, si erubescamus aut fidem non exhibere dilecto, cui exhibet serpens; aut relinquentes sancta conjugia, lubrica et nocitura salutaribus præferamus, quod facit qui cum serpente miscetur.

CAPUT VIII.

De astutia polypi et cancri, quibus fraudulenti homines adumbrantur; cum exhortatione ad fugiendam cupiditatem.

XXI. Et quia de astutia cœpimus sermonem subtexere, qua unusquisque fratrem suum circumvenire et decipere nititur, et in novas se fraudes componere; ut quem vi obtinere non potest, circumscribat dolo, et fuco quodam artis obducat : fraudulentum illud polypi ingenium non præteribo, qui vadoso in littore petram nactus, affigitur ei, atque ejus nebuloso ingenio colorem subit, et simili specie terga obductus plurimos piscium sine ulla suspicione

[1] Prov. XXIII, 32. — [2] Ibid. 33.

fraudis allapsos, dum nota non præcavent, et saxum opinantur, cassibus furtivæ artis includit, et sinu quodam suæ carnis intercipit. Sic spontanea venit præda, et talibus capitur argumentis, qualia sunt eorum qui ingenium suum sæpe commutant, et diversas nocendi artes movent; ut singulorum mentes sensusque pertentent, cum continentibus positi continentiam prædicantes, in cœtu intemperantium tanquam devii ab studio castitatis, et demersi intemperantiæ volutabris; ut qui eos audiunt aut vident, incauta facilitate se credant; eoque citius labuntur, dum declinare non norunt, nec cavere quod noceat, cum gravior sit et magis noxia improbitas benignitatis obumbrata velamine. Et ideo cavendi sunt qui crines suæ fraudis, et brachia longe lateque dispergunt, vel speciem induunt multiformem. Et isti enim polypi sunt nexus plurimos habentes, et callidorum ingeniorum vestigia, quibus irretire possint quidquid in scopulos suæ fraudis inciderit.

XXII. Cancer quoque quas cibi gratia præstigias instruit! Namque et ipse ostreo delectatur, et carnis ejus epulum sibi quærit. Sed quia ut appetens cibi, ita prospiciens est periculi : quoniam cum difficilis est venatio, tum periculosa : difficilis, quia testis validioribus esca interior includitur; nam velut muris quibusdam mollitiem carnis præcepti imperialis interpres natura munivit, quam medio testarum quodam sinu concavo nutrit ac fovet, et quasi in quadam valle diffundit; et ideo cassa omnia tentamenta sunt cancri, quia aperire clausum ostreum nulla vi potest : et periculosum est si chelam ejus (13) includat, ad argumenta confugit, et insidias nova fraude molitur. Itaque quia omnia genera delectatione mulcentur, explorat si quando ostreum remotis in locis ab omni vento contra solis radios diptychum illud suum aperiat (14), et reseret claustra testarum; ut libero aëre visceris sui voluptatem

quamdam capiat : et tunc clanculo calculum immittens, impedit conclusionem ostrei ; ac sic aperta claustra reperiens, tuto inserit chelas, visceraque interna depascitur.

XXIII. Sunt ergo homines, qui cancri usu in alienæ usum circumscriptionis irrepant, et infirmitatem propriæ virtutis astu quodam suffulciant, fratri dolum nectant, et alterius pascantur ærumna. Tu autem propriis esto contentus, et aliena te damna non pascant. Bonus cibus est simplicitas innocentiæ. Sua bona habens insidiari nescit alienis, nec avaritiæ facibus inardescit, cui lucrum omne ad virtutem dispendium est, ad cupiditatem incendium. Et ideo beata est, si bona sua noverit, cum veritate paupertas, et omnibus præferenda thesauris ; quia melius est exiguum datum cum Dei timore, quam thesauri magni sine timore. Quantum est enim quod hominem alat ? Aut si quæris quod etiam aliis abundet ad gratiam, id quoque non multum est. Melior enim est hospitalitas in oleribus cum gratia, quam vitulorum pinguium præparatio cum discordia. Utamur ergo ingenio ad quærendam gratiam, et salutem tuendam, non ad alienam circumscribendam innocentiam. Licet nobis uti exemplis maritimis ad profectum nostræ salutis, non ad alienæ periculum.

CAPUT IX.

De præscientia echini futuram tempestatem nuntiantis. Eum accepisse hoc donum a Deo, cujus indulgentia in omnia creata prædicatur.

XXIV. Echinus animal exiguum, vile ac despicabile, maritimum loquor, plerumque index futuræ tempestatis, aut tranquillitatis annuntius solet esse navigantibus. Denique cum procellam ventorum præsenserit, calculum validum arripit, eumque velut saburram vehit, et tanquam anchoram trahit, ne excutiatur fluctibus. Itaque non suis se librat viribus, sed alienæ stabilitatis regitur pondere. Quo indicio nautæ velut signum futuræ perturbationis capessunt, et sibi præcavent, ne eos imparatos turbo improvisus inveniat. Qui mathematicus, qui astrologus, quive Chaldæus sic potest siderum cursus, hos cœli motus et signa comprehendere? Quo ingenio ista collegit? Quo doctore percepit? Quis ei fuit tanti interpres augurii? Sæpe homines confusionem aëris vident, et sæpe falluntur, quod plerumque eam sine tempestate discutiat. Echinus non fallitur, echinum sua nequaquam signa prætereunt.

XXV. Unde exiguo animali tanta scientia, ut futura prænuntiet? Quo magis in eo nihil est, quo tantam possit habere prudentiam, crede quod per indulgentiam Domini rerum omnium id quoque præscientiæ hujus munus acceperit. Etenim si fœnum Deus sic vestit, ut miremur; si pascit volatilia; si paravit corvo escam, pulli enim ejus ad Dominum clamant; si mulieribus dedit texturæ sapien-

tiam; si araneam, quæ tam subtiliter ac docte laxos casses suspendit in foribus, sapientiæ non reliquit immunem; si ipse virtutem equo dedit, et solvit de cervice ejus formidinem, ut exultet in campo, et occurrens regibus irrideat, odoretur bellum eminus, excitetur sono tubæ; si hæc irrationabilia pleraque, et alia insensibilia, ut fœnum et lilia, replevit suæ dispositione sapientiæ, quid dubitamus, quod etiam in echinum contulerit hujus gratiam præscientiæ? Nihil enim inexploratum, nihil dissimulatum reliquit. Omnia videt, qui pascit omnia: omnia replet sapientia, qui omnia in sapientia fecit [1], ut scriptum est. Et ideo si echinum visitationis suæ exsortem non prætermisit; si eum considerat, et futurorum informat indiciis, tua non considerat? Imovero considerat, sicut testatur ejus divina Sapientia dicens: «Si respicit volatilia, si pascit illa, nonne vos pluris estis illis? Si fœnum agri quod » hodie est, et cras in ignem mittitur, Deus sic vestit, quanto » magis vos modicæ fidei [2]? »

[1] Psal. CIII, 24. — [2] Matth. VI, 30.

CAPUT X.

Cuique piscium generi præscripta esse sua domicilia, unde humana levitas, ac luxuria condemnantur : tamen quosdam pisces ad sobolem loca mutare; cujus rei ratio expenditur, et hominis reprehenditur incontinentia. Item de specialibus aliquorum piscium virtutibus.

XXVI. An vero sine quadam dote naturæ manere piscibus etiam illam putamus gratiam, quod unumquodque genus piscium præscripta sibi domicilia habet, quæ sui generis nullus excedat, non incurset alienus? Quis geometra his divisit habitacula nullis rumpenda temporibus? Sed geometram audivimus, thalassometram nunquam audivimus; et tamen pisces mensuram suam norunt, non muris urbium portisque præscriptam, non ædificiis domorum, non agrorum finibus limitatam, sed mensuram ejus quod oporteat; ut tantum satis sit unicuique, quantum ad usum abundet, non quantum aviditas quædam immoderata sibi vindicet. Lex quædam naturæ est tantum quærere, quantum sufficiat ad victum, et alimentorum modo sortem censere patrimonii. Hoc genus piscium in illo sinu maris alitur et gignitur, illud in alio. Denique non reperies confusa genera piscium : sed quod hic abundat, alibi deest. Et iterum ille sinus maris cephalos alit, lupos ille : ille saxatiles, locustas alius. Non est libera vagandi potestas; nec tamen aut interclusa montibus copia, aut fluviis interlabentibus transitus impeditur, sed usus

naturæ impressus tanquam patriæ finibus unumquemque sese tenere, et ultra incolas prodire suspectum.

XXVII. At nobis longe alia sententia est, mutare exilio domos, incolarum fastidio teneri, advenarum captare gratiam, transferre terminos perpetuos, quos posuerunt patres nostri, agrum ad agrum jungere, domum ad domum. Deficit terra hominibus, sternuntur et maria. Rursus pro singulorum libidine inciditur terra, mare infunditur, ut insulas faciant, ut possideant freta : spatia maris sibi vindicant jure mancipii, piscium que jura sicut vernaculorum conditione sibi servitii subjecta commemorant. Iste, inquit, sinus maris meus, ille alterius. Dividunt elementa sibi potentes. His ostreæ in fluctibus nutriuntur : his in vivario piscis includitur. Luxuriæ nec mare sufficit, nisi apothecas habeant ostrearum. Itaque ætates earum numerant, et piscium receptacula instruunt; ne convivia divitis mare non possit implere. Nam vicini nomen quibus audiunt auribus? Quibus oculis intuentur possessiones eorum? Quemadmodum dies noctesque excogitant, ut aliquid proximi auferant? « Numquid soli habitabitis super » terram [1], » clamat Propheta? Cognoscit hæc Dominus, et vindictæ reservat.

XXVIII. Quantum alieni a piscibus aviditatis rapina? Illi naturalia captant secreta, et ultra terminos orbis terrarum mare norunt, quod nullæ interpolant insulæ, nec terra aliqua interjacet, vel ulterius ulla sit posita. Illic igitur ubi diffusum late mare omnem spectandi usum, utilitatis gratia navigandi intercludat audaciam, condere se feruntur cete, illa immensa genera piscium, æqualia montibus corpora, ut tradiderunt nobis, qui videre potuerunt : illic quietum ævum exigunt discreta ab insulis, et ab omnibus maritimarum urbium contagiis separata habent suas

[1] Isaï. v, 9.

regiones et habitacula distributa. Manent in his inoffenso vicinorum limite, nec vago transitu mutationes quærunt locorum : sed tanquam patrium solum diligunt, et in his immorari dulce arbitrantur. Quæ ideo elegerunt, ut solitariam vitam remota possint arbitrorum interpellatione transigere.

XXIX. Sunt tamen aliqua genera piscium, qui non ingenii facilitate loca mutent, sed fovendi partus necessitate; quem opportuno atque legitimo procurantes tempore, ex plurimis locis, ac diverso sinu maris innumeri velut communi consilio convenientes conjuncto agmine aquilonis flatus petunt, et ad illud Septentrionalium mare partium quadam naturæ lege contendunt. Dicas, si ascendentes videas, rheuma quoddam esse, ita proruunt, fluctusque intersecant, per Propontidem in Euxinum Pontum violento impetu profluentes. Quis piscibus hæc annuntiat loca, præcepit tempora? Quis tribuit dispositionem viandi, comitandi ordinem, metas et tempora revertendi? Homines suum imperatorem habent, cujus expectatur imperium, procedit tessera, proponuntur edicta provincialibus ut conveniant, tribunis militum litteræ diriguntur, dies statuitur; et plerique ad dies statutos occurrere non queunt. Quis imperator piscibus præceptum dedit? Quis doctor hanc tribuit disciplinam? Qui metatores itinera disponunt? Qui duces iter dirigunt, ut nullius desit occursus? Sed agnosco quis ille sit imperator, qui ordinatione divina sensibus universorum suum infundat imperium, qui tacitus mutis animantibus naturalis disciplinæ ordinem tribuat; nec solum magna penetret, sed etiam per minima quæque se fundat. Divinæ legi piscis obsequitur, et homines contradicunt? Piscis solemniter obaudit mandata cœlestia, et homines irrita faciunt Dei præcepta? An contemptibilis tibi videtur, quia mutus est,

rationisque expers? Sed vide ne tu tibi magis incipias esse contemptui, si irrationabili irrationabilior deprehendaris. Quid autem rationabilius hoc piscium transitu, cujus rationem quidem verbis non explicant, sed factis loquuntur? Pergunt enim æstatis tempore ad fretum Ponti, eo quod reliquo maris sinu hic sinus dulcior sit. Non enim tandiu sol ei freto, quandiu cæteris immoratur, eaque fit causa ut non omnem aquam exhauriat, quæ dulcis atque potabilis est. Quis autem ignoret quod etiam ea quæ maritima sunt, aquis plerumque dulcibus delectentur? Denique dum flumina sequuntur, et ad superiora ascendunt, frequenter alieni pisces generis capiuntur in fluviis. Cum hæc igitur causa Pontum illis faciat gratiorem, vel quod æstus temperet solemnis illic flatus aquilonis, tum opportuniorem cæteris judicant, in quo generare, et partus possint proprios enutrire, quod teneri fœtus laborem alienæ regionis ferre vix possint quos illic fovet aëris blanda clementia. Itaque peracto munere omnes simul eo quo venerant agmine revertuntur.

XXX. Quænam ista sit ratio consideremus. Objectus est Ponti sinus boreæ cæterorumque ventorum violentissimis flatibus; unde gravis illic procella furit, et tempestates moventur, ita ut de profundo arena vertatur : cujus rei fluctus arenosus indicio est, qui ventorum motu insurgens altius, tum pondere gravior, haud dubie non solum navigantibus, sed etiam maritimis ipsis animantibus intolerabilis habetur. Accedit illud, quod plurima et maxima Ponto flumina misceantur, cum hyberno tempore sinus ipse frigidior torrentium rigescat allapsu; propterea pisces tanquam arbitri fluentorum, æstate illic aspirantis auræ clementiam captare consueverunt : cujus amœnitate perfuncti rursus hyemis aspera declinare contendunt ; et septentrionalis plagæ sæva fugientes, in reliquos se sinus con-

ferunt, in quibus aut ventorum mollior sit placiditas, aut solis soleat vernare temperies. Novit igitur piscis pariendi tempus, quod pro magno mysterio dixit Salomon in Sapientia : « Novit tempus eundi atque redeundi : novit tempus perfunctionis et jactationis, et novit ut non queat falli[1] ; » quia non rationis æstimatione, et disputationis argumento utitur, sed inspiratione naturæ, quæ vera est magistra pietatis. Denique omnes animantes præscripta habent pariendi tempora, homo solus indiscreta atque confusa. Reliqua genera clementiam temporis quærunt, mulieres solæ partus suos inclementer effundunt. Vaga enim et intemperans libido generandi vagam pariendi ætatem exhibet. Pisces tanta maria transmittunt, ut utilitatem aliquam generi suo quærant. Nos quoque diffusa æquora transfretamus : sed quanto honestius, quod successionis amore, quam quod pecuniæ aviditate suscipitur? Denique illis ad pietatem, nobis ad quæstum transmissio deputatur. Illi sobolem referunt omnibus mercibus chariorem : nos mercem longe imparem ad periculi vicem misera lucri cupidine reportamus. Itaque illi patriam repetunt : nos derelinquimus. Illis nando incrementum generis acquiritur : nobis minuitur navigando.

XXXI. Quis igitur neget divinitus illis infusum ingenium esse hujusmodi atque virtutem ? Cum videat istos in Aquilonem tam solemnem obeundæ fœcunditatis peregrinationem vivaci ingenio componere ; alios in exiguo corpore tantum validitatis assumere, ut maximas navium plenis currentes velis in mediis fluctibus sistant : sicut brevis pisciculus echeneis tanta facilitate memoratur navem ingentem sistere ; ut quasi radicatam mari hærere videas, nec moveri. Aliquandiu enim immobilem servat. An et huic putas sine Creatoris munere tantum potuisse suppetere vir-

[1] Eccle. III, 3, et seqq.

tutis? Quid gladios loquar aut serras aut canes maritimos aut balænas aut zygænas? Quid etiam turturis centrum, et hoc mortuæ? Sicut enim viperæ os si quis calcaverit recens duntaxat, gravius quam venenum nocere perhibetur, et immedicabile vulnus serpere: ita etiam turtur aculeo suo mortua amplius quam viva periculi afferre memoratur. Lepusculus quoque timidum animal in terris, in mari formidabile, citam et quæ non facile possit auferri, corruptelam invehit. Voluit enim te Creator nec in mari satis ab insidiantibus esse securum; ut propter pauca quæ noceant, quasi in excubiis positus, armis fidei semper et scuto devotionis accinctus, a Domino tuo debeas salutis sperare præsidium.

CAPUT XI.

De piscibus Atlantici maris: item de sale, corallio et aliis quibusdam. Ob ea sed maxime ob navigationem mare terris præstare: post quæ paucis de Jona ac Petro memoratis, sermo clauditur.

XXXII. Veniamus ad Atlanticum mare. Quam ingentia illic et infinitæ magnitudinis cete! Quæ si quando supernatant fluctibus ambulare insulas putes, montes altissimos summis ad cœlum verticibus eminere. Quæ non in acta, nec in littoribus, sed in Atlantici maris profundo feruntur videri, ut eorum conspectu nautæ a navigandi in illis locis præsumptione revocentur, nec secreta elementorum adire sine supremo terrore mortis usurpent.

XXXIII. Sed jam assurgamus ipsi de profundo mari

et aliquantulum sermo noster emergat, atque ad superiora se subrigat : spectemus ea quæ usitata multis, et plena sint gratiæ, quomodo aqua in salis vertatur soliditatem, ut ferro sæpe cædatur ; quod de britannicis salibus nihil mirum, qui in speciem marmoris validi, ejusdem metalli niveo candore resplendent, salubres corporis cibo, et potui nimis grati. Quomodo etiam non indecorus lapis corallium in mari herba sit, si in aërem transferatur, in lapidis firmitatem solidetur. Unde etiam ostreis pretiosissimam margaritam natura infixerit, quomodo eam maris aqua in tam molli carne solidaverit. Quæ difficile apud reges inveniuntur, ea in littoribus quasi vilia jacent vulgo, et in saxis asperis et cautibus colliguntur. Aureum etiam vellus aqua nutrit, et lanam in memorati speciem metalli gignunt littora, cujus colorem nullus adhuc eorum qui fucis diversis obducunt vellera, imitari potuit ; adeo naturæ maritimæ gratiam humana implere nescit industria ! Scimus qua sollicitudine vellera ovium etiam minus pretiosa curentur : sint licet optima, nequaquam tamen his fucus innascitur. Hinc naturalis color est, quem nullus adhuc fucus æquavit : hoc quoque piscis est vellus. Sed et ipsi murices qui insigne dant regium, sunt maritimi.

XXXIV. Et quæ pratorum gratia, vel hortorum amœnitas potest cærulei maris æquiparare picturam ? Aurum licet in pratis flores refulgeant, auri quoque fulgorem in mari lana resplendet : et illi cito marcescunt, ista diu duratura servatur. Lilia in hortis eminus nitent, vela in navibus ; hic odor, illic ventus aspirat. Quæ utilitas in folio? In navibus quanta commercia ? Lilia suavitatem narium, vela hominum salutem invehunt. Adde pisces salientes, et delphinas ludentes : adde rauco sonantes fluctus marmure : adjice currentes naves ad littora, vel de littoribus exeuntes. Et cum e carceribus mittuntur quadrigæ, quanto

studio spectantium et amore certatur? Equus tamen in vanum currit, non in vanum navigia. Ille in vanum, quia vacuus : ista ad utilitatem, quasi plena frumenti. Quid iis gratius, quæ non verbere aguntur, sed ventorum spiramine : ubi nemo refragatur, sed omnes fautores sunt : ubi nemo vincitur quicumque pervenerit, sed omnes puppes quæ pervectæ fuerint, coronantur : ubi palma merces salutis, victoria pretium regressionis est. Quantum enim distat inter directos cursus ac reflexos? Isti perpetuantur, hi resolvuntur. Adjunge remigiis contexta littora, quibus vexillum exeundi aura de cœlo est. Itaque aurigæ plausum inanem referunt : hi solvunt vota servati.

XXXV. Quid de Jona dignum loquar, quem cetus excepit ad vitam, reddidit ad prophetandi gratiam? Emendavit aqua, quem terrena deflexerant : psallebat in utero ceti, qui mœrebat in terris. Et ut utriusque redemptio non prætereatur elementi, terrarum salus in mari ante præcessit, quia signum Filii hominis signum Jonæ. Sicut iste in utero ceti, sic Jesus in corde terræ. In utroque remedium; majus tamen in mari pietatis exemplum; quoniam exceperunt pisces, quem homines refutarunt, et quem homines crucifixerunt, pisces servarunt. Petrus quoque in mari titubat, sed non labitur : et confessus in fluctibus, tamen negavit in terris. Itaque illic quasi devotus manu apprehenditur : hic quasi oblitus aspectu censorio convenitur. Sed jam rogemus Dominum, ut sermo noster quasi Jonas ejiciatur in terram, ne diutius in salo fluctuet. Et bene jam exivit cucurbita, quæ obumbret nos a malis nostris : sed et ipsa procedente sole arefacta admonet requiescendum, ne in terra æstuare incipiamus ingenio, et nobis etiam verba deficiant. Certe plus nobis quam Ninivitis data est in aquis remissio peccatorum.

CAPUT XII[1].

Fingit sibi e memoria aves evolasse, ad quas orationem eleganter revocat. Auditores sibi attentionem præbituros dicit, se autem illis brevitatem. Denique variarum avium suavitatem exoptat.

XXXVI. Et cum paululum conticuisset, iterum sermonem adorsus ait : Fugerat nos, fratres dilectissimi, necessaria de natura avium disputatio, et sermo hujusmodi nobis cum ipsis avibus evolaverat. Fit enim natura quadam, ut hi qui aliquid intuentur, vel dicendo exprimere volunt, eorum qualitatem quæ vel intuentur vel loquuntur, assumant; ut cum pigrioribus immoremur, et cum velocibus celeri rapiamur aspectu, stylo quoque aut tardiore utamur aut rapido. Itaque cum caveo ne mari demersa prætereant, et aquis operta me lateant, effugit omne volatile; quia dum inclinatus imos aquarum gurgites scrutor, aërios non respexi volatus; nec umbra saltem pennæ me præpetis reclinavit, quæ in aquis relucere potuit. Verum ubi omne negotium expeditum putavi, et absolutum me credidi, et diem quintum consummatum arbitratus sum; venit in mentem avium natura, quæ cum eunt cubitum, quasi peracto lætæ munere æthera cantu mulcere consuerunt : quod velut solemniter surgente et occidente die instaurare consuerunt; ut decursi vel adoriendi nocturni juxta ac diurni temporis laudes suo referant creatori. Magnum igitur incentivum excitandæ nobis devotionis amiseram.

[1] Sermo VIII.

Quis enim sensum hominis gerens non erubescat sine Psalmorum celebritate diem claudere, cum etiam minutissimæ aves solemni devotione et dulci carmine ortus dierum ac noctium prosequantur.

XXXVII. Redeat igitur nobis volaticus sermo, qui pene fuerat elapsus ex oculis, et aquilæ modo alta petens volatus suos obduxerat nubibus; nisi quia oculos abluti aqua dum de gurgite levamus ad cœlum, speculati vacuum aëris volatibus ferri, ad necessitatem styli putavimus esse revocandum. Eritis vos judices, qui estis aucupes verbi, utrum consultius evolasset, an utiliter in vestra retia sit relapsus Nec vereor ne fastidium nobis obrepat in volatibus requirendis, quod non obrepsit in gurgitibus perscrutandis; aut aliquis nobis in disputatione obdormiat, cum possit avium cantibus excitari. Sed profecto qui inter mutos pisces vigilaverit, non dubito quod inter canoras aves somnum sentire non possit, cum tali ad vigilandum gratia provocetur. Neque vero vile putetur, quod potuit præteriri, cum sit tertia pars in animantibus creaturæ. Tria enim genera animantium esse non dubium est, terrenum, volatile, aquatile. Denique sic scriptum est : « Producant reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia super terram secus firmamentum cœli secundum genus[1]. »

XXXVIII. Revocamur ad superiora sicut obliviosi viatores, cum inconsulto præterierint, in sua revertentes vestigia incuriæ suæ mulctam repetito itineris labore suscipiunt. Est tamen etiam bonus viator, qui dispendium regressionis reliqui itineris compendiosa celeritate compenset, ut mihi faciendum arbitror; maxime cum de avibus sermo sit, quæ solent oculos hominum volatu properatiore perstringere. Quid enim convenit iis immorari, in quibus celeritas placere consuevit? Avius igitur atque

[1] Gen. I, 20.

inusitatus in tali genere scriptionis sermo noster canoris avibus resonet atque resultet.

XXXIX. Sed unde mihi cygnea carmina, quæ etiam sub gravi mortis imminentis terrore delectant? Unde mihi illos naturales modulos cantilenæ, quibus etiam paludes sonoræ cantus edunt dulcissimi suavitatem? Unde mihi vocem psittaci, dulcedinemque merularum? Utinam saltem luscinia canat, quæ dormientem de somno excitet! Ea enim avis signare solet diei surgentis exortum, et effusiosiorem diluculo deferre lætitiam. Tamen si illorum suavitas deest, sunt gementes turtures, et raucæ columbæ, tum etiam cornix plena voce pluviam vocat. Unde rurale aviarium sermone quo possumus, scientia quam nos rusticani docuerunt, persequamur.

CAPUT XIII.

Exorsurus a volucribus aquaticis primum de halcyone disserit, et quanta sit divina benignitas in eam avem exponens, nos ad expectandam a Deo opem hortatur. De avibus imbrium aut ventorum præsagis; deque fida anserum custodia.

XL. Et quoniam de aquatilibus reptilibus diximus, arduum est ut subito ad aves cœli sermo noster ascendat. Et ideo de iis avibus prius dicamus, quæ circa aquas maris fluminumque versantur, cum quibus possumus emergere. Itaque ab halcyone sermonem adoriamur. Ea est avis maritima, quæ in littoribus fœtus suos edere solet, ita ut in arenis ova deponat medio fere hyemis. Nam id temporis

fovendis habet deputatum partubus, quando maxime insurgit mare, littoribusque vehementior fluctus illiditur, quo magis repentinæ placiditatis solemnitate avis hujus eluceret gratia. Namque ubi undosum fuerit mare, positis ovis subito mitescit, et omnes cadunt ventorum procellæ, flatusque aurarum quiescunt, ac placidum ventis stat mare, donec ova foveat halcyone sua. Septem autem dies fotus sunt, quibus decursis, educit pullos, fœtusque absolvit : illico alios quoque septem dies adjungit, quibus enutriat partus suos, donec incipiant adolescere. Nec mireris tam exiguum nutriendi tempus, cum absolutio fœtuum tam paucorum dierum sit. Tantam autem gratiam minuscula avis divinitus indultam habet, ut hos quatuordecim dies nautici præsumptæ serenitatis observent, quos et halcyonidas vocant, quibus nullos motus procellosæ tempestatis horrescant.

XLI. « Nonne vos passeribus pluris estis[1] ? » Dominus ait. Si igitur avis minusculæ contemplatione et insurgit mare, et repente comprimitur, atque aspera hyemis inter graves procellas tempestatesque ventorum detergit cœli nubila, fluctusque componit elementis omnibus subito infusa tranquillitas; quantum præsumere debeas, o homo ad imaginem Dei factus, agnoscis; si tamen aviculæ istius fidem studio devotionis imiteris. Illa tempestates videns insurgere, sævire ventos, inter hyberni sæva non revocatur, neque reflectitur, sed impellitur. Denique in littore sua ova constituit, ubi ea relabente fluctu madida adhuc arena suscipiat : nec insurgentes fluctus quos immurmurare atque allabi videt, reformidat.

XLII. Et ne putes quod ovorum videatur habere contemptum; continuo ubi deposuerit ova, nidificat, et suo partus corpore fovet, nec saluti propriæ alluvione littoris

[1] Luc. XII, 7.

pertimescit : sed secura de Dei gratia, ventis se committit et fluctibus. Parum est hoc. Adjungit totidem alios ad nutriendum dies : nec interpellari tot diebus infidi maris tranquillitatem veretur, tentatque meritum suum naturæ jam solemnitate fundatum. Illa teneros fœtus non latibulis aliquibus abscondit aut tectis, nec includit cavernis, sed nudo et rigenti committit solo; nec defendit a frigore, sed divino fotu, quo magis cætera despiciat, tutiores fore existimat. Quis nostrum parvulos suos non vestimentis tegat, tectisque abscondat? Quis non claudat eos septis cubiculorum? Quis non ita diligenter undique fenestras obstruat, ne qua possit aura vel leviter penetrare? Merito quos tam sollicite induimus ac fovemus, exuimus eos clementiæ cœlestis involucro : halcyone vero quos nudos projicit, eos divino vestit indumento.

XLIII. Nec vos præteribo mergi, quibus ab assiduitate mergendi nomen hoc hæsit; quomodo sæpe mergentes aurarum signa colligitis, et prævidentes tempestatem futuram, propere medio revolatis ex æquore, et ad littorum tuta cum clamore contenditis. Quomodo etiam fulicæ, quæ maritimo delectamini profundo, refugientes quam præsenseritis commotionem maris, in vado luditis. Ipsa ardea quæ paludibus inhærere consuevit, notas deserit sedes, imbresque formidans supra nubes volat; ut procellas nubium sentire non possit. Consideremus diversas volucres maris, quemadmodum, imminente ventorum motu, ad tutiora et tunc temporis dulciora sibi stagna se conferant, atque in abscondito terrarum sinu cognita sibi alimenta rimentur.

XLIV. Nocturnas autem anserum quis non miretur excubias, qui vigilias suas etiam cantus assiduitate testantur? Denique eo etiam romana Capitolia a Gallo hoste servarunt. Merito illis debes Roma quod regnas. Dii tui dormiebant, et vigilabant anseres. Ideo illis diebus anseri

13.

sacrificas, non Jovi. Cedunt enim dii vestri anseribus, a quibus se sciunt esse defensos, ne et ipsi ab hoste caperentur.

CAPUT XIV.

Aves cum piscibus multiplici cognatione conjungi; nullas tamen pedum officio carere. De variis variarum avium generibus ac differentiis.

XLV. Pulchre autem post descriptionem piscium, de iis avibus, quæ assuetæ sunt aquis, sermo successit; quia et ipsæ similiter usu natandi et munere delectantur. Unde prima cognatio videtur avibus istis esse cum piscibus; quoniam natandi communia quædam videntur utrique generi esse consortia. Secunda quoque cognatio omnibus avibus et piscibus est; eo quod volantis usus species sit natantis. Sicut enim aquam natando piscis incidit, ita avis aërem volatu celeri secat. Atque utrique generi similiter caudæ suppetit alarumque remigium; ut pisces ad priora se alis subrigant, atque ad ulteriora procedant, caudæ quoque gubernaculo vel quo velint se facile convertant, vel impetu quodam e regione iter suum dirigant. Aves quoque aëri volatibus suis velut aquis innatant, et quasi quædam extendunt brachia, cauda quoque se vel ad superiora subrigunt, vel ad inferiora demergunt. Unde quoniam in nonnullis idem usus et species, ideo de aquis utriusque generis nativitas divina præceptione processit. Dixit enim Deus : « Producant aquæ reptilia animarum viventium se» cundum genus : et volatilia volantia super terram secus

» firmamentum cœli secundum genus[1]. » Non immerito igitur quia de aquis genus utrumque producitur, natandi proprietas utrisque suppeditat.

XLVI. Sane cum et coluber lubricus omnesque serpentes (ideo enim serpenti nomen est inditum, quia non possunt ambulare, sed serpere) dracones quoque simili modo ut pisces plerique sine pedibus sunt; nullum avium genus pedum officio caret, quia omnibus victus e terris; et ideo pedum munere fulciuntur, quia hujusmodi ad escam quærendam indigent ministerio. Itaque aliæ volucres unguibus armantur ad raptum, ut accipitres et aquilæ quæ rapinam venationis exercent : aliæ vel ad incedendum, vel ad cibum sibi parandum usu ministerioque utuntur accommodo.

XLVII. Unum autem nomen avium, sed genera diversa; quæ quis possit memoria aut cognitione comprehendere? Sunt itaque aves quæ carne vescuntur. Ideo his ungues asperi, curvatum atque acutum os, velox volatus; quoniam raptu vivunt, ut possint facile corripere prædam quam sequuntur, propere vel ore vel unguibus eviscerare. Sunt etiam aves, quæ reperto pascuntur semine : aliæ diverso et fortuito cibo. Est etiam diversitas copularum, quarum gratia carent, quæ intendunt rapinis. Nam propter aviditatem prædandi, vel propter insidias explorandi nec ipsis inter se convenit; et ideo declinant sui copulam. Refugit enim avaritia consortium plurimorum. Deinde conjunctio plurimorum facile ipsa se proderet. His ergo avibus nihil est copulatorium præter jugale consortium. Ergo aquilis accipitribusque hic usus est vitæ. Contra vero palumbes, grues, sturni, corvi atque cornices, etiam turdi gaudent plurimorum connexione.

XLVIII. Alia quoque avium genera enchoria (15) quæ

[1] Gen. I, 20.

manent in locis semper : alia adventitia quæ obeunt regiones alias, et, peracta hyeme, revertuntur : sunt alia quæ hyeme redeunt, æstate peregrinantur a nobis; sive quod alia hyemis tempore ad calidiora se conferant; sive quod pleraque rursus æstatem in iis locis exigant, quæ amœniora noverunt. Turdi denique autumni fine, hyemis confinio, quasi, exacta æstate, se referunt. Quibus nos inhospitali immanitate molimur insidias, et diverso genere nunc infida sede decipere, nunc visco eos fallere, nunc laqueis captare contendimus. Ciconiæ reditus vexillum veris attollit. Grues, quia alta petunt, amant frequenter peregrinari.

XLIX. Aliæ aves ad manum se subjiciunt, et mensæ herili assuescunt, tactuque mulcentur : aliæ formidant : aliæ iisdem quibus homines domiciliis delectantur : aliæ secretam in desertis vitam diligunt, quæ requirendi sibi victus difficultatem libertatis amore compensant. Aliæ vocibus tantum strepunt : aliæ canoro delectant suavique modulamine. Quædam ex natura, aliæ ex institutione diversarum vocum obloquuntur discrimina; ut hominem putes locutum, cum locuta sit avis. Quam dulcis merularum, quam expressa vox psittaci est! Sunt etiam aliæ simplices, ut columbæ : aliæ astutæ, ut perdices : gallus jactantior, pavus speciosior. Sunt etiam vitæ in avibus et operum diversitates; ut aliæ ament in commune consulere, et collatis viribus velut quamdam curare rempublicam, et tanquam sub rege vivere : aliæ sibi quæque prospicere, imperium recusare, et si capiantur, indigno velint exire servitio.

CAPUT XV.

De gruibus, atque earum vigilantia in custodiis, necnon de ordine ab iisdem inter volandum servato. Et hac occasione de priscæ reipublicæ statu, humanæque incuriæ causis.

L. Ab iis igitur ordiamur, quæ nostro usui se imitationem dederunt. In illis enim politia quædam et militia naturalis, in nobis coacta atque servilis. Quam injusso et voluntario usu grues in nocte sollicitam exercent custodiam! Dispositos vigiles cernas; et cæteris consortibus quiescentibus, aliæ circumeunt et explorant, ne qua ex parte insidiæ tendantur, atque omnem deferunt impigro sui vigore tutelam. Post ubi vigiliarum fuerit tempus impletum, perfuncta munere in somnum se præmisso clangore componit; ut excitet dormientem, cui vicem muneris traditura est. At illa volens suscipit sortem, nec usu nostro invita et pigrior somno renuntiat: sed impigre suis excutitur stratis, vicem exequitur, et quam accepit gratiam pari cura atque officio repræsentat. Ideo nulla desertio, quia devotio naturalis: ideo tuta custodia, quia voluntas libera.

LI. Hunc etiam volantes ordinem servant, et hac moderatione omnem laborem allevant; ut per vices fungantur ductus sui munere. Præcedit enim una cæteras præstituto sibi tempore, et quasi ante signa præcurrit: deinde convertitur, et sequenti sortem ducendi agminis cedit. Quid hoc pulchrius, et laborem omnibus et honorem esse communem, nec paucis arrogari potentiam, sed quadam in omnes voluntaria sorte transcribi?

LII. Antiquæ hoc reipublicæ munus, et instar liberæ civitatis est. Sic ab initio acceptam a natura, exemplo avium politiam homines exercere cœperunt; ut communis esset labor, communis dignitas, per vices singuli partiri curas discerent, obsequia imperiaque dividerent, nemo esset honoris exsors, nullus immunis laboris. Hic erat pulcherrimus rerum status, nec insolescebat quisquam perpetua potestate, nec diuturno servitio frangebatur; quia et sine invidia erat ordine muneris et temporis moderatione delata promotio; et tolerabilior videbatur, quæ communi cadebat sorte custodia. Nemo audebat alium servitio premere, cujus sibi successuri in honorem mutua forent subeunda fastidia: nemini labor gravis, quem dignitas secutura relevaret. Sed post quam dominandi libido vindicare cœpit indebitas, et indeptas nolle deponere potestates: posteaquam militiæ non jus commune cœpit esse, sed servitus: posteaquam non ordo factus est suscipiendæ potentiæ, sed studium vindicandæ, cœpit etiam ipsa laboris functio durius sustineri; et quæ non est voluntaria, cito locum relinquit incuriæ. Homines quam inviti subeunt vigiliarum munia, quam ægre unusquisque in castris periculum sortitus excubat, quod tuendum sibi regali præceptione committitur! Proponitur pœna desidiæ; et tamen plerumque obrepit incuria, non servantur excubiæ. Necessitas enim quæ invito imponit obsequium, affert plerumque fastidium. Nihil est enim tam facile, quin habeat difficultatem, quod facias invitus. Ergo et jugis labor avertit affectum, et continua et diuturna potentia gignit insolentiam. Quem invenias hominum, qui sponte deponat imperium, et ducatus sui cedat insigne, fiatque volens numero postremus ex primo? Nos autem non solum de primo, sed etiam de medio sæpe contendimus, et primos discubitus in convivio vindicamus: ac si semel delatum

fuerit, volumus esse perpetuum. Ideo inter grues æquanimitas in laboribus est, humilitas in potestatibus. Admonentur ut exerceant custodiæ vices, non admonentur ut de potestate decedant; quia ibi naturalis quies somni interpellanda, hic voluntariæ sedulitatis gratia præstanda est.

CAPUT XVI

Quomodo ciconiæ proficiscantur, atque a cornicibus deducantur ac defendantur. Laudatur earumdem cornicum hospitalitas, et humana reprehenditur negligentia. Tandem ciconiarum pietati in parentes nostra impietas opponitur.

LIII. Ciconias ferunt collecto proficisci agmine, si quo pergendum putant, et simul plerisque circa Orientem locis invehi, et quasi tessera militari pariter omnes moveri. Exercitum credas cum signis suis pergere, sic omnes viandi comitandique et præeundi ordinem servant. Cornices autem deducunt eas ac dirigunt, et velut quibusdam turmis stipatricibus prosequuntur; adeo ut adjumenta quædam bellantibus adversus inimicas aves conferre credantur, et propriis periculis bella aliena suscipere. Cujus rei indicium est; quia nullæ per intervallum aliquod temporis residere in iis locis reperiuntur; et quia cum vulneribus revertentes manifesta quadam sanguinis sui voce cæterisque loquuntur indiciis gravium se certaminum subiisse conflictum. Quis igitur illis pœnam desertionis indixit? Quis derelictæ militiæ supplicia præscripsit formidolosa; ut nulla prosequendis hospitalibus turmis sese subtrahere

nitatur : sed certatim omnes deductionis munere officioque fungantur?

LIV. Discant homines hospitalia servare jura, et ex avibus cognoscant quid religionis hospitibus sit deferendum, quæ obsequia deputanda, quibus cornices etiam pericula sua negare non soleant. His igitur nos januas claudimus, quibus aves etiam animas suas conferunt; et quos illæ consortio prosequuntur discriminis, eos tecti prohibemus hospitio; et quorum illæ bella suscipiunt, his nos bella frequenter inferimus. Mentior, si non Sodomitanis hæc fuit causa supplicii : aut Ægyptius furor genti hospitæ dum bellum conatur inferre, inhospitalitatis pœnas infidæ naufragio plebis exolvit.

LV. Quam vero rationabilium non excedat pietatem ac prudentiam avis hujus clementia considerandum, quam nec post exemplum quidem irrationabilium quisquam nostrum imitari potuerit. Nam depositi patris (16) artus per longævum senectutis plumarum tegmine alarumque remigio nudatos circumstans soboles pennis propriis fovet. Et quid dicam, collatitio cibo pascit, quando etiam ipsa reparat naturæ dispendia, ut hinc atque inde sublevantes senem fulcro alarum suarum ad volandum exerceant, et in pristinos usus desueta jam revocent pii patris membra? Quis nostrum levare ægrum non fastidiat patrem? Quis fessum senem suis humeris imponat, quod in ipsa historia vix credibile habetur? Quis ut pius sit, non hoc servulis mandet obsequium? At vero avibus non est grave, quod pietatis est plenum : non est onerosum, quod solvitur naturæ debito. Non recusant aves pascere patrem, quod etiam præscripta necessitate sub terrore pœnarum plerique hominum recusarunt. Aves non scripta, sed nata lex stringit. Aves ad hoc munus nulla præcepta conveniunt, sed gratiæ naturalis officia. Aves non erubescunt reverendi

senis membra portare; est enim vectura pietatis, quod eo usque frequenti testificatione percrebuit, ut congruæ mercedem remunerationis invenerit. Nam Romanorum usu pia avis vocatur. Et quod vix uni imperatori consulto senatus delatum dicitur, hoc istæ aves in commune meruerunt. Habent ergo aves istæ decreta patrum ad propriæ insigne clementiæ. Pios enim filios patrum prius oportuit judicio prædicari. Habent etiam universorum suffragia; nam retributio beneficiorum ἀντιπελάργωσις nominatur; πέλαργος enim ciconia dicitur. Virtus itaque ab his nomen accepit, cum relatio gratiarum ciconiæ vocabulo nuncupatur.

CAPUT XVII.

De hirundinis sedulitate, industria et pietate in filios. De paupertate ipsius qua hominis in egestate positi impatientia, improbitas et desperatio arguuntur.

LVI. Habemus aviariæ sobolis erga cultus patrios pietatis exemplum: accipiamus nunc maternæ sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo minuscula corpore, sed egregie pio sublimis affectu, quæ indiga rerum omnium pretiosiores auro nidos struit; quia sapienter nidificat. Nidus enim sapientiæ potior est auro. Quid enim sapientius, quam ut et volandi vaga libertate potiatur, et hominum domiciliis parvulos suos et tecto commendet, ubi sobolem nullus incurset? Nam et illud est pulchrum; ut a primo ortu pullos suos humanæ usu conversationis assuscat, et præstet ab inimicarum avium insidiis tutiores.

Tum illud præclarum, qua gratia domos sibi sine ullo adtore tanquam artis perita componat. Legit enim festucas ore, easque luto illinit, ut conglutinare possit. Sed quia lutum pedibus non potest deferre, summitatem pennarum aquæ infundit; ut facile his pulvis adhæreat, et fiat limus quo paulatim festucas vel minutos surculos sibi colligat, atque adhærere faciat : eo genere nidi totius fabricam struit; ut quasi pavimenti solo pulli ejus intra ædes suas sine offensione versentur, nec pedem aliquis interserat per rimulas texturarum, aut teneris frigus irrepat.

LVII. Sed hoc industriæ officium prope commune multis avibus: illud vero singulare, in quo est præclara cura pietatis, et prudentis intellectus et cognitionis insigne, tum quædam medicæ aris peritia; quod si qua pulli ejus fuerint cæcitate suffossi oculos sive compuncti, habet quoddam medendi genus, quo possit eorum lumina intercepto usui reformare. Nemo igitur de inopia queratur, quod vacuas pecuniæ proprias ædes reliquerit. Pauperior est hirundo, quæ vacua æris abundat industria. Ædificat, nec impendit : tecta attollit, et nihil aufert proximo; nec indigentia et paupertate ad nocendum aliis compellitur; nec in gravi filiorum imbecillitate desperat. Nos vero et paupertas afficit, et inopiæ necessitas vexat, et plerosque indigentia cogit in flagitium, impellit in crimen. Lucri quoque studio in fraudes versamus ingenium, aptamus affectum, atque in gravissimis passionibus spem deponimus, fractique animo resolvimur, improvidi et inertes jacemus; cum de divina miseratione tunc sperandum amplius sit, cum præsidia humana defecerint.

CAPUT XVIII.

Amorem in filios a cornicibus homines edoceri, eorumque damnari impietatem. Accipitres et aquilas inclementiæ neutiquam accusandos; sed fulicam, quæ abdicatum aquilæ pullum nutrit, commendandam.

LVIII. Discant homines amare filios ex usu et pietate cornicum, quæ etiam volantes filios comitatu sedulo prosequuntur; et sollicitæ ne teneri forte deficiant, cibum suggerunt, ac plurimo temporis nutriendi officia non relinquunt. At vero fœminæ nostri generis cito ablactant etiam illos quos diligunt: aut si ditiores sunt, lactare fastidiunt. Pauperiores vero abjiciunt parvulos, et exponunt, et deprehensos abnegant. Ipsæ quoque divites, ne per plures suum patrimonium dividatur, in utero proprios necant fœtus, et parricidalibus succis in ipso genitali alvo pignora sui ventris extinguunt, priusque aufertur vita quam tradatur. Quis docuit nisi homo filios abdicari? Quis reperit tam immitia patrum jura? Quis inter naturæ fraterna consortia fratres impares fecit? Unius divitis filii diversa sorte cæduntur. Alius totius paternæ sortis ascriptionibus inundatur : alius opulentæ hæreditatis patriæ deplorat exhaustam atque inopem portionem. Numquid natura divisit merita filiorum? Ex pari omnibus tribuit, quod ad nascendi atque vivendi possint habere substantiam. Ipsa vos doceat non discernere patrimonio, quos titulo germanitatis æquastis. Etenim quibus dedistis communiter esse quod nati

sunt, non debetis his, ut id communiter habeant in quod a natura substituti sunt, invidere.

LIX. Accipitres feruntur in eo duram adversum proprios fœtus habere inclementiam, quod ubi eos adverterint tentare volatus primordia, nidis ejiciunt suis, continuoque eliminant; ac si morentur, propulsant pennis atque præcipitant, verberant alis, coguntque audere quod trepidant; nec ullum postea deferunt his munus alimoniæ. Quid mirum tamen si rapere assueti nutrire fastidiunt? Consideremus ad hoc eos esse generatos, ut etiam aves ad cavendum formido exerceat; ne passim curas relaxent, sed pericula prædonibus declinanda prospiciant. Deinde cum his natura quadam prædandi munus inoleverit, magis a tenero pullos suos instituere videntur ad prædam, quam pastus abdicare compendiis. Cavent ne in tenera ætate pigrescant, ne solvantur deliciis, ne marcescant otio, ne discant cibum magis expectare quam quærere, ne naturæ suæ deponant vigorem. Intermittunt studia nutriendi; ut in usus rapiendi audere compellant.

LX. Aquila quoque plurimo sermone usurpatur quod suos abdicet fœtus, sed non utrumque, verum unum ex pullis duobus. Quod aliqui fieri putaverunt geminandorum alimentorum fastidio. Sed id non arbitror facile credendum, præsertim cum Moyses tantum testimonium pietatis in pullos suos huic dederit avi, ut diceret: « Sicut » aquila protegit nidum suum, et super pullos suos consi- » dit et expandit alas suas; et assumpsit eos, et suscepit » super scapulas suas. Dominus solus ducebat eos[1]. » Quomodo ergo expandit alas, si occiderit alterum? Unde puto non avaritia nutriendi eam inclementem fieri, sed examine judicandi. Semper enim fertur probare quos genuit; ne generis sui inter omnes aves quoddam regale fastigium

[1] Deut. XXXII, 11, 12.

degeneris partus deformitas decoloret. Itaque asseritur quod pullos suos radiis solis objiciat, atque in aëris medio parvulos ungue suspendat; ac si quis repercusso solis lumine, intrepidam oculorum aciem inoffenso tuendi vigore servaverit, is probatur, quod veritatem naturæ sinceri obtutus constantia demonstraverit : sin vero lumina sua præstrictus radio solis inflexerit, quasi degener et tanta indignus parente rejicitur; nec æstimatur educatione dignus, qui fuit indignus susceptione. Non ergo eum acerbitate naturæ, sed judicii integritate condemnat; nec quasi suum abdicat, sed quasi alienum recusat.

LXI. Hanc ut tamen, quibusdam videtur, regalis avis inclementiam plebeiæ avis excusat clementia. Avis enim cui fulica nomen est, quæ græce dicitur φήνη, susceptum illum, sive abdicatum, sive non agnitum aquilæ pullum cum sua prole connectit; atque intermiscens suis, eodem quo proprios fœtus maternæ sedulitatis officio et pari nutrimentorum subministratione pascit et nutrit. Ergo φήνη alienos nutrit: nos vero nostros immiti crudelitate projicimus. Aquila vero si projicit, non quasi suum projicit, sed quasi degenerem non recognoscit : nos, quod pejus est, quos nostros recognoscimus, abdicamus.

CAPUT XIX.

Laudatur ob viduitatem turtur, et hoc nomine mulieribus anteponitur etiam christianis.

LXII. Sed veniamus ad turturem, quam lex Dei velut castæ hostiæ munus elegit [1]. Denique cum Dominus circumcideretur, oblata est; quia scriptum est in lege Domini, ut darent hostiam par turturum, aut duos pullos columbarum[2]. Hoc est enim verum Christi sacrificium pudicitia corporalis, et gratia spiritualis. Pudicitia ad turturem refertur, ad columbam gratia. Fertur etenim turtur ubi jugalis proprii fuerit amissione viduata, pertæsum thalamos, et nomen habere conjugii; eo quod primus amor fefellerit eam dilecti morte deceptam, quoniam et infidelis ad perpetuitatem fuit, et amarus ad gratiam, qui plus doloris ex morte, quam suavitatis ex charitate generaverit. Itaque iterare conjunctionem recusat, nec pudoris jura aut complaciti viri resolvit fœdera, illi soli suam charitatem reservat, illi custodit, nomen uxoris. Discite, mulieres, quanta sit viduitatis gratia, quæ etiam in avibus prædicatur.

LXIII. Quis igitur has leges turturi dedit? Si hominem quæro, non invenio. Homo enim nullus est ausus, quando nec Paulus ausus est leges tenendæ viduitatis præscribere. Denique ipse ait : « Volo ergo juniores nubere, filios pro» creare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare

[1] Levit. xii, 8. — [2] Luc. ii, 24.

» Adversario[1]; » et alibi : « Bonum est illis si sic permaneant : quod si se non continent, nubant. Melius est enim » nubere, quam uri[2]. » Optat Paulus in mulieribus, quod in turturibus perseverat. Et alibi juniores hortatur, ut nubant ; quia mulieres nostræ turturum pudicitiam implere vix possunt. Ergo turturibus Deus hunc infudit affectum, hanc virtutem continentiæ dedit, qui solus potest præscribere quod omnes sequantur. Turtur non uritur flore juventutis, non tentatur occasionis illecebra : turtur nescit primam fidem irritam facere; quia novit castimoniam servare prima connubii sorte promissam.

CAPUT XX.

Vultures, quæ sine maris copula gignere dicuntur, virginei partus possibilitatem astruere.

LXIV. Diximus de viduitate avium, eamque ab illis primum exortam esse virtutem : nunc de integritate dicamus, quæ in pluribus quidem avibus ita esse asseveratur, ut possit etiam in vulturibus deprehendi. Negantur enim vultures indulgere concubitu, et conjugali quodam usu nuptialisque copulæ sorte misceri, atque ita sine ullo masculorum concipere semine, et sine conjunctione generare, natosque ex his in multam ætatem longævitate procedere ; ut usque ad centum annos vitæ eorum series producatur, nec facile eos angusti ævi finis excipiat.

LXV. Quid aiunt, qui solent nostra ridere mysteria, cum audiunt quod virgo generavit, et impossibilem in-

[1] 1 Tim. v, 14. — [2] 1 Cor. vii, 8, 9.

nuptæ, cujus pudorem nulla viri consuetudo temerasset, existimant partum? Impossibile putatur in Dei matre, quod in vulturibus possibile non negatur? Avis sine masculo parit, et nullus refellit : et quia desponsata viro Maria virgo peperit, pudori ejus faciunt quæstionem. Nonne advertimus quod Dominus ex ipsa natura plurima exempla ante præmisit, quibus susceptæ incarnationis decorem probaret, et astrueret veritatem?

CAPUT XXI.

De avibus sub quadam reipublicæ forma constitutis. Ubi præcipue de apibus, deque earum mirabili natura in prolis generatione, in regis institutione ac fide erga illum, in constructione favorum, collectione mellis, necnon ejus utilitate, etc.

LXVI. Nunc age, quæ aves velut quamdam rempublicam curare videantur expediam, atque vitæ hujus ætatem agere sub legibus. Hic enim reipublicæ usus est leges omnibus esse communes, atque observari eas devotione communi. Uno omnes teneri vinculo : non alteri jus esse, quod alius sibi intelligat non licere; sed quod liceat, licere omnibus; et quod non liceat, omnibus non licere. Esse etiam communem reverentiam patrum, quorum consilio respublica gubernetur, commune omnibus urbis domicilium, commune conversationis officium, unum præscriptum omnibus, unum esse consilium.

LXVII. Magna hæc, sed quanto in apibus præstantiora, quæ solæ in omni genere animantium communem omni

bus sobolem habent, unam omnes incolunt mansionem, unius patriæ clauduntur limine, in commune omnibus labor, communis cibus, communis operatio, communis usus et fructus est, communis volatus. Quid plura? Communis omnibus generatio, integritas quoque corporis virginalis omnibus communis et partus; quoniam neque inter se ullo concubitu miscentur, nec libidine resolvuntur, nec partus quatiuntur doloribus, et subito maximum filiorum examen emittunt, e foliis et herbis ore suo prolem legentes.

LXVIII. Ipsæ sibi regem ordinant, ipsæ sibi populos creant; et licet positæ sub rege, sunt tamen liberæ. Nam et prærogativam judicii tenent, et fidæ devotionis affectum; quia et tanquam a se substitutum diligunt, et tanto honorant examine. Rex autem non sorte ducitur; quia in sorte eventus est, non judicium, et sæpe irrationabili casu sortis melioribus ultimus quisque præfertur: neque imperitæ multitudinis vulgari clamore signatur, quæ non merita virtutis expendit, nec publicæ utilitatis emolumenta rimatur, sed mobilitatis nutat incerto: neque privilegio successionis et generis regalibus thronis insidet; siquidem ignarus publicæ conversationis, cautus atque eruditus esse non poterit. Adde adulationes atque delicias, quæ teneris inolitæ ætatibus vel acre ingenium enervare consueverunt; tum institutiones spadonum, quorum plerique suo magis quæstui, quam usui publico animum regis inclinant. Apibus autem rex naturæ claris formatur insignibus; ut magnitudine corporis præstet et specie; tum quod in rege præcipuum est, morum mansuetudine. Nam etsi habet aculeum, tamen eo non utitur ad vindicandum. Sunt enim leges naturæ non scriptæ litteris, sed impressæ moribus; ut leniores sint ad puniendum, qui maxima potestate potiuntur. Sed et apes illæ, quæ non obtemperaverint legibus

regis pœnitenti condemnatione se mulctant; ut immoriantur aculei sui vulnere. Quod Persarum populi hodieque servare dicuntur; ut pro commissi pretio ipsi in se propriæ mortis exequantur sententiam. Itaque nulli sic regem, non Persæ qui gravissimas in subditos habent leges, non Indi, non populi Sarmatarum tanta quanta apes reverentia devotionis observant; ut nullæ e domibus exire audeant, non in aliquos prodire pastus, nisi rex fuerit primo egressus, et volatus sibi vindicaverit principatum.

LXIX. Processus autem est per rura redolentia, ubi inhalantes horti floribus, ubi fugiens rivus per gramina, ubi amœna riparum : illic ludus alacris juventutis, illic campestre exercitium, illic curarum remissio. Opus ipsum suave, de floribus, de herbis dulcibus fundamina castrorum prima ponuntur. Quid enim aliud est favus, nisi quædam castrorum species ? Denique ab his præsepibus apum fucus arcetur. Quæ castra quadrata tantum possunt habere artis et gratiæ, quantum habent crates favorum, in quibus minutæ ac rotundæ cellulæ connexione sui invicem fulciuntur? Quis architectus eas docuit hexagonia illa cellularum indiscreta laterum æqualitate componere, ac tenues inter domorum septa ceras suspendere, stipare mella, et intexta floribus horrea nectare quodam distendere ? Cernas omnes certare de munere, alias invigilare quærendo victum, alias sollicitam castris adhibere custodiam, alias futuros explorare imbres, et speculari concursus nubium, alias de floribus ceras fingere, alias rorem infusum floribus ore colligere; nullam tamen alienis insidiari laboribus, et rapto vitam quærere : atque utinam raptorum insidias non timerent. Habent tamen spicula sua, et inter mella fundunt venenum, si fuerint lacessitæ, animasque ponunt in vulnere ardore vindictæ. Ergo mediis castrorum vallibus humor ille roris infunditur, paulatimque processu temporis in

mella cogitur, cum fuerit liquidus ab exordio, et coalitu ceræ, florumque odore fragrare mellis incipit suavitatem.

LXX. Merito quasi bonam operariam Scriptura apem prædicat dicens : « Vade ad apem, et vide quomodo ope- » raria est. Operationem quoque quam venerabilem mer- » catur, cujus laborem reges et mediocres ad salutem » sumunt. Appetibilis enim est omnibus et clara[1]. » Audis quid dicat Propheta? Mittit utique te ut apiculæ illius sequaris exemplum, imiteris operationem. Vides quam laboriosa, quam grata sit. Fructus ejus ab omnibus desideratur, et quæritur, nec pro personarum diversitate discernitur : sed indiscreta sui gratia regibus pariter ac mediocribus æquali suavitate dulcessit. Nec solum voluptati, sed etiam saluti est : fauces obdulcat, et curat vulnera, internis quoque medicamentum infundit ulceribus. Itaque cum sit infirma robore apis, valida est vigore sapientiæ, et amore virtutis.

LXXI. Denique regem suum summa protectione defendunt, et perire pro eo pulchrum putant. Incolumi rege nesciunt mutare judicium, mentem inflectere : amisso, fidem servandi muneris derelinquunt, atque ipsæ sua mella diripiunt ; quod is, qui principatum habuit muneris, interemptus est.

LXXII. Itaque cum aves aliæ vix in anno edant singulos fœtus, apes geminos creant, et duplici cæteris fœcunditate præponderant.

[1] Prov. VI, 6-8.

CAPUT XXII.

Volatilia cur dicuntur : Volantia super terram secus firmamentum cœli. *Atque ibidem de ea, quæ observatur in avibus, corporis diversitate. Postremo nonnulla de cygno et cicada subjunguntur.*

LXXIII. Consideremus nunc quid sit, quod ait : « Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia super terram secundum genus secus firmamentum cœli[1]. » Cur « Super terram » dixerit, certum est; quia victum de terra quærunt. « Secus firmamentum autem cœli » quomodo, cum aquilæ ultra cæteras aves volent, et tamen ipsæ, non secus firmamentum cœli? Sed quia græce οὐρανὸς dicitur, quod latine cœlum appellamus : οὐρανὸς autem ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, id est, a videndo, ideo quod aër perspicuus sit, et ad videndum purior, in aëre volitantia genera dixit animantium. Et ne moveat quod ait, « Secus firmamentum cœli, » non proprie firmamentum hic posuit, sed abusive; eo quod comparatione ætherei illius corporis etiam iste aër, quem possumus oculis comprehendere, quasi crassior et densior vicem habeat firmamenti.

LXXIV. Nunc quia diximus quam naturam habeant et gratiam, et ea pauca de multis; neque enim vacat universa describere, cum sint similia atque ejusdem generis; tamen aves ipsæ quam inter se diversitatem habeant consideremus. Invenimus enim cornicis pedes velut quibusdam digitis distantibus separatos atque divisos, corvorum quoque

[1] Gen. I, 20.

atque pullorum aliter etiam formatos a natura pedes, avium quæ carne vescuntur, cernimus quasi incurvos atque sinuatos, ac velut ad prædam paratos. Eæ vero, quæ natandi habent usum et consuetudinem, latos habent pedes, et membrana quadam illos digitos pedum sibi copulatos atque conjunctos. In quo admirabilis patet ratio naturæ; ut et illæ ad volandum vel ad rapiendum cibum usu accommodo fulciantur, et istæ ad natandum adjumenta habeant competentia, quo melius aquis possint supernatare, et quasi remis quibusdam, ita pedibus suis membranæ illius extensione latioribus aquarum fluenta propulsent.

LXXV. Cygnus quoque cur proceriore collo utatur in promptu est; ut quia est paululum segnior corpore, nec facile potest aquarum inferiora penetrare, cervicem extendat ad prædam, quæ quasi prævia reliqui corporis escam quam invenerit, rapiat, atque eruat e profundo. Adde et illud, quia suavior et magis canorus per procera modulus colla distinguitur, et longiore exercitatione purior longe resultat.

LXXVI. Quam dulcis etiam in exiguo cicadis gutture cantilena, quarum cantibus medio æstu arbusta rumpuntur, eo quod magis canoræ meridianis caloribus, quo puriorem aërem id temporis attrahunt spiritu, eo cantus resonant clariores. Nec apes ipsæ insuave quiddam canunt; habent enim gratam in rauco illo vocis suæ murmure suavitatem, quam nos fracto tubarum sonitu lentius primum videmur imitari, quo crepitu ad excitandos animos in vigorem nihil aptius æstimatur. Et hæc illis gratia manet, cum pulmonem respirandique munus atque usum nequaquam habere prodantur; sed aërio vesci spiramine. Denique si quis eas superfundat oleo, propere necantur; eo quod obstructis poris aërium spiramen illud haurire non possint : continuoque si quis acetum his superfundat,

illico reviviscunt, eo quod vis aceti cito illos poros, qui concretione olei obstruuntur, humore feratur aperire.

CAPUT XXIII.

De verme indico, chamæleonte, lepore ac phœnice; quibus ad fidem resurrectionis ac mortis præparationem informatur. De præscientia vulturum; et locustæ ad ultionem divinam exequendam ministerio, quæ tamen a Seleuci ave devoratur.

LXXVII. Et quia de volatilibus dicimus, non putamus alienum ea complecti quæ de verme indico tradit historia, vel eorum relatio qui videre potuerunt. Fertur hic corniger vermis converti primum in speciem caulis, atque in eam mutari naturam; inde processu quodam fieri bombylius; nec eam tamen formam, figuramque custodit, sed laxis et latioribus foliis videtur pennas assumere. Ex his foliis mollia illa Seres depectunt vellera, quæ ad usus sibi proprios divites vindicarunt. Unde et Dominus ait : « Quid » existis in desertum videre? hominem mollibus vestimen» tis indutum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus » regum sunt [1]. » Chamæleon quoque diversas species fertur vario colore mentiri. Lepores certe, quod de proximo facile cognovimus, hyeme albescere, æstate in suum colorem redire non dubium est.

LXXVIII. Hæc ideo libavi, ut ad commutationis fidem, quæ in resurrectione futura est, etiam ista exempla nos provocent : sed ita ut commutationem illam dicamus,

[1] Matth. xi, 8.

quam Apostolus evidenter expressit dicens : « Omnes quidem resurgemus : non omnes autem immutabimur. » Et infra ait : « Et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem [1]. » Plerique enim commutationis genus et formas, quas non acceperant, interpretati, nequaquam præsumptionis indebitæ incongrua usurpatione caruerunt.

LXXIX. Phœnix quoque avis in locis Arabiæ perhibetur degere, atque ea usque ad annos quingentos longæva ætate procedere. Quæ cum sibi finem vitæ adesse adverterit, facit sibi thecam de thure et myrrha et cæteris odoribus, in quam, impleto vitæ suæ tempore, intrat, et moritur. De cujus humore carnis vermis exurgit, paulatimque adolescit, ac processu statuti temporis induit alarum remigia, atque in superioris avis speciem formamque reparatur. Doceat igitur nos hæc avis vel exemplo sui resurrectionem credere, quæ et sine exemplo, et sine rationis perceptione ipsa sibi insignia resurrectionis instaurat. Et utique aves propter hominem sunt, non homo propter aves. Sit igitur exemplo nobis, quia auctor et creator avium sanctos suos in perpetuum perire non patitur, qui avem unicam perire non passus, resurgentem eam sui semine voluit reparari. Quis igitur huic annuntiat diem mortis; ut faciat sibi thecam, et impleat eam bonis odoribus, atque ingrediatur in eam, et moriatur illic ubi odoribus gratis fœtor funeris possit aboleri.

LXXX. Fac et tu, homo, tibi thecam, expolians veterem hominem cum actibus suis, novum indue. Theca tua, vagina tua Christus est, qui te protegat et abscondat in die malo. Vis scire quia theca protectio est? « Pharetra, inquit, mea protexi eum [2]. » Theca ergo tua est fides : imple

[1] I Cor. xv, 51, 52. — [2] Isaï. XLIX, 2.

eam bonis virtutum tuarum odoribus, hoc est, castitatis, misericordiæ, atque justitiæ, et in ipsa penetralia fidei suavi factorum præstantium odore redolentia totus ingredere : ea te amictum fide exitus vitæ hujus inveniat; ut possint ossa tua pinguescere, et sint sicut hortus ebrius, cujus cito semina suscitantur. Cognosce ergo diem mortis tuæ, sicut cognovit et Paulus, qui ait : « Certamen bonum » certavi, cursum consummavi, fidem servavi : quod reliquum est, reposita est mihi corona justitiæ [1]. » Intravit igitur in thecam suam quasi bonus phœnix, quam bono replevit odore martyrii.

LXXXI. Interrogabo te; tu autem responde mihi : Unde vultures mortem hominum signis quibusdam annuntiare consueverint, quo indicio edocti atque instructi sint; ut cum bellum lacrymabile inter se adversæ acies instruunt, multo prædictæ volucres sequantur agmine, et eo significent quia multitudo hominum casura sit bello, futura præda vulturibus? Quod utique ex specie instructionis humanæ quadam videntur ratione colligere.

LXXXII. Usque ad locustam quoque gratia divina penetravit, quæ cum agmine conferto regionis cujusque occupaverit latitudinem, innoxio primum feriatur habitaculo, nec fructus inhospitali incursione depascitur, nisi divinæ signum præceptionis acceperit. Etenim sicut in Exodo legimus, ea quoque cœlestis ultionem offensionis exequitur piæ ministra vindictæ [2].

LXXXIII. Hanc quoque avis devorat σελευκὶς; sic enim græco avis hæc nuncupatur nomine, data ad remedium malorum quæ locusta consuevit inferre : cui Creator inexplebilem dedit devorandi naturam; ut insatiabili pastu plagam, quam supra diximus, possit extinguere.

[1] 2 Tim. iv, 7, 8. — [2] Exod. x, 12.

CAPUT XXIV.

De nocturnis avibus; imprimis de lusciniæ incubantis cantu: de noctua, vespertilione et gallo; unde nonnulla ad nostros mores accommodantur.

LXXXIV. Sed quid hoc est? Dum sermonem producimus, ecce tibi jam et nocturnæ aves circumvolant, et in eo ipso, in quo finiendum sermonem admonent, sui quoque assumendam commemorationem producunt. Repetunt diversæ aves aviaria sua, quas vesper nocte cogit decedere, et se in latibulis suis abdunt, canoro occasum diei carmine prosequentes; ne immunes abeant gratiarum, quibus Creatorem suum omnis creatura collaudat.

LXXXV. Habet etiam nox carmina sua, quibus vigilias hominum mulcere consuevit; habet et noctua suos cantus. Quid autem de luscinia dicam, quæ pervigil custos cum ova quodam sinu corporis et gremio fovet, insomnem longæ noctis laborem cantilenæ suavitate solatur; ut mihi videatur hæc summa ejus esse intentio, quo possit non minus dulcibus modulis, quam fotu corporis animare ova quæ foveat. Hanc imitata tenuis illa mulier sed pudica in usum molæ lapidem brachio trahens, ut possit alimentum panis suis parvulis non deesse, nocturno cantu mœstum paupertatis mulcet affectum. Et quamvis suavitatem lusciniæ non possit imitari, imitatur tamen eam sedulitate pietatis.

LXXXVI. Noctua ipsa quemadmodum magnis et glaucis oculorum pupillis nocturnarum tenebrarum caligantem non sentit horrorem; et quo fuerit nox obscurior, eo contra usum avium cæterarum inoffensos exercet volatus.

Exorto autem die, et circumfuso splendore solis visus ejus hebetatur, quasi quibusdam erret in tenebris. Quo indicio sui declarat esse aliquos, qui cum oculos habeant ad videndum, videre non soleant, et visus sui officio solis funguntur in tenebris. De cordis oculis loquor, quos habent sapientes mundi, et non vident, in luce nihil cernunt, in tenebris ambulant, dum dæmoniorum tenebrosa rimantur, et cœli alta se videre credunt, describentes radio mundum, mensuram aëris ipsius colligentes. Porro autem a fide devii, perpetuæ cæcitatis tenebris implicantur, habentes in proximo diem Christi et lumen Ecclesiæ, et nihil videntes aperiunt os quasi scientes omnia, acuti ad vana, hebetes ad æterna, et longæ disputationis anfractu prodentes inscitiæ propriæ cæcitatem. Itaque dum cupiunt subtilibus evolare sermonibus, quasi noctuæ in lumine evanuerunt.

LXXXVII. Vespertilio animal ignobile a vespere nomen accepit. Est autem volatilis, eademque quadrupes, et dentibus utitur, quos in aliis avibus reperire non soleas. Parit ut quadrupedia, non ova sed pullos viventes. Volitat in aëre avium more : sed crepusculo vespertino consuevit offundi. Volitat autem non aliquo pennarum, sed membranæ suæ fulta remigio, quo suspensa velut pennarum volatu circumfertur atque vegetatur. Habet et illud hoc vile animal, quod sibi invicem adhærent, et quasi in speciem botryonis ex aliquo loco pendent : ac si se ultima quæque laxaverit, omnes resolvuntur. Quod fit quodam munere charitatis, quæ difficile in hominibus hujus mundi reperitur.

LXXXVIII. Est etiam galli cantus suavis in noctibus; nec solum suavis, sed etiam utilis, qui quasi bonus cohabitator et dormientem excitat, et sollicitum admonet, et viantem solatur, processum noctis canora significatione

protestans. Hoc canente latro suas relinquit insidias; hoc ipse lucifer excitatus oritur, cœlumque illuminat; hoc canente mœstitiam trepidus nauta deponit, omnisque crebro vespertinis flatibus excitata tempestas et procella mitescit; hoc canente, devotus affectus exilit ad precandum, legendi quoque munus instaurat; hoc postremo canente, ipsa Ecclesiæ Petra culpam suam diluit, quam prius quam gallus cantaret, negando contraxerat. Istius cantu spes omnibus redit, ægris levatur incommodum, minuitur dolor vulnerum, febrium flagrantia mitigatur, revertitur fides lapsis, Jesus titubantes respicit, errantes corrigit. Denique respexit Petrum, et statim error abscessit : pulsa est negatio, secuta confessio. Quod non fortuito accidisse, sed ex sententia Domini lectio docet. Sic enim scriptum est; quia dixit Jesus ad Simonem : « Non cantabit gallus, prius » quam me ter abneges [1]. » Bene fortis in die Petrus, nocte turbatur; et ante galli cantum labitur tertio, ut scias non inconsulta effusione sermonis esse prolapsum, sed mentis quoque mutatione turbatum. Idem tamen post galli cantum fit fortior, et jam dignus quem Christus aspiciat : oculi enim Domini super justos. Agnovit venisse remedium, post quod jam errare non posset : et in virtutem ab errore mutatus, amarissime flevit, ut lacrymis suis deleret errorem.

[1] Matth. xxvi, 34.

CAPUT XXV.

Pia auctoris precatio. Lacrymarum commendatio. Dimissio auditorum ad refectionem. Denique ad mysteria dominici corporis invitatio.

LXXXIX. Respice nos quoque, Domine Jesu, ut et nos propria recognoscamus errata, solvamus piis fletibus culpam, mereamur indulgentiam peccatorum. Ideo consulto sermonem protraximus; ut nobis quoque gallus cantaret, et loquentibus subveniret, quo si quod delictum obrepsisset in verbo, culpam, Christe, donares. Da, quæso, lacrymas Petri, nolo lætitiam peccatoris. Fleverunt Hebræi, et per mare sunt dehiscentibus undis liberati. Lætatus est Pharao quod Hebræos tenebat inclusos, et mari mersus cum populo suo occidit. Exultavit et Judas in mercede proditionis suæ: sed ipsius se mercedis laqueo strangulavit. Flevit errorem suum Petrus, et meruit ut aliorum aboleret errores.

XC. Sed jam tempus est quo finire sermonem et claudere debeamus: tempus est quo melius aut tacetur, aut fletur: tempus est quo celebratur indulgentia peccatorum. Nobis quoque gallus iste mysticus in sacris cantet; quoniam jam Petri gallus in nostro sermone cantavit. Fleat pro nobis Petrus, qui pro se bene flevit et in nos pia Christi ora convertat. Approperet Jesu Domini passio, quæ quotidie delicta nostra condonat, et munus remissionis operatur.

XCI. Bonus Dominus dimittere jejunos non vult, ne quis deficiat in via. Si ille dicit: « Misereor hujus turbæ;

» quia triduum est quod perseverant mecum, et non ha-
» bent escam, et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in
» via [1]; » cujus intenta sermoni Maria apparatus recusabat epularum : quanto magis nos considerare debemus, quia non multi sunt, qui in verbo Dei vivunt, et ideo refectio corporis desideratur? Certe illius tridui nostrum hoc postridie laboriosius est.

XCII. Et ideo qui cum avibus lusimus, cum gallo cantavimus, jam Domini canamus mysteria, et ad corpus Jesu conveniant aquilæ peccatorum ablutione renovatæ ; jam enim cetus ille magnus verum nobis Jonam reddidit : et gratulemur quod factus est nobis vespere dies quintus ; fiat nobis mane dies sextus.

[1] Matth. xv, 32.

LIBER VI.

DE OPERE SEXTI DIEI.

CAPUT I [1].

Ultimi hujus sermonis difficultas exemplo certantium in ludis publicis explicatur ; atque a rerum, de quibus agitur, jucunditate utilitateque conciliatur attentio.

I. Sextus iste est dies, quo mundanæ creaturæ origo concluditur ; et ideo etiam sermonis nostri, quem de rerum exordiis assumpsimus, finis paratur. Qui etsi per quinque jam dies non mediocri labore nobis processerit; tamen hodierno die, majore curarum accrescit fœnore, quia in hoc et superiorum dierum periculum est, et totius summa certaminis. Etenim si in fidibus aut cantibus et athletarum contentionibus crebris licet et maximis ludicris, tamen superiores dies sine ullo coronæ transiguntur dispendio, postremus autem dies habet sortem coronæ; in quo et decernendi periculum est, et cedendi opprobrium, et vincendi præmium: quanto magis in hoc tanto agone sapientiæ, tanto non paucorum sed universorum judicio, cum hodie nobis velut quædam certaminis corona procedat, major sollicitudo angit; ne et superiorum effundamus

[1] Sermo IX.

laborem dierum, et præsentis subeamus pudorem. Neque enim eadem dicendi conditio, quæ canendi atque luctandi; cum in illis ludus offensionis, in isto lapsus sit mortis. Illic si pecces, spectantium fastidium est : hic damnum est audientium.

II. Assistite igitur mihi tanquam coronæ judices, et ingredimini mecum in hoc magnum et admirabile totius visibilis theatrum creaturæ. Etenim si is, qui explorat novorum adventus hospitum, toto eos circumducit urbis ambitu, præstantiora quæque opera demonstrans, non mediocrem locat gratiam : quanto magis sine fastidio accipere debetis, quod velut quadam sermonis manu per hanc communem vos circumduco patriam, et singularum rerum species et genera demonstro, ex omnibus colligere cupiens, quanto vobis creator universorum gratiam uberiorem, quam universis donaverit. Vobis igitur hæc corona proponitur, vos hodie cupio vestro judicio coronare. Non enim nos athletarum modo marcentia serta deposcimus, sed viride vestræ sanctitatis examen; quo decernatis per omnes quidem creaturas providentiam penetrare divinam, sed cum cæteris vobis commune corporeæ fragilitatis esse consortium, præ cæteris tamen vos animi virtute constare, quæ sola nihil habet commune cum cæteris.

CAPUT II.

Ad tractandum de bestiarum natura Ambrosius accedit: Scripturam simpliciter accipiendam docet: instituit sui cum paupere conviva comparationem: curiosas quæstiones fugiendas monet; eamque rem Moysis exemplo confirmat.

III. Nunc age, naturas bestiarum dicamus, et hominis generationem. Audio enim jamdudum aliquos insusurrare dicentes: Quandiu aliena discimus, et nostra nescimus? Quandiu de reliquis animantibus docemur scientiam, et nosmetipsos ignoramus? Illud dicat quod mihi prosit, unde me ipsum noverim. Et justa conquestio: sed ordo servandus est quem Scriptura contexuit; simul quia non possumus plenius nos cognoscere, nisi prius quæ sit omnium natura animantium cognoverimus.

IV. « Producat, inquit, terra animam viventem secundum » genus, quadrupedes, et serpentes, et bestias terræ, et » pecora secundum genus, et omnia reptilia. Et fecit Deus » bestias terræ, et omnia pecora ad genus, et omnia repen- » tia terræ ad genus. Et vidit Deus quia bona, et dixit » Deus: Faciamus hominem [1]. » Hoc loco non ignoro quosdam bestiarum et pecorum et serpentium terræ species alio retulisse; ut hæc ad immanitates criminum, stultitiam peccatorum, nequitiam cogitationum referrent: ego autem simplices naturas uniuscujusque generis accipio.

V. Nec vereor ne quis me pauperis convivæ præsump-

[1] Gen. 1, 24-26.

tioni conferendum putet, qui studio humanitatis complures roget, nec his quidquam nisi viles et usitatos apponat cibos, et tenui mensæ pauperis apparatu plus reprehensionis incurrat ex fastidio convivarum, quam gratiæ referat ex hospitalitatis affectu. Nec enim Elisæum amici quasi malum convivam agrestia apponentem olera refutarunt [1]. Simile vanis relationibus exquisitum illud et accuratum opipare convivium est, in quo phasiani aut turturis species apponitur, et intus pullus manducatur, aut pullus infertur et ostreis est fartus, aut spondylis: aut poculum bibitur quod diverso colore atque odore in alienos mutetur sapores: maritima terrenis, terrena maritimis farciuntur. Hoc est reprehendere providentiam Creatoris, qui nobis ad victum omnia donavit, quod non illa miscuerit: sed hæc dulcia primo videntur, et postea fiunt amara. Quo enim copiosior fuerit luxuries, eo perniciosior intemperantia est. Elisæus autem amara apposuit, sed postea facta sunt dulcia. Denique qui ante in illo cibo mortem putabant, postea in eo suavitatis et vitæ gratiam sunt adepti.

VI. Neque rursus formidini est, ne plures videar invitasse, quam possum pascere, et vobis panes deficiant verborum meorum; quia et Elisæus etsi merito inimitabilis nobis imitandus fide, non consideravit quantos panes haberet, sed quos haberet dividere omnibus voluit, et sufficere omnibus judicavit. Itaque decem panes hordeaceos dividere in plebem jussit ministro [2]. Et dixit minister: « Quid, dabo hoc in conspectu centum virorum? » Et respondit: « Da et manducent, quoniam hæc dicit Dominus: » Manducabunt et relinquent [3]. » Fides igitur vestra faciet abundare pauperis linguæ convivium. Nec vereor, ne jejunia vos edaciores faciant; quominus repleti, et esurientes ac vacui revertamini, quia scriptum est: « Confirmat justos

[1] 4 Reg. IV, 39. — [2] Ibid. 42. — [3] Ibid. 43.

» Dominus, et in diebus famis saturabuntur [1]. » Multo pulchrius est hordeaceos panes non erubescere, et apponere quod habeas, quam negare. Elisæus, qui sibi nihil reliquit, populis abundavit. Elisæus ergo hordeaceos panes non erubuit apponere, non erubescimus simplices intelligere creaturas, quæ simplicibus et suis declarantur vocabulis? Cœlum legimus, cœlum accipiamus: terram legimus, terram intelligamus frugiferam.

VII. Quid mihi quærere quæ sit ejus mensura circuitus, quam geometræ centum octoginta millibus stadiorum æstimaverunt? Libenter fateor me nescire quod nescio, imo quod scire nihil proderit. Melius est genera terrarum scire quam spatia, quæ circumfuso mari, interjectis Barbarorum regionibus, suffusa atque invia paludibus humo, quemadmodum possumus comprehendere; quod impossibile esse hominibus Scriptura demonstrat, dicente Deo: « Quis mensus est manu aquam, et cœlum palmo, et universam terram clausa manu? Quis statuit montes in libra, » et rupes in statera, et nemora in jugo [2]? » Et infra: « Qui » tenet gyrum terræ, et habitantes in ea sicut locustas: » qui statuit cœlum ut cameram [3]. » Quis igitur æqualem sibi cum Deo potestatem et scientiam audeat vindicare, ut quæ Deus majestatis suæ esse proprio signavit oraculo, hæc sibi homo ad cognitionem suppetere posse præsumat?

VIII. Certe Moyses eruditus erat in omni sapientia Ægyptiorum: sed quia spiritum Dei accepit, quasi minister Dei inanem illam et usurpatoriam philosophiæ doctrinam veritatis rationi posthabuit: et ea descripsit mihi quæ nostræ spei accommoda judicavit, quod terram fecerit Deus, quod produxerit terra juxta Dei omnipotentis imperium, operationemque Domini Jesu virgulta de terris, et omnem animam viventem secundum genus. At non ille putavit

[1] Psal. XXXVI, 17 et 9. — [2] Isai. XL, 12. — [3] Ibid. 22.

dicendum, quantum de spatio aëris occupet umbra terræ, cum sol recedit a nobis, diemque abducit inferiora axis illuminans; et quemadmodum in regionem umbræ mundi hujus incidens lunæ globus eclipsim faciat; quoniam quæ nihil ad nos, quasi nihil profutura præteriit. Vidit enim in sancto Spiritu non illas marcescentis jam sapientiæ vanitates sequendas, quæ rebus inexplicabilibus mentem nostram occupant, luduntque operam; sed ea potius describenda, quæ ad virtutis spectarent profectum.

CAPUT III.

Animantibus inditam Dei verbo generationis legem in specierum successionibus perseverare. Minime negandam naturæ eorum, quæ genita sunt, veritatem: at homini belluinam imitari vitam, flagitiosum esse. Demum sequitur vitiorum quorumdam certis animalibus familiarium atque adeo fugiendorum expositio.

IX. Inhæreamus igitur propheticis dictis, nec Spiritus sancti quasi vilia despectui habeamus alloquia. Producat, inquit, terra animam viventem pecorum et bestiarum et reptilium. Quid argumentamur alia, ubi evidenter creaturarum terrestrium natura formatur. Currit enim in constitutione mundi per omnem creaturam Dei Verbum; ut subito de terris omnia, quæ statuit Deus, animantium genera producantur, et in futurum lege præscripta, secundum genus sibi, similitudinemque universa succedant, ut leo leonem generet, tigris tigridem, bos bovem, cygnus cygnum, aquila aquilam. Semel præceptum in perpetuum

inolevit naturæ. Et ideo ministerii sui obsequium præbere terra non desinit; ut priscæ animantium species reparabili generis successione in novas reparentur ætates.

X. Sed vis ad usum hominis derivare quæ genita sunt? Noli veritatem unicuique generi naturæ propriæ denegare, et multo magis ea ad gratiam aptabis humanam. Primum quia omnia genera pecorum, bestiarum, ac piscium in alvum natura prostravit; ut alia ventre repant; alia, quæ pedibus sustinentur, demersa magis quadrupedi corporis gressu, et velut afflixa terris videas esse, quam libera. Siquidem cum erigendi se non habeant facultatem, de terra victum requirunt, et ventris in quem deflectuntur, solas sequuntur voluptates. Cave, o homo, pecudum more curvari. Cave ne in alvum te non tam corpore, quam cupiditate deflectas. Respice corporis tui formam, et speciem congruentem celsi vigoris assume. Sine sola animalia prona pascantur. Cur te in edendo sternis ipse, quem natura non stravit? Cur eo delectaris, in quo naturæ injuria est? Cur noctes et dies cibo intentus, pecorum more terrena depasceris? Cur illecebris corporalibus deditus, ipsum te inhonoras, dum ventri atque ejus passionibus deservis? Cur intellectum tibi adimis, quem tibi Creator attribuit? Cur te jumentis comparas, a quibus te voluit Deus segregari dicens: « Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est » intellectus[1]? » Aut si te edacitas equi intemperantiaque delectat, et adhinnire ad fœminas voluptati est, delectet in freno maxillas tuas camoque constringi. Si crudelitas te pascit; ferarum hæc rabies est, quæ propter sævitiam trucidantur; vide ne in te quoque crudelitatis tuæ vertatur immanitas.

XI. Piger asinus, et expositus ad prædam, sensuque tardior quid aliud docet, nisi vos vivaciores esse debere; nec

[1] Psal. XXXI, 9.

desidia corporis animique pigrescere, confugere ad fidem, quæ onera gravia allevare consueverit?

XII. Fraudulenta vulpes foveis se latibulisque demergens, nonne incidio est infructuosum esse animal, odioque dignum propter rapinam, despectu propter infirmitatem, et ideo suæ incautum salutis dum insidiatur alienæ.

XIII. Perdicem astutam, quæ aliena ova diripiat, hoc est, perdicis alterius, et corpore foveat suo : sed fraudis suæ fructum habere non posse; quia cum eduxerit pullos suos, amittit eos; quia ubi vocem ejus audierint quæ ova generavit, relicta ea ad illam se naturali quodam munere et amore conferunt, quam veram sibi matrem ovorum generatione cognoverint; significantes hanc nutricis fungi officio, illam parentis. Itaque incassum proprios fundit labores, ac fraudis suæ pretio mulctatur. Unde et Hieremias ait : « Clamavit perdix, et congregavit quæ non pe» perit[1], » id est, ova congregavit, et clamavit quasi ovans suæ fraudis effectu. Sed ludit operam; quia impenso labore alii educit, quos ipsa diuturnæ fotu sedulitatis animaverit. Hujus imitator est diabolus, qui generationes Creatoris æterni rapere contendit; et si quos insipientes et sensus proprii carentes vigore potuerit congregare, fovens eos illecebris corporalibus, ubi primum vox Christi parvulis fuerint infusa, discedunt atque ad eam se conferunt matrem, quæ pullos suos sicut avis materno amore complectitur. Congregavit enim diabolus gentiles, quos non creaverat : sed ubi in Evangelio suo vocem Christus emisit, ad eum se potissimum contulerunt, quos sub umbra alarum suarum ipse suscepit, et matri dedit Ecclesiæ nutriendos.

XIV. Leo naturæ suæ superbus ferocia aliarum ferarum generibus miscere se nescit : sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium. Qui etiam cibum fastidit

[1] Jerem. XVII, 11.

hesternum, et ipsas suæ escæ reliquias aversatur. Quæ autem se ei sociare fera audeat, cujus voci tantus naturaliter inest terror; ut multa animantium quæ per celeritatem possent impetum ejus evadere, rugientis ejus sonitu velut quadam vi attonita atque icta deficiant?

XV. Nam de pardi specie nec Scriptura siluit quod varietate coloris motus varios animæ suæ prodat. Dicit enim Hieremias: « Si mutabit Æthiops pellem suam, et pardus » varietatem suam[1]. » Non solum enim de figura, sed etiam de mobilitate furoris istud accipitur; eo quod tenebrosis et inquietis ac mobilibus infidæ mentis atque animi mutationibus decoloratus populus Judæorum boni propositi gratiam jam tenere non possit, nec ad emendationem ullam correctionemque remeare, qui semel ferinam induerit immanitatem.

CAPUT IV.

De mira indole nonnullorum animalium in vitandis sibi noxiis, atque utilibus prosequendis, et de naturalibus virtutibus, quas in illis imitari nos oporteat.

XVI. Est tamen etiam in natura quadrupedum, quod imitari nos sermo adhortetur propheticus, quo exemplo caveamus desidiam, et exiguitate vel infirmitate corporis a virtutis studio non reflectamur, neque revocemur ab ullius propositi magnitudine. Exigua est enim formica, quæ majora suis audet viribus; neque servitio ad operandum

[1] Jerem. XIII, 23.

cogitur, sed spontaneæ proposito prospicientiæ futura alimentorum subsidia sibi præstruit. Cujus ut imiteris industriam Scriptura commonet te dicens : « Confer te ad formicam, o piger, et æmulare vias ejus, et esto illa » sapientior[1]. » Illa enim nullam culturam possidet, neque eum qui se cogat habens, neque sub domino agens, quemadmodum præparat escam, quæ de tuis laboribus sibi messem recondit; et cum tu plerumque egeas, illa non indiget. Nulla sunt ei clausa horrea, nullæ impenetrabiles custodiæ, nulli inviolabiles acervi. Spectat custos, furta que prohibere non audet : aspicit sua damna possessor, nec vindicat. Nigro convectatur agmine præda per campos, fervent semitæ comitatu viantium, et quæ comprehendi angusto ore non possunt, humeris grandia frumenta truduntur. Spectat hæc dominus messis, et erubescit tam parca piæ industriæ negare compendia.

XVII. Quid autem de canibus loquar, quibus insitum est natura quadam referre gratiam, et sollicitas excubias pro dominorum salute prætendere ? Unde ad immemores beneficii, et desides atque ignavos clamat Scriptura : « Canes muti, nescientes latrare[2]. » Sunt ergo canes qui noverint latrare pro dominis, noverint sua tecta defendere. Unde et tu disce vocem tuam exercere pro Christo, quando ovile Ecclesiæ incursant lupi graves. Disce in ore tuo verbum tenere; ne quasi mutus canis commissam tibi fidei custodiam quodam prævaricationis silentio deseruisse videaris. Talis canis viator et comes Angeli est, quem Raphaël in libro prophetico non otiose sibi et Tobiæ filio adjungendum putavit, quando perrexit ut Asmodæum fugaret, firmaret copulam conjugalem[3]. » Memoris enim affectus gratia pellitur dæmonium, stabilitur conjugium. Mutæ itaque specie bestiæ sanctus Raphaël angelus Tobiæ juvenis,

[1] Prov. vi, 6. — [2] Isaï. lvi, 10. — [3] Tob. vi, 1, et xi, 9.

quem tuendum receperat, ad relationem gratiæ erudiebat affectum. Quis enim non erubescat gratiam bene de se merentibus non referre, cum videat etiam bestias refugere crimen ingrati? Et illæ impertitæ alimoniæ servant memoriam, tu non servas salutis acceptæ?

XVIII. Ursa insidians licet, ut Scriptura ait, est enim plena fraudis fera[1]; tamen fertur informes utero partus edere, sed natos lingua fingere, atque in speciem sui similitudinemque formare. Non miraris in fera tam pii oris officia, cujus naturam pietas exprimit? Ursa igitur partus suos ad sui effingit similitudinem, tu filios tuos instituere similes tui non potes?

XIX. Quid quod etiam medendi industriam non prætermisit? Siquidem gravi affecta cæde, et consauciata vulneribus mederi sibi novit herbæ cui nomen est φλομος (17), ut Græci appellant, ulcera subjiciens sua; ut solo curentur attactu. Serpens quoque pastu fœniculi cæcitatem repellit exceptam. Itaque ubi oculos obduci sibi senserit, nota remedia petit, nec fraudatur effectu. Testudo visceribus pasta serpentis, cum venenum adverterit sibi serpere, origano medicinam suæ salutis exercet : et cum sit volutabris palustribus mersa, curare se tamen proprio novit antidoto, certoque auxilio sanitatis potestates herbarum etiam ipsa scire se comprobat. Videas etiam vulpem lacrymula pinus medentem sibi, et tali remedio imminentis mortis spatia proferentem.

XX. Clamat ipse Dominus in Hieremiæ libro : « Turtur » et hirundo, agri passeres custodierunt tempora introitus » sui : populus autem meus non cognovit judicia Domini[2]. » Novit hirundo quando veniat, quando etiam revertatur. Novit etiam (18) pia avis annuntiare adventus sui testimonio veris indicium. Novit etiam formica explorare sereni-

[1] Thren. III, 10. — [2] Jerem. VIII, 7.

tatis tempora; nam cum adverterit maditatos imbre fructus suos humescere, explorato diligentius aëre quando jugem possit servare temperiem, acervos reserat suos, et de cavernis foras suis humeris exportat; ut jugi sole propria frumenta siccentur. Denique haudquaquam illis diebus omnibus rumpi de nubibus imbres videris, nisi cum fruges suas horreis propris formica revocaverit. Boves, impendente pluvia, ad præsepia se tenere noverunt. Iidem, ubi naturali sensu mutationem cœli collegerint, foras spectant, et ultra præsepia cervices extendunt suas una omnes specie, ut prodire se velle testentur. Ovis sub adventu hyemis inexplebilis ad escam insatiabiliter herbam rapit, eo quod præsentiat asperitate hyemis defuturam; ut se prius herbæ pabulo farciat, quam gelu adurente omnis herba deficiat. Echinus iste terrenus, quem vulgo hericium vocant, si quid insidiarum præsenserit, spinis suis clauditur, atque in sua se arma colligit; ut quicumque eum contingendum putaverit, vulneretur. Idemque echinus futuri providens geminas sibi respirandi vias munit; ut quando Boream flaturum collegerit, Septentrionalem obstruat; quando Noto cognoverit detergi aëris nubila, ad Septentrionalem se conferat, ut flatus declinet obvios, et e regione nocituros.

XXI. Unde dignam Domino laudem Propheta detulit, dicens: « Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti [1]. » Omnia penetrat divina sapientia, implet omnia: idque locupletius ex irrationabilium sensibus, quam ex rationabilium disputatione colligitur. Validius est enim naturæ testimonium, quam doctrinæ argumentum. Cui animanti incognitum est quemadmodum suam tueatur salutem; si virtus suppetit, resistendo; si velocitas, fugiendo; si astutia, præcavendo? Quis eas

[1] Psal. CIII, 24.

usum medendi herbarumque docuit habere notitiam? Homines sumus, et sæpe specie herbarum fallimur, et plerumque quas salubres putamus, noxias reperimus. Quoties inter dulces epulas cibus letalis irrepsit, et inter ipsas aulicorum excubias ministrorum, vitalia regum feralis esca penetravit? Feræ solo norunt odore noxia et profutura discernere : nullo prævio, nullo prægustatore carpitur herba, nec lædit. Melior enim magistra veritatis natura est. Hæc sine ullius magisterio suavitatem sanitatis nostris infundit sensibus, eadem doloris acerbitatem docet esse fugiendam. Hinc vita dulcior, hinc mors amarior. Hæc commendat leænæ catulos suos, et immitem feram materno mollit affectu. Hæc tigridis interpellat ferocitatem, et imminentem eam prædæ reflectit. Namque ubi vacuum raptæ sobolis cubile repererit, illico vestigiis raptoris insistit. At ille quamvis equo vectus fugaci, videns tamen velocitate feræ se posse præverti, nec evadendi ullum suppetere sibi posse subsidium, technam hujusmodi fraude molitur. Ubi se contiguum viderit, sphæram de vitro projicit : at illa imagine sui luditur, et sobolem putat, revocat impetum, colligere fœtum desiderans. Rursus inani specie retenta totis se ad comprehendendum equitem viribus fundit, et iracundiæ stimulo velocior fugienti imminet. Ille iterum sphæræ objectu sequentem retardat; nec tamen sedulitatem matris memoria fraudis excludit : cassam versat imaginem, et quasi lactatura fœtus residet. Sic pietatis suæ studio decepta, et vindictam amittit et sobolem.

XXII. Quod nobis Scriptura affert, quæ dicit : « Filii, » diligite patres vestros : parentes, nolite ad iracundiam » provocare filios vestros [1], » natura hoc bestiis infundit, ut catulos proprios ament, fœtus suos diligant. Nesciunt illæ odia novercalia, nec mutato concubitu parentes a so-

[1] Colos. III, 20.

bole depravantur, neque noverunt præferre filios posterioris autem negligere. Norunt pignora sua, nesciunt charitatis differentiam, odiorum incentiva, offensionum discrimina. Simplex ferarum natura est, nescit veritatis calumnias. Sic enim omnia temperavit Deus, ut quibus minus rationis daret, plus indulgeret affectus. Quæ fera pro catulis suis non ipsa potissimum se offerat morti? Quæ fera fœtus suos innumeris licet obsessa cuneis armatorum, non suis visceribus tegat? Ingruat licet telorum seges, illa tamen parvulos suos muro sui corporis septos immunes præstat periculi. Quid dicit homo qui mandatum negligit, naturam obliterat? Filius patrem despicit, pater abdicat filium; et hoc putant jus esse, ubi damnatur fœcunditas: se potius pater damnat, qui facit irritum esse quod genuit. Et hoc putatur auctoritatis esse, ubi sterilitatis natura mulctatur.

XXIII. Exsortem rationis canem esse nemo dubitaverit; tamen si sensus ejus vigorem consideres, censes eum sentiendi sagacitate vim sibi rationis asciscere. Denique quod pauci in gymnasiis constituti, qui totam in discendo vitæ longævitatem contriverint, vix potuerunt cognoscere, ut syllogismorum conjunctiones contexerent, hoc naturali canis eruditione comprehendere facile poterit æstimari. Nam ubi vestigium leporis cervive repererit, atque ad diverticulum semitæ venerit, et quoddam viarum compitum quod partes in plurimas scinditur; obiens singularum semitarum exordia, tacitus secum ipse pertractat, velut syllogisticam vocem sagacitate colligendi odoris emittens. Aut in hanc partem, inquit, deflexit, aut in illam; aut certe in hunc se anfractum contulit: sed nec istam, nec illam ingressus est viam: superest igitur ut in istam se partem sine dubitatione contulerit. Quod homines vix prolixa compositæ artis meditatione componunt, hoc canibus ex

natura suppetit; ut ante mendacium deprehendant, et postea falsitate repudiata inveniant veritatem. Nonne totos dies conferunt philosophi propositiones sibi in pulvere dividentes, qui radio sibi describunt singulas, et ex tribus cum unam earum veram esse necesse sit, duas primo interficiunt tanquam mendacio congruentes, et sic in ea quæ relicta est, vim veritatis inhærere definiunt? Quis tam tenax potest esse beneficii, et memor gratiæ? Quandoquidem pro domino etiam in latrones insilire noverunt, et extraneorum accessus prohibere nocturnos, et mori pro dominis, et commori cum dominis sint parati? Sæpe etiam necis illatæ evidentia canes ad redarguendos reos indicia prodiderunt; ut muto eorum testimonio plerumque sit creditum.

XXIV. Antiochiæ ferunt in remotiori parte urbis crepusculo necatum virum, qui canem sibi adjunctum haberet. Miles quidam prædandi studio minister cædis exstiterat : tectus idem tenebroso adhuc diei exordio in alias partes concesserat : jacebat inhumatum cadaver, frequens spectantium vulgus astabat, canis questu lacrymabili domini deflebat ærumnam. Forte is, qui necem intulerat, ut se habet versutia humani ingenii, quo versandi in medio auctoritate præsumpta fidem ascisceret innocentiæ, ad illam circumspectantis populi accessit coronam, et velut miserans appropinquavit ad funus. Tum canis, sequestrato paulisper questu doloris, arma ultionis assumpsit atque apprehensum tenuit et velut epilogo quodam (19) miserabile carmen immurmurans universos convertit in lacrymas, fidem probationi detulit, quod solum tenuit ex plurimis, nec dimisit. Denique perturbatus ille, quod tam manifestum rei indicem neque odii, neque inimicitiarum, neque invidiæ, aut injuriæ alicujus poterat objectione evacuare, crimen diutius nequivit refellere. Itaque quod

erat difficilius, ultionem persecutus est; quia defensionem præstare non potuit. Quid nos dignum nostro referimus Creatori, cujus cibo vescimur, et dissimulamus injurias, et sæpe inimicis Dei eas, quas a Deo accepimus, epulas exhibemus?

XXV. Quid agniculis simplicius, quos minusculæ parvulorum comparamus innocentiæ? Sæpe ex his in magno grege agniculus per ovilia tota vagatus errat a matre, et cum eam reperire non possit, balatu frequenti absentem citat, ut responsuræ vocem excitet, quo ad ejus sonum errabunda replicet vestigia: multis licet versetur in millibus ovium, recognoscit vocem parentis, festinat ad matrem, lactis quoque materni notos sibi fontes requirit: quamvis cibi desiderio teneatur et potus, transcurrit tamen aliena ubera gravida, licet humore lactis exundent; solam matrem requirit, solius sibi materni uberis pauperes succos significat abundare. Illa quoque inter multa agniculorum millia solum filium novit: unus plurimorum balatus, eadem species; illa tamen fœtum suum discernit a cæteris, et solum filium tacito pietatis testimonio recognoscit. Pastor errat in discretione ovium, agniculus in agnitione matris nescit errare. Pastor fallitur specie: sed ovis pietate non fallitur. Unus odor omnibus, sed tamen habet natura odorem suum domesticum, quem soboles chara speciali quadam videtur proprietate redolere.

XXVI. Habet suos usus natura, et sensus domesticos. Vix infantulo cœperunt dentes prorumpere, et jam novit sua arma tentare. Nondum catulo dentes, et tanquam habeat, ore proprio se quærit ulcisci. Nondum cervo cornua, et tamen fronte præludit, atque ea, quæ nondum expertus sit, tela minitatur. Lupus si prior hominem viderit, vocem eripit, et despicit eum tanquam victor vocis ablatæ. Idem si se prævisum senserit, deponit ferociam, non po-

test currere. Leo gallum et maxime album veretur. Caprea vulnerata dictamnum (20) petit, et de vulnere excludit sagittas. Norunt et bestiæ remedia sua. Leo æger simiam quærit, ut devoret, quo possit sanari. Leopardus capreæ agrestis sanguinem bibit, et vim langoris evitat. Omnis fera ægra canis hausto curatur sanguine. Ursus æger formicas devorat. Cervus oleæ ramusculos mandit.

XXVII. Ergo feræ norunt expetere ea quæ sibi prosint, tu ignoras, o homo, remedia tua? Tu nescis quomodo virtutem eripias adversario, ut te tanquam præventus lupus effugere non possit, ut oculo tuæ mentis ejus perfidiam deprehendas, et prior cursum verborum ejus impedias, impudentiam ejus et acumen disputationis obtundas. Quod si te ille prævenerit, vocem tibi aufert : et si obmutueris, solve amictum tuum, ut sermonem resolvas. Et si in te insurrexerit lupus, petram cape, et fugit. Petra tua Christus est. Si ad Christum confugias, fugit lupus, nec terrere te poterit. Hanc petram quæsivit Petrus, cum titubaret in fluctibus, et invenit; quia dexteram amplexus est Christi.

XXVIII. Quid dicam allio homines delectari, et illud ad escam sumere, quod et leopardus fugit? Denique sicubi allium aliquis confricandum putaverit, leopardus inde exilit, nec resistit. Cujus venenata fera odorem non potest sustinere, id tu pro cibo sumis, et visceribus infundis internis? Sed medicamento, non pro cibo · sumatur ab ægrotantibus, non ab epulantibus. Medicamentum quæris, et jejunium fugis; quasi majus aliud remedium reperire possis. Jejuni hominis sputum si serpens gustaverit, moritur. Vides quanta vis jejunii sit; ut et sputo suo homo terrenum serpentem interficiat, et merito spiritalem.

XXIX. Quantam Dominus etiam minusculis infudit

prudentiam! Turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupus, squillæ folia superjacit. Novit enim quod hujusmodi folia lupi fugere consuerint. Novit vulpecula quomodo posteritatem foveat suam: et tu ignoras, tu negligis quomodo adversum lupos nequitiæ spiritalis posteritatem vitæ hujus habeas tutiorem?

CAPUT V.

Qua ratione Dominus aliis bestiis colla breviora, aliis longiora creaverit. Ubi potissimum elephanti membra, proprietates, atque in re militari usus describuntur.

XXX. Sed revertamur ad seriem creaturæ, et consideremus qua ratione Dominus aliis bestiis angustiora colla formaverit, ut leonibus atque tigridibus, ursis quoque; aliis prolixiora, ut elephantis et camelis. Nonne evidens causa est, quia illis feris, quæ carne vescuntur, non erat opus prolixitate cervicis? Non enim in terras pascendi gratia cervicem atque ora dejiciunt: sed aut cervum invadunt, aut bovem ovemque discerpunt. Camelus vero, cum sit altior, quomodo herbis minutissimis pasceretur, nisi longiora usque ad terram colla ad usum pastionis extenderet. Itaque camelus pro ratione proceritatis suæ prolixiora colla sortitus est; equus pro ratione, bos quoque simili modo; hi enim pascuntur herbis.

XXXI. Elephantus autem etiam prominentem promuscidem habet; quia cum sit eminentior cunctis, se inclinare ad pascendum non potest. Itaque ejus colligendum cibum utitur ministerio. Ea immani bestiæ largi potus in-

fundit humorem; ideoque concava est, quo ad restinguendam tantæ belluæ sitim plenos lacus hauriat, aut collecto flumine possit inundare potantem. Cervix sane minor est quam poscat tanti corporis moles; ne ea quoque oneri magis esset quam usui. Ideoque nec genua inflectit, quia rigidioribus opus fuit cruribus, quo velut columnis tanta possit membrorum machina sustineri. Calcaneum leviter incurvat, rigent cætera pedum a summo usque ad imum. Nec sicut in ancylas (21) nos sæpe deponimus, ita se etiam bestia potest tant deflectere; meritoque non volvendi se, neque curvandi usum cum cæteris animantibus potest habere communem. Fulcitur hinc inde trabibus maximis; ut in somno aliquantulum sine periculo reflectatur, quia pes ejus nulla artuum conjunctione distinguitur. Mansuetis igitur veluti quædam fulcra eorum, quibus hic usus est, parantur ingenio: feris autem et agrestibus, quia nemo hujusmodi quibus sustentari queant fulcra substernit, hinc venit usus periculi.

XXXII. Namque arbori innixi aut costas fricant, aut in somno sese relaxant, quæ nonnunquam victa atque inflexa tanto corpore frangitur: ille vero, qui sese in eamdem refuderat, corruit, nec erigere atque elevare se potest; ibique jacens interit, aut gemitu suo proditus sternitur, dum ventre cæterisque juxta mollioribus ad vulnus patet. Nam dorsum ejus cæteraque exteriora non ulla facile solent tela penetrare. Sunt autem qui propter ebur has illis insidias parent; ut arbores eas, quibus se arbores se applicare consueverint, ex alia parte qua infrequentior usus eis sit, aliquantulum recidant, ut reflectente se elephanto, pondus membrorum ejus sustinere non possit ruinamque ejus arcessat.

XXXIII. Sed si quis ista reprehendit, reprehendat etiam altitudines ædificiorum; quia citius gravem minantur rui-

nam, et difficilius lapsa reparantur. Verum si illa aut propter pulchritudinem, aut propter speculam frequenter attollimus, hæc quoque in elephantis probare debemus, quia magnum rebus bellicis usum ministrant. Inde gens Persarum ferox bellis, valida sagittis omnique telorum jactu, quia de superioribus ad inferiora validiore nisu tela torquentur, acies eorum velut gradientibus turribus septa procedit. In mediis campis tanquam de muro dimicant; et velut in arce quadam et specula collocati spectant magis bella, quam subeunt. Ita alieni a periculo videntur, tuti molibus bestiarum. Quis enim eas adire audeat, cum desuper jaculis facile figatur, inferius elephantorum conteratur incursu? Denique cedunt illis acies et armatorum cunei, et castra illa quadrata solvuntur. Intolerabili namque impetu in hostes ruunt; ut nullo agmine bellatorum, nulla constipatione militum, nullo clypeorum retardentur objectu: velut quidam mobiles montes versantur in præliis, et ut colles alto eminent vertice, mugitus fragore omnium perturbant confidentiam. Quid his faciat pedes, quamvis lacertis validus, et manu promptus; cum sibi septus armatorum populis gradienti murus occurrat? Quid faciat eques, cum equus ejus perterrefactus tantæ bestiæ immanitate diffugiat? Quid faciat sagittarius, cum desuper ferrata virorum corpora jaculi ictum sentire non possint; bestia quoque nec nuda facile penetrabilis ferro sit, et munita loricis, obvias sine sui periculo acies secet, et conterat turmas?

XXXIV. Itaque ut immensa ædificia, ita elephanti fundamentis validioribus sustinentur; alioquin imparibus fulti pedibus, intra brevem laberentur ætatem. Nunc autem et trecentis et amplius feruntur annis vitam producere: quia omnia sibi ad magnitudinem membra conveniunt. Ideoque non distincti ut nobis, sed compacti artus sunt, quo sint

robustiores. Quam cito hominibus si diu steterint, aut velocius cucurrerint, vel jugiter ambulaverint, genua vexantur et plantæ! Conjuncta enim et articulata facilius quam concreta atque solidata aut doloris sensum, aut casum, offensionis admittunt.

XXXV. Et quid miraris, si vestiti armis timentur; quandoquidem dentibus suis tanquam naturalibus spiculis semper armati sunt? Promuscide sua quidquid involverint, frangunt: pede vero quidquid compresserint, velut quodam lapsu ruinæ ingentis exanimant. Involvunt promuscide nemora ad sui escam, et quasi quidam altissimi dracones serpentinis, quos ceperint, spiris flagellant. Plerumque eas in orbem colligunt, maxime cum de terra cibus legitur, aut potus hauritur. Documento itaque nobis sunt, quod nihil superfluum sit creatum; et tamen hæc tantæ molis bestia subjecta nobis, imperiis servit humanis.

CAPUT VI.

Belluas robustissimas ac ferocissimas homini a Creatore subditas: eisdem minutissima animalia terrori atque exitio esse. Tum paucis de serpentum utilitate disputatis, homo ad sui animæque propriæ cognitionem excitatur.

XXXVI. Etenim quoniam de hominis creatura dicturi sumus, commendationem ejus præstruere et prælibare debemus. Videbatur nihil elephantis creatura habere robustius, nihil tam terribile vel procerum, nihil tam ferum quam leones vel tigrides sunt; et hæc serviunt homini, et

naturam suam humana institutione deponunt. Obliviscuntur quod nata sunt, induunt quod jubentur. Quid multa? Docentur ut parvuli, serviunt ut infirmi, verberantur ut timidi, corriguntur ut subditi, in mores transeunt nostros; quoniam motus proprios perdiderunt.

XXXVII. Mirabilis igitur natura in maximis; mirabilis enim in excelsis Dominus, mirabilis etiam in minimis. Sicut enim non minus plana camporum, quam montium alta miramur, nec plus altitudinem cedri stupemus, quam vitis aut oleæ brevis fœcunditatem: ita non amplius miror elephantum quia procerus est, quam murem quia terribilis elephanto est. Naturæ igitur hæc potentia est, ut terribilia aliis, aliis meticulosa sint. Est enim donata prærogativa quædam singulis creaturis, ut quibusdam privilegiis propriis fulciantur. Formidabilis tauris elephantus murem timet. Leo quidem rex ferarum exiguo scorpionis aculeo exagitatur, et veneno serpentis occiditur. Eximia leonis pulchritudo comantes cervice toros excutit, vel sublato pectore attollit ora. Sed quis non miretur tam brevi scorpionis aculeo, ut incorporeum putes, ingentium corporum exire mortem?

XXXVIII. Nec hoc quisquam reprehendat, quod Creator serpentes creaturis suis, aliaque vel animantium, vel herbarum genera venenata miscuerit. Nata sunt enim hæc ad correptionem nostram, non ad deformationem. Nam quæ ignavis, aut infirmis, aut impiis plerumque offensioni atque terrori sunt, aliis usui ita sunt hæc, ut pædagogi parvulis. Amari videntur, acerbi et molesti, formidabiles verbere, libertatem lasciviendi negant, necessitatem disciplinæ exigunt, pueriles animos, ne luxu defluant, terrore constringunt; ideoque horum austeritate frugi evadunt, sobrii, continentes, laudi magis quam ludo dediti. Vides quid terribilia ista flagella proficiant? Sic et serpentes fla-

gella sunt eorum quibus infirma animi ætas, et quædam pucrilis mentis est virtus; cæterum fortioribus nocere non possunt. Denique confidenti in Domino dictum est: « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem [1]. » Paulum momordit vipera, et putabant eum quasi peccatorem vix de naufragio servatum, veneno esse moriturum: sed posteaquam inviolabilis mansit, excussa in ignem vipera, plus apud intuentes venerationis invenit. Sed et ipse Dominus ad omnes ait: « Qui crediderit, et baptizatus fuerit, hic sal» vus erit: qui vero non crediderit, damnabitur [2]. » Signa autem credentium hæc dixit fore, ut serpentes manu mulceant, venena his atque omne mortiferum, etiamsi biberint, nocere non possint. Tua igitur tibi magis incredulitas, o homo, quam venena metuenda serpentium sunt. Time igitur illa, ut saltem dum formidantur illa, ad fidem provocare te possint. Quod si Deum non times, vel ultricia perfidiæ venena formides.

XXXIX. Nunc quoniam et elephantos vides tibi subditos, et leones esse subjectos; nosce te ipsum, o homo quod non, ut ferunt, Apollinis Pythii, sed Salemonis sancti est, qui ait: « Nisi scias te, formosa in mulieribus [3], » quanquam multo antea Moyses in Deuteronomio scripserit: « Attende tibi, o homo. Attende tibi [4], » ait lex. Et Propheta ait: « Nisi scias te. » Cui hoc dicit? « Formosa, » inquit, in mulieribus. » Quæ est pulchra in mulieribus, nisi anima, quæ in utroque sexu præstantiam possidet pulchritudinis? Et merito decora est, quæ non terrena sed cœlestia, non corruptibilia sed incorrupta desiderat, in quibus decus perire non soleat. Corporalia enim omnia processu ætatis, aut ægritudinis inæqualitate marcescunt. Huic attende, dicit Moyses, in qua tu totus es, in qua me-

[1] Psal. xc, 13. — [2] Marc. xvi, 16. — [3] Cant. i, 7. — [4] Deut. iv, 9.

lior tui portio est. Denique interpretatus est Dominus quis sis tu, dicens : « Attendite vobis a falsis prophetis[1]; » isti enim animam debilitant, mentem subruunt. Non igitur caro tu es. Quid enim est caro sine animæ gubernaculo, mentis vigore ? Caro hodie sumitur, cras deponitur. Caro temporalis, anima diuturna. Caro amictus est animæ, quæ se induit quodam corporis vestimento. Non igitur tu vestimentum es, sed qui vestimento uteris. Ideo tibi dicitur; ut expolians veterem hominem cum actibus ejus, novum induas [2], qui non in corporis qualitate, sed in spiritu mentis, et agnitione renovatur. Non, inquam, caro es tu; neque enim carni dicitur: « Templum enim Dei » sanctum est, quod estis vos; » et alibi : « Templum Dei » vos estis, et Spiritus sanctus habitat in vobis [3] : » sed renovatis dicitur et fidelibus, in quibus permanet Spiritus Dei. In carnalibus autem non permanet, quia scriptum est: « Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis; quo» niam carnes sunt [4]. »

[1] Matth. VII, 15. — [2] Colos. III, 10. — [3] 2 Cor. III, 16, 17, et VI, 19. — [4] Gen. VI, 3.

CAPUT VII.

Hominis creationem a consideratione Creatoris auspicatur. Filium Patris imaginem esse, necnon inter eos unitatem distinctionemque inveniri demonstrat. Denique hominem ut cognoscat unde oriatur, cujusve imaginem, et in qua parte eam gerat, admonet.

XL. Sed ipsius creationis nostræ seriem consideremus. « Faciamus, inquit, hominem ad nostram imaginem, et » et ad similitudinem nostram [1]. » Quis hoc dicit? Nonne Deus, qui te fecit? Quis est Deus? Caro, an Spiritus? Non caro utique, sed Spiritus, cujus similis caro esse non potest; quia ipse incorporeus et invisibilis est, caro autem comprehenditur et videtur. Cui dicit? Non sibi utique, quia non dicit: « Faciam, » sed, « Faciamus. » Non Angelis; quia ministri sunt: servi autem cum domino, et opera cum auctore non possunt operationis habere consortium: sed dicit Filio; etiamsi Judæi nolint; etiamsi Ariani repugnent. Sed et Judæi conticescant, et Ariani cum suis parentibus obmutescant, qui dum unum a consortio divinæ operationis excludunt, plures inserunt; et prærogativam, quam Filio negant, servulis donant.

XLI. Sed esto; ut adminiculo servulorum ad operandum Deus vobis indiguisse videatur. Si operatio communis est cum Angelis Deo, numquid Deo et Angelis imago communis est? Numquid Angelis diceret: « Faciamus hominem » ad nostram imaginem, et ad similitudinem nostram? » Sed

[1] Gen. I, 26.

quid sit imago Dei audi dicentem: « Qui eripuit nos, inquit, de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum » Filii claritatis suæ, in quo habemus redemptionem, remis» sionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, et primo» genitus universæ creaturæ [1]. » Ipse est imago Dei Patris, qui semper est, et erat in principio. Denique imago est qui dicit : « Philippe, qui videt me, videt et Patrem [2]. » Et quomodo tu, cum imaginem vivam Patris viventis videas, dicis : « Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in » Patre, et Pater in me est [3]? » Imago Dei virtus est, non infirmitas : imago Dei sapientia est, imago Dei justitia est : sed sapientia divina est, et sempiterna justitia. Imago Dei est solus ille, qui dixit : « Ego et Pater unum sumus [4]; » ita habens similitudinem Patris, ut Divinitatis, et plenitudinis habeat unitatem. Ubi dicit, « Faciamus, » quomodo inæqualitas ? Cum iterum dicat, « Ad similitudinem nos» tram, » ubi est dissimilitudo? Sic et in Evangelio ubi dicit: « Ego et Pater, » utique non una persona est : ubi autem ait, « Unum sumus, » nulla est discrepantia Divinitatis, aut operis. Non igitur in utroque una persona, sed una substantia est. Et bene addidit, « Sumus; » quia semper esse divinum est, ut coæternum credas, quem putabas dissimilem esse. Æternus est enim, de quo dicit Moyses : « Qui est misit me [5]. » Pulchre etiam illud præmisit : « Ego » et Pater. » Nam si Patrem præmisisset, tu minorem Filium judicares : sed præmisit Filium, quem non convenit credi Patre superiorem. Adjunxit « Patrem, » ut advertas Deum Patrem et Filium ejus ordinis præjudicio non teneri.

XLII. « Attende, inquit, tibi soli [6]. » Aliud enim sumus nos, aliud sunt nostra, aliud quæ circa nos sunt. Nos sumus, hoc est, anima et mens : nostra sunt corporis mem-

[1] Colos. I, 13-15. — [2] Joan. XIV, 9. — [3] Ibid. 10. — [4] Id. X, 30. — [5] Exod. III, 14. — [6] Deut. IV, 9.

bra et sensus ejus : circa nos autem pecunia est, servi sunt, et vitæ istius apparatus. Tibi igitur attende, et te ipsum scito, hoc est, non quales lacertos habeas, non quantam corporis fortitudinem, non quantas possessiones, quantam potentiam, sed qualem animam ac mentem, unde omnia consilia proficiscuntur, ad quam operum tuorum fructus refertur. Illa est enim plena sapientiæ, plena pietatis atque justitiæ; quoniam omnis virtus a Deo est. Cui dicit Deus : « Ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos [1]. » Illa anima a Deo pingitur, quæ habet in se virtutum gratiam renitentem, splendoremque pietatis. Illa anima bene picta est, in qua elucet divinæ operationis effigies. Illa anima bene picta est, in qua est splendor gloriæ, et paternæ imago substantiæ. Secundum hanc imaginem, quæ refulget, pictura pretiosa est. Secundum hanc imaginem Adam ante peccatum : sed ubi lapsus est, deposuit imaginem cœlestis, sumpsit terrestris effigiem. Sed fugiamus hanc imaginem, quæ intrare civitatem Dei non potest, quia scriptum est : « Domine, in » civitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges [2]. » Et non intrat indigna imago, et quæ intraret, excluditur; quia « Non intrabit, inquit, in eam omne commune, et » faciens execrationem et mendacium [3] : » sed ille intrabit in eam, cujus in fronte Agni nomen scriptum est.

XLIII. Anima igitur nostra ad imaginem Dei est. In hac totus es, homo ; quia sine hac nihil es, sed es terra, et in terram resolveris. Denique ut scias quia sine anima caro nihil est : « Nolite, inquit, timere eos, qui possunt cor- » pus occidere, animam autem non possunt [4]. » Quid igitur in carne præsumis, qui nihil amittis, si carnem amiseris? Sed illud time, ne animæ tuæ defrauderis auxilio. Quam enim dabit homo commutationem pro anima sua,

[1] Isaï. XLIX, 16. — [2] Psal. LXXII, 20. — [3] Apoc. XXI, 27. — [4] Matth. X, 28.

in qua non exigua sui portio, sed totius humanæ universitatis substantia est? Hæc est per quam cæteris ferarum aviumque dominaris animantibus: hæc est ad imaginem Dei, corpus autem ad speciem bestiarum. In hac pium divinæ imitationis insigne; in illo cum feris ac belluis vile consortium.

CAPUT VIII.

Ut pressius intelligatur ubi divina similitudo resideat, corporis et animæ dotes examinantur. Ostenditur totum hominem animæ vocabulo designari. Qui Dei imaginem fuco, crudelitate, perfidia obliterant, objurgantur. Sub hæc exhortatio ad vigilantiam contra vitia, et pauperum ac divitum inter se comparatio caput absolvit.

XLIV. Sed tractemus limatius quid sit ad imaginem Dei. Caro numquid ad imaginem Dei est? Ergo in Deo terra est; quia caro terra est. Ergo corporeus Deus. Ergo infirmus ut caro, passionibusque subjectus. Et forte caput tibi videatur similitudinem Dei, quia eminet: aut oculi, quia intuentur: vel aures, quia audiunt. Si altitudinem spectes, num proceri videmur, quia paululum vertice eminemus a terris? Sed ideo non pudet, eo nos similes Dei dici, quia serpentibus cæterisque reptantibus, aut quia damulis, atque ovibus, et lupis celsiores sumus? Et quantum in ea parte cameli nobis atque elephanti proceriores sunt? Obtutus est quidem præstans, spectare elementa mundi, cogoscere quæ nullus annuntiet, sed tuus deprehendat

aspectus : verum hoc ipsum quantum est quod videmus; ut eo ad similitudinem Dei nos esse dicamus, qui omnia videt, spectat omnia, latentes deprehendit affectus, scrutatur cordis occulta? Non pudet hoc dicere ; cum ipse me totum videre non possim? Quod ante pedes est, video; quod a tergo est, videre non possum. Cervicem meam nescio, non novi occipitium, renes meos videre non possum. Similiter quantum est quod audivimus ; cum id quod paululum distet, videre et audire non possim? Si interjecti parietes sint, impeditur aspectus, impeditur auditus. Deinde corpus nostrum uno in loco hæret, angusto includitur spatio. Omnes feræ latiores sunt homine, omnes etiam velociores.

XLV. Non ergo caro potest esse ad imaginem Dei, sed anima nostra, quæ libera est, et diffusis cogitationibus atque consiliis huc atque illuc vagatur, quæ considerando spectat omnia. Ecce nunc sumus in Italia, et cogitamus ea, quæ ad orientales aut occidentales partes spectare videntur, et cum illis versari videmur, qui in Perside sunt constituti, et illos videmus, qui degunt in Africa, si quos cognitos nobis ea terra susceperit : sequimur proficiscentes, inhæremus peregrinantibus, copulamur absentibus, alloquimur separatos, defunctos quoque ad colloquium resuscitamus, eosque ut viventes complectimur et tenemus, et vitæ officia his usumque deferimus. Ea igitur est ad imaginem Dei, quæ non corporeo æstimatur, sed mentis vigore : quæ absentes videt, transmarina visu obit, percurrit aspectu, scrutatur abdita, huc atque illuc uno momento sensus suos per totius orbis fines et mundi secreta circumfert : quæ Deo jungitur, Christo adhæret, descendit in infernum, atque ascendit, libera versatur in cœlo. Denique audi dicentem : « Nostra autem conversatio in cœlis est[1]. »

[1] Philip. III, 20.

Non est ergo ad imaginem Dei, in qua Deus semper est? Sed audi quia ad imaginem est Dei. Dicit enim Apostolus: « Nos itaque omnes, revelata facie, gloriam Dei speculantes ad eamdem imaginem reformamur a gloria in gloriam, sicut a Domini Spiritu[1]. »

XLVI. Quia igitur cognovimus animam esse ad imaginem Dei, nunc consideremus utrum de anima potuerit dici: « Faciamus hominem ad imaginem. » Sed audi et istud, quia anima nomine hominis nuncupatur. Scriptum est enim in Genesi: « Filii autem Joseph qui facti sunt ei in Ægypto, animæ novem. Omnes ergo animæ quæ intraverunt cum Jacob in Ægyptum septuaginta quinque[2]. » Et multo aptius anima vel homo latine, vel græce ἄνθρωπος dicitur; alterum ab humanitate, alterum ab intuendi habens vivacitate, quæ magis animæ, quam corpori convenire non dubium est. Cui rei etiam illud jure concurrit dictum in Threnis Hieremiæ: « Bonus est Dominus sustinentibus eum, animæ quæ quærit eum[3]. » De hominibus dixit, et animam adjiciendam putavit. Melius enim quærit ista si sola sit, abducens se a corporis cœno, et a cupiditate carnali. Ipsa est ad imaginem Dei conformis Domini Jesu. Qui autem conformes Filii Dei, sancti sunt. Sic enim legimus, dicente Paulo: « Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia concurrunt in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt Sancti: quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos et vocavit: et quos vocavit, hos et justificavit: quos autem justificavit, hos et clarificavit[4]. » Utrum igitur secundum corpus, an secundum animam justificatio tibi conferri videatur, quæso respondeas. Sed

[1] 2 Cor. III, 18. — [2] Gen. XLVI, 27. — [3] Thren. III, 25. — [4] Rom. VIII, 28-30

dubitare non potes, cum justitia unde justificatio derivata est, mentis utique non corporis sit.

XLVII. Pictus es ergo, o homo, et pictus a Domino Deo tuo. Bonum habes artificem atque pictorem. Noli bonam delere picturam, non fuco, sed veritate fulgentem, non cera expressam, sed gratia. Deles picturam, mulier, si vultum tuum materiali candore oblinas, si acquisito rubore perfundas. Illa pictura vitii, non decoris est : illa pictura fraudis, non simplicitatis est : illa pictura temporalis est, aut pluvia, aut sudore tergitur : illa pictura fallit et decipit; ut neque illi placeas, cui placere desideras, qui intelligit non tuum, sed alienum esse quod placeas; et tuo displiceas auctori, qui videt opus suum esse deletum. Dic mihi, si supra artificem aliquem inducas alterum, qui opus illius superioris novis operibus obducat, nonne indignatur ille, qui opus suum adulteratum esse cognoverit? Noli tollere picturam Dei, et picturam meretricis assumere, quia scriptum est : « Tollam ergo membra » Christi, et faciam membra meretricis? Absit[1]. » Quod si quis adulterat opus Dei, grave crimen admittit. Grave est enim crimen, ut putes quod melius te homo, quam Deus pingat. Grave est, ut dicat de te Deus : « Non agnosco colores meos, non agnosco imaginem meam, non agnosco vultum, quem ipse formavi, rejicio ego quod meum non est. Illum quære, qui te pinxit : cum illo habeto consortium : ab illo sume gratiam, cui mercedem dedisti. » Quid respondebis?

XLVIII. Quod si grave est adulterare opus Dei, quid de illis dicemus, qui interficiunt opus Dei, qui humanum sanguinem fundunt, qui vitam, quam Deus donavit, extorquent, qui dicunt : « Tollamus justum, quia inutilis est nobis? » Unde bene lectum est hodie : « Vulpes foveas habent,

[1] 1 Cor. vi, 15.

» et volucres cœli nidos ubi requiescant : Filius autem ho-» minis non habet ubi caput suum reclinet[1]. » Vulpes ergo se abscondit in fovea, avis se tuetur in nido : homo non absconditur in fovea, sed decipitur. Fovea vero os hominis est, fovea alta pectus est hominis, ubi sunt noxia et fraudulenta consilia, malæ cogitationes. Tu ambulas, et alius tibi foveam parat. In medio laqueorum ambulas, quos absconderunt tibi in via inimici tui. Omnia ergo circumspice, ut effugias sicut damula de retibus, et sicut avis de laqueo. Damula retia aspectus vivacitate declinat : avis devitat laqueos, si ad superiora se conferat, et terrena supervolet. In superioribus enim nemo tendit retia, laqueum nullus abscondit. Ideo cujus conversatio in supernis est, hujus non solet in prædam venire captura. Sed quid miraris si homo decipitur ab homine, quando Filius hominis, ubi requiesceret, non habebat? Et ille quidem talem hominem fecit, in quo caput suum reclinaret. Sed posteaquam in pectore nostro non requies proximi cœpit esse, sed fovea; posteaquam alter alteri nectere cœpit insidias, quem juvare deberet, caput suum Christus avertit a nobis : sed postea tamen maluit illud morti offerre pro nobis. Noli igitur esse fraudulentus, crudelis, immitis; ut in te Christus caput reclinet.

XLIX. Denique cum fecisset piscium belluas, cum fecisset ferarum genera et bestiarum, non requievit : requievit autem posteaquam hominem ad imaginem suam fecit. In quo requiescat, audi dicentem : « Supra quem re-» quiescam, nisi super humilem et quietum, et trementem » verba mea[2]? » Esto ergo humilis et quietus, ut in tuo Deus requiescat affectu. Qui non requievit in bestiis, multo magis non requiescet in pectore bestiali. Sunt enim animi bestiales, sunt feræ forma hominum indutæ, de quibus

[1] Matth. VIII, 20. — [2] Isaï. LXVI, 2.

dicit Dominus : « Attendite vobis a falsis prophetis, qui ve- » niunt ad vos in vestitu ovium, intus autem sunt lupi ra- » paces[1]. » In his ergo non requievit Deus : sed requievit in moribus humanis, quos fecit Deus ad imaginem suam et similitudinem, quando fecit virum, qui non debet velare caput suum, quoniam imago et gloria est Dei. Hujus viri animæ dicit : « Ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos[2]. » Non dixit : « Pinxi ventrem tuum : » non dixit : « Pinxi inferiora tua : » sed dixit : « Pinxi muros tuos, » valida se asserens homini murorum dedisse præsidia, ut si pervigil speculator in portis sit, obsidionis possit periculum propulsare. Dicit itaque : « Non tibi voluptates dedi, non illecebras cupiditatum, non incentiva luxuriæ, non alieni decoris concupiscentiam : sed dedi tibi fundamenta muralia, dedi tibi turrium excelsa fastigia, in quibus constitutus expugnari ab hoste non metuas, nec ingruentium legionum terribilia licet tentamenta formides. » Denique habes in Esaïa, quia justi anima dicit, vel Ecclesia : « Ego civitas munita, » ego civitas obsessa[3] : » munita per Christum, obsessa per diabolum. Sed non debet obsidionem vereri, cui Christus adjutor est. Munitur enim gratia spirituali, et sæcularibus periculis obsidetur. Unde et in Canticis habes dictum : « Ego murus, et ubera mea turres[4]. » Murus est Ecclesia, turres ejus sunt sacerdotes, quibus abundat et de naturalibus verbum, et de moralibus disciplina.

L. Cognosce ergo te, decora anima; quia imago Dei es. Cognosce te, homo; quia gloria es Dei. Audi quomodo gloria. Propheta dicit : « Mirabilis facta est cognitio tua ex » me[5], » hoc est, in meo opere tua mirabilior est facta majestas, in consilio hominis tua sapientia prædicatur. Dum me intueor, quem tu in ipsis cogitationibus occultis et in-

[1] Matth. VII, 15. — [2] Isaï. XLIX, 16. — [3] Id. XXVII, 3. — [4] Cant. VIII, 10. — [5] Psal. CXXXVIII, 6.

ternis affectibus deprehendis, scientiæ tuæ agnosco mysteria. Cognosce ergo te, o homo, quantus sis, et attende tibi; ne quando, laqueis implicatus diaboli, fias præda venantis; ne forte in fauces tetri illius leonis incurras, qui rugit et circuit quærens quem devoret. Attende tibi; ut consideres quid in te intret, quid ex te exeat. Non de cibo dico, qui absorbetur et egeritur, sed de cogitatione dico, de sermone assero. Non in te intret alieni tori concupiscentia, non irrepat in tuam mentem, non rapiat oculus tuus transeuntis fœminæ pulchritudinem, animus non includat, non sermo tuus tentamentorum machinas nectat, non in dolo prodat, non maledico proximum aspergat opprobrio. Venatorem te fecit Deus, non expugnatorem, qui dixit: « Ecce » ego mitto venatores multos[1]: » venatores non criminis, sed absolutionis; venatores non culpæ utique, sed gratiæ. Piscator Christi est, cui dicitur: « Amodo eris homines » vivificans[2]. » Sic mitte retia tua, sic mitte oculos tuos, sic mitte sermones tuos, ut nullum opprimas, sed alleves fluctuantes. Attende, inquit, tibi[3]. Sic sta, ne cadas: sic curre, ut ad bravium pervenias: sic certa, ut sæpe decernas; quia legitimo debetur corona certamini. Miles es, hostem diligenter explora, ne tibi nocturnus irrepat: athleta es, manibus adversario propior esto, quam vultu; ne oculum feriat tuum. Liber obtutus sit, argutus incessus, ut irruentem effundas, cedentem occupes, vulnus vigilanti aspectu exeas, forti congressu repellas. Quod si fueris vulneratus, attende tibi, curre ad medicum, quære remedium pœnitentiæ. Attende tibi; quia carnem habes, quæ cito labitur: veniat tibi bonus animarum medicus sermo divinus, aspergat tibi oracula Domini tanquam medicamenta salubria. Attende tibi; ne fiat verbum absconditum in corde tuo iniquum; serpit enim sicut venenum, et

[1] Jerem. XVI, 16. — [2] Luc. V, 10. — [3] Eccli XXVIII, 30.

letalia infert contagia. Attende tibi, ne obliviscaris Deum, qui fecit te, ne nomen ejus in vanum accipias.

LI. Attende tibi, lex dicit, ne cum manducaveris, et satiatus fueris, et domos ædificaveris, et habitare cœperis, et pecoribus tuis repletus fueris, et auro et argento abundaveris, et omnibus quæcumque tibi fuerint, in multitudine exaltes te corde, et obliviscaris Dominum Deum tuum [1]. Quid enim habes, o homo, quod non accepisti? Nonne hæc omnia sicut umbra prætereunt? Nonne domus tua hæc pulvis est et ruina? Nonne hæc omnia falsa? Nonne sæculi hujus thesaurus vanitas est? Nonne tu ipse es cinis? Respice in sepulcra hominum, et vide quid ex te nisi cinis et ossa remanebunt, hoc est, ex corpore tuo: respice, inquam, et dic mihi quis ibi dives, quis pauper sit? Discerne inopes ac potentes. Nudi omnes nascimur, nudi morimur. Nulla discretio inter cadavera mortuorum; nisi forte quod gravius fœtent divitum corpora distenta luxurie. Quem audisti pauperem cruditate defunctum? Prodest illi inopia sua: exercet corpus, non opprimit. Nec tamen audivimus justum derelictum, et semen ejus quærens panem; quoniam qui bene operatur in terra sua, abundat alimentis. Attende ergo tibi, dives; quia et tu carnem portas sicut pauper.

LII. Attende tibi, pauper, quia anima tua pretiosa est: et si caro mortalis, diuturna anima: et si tibi deest pecunia, non deest gratia: et si non est domus ampla, non diffusa possessio, cœlum patet, terra libera est. Omnibus in commune elementa donata sunt, patent æque divitibus atque pauperibus ornamenta mundi. Numquid pulchriora pretiosissimarum domorum aurata laquearia, quam cœli facies stellis insignita fulgentibus? Numquid latiora divitum rura, quam spatia terrarum? Unde ad eos, qui domum ad

[1] Deut. VIII, 12-14.

domum, et villam ad villam jungunt, dictum est : « Numquid soli habitabitis super terram [1]. » Majorem domum tu habes, pauper, in qua clamas et exaudiris : « O Israël, » inquit Propheta, quam magna est domus Dei, et ingens » locus possessionis ejus! Magnus et non habet finem, altus et immensus [2]. » Domus Dei diviti est communis et pauperi; difficile est tamen divitem intrare in regnum cœlorum. Sed forte doles, quod nullum tibi auratorum lychnorum lumen refulgeat : sed multo illustrior tibi lumine circumfuso luna resplendet. De hyeme forsitan quereris, quia nulla tibi hypocausta anhelantibus ignibus vaporentur : sed habes solis calorem, qui tibi orbem terrarum temperet, et hyberno te defendat a frigore. An illos beatos putas, qui servitiorum sequentium stipantur catervis? Sed qui alienos pedes requirunt, suis uti nesciunt. Denique a paucis præceduntur, a plurimis portantur. Nisi forte illud miraris, quod abundant auro, argento, pecunia : quantis abundant vides, quantis egeant non vides. Sed eburneis lectis accumbere pretiosum putas; et non consideras pretiosiorem esse terram, quæ pauperi toros graminum sternit, in quibus dulcis requies, suavis est somnus, quem ille aurea compositus sponda, tota pervigil nocte quærit, et non capit. O quanto te ille beatiorem judicat vigilans quiescentem! Illud prætereo, quod multo est præstantius; quoniam justus, qui hic eguerit, illic abundabit : et qui hic laborem toleraverit, illic consolationem habebit : qui autem hic receperit bona, illic mercedem eorum sperare non poterit. Paupertas enim mercedem suam reservat, census absumit.

LIII. Attende ergo tibi, pauper; attende, dives; quia et in paupertate et divitiis tentamenta sunt. Ideoque Sapiens dicit : « Divitias et paupertatem ne dederis mihi [3]. » Et qua

[1] Isaï. v, 8. — [2] Baruc. III, 24, 25. — [3] Prov. xxx, 8.

ratione petierit hoc dicit; satis est enim homini habere, quod sibi sufficit. Quia divitiæ ut epulis ventrem, ita animum curis sollicitudinibusque distendunt. Ideoque petit constitui sibi quæ opus sunt et sufficientia; « Ne repletus, » inquit, mendax fiam, et dicam : Quis me videt? Aut factus pauper furtum faciam, et jurem nomine Domini [1]. » Fugienda igitur et cavenda sunt tentamenta mundi, ne pauper desperet, ne opulens insolescat. Scriptum est enim : « Cum expuleris gentes, et cœperis uti terris eorum, » ne dicas : Virtus mea et manus mea hanc mihi possessionem paravit [2]. » Sic est qui opes suas merito ascribit suo. Et ideo quasi probatus proprium non agnoscit errorem : sed longo trahit fune peccatum. Nam si credat quod accessio pecuniæ, aut fortuiti eventus, aut turpis astutiæ sit, non habet locum insolentia in quibus aut nulla laus, et inanis labor, aut cupiditas inverecunda sit modum nesciens ponere voluptati.

CAPUT IX.

De corporis humani præstantia, deque singulorum ejus membrorum conformatione, dispositione atque officiis.

LIV. Sed jam etiam de ipso hominis corpore aliqua dicenda sunt, quod præstantius cæteris decore et gratia esse quis abnuat? Nam etsi una atque eadem omnium terrenorum corporum videatur esse substantia, firmitudo et proceritas quibusdam major in bestiis : forma tamen humani

[1] Prov. xxx, 9. — [2] Deut. viii, 17.

corporis est venustior, status erectus et celsus; ut neque enormis proceritas sit, neque vilis et abjecta pauxillitas: tum ipsa habitudo corporis suavis et grata; ut neque belluina vastitas horrori sit, nec gracilitas tenuis infirmitati.

LV. Ac primum omnium cognoscamus humani corporis fabricam instar esse mundi. Siquidem ut cœlum eminet aëri, terris, mari, quæ velut quædam membra sunt mundi: ita etiam caput supra reliquos artus nostri corporis cernimus eminere, præstantissimumque esse omnium, tanquam inter elementa cœlum, tanquam arcem inter reliqua urbis mœnia. In arce hac regalem quamdam habitare sapientiam secundum propheticum dictum: « Quia oculi sapientis in » capite ejus[1]: » hanc esse cæteris tutiorem, et ex illa omnibus membris vigorem providentiamque deferri. Quid enim robur et validitas lacertorum proficiat, quid velocitas pedum; nisi capitis velut principis sui imperialis quædam adminiculetur potestas? Ex hoc enim aut destituuntur universa, aut omnia fulciuntur. Quid agat fortitudo, nisi oculo duce utatur ad prælium? Quid fuga, si desit obtutus? Carcer est totum corpus tenebroso inhorrens situ, nisi oculorum illuminetur aspectu. Quod ergo sol et luna in cœlo, hoc sunt oculi in homine. Sol et luna duo mundi lumina: oculi autem quædam in carne sidera fulgent desuper, et inferiora claro illustrant lumine, nec patiuntur noctis quibusdam nos tenebris implicari. Speculatores quidam nostri die ac nocte excubant. Nam ex sopore membris cæteris citius excitantur, et vigilantes circumspectant omnia; viciniores enim sunt cerebro, unde omnis manat usus videndi. Neque vero præpropere quisquam huc descendisse me credat, quod relicto vertice oculos prædicem, cum alienum non sit summam rem in parte laudare. Oculos

[1] Eccle. II, 14.

enim certum est esse capitis portionem. Caput itaque oculis explorat omnia, auribus occulta rimatur, cognoscit abscondita, audit quid aliis agatur in terris.

LVI. Ipse autem vertex capitis quam suavis et gratus, quam speciosa cæsaries, quam reverenda in senibus, quam veneranda in sacerdotibus, quam terribilis in bellatoribus, quam decora in adolescentibus, quam compta in mulieribus, quam dulcis in pueris! Alium sexum crinita non decet, alium tonsa non decet. Ex arboribus licet quæ humani sit gratia capitis, æstimare. In capite arboris omnis est fructus, ibi omnis est pulchritudo, illius coma nos aut a pluviis tegit, aut defendit a sole. Tolle arbori comam, tota arbor ingrata est. Quanto igitur major humani capitis ornatus est, qui cerebrum nostrum, hoc est, sedem originemque nostrorum sensuum capillis capitis munit et vestit, ne aut frigore vexetur aut æstu? Illic enim fons universorum est; et ideo ubi injuria nocet, ibi gratia præeminet.

LVII. Quid sine capite est homo, cum totus in capite sit? Cum caput videris, hominem agnoscis: si caput desit, nulla agnitio esse potest: jacet truncus ignobilis, sine honore, sine nomine. Sola ære fusa principum capita, et ducti vultus de ære vel de marmore ab hominibus adorantur. Non immerito igitur huic quasi consultori suo cætera membra famulantur, et circumferunt illud servili gestamine sicut numen, atque in sublime locatum vehunt. Unde censoria potestate quo vult dirigit quorumdam obsequia servulorum, et præcepta singulis obeunda decernit. Videas imperatori suo singula gratuito stipendio militare. Alia portant, alia pascunt, alia defendunt, vel ministerium suum exhibent: parent ut principi, ancillantur ut domino. Inde velut quædam procedit tessera, quam debeant pedes obire regionem, quæ militiæ

munia manus consummandis operibus exequantur, quam venter abstinendi vel edendi formam impositæ teneat disciplinæ.

LVIII. Huic frons libera, nudis aperta temporibus, quæ mentis habitum specie sui prodat: nunc læta, nunc tristio: nunc erecta ad severitatem, nunc ad lenitatem remissior, quæ signis forensibus internam exprimat voluntatem. Imago quædam animi loquitur in vultu, fidei basis in qua quotidie Domini nomen inscribitur et tenetur. Eam geminæ sepes superciliorum sequuntur, quæ oculis munimenta prætendunt, prætexunt gratiam; ut et venustas decoris arrideat, et diligentia protectionis assistat. Si quid enim de capite sordium decidat, aut arenæ pulvis, aut ros nebulæ, aut humescentis verticis sudor, excipitur supercilio, ne teneras offensa acie visiones mollium perturbet oculorum.

LIX. Adhærent velut quibusdam montium superciliis oculi; ut et protegente montis cacumine tutiores sint, et tanquam in summo locati, de quadam scena superiore universa prospectent. Neque enim oportebat eos humiles esse sicut aures, vel os, ipsosque narium interiores sinus. Specula enim semper ex alto est; ut advenientium catervarum hostilium explorari possit adventus, ne improviso occupent otiantem vel urbis populum vel imperatoris exercitum. Sic latronum quoque caventur incursus, si exploratores in muris, aut turribus, aut montis excelsi supercilio sint locati; ut desuper spectent plana regionum, in quibus insidiæ latronum latere non possint. In mari quoque positus si quis terræ appropinquare se conjicit, in ipsa mali fastigia, et celsa antennarum cornua voti explorator ascendit, et adhuc invisibilem reliquis navigantibus eminus terram salutat.

LX. At forte dicas: Si specula editior necessaria fuit,

cur non supra summum verticem capitis oculi constituti sunt, sicut cancris vel scarabæis in summo sunt, quibus licet nullum caput appareat, colla ac dorsa tamen cætero corpore celsiora sunt? Sed illis testa valida, nec tam tenuis membrana sicut nobis, quæ facile possit offendi, ruboque et cæteris interscindi sentibus. Aliis quoque animantibus hujusmodi species, ut possint oculos aut ad cervicem conferre, ut equi, ac boves, ac propemodum omnes feræ, aut ad alas suas, ut aves quo tuta quiete potiantur. Nobis autem in summa propemodum corporis parte constitui oculos oportuit tanquam in arce, et ab omni vel minima offensione defendi, quæ duo sibi compugnantia videbantur. Nam si in humili essent propter tutamen, munus impediretur; si in vertice, paterent ad injuriam. Itaque ne vel usui muneris aliquid detraheretur, vel aliquid ad propulsandam injuriam non prospiceretur, eo loci oculos constituit, cui supercilia desuper non minimum protectionis impertiant, subter malæ aliquantulum elevatæ haud exiguum munitionis adjungant, interiorem partem sepiant nares, exteriorem quoque frontis malarumque gibbi extuberent: et licet ossium compage connexa et æquata confinia circumvallare videantur, inter hæc medii sunt oculorum orbes, et tuti ad cavendum, et ad intuendum liberi, et decori ad gratiam, utpote in crystalli speciem refulgentes. In quorum medio pupillæ sunt, quæ videndi munus operantur. Hæ ne qua incidentis injuriæ offensione lædantur, pilis hinc inde consertis velut quodam vallo per circuitum muni·antur. Unde tutum sibi auxilium postulans Propheta ait: « Custodi me, Domine, ut pupillam oculi[1]; » ut protectionis divinæ fieret ei tam sollicita et tuta custodia, quam pupillam oculi tutissimo quodam naturæ vallo munire dignatus est. Simul quiai nnocentia et integritas levi

[1] Psal. XVI, 8.

sorde aspersa violatur, et gratiæ suæ munus amittit; et ideo prospiciendum, ne quis eam pulvis erroris oblimet, aut ulla vexet festuca peccati; quia scriptum est : « Ejice » primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere » festucam de oculo fratris tui[1]. »

LXI. Itaque propter oculos ferunt medendi periti cerebrum hominis in capite locatum, alios autem nostri corporis sensus propter cerebrum finitimo quodam esse domicilio constitutos. Initium enim nervorum et omnium sensuum voluntariæ commotionis cerebrum est, atque inde omnis eorum quæ diximus, causa manat. Initium autem arteriarum et insiti caloris, quo animantur et tepefiunt vitalia, cor esse plerique arbitrantur. Sensuum autem singulorum velut organum nervi sunt, qui velut chordæ et fides quædam de cerebro oriuntur, et per partes corporis in singula quæque officia derivantur. Ideoque mollius est cæteris cerebrum, quia omnes suscipit sensus; unde omnes nervi, et quo referunt universa, quæ vel oculus viderit, vel auris audierit, vel odor inhalaverit, vel lingua increpuerit, vel os saporis acceperit. Quod enim molle, ad compassionem aptius : quod autem durum ex aliquo rigore nervorum, ad agendum efficacius.

LXII. Præstantissimum quoque audiendi munus est, et visui suppar gratia. Ideo aures extantiores sunt; ut et ornatus decorem præferant, et excipiant omne illud quiquid de vertice sordium humorisve defluxerit; simul ut in earum sinibus vox repercussa sine offensione interiores ingrediatur anfractus. Nam nisi ita esset, quis non ad omnem fortioris sonum vocis attonitus redderetur; cum inter ipsa subsidia frequenter improviso ictus clamore nos obsurdescere sentiamus? Tum velut quædam propugnacula videas prætendere adversus frigoris asperitatem, calorisque fla-

[1] Matth. VII, 5.

grantiam; ut neque frigus penetret ductus patentes, neque nimius adurat æstus. Sinuatio autem interiorum aurium modulandi quemdam numerum præstat et disciplinam. Siquidem per anfractus aurium quidam rythmus efficitur, et modulis quibusdam ingressæ sonus vocis exprimitur. Tenaces præterea sermonis accepti ipsos esse anfractus aurium usus ipse nos docet. Siquidem velut in concavis montium, vel in recessu rupium, vel in anfractu fluminum vox auditur dulcior, et responsa suavia referens echo resultat. Ipsæ quoque sordes aurium non inutiles quæ ligant vocem: ut tenacior ejus in nobis et memoria sit et gratia.

LXIII. De naribus autem quid loquar, quæ bivio et procero foramine antrum quoddam recipiendis odoribus præstant; ut non perfunctorie odor transeat, sed diutius inhæreat naribus, et earum ductu cerebrum, sensusque despacat? Ideo diutius odor fragrat acceptus, quam sermo resonat, aut visus apparet. Plerumque quod momento brevi fueris odoratus, toto die tibi spirat in naribus. Per eas quoque purgamenta capitis defluunt, et sine fraude atque offensione alia corporis derivantur.

LXIV. Est etiam non mediocris sensus in tactu, atque in eo voluptas gratissima, sincerumque judicium. Plerumque enim tactu probamus, quæ oculis probare non possumus.

LXV. Postremum quoque officium est oris aut linguæ, quod tamen omnibus vires ministrat. Nam neque oculi vigorem videndi haberent, nisi virtutem substantiæ corporalis acciperent, quæ cibo defertur et potu; neque aures audiendi, aut nares odorandi, aut manus tangendi, nisi corpus omne confortetur alimentis. Deficimus enim viribus, nisi eas cibi competentis assiduitate reparemus. Denique confecti fame nullis oblectantur sensuum voluptatibus; sed quasi exsortes eorum delinimenta non sentiunt.

LXVI. Quid ego describam dentium vallum, quo cibus conficitur, et plenæ fit vocis expressio? Quæ sine dentibus alimonia delectaret? Denique ævi maturos plerumque cernimus hoc ipso citius senescere, quod amissis dentibus nullam possint cibi virtutem validioris assumere. Ideo muta infantia, quia non habet adhuc organum vocis.

LXVII. Linguæ quoque non solum in loquendo, sed etiam in edendo munus pretiosissimum est. Ea enim velut plectrum loquentis, et quædam edentis est manus, quæ defluentem cibum dentibus suggerit et ministrat. Vox quoque aëris quodam remigio vehitur, et per inane portatur, eademque vis quæ aërem verberat, nunc commovet, nunc demulcet audientis affectum, iratum mitigat, fractum erigit, solatur dolentem. Sit igitur nobis canorum commune cum avibus. Sed apud quem quo sono vocis utatur, quod est rationabile, non potest cum omnibus animantibus irrationabilibus scilicet esse commune. Nam et ipsi sensus communes nobis sunt cum animantibus cæteris : sed tamen non eadem his cæteræ animantes industria utuntur. Erigit bucula ad cœlum oculos, sed quid spectet ignorat. Erigunt feræ, erigunt aves, omnibus est liber aspectus : sed soli inest homini eorum quæ aspicit affectus interpres. Spectat oculis ortus obitusque signorum, videt ornamentum cœli, miratur stellarum orbes, fulgores quoque diversos intelligit singulorum, quando hesperus surgat, quando lucifer : cur ille vespertinus, hic matutinus irradiet : quos motus orion habeat, quos luna defectus : quemadmodum sol suos norit occasus, circuitus quoque cursus sui solemnitate custodiat. Audiunt quoque animantes cæteræ, sed quis præter hominem audiendo cognoscit? Secreta sapientiæ solus homo ex omnibus generibus quæ in terris sunt, auditu et meditatione et prudentia colligit, qui potest dicere : « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. » Hoc est pre-

tiosissimum, quod homo divinæ vocis sit organum, et corporalibus labiis exprimit cœleste oraculum, sicut illud est: « Clama. Quid clamabo? Omnis caro fœnum[1]. » Accepit quod diceret, et clamavit. Sibi habeant prudentiam suam qui cœli terrarumque spatia radio describunt. Sibi habeant intellectum suum, de quo dicit Dominus: « Et intellectum » prudentium reprobabo[2]. » Neque numeros orationis ac modos, et modulos musicæ sapientiæ constituam in loco: sed eam sapientiam definio, de qua dicit Propheta: « In- » certa et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi[3]. »

LXVIII. Quid autem loquar de osculo oris, quod pietatis et charitatis est pignus? Osculantur se et columbæ, sed quid ad humani osculi venustatem, quo amicitiæ insigne humanitatisque præfulget, in quo plenæ charitatis fidelis exprimitur affectus? Unde et Dominus velut prodigii genus in proditore condemnans ait: « Juda, osculo Filium hominis » tradis[4]? » hoc est, « Charitatis insigne convertis ad signum proditionis et infidelitatis indicium? Pacis hoc pignore uteris ad officium crudelitatis? Bestiali » igitur oris obsequio inferentem potius necem, quam charitatis fœdera deferentem divinæ arguit vocis oraculo. Illud quoque præcipuum, quod soli homines ore exprimimus, quæ corde sentimus. Itaque cogitationes tacitæ mentis, oris sermone signantur. Quid est igitur os hominis; nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula verborum, promptuarium voluntatis? Absolvimus velut quamdam humani corporis regiam, in qua sit licet quædam quantitas portionis, forma tamen universitatis est.

LXIX. Sequitur guttur per quod totius corporis vitale commercium, et spiritus hujus commeatus infunditur. Succedunt brachia, et validi lacertorum tori, validæ ad operandum manus, et procerioribus digitis habiles ad te-

[1] Isaï. XL, 6. — [2] I Cor. XIX, 19. — [3] Psal. L, 8. — [4] Luc. XXII, 48.

nendum. Hinc aptior usus operandi, hinc scribendi elegantia, et ille calamus scribæ velociter scribentis, quo divinæ vocis exprimuntur oracula. Manus est quæ cibum ori ministrat: manus est quæ præclaris enitet factis, quæ conciliatrix divinæ gratiæ sacris infertur altaribus, per quam offerimus et sumimus sacramenta cœlestia : manus est quæ operatur pariter atque dispensat divina mysteria, cujus vocabulo non dedignatus est se Dei Filius declarari, dicente David : « Dextera Domini fecit virtutem, dextera » Domini exaltavit me[1]. » Manus est quæ fecit omnia, sicut dixit Deus omnipotens : « Nonne manus mea fecit hæc om» nia[2]? » Manus est totius corporis propugnaculum, capitis defensatrix. Quæ cum sit loco inferior, totum verticem comit, et honesto venustat ornatu.

LXX. Quis digne explicet pectoris cratem, ventrisque mollitiem? Aliter enim viscera molliora non possent foveri, et intestinorum sinus duris haud dubie ossibus læderentur. Quid tam salutare, quam ut pulmo cordi finitimo limite jungeretur; ut cum exarserit cor ira et indignatione, pulmonis sanguine atque humore citius temperetur? Ideoque mollior pulmo est, quia madet semper, simul ut rigorem indignationis emolliat. Hæc ideo strictim percurrimus, ut tanquam indocti obvia perstringere, non tanquam medici plenius scrutari videamur et persequi quæ naturæ latibulis abscondita sunt.

LXXI. Lien quoque cum jecore habet viciniam fructuosam, qui dum assumit quo ipse pascatur, abstergit quidquid sordium deprehenderit; ut per fibras jecoris minutiores ciborum possint tenues atque subtiles reliquiæ transire, quæ vertantur in sanguinem, viribusque proficiant, et non cum fimo et sordibus egerantur. Intestinorum vero circumplexi orbes, et sine aliquo licet nodo sibi ta-

[1] Psal. CXVII, 16. — [2] Isaï. LXVI, 2.

men invicem nexi, quid aliud nisi divinam prospicientiam Creatoris ostendunt; ut non cito esca pertranseat, et statim a stomacho decurrat? Quod si fieret, jugis fames et continua vorandi libido hominibus gigneretur. Exinanitis enim visceribus et exhaustis, dum momentaria effusione vacuarentur, necesse esset inexplebilem atque insatiabilem cibi et potus generari cupiditatem, quam sine dubio matura mors sequeretur. Ideoque provide conficitur primum esca in utero superiore, deinde in jecore coquitur, ejusque vapore digestus transfunditur succus ejus in reliquas corporis partes; eaque substantia artus aluntur humani, quam juvenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseverantiam: reliquum autem velut superfluum per intestina deducitur, et per illud ex transverso ostium derivatur.

LXXII. Denique etiam in Genesi arca Noë ad fabricam humani corporis accipitur, de qua dixit Deus : « Fac tibi » arcam ex lignis quadratis, nidos facies in ea, et bitumi- » nabis eam intus et foris bitumine, et sic facies arcam[1]. » Et infra : « Ostium vero facies ex transverso : inferiora au- » tem arcæ bicamerata et tricamerata facies[2]. » Hoc ergo significat Dominus, quod ostium ex posteriori sit parte, per quod egerantur ciborum superflua. Decore enim Creator noster ductus reliquiarum a vultu hominis avertit; ne, dum alvum purgamus, inquinaremus aspectum. Simul illud considera, quod ea quæ pudoris plena sunt, eo loco constituta sunt, ubi operta vestibus dedecere non possint.

LXXIII. Venarum pulsus vel infirmitatis internuntius, vel salutis est. Eædem tamen cum toto diffusæ sint corpore, neque nudæ atque intectæ sunt, et ita levibus operiuntur visceribus (22); ut explorandi copia sit, et celeritas sentiendi, quando nulla est viscerum crassitudo, quæ pulsum possit obducere. Ossa quoque omnia tenui operta sunt vis-

1 Gen. VI, 14. — 2 Ibid. 16.

cere, et revincta nervis; præcipue tamen capitis levi tecta sunt corio. Unde quo possint aliquod adversum imbres et frigora habere munimen, capillis densioribus vestiuntur. Quid de genitalibus loquar, quæ venis e regione cervicis per renes lumbosque deductis suscipiunt genitale semen ad munus et ad gratiam procreandi?

LXXIV. Quid de officio pedum, qui totum corpus sine ulla sustinent oneris injuria? Flexibile genu, quo præ cæteris Domini mitigatur offensa, ira mulcetur, gratia provocatur. Hoc enim Patris summi erga Filium donum est, «Ut in nomine Jesu omne genu curvetur, cœlestium, terrestrium et infernorum; et omnium lingua confiteatur quoniam Dominus Jesus in gloria est Dei Patris[1].» Duo enim sunt quæ præ cæteris Deum mulcent, humilitas et fides. Pes itaque exprimit humilitatis affectum, et sedulæ servitutis obsequium: fides æquat Filium Patri, atque utriusque eamdem gloriam confitetur Recte autem non plures, sed duo sunt homini pedes; quaterni enim pedes feris ac belluis sunt, bini avibus. Et ideo unus quasi de volatilibus est homo, qui alta visu petat, et quodam remigio volitet sublimium sagacitate sensuum. Et ideo de eo dictum est: «Renovabitur sicut aquilæ juventus tua[2];» eo quod propior sit cœlestibus, et sublimior aquilis, qui possit dicere: «Nostra autem conversatio in cœlis est.»

1 Philip. II, 10, 11. — 2 Psal. CII, 5.

CAPUT X.

Diei sexto, totique adeo operi finem positurus quomodo Deus requievisse dicatur, aperit, et Creatoris laudibus sermonem coronat.

LXXV. Sed jam finis sermoni nostro sit; quoniam completus est dies sextus, et mundani operis summa conclusa est; perfecto videlicet homine in quo principatus est animantium universorum, et summa quædam universitatis, et omnis mundanæ gratia creaturæ. Certe deferamus silentium; quoniam requievit Deus ab omnibus mundi operibus: requievit autem in recessu hominis, requievit in ejus mente atque proposito. Fecerat enim hominem rationis capacem, imitatorem sui, virtutum æmulatorem, cupidum cœlestium gratiarum. In his requiescit Deus qui ait: « Super quem requiescam, nisi supra humilem, et quietum, » et trementem verba mea[1]? »

LXXVI. Gratias ergo Domino Deo nostro, qui hujusmodi opus fecit in quo requiesceret. Fecit cœlum, non lego quod requieverit; fecit terram, non lego quod requieverit; fecit solem, lunam et stellas, nec ibi lego quod requieverit: sed lego quod fecerit hominem, et tunc requievit, habens cui peccata dimitteret. Aut forte tunc jam futuræ dominicæ passionis præcessit mysterium, quo revelatum est quia requiesceret Christus in homine, qui requiem sibi prædestinabat in corpore pro hominis redemp-

[1] Isaï. LXVI, 2.

tione secundum quod ipse dixit : « Ego dormivi et requievi, » et exurrexi; quoniam Dominus suscepit me[1]. » Ipse enim requievit, qui fecit : cui est honor, gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

[1] Psal. III, 6.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE PARADISO.

LIBER UNUS [1].

CAPUT I.

Quam difficile sit de paradiso disserere. Ejus tamen auctor, natura, situs, incola indicantur; et res ad mysticum sensum traducitur.

I. « Et plantavit Deus paradisum [2] in Eden secundum » Orientem : et posuit ibi hominem quem finxit [3]. » De paradiso adoriundus sermo non mediocrem æstum nobis videtur incutere, quidnam sit paradisus, et ubi, qualisve sit, investigare et explanare cupientibus : maxime cum Apostolus sive in corpore, sive extra corpus nesciat, raptum se tamen dicat usque ad tertium cœlum. Et rursus : « Scio, » inquit, hujusmodi hominem, sive in corpore, sive extra » corpus nescio, Deus scit ; quoniam raptus est in paradi- » sum, et audivit ineffabilia verba, quæ non licet homini » loqui.... Pro hujusmodi gloriabor, pro me autem non » gloriabor, nisi in infirmitatibus meis : si enim voluero

[1] Scriptus circa an. 375. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 31-33. — [3] Gen. II, 8.

»gloriari, non ero stultus; nam veritatem dico[1].» Ergo si hujusmodi paradisus est, ut cum solus Paulus, aut vir aliquis Pauli similis, cum in hac vita degeret, videre potuerit; idem tamen sive in corpore, sive extra corpus viderit, meminisse non possit; audierit tamen verba, quibus prohibitus sit vulgare quod audierat : quo tandem nos modo paradisi situm poterimus absolvere, quem nec videre potuimus : et si potuissemus videre, prohiberemur tamen aliis intimare? Simul cum Paulus extollere se revelationum sublimitate sit veritus, quanto magis nobis timendum est id sollicitius indagare, cujus etiam revelatio obnoxia sit periculo? Non igitur hylen hunc paradisum æstimare debemus; et ideo relinquamus Pauli esse secretum.

II. Tamen quoniam hic legimus in Genesi a Deo paradisum esse plantatum secundum Orientem, et ibi esse positum hominem, quem plasmavit Deus; istius paradisi auctorem jam possumus invenire. Quis est enim qui potuit fingere paradisum, nisi omnipotens Deus, qui dixit et facta sunt, nunquam indigens eorum quæ generari vellet? Ipse ergo plantavit paradisum de quo dicit Sapientia : « Omnis »plantatio, quam non plantavit Pater meus, eradicabi»tur[2]. » Bona Angelorum plantatio, bona Sanctorum. Sancti enim sub ficu et vite dicuntur in illo pacis futuri tempore[3], in quibus typus est Angelorum.

III. Ergo paradisus est plurima ligna habens, sed ligna fructifera, ligna plena succi atque virtutis, de quibus dictum est : « Exultabunt omnia ligna sylvarum[4]; » ligna semper florentia viriditate meritorum, sicut illud lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, cujus folium non defluet[5]; quia totus in eo fructus exuberat. Hic ergo paradisus est.

[1] 2 Cor. XII, 2-6. — [2] Matth. XV, 13. — [3] Mich. IV, 4. — [4] Psal. XCV, 13. — [5] Id. I, 3.

IV. Locus autem ejus, in quo est plantatus, voluptas dicitur. Unde et sanctus David ait : « Ex torrente voluptatis » tuæ potabis eos[1]. » Legisti enim : Quia « Fons procedit ex » Eden, qui rigat paradisum[2]. » Hæc igitur Sanctorum ligna, quæ plantata sunt in paradiso, quasi profluvio quodam torrentis Spiritus irrigantur. De quo etiam alibi ait : « Flu- » minis impetus lætificat civitatem Dei[3]. » Est autem civitas illa quæ sursum est Hierusalem libera, in qua diversa Sanctorum merita pullularunt.

V. In hoc ergo paradiso hominem Deus posuit, quem plasmavit. Intellige etiam quia non eum hominem, qui secundum imaginem Dei est, posuit, sed eum, qui secundum corpus. Incorporalis enim in loco non est. Posuit autem eum in paradiso sicut solem in cœlo, expectantem regnum cœlorum, quemadmodum creatura expectat revelationem filiorum Dei.

VI. Ergo si paradisus est, in quo erant exorta virgulta, videtur paradisus anima esse quæ multiplicat semen acceptum, in qua virtus unaquæque plantatur, in qua erat etiam lignum vitæ, hoc est, sapientia, sicut dixit Salomon (23) : quia sapientia non de terra exorta est, sed de Patre[4]. Est enim splendor lucis æternæ, et emanatio omnipotentis gloriæ.

[1] Psal. XXXV, 9. — [2] Gen. II, 10. — [3] Psal. XLV, 5. — [4] Sap. VII, 25.

CAPUT II.

Quod lignum scientiæ boni et mali in paradiso fuerit, quodque ibidem serpens extiterit, non reprehendendum. Et quid nonnulli per serpentem, Adamum, et Evam intellexerint.

VII. Erat autem lignum scientiæ boni et mali in paradiso. Sic enim habes : « Quia produxit Deus lignum speciosum ad aspectum, et bonum ad escam, et lignum vitæ in » paradiso, et lignum scientiæ boni et mali[1]. » Postea videbimus utrum et hoc lignum speciosum ad aspectum, et bonum ad escam fuerit sicut cætera. Eo enim loco hoc opportunius disputabitur, quo hominem ex hoc gustantem ligno invenimus esse deceptum. Interim nihil habemus, quod nunc reprehendere debeamus, etsi rationem scire non possimus. Neque enim in hac creatura mundi, si qua nobis difficilia intellectu videntur, et incomprehensibilia ingenio nostro, temerario quodam debemus condemnare judicio, ut creaturam serpentium, venenatique alicujus animantis; quippe homines qua ratione singula quæque sint facta intelligere adhuc et scire non possumus. Sic ergo et in Scripturis divinis non facile reprehendamus aliquid quod intelligere non possumus. Sunt enim plurima quæ non nostro ingenio metienda sunt; sed ex altitudine divinæ dispositionis et verbi sunt æstimanda.

VIII. Pone enim, sine præjudicio tamen assertionis futuræ, ideo tibi hoc lignum de scientia boni et mali displi-

[1] Gen. II, 9.

cere, quia posteaquam gustaverunt ex eo homines, intellexerunt se esse nudos; attamen ad consummationem divinæ operationis dicam tibi et hoc lignum in paradiso exortum, et ideo a Deo esse permissum, ut possimus supereminentiam boni scire. Quomodo enim si non esset scientia boni et mali, inter bonum et malum discretionem aliquam disceremus? Nam neque quod malum erat, malum judicaremus esse, nisi esset scientia boni: scientia autem boni esse non posset, nisi esset et bonum: neque rursus quod bonum erat, sciremus bonum esse, nisi esset scientia mali. Cape exemplum de ipsa conditione humani corporis. Nempe habet et amaritudinem quamdam fellis, quæ si in commune prospicias, ad salutem hominis utilis invenitur. Ergo et quod malum putamus, plerumque non per omnia malum est, sed in commune utile. Nam sicut fel in parte est corporis, et tamen ad totius utilitatem corporis prodest: ita utilitati omnium profuturam sciens Deus scientiam boni et mali, in parte constituit, ut in commune prodesset.

IX. Denique serpentem in paradiso invenis, utique non sine Dei voluntate generatum. In serpentis autem figura diabolus est. Fuisse enim diabolum in paradiso etiam Ezechiel propheta docet, qui dicit super principem Tyri: « In voluptate, inquit, paradisi factus es[1]. » Principem autem Tyri in figura accipimus diaboli. Numquid et hinc accusabimus Deum, quia thesauros ejus altitudinis et scientiæ absconditos in Christo et occultos comprehendere non possumus, nisi quos ipse revelare dignatus est? Revelavit tamen, ut sciamus etiam diaboli malitiam ad salutem prodesse hominibus. Non quod diabolus prodesse velit, sed quod malitiam ejus etiam repugnantis convertit nobis Dominus ad salutem. Denique hujus malitia Job

[1] Ezech. XXVIII, 13.

sancti viri fecit esse virtutem et patientiam clariorem. Hujus malitia justitiam ejus exercuit, ut certaret et vinceret, et victoriam corona sequeretur. Nemo enim nisi qui legitime certaverit, coronatur. Joseph quoque castimonia nunquam ad nostri memoriam pervenisset, nisi mulier domini ejus contubernalis ignitis diaboli spiculis incitata tentasset ejus affectum, nisi postremo affectasset ejus interitum, quo clarior esset castimonia viri, qui mortem pro castitate contempserit. Vis scire consilium Dei? Nempe, diabolo auctore, neces videntur justis hominibus præparari, exerceri quoque parricidia filiorum; attamen Dominus etiam Abraham hac arte tentavit, ut immolari sibi filium ab eodem postularet. Qua tentatione Abraham fidelis est Domino comprobatus, quod a devotionis obsequio, nec dilecti filii miseratione revocatus sit. Ita ergo et lignum scientiæ boni et mali in paradiso; quod erat speciosum ad visum, et bonum ad escam specie videbatur. Non enim usu bonum ad escam erat; quoniam esca ejus videtur hominibus obfuisse. Ergo est quod singulis noceat, in commune prosit, ut Judæ nocuit diabolus, sed præter illum omnes Apostolos coronavit, qui malitiæ ejus tentamenta vicerunt.

X. Itaque neque dubitandum, neque reprehendum quod in paradiso diabolus erat; quandoquidem occludere sanctis non potuit iter, ne quis ascenderet. Neque enim justis habitationem incolatus tanquam possessor eripuit. Esto enim ut aliquos desides atque vitiosos ab incolatu supernæ possessionis averterit, illud multo augustius multoque pulchrius quod Sanctorum orationibus excludetur, cum completum fuerit illud : « Videbam Satanam sicut fulgur de » cœlo cadentem[1]. » Ergo non metuamus eum, qui eo usque infirmus est, ut et ipse casurus sit in terram. Accepit qui-

[1] Luc. IX, 18.

dem tentandi licentiam : sed non accepit copiam subruendi, nisi sua sponte labatur infirmus affectus, qui sibi auxilium non norit arcessere. Et ideo qua fraude tentaverit primum hominem, quidve in homine putaverit esse tentandum, quo ordine, qua arte cognoscere opus est, ut cavere possimus.

XI. Plerique tamen qui volunt in paradiso diabolum non fuisse, licet in cœlo astantem cum Angelis legerimus, ne nostro sermone videantur offendit (24), secundum suam accipiant voluntatem interpretationem istius lectionis. Namque ante nos fuit, qui per voluptatem et sensum prævaricationem ab homine memoraverit esse commissam [1], in specie serpentis figuram accipiens delectationis, in figura mulieris sensum animi mentisque constituens, quam αἴσθησιν vocant Græci : decepto autem sensu prævaricatricem secundum historiam mentem asseruit, quam Græci νοῦν vocant. Recte igitur in græco νοῦς viri figuram accepit, αἴσθησις mulieris. Unde et quidam Adam νοῦν terrenum interpretati sunt. Dominus autem virgines illas in Evangelio, accensis facibus vel extinctis, expectantes sponsi adventum pro sensibus vel integris sapientium, vel corruptis insipientium posuit [2]. Nam si Eva, hoc est, sensus primæ mulieris accensas habuisset faces, nunquam prævaricationis suæ nos criniculis implicasset, neque ex illa virtutis immortalitate cecidisset.

[1] Philo in lib. de mundi Opificio. — [2] Matth. xxv, 1, et seqq.

CAPUT III.

Per fontem paradisi, Christum ; per quatuor flumina inde orientia, virtutes cardinales, et quatuor mundi ætates designari.

XII. Est ergo paradisus terra quædam fertilis, hoc est, anima fœcunda, in Eden plantata, hoc est, in voluptate quadam vel exercitata terra, in qua animæ sit delectatio. Est etiam νοῦς tanquam Adam : est et sensus, tanquam Eva. Ac ne haberes quod ad infirmum retoqueres naturæ, vel ad obnoxiam in tolerandis periculis conditionem, considera quæ habeat anima ista subsidia.

XIII. Erat fons qui irrigaret paradisum. Qui fons, nisi Dominus Jesus Christus ? Fons vitæ æternæ est, sicut et Pater ; quia scriptum est : « Quoniam apud te fons vitæ[1]. » Denique, « Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ[2]. » Et fons legitur, et fluvius legitur qui irrigat paradisi lignum fructuosum, quod ferat fructum in vitam æternam. Hic ergo fons, sicut legisti : « Fons enim inquit, procedit ex » Eden, » id est, in anima tua fons est. Unde Salomon ait : « Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fon» tibus[3]. » Hic est fons qui procedit ex illa exercitata et plena voluptatis anima : hic fons qui irrigat paradisum, hoc est, virtutes animæ eminentissimo merito pullulantis.

XIV. « Et dividitur, inquit, hic fons in quatuor initia. » Nomen est uni Phison : hic est qui circuit omnem terram » Evilath, ubi est aurum. Terræ autem illius aurum bonum

[1] Psal. XXXV, 10. — [2] Joan. VII, 38. — [3] Prov. V, 15.

»est; ubi est carbunculus, et lapis prasinus. Et nomen se»cundo Geon : hic est qui circuit omnem Æthiopiam. Et »flumen tertium Tigris; hic est qui vadit contra Assyrios. »Et flumen quartum est Euphrates [1]. » Hæc igitur quatuor sunt flumina, hoc est secundum Hebræos. Ganges autem secundum Græcos, qui fluit contra Indiam. Geon autem Nilus, qui circuit terram Ægypti vel Æthiopiam. Mesopotamia autem dicitur, quod Tigris et Euphrates incluserint eam; eo quod inter duo hæc flumina constituta sit, quod etiam longe positis nomen ipsum et opinio communis expressit. Sed quemadmodum fons dicitur Sapientia Dei. Fons enim est secundum Evangelium dicens : « Si quis sitit, »veniat ad me et bibat [2] : » fons est et secundum Prophetam qui ait : « Venite et edite de meis panibus, et bibite »vinum quod miscui vobis [3]. » Sicut ergo fons vitæ est Sapientia, fons gratiæ spiritalis : ita fons virtutum est cæterarum, quæ nos ad æternæ cursum dirigunt vitæ. Ex hac igitur anima quæ culta est, non ex ea quæ inculta fons iste procedit, ut irriget paradisum, hoc est, quædam diversarum fruteta virtutum, quarum sunt quatuor initia in quæ sapientia ista dividitur. Quæ sunt quatuor initia virtutum, nisi unum prudentiæ, aliud temperantiæ, tertium fortitudinis, quartum justitiæ? Quæ etiam sapientes istius mundi ex nostris assumpta, in suorum scripta librorum transtulerunt [4]. Itaque sicut fons sapientiæ, ita etiam flumina ista quatuor quædam ex illo fonte manantia sunt fluenta virtutum.

XV. Phison igitur prudentia est, et ideo habet bonum aurum, splendidum carbunculum, et prasinum lapidem. Aurum enim pro inventis prudentibus frequenter accipimus. Unde et Dominus per Prophetam ait : « Dedi illi au-

[1] Gen. II, 10-14. — [2] Joan. VII, 37. — [3] Prov. IX, 5. — [4] Plato lib. IV. de Repub.

» rum et argentum [1]. » Et David de prudentibus dicit : « Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in specie auri [2] : » eo quod Veteri et Novo qui inhæserit Testamento, in ipsa secreta sapientiæ Dei disputationis possit ubertate procedere. Hoc ergo bonum aurum dicit, non illud monetale quod corruptile ac terrenum est. Habet etiam splendidum, inquit, carbunculum, in quo quidam animæ nostræ vivit igniculus. Habet et prasinum lapidem, qui viride quiddam atque vitale coloris sui specie ostentare videtur. Virent enim arbusta quæ vivunt, arescunt contra quæcumque moriuntur : viret terra dum floret, virent et semina dum prorumpunt. Et bene primo loco hic fluvius positus est Phison, qui secundum Hebræos Phison dicitur, hoc est, oris mutatio ; quia non unam gentem circumfluit, sed etiam per Lydiam fluit. Non enim angusta quædam, sed dives utilitatum prudentia est, quæ pluribus prosit. Ideo prima, ut si quis de paradiso fuerit egressus, velut quoddam eum prudentiæ flumen excipiat, ne cito possit arescere : sed per hanc ad paradisum facile revertatur. Hic fluvius a multis hominibus frequentatur, pulchritudinemque et fertilitatem maximam habere perhibetur. Et ideo prudentia in specie hujus accipitur, quæ plurimos fructus attulit in Domini adventu. Atque in extrema terrarum fluit, quia per Sapientiam omnes homines sunt redempti. Unde et dictum est : « In » omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ » verba eorum [3]. »

XVI. Secundus est fluvius Geon, juxta quem lex data est Israëlitis, cum essent in Ægypto constituti ; ut ex Ægypto recederent, et succincti lumbos ederent agnum, quod insigne est temperantiæ. Castos enim et sanctificatos oportet Domini Pascha celebrare. Et ideo juxta istum flu-

[1] Osee. II, 8. — [2] Psal. LXVII, 14. — [3] Id. XVIII, 5.

vium legitima primo observantia constituta est ; quia significat nomen hoc quemdam terræ hiatum. Sicut igitur terram et quæcumque vel purgamenta vel frondes in ea sunt, hiatus absorbet : ita castitas omnes corporis passiones abolere consuevit. Meritoque ibi primum observantiæ constitutio, quia per legem absorbetur carnale peccatum. Bene ergo Geon, in quo figura est castitatis, circumire terram æthiopicam dicitur ; ut abluat corpus abjectum, et carnis vilissimæ restinguat incendium. Æthiopia enim abjecta et vilis latina interpretatione signatur. Quid autem abjectius nostro corpore? Quid tam Æthiopiæ simile, quod etiam nigrum est quibusdam tenebris peccatorum ?

XVII. Tertius est fluvius Tigris, qui vadit contra Assyrios, ad quem prævaricator Israël captivus est ductus. Hic fluvius dicitur velocior esse omnibus, quem incolunt Assyrii, hoc est, dirigentes ; hoc enim significat interpretatio. Ergo quicumque fortitudine animi prævaricantia corporis vitia captivaverit dirigens ad superna, iste hujus fluminis similis æstimatur. Et ideo etiam fortitudo de illo, qui est in paradiso, fonte emanat. Fortitudo autem quodam cursu rapido resistentia quæque transverberat, nec aliquibus cursus ejus impedimentorum hæret obstaculis.

XVIII. Quartus est fluvius Euphrates, qui latine fœcunditas atque abundantia fructuum nuncupatur, præferens quoddam insigne justitiæ, quæ omnem pascit animam. Nulla enim abundantiores videtur fructus habere virtus, quam æquitas atque justitia, quæ magis aliis quam sibi prodest, et utilitates suas negligit communia emolumenta præponens. Plerique Euphratem ἀπὸ τοῦ εὐφραίνεσθαι dictum putant, hoc est, a lætando ; eo quod hominum genus nullo magis quam justitia et æquitate lætetur. Causam autem cur cæteri qua commeant fluvii, describuntur regiones locorum, qua Euprates commeat, non describantur, illam

accepimus, quia aqua ejus vitalis asseritur, et quæ foveat atque augeat. Unde eum auxen Hebræorum et Assyriorum prudentes dixerunt : contra autem fertur esse aqua aliorum fluminum. Deinde quia ubi prudentia, ibi et malitia : ubi fortitudo, ibi et iracundia : ubi temperantia, ibi intemperantia plerumque est, aut alia vitia sunt : ubi autem justitia, ibi concordia virtutum est cæterarum; ideo non ex locis qua fluit, hoc est, non ex parte cognoscitur. Non enim pars est justitia, sed quasi mater est omnium. In his ergo fluminibus quatuor virtutes principales quatuor exprimuntur, quæ veluti mundi istius incluserunt tempora.

XIX. Primum igitur tempus ex mundi principio usque ad diluvium prudentiæ fuit, quo in tempore justi numerantur Abel a Deo justus dictus [1]; et Enos, hoc est, homo ad imaginem Dei factus, qui speravit invocare nomen Domini Dei; et Enoch qui dicitur latine Dei gratia, raptus ad cœlum, et Noë qui et ipse justus, et quædam requiei directio.

XX. Secundum tempus est Abraham et Isaac et Jacob, reliquorumque numerus Patriarcharum, in quibus casta et pura quædam temperantia religionis effulsit. Immaculatus enim Isaac per remissionem Abrahæ datus est filius, non tam corporalis partus quam divinæ munus præferens indulgentiæ, in quo vere immaculati figura præcessit ut Apostolus docet dicens : Quia « Abrahæ dictæ sunt repro» missiones, et semini ejus. Non dicit, et seminibus, tan» quam in multis; sed sicut in uno, et semini tuo, qui est » Christus [2]. »

XXI. Tertium tempus est in Moysi lege et cæteris Prophetis. « Deficiet enim me tempus enarrando de Gedeon, » Barac, Sampson, David, Salomone, et Samuël, et cæteris » Prophetis, Anania, Azaria, Misaël, et Daniel, Elia, et

[1] Matth. XXIII, 35. — [2] Gal. III, 16.

» Elisæo, qui per fidem devicerunt regna, operati sunt justitiam, perceperunt repromissiones, obstruxerunt ora » leonum, extinxerunt virtutem ignis, effugaverunt acies » gladii, evaluerunt de infirmitate, fortes fuerunt in bello, » castra cœperunt exterorum [1]. » Non immerito igitur in his species fortitudinis est. « Secti enim sunt, sicut infra » habes, tentati, in mactatione gladii mortui. Circumierunt » in caprinis pellibus, egentes, angustiati, et doloribus afflicti, quorum meritis non erat dignus orbis. In solitudi» nibus errantes, in montibus, in speluncis, et in foveis terræ [2]. » Recte igitur in his speciem fortitudinis collocamus.

XXII. Secundum autem Evangelium digna est figura justitiæ; quia virtus est in salutem omni credenti. Denique ipse Dominus ait : « Sine modo ; sic enim decet nos im» plere omnem justitiam [3] : » quæ quidem parens cæterarum est fœcunda virtutum. In quo quamvis aliqua harum, quas diximus, principalis est virtus; in eo etiam cæteræ præsto sunt; quia ipsæ sibi sunt connexæ concretæque virtutes. Nam utique Abel justus, et fortissimus ac patientissimus Abraham, et prudentissimi Prophetæ : Moyses vero eruditus in omni sapientia Ægyptiorum, majorem honestatem æstimavit Ægypti thesauris opprobrium Christi. Et quis sapientior quam Daniel ? Salomon quoque sapientiam poposcit, et meruit. Dictum est ergo de quatuor virtutum fluminibus, quorum potus est utilis. Et quia Phison aurum bonum terræ, et carbunculum, et lapidem prasinum habere dictus est, hoc quoque quale sit consideremus.

XXIII. Videtur enim nobis tanquam aurum bonum Enos, qui prudenter Dei nomen scire desideravit. Enoch autem, qui translatus est, et mortem non vidit, carbunculus quidam est lapis boni odoris, quem operibus suis sanctus Enoch Deo detulit, gratiam quamdam factis, et mo-

[1] Hebr. XI, 32-34. — [2] Ibid. 37, 38. — [3] Matth. III, 15.

ribus spirans. Noë vero tanquam prasinus lapis vitalem colorem prætulit. Siquidem diluvii tempore solus velut ad futuræ constitutionis vitale semen in illa arca est reservatus. Ergo bene paradisus, qui pluribus fluminibus irrigatur, secundum Orientem est, non contra Orientem, hoc est, secundum illum Orientem, cui nomen est Oriens, id est, secundum Christum, qui jubar quoddam æternæ lucis effudit, et est in Eden, hoc est, in voluptate.

CAPUT IV.

Virum in paradiso non factum, sed positum ; at in eo factam mulierem, per quam ille fuit deceptus. Tum quid sit operari, et custodire?

XXIV. » Et apprehendit Deus hominem quem fecit, et » posuit eum in paradiso operari, et custodire [1]. » Vides quoniam qui erat, apprehenditur. Erat autem in terra plasmationis suæ. Apprehendit ergo eum virtus Dei inspirans processus et incrementa virtutis : denique in paradiso eum collocavit; ut scias apprehensum quasi afflatum divina esse virtute. Quo loci illud adverte, quia extra paradisum vir factus est, et mulier intra paradisum, ut advertas quod non loci, non generis nobilitate, sed virtute unusquisque gratiam sibi comparat. Denique extra paradisum factus, hoc est, in inferiore loco, vir melior invenitur; et illa, quæ in meliore loco, hoc est, in paradiso facta est, inferior reperitur. Mulier enim prior decepta est, et virum ipsa decepit. Unde apostolus Petrus subjectas fortiori vasi mu-

1 Gen. II, 15.

lieres sanctas viris suis velut dominis obedire memoravit[1]. Et Paulus ait : « Quia Adam non est seductus : mulier au» tem seducta in prævaricatione fuit[2]. » Et inde contuendum quia nemo debet sibi facile præsumere. Nam ecce illa, quæ in adjumentum facta est viro, præsidio virili indiget; quia vir caput est mulieris : ille autem qui adjumentum uxoris habiturum se esse credebat, lapsus est per uxorem. Unde nemo debet facile alteri se credere, nisi cujus virtutem probarit, nec arrogare sibi qui se pro auxilio putarit ascitum : sed magis si invenerit fortiorem cui se putabat esse præsidio, ab ipso gratiam mutuetur, sicut et viros mulieribus honorem impertire apostolus Petrus præcipit dicens : « Viri similiter cohabitantes secundum scien» tiam tanquam infirmiori vasi muliebri impartientes ho» norem, tanquam cohæredi gratiæ vitæ; ut ne impedian» tur orationes vestræ[3]. »

XXV. Ergo positus est in paradiso vir, facta est in paradiso mulier. Sed etiam tunc prius quam a serpente mulier deciperetur, habuit viri gratiam, quoniam de viro sumpta est : licet hoc sacramentum magnum sit[4], sicut Apostolus dixit. Et ideo causam vitæ ex eo traxit. Ideoque de viro tantum Scriptura dixit, « Quia posuit eum in para» diso operari, et custodire. » Non idem est operari et custodire. In opere enim quidam virtutis processus est, in custodia quædam consummatio operis deprehenditur, eo quod quasi consummata custodiat. Hæc duo ab homine requiruntur, ut et operibus nova quærat, et parta custodiat, quod est generale. Philon autem, quoniam spiritalia judaïco non capiebat affectu, intra moralia se tenuit, ut diceret hæc duo quæri, opera in agro, custodiam domus. Et quamvis paradisus operibus, inquit, ruralibus non egeret, tamen quia primus homo lex posteritatis futurus erat,

[1] Petr. III, 1. — [2] 1 Tim. II, 14. — [3] 1 Petr. III, 7. — [4] Ephes. V, 32

ideo legitimi etiam in paradiso speciem suscepit laboris; ut nos ad operationem et custodiam debiti officii, et hæreditariæ successionis munus astringeret. Hæc duo ergo a te exiguntur sive moraliter, sive spiritaliter. Quod etiam Psalmus te propheticus docet, quia scriptum est: « Nisi » Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt » qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, in » vanum vigilant qui custodiunt eam [1]. » Vides illos laborare qui in operis sunt ædificationisque processu; istos vero vigilare qui jam custodiam perfecti operis receperunt. Unde et Dominus Apostolis quasi jam perfectioribus: « Vigilate, inquit, et orate, ne intretis in tentationem [2]; » docens perfectæ naturæ munus, et plenæ virtutis gratiam esse servandam, nec quemquam etiam perfectiorem nisi vigilaverit, sui debere esse securum.

CAPUT V.

Examinatur præceptum de non edendo de ligno scientiæ boni et mali, et circa id emergentes difficultates dissolvuntur.

XXVI. « Et præcepit Dominus Deus Adæ dicens: Ex » omni ligno, quod est in paradiso ad escam, edes: de ligno » autem quod est scientiæ boni et mali non edetis. Qua » die autem manducaveritis ex eo morte moriemini [3]. » Qua ratione, ubi præcepit ex omni ligno edendum, singulariter dixerit; « Edes: » ubi autem de ligno scientiæ boni et mali pluraliter: « Non edetis, » dixerit, non otiosa

[1] Psal. cxxvi, 1. — [2] Matth. xxvi, 41. — [3] Gen. ii, 16, 17.

quæstio. Verum si diligenter intendas, Scripturarum auctoritate absolvi potest. Quod enim bonum, hoc est faciendum; quod autem bonum et faciendum, consonans et adhærens: quod vero turpe, hoc dissonans, incompositum, atque discretum est. Et ideo Dominus unitatem semper intendens, secundum unitatem præcepit. Denique unitatem operatur, qui fecit utraque unum. Nec solum utraque, sed etiam omnes unum fecit. Omnes enim unum corpus, et unum spiritum esse nos jussit. Per omnia autem primogenitus, cum sit in unitate cum Patre, conjunctissimus Patri semper est; quia Verbum erat apud Deum. Denique ait: « Ego et Pater unum » sumus [1]; » ut unitatem sibi majestatis et divinitatis cum Patre esse monstraret. Sed et nos unum esse præcepit, et suæ naturæ unitatisque similitudinem in nos gratiæ adoptione transfudit dicens: « Pater sicut ego et tu unum su» mus, ita et isti in nobis unum sint [2]. » Ergo ubi bonum præcipit, tanquam ad unum præcipit dicens; « Edes. » Unitas enim prævaricari non potest. Ubi vero de ligno scientiæ boni et mali dicit non esse gustandum, quasi ad plures dicit: « Non edetis. » Quod enim prohibitorium est, tanquam pluribus imperatur. Ego tamen aliud puto, et quid futurum sit, in ipso jam Dei sermone reperio. De omni ligno gustandum Adæ soli præcepit, quem servaturum sciebat: de ligno autem scientiæ boni et mali non esse gustandum, jam non singulariter, sed pluraliter dicit. Sciebat enim prævaricaturam mulierem, et ideo per pluralitatem ostendit non servaturos, quia plurium discreta sententia est.

XXVII. Et quantum ad Septuaginta virorum sententiam spectat, solutum est quod movebat. Sed quia Symmachus utrumque singulariter dixit, intelligimus id secutum, quia in lege quoque cum populum alloquitur Deus, singulariter

[1] Joan. x, 30. — [2] Id. xvii, 22.

loquitur, sicut habes : « Audi Israël, Dominus Deus tuus, » Deus unus est : » et, « Diliges dominum Deum tuum[1]. » Nec mihi præjudicat Symmachi interpretatio, qui unitatem Patris et Filii videre non potuit; etsi aliquoties in sermone et Aquila et ipse confessi sint. Nec quisquam de eo quod prævaricaturum populum divina mandata singulariter alloquitur, putet superiori nostro obvium esse sermoni; quia populus Judæorum etiam singulariter data præscripta violavit. Lex enim spiritualis est : et ideo alterum in sermone, alterum in prædestinatione, divino populum Deus alloquebatur oraculo. Denique ait : « Non coques agnum » in lacte matris suæ[2]. »

XXVIII. Facilis abhinc præceptorum cœlestium series videretur; nisi quæstionem plurimi commoverent, quibus responderi oportet a nobis; ne simplices mentes malitiosa interpretatione traducant. Plerique enim, quorum auctor Apelles, sicut habes in trigesimo et octavo tomo ejus, has quæstiones proponunt : Quomodo lignum vitæ plus operari videtur ad vitam, quam insufflatio Dei? Deinde si hominem non perfectum fecit Deus; unusquisque autem per industriam propriam perfectionem sibi virtutis asciscit : nonne videtur plus sibi homo acquirere, quam ei Deus contulit? Tertium objiciunt : Et si homo non gustaverat mortem, utique quam non gustaverat, scire non poterat. Ergo si non gustaverat, nesciebat; si nesciebat, timere non poterat. Frustra igitur Deus mortem pro terrore objecit, quam homines non timebant.

XXIX. Discamus igitur quod ibi lignum vitæ ubi etiam lignum scientiæ boni et mali produxerit Deus. Habes enim quia produxit lignum vitæ ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, hoc est, in medio paradisi. Apud nos enim ἐν μέσῳ intelligitur, quod in medio produxerit. Ergo in medio paradiso et vita erat, et

[1] Deut. VI, 4, 5. — [2] Exod. XXXIV, 26.

causa mortis. Intellige quia non homo fecit vitam, sed vel operando, vel custodiendo mandata Dei potuit invenire. « Erat autem vita, sicut Apostolus dixit, abscon» dita cum Christo in Deo [1]. » Homo ergo sive in umbra vitæ erat propter vitam futuram, quia umbra est hæc quæ nunc nostra est vita in terra; sive in quodam pignore vitæ erat, quia habebat insufflationem Dei. Habebat ergo pignus immortalitatis : sed in umbra vitæ positus absconditam vitam cum Christo in Deo vulgari quodam tactu et aspectu videre et capere non poterat. Et si nondum peccator, non tamen incorruptæ, inviolabilisque naturæ; utpote qui postea peccato lapsus est, nequaquam autem adhuc peccator. Denique in umbra vitæ erat : qui autem peccatores sunt, in umbra mortis sunt. Peccatorum enim populus, sicut Esaïas docet, sedebat in umbra mortis, cui lux orta per Dei gratiam [2], non per suæ virtutis est meritum. Ergo inter insufflationem Dei, et escam ligni vitæ nulla discretio. Nec hominem quis potest dicere plus sibi posse acquirere, quam divina ei largitate collatum est. Utinam acceptum tenere possemus. Labor etenim noster eo proficit, ut quæ tributa sunt, resumamus. Tertium illud quod propositum est, quia qui mortem non gustaverat, mortem timere non poterat, facile ex communis naturæ usu absolutionem habet. Est enim natura insitum omnibus animantibus, ut etiam quæ nondum sibi nocere experta sunt, quasi noxia reformident. Unde enim columbæ in ipso sui ortu visi terror accipitris? Unde lupi ovibus formidabiles, pullis milvi? Quod si in iis, quæ irrationabilia sunt animantia, quidam de adverso genere animantium naturalis est terror, ut etiam irrationabilia sensum fugiendæ mortis accipiant : quanto magis in primo homine rationis

[1] Colos. III, 3. — [2] Isaï. IX, 2.

utique plenissimo, naturalis quædam opinio mortis debuit esse vitandæ ?

CAPUT VI.

Alias plures dubitationes circa præceptum Adæ datum, et Evæ prævaricationem excitatas diluit.

XXX. Rursus faciunt alias quæstiones hoc modo : Non semper malum est non obedire præcepto. Si enim bonum est præceptum, honesta est obeditio : quod si improbum præceptum, non obedire utile. Ergo non semper malum est non obedire præcepto : sed bono præcepto non obedire improbum est. Bonum autem est operatorium cognitionis boni et mali lignum ; quandoquidem Deus et bonum et malum novit. Denique ait : « Ecce Adam factus est tanquam unus nostrum [1]. » Si igitur bonum est scientiam habere boni et mali, bona autem est quam etiam Deus habet, videtur qui interdicit eam hominibus, non recte interdicere; idque proponunt. Sed si intelligant quid sit cognoscere, quam vim habeat hoc verbum : si sic intelligant quemadmodum oportet, « Cognovit enim Dominus » qui sunt ipsius [2] ; » cognovit utique eos, qui unum ex pluribus facti sunt, in quibus inhabitat, et in quibus perambulat. Cognoscere utique non in sola et perfunctoria scientia est, sed in eorum operatione quæ oporteat fieri. Oportuit autem hominem obedire mandato, non obediendo autem prævaricatus est. Igitur qui non obedivit, erravit; quia prævaricatio peccatum est. Verumetiam si extenuare

[1] Gen. III, 22. — [2] 2 Tim. II, 19.

velint vim cognitionis, ut perfunctoriam scientiam boni et mali interdictam putent, in eo quoque prævaricationis culpa est non obeditum esse mandato; quia etiam tumultuariam scientiam boni et mali Dominus Deus putavit inhibendam.

XXXI. Alia quæstio : Qui non cognoscit bonum et malum, nihil a parvulo distat. Parvuli autem apud justum judicem nulla est culpa. Justus autem operator mundi nunquam parvulum vocasset in culpam, propter quod non cognoverat bonum et malum; quia parvulus sine ullo est crimine prævaricationis et culpæ. Verum cum in superioribus dixerimus duplicem esse intellectum scientiæ boni et mali, si perfunctoriam scientiam accipimus, utique falsum est quod nihil distet a parvulo, qui non cognovit bonum et malum. Si autem falsum est quod nihil distet a parvulo; ergo non parvulus Adam. Si non parvulus, ascribitur utique ei quasi non parvulo peccatum. Si peccatum ascribitur, sequitur pœna peccatum; quia dignus invenitur pœna, qui peccatum vitare non procuravit. Potest etiam fieri, ut etiam qui scientiam non habet boni et mali, parvulus non sit; quoniam prius quam scivit puer bonum et malum[1], non credidit malitiæ. Et iterum habes : « Quia » prius quam sciat puer vocare patrem et matrem, accipiet » virtutem Damasci, et spolia Samariæ[2]. » Perfectus ergo qui operatur bonum, etiamsi boni et mali scientiam non adeptus sit, ut multi prius quam sciant legem, ipsi sibi lex sunt. Quod Apostolus, prius quam diceret : « Non concu» pisces, » malum esse concupiscentiam nesciebat[3]. Denique ipse ait : « Peccatum non cognovi nisi per legem. Nam » concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret : Non con» cupisces[4]. » Ad quam partem etiam puer potest esse perfectus jure naturæ, prius quam sciat concupiscentiam

[1] Isaï. VII, 16. — [2] Id. VIII, 4. — [3] Rom. II, 14. — [4] Id. VII, 7.

crimen esse, vel concupiscentiæ crimen admittat. Ergo secundum perfunctoriam scientiam noluit Deus hominem scire quod malum est, ne quasi imperfectus vitare non posset. Non obediendo autem mandato incurrimus in culpam : ergo culpam fatemur. Rursus autem si altam et profundam scientiam dicimus boni et mali, quæ quidem profunda scientia perfectum facit; non statim autem parvulus qui ad altam et profundam scientiam pervenire non potuit, recte sicut non parvulus condemnatur.

XXXII. Iterum quæstiones serunt : Qui nescit, inquiunt, bonum et malum, ne ipsum quidem novit esse malum non servare mandatum, nec ipsum bonum novit, quod est obedire mandato. Et ideo quia non noverat, venia, inquiunt, dignus fuit qui non obedivit, non condemnatione. Quæ quidem quæstio de his absolutionem habet, quæ ante memoravimus. Considerare enim potuit homo ex iis, quæ Deus ante ei contulerat, quod insufflationem Dei accepit, quod erat in paradiso voluptatis locatus, summam auctori obedientiam deferendam. Et ideo si vim nesciebat boni et mali; tamen quia tantorum auctor dixerat de ligno scientiæ boni et mali non esse gustandum, fidem præceptori servare debuerat. Non enim ab eo peritia, sed fides exigebatur. Intelligebat utique Deum omnibus præeminere, ideoque personam jubentis spectare debuerat. Etsi non intelligebat vim qualitatemque jussorum; sciebat tamen præceptori deferendam esse reverentiam. Habebat in natura hanc opinionem, etsi non habebat judicium boni et mali. Denique et mulier serpenti dixit : « Ex omni ligno » paradisi manducabimus : de fructu autem ligni quod est » in medio paradiso dixit Deus : Non manducabitis ex » eo [1]. » Ita ergo sciebat obediendum esse mandato, ut diceret : « Ex omni fructu manducabimus, » quod Dominus

[1] Gen. III, 3.

imperaverat : de ligno autem, quod est in medio paradiso, imperatum a Deo dicit non esse gustandum, ne morte morerentur. Ergo quia scivit deferendum esse mandato, scivit utique malum esse prævaricari, et ideo juste prævaricata damnatur.

XXXIII. Accipe aliud : Si assumptio de ligno scientiæ boni et mali ita operatoria erat, ut bonum et malum agnosceretur ; quod videtur Scriptura ostendere, dum dicit : « Quia ubi manducaverunt ambo, aperti sunt oculi eorum, » et cognoverunt quod nudi essent[1] ; » hoc est, aperti sunt oculi cordis, et cognoverunt turpe esse nudos se degere : sine dubio ubi gustavit mulier de ligno scientiæ boni et mali, peccavit et se peccasse cognovit. Quæ igitur se peccasse cognoverat, vel virum ad peccati communionem invitare non debuit. Illiciendo autem virum, et dando ei quod ipsa gustaverat, non vitavit, sed iteravit peccatum. Nam utique si vere rationem expectes, eum quem diligebat, non trahere ad consortium pœnæ, sed magis ab eo quod cognoverat ipsa esse peccatum, vel inscientem revocare debuerat; quamvis videatur hæc mulier sciens quod post culpam in paradiso esse non posset, metuisse ne sola de paradiso ejiceretur. Denique absconderunt se ambo post culpam. Excludendam igitur se esse cognoscens, consortio viri, quem diligebat, noluit defraudari.

XXXIV. Iterum accipe : Non cognitio mali malum est; sed cum actus implet malitiam. Non enim statim qui novit malum, quod malum est, facit : sed qui quod malum esse novit, operatur. Incentivum autem ad operandum quod malum est, aut iracundia, aut cupiditas esse consuevit. Nec statim necesse, ut habens scientiam mali faciat quod improbum novit, nisi aut iracundia aut cupiditate vincatur. Unde quod diximus incentivum peccandi, vel ira, vel cu-

[1] Gen. VI, 7.

piditas est, vel plerumque formido, licet ex formidine oriatur cupiditas, dum unusquisque vult vitare quod metuit. Et ideo recte iracundiam et cupiditatem duorum reliquorum posuimus incentiva vitiorum. Consideremus igitur utrum Eva his ad vitium stimulis incitata sit. Sed neque irascebatur marito, neque cupiditate victa est : in secundo duntaxat errat, ut edendum viro daret, quod jam ipsa gustaverat. Primo fuerat cupiditas auctor erroris ut ipsa ederet, sequentisque fuit causa peccati. Quod enim jam gustaverat, desiderare non poterat : et gustando, mali fuerat scientiam consecuta. Malum igitur, quod adverterat, in virum derivare non debuit, neque conjugem proprium prævaricatorem divini facere mandati. Sciens igitur prudensque peccavit, et sciens virum in suum traxit errorem. Alioquin invenietur falsus esse de ligno scientiæ boni et mali sermo, si etiam posteaquam de ea arbore manducavit, scientiam mali habere non potuit. Quod si verus est sermo, cupiditatis utique causam habere non potuit : licet plerique sic excusandum putent, quod diligens virum ab eo timuerit separari, et hanc causam cupiditatis prætendant, quod esse voluerit cum marito.

CAPUT VII.

Quæritur utrum a Deo, vel a ligno, vel demum aliunde mors homini acciderit; atque objectio multiplici responsione diluitur.

XXXV. Iterum alia quæstio subrepit unde mors acciderit Adæ, utrum a natura ligni ejusmodi, an vero a Deo. Si naturæ ligni hoc ascribimus, videtur ligni hujus fructus

vivificandi insufflationi Dei præstare; siquidem quem vivificaverat insufflatio, fructus hujus ligni traxit ad mortem. Aut si Deum operatorem mortis esse memoramus, dicunt quod gemina eum opinione accusemus : quod aut ita immitis, ut noluerit ignoscere, cum posset; aut si ignoscere non potuerit, videatur infirmus. Videamus igitur quomodo diluendum sit. Nisi fallor, mortis causa inobedientia fuit; et ideo homo ipse sibi mortis est causa, non habens Deum suæ mortis auctorem. Neque enim si medicus præscripsit ægrotanti medicamenta, a quibus videatur cavendum, atque ille ab interdictis non putaverit abstinendum, causa ei mortis est medicus : sed utique ipse sibi reus mortis est propriæ. Itaque Deus quasi bonus medicus prohibuit, ne Adam nocitura gustaret.

XXXVI. Iterum accipe : Scire bonum melius est, quam nescire; et ei qui bonum sciat, pulchrum est scire quod malum est, ut sciat cavere quod malum est, et ut prudens subeat custodiæ cautionem. Rursus autem non satis est hoc solum scire quod malum est; ne cum malum scias, scientia boni incipias defraudari. Pulchrius est igitur ut utrumque norimus; ut et quia scimus bonum, fugiamus quod malum est; et ex eo quod cognoscimus malum, boni gratiam præferamus. Sed ita debes utrumque scire, ut et profunde noveris, et quod noveris exequaris, actusque scientiæ congruat. Alioquin tolerabiliorem Scriptura indicat eum, qui utrumque nesciat, quam qui perfunctorie utrumque cognovit. Gravat[1] enim scire, quod vel exequi vel vitare non possis : gravat scire sine usu atque opere cognitionis profundæ. Denique obest ad existimationem medico scire quid prosit, et quid noceat ægro; nisi cognitione ea quemadmodum oportet, utatur : et ideo non est cognitio bona, nisi ea utaris ut oportet.

[1] Luc. XII, 47.

XXXVII. Item accipe : Non frustra lignum scientiæ boni et mali productum est in medio paradiso : et si cuicumque homini productum esset, superflua interdictio. Sed neque frustra factum est, neque alii, nisi homini factum est, qui mandatum accepit; ut non solo eo, sed eo cum cæteris uteretur. Nam si multa discutias, complura reperies et plane innumera, quæ ei, qui uti nesciat, possint nocere. Nec ipsas divitias invenies fructuosas, si habens dives subsidia largitatis, neget alimenta pauperibus, excludat inopem subsidio destitutum, aliena extorqueat, quia prævalet potestate. Pulchritudo ipsa et gratior corporis forma frequentius in vitium, quam deformitas trahit. Numquid igitur quisquam deformiores, quam pulchriores filios habere desiderat, et inopes potius liberos suos cupit esse, quam divites? Plura sunt hujusmodi quæ non ad imprudentiam largientis referenda sunt, sed ad male utentis errorem. Et ideo utentem accusandum potius quam donantem.

CAPUT VIII.

Solvuntur quæstiones de præscientia Dei circa prævaricationem Adæ, et opinoinem boni et mali humanis mentibus divinitus impressam.

XXXVIII. Iterum quæstio : Sciebat prævaricaturum Deus Adam mandata sua, an nesciebat? Si nesciebat, non est ista divinæ potestatis assertio : si autem sciebat, et nihilominus sciens negligenda mandavit, non est Dei aliquid superfluum præcipere. Superfluum autem præcepit proto-

plasto illi Adæ, quod eum noverat minime servaturum; nihil autem Deus superfluum facit; ergo non est Scriptura ex Deo. Hoc enim objiciunt, qui Vetus non recipiunt Testamentum, et has interserunt quæstiones. Verum hi sua sententia et opinione vincendi sunt. Cum enim Novi Testamenti non refutant fidem, exemplo sunt arguendi, ut Vetus credant: quoniam cum sibi divina præcepta et facta conveniant, unius auctoris Testamentum utrumque liquet esse credendum. Discant igitur non superfluum, non injustum etiam prævaricaturo præscriptum esse mandatum. Nam et ipse Dominus Jesus elegit Judam, quem proditorem sciebat. Quem si per imprudentiam electum putant, divinæ derogant potestati. Sed hoc æstimare non possunt, cum Scriptura dicat: « Quia sciebat Jesus quis eum proditurus » esset[1]. » Conticescant igitur repugnatores isti Veteris Testamenti.

XXXIX. Sed quoniam etiam gentilibus, si forte istud objecerint, respondendum videtur, qui exemplum non recipiunt, rationem exigunt; accipiant etiam ipsi qua ratione Dei Filius vel prævaricaturo mandaverit, vel elegerit proditurum. Venerat Dominus Jesus omnes salvos facere peccatores, etiam circa impios ostendere suam debuit voluntatem. Et ideo nec proditurum debuit præterire; ut adverterent omnes, quod in electione etiam proditoris sui servandorum omnium insigne prætendit, nec in eo læsus est vel Adam, quia mandatum accepit, vel Judas, quia electus est. Non enim necessitatem Deus vel illi prævaricationis, vel huic proditionis imposuit, quia uterque si quod acceperat, custodisset, a peccato abstinere potuisset. Denique nec Judæos omnes credituros sciebat, et tamen ait: « Non veni nisi ad oves perditas domus Israël[2]. » Ergo non in mandante culpa est, sed in prævaricante peccatum est.

[1] Joan. VI, 65. — [2] Matth. XV, 24.

Et quod in Deo fuit, ostendit omnibus quod omnes voluit liberare. Nec tamen dico quia prævaricationem nesciebat futuram, imo quia sciebat assero : sed non ideo pereuntis proditoris invidiam in se debuit derivare, ut ascriberetur Deo, quod uterque sit lapsus. Nunc autem uterque redarguitur, atque reconvincitur; quia et ille mandatum ne laberetur accepit, et hic etiam in apostolatus munus ascitus est, ut vel beneficio Dei revocaretur a proditionis affectu; simul ut dum alii revincuntur, prodesset omnibus. Non enim consisteret peccatum, si interdictio non fuisset. Non consistente autem peccato, non solum malitia, sed etiam virtus fortasse non esset : quæ nisi aliqua malitiæ fuissent semina, vel subsistere, vel eminere non posset. Quid est enim peccatum, nisi prævaricatio legis divinæ, et cœlestium inobedientia præceptorum? Non enim auribus corporis de mandatis cœlestibus judicamus : sed cum esset Dei verbum, opiniones quædam nobis boni et mali pullularunt; dum id quod malum est, naturaliter intelligimus esse vitandum, et id quod bonum est naturaliter nobis intelligimus esse præceptum. In eo igitur vocem Domini videmur audire, quod alia interdicat, alia præcipiat. Et ideo si quis non obedierit illis quæ semel a Deo præcepta credimus, pœnæ obnoxius æstimatur. Dei autem præceptum non quasi in tabulis lapideis atramento legimus inscriptum, sed cordibus nostris tenemus impressum Spiritu Dei vivi. Ergo opinio nostra ipsa sibi legem facit. Si enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt; ejusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Opinio igitur humana sibi tanquam Dei lex est.

XL. Iterum hinc aliam faciunt quæstionem, ut ad invicem mandati ejus, quod diximus in hominis opinione consistere, hanc ipsam opinionem impressam a Deo nobis

tanquam præscriptum divinæ legis accusent. Noverat, inquiunt, hominem peccaturum, qui creavit eum, et has opiniones boni et mali impressit, annon noverat? Ut si dixeris quia non noverat, alienum a majestate Dei sentias: si autem dixeris quia sciens Deus peccaturum hominem, communes tamen opiniones ei boni et mali impressit; ut propter admixtionem malorum vitæ perpetuitatem servare non posset, sicut in illo non præsagum futuri, ita in hoc non bonum Deum significare videaris. Atque hinc argumentantur quia non est creatura hominis a Deo facta. Nam sicut supra ostendimus eos dicere quod non est mandatum Dei, sic et hic dicunt: « Non ergo creatura hominis a Deo, quia Deus malum non fecit. Homo autem opinionem accepit mali, dum a malis præcipitur abstinere. » Hoc autem genere alium bonum Deum, alium operatorem hominis conantur asserere. Quibus respondendum est illico secundum opinionem suam. Si enim hominem nolunt a Deo factum, quia peccator est homo, et hoc refugiunt, ne bonus Deus peccatorem fecisse videatur, quia non putant bonum, qui fecerit peccatorem; dicant utrum operatorem hominis a Deo factum putent. Si enim a Deo factus est ille, ut dicunt, operator hominis, quomodo bonus Deus operatorem mali fecit? Utique non bonus, nam qui peccatorem facit, non bonus; cavendum ne gravius sit operatorem peccatoris fecisse. Debuit enim bonus Deus prohibere nativitatem ejus, qui peccati substantiam habebat inducere. Quod si dicunt non esse genitum operatorem mali, requirendum utrum bonus Deus potuerit inhibere quoquo modo incipientem malitiam, annon potuerit? Si enim non potuit, infirmus: si potuit, et non fecit, non bonus. Ergo si sibi ista non congruunt, nec suæ sibi hæreticorum conveniunt opiniones, requiramus, ne forte rationis fuerit, qua causa Deus sive geniti, sive

non geniti illius operatoris siverit malitiam introire in hunc mundum, cum possit inhibere.

XLI. Itaque servantes unum et eumdem Deum bonum atque operatorem, id si possumus, astruamus, quod gratiæ utrique conveniat, nec accusationis eorum declinemus invidiam, qui ita dicunt : « Quomodo bonus Deus, qui non solum passus est introire in hunc mundum malitiam; sed etiam in tantam confusionem venire permisit. Verum hæc accusatio tunc locum haberet, si ita animæ vim et intima secreta mentis inficeret, ut nullo pacto posset aboleri, et immedicabilium vulnerum menti atque animæ nostræ virus insideret : esset enim aptior hujus querelæ locus, quod cum omnia possit Deus, hominem tamen perire sit passus. Verum cum Deus nostri misericors respuendi erroris remedia reservaverit, abolendique omnis contagii non aboleverit facultatem; quomodo irrationabile vel injustum est, si permisit nostrum materiale tentari quadam trepidatione fragilitatis humanæ; ut fœneratior postea gratia per pœnitentiam delictorum in hominis rediret affectum, et fragilitatis suæ conscius, quod tam facile a divinorum mandatorum serie deviando trepidaverit, tanquam clavum animæ fluctuantis mandata cœlestia timeret amittere; divinæ misericordiæ plus tribuens quod recepit amissum, et sibi aliquid usurpans gratiæ quod revertatur.

CAPUT IX.

An decuerit a Deo præceptum homini de cibo dari; et cur in proponenda pæna non dictum fuerit, moriemini, *sed,* morte moriemini ?

XLII. Nunc quæ sit illa ratio consideremus, quid sit istud, quod cum mandatum daret homini, de illa admirabili beataque vita præscribens, ne contra faciens morte moreretur, de manducando et non manducando putaverit esse mandandum. Sunt enim qui putant nequaquam mandatum istud convenire cœli et terræ, atque omnium Creatori; nequaquam dignum incolis paradisi, eo quod illa vita similis Angelorum sit. Et ideo non terrenum et corruptibilem hunc cibum esui fuisse possumus æstimare; quia qui non bibunt, neque manducant, erunt sicut Angeli in cœlo. Cum igitur in cibo neque præmium sit, quia esca nos non commendat Deo; neque magnum periculum sit, quia « Non » quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod exit de » ore[1] : » videtur sine dubio a tanto auctore non esse præceptum, nisi hunc cibum ad illum propheticum referas, quia pro magno præmio Dominus Sanctis pollicetur suis : « Ecce qui serviunt mihi, manducabunt : vos autem esu- » rietis[2]. » Hic est enim cibus, in quo vita definitur æterna, quo quisquis fuerit defraudatus, morte morietur. Quandoquidem panis vivus atque cœlestis ipse Dominus est, qui vitam dat huic mundo. Unde et ipse ait : « Nisi manduca- » veritis carnem meam, et biberitis sanguinem meum, non

[1] Matth. xv, 11. — [2] Isaï. LXV, 13.

»habebitis vitam æternam[1].» Erat ergo panis aliquis de quo præscripserat edendum paradisi incolis. Quis ille? Accipe quem dicat: «Panem, inquit, Angelorum manducavit homo[2].» Est enim bonus panis, si facias voluntatem Dei. Vis scire quam bonus panis? Ipse Filius manducat hunc panem, de quo ait: «Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei, qui in cœlis est[3]»

XLIII. Iterum videamus qua ratione Dominus Deus Adæ dixerit: «Morte moriemini:» quid intersit, utrum aliquis dicat: «Moriemini,» an addat: «Morte moriemini.» Ostendere enim debemus nihil superfluum in Dei esse mandato. Itaque hoc arbitror. Cum duo sibi sint contraria mors et vita, secundum simplicem sermonem a vita vivere dicimus, a morte mori. Si autem geminare velis utrumque, quia vita vitam facit, dicitur: «Vita vivit,» sicut habes in lege. Et quia mors mortem facit, dicitur: «Morte »morietur.» Non est autem superflua ista geminatio: est enim vita ad mortem, et est mors ad vitam; quia quis et dum vivit, moritur; et dum moritur, vivit. Fiunt ergo quatuor distinctiones, vita vivere, morte mori; morte vivere, vita mori. Cum igitur hæc ita se habeant, usus et consuetudinis præjudicium debemus excludere; quia usus hoc habet, ut communiter dicatur vivere, et qui vitæ vivit, et qui morti vivit: et communiter dicatur mori vel ille, qui morti moritur; vel ille, qui vitæ moritur. Itaque ex quatuor illis duo significat, ut dicat viventem vivere, nec melius deteriusque distinguat, et dicat morientem mori, nec inter malam et bonam mortem videatur esse discretio. Nam indiscreta quædam vita significatur, qualis irrationabilium aut etiam parvulorum, et indiscreta mors æque.

XLIV. Sequestrato igitur usu communi, quid sit vita

[1] Joan. VI, 54. — [2] Psal. LXXVII, 25. — [3] Joan. IV, 34.

vivere, et quid sit morte mori, et quid sit vivere morti, et mori vitæ consideremus. Puto enim secundum Scripturas, quia vita vivere admirabilem quamdam illam vitam beatamque significet, et hunc vivendi usum spirandique munus cum beatæ vitæ gratia veluti conjunctum, et quadam participatione permixtum demonstrare videatur. Hoc est enim vita vivere, virtute vivere, beatæ vitæ actus habere in istius corporis vita. Contra autem morte mori quid est aliud, nisi cum morte corporis deformitatem significare morientis, cujus et caro communi vivendi munere defraudetur, et anima vitæ æternæ usum habere non possit? Est etiam qui vita moritur, ut qui vivit corpore, sed actu moritur suo: quales illi sunt, de quibus ait Propheta: «Descendunt in infernum viventes[1].» Et illa de qua Apostolus dicit: «Quoniam vivens mortua est[2].» Quartum superest, quod sunt qui etiam morte vivunt, ut Martyres sancti, qui utique moriuntur ut vivant. Moritur caro, sed vivit gratia mortuorum. Ergo absit a nobis, ut participes mortis vivamus: sed contra participes vitæ moriamur. Sanctus enim nec vitæ istius se vult esse participem, qui ait: «Cupio » dissolvi, et cum Christo esse; multo enim melius[3].» Et alius: «Heu me, quod incolatus meus prolongatus est[4]!» Dolens utique cum consortia vitæ speret æternæ, istius vitæ fragilitate se contineri. Et ideo possum e contrario dicere, quia etsi vita vivere bonum est, vitæ tamen vivere ambiguum sit. Potest enim dici quis vitæ vivere, hoc est, vitæ æternæ istius vita corporis militare. Potest etiam dici vitæ vivere, hoc est, vel quemcumque, vel sanctum istius vitæ habere desiderium corporalis; ut, verbi gratia, si quis ideo honeste putet esse vivendum, ut is longævitatem vitæ bonis actibus consequatur, quales plerique infirmiores sunt, quos hæc vita delectat.

[1] Psal. LIV, 16. — [2] I Tim. V, 6. — [3] Philip. I, 23. — [4] Psal. CXIX, 5.

XLV. Sicut ergo vitæ vivere quid sit accepimus, quid sit morti mori accipiamus, vel morti vivere. Possunt enim esse qui moriantur morti, et qui vivant vitæ. Nam qui non ita vivit, ut secundum mortem animæ suæ vivat, is morti moritur, quia non est obnoxius morti, id est, nexus eum ærumnosæ mortis amisit, non constringitur vinculis mortis æternæ. Mortuus est morti, hoc est, mortuus est peccato, mortuus est pœnæ: cui contrarium est pœnæ vivere, hoc est, quando quis vivit ad pœnam, vivit ad mortem. Qui autem moritur ad pœnam, moritur ad mortem. Est etiam qui in hac vita positus moriatur ad vitam, sicut ille, qui ait: « Vivo autem jam non ego, vivit autem in me » Christus[1]. » Peccato enim mortuus est, Deo vivit, hoc est, mors in eo mortua est, sed vita vivit, qui est Dominus Jesus. Ergo bona vita eorum, qui Deo vivunt, mala vita eorum, qui peccato vivunt. Est etiam media vita, ut animantium cæterorum, sicut habes scriptum: «Producat » terra animam viventem secundum genus[2]. » Est etiam vita mortuorum, ut Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob; quia Deus mortuorum non est, sed vivorum. Sunt etiam, quibus communitas est quædam mortis et vitæ, de quibus ait Apostolus dicens: « Si commortui estis, » et convivetis. Si enim complantati, inquit, sumus simi- » litudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus: » scientes quia vetus homo noster simul confixus est cruci; » ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus pec- » cato. Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato[3]. » Sicut autem figuras multas vitæ diximus, ita etiam mortis inveniemus. Dicitur enim mors mala, secundum illud: «Anima, quæ peccat, ipsa morietur[4]. » Dicitur et mors communiter, sicut habes, verbi gratia: Quia Adam vixit

[1] Galat. II, 20. — [2] Gen. I, 24. — [3] Rom. VI, 5-7. — [4] Ezech. XVIII, 20.

tot annos, et mortuus est, et appositus est ad patres suos. Dicitur etiam mors per baptismatis sacramentum, sicut habes : « Consepulti sumus cum illo per baptismum in » morte[1]. » Et alibi : «Si autem mortui sumus cum Christo, » credimus etiam quod simul vivemus cum illo[2]. » Vides quia mors quidem appellatione dicatur, sed hæc vita sit nostra.

CAPUT X.

Cur hominem Deus non approbarit nisi post factam mulierem; et id maxime quod per hanc ille deceptus peccaverit : itemque cur eadem non de terra, ut Adam, sed de costa ejus creata sit?

XLVI. Item alia quæstio, quia dixit Dominus : « Non » est bonum solum esse hominem [3]. » Primo omnium cognosce quia in superioribus, ubi hominem finxit Deus de limo terræ, non addidit : « Et vidit Deus quia bonum est[4], » quemadmodum in singulis operibus suis. Nam si dixisset illic bonum esse, quia homo factus est, inveniretur hoc esse contrarium, ut hic non esse bonum diceret, cum in superioribus bonum esse dixisset. Sed hoc ibi cognosce, ubi solum Adam fecit. Cæterum ubi communiter comprehendit et virum et mulierem factos, licet ne ibi quidem dixerit specialiter; tamen quia postea habes : « Vidit Deus omnia

[1] Rom. VI, 4. — [2] Ibid. 8. — [3] Gen. II, 18. — [4] Id. I, 11, et seqq.

» quæ fecit, et ecce erant bona valde [1], » evidenter declaratur bonum esse quod et vir sit factus, et mulier.

XLVII. Sed ex hac quæstione alia quæstio rursus emergit. Quomodo enim quando solus factus est Adam, non dictum est bonum esse factum Adam : quando autem et mulier ex eo facta est, tunc esse bona omnia comprehensum est ? Licet illic omnem laudaverit creaturam, et universitatis creatio sit probata, quoniam in homine naturæ prædicata communitas est : tamen non videtur otiosum, qua ratione ubi solus factus est Adam, non solum nequaquam prædicatio boni complacito operi adjecta sit ; sed etiam dictum sit non esse bonum solum hominem : cum sciamus quod antequam fieret mulier, non erraverit Adam ; postea vero quam mulier est facta, prior divinum prævaricata mandatum, etiam virum suum traxerit in errorem, et incentivum ejus extiterit. Si igitur viro culpæ auctor est mulier, quemadmodum pro bono videtur adjecta [2] ? » Verum si consideres quia Deo universitatis est cura, invenies plus placere Domino debuisse id, in quo esset causa universitatis, quam condemnandum fuisse illud, in quo esset causa peccati. Et ideo quia ex viro solo non poterat humani esse generis propagatio, pronuntiavit Dominus non esse bonum solum esse hominem. Maluit enim Deus plures esse quos salvos facere posset, et quibus donaret peccatum, quam unum solum Adam, qui liber esset a culpa. Denique quia idem utriusque auctor est operis, venit in hunc mundum, ut salvos faceret peccatores. Postremo nec Caïn parricidii reum prius quam generaret filios, passus est interire. Ergo propter generationem successionis humanæ debuit mulier adjici viro. Denique hoc ipsa verba declarant dicentis Dei, non bonum solum esse hominem. Nam etsi mulier prior peccatura erat ; tamen redemptionem sibi paritura non

[1] Gen. I, 31. — [2] S. August. contra Julianum Pel. c. 7.

debuit ab usu divinæ operationis excludi. Quamvis enim Adam non est seductus, mulier autem seducta et in prævaricatione fuerit; salva tamen, inquit, erit per filiorum generationem [1], inter quos generavit et Christum.

XLVIII. Nec illud otiosum, quod non de eadem terra de plasmatus est Adam, sed de ipsius Adæ costa facta sit mulier; ut sciremus unam in viro et muliere corporis esse naturam, unum fontem generis humani. Ideo non duo a principio facti vir et mulier, neque duo viri, neque duæ mulieres, sed primum vir, deinde ex eo mulier. Unam enim naturam volens hominum constituere Deus, ab uno principio creaturæ hujus incipiens multarum et disparium naturarum eripuit facultatem. « Faciamus, inquit, ei adju- » torium simile sibi [2]. » Adjutorium ad generationem constitutionis humanæ intelligimus. Et vere bonum adjutorium. Nam si pro meliore accipis adjutorium, major quædam in causa generationis operatio mulieris reperitur; sicut istius terræ quæ semina primo accepta cohibendo paulatim fotu suo adolescere facit, et producit in segetem. In eo igitur adjutorium bonum mulieris, quanquam etiam inferior dicatur adjutor; ut et in usu reperimus humano, quia dignitate potiores plerumque adjutorem meriti inferioris asciscunt.

[1] 1 Tim. II, 14, 15. — [2] Gen. II, 18.

CAPUT XI.

Quomodo animalia adducta fuerint ad Adam: quid sopor ejusdem et costæ ædificatio nos doceat: quid etiam memorata animalia in paradisum adducta significent; et quo pacto justi in paradisum rapiantur?

XII. Specta nunc cur Deus adhuc finxerit de terra omnes bestias agri, et omnia volatilia cœli, et adduxerit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea. Qua ratione hoc factum est cum tantummodo bestias agri, et volatilia cœli et Adam adduxerit Deus? Erant enim pecora secundum genus suum. Denique habes infra: « Quia imposuit Adam » nomina omnibus pecoribus, et omnibus bestiis agri. Adæ » autem non est inventus adjutor similis illi [1]. » Quæ igitur absolutio est, nisi quia indomitæ bestiæ, et volatilia cœli divina potestate ad hominem deducuntur. De pecoribus autem domitis congregandis et homo habuit potestatem. Itaque illud divinæ operationis fuerit, hoc humanæ diligentiæ. Simul accipe qua causa omnia deducta sint ad Adam, ut in omnibus videret ex utroque sexu substantiam constare naturæ, id est, ex masculo et fœmina, et ipse usu exemploque cognosceret necessarium sibi consortium mulieris adjectum.

L. « Et immisit, inquit, Deus soporem in Adam, et ob» dormivit [2]. » Quis est iste sopor, nisi quia paulisper ad conjugium copulandum cum intendimus animum, veluti intentos oculos ad Dei regnum inclinare atque inflectere

[1] Gen. II, 20. — [2] Ibid. 21.

videmur ad quemdam somnum istius mundi, et paulisper obdormire divinis, dum in sæcularibus mundanisque requiescimus? Denique posteaquam soporem immisit in Adam, et dormivit, tunc « Ædificavit Dominus Deus cos- » tam, quam sumpsit de Adam, in mulierem [1]. » Bene, « Ædificavit » dixit, ubi de mulieris creatione loquebatur, quia in viro et muliere domus videtur quædam plena esse perfectio. Qui sine uxore est, quasi sine domo sit, sic habetur. Sicut enim vir publicis officiis, ita mulier domesticis ministeriis habilior æstimatur. Considera quia ex corpore costam sumpsit, non ex anima portionem; hoc est, non anima ex anima, sed os de ossibus meis et caro de carne mea hæc vocabitur mulier.

LI. Ergo causam humanæ generationis agnovimus. Sed quia plerosque movet qui diligentius intuentur, quomodo si vel primo magnum munus Dei fuit circa homines, ut in paradiso homines collocarentur, vel postea magnorum remuneratio videretur esse meritorum, ut ad paradisum justus unusquisque rapiatur, dicuntur etiam bestiæ et pecora agri, et volatilia cœli in paradiso fuisse. Unde plerique paradisum animam hominis esse voluerunt, in qua virtutum quædam germina pullulaverint: hominem autem et ad operandum, et ad custodiendum paradisum esse positum, hoc est, mentem hominis cujus virtus animam videtur excolere, nec solum excolere, sed etiam cum excoluerit, custodire. Bestiæ autem agri, et volatilia cœli, quæ adducuntur ad Adam, nostri irrationabiles motus sunt; eo quod bestiæ vel pecora, quædam diversæ sint corporis passiones, vel turbulentiores, vel etiam languidiores. Volatilia autem cœli quid aliud æstimamus, nisi inanes cogitationes quæ velut volatilium more nostram circumvolant animam, et huc atque illuc vario motu sæpe traducunt? Propterea

[1] Gen II, 22.

nullus inventus est menti nostræ similis adjutor, nisi sensus, hoc est, ἄισθησις. Similem sibi solam νοῦς noster potuit invenire.

LII. Sed forte arguas, quia hæc quoque Deus in tali paradiso locavit, hoc est, passiones corporis, et vanitatem quamdam fluctuantium vel inanium cogitationum, quod ipse nostri fuerit auctor erroris. Considera quid dicat: « Habete, inquit, potestatem piscium maris, et volatilium » cœli, et omnium repentium quæ repunt super terram [1]. » Vides quod ille tibi tribuerit potestatem; ut de omnibus judicare tu debeas, singulorum genera judicii tui sobria definitione discernere. Vocavit ad te omnia Deus; ut supra omnia mentem tuam esse cognosceres. Cur quæ tibi similia minime reperisti, asciscere tibi et copulare voluisti? Dedit tibi certe sensum quo universa cognosceres, et de cognitis judicares; meritoque de illo fœcúndo paradisi agro ejectus es, quia non potuisti servare mandatum. Sciebat enim Deus esse te fragilem, sciebat judicare non posse; ideo dixit quasi fragilioribus: « Nolite judicare, ut » non judicemini [2]. » Ergo quia scivit infirmum te esse ad judicandum, voluit obedientem esse mandato; ideo præceptum posuit. Quod si non prævaricatus esses, periculum incerti judicii incidere nequivisses. Itaque quoniam judicare voluisti, ideo addidit: « Ecce Adam factus est tan» quam unus ex nobis, ut sciat bonum et malum [3]. » Voluisti tibi arrogare judicium, ideo pœnam pravi judicii refutare non debes. Posuit tamen te contra paradisum, ne memoriam ejus possis abolere.

LIII. Denique justi in paradisum sæpe rapiuntur, sicut et Paulus raptus est in paradisum, et audivit verba ineffabilia. Et tu si a primo cœlo ad secundum, a secundo ad tertium mentis tuæ vigore rapiaris, hoc est, quod primum

[1] Gen. I, 28. — [2] Matth. VII, 1. — [3] Gen. III, 22.

unusquisque homo est corporalis, secundo animalis, tertio spiritalis : si ita rapiaris ad tertium cœlum, ut videas fulgorem gratiæ spiritalis (animalis enim homo quæ sunt spiritus Dei nescit) et ideo tertii cœli ascensio tibi est necessaria, ut rapiaris in paradisum : rapieris jam sine periculo, ut possis dijudicare omnia, quia spiritalis dijudicat omnia, ipse autem a nemine dijudicatur. Et fortasse quasi adhuc fragilis, audies verba ineffabilia quæ non liceat homini loqui : et tunc quod acceperis reservato, et quod audieris custodito. Paulus apostolus custodiebat ne laberetur, vel alios certe faceret errare [1]. Aut fortasse ideo dicit Paulus : « Quæ non liceat homini loqui [2] ; » quia erat adhuc in corpore constitutus, hoc est, videbat istius corporis passiones, videbat legem carnis suæ repugnantem legi mentis suæ. Hoc enim malo intelligi, ne videamur quemdam adhuc futuri periculi jactare terrorem. Si enim vel propter hanc vitam securitas, ut nullos prævaricationis post hanc futuræ laqueos formidemus : ergo quicumque fuerit in paradiso ascensione virtus audiet mysteria Dei arcana illa atque secreta : audiet dicentem Dominum tanquam latroni illi a scelere ad confessionem, et ad fidem a latrocinio revertenti : « Hodie mecum eris in paradiso [2]. »

[1] S. August. l. II. contra Julianum Pel. c. V. — [2] 2 Cor. XII, 6, 7. — [3] Luc. XXIII, 43.

CAPUT XII.

Serpentis qualis fuerit sapientia : quomodo mulierem aggressus sit, qualisve hujus responsio, quam longa digressio de quadam circa eam rem dubitatione consequitur.

LIV. « Serpens autem erat sapientior omnium bestia» rum quæ erant super terram, quas fecit Dominus Deus, » et dixit serpens mulieri : Quid utique dixit Deus, ne eda» tis ab omni ligno quod est in paradiso [1] ? » Cum dicit sapientiorem serpentem, intelligis quem loquatur, id est, illum adversarium nostrum qui tantum habet hujus sapientiam mundi [2]. Sed et voluptas atque delectatio bene sapiens dicitur, quia et sapientia carnis appellatur sapientia, sicut habes : « Quia sapientia carnis inimica est Deo [3]. » Et ad exquirenda delectationum genera astuti sunt, quia appetentes sunt voluptatum. Sive ergo delectationem intelligas, quædam est divino adversa mandato, et inimica sensibus nostris. Unde sanctus Paulus ait : « Video aliam » legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, » et captivantem me in lege peccati [4]. » Si autem ad diabolum referas, verus inimicus est generis humani. Quæ autem causa inimicitiarum nisi invidia? Sicut Salomon ait : « Quia invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum [5]. » Invidiæ autem causa beatitudo hominis in paradiso positi, et ideo quoniam ipse diabolus acceptam gratiam tenere

[1] Gen. III, 1. — [2] S. August. l. II. contra Julianum Pel. c. V. — [3] Rom. VIII, 7. — [4] Id. VII, 23. — [5] Sap. II, 24.

non potuit, invidit homini, eo quod figuratus e limo, ut incola paradisi esset, electus est. Considerabat enim diabolus quod ipse qui fuisset superioris naturæ, in hæc sæcularia et mundana deciderat; homo autem inferioris naturæ sperabat æterna. Hoc est ergo quod invidet dicens : Iste inferior adipiscitur quod ego servare non potui? Iste de terris migrabit ad cœlum, cum ego de cœlo lapsus in terra sim? Multas vias habeo quibus hominem decipere possim. De limo factus est, terra ei mater est, corruptibilibus involutus est. Etsi anima superioris naturæ, tamen et ipsa lapsui potest esse obnoxia, in corporis carcere constituta; quando ego lapsum vitare non potui. Est igitur via prima, ut decipiatur, dum conditione sua majora desiderat. Hic enim quidam conatus est industriæ. Deinde carnis est, quod non habeat, desiderare. Postremo in quo videor ego omnibus esse sapientior, nisi circumscribam hominem, et versutia et fraude contendam? Itaque machinatus est, ut non primo Adam adoriretur, sed Adam per mulierem circumscribere conaretur. Non adorsus est eum, qui coram acceperat cœleste mandatum : sed eam adorsus est quæ a viro didicerat, non a Deo quid observaret, acceperat. Neque enim habes quia mulieri dixit Deus, sed quia Adæ dixit; et ideo per Adam cognovisse mulier æstimanda est.

LV. Cognoscens igitur hoc loco tentamenti genus, plurima etiam aliis locis tentamenti genera reperies. Alia sunt per principem istius mundi, qui quædam venena sapientiæ in hunc mundum evomuit; ut vera putarent homines esse quæ falsa sunt, et specie quadam hominum caperetur affectus. Non enim semper quasi apertus hostis ingreditur : sed sunt quædam potestates quæ amorem simulent, gratiamque prætendant; ut paulatim cogitationibus nostris venenum suæ iniquitatis infundant, a quibus

oriuntur illa peccata, quæ vel ex delectatione, vel ex quadam mentis facilitate nascuntur. Sunt etiam aliæ potestates quæ veluti colluctantur nobiscum. Unde et Apostolus ait : « Quia non est nobis colluctatio adversus carnem » et sanguinem, sed adversus principatus, et potestates, » et rectores hujus mundi, tenebrarum harum, adversus nequitiam spiritalium quæ sunt in cœlestibus [1]. » Volunt enim hac quadam contentione nos frangere, et veluti quoddam animæ nostræ corpus elidere. Unde et Paulus quasi bonus athleta non solum ictus adversantium potestatum vitare cognoverat, verumetiam adversantes ferire. Unde et ait : « Percutio pugnis, non ut aëra cædens [2]. » Et ideo quasi bonus athleta ad coronam meruit pervenire. Ergo multiplicia tentamenta sunt diaboli. Et ideo bilinguis serpens habetur atque letalis, eo quod diaboli minister aliud lingua loquatur, aliud corde meditetur. Sunt et alii ministri qui et cordis et vocis suæ infectas veneno veluti verborum suorum jactant sagittas, quibus Dominus ait : « Generatio viperarum, quomodo potestis » bona loqui, cum sitis mali [3] ? »

LVI. « Et dixit serpens mulieri : Quid utique dixit Deus, » ne edatis ex omni ligno quod est in paradiso? Et dixit » mulier serpenti : Ex omni ligno paradisi manducabimus : » de fructu autem ligni quod est in medio paradisi, dixit » Deus : Non manducabitis ex eo, neque tangetis ex eo, » ne moriamini [4]. » Cum audieris sapientiorem bestiis omnibus esse serpentem, hic ejus jam quære versutiam. Simulat se verba Dei dicere, et proprios intexit dolos. Cum enim dixisset Deus : « Ex omni ligno quod est in paradiso » edetis ad escam : de ligno autem quod est scientiæ boni » et mali non edetis : qua die autem manducabitis ex eo,

[1] Ephes. VI, 12. — [2] I Cor. IX, 26. — [3] Matth. XII, 34. — [4] Gen. III, 2, 3.

» morte moriemini[1]; » serpens quasi interrogans mulierem, cum dixisset Deus : « Ex omni ligno quod est in paradiso » edetis : de ligno autem uno non edetis, » inseruit mendacium, ut diceret : « Ab omni ligno non edetis : » cum de uno tantum ligno scientiæ boni et mali præceperit Deus non esse gustandum. Qua ratione autem fefellerit, nihil mirum, quia iis, qui aliquem circumscribere conantur, consuetudo est fallere. Non est igitur interrogatio otiosa serpenstis. Sed ut scias in mandato nullum vitium esse potuisse, respondit mulier, ut habes : « Ex omni ligno » paradisi manducabimus : de fructu autem ligni quod est » in medio paradisi, dixit Deus : Non manducabitis ex eo, » neque tangetis ex eo, ne morte moriamini. » In mandato quidem nullum vitium est, sed in relatione mandati. Etenim quantum præsens lectio docet, discimus nihil vel cautionis gratia jungere nos debere mandato. Si quid enim vel addas, vel detrahas, prævaricatio quædam videtur esse mandati. Pura enim et simplex mandati forma servanda, vel testimonii series intimanda est. Plerumque testis dum aliquid ad seriem gestorum ex suo adjicit, totam testimonii fidem partis mendacio decolorat. Nihil igitur vel quod bonum videtur, addendum est. Namque hic quid offensionis habet prima specie quod addidit mulier : « Neque tan» getis ex eo quidquam? Tangetis » enim Deus non dixerat, sed, « Non edetis. » Sed tamen lapsus incipit esse principium. Nam quæ addidit, vel superfluum addidit, vel addendo de proprio semiplenum intellexit Dei esse mandatum. Docet igitur nos præsentis series lectionis neque detrahere aliquid divinis debere mandatis, neque addere. Nam si Joannes hoc judicavit de suis scriptis : « Si quis appo« suerit, inquit, ad hoc, adjiciet in illum Deus plagas, quæ » scriptæ sunt in libro isto : et qui dempserit de verbis his

[1] Gen. II, 16, 17.

» prophetiæ hujus, delebit Deus partem illius de libro » vitæ [1] : » quanto nihil divinis mandatis est detrahendum? Hinc ergo cœpit prævaricatio prima esse mandati. Et plerique putant hoc vitium non esse mulieris, sed Adæ fuisse : ita Adam dixisse mulieri, dum eam vellet facere cautiorem, ut adderet mandasse Deum : « Neque tangetis ex eo » quidquam ; » habemus enim quia Adam non Eva mandatum acceperit a Deo. Nondum enim mulier formata fuerat. Ipsa quidem verba Adæ quibus mulieri dixit formam seriemque mandati, non prodit lectio : sed intelligimus per virum ad mulierem seriem transisse mandati. Viderint tamen alii quid sentiant ; mihi tamen videtur a muliere cœpisse vitium, inchoasse mendacium. Nam etsi de duobus videatur incertum, tamen sexus prodit qui prius potuerit errare. Adde quia præjudicio illa constringitur, cujus et postea prior error inventus est. Viro enim mulier, non mulieri vir auctor erroris est. Unde et Paulus ait : « Adam, inquit, non est deceptus : mulier autem seducta » in prævaricatione fuit [2]. »

LVII. Nunc videamus utrum præter adjectionem quæ mandato est applicata, quod additum est obfuisse videatur. Nam revera si bonum est, « Neque tangetis ex eo », et ad cautionem proficiebat, cur Deus hoc minime interdixerit, imo non interdicendo permisisse videatur? Itaque utrumque quærendum, qua ratione nec permiserit, nec interdixerit. Sunt enim qui dicant, qua ratione quod fecit videri, non jussit et tangi? Verum cum in eo ligno audieris naturam fuisse scientiæ boni et mali, potest æstimari quia noluit te malum tangere. Satis est enim nobis videre Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem [3], secundum vocem Domini, et dantem escam non luminis, sed noctis et tenebrarum filiis ; quia scriptum est : « Dedit eum

1 Apoc. XXII, 18, 19. — 2 I Tim. II, 14. — 3 Luc. X, 18.

» in escam populis Æthiopum[1]. » Hoc igitur de eo dictum est, quod non mandaverit tangi. Quod autem non prohibuerit, quid intelligam accipe. Sunt multa quæ noceant, si ante voluerimus haurire, quam quæ sint illa cognoscere. Nam et de cibis et potu plerumque usuvenit. Quippe si id quod amarum est, ante cognoscas, induis patientiam; et si intelligas illa quæ sunt amara prodesse, induis tolerantiam, ne offendat amaritudo te repentina, et incipias rejicere profutura. Prodest ergo ante cognoscere; ut ex eo quod cognoveris profuturum, nec amara fastidias. Sed hæc minus nocere possunt : illud quod magis, nisi provideatur, nocere possit, adverte.

LVIII. Gentilis quidam est, ad fidem tendit : catechumenus est, majorem vult accipere doctrinæ et fidei plenitudinem ; caveat ne dum vult discere, male discat, et discat a Photino, discat ab Ario, discat a Sabellio : tradat se hujusmodi magistris quorum quædam eum teneat auctoritas ; et inductus quadam magistrorum præsumptione, teneris sensibus impressa dijudicare non noverit. Prius igitur oculis mentis perspiciat quid sequatur : videat ubi vita sit : tangat denique divinarum vitalia lectionum, ut nullo pravo offendatur interprete. Legit illi Sabellius, « Ego in Patre, et Pater » in me[2], et dicit unam esse personam. Legit Photinus : « Quia mediator Dei et hominum homo Christus Jesus[3]. Et alibi : « Quid me vultis occidere hominem[4] ? » Legit etiam Arius quia dixit : « Quoniam Pater major me est[5]. » Legitur quidem manifestum : sed qua ratione dictum sit, debet ante pertractare secum, ut rationem dictorum possit advertere. Ducitur quadam magistrorum auctoritate; et profuisset ei non quæsisse, quam talem invenisse doctorem. Sed etiam gentilis si quis Scripturas accipiat, legit :

[1] Psal. LXXIII, 14. — [2] Joan. XIV, 10. — [3] 1 Tim. II, 5. — [4] Joan. VIII, 40. — [5] Id. XIV, 28.

« Oculum pro oculo, dentem pro dente[1]. » Legit etiam : « Si scandalizaverit te dextera tua, abscinde illam[2] ; » non intelligit sensum, non advertit divini arcana sermonis, pejus labitur, quam si non legisset. Et ideo docuit quemadmodum Dei Verbum investigare deberent, non perfunctorie, non improvide, sed diligenter atque sollicite : « Quod erat, inquit, ab initio, quod audivimus, et quod » vidimus, oculis nostris perspeximus, et manus nostræ » perscrutatæ sunt de Verbo vitæ : et vidimus et testamur, » et annuntiamus vobis[3]. » Vides quod ante velut manibus quibusdam perscrutatus sit Dei verbum, et postea annuntiaverit : et ideo nihil Adæ et Evæ fortasse nocuisset verbum, si pertractantibus diligenter mentis quibusdam manibus ante tetigissent. Infirmi enim pertractando, et diligentius requirendo, uniuscujusque quam non intelligunt, possunt investigare naturam. Certe illi infirmi id lignum, in quo scientiam mali esse cognoverant, ante quemadmodum tangerent, debuerant perscrutari. Nam et mali sæpe nobis potest prodesse cognitio. Et ideo diaboli fraudes vel in hac legimus lectione, vel in prophetia, ut discamus quemadmodum artes ejus cavere possimus. Cognoscenda sunt enim tentamenta ejus, non ut sequamur, sed ut docti instructique caveamus.

LIX. Sunt hoc loco qui dubitationem habeant, utrum ex omni ligno ita dixerit Deus esse gustandum, ut cum de omni ligno, ita de scientiæ boni et mali ligno gustaretur : an vero de omni ligno gustandum, de solo ligno scientiæ boni et mali dixerit non esse gustandum ? Qui ne id quidem putant inutilis esse rationis, quod quamvis noxia esca hujus ligni fuerit ; tamen si cum cæteris ederetur, noxia esse non possit : quandoquidem etiam antidotum theriacum de corpore serpentis confici solere dicatur,

[1] Levit. XXIV, 20. — [2] Matth. V, 30. — [3] Joan. I, 1, 2.

quod utique virus corpusque serpentis, cum solum sumitur, nocet; cum admiscetur aliis, sanitati est et saluti. Scientia quoque boni et mali, si quid sapientiæ habeat, si quis vitæ semper intendat, si quis cætera virtutum genera consequatur, nequaquam inutilis æstimatur. Hac igitur ratione plerique putaverunt posse etiam illud intelligi; ut videatur Deus id inhibuisse, ne absque cæteris solum lignum scientiæ boni et mali gustaretur, non prohibuisse cum cæteris. Et hoc ideo putant dictum, quia ait Deus ad Adam: « Quis tibi indicavit quoniam nudus es, nisi de ligno, a quo » præceperam tibi, ab hoc solo ne manducares, man- » ducasti [1]? » Quod videretur dare aliquem interpretandi locum, nisi mulier in superioribus, dicente serpente: « Quid » utique dixit Deus, ne edatis ab omni ligno quod est in » medio paradiso; » respondisset, « Quod est in medio » paradiso, dixit Deus: Non manducabitis ex eo. » In quo quamvis mulieris prævaricaturæ fides videatur infirmior, tamen non omnibus Adam spoliabo virtutibus, ut videatur in paradiso nullam assecutus fuisse virtutem, nihil de cæteris gustavisse lignis, priusque culpam incidisse, quam fructus esse aliquos consecutus. Non spoliabo ergo Adam, ne genus humanum omne dispoliem, quod innocens est antequam sensum accipiat scientiæ boni et mali. Neque enim otiose dictum est: « Nisi conversi fueritis, et » efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cœ- » lorum [2]. » Puer enim cum maledicitur, non remaledicit: cum percutitur, non repercutit: ambitionum et rapinarum tentamenta non novit.

LX. Unde verius puto, quod ne cum aliis quidem fructibus lignum edendum esse præceperit. Nam etsi bona scientia perfecto, imperfecto tamen inutilis est. Imperfectum ausim omnem hominem dicere, quando ipse Paulus quasi

[1] Gen. III, 11. — [2] Matth. XVIII, 3.

imperfectus dicat : « Non quoniam acceperim, aut quo jam » perfectus sim : sequor autem si comprehendam [1]. » Et ideo imperfectis dicit Dominus : « Nolite judicare, ut non » judicemini [2]. » Ergo imperfecto inutilis scientia. Denique, « Peccatum nesciebam, nisi lex diceret : Non concupisces [3]. » Et infra : « Sine lege enim peccatum mortuum est [4]. » Quid enim mihi proderat scire quod vitare non poteram ? Quid mihi proderat scire quod lex carnis meæ impugnaret [5] ? Impugantur Paulus, et videt « Legem suæ repugnantem » legi mentis suæ, et captivari se in lege peccati [6], » nec de conscientia sua præsumit ; sed per Christi gratiam confidit se a mortis corpore liberandum : et tu quemquam opinaris scientem non posse peccare ? Paulus dicit : « Non enim » quod volo facio bonum ; sed quod nolo malum hoc ago [7] : » et tu arbitraris homini prodesse scientiam, quæ delicti augeat invidiam ? Esto tamen ut perfectus peccare non possit. In Adam Deus omnes homines prævidebat, et ideo promiscue generi non conveniebat humano habere scientiam boni et mali, quam per carnis vitia, ut oportebat, exercere non poterat.

[1] Philip. I, 12. — [2] Matth. VII, 1. — [3] Rom. VII, 7. — [4] Ibid. 8. — [5] S. August. l. II. contra Julianum Pel. c. V. — [6] Rom. VII, 23. — [7] Ibid. 19.

CAPUT XIII.

Quomodo tentamenta diaboli plena sint mendacii; et de deceptione mulieris, et lapsu Adæ: quemadmodum etiam cognoverint se esse nudos, et succinctoria sibi fecerint, quidve per ea significetur.

LXI. Discamus igitur tentamenta diaboli plena esse mendacii; vix enim unum verum videtur ex iis quæ pollicitus est, reliqua falsa composuit. Sic enim habes: « Et dixit » serpens mulieri : Non morte moriemini [1]. » Ecce unum falsum; nam morte mortuus est homo, qui secutus est promissa serpentis. Deinde addidit. « Scit, inquit, Deus » quia quacumque die manducaveritis ex eo, adaperientur » oculi vestri [2]. » Hoc solum verum, quia infra habes: « Quia manducaverunt ambo, et aperti sunt oculi eorum [3]. » Sed hoc verum quod noceret. Denique non omnibus aperire oculos utile, quia scriptum est : « Videbunt et non » videbunt [4]. » Sed statim agglutinatum mendacium est, quia adjunxit : « Et eritis sicut dii scientes bonum et ma- » lum [5]. » In quo licet advertere idololatriæ auctorem esse serpentem, eo quod plures deos induxisse in hominum videatur errorem quædam serpentis astutia. Et hoc fefellit, quia homo sicut dii. Non solum enim sicut dii esse homines desierunt, sed etiam qui quasi dii erant, quibus dictum est, « Ego dixi : Dii estis [6], » sui gratiam perdiderunt.

[1] Gen. III, 4. — [2] Ibid. 5. — [3] Ibid. 7. — [4] Isaï. VI, 9. — [5] Gen. I — [6] Psal. LXXXI, 6.

LXII. « Et vidit mulier quia bonum est lignum ad man» ducandum, et quia gratum oculis ad videndum, et spe» ciosum est ad intuendum [1]. » Infirma auctor judicii, quæ de eo, quod non gustaverat, judicabat. Et ideo non facile, nisi id quod diligentius pertractaverimus, quod interiore probaverimus affectu, videtur ad opus aliquod esse sumendum. « Accipiens, inquit, de fructu ejus manducavit, et » dedit viro suo simul, et manducaverunt ambo [2]. » Bene prætermissum est ubi decipitur Adam; quia non sua culpa, sed vitio lapsus uxoris est.

LXIII. « Et aperti sunt, inquit, oculi eorum, et cogno» verunt quod nudi essent [3]. » Et ante quidem nudi erant, sed non sine virtutum integumentis. Nudi erant propter morum simplicitatem, et quod amictum fraudis natura nesciret. Nunc autem multis simulationum involucris mens humana velatur. Ergo posteaquam spoliatos se illa sinceritate et simplicitate viderunt integræ incorruptæque naturæ, quærere mundana et manufacta cœperunt, quibus nuda suæ mentis operirent: delectationes delectationibus, et mundi hujus umbratiles voluptates velut folia foliis assuentes, quibus obumbrarent genitale secretum. Nam quomodo clausos oculos corporis habuit Adam, qui omnia animantia ita vidit, ut his et nomen imponeret? Quomodo cognoverunt, id est, interiore et altiore scientia non tunicam sibi, sed virtutum deesse velamina?

LXIV. « Et assuerunt, inquit, folia ficus, et fecerunt » sibi succinctoria [4]. » Ficum hoc loco pro qua specie debeamus accipere divinarum nos docet series lectionum: quandoquidem sanctos esse qui sub vite et ficu requiescunt Scriptura memoraverit [5], et Salomon dixerit: « Quis plan» tat ficum, et de fructu ejus non manducat [6], » et Domi-

[1] Gen. III, 6. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 7. — [4] Ibid. — [5] Mich. IV, 4. — [6] Prov. XXVII, 18.

mus ad ficum venerit; sed ideo sit offensus, quia non invenerit fructum, sed folia tantum. Docet ergo me Adam quid sint folia, qui posteaquam peccavit, de foliis ficus fecerit sibi succinctorium, qui de fructibus magis ejus gustare debuerit. Justus fructum eligit, folia peccator. Quis est fructus? « Fructus, inquit, Spiritus est charitas, » gaudium, pax, patientia, benignitas, modestia, continen» tia, dilectio [1]. » Non habebat fructum, qui gaudium non habebat. Non habebat fidem, qui prævaricatus erat mandatum Dei. Non habebat continentiam, qui de interdicto sibi gustaverat ligno.

LXV. Ergo quicumque prævaricatur mandatum Dei, spoliatur atque nudatur; et fit ipse sibi turpis : vult se operire quibusdam ficus foliis, fortasse quibusdam inanibus, vel umbratilibus sermonibus, quos compositis mendaciis assuens, et verbum de verbo struens, ad operiendam conscientiam suæ mentis, factique velamen peccator intexit, ut pudenda sua contegat. Jacit enim supra se folia, qui culpam velare desiderans aut diabolum delicti memorat auctorem, aut carnis prætendit illecebras, aut alium quempiam persuasorem prodit erroris. Et de Scripturis divinis frequenter promit exempla, quibus justos in culpam perhibet incidisse, dicens si forte in stupris fuerit deprehensus : Et Abraham cum ancilla concubuit [2], et David alienam adamavit, et sibi ascivit uxorem [3]. Assuit enim sibi quædam folia, quædam exempla de propheticarum serie Scripturarum, fructum earum non putat requirendum.

LXVI. Nonne tibi videntur etiam Judæi folia assuere, dum legis spiritalis verba corporaliter interpretantur? Quorum interpretatio fructum omnem viriditatis amittit, damnata maledicto ariditatis æternæ. Bona igitur interpre-

[1] Galat. v, 22. — [2] Gen. xvi, 4. — [3] 2 Reg. xi, 4, et 27.

tatio, hoc est, spiritalis ficus est fructuosa, sub qua justi sanctique requiescunt. Quam qui plantaverit in animis singulorum, sicut Paulus ait: «Ego plantavi, Apollo rigavit[1],» manducavit ex ea fructum. Male autem interpretatio fructum ferre, viriditatem servare non poterit.

LXVI. Quod igitur gravius est, hac se Adam interpretatione succinxit eo loco, ubi fructu magis castitatis se succingere debuisset[2]. In lumbis enim, quibus præcingimur, quædam semina generationis esse dicuntur; et ideo male ibi succinctus est Adam foliis inutilibus, ubi futuræ generationis non fructum futurum, sed quædam peccata signaret, quæ manserunt usque in adventum Domini Salvatoris. Cæterum posteaquam Dominus advenit, ficum invenit incultam: rogatus ne eam juberet excidi, ut coleretur permisit. Et ideo jam non foliis, sed divino sermone succingimur; quia ipse Dominus ait: « Sint lumbi vestri » succincti, et lucernæ ardentes[3]. » Unde etiam pecuniam in zonis nostris portare prohibet[4]; non enim sæcularia, sed æterna debet zona nostra servare.

[1] I Cor. III, 6. — [2] S. August. II. contr um Pel. c. VI. — [3] Luc. XII, 35. — [4] Matth. X, 9.

CAPUT XIV.

De voce Domini deambulantis ad vesperam, et increpatione Adam, Ubi es ? *Cur præterea primus increpatur Adam, cum prior mulier gustaverit : et de mulieris excusatione, ac mysteriis per illa designatis.*

LXVIII. « Et audierunt, inquit, vocem Domini Dei » deambulantis in paradiso ad vesperam [1]. » Quæ est deambulatio Dei, qui ubique semper est ? Sed puto deambulationem quamdam esse Dei per divinarum seriem Scripturarum, in quibus Dei quædam versatur præsentia ; cum audimus quia ipse aspicit omnia, et oculi Domini super justos : cum legimus quia Jesus sciebat cogitationes eorum [2] ; cum legimus : « Quid cogitatis mala in cordibus vestris [3] ? » Ergo dum hæc recensemus, quasi deambulantem cognoscimus Deum. Fugerat ergo peccator, non quo Dei posset latere conspectum : sed intra conscientiam suam latere cupiebat, opera sua lucere nolebat. Justi enim est facie ad faciem videre; quia justi mens non solum Deo præsens est, sed etiam cum Deo disputat, sicut scriptum est : « Indicate pupillo, et justificate viduam, et venite disputemus, dicit Dominus [4]. » Ergo cum legit peccator has Scripturas divinas, audit vocem Dei quasi ambulantis ad vesperam. Quid est ad vesperam, nisi quia culpam suam sero cognoscit, et sero venit quædam erroris præteriti verecundia, quæ errorem prævenire debuerat ? Nam dum

[1] Gen. III, 8. — [2] Luc. VI, 8. — [3] Matth. IX, 4. — [4] Isaï. I, 17, 18.

culpa fervet in corpore, et anima exagitatur corporis passionibus, non cogitat Deum sensus errantis, hoc est, non audit Deum ambulañtem in Scripturis divinis, ambulantem in mentibus singulorum. Dicit enim Deus: «Quoniam inha» bitabo in illis, et inter eos ambulabo, et ero illorum Deus[1].» Ergo cum in animæ sensum redierit potestatis formido divinæ, tum erubescimus, tunc nos gestimus abscondere, tunc in peccatorum nostrorum positi cogitationibus, in medio ligni paradisi, ubi peccavimus, deprehendimur, latere cupientes, et arbitrantes quod Deus non requirat occulta. Sed scrutator animorum et cogitationum usque ad divisionem animæ penetrans dicit: « Adam, ubi es[2]? »

LXIX. Quomodo loquitur Deus? Numquid voce corporea? Non utique, sed virtute quadam præstantiore, quam vox corporis potest esse, fundit oracula. Hanc vocem ejus Prophetæ audierunt; hanc vocem fideles audiunt, impii non intelligunt. Denique in Evangelio habes, quia audivit Evangelista dicentem Patrem: « Et clarificavi, et » iterum clarificabo[3]: » sed Judæi non audierunt. Dicebant enim: « Tonitruum factum est[4]. » Illic ergo, sicut supra habes, quia sentiebatur deambulans Deus qui non deambulabat: sic audiebatur loquens Deus, qui non loquebatur.

LXX. Sed quid loquatur, consideremus: « Adam, ubi » es? » Adhuc in his remedium sanitatis est, qui audiunt Dei verbum. Denique Judæi, qui sibi clauserunt aures ne audirent, hodieque non merentur audire. Deinde habent remedium qui se absconderunt. Nam qui absconditur, erubescit: qui erubescit, convertitur, sicut scriptum est: « Confundantur, et convertantur omnes valde velociter[5]. » Deinde hoc ipsum quod vocat, indicium sanàturi est, quia Dominus quos miseratur, et vocat. Dicendo autem: « Ubi

[1] Levit. XXVI, 12. — [2] Gen. III, 9. — [3] Joan. XII, 28. — [4] Ibid. 29. — [5] Psal. VI, 11.

» es ? » non locum quærit qui novit arcanum ; neque enim Deus clausos habebat oculos, ut non videret latentem. Denique ideo dixit : « Factus est Adam tanquam unus ex no» bis[1] ; » quia aperuit oculos. Et hic quidem aperuit oculos, ut culpam suam videret, quam vitare non potuit. Magis enim post quam peccavimus, nescio quomodo, nostra delicta cognoscimus : et tunc peccatum esse intelligimus, quod, antequam peccaremus, non putabamus esse peccatum. Certe non quasi peccatum putabamus esse damnandum ; nam si damnaremus, non admitteremus. Deus autem omnium videt culpas, et omnium delicta cognoscit : super omnem animam, super omnium occulta oculos habet. Quid est ergo : « Adam, ubi es ? » Id est, non in quo, sed in quibus es. Non ergo interrogatio est, sed increpatio. De quibus, inquit, bonis, de qua beatitudine, de qua gratia in quam miseriam recidisti ! Dereliquisti vitam æternam, et attumulatus es morti, consepultus errori. Ubi est illa tua bene sibi conscia confidentia ? Timor iste culpam fatetur, latebra prævaricationem. Ubi ergo es ? Hoc est, non in quo loco quæro, sed in quo statu. Quo te perduxerunt peccata tua, ut fugias Deum tuum quem ante quærebas ? Fortasse moveat cur ante increpatur Adam, cum mulier ante gustaverit ? Sed a prævaricatione sexus infirmior cœperit, a verecundia et excusatione fortior ; ut fœmina erroris causa fuerit, vir pudoris.

LXXI. Et dixit mulier : « Serpens decepit me, et man» ducavi [2]. » Veniabilis culpa, quam sequitur professio delictorum. Ideo non desperata mulier quæ non reticuit Deo, sed magis confessa peccatum est, quam medicabilis secuta sententia est. Bonum est condemnari in peccato, et flagellari in delicto, ut cum hominibus flagellemur. Denique Caïn, quia voluit crimen negare, indignus judicatus

[1] Gen. III, 22. — [2] Ibid. 13.

est, qui puniretur in peccato : sed remissus est sine præscripto pœnæ, fortasse non tam majori crimine parricidii (illud enim commisit in fratrem) quam sacrilegii, quod Deo credidit mentiendum, dicens : « Nescio : Numquid » ego custos fratris mei sum [1] ? » Et ideo accusatori diabolo ejus accusatio reservata est, ut cum angelis ejus flagelletur, qui cum hominibus noluit flagellari. Denique de talibus dictum est : « Non est declinatio mortis eorum.... et » cum hominibus non flagellabuntur [2]. » Alia ergo ratio mulieris, quæ licet in culpam prævaricationis inciderat, tamen de paradisi lignis habebat adhuc virtutis escam ; et ideo dixit peccatum suum, et reputatum est ei ad veniam. Justus enim accusator est sui in principio sermonis. Neque enim potest quisquam justificari a peccato, nisi fuerit peccatum ante confessus. Unde Dominus ait : « Dic iniquitates » tuas, ut justificeris [3]. »

LXXII. Ergo quia Eva ipsa confessa delictum est, mitior sequitur et profutura sententia, quæ condemnaret errorem, et veniam non negaret, ut ad virum suum conversa serviret. Primum ne eam facile delectaret errare : deinde ut sub fortiore vase locata non traduceret virum, sed magis viri consilio et ipsa regeretur. In quo quidem mysterium Christi et Ecclesiæ evidenter agnosco. Designatur enim Ecclesiæ ad Christum futura conversio, et religiosa servitus subdita Dei Verbo, quæ multo sit melior, quam sæculi hujus libertas. Denique scriptum est : « Dominum » Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies [4]. » Hæc igitur servitus Dei donum est. Denique inter benedictiones numeratur hujus servitutis obsequium ; nam et Isaac in loco benedictionis eam dedit Esaü filio suo, ut serviret fratri suo. Denique benedictionem ille poscebat ; etsi unam sibi

[1] Gen. IV, 9. — [2] Psal. LXXII, 4, 5. — [3] Isaï. XLIII, 26. — [4] Deut. VI, 13.

cognovisset esse præreptam, tamen aliam postulabat dicens: « Numquid una benedictio tibi est, pater [1]? Per hanc igitur servitutem ille, qui per gulam primitias suas ante vendiderat, et studio venationis agrestis gratiam benedictionis amiserat, credidit se ipso futurum esse meliorem, si typum Christi veneraretur in fratre. Hac enim servitute pollet populus christianus, sicut et Dominus ad Discipulos suos ait: « Qui vult inter vos primus esse, sit omnium » servus [2]. » Denique hanc servitutem operatur charitas, quæ et spe major et fide est. Unde scriptum est: « Per charita- » tem servite invicem vobis [3]. » Hoc est ergo mysterium quod ait Apostolus esse in Christo et in Ecclesia [4]. Hæc enim vere in prævaricatione ante fuit, sed salva erit per filiorum generationem in fide, et charitate, et sanctificatione, cum castitate. Prævaricata utique in patribus generatio hominum salvatur per filios; ut quod in Judæis offenderat, in christiana posteritate corrigeret.

CAPUT XV.

Peccatum mulieris quare venia dignum; quidve per serpentem, fœminam, ac virum significetur. Qualis serpentis condemnatio; et in quibus ab Adami condemnatione distinguatur.

LXXIII. « Serpens, inquit, me persuasit: » et hoc mu- » lieris peccatum veniale visum est, eo quod nosset multas » ad decipiendum vias esse serpentis; quia transfiguratur in » Angelum lucis [5], » et ministri ejus sicut ministri justitiæ

[1] Gen. XXVII, 38. — [2] Matth. XX, 27. — [3] Galat. V, 13. — [4] Ephes. V, 32. — [5] 2 Cor. XI, 14.

sunt, falsa imponentes rebus singulis nomina, ut temeritatem dicat esse virtutem, et avaritiæ nomen imponat industriæ. Serpens enim mulierem decepit, virum mulier ad prævaricationem de veritate deduxit. Serpentis typum accepit delectatio corporalis; mulier symbolum sensus est nostri, vir mentis. Delectatio itaque sensum movet, sensus menti transfundit quam acceperit passionem. Delectatio igitur prima est origo peccati. Ideoque non mireris, cur ante serpens damnetur judicio Dei, secundo mulier, tertio vir. Secundum erroris ordinem, damnationis quoque ordo servatus est. Delectatio enim sensum, sensus autem mentem captivam facere consuevit. Ut scias autem quia serpens typus est delectationis, damnationem ejus adverte.

LXXIV. « Supra pectus, inquit, tuum et in utero tuo » ambulabis[1]. » Qui sunt qui in utero suo ambulant, nisi qui ventri et gulæ vivunt, quorum Deus venter est, et gloria in pudendis eorum, qui terrena sapiunt, et cibo onerati ad terrena curvantur? Bene ergo delectationi ait, quæ cibis intenta terram videtur vindicare: « Supra pectus » tuum, et in utero tuo ambulabis, et terram manducabis » omnibus diebus vitæ tuæ[2]. » Tollenda est omnis excusatio diaboli; ne forte malitiæ suæ aliquid possit obtendere, ut dicat iniquitatem suam ex condemnatione venisse; et ideo ad nocendum hominibus pertinaciter obniti, quia ideo damnatus est ut noceret: quod videtur esse proximum opinioni, si tanquam damnationis accipimus istam sententiam. Non enim Deus ad hoc serpentem damnavit, ut noceat; sed quid futurus esset, ostendit. Et quidem tentatio illa quod amplius hominibus prosit, superius demonstravimus: sed tamen cum legerimus quod scriptum est, dicente Deo: « Honorificantes me honorificabo, et contemp- » tor mei honore privabitur[3], » licet nobis ex his verbis

1 Gen. III, 14. — 2 Ibid. — 3 I Reg. II, 30.

aliquid æstimare. Deus enim operatur quod bonum est, non quod malum. Ergo doceant te verba divina, quia operatur gloriam, pœnam relinquit. « Honorificantes me, inquit, honorificabo, » honorem bonorum operationis suæ esse declarans. « Et contemptores, inquit, mei, » non dixit: « Honore privabo; » sed, « Honore privabuntur; » non suæ operationi deputans eorum injuriam, sed quid futurum esset ostendens. Ergo hic non dixit : « Facio te supra pectus tuum, et in utero tuo ambulare, et terram manducare omnes dies vitæ tuæ : » sed, « Ambulabis, inquit, et manducabis; » ut prædixisse magis de serpente quæ futura sunt videretur, quam præscripsisse quid faceret. Terra enim, inquit, tibi cibus erit, non animæ; nam et hoc peccatoribus prodest. Unde et Apostolus tradidit hujusmodi in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi. Pectore autem et ventre ait reptare serpentem, non tam propter corporis figuram, quam quod propter terrenas cogitationes de illa cœlesti beatitudine sit lapsus. Pectus enim frequenter recessus quidam accipitur sapientiæ. Et ideo Apostolus supra pectus Christi reclinat caput [1], non in terram dejecit. Ergo si sapientia diaboli feris immanissimis comparatur, quibus intra pedes pectus sit : et etiam homines qui terrena sapiunt [2], nec interiore affectu eriguntur ad cœlum, utero videntur reptare per terram, utique ventrem animæ nostræ non corruptibilibus sæculi hujus implere, sed magis Dei verbo satiare debemus. Bene igitur David personam suscipiens Adæ dicit : « Humiliata est in pulvere anima mea, adhæsit in » terra venter meus [3]. » Adhæsit enim dum configuratur serpenti, qui pascitur in iniquitate terrena. Ideoque nos Apostolus configurari dicit oportere Christo, ut virtus Christi prætendat in nobis [4]. » Quæ sententia non putatur

[1] Joan. XIII, 23. — [2] Philip. III, 19. — [3] Psal. XLIII, 25. — [4] Rom. VI, 5.

in serpentem gravis, cum etiam Adam, qui levius peccavit, tali condemnatur sententia.

LXXV. Scriptum est enim: « Maledicta terra in operi» bus tuis: in tristitia manducabis eam omnes dies vitæ » tuæ[1]. » Videtur certe similitudo quædam esse sententiæ: sed tamen in ipsa similitudine magna discretio. Interest enim utrum manducet aliquis terram, sicut serpenti dictum est, quia terram manducabit: an vero sicut homini dictum est: « In tristitia manducabis. » Adjectio enim ista, « In tristitia, » discretionem facit. Discretio quam vim habeat, considera. Bonum est mihi in tristitia magis terram manducare, quam in delectatione, hoc est, ut in actu quodam et sensu corporis contristari videar, quam delectari in peccato. Multi enim propter nimias iniquitates non suscipiunt peccati conscientiam. Et vero ille qui ait: « Cas» tigo corpus meum, et servituti redigo[2], » contristatur in nostrorum pœnitentia peccatorum; quia sua tanta delicta non habuit, ut in his contristari deberet. Denique et nobis suadet utilem istam esse tristitiam, quæ secundum Deum, non secundum sæculum est. Oportet, inquit, vos contristari in pœnitentiam secundum Deum; nam secundum Deum tristitia salutem operatur, sæculi autem tristitia mortem operatur[3]. Sed et de Veteri Testamento accipe illos ad gratiam pervenisse, qui contristabantur in operibus corporalibus; illos vero in supplicio remansisse, qui delectabantur hujus mundi operibus. Denique Hebræi qui ingemiscebant in laboribus Ægypti[4], justorum gratiam consecuti sunt. Et quia panem in tristitia manducaverunt, esca donati sunt spiritali: Ægyptii vero qui talia opera cum exultatione celebrabant, regi detestabili servientes, nullam veniam sunt adepti[5].

[1] Gen. III, 17. — [2] 1 Cor. IX, 27. — [3] 2 Id. VII, 9, 10. — [4] Exod. II, 24.
[5] Id. XVI, 13, et seqq.

LXXVI. Sed est et illa distinctio, quod serpenti dicitur quia terram manducabit; Adæ autem, « In tristitia, inquit, » manducabis, et cum sudore manducabis, et manducabis » fœnum agri [1]; » ut quemdam intelligamus in his esse processum et quando terram manducamus, in quadam malitia esse videamur: quando fœnum, in quodam processu: quando vero panem, cum consummata fuerit fortitudo. Ergo et nos habeamus processum vitæ hujus, sicut habuit et Paulus qui dicit: « Vivo autem, jam non ego [2], » hoc est, non ego qui terram ante manducabam; non ego qui fœnum, « Quia omnis caro fœnum [3]: sed vivit in me » Christus, » hoc est, vivit panis ille vivus qui venit e cœlo, vivit sapientia, vivit gratia, vivit justitia, vivit resurrectio.

LXXVII. Deinde considera quia non est maledictus homo, sed maledictus est serpens: nec terra in se maledicta est; sed « Maledicta, inquit, in operibus tuis, » quod ad Adam dictum est. Tunc terra maledicta est, si habeas opera terrena, id est, opera sæcularia. Et maledicta non in universum; sed ut spinas et tribulos generet, nisi fuerit humanæ studio operationis exercitata. Quod si eam exercuerimus, in labore quidem et sudore, sed tamen panem manducabimus. Repugnat enim lex carnis legi mentis. Et laborandum nobis est ac desudandum, ut castigemus corpus, et servituti redigamus, et quæ sunt spiritalia seminemus [4]. Si enim carnalia seminaverimus, quæ carnalia sunt metemus: si vero spiritalia seminaverimus, metemus ea quæ sunt spiritalia.

[1] Gen. III, 18, 19. — [2] Galat. II, 20. — [3] Isaï. XL, 6. — [4] S. August. l. II. contra Julianum Pel. c. v.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE CAÏN ET ABEL

LIBRI II [1].

LIBER I.

CAPUT I.

Post brevem a libro superiori ad huncce transitionem agitur de ortu Caïn et Abel; ac per hos sicut et per Esaü ac Jacob, duas hominum sectas sibi invicem oppositas præsignari ostenditur.

I. De paradiso [2] in superioribus pro captu nostro, ut potuimus, quod Dominus infudit, sensus invenit, digessimus, in quibus Adam atque Evæ lapsus est comprehensus. Nunc quoniam illa penes auctores non stetit culpa: sed quod pejus est, deteriorem invenit hæredem, sequentem adoriamur historiam, et ea, quæ secundum Scripturas annexa sunt divinas, nostro opere prosequamur.

II. «Adam autem cognovit Evam mulierem suam, quæ » concepit et peperit Caïn, et dixit: Acquisivi hominem » per Deum [3]. » Quæ acquirimus, ex quo, et a quo, et per

[1] Scripti circa an. 375. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 53-58. — [3] Gen. IV, 1.

quid acquiramus, considerari solet : ex quo, tanquam ex materia : à quo, quis auctor : per quid, tanquam per aliquod instrumentum. Numquid hic sic dicit : « Acquisivi » hominem per Deum, » ut Deum intelligas instrumentum? Non utique : sed ut intelligas auctorem et operatorem Deum. Unde magis Deo detulit, quia dixit : « Acquisivi » hominem per Deum ; » ut et nos cum aliquid acquirimus, vel omnes eventus secundos Deo magis deferre, quam nobis arrogare debemus.

III. « Et adjecit parere Abel[1]. » Cum adjicitur aliquid, quod prius erat, tollitur. Idque colligitur ex arithmeticæ portionibus, aut animæ cogitationibus; addito enim numero, fit alius numerus, aboletur superior : et cogitatio accedens nova excludit superiorem. Ergo cum adjicitur Abel, aufertur Caïn. Quod nominum interpretatione plenius deprehenditur. Caïn etenim dictus est acquisitio, quod omnia sibi acquireret : Abel qui omnia referret ad Deum pia devotus mentis attentione, nihil sibi arrogans, ut superior frater, sed totum tribuens Conditori quod accepisset ab eo.

IV. Duæ itaque sectæ sunt sub duorum fratrum nomine compugnantes invicem, et contrariæ sibi. Una quæ totum menti suæ deputat tanquam principali, et quasi cuidam cogitationis, et sensus, et motus omnis auctori, hoc est, quæ omnes inventiones humano ascribit ingenio. Altera quæ tanquam operatori et creatori omnium Deo defert, et ejus tanquam parentis atque rectoris subdit omnia gubernaculo. Illa prior, Caïn significatur ; hæc posterior, Abel dicitur. Has duas sectas anima una parturit; et ideo germanæ habentur, quod uno fundantur utero : sed contrariæ sunt; quia oportet eas cum quodam animæ partu editæ fuerint, dividi ac separari. Compug-

[1] Gen. IV, 2.

nantibus enim hospitium unum perpetuo esse non potest. Denique Rebecca, cum duas naturas humani ingenii parturiret, unam mali, alteram boni, easque exilire intra uterum sentiret suum (Esaü enim typus erat malitiæ, Jacob figuram bonitatis gerebat) mirata quidnam illud esset, quod discordiam quamdam concepti cerneret fœtus, consuluit Deum, ut passionem proderet, medelam daret. Itaque precanti est responsum redditum: «Duæ » gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo » exibunt[1].» Quod si ad animam referas, eamdem generatricem boni et mali intelliges, quia ex eodem fonte animæ utrumque dimanat. Sed hoc sobrii solet esse verique judicii; ut, repudiato malo, enutriat quod bonum est, atque confirmet. Prius ergo quam pariat bonum, hoc est, reverentiam Deo debitam, ut ipsi totum deferat, sua præferat: cum vero genuerit confessionem, quæ defertur Deo, deponit cordis sui tumorem. Adjiciens ergo Deus bonum animæ dogma Abel, abstulit improbum dogma Caïn.

[1] Gen. xxv, 23.

CAPUT II.

In Caïn Judæorum figuram esse, Christianorum in Abel. Hujus occasione quædam attexuntur de patribus, sed præsertim de sepultura Isaac per quem Christi incarnatio, et Moysis per quem ejusdem doctoratus exprimitur. Denique eorumdem Moysis et Christi comparantur inter se sepulturæ.

V. Ego tamen hoc loco secundum Scripturam mysterium magis duorum populorum intelligo, quod Deus adjiciendo Ecclesiæ suæ fidem piæ plebis, abstulit perfidiam populi prævaricantis, quandoquidem verba ipsa hoc significare videantur, dicente Deo : « Duæ gentes in utero » tuo sunt, et duo populi de ventre tuo exibunt[1]. » Hæc figura Synagogæ et Ecclesiæ in his duobus fratribus antepræcessit Caïn et Abel. Per Caïn parricidialis populus intelligitur Judæorum, qui domini et auctoris sui, et secundum Mariæ virginis partum fratris, ut ita dicam, sanguinem persecutus est. Per Abel autem intelligitur Christianus adhærens Deo, sicut et David ait : « Mihi autem » adhærere Deo bonum est[2] ; » ut cœlestibus se attexeret, et a terrenis separaret. Alibi, « Defecit, inquit, anima » mea in verbum tuum[3] ; » eo quod ordinem vivendi atque usum non in terrenis voluptatibus, sed in verbi agnitione posuisset. Ex quo cognoscitur nec illud otiose scriptum esse, sed perpense atque examinate, quod legimus in

[1] Gen. xxv, 23. — [2] Psal. lxxii, 28. — [3] Id. cxviii, 81.

Regnorum libris : « Et appositus est ad patres suos[1]. » Intelligi enim datur quod patrum similis fuerit fide. Unde claret non ad sepulturam corporis, sed ad consortium vitæ relatum.

VI. Denique de Isaac non perfunctorie scriptum putatur, quod requirens corporis istius speciem quæ animæ suæ attexebatur, appositus sit ad genus suum[2] ; eo quod patris sui moribus adhæserit. Pulchre autem ad genus ait, non ad populum, sicut alibi. Nam legimus aliis locis appositos fuisse ad populum suum, sed isti non tam præstantes : præstantior autem qui paucorum similis fuerit, et non plurimorum : plures in populo suo quam in genere ; et præstantius ducitur paucorum similem esse quam plurimorum. Qui ergo Dei erat generatus promissione, qui ad sacrificium probandæ pietatis electus, qui unius uxoris, hoc est, solius sapientiæ societate contentus superni illius generis, quod est unum sibique semper conveniens, non plebeiæ vilitatis imitator astruendus fuit Scripturæ divinæ testimonio. Etenim ubi labor, doctrina, meditatio, illic cum pluribus commune collegium, et quoddam populare consortium est. Audiendo enim plerique proficiunt, quos nominavit populum. Ubi autem non humana traditione, sed ingeniosa collectione sine usu laboris disciplina percipitur, illic sublimis generis incorrupta sinceritas est. Et ideo Isaac tanquam Dei munus ad genus suum magis quam ad populum appositus legitur, ut divinorum potius quam humanorum imitatorem esse sedulum recognoscas.

VII. Beata et illa mens, quæ species et ipsum genus supergrediens meretur audire quod dictum est ad Moysen, cum separaretur a populo : « Tu autem sta mecum[3] ? » Nam sicut in Isaac dominicæ incarnationis typus humanæ humanæ generationis supergressus consuetudinem, vicit

[1] 3 Reg. II, 10, et Act. XIII, 36. — [2] Gen. XXXV, 29. — [3] Deut. V, 31.

priores; ita ut in eo non vulgaris popularisque gratia, sed specialis prærogativa præcelleret, sicut lectio docet: « Abrahæ enim enim dictæ sunt promissiones et semini » ejus : non dicit : Et seminibus tanquam in multis, sed » sicut uni, hoc est, semini tuo, quod est Christus[1] : » ita etiam in Moyse venturi Doctoris figura, qui legem doceret, Evangelium prædicaret, impleret Testamentum Vetus, Novum conderet, cœleste populis alimentum daret, humanæ dignitatem conditionis excessit eo usque, ut Dei donaretur nomine, sicut habemus scriptum, dicente Domino : « Posui te in Deum Pharaoni[2]. » Etenim victor passionum omnium, ne ullis captus sæculi illecebris, qui omnem istam secundum corpus habitationem cœlestis puritate conversationis obduxerat, mentem regens, carnem subjiciens, et regia quadam auctoritate castigans, nomine Dei vocatus est, ad cujus similitudinem se perfectæ virtutis ubertate formaverat.

VIII. Et ideo non legimus de eo sicut de cæteris, quia deficiens mortuus est (25) : sed, « Per verbum Dei mortuus » est[3]. » Deus enim neque defectionem aut diminutionem patitur, neque adjectionem capit. Unde et addidit Scriptura : « Quia nemo scit sepulturam ejus usque in hodiernum » diem[4], » ut translationem magis quam interitum ejus intelligas. Mors enim secessio quædam est animæ et corporis. Mortuus igitur est per verbum Dei, ut ait Scriptura, non secundum verbum; ut advertas non nuntium mortis, sed gratiæ munus expressum, qui translatus magis quam derelictus est, cujus nemo novit sepulturam. Quis enim in terrenis reliquias ejus potuit deprehendere, quem secum esse Dei Filius in Evangelio demonstravit[5]? Denique et Elias simul est visus, qui translatus curru est, non

[1] Galat. III, 16. — [2] Exod. VII, 1. — [3] Deut. XXXIV, 5. — [4] Ibid. 6. — [5] Matth. XVII, 3.

sepultus nec mortuus legitur[1]? Vivit enim, qui cum Dei Filio est. Moyses autem mortuus quidem legitur, sed per verbum Dei mortuus, per quod facta sunt omnia. Verbo autem Dei cœli firmati sunt. Per verbum igitur Dei non lapsus operis, sed firmamentum est. Non ergo tanquam relapsus in terram deprehenditur corporis solutione, sed tanquam verbi cœlestis operatione donatus et munere; ut quietem magis caro ejus, quam bustum acceperit.

IX. Bene autem inter dominum et servum servatur distantia. Ut prærogativam domini intelligas, servi gratiam, de Moyse legitur, quia sepulturam ejus nemo scit : de Christo autem, sepultura ejus de terra sublata est[2]; quia ille secundum mysterium legis expectabat redemptionem, ut resurgeret : hic secundum Evangelii donum redemptionem non expectabat, sed donabat. Et ideo sepultura ejus ignorata non est, sed elevata, quam diutius creatura tenere non potuit; quia per ipsum omnis creatura properavit a corruptionis servitiis elevari. Nemo ergo scit sepulturam Moysi, quia vitam ejus omnes noverunt : Christi autem sepulturam vidimus; sed nunc jam non novimus, qui resurrectionem ejus agnovimus. Debuit enim cognosci tumulus ejus, ut resurrectio manifestaretur; et ideo in Evangelio tumulus summa expressione describitur[3]: in lege non quæritur; quia licet resurrectionem ejus lex annuntiaverit[4], nobis tamen Evangelii series plenissime comprobavit.

[1] 4 Reg. II, 11. — [2] Isaï. LIII, 8. — [3] Matth. XXVII, 60, et seqq. — [4] Isaï. XI, 10.

CAPUT III.

Per Abel et Caïn sapientiæ humanæ processus, qui in Christo solo inventus non est, designari : per ordinem quo uterque fratrum nominantur, necnon per eorumdem officia significari Abelem, etsi juniorem, fratre tamen esse præstantiorem.

X. Ergo ut quod proposuimus, compleamus : « Adjecit, » inquit, parere Abel, » hoc est, meliorem Eva, quæ graviter ante peccaverat, ex se generavit sententiam, ut superioris sententiæ aboleret errorem. Mentior nisi hoc in universis comprobatur. Ita enim nascimur, ut ante infirmus infantiæ sensus in nobis sit, postea pueritiæ corporis tantummodo curam sciens, nullum cultum, nullam habens observantiam divinorum. Unde et evidenti naturæ novitate ortum Jesum Christum ex virgine ut probaret Propheta, ait : « Ecce virgo in utero accipiet, et pariet » filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuël : butyrum » et mel manducabit, quoniam prius quam sciat malum aut » bonum : non credet malitiæ, ut eligat quod bonum est[1]. » Et infra : « Prius quam sciat puer vocare patrem ac ma» trem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariæ contra » regem Assyriorum[2]. » Solus enim fuit, qui non est captus sæculi hujus vanitate et carnali tumore; utpote qui se humiliavit, factus obediens usque ad mortem, longe uniuscujusque nostrum dissimilis, quia nos frustra extol-

[1] Isaï. VII, 14, 15. — [2] Id. VIII, 4.

limur mente carnis inflati. Unde et nemo sine peccato, nec unius diei infans : ille autem peccatum non fecit. Et ideo in nobis ante nascitur Caïn se ipsum præferens : postea Abel generatur, in quo sit reverentia Divinitatis. Prius ergo irrepit quod malum est, postea agnoscitur quod bonum est. Ubi autem bonum, ibi justum : ubi justitia, ibi sanctitas, hoc est, Abel qui adhæret Deo.

XI. « Et factus est, inquit, Abel pastor ovium, Caïn » autem operabatur terram[1]. » Non est otiosum quod cum ante generatus sit Caïn, ut lectio docet, prælatus sit hoc loco Abel; nec idem sit ordo nominum, qui est ordo naturæ. Quid sibi vult mutatio ordinis; ut prius junioris meminerit, ubi describitur vitæ status operisque usus? Officiorum interrogemus distantiam, ut colligamus causam prælationis. Operari terram usu prius est, gratia inferius, quam oves pascere. Hoc enim instar est cujusdam doctoris et principis, meritoque senior a vetustioribus inchoavit, junior recentiora prætulit, quæ nullas spinas, nullos tribulos germinarent, nulli sententiæ essent obnoxia. Denique peccati reus Adam de paradiso dimissus est voluptatis, ut operaretur terram. Recte ergo ubi nascuntur hi fratres, servatur etiam in prædicando ordo naturæ : ubi vero exprimitur disciplina vivendi, seniori junior antefertur, quia etsi tempore junior, virtute præstantior est. Innocentia enim tempore posterior est, quam malitia, et quadam suppar ætate, sed meritorum nobilitate antiquior. « Senectus enim venerabilis est, non annis » incana, sed moribus. Et ætas, inquit, senectutis vita » immaculata[2]. » Ubi ergo generatio exprimitur, præveniat Caïn : ubi disciplinarum fit prædicatio, præcurrat Abel. Adolescentiam igitur, et ipsam in exordiis juventutem variarum illecebris passionum fervere quis abnuat : sed ubi

[1] Gen. IV, 2. — [2] Sap. IV, 8, 9.

maturior ætas successerit, tanquam pubescentis lasciviæ tempestate discussa, tranquillitatem refundi, et in quosdam portus quietos lassæ animæ navigium subducere? Itaque graves motus nostræ adolescentiæ fida senectutis statione placidantur.

CAPUT IV.

Malitiam tempore priorem esse, virtutem dignitate. Hoc ipsum per Esaü et Jacob designari, sicut et per duas Scripturæ mulieres; quarum altera virtutis, altera voluptatis imago est. Denique hujus ultimæ artes describuntur.

XII. Ne ergo dubites, talibus naturæ admonitus exemplis, quod malitia præcedat tempore, sed juvenculescat infirmitate. Habet illa ætatis stipendium : virtus autem prærogativam gloriæ, qua plerumque justo cedit iniquus. Cujus rei testis est fidelis divina Scriptura, quæ docet Esaü cognomine stultitiæ virum cessisse patienter primatus suos fratri suo Jacob; ita ut diceret : « Ut quid mihi » primatus[1]? » Sed quos iste posthabuit, hos vir cognomento exercitationis præditus quæsivit mereri. Nonne tibi videtur Esaü tanquam in agone victus, et propriæ mentis infirmitate imparem se existimans cessisse victori coronam, quem videbat nullis passionum illecebris inflecti, quarum ipse pulverem sustinere non poterat? « Ut quid » mihi, inquit, primatus? » Apud ignavos enim nulla sunt insignia virtutis, apud sapientes prima habentur; studia

[1] Gen. xxv, 32.

enim virtutis quædam instrumenta sunt. Itaque sicut bellator sine armis esse non potest, ita nec sine exercitatione virtus. Unde et Dominus in Evangelio ait : « A diebus » Joannis Baptistæ regnum cœlorum cogitur, et cogentes » diripiunt illud[1]. » Et alibi : « Quærite regnum Dei, et » ecce omnia præsto sunt vobis[2]. » Non dormientibus, neque otiantibus, sed vigilantibus et laborantibus pollicentur præmia ; et labori merces parata est, qui licet non sit suavis ad gratiam, tamen fructuosus ad præmium est.

XIII. Docet hoc sermo legis, sicut scriptum invenimus : « Si fuerint, inquit, uni homini duæ uxores, una earum » dilecta, et altera odibilis, et pepererint ei ambæ filios » dilecta et odibilis, et primitivus fuerit filius mulieris odi- » bilis : qua die hæredes reliquerit filios in substantia » sua, non poterit primatum dare filio mulieris dilectæ » omittens filium odibilis : sed primitivum filium odibilis » cognoscet dare illi dotem ex omnibus quæ inveniuntur ei; » quia ipse initium filiorum ejus est, et ipsi debentur pri- » mitiæ[3]. » Quam profunda latent mysteriorum secreta in litteris ! Recognosce, anima, partus tuos, et odibilis istius mulieris quære mysterium. Intra te ea invenies, si requiras. Repete cogitationes, relege sensus tuos, et cui primitiæ debeantur, agnosces. Duæ enim mulieres unicuique nostrum cohabitant, inimicitiis ac discordiis dissidentes, velut quibusdam zelotypiæ contentionibus nostræ replentes animæ domum. Una earum nobis suavitati et amori est, blanda conciliatrix gratiæ, quæ vocatur voluptas. Hanc nobis opinamur sociam ac domesticam : illam alteram immitem, asperam, feram credimus, cui nomen virtus est.

XIV. Illa igitur meretricio procax motu, infracto per delicias incessu, nutantibus oculis, et ludentibus jaculans palpebris retia, quibus pretiosas juvenum animas capit

[1] Matth. XI, 12. — [2] Id. VI, 33. — [3] Deut. XXI, 15-17.

(oculus enim meretricis, laqueus peccatoris) quemcumque viderit dubio sensu prætereuntem in angulo transitus domus suæ sermonibus adoritur gratiosis, faciens juvenum volare corda, domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu dives, genas picta[1]. Etenim quia verum decorem naturæ habere non potest, adulterinis fucis affectatæ pulchritudinis lenocinatur speciem, non veritatem. Vitiorum succincta comitatu, et quodam nequitiarum choro circumfusa, dux criminum, talibus verborum machinis murum mentis aggreditur humanæ : « Sacrificium pacis est mihi, hodie reddo vota mea : hac ex » causa progressa sum obviam tibi, desiderans faciem » tuam invenire. Institis texui lectum meum, et tapetis ab » Ægypto stravi. Aspersi lectum meum croco, domum au- » tem meam cinnamomo. Veni, fruamur amicitia usque in » diluculum : veni, et colluctemur cupidine[2]. » Hanc enim per os Salomonis speciem fornicariæ videmus expressam. Nam quid tam meretricium, quam sæcularis voluptas quæ a fenestra domus suæ intrat, oculis prima tentamenta præludens; et penetrat cito si tu in plateam prospiciens, id est, in publicas transeuntium vias, non in legis interna mysteria obtutum tuæ mentis intendas. Ea profecto est quæ validioribus vinculis velut cubile quoddam consociatæ nobis communitatis intexit, ut qui reclinaverit se, ligetur; et opprobriosæ fraudis velamine operit corporis sui stratum, ad sollicitandos juvenum animos absentiam viri, hoc est, incuriam legis obtexens. Lex enim absens peccantibus est; nam si adesset, non delinqueretur; et ideo ait : « Non enim adest vir meus in domo : abiit autem » viam longissimam, involucro pecuniæ accepto in manu[3]. » Quid hoc esse dicam, nisi forte quia divites putant nihil esse quod non cedat suæ pecuniæ, et in gratiam sui legem

[1] Prov. VII, 10, et seqq. — [2] Ibid. 14-18. — [3] Ibid. 19, 20.

velint esse venalem? Spargit odores suos voluptas, quia Christi odorem non habet. Thesauros demonstrat, regna promittit, amores spondet continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pædagogo disciplinas, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem. « Seducens, inquit, eum multo blan» dimento sermonum, et laqueis labiorum suorum alligans, » domum adusque attraxit. At ille secutus eam, circumve» nitur [1]. » Nitebat aula regio luxu splendida cælatis parietibus, et humida natabant pavimenta vino. Flagrabat unguento humus, spinis cooperta piscium, et marcentibus jam floribus lubrica. Illic comessantium tumultus, concertantium clamor, litigantium cædes, concentus cœnantium, saltantium strepitus, ridentium cachinnus, lascivientium plausus, confusa omnia, nihil naturæ ordine. Saltatrices tonsæ, et crispantes pueri coma, epulantium cruditas, edentium ructus, ebriorum sitis, hesterna crapula, hodierna temulentia, repleta vomitu bibentium pocula majore odore ebrietatis, quam si recentia tantum vina flagrarent. Ipsa in medio stans; Bibite, inquit, et inebriamini, ut cadat unusquisque, et non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui suus non est. Ille mihi gratior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea inebrians omnem terram, a vino meo biberunt omnes gentes. Qui est ergo insipientior divertat ad me, et indigentibus sapientia præcipio dicens : « Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furtim » dulciorem bibite [2]. Manducemus et bibamus; cras enim » moriemur. Transiet vita nostra tanquam vestigia nubis, » et tanquam nebula dissipabitur. Venite ergo, fruamur » bonis quæ sunt, et utamur creatura tanquam in juventute » celeriter. Vino pretioso et unguentis nos impleamus, et non

[1] Prov. VII, 21, 22, et seqq. — [2] Prov. IX, 17.

» prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis ante» quam marcescant. Nullum pratum sit quod non pertran» seat luxuria nostra : ubique relinquamus signa lætitiæ[1]. » Hæc omnia relinquuntur, nihil secum quis feret, nisi quod corporis voluptate perceperit. Denique ego istam institui philosophiam; nec est alia verior, nisi ea quæ bonum asserit quod suave atque jucundum sit. Ergo vel philosophiæ vel sapientiæ Salomonis credite.

CAPUT V.

Sollicitato a voluptate virtus saniora consulit : quomodo diabolicis tentationibus resistendum, et a quo etiam temporalia expetenda, quamque illa improbis noxia sint, docet : invitat ad convivium sapientiæ, et quid ejus ebrietas a vinolentia discrepet, aperit : ac tandem avaritiæ mala declarat.

XV. His auditis, velut cervus sagittatus in jecore hæret saucius [2]. Quem miserans virtus, et casurum cito videns, improviso occurrit, verita ne inter moras illecebris demulcentibus mens capiatur humana. Palam, inquit, apparui tibi non quærenti me. Ne fallat imprudentem, et circumveniat te mulier effrenata et luxuriosa quæ non novit pudorem : tedet in foribus domus in sella, palam in plateis advocans prætereuntes [3]. « Nunc igitur, fili, audi » me, intende verbis oris mei. Non declinet in vias ejus cor » tuum. Multos enim vulnerando dejecit, et sunt innume-

[1] Sap. II, 5-9. — [2] Prov. VII, 23. — [3] Id. IX, 14.

» rabiles quos trucidavit. Viæ inferorum domus ejus, de-
» ducentes in secessum mortis [1]. Aufer igitur tibi pravum
» os, et injusta labia longe a te propelle. Oculi tui recta
» videant [2] : noli intendere fallaci mulieri [3]. » Mella enim distillabunt a labiis mulieris fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces tuas, postea vero amariorem felle invenies. Dies me citius defecerit quam vitia ejus exponam, quæ tamen in Proverbiis ore Sapientiæ descripta atque expressa sunt. Non te vincat formæ concupiscentia [4]. Adulterina est, fucis illita, nequaquam vero ac sincero fulgens decore. Neque capiaris oculis; circumfusa enim retia sunt. Esto magis similis illius et sequere eum, qui salit super montes, et transilit super colles, prospiciens per fenestras [5], eminens super retia. Mala sunt voluptatis vincula. Oculos delectat, demulcet aures, sed mentem inquinat : multa mentitur, falsa adjungit, vera subducit, spondet pecuniam, aurum offert; sed aufert disciplinam. Tu autem accipe potius disciplinam, quam pecuniam, et scientiam super aurum probatum. Melior est enim lapidibus pretiosis [6]. Non te celabo quæ summa ejus feruntur, ne videar deoperire quæ displiceant in voluptate, et obumbrare quæ placeant. Elevat enim et extollit mentem suasoriis verbis, ostendit omnia regna terræ, dicens : « Hæc
» omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me [7]. » Ibi tu cave ne rapiaris a præterlabentibus et non manentibus, in quibus magna tentatio est.

XVI. Docuit te certe Dominus Jesus quemadmodum adversus hujusmodi tentationes resistas. Tetenderat diabolus primum laqueum gulæ dicens : « Si Filius Dei es, dic
» huic lapidi, ut panis fiat. » Respondit Dominus : « Non in

[1] Prov. VII, 24-27. — [2] Id. IV, 24 et 25. — [3] Id. V, 2. — [4] Id. VI, 24, et seqq. — [5] Cant. II, 8 et 9. — [6] Prov. VIII, 10. — [7] Matth. IV, 9.

» pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei [1]. » Laqueum solvit hoc dicto. Posuit iterum diabolus secundum jactantiæ laqueum, qui etiam bonam mentem prosperis currentem semitis solet strangulare : « Et duxit illum, inquit, in Hierusalem, et statuit eum super pinnam templi, et dixit illi : Si Filius Dei es, mitte te hinc. Scriptum » est enim quod Angelis suis mandavit de te, ut conservent » te ; quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem » pedem tuum [2]. » Itaque cum posset sine ullo periculo mittere se Dominus Jesus, cui suppeterent spiritales volatus; tamen ne jactantiæ genus esset, respondit diabolo : « Non » tentabis Dominum Deum tuum [3]. » Simul docuit nos cavere ne faciamus voluntatem diaboli. Si ergo vere jactantia declinanda est, quanto magis nemo debet falsa jactare pro veris? Tertius superest laqueus avaritiæ atque ambitionis. Ostendit in monte posito omnia regna orbis terræ in momento temporis. Bene in momento, quia diuturna esse nequeunt. Paululum expecta, et cito transeunt. Itaque qui sequuntur ea, in monte sibi esse videntur : sed non sunt perpetui, sicut habes scriptum : « Vidi impium superexal» tatum et elevatum super cedros Libani, et transivi, et » ecce non erat [4]. » Sed qui ea maximi facit, adorare videtur diabolum, cujus Deus venter est, et in pudendis gloria. Tu autem in Deo gloriam quære, qui tibi ait : « Do» minum Deum tuum adorabis, et illi soli servies [5], » a quo » æterna accipias, non temporalia.

XVII. Tamen si quem etiam ista delectent, ab eo moderatius petantur qui verus omnium fons est. Nam et ipsa peculiaria quæ possidere sibi videtur diabolus, aliena sunt, sicut ipse dixit : « Tibi dabo potestatem hanc universam et » gloriam eorum, quia mihi tradita sunt [6]. » Ab eo ergo

[1] Matth. IV, 3, 4. — [2] Ibid. 5, 6. — [3] Ibid. 7. — [4] Psal. XXXVI, 35, 36. — [5] Matth. IV, 10. — [6] Ibid. 9.

spera, licet brevis vitæ non sit longum viaticum requirendum; tamen ab eo spera qui universam creaturam condidit, qui diabolo ea ad tempus tradidit, non ut possideat, sed ut tentet. Non enim poterat corona esse sine certamine. Probandi erant dubii, ut justi coronarentur.

XVIII. Dedit itaque diabolo ea, quia in his ipsis pœna accipientis est, si uti nesciat. Quid est enim thesaurus luxurioso, nisi sumptus luxuriæ? Unde non luxuriosus, sed frugi probatur. Et ideo utere quasi frugi iis, quæ tibi apponuntur, ut non cum manducas multum, odibilis fias: « Vigiliæ enim et tormenta viro edaci, » et infra : « Si » coactus fueris in edendo, surge et vome, et refrigerabit » te, et non adduces corpori tuo infirmitatem [1]. » Plurimos itaque gula sua occidit, nullum frugalitas : innumeris vina nocuerunt, nulli parcimonia. Plerique inter epulas fudere animas, et mensas proprio replevere sanguine. Aliis cruditas vocem simul rapuit et sensum : et si aliquibus cruditas noxia non fuit, his ruinam fecit ebrietas. Alios enim in crimen egit ebrietas; etsi ipsa crimen sit, alios ad egestatem redegit. Postremo audi quos Christus excludat : « Cum intraverit, inquit, paterfamilias, et clauserit ostium, » incipietis foris stare, et pulsare ostium dicentes : Aperi » nobis. Et respondens dicet : Nescio vos unde estis, recedite a me omnes operarii iniquitatis. Tunc incipietis dicere : Manducavimus coram te, et bibimus, et in plateis » nostris docuisti. Et dicet vobis : Nescio unde estis [2]. » Audisti quid de manducantibus dixerit. Audi nunc quid de jejunantibus dicat : « Beati qui nunc esuriunt et sitiunt, » quia saturabuntur [3], » et infra : « Væ vobis qui saturati » estis, quoniam esurietis [4]. »

XIX. Sed vis manducare, vis bibere? Veni ad convi-

[1] Eccli. XXXI, 23 et 25. — [2] Luc. XIII, 25-27. — [3] Id. VI, 21. — [4] Ibid. 25.

vinum sapientiæ quæ invitat omnes cum magna prædicatione dicens : « Venite et edite panes meos, et bibite vi»num quod miscui vobis [1]. » Delectant cantica quæ epulantem demulceant? Audi hortantem, audi cantantem Ecclesiam, non solum in canticis, sed etiam in Canticis Canticorum : « Manducate proximi mei, et bibite, et ine»briamini, patres mei [2]. » Sed hæc ebrietas sobrios facit, hæc ebrietas gratiæ non temulentiæ est. Lætitiam generat, non titubantiam. Nec verearis ne in convivio Ecclesiæ aut grati odores tibi, aut dulces cibi, aut diversi potus, aut convivæ nobiles desint, aut decentes ministri. Quid Christo nobilius, qui in convivio Ecclesiæ et ministrat et ministratur? Istius convivæ recumbentis annecte te lateri, ac te Deo conjunge; non fastidias mensam quam Christus elegit dicens : « Introivi in hortum meum, soror mea sponsa, » vindemiavi myrrham cum aromatibus meis : manducavi » panem meum cum melle meo, et bibi vinum cum lacte » meo [3]. » In horto, hoc est, in paradiso est convivium Ecclesiæ, ubi erat prius Adam, quam peccatum committeret. Ibi recumbebat Eva prius quam culpam crearet et pareret. Ibi vindemiabis myrrham, hoc est, Christi sepulturam; ut consepultus cum illo per baptismum in mortem, quemadmodum ille surrexit ex mortuis, et ut resurgas. Ibi manducabis panem qui confirmat cor hominis. Mel gustabis, quo tuarum dulcescat meatus faucium. Vinum bibes cum lacte, hoc est, cum splendore et sinceritate : sive quod pura simplicitas sit; sive quod immaculata gratia, quæ in remissionem sumitur peccatorum; sive quod parvulos consolationis suæ lactet uberibus, ut ablactati in deliciis, in plenitudinem perfectæ ætatis adolescant. Succede ergo in hoc convivium. An metuis ne angustior domus et brevis convivii locus te comprimat? « O Israël,

[1] Prov. IX, 5. — [2] Cant. V, 1. — [3] Ibid.

» quam magna est domus Domini, et ingens locus posses-» sionis ejus! Magnus, et non habet finem, altus, et im-» mensus. Ibi fuerunt gigantes illi, qui ab initio fuerunt » statura magna, scientes prælium. Non hos elegit Domi-» nus[1].» Et merito non elegit, quia prælium, non pacem sciebant. Et ideo tu pacem disce, ut eligaris a Deo. Sed ne forte incomptam domus magnitudinem putes, et diversoria te columnata delectent : sapientia ædificavit sibi domum, et fulsit columnas septem. Ipse etiam Dominus Jesus multas mansiones apud Patrem suum esse commemorat[2]. In hac ergo domo epulaberis animæ cibos, potusque mentis; ut postea non esurias, neque sitias unquam. Qui enim manducat, manducat usque ad satietatem : et qui bibit, usque ad ebrietatem bibit.

XX. Sed hæc ebrietas pudicitiæ custos est : illa vini ebrietas fomes libidinis, quo per carnes vaporantur interna viscera, animus ignescit, anima exuritur. Sævus criminum stimulus libido est, quæ nunquam manere quietum patitur affectum. Nocte fervet, die anhelat, de somno excitat, a negotio abducit, a ratione revocat, aufert consilium, amantes inquietat, lapsos inclinat, castis insidiatur, potiendo inflammat, usuque accenditur. Nullus peccandi modus, et inexplebilis, scelerum sitis, nisi morte amantis extingui non potest. Et ideo ait Apostolus : « Fugite fornicationem[3]; » ut veloci fuga tanquam furiosæ dominæ declinare sævitiam, et tetro servitio exire possimus.

XXI. Nam quid de avaritia dicam, insatiabili pecuniæ cupiditate, et quadam æris libidine, quæ quo plura abstulerit, eo magis inopem esse se credit? Omnibus invida, sibi vilis, in summis divitiis inops, affectu extenuat quod censu abundat. Nullus rapiendi modus, ubi nulla mensura

[1] Baruc. III, 24-27. — [2] Joan. XIV, 2. — [3] I Cor. VI, 18.

cupiendi. Sic inflammat animum, sic igne suo pascit eum, ut hoc loco distet, quod illa formarum adultera sit, ista terrarum. Elementa concutit, mare sulcat, terram effodit, cœlum votis fatigat, nec sereno grata nec nubilo, condemnat proventus annuos, fœtusque terrarum arguit. Sed hæc ægritudo est animæ, non sanitas. Denique Ecclesiastes dicit : « Est languor malus quem vidi sub sole, divi-» tias custodiri in malum possidentis eas[1]; » et supra : « Qui diligit argentum, non satiabitur argento[2]; » et, « Nec est finis acquisitionis eorum[3]. » Si quæris thesauros, accipe invisibiles et occultos, quos in cœli altissimis, non quos in terrarum venis requiras. Esto pauper spiritu, et eris dives qualicumque censu; quia non in abundantia divitiarum vita est hominis, sed in virtute ac fide. Istæ te divitiæ verum divitem facient, si sis in Deum dives.

CAPUT VI.

Virtutem studio et labore comparari. Hoc Jacobi qui primatum in fratrem adeptus est, probatus exemplo; et mystica de Abraham, Moyse, ac iisdem duobus fratribus exponuntur.

XXII. Audisti voluptatis mysteria, audisti etiam copiarum nostrarum munera, quas ego non supellectili operiendas, sed Scripturæ nudis sermonibus demonstrandas putavi; ut sua ipsa luce fulgerent, et ex se ipsæ vocem emitterent sui invicem. Neque enim sol et luna interprete indigent. Habent interpretem fulgorem sui luminis, quo

[1] Eccle. V, 12. — [2] Ibid. 9. — [3] Baruc. III, 18.

totus repletus orbis est. Illis illuminatio est fides sine indice, quædam, ut ita dicam, intestata testis quæ alieno non indiget testimonio, ut subito se universorum oculis effundit. Non ergo nuntiantur opera nostra, sed clamant, et se ipsa nuntiant. Sane ut et hoc quod laboriosum in nostris ducitur, non prætercam, fides exigitur, studium desideratur, facta quæruntur. His enim tribus Dominus Jesus devotionis humanæ officia definivit dicens : « Petite, » et dabitur vobis : quærite, et invenietis : pulsate, et » aperietur vobis[1]; » et infra : « Omnis ergo qui audit » verba mea hæc, et facit ea, similis est viro sapienti[2]. »

XXIII. Hæc qui studiose fuerit prosecutus, primatus benedictionis accipiet, sicut patriarcha Jacob qui continentia et fide humanarum supplantavit vestigia passionum. Iste ait : « Misericordiam mei habuit Deus, et sunt mihi » omnia[3]. » Hanc itaque misericordiam nos fide, studio, operibusque mereamur, quibus disciplinis invenit Israël gratiam Dei, et per ipsam omnia. Non enim mundi hujus copias, sed virtutum disciplinas sibi suppetere gaudebat. Has nobis substituamus hæredes, quas sanctus Abraham in Isaac filio suo substituit sibi, omnem operum suorum deputans hæreditatem sapienti et justo viro, nec ullum jus hæreditarium ancillis vel ancillarum filiis derelinquens, sed tantummodo donationis munera. Perfectæ enim virtutes totum accipiunt gloriæ patrimonium, usitatis et mediocribus vile aliquid aspergitur. Et ideo Agar, quæ advena latine dicitur atque accola, et Cethura quæ odorifera significatur, hæredes non sunt. Qui enim mediis utitur disciplinis, accola non inhabitator est sapientiæ. Odore aspersus, non fructu expletur. Sanitatem autem cibus, non odor invehit, quia odor fructuum nuntius est. Prin-

1 Matth. VII, 7. — 2 Ibid. 24. — 3 Gen. XXXIII, 11.

cipales itaque disciplinas sequentibus, et indigenas accolis agnoscimus præferendas.

XXIV. Hoc secundum ingenium. At vero secundum mysterium Abraham pater gentium semini suo legitimo quod est Christus, hæreditatem omnem fidei suæ detulit, qui in hac terra velut advena fuit; ut vitæ hujus odorem magis, quam fructum referret. Hæc cum audit mens, avertit se a voluptate, virtutique adjungit, veri decoris admirans gratiam, purum affectum, simplicem sententiam, mediocrem vestem, hoc est, non in persuasione sermonis, sed in ostensione Spiritus[1], qualis est apostolicæ forma sententiæ, amictum sapientiæ atque pietatis omni pretiosiorem auro refulgens, tunc chorum prudentiæ, temperantiæ, fortitudinis, ac justitiæ suscipiens quæ flagrabant odorem disciplinarum, incutiens reverentiam, infundens gratiam. Itaque talibus mota elegit studia virtutis, quibus Jacob vir plenus exercitationis mentem intendit suam. Et ideo ovium pastor inducitur[2]; eo quod imperitare corpori et sensibus ejus ac voluptatibus, votique modum tenere, ne velut ovis vagetur incerta, præstantius æstimatur, quam regere populos, vel præesse urbibus. Difficilius enim quispiam se, quam alterum regit. Animum vincere, iracundiam cohibere, compugnantesque leges carnis et mentis in unum cogere immortalis cujusdam est viri quem inferni porta non ceperit. Denique ipse sibi Legislator vindicavit hoc munus; ut oves pasceret Jethro[3], qui dicitur superfluus, et ageret in desertum: eo quod irrationabilem et superflui vulgarisque sermonis loquacitatem indiscreta quædam sobriæ doctrinæ coëgit mysteria. Ideoque Ægyptiis abominationi erant pastores ovium[4]. Omnes enim qui corporis dediti passionibus hujusmodi, et vo-

[1] I Cor. II, 4. — [2] Gen. XXX, 31, et seqq. — [3] Exod. III, 1. — [4] Gen. XLVI, 34.

luptatibus indulgent suis, disceptatorem verbi, doctoremque virtutis quadam execratione declinant. Et ideo per ænigmata hæc docuit Moyses apta Deo esse sacrificia, quæ refugit omnis insipiens, hoc est, opera et præcepta virtutis. Ideoque pastor Abel, Caïn autem operator terræ legitur[1], qui in fratre suo vir insipiens formam speciemque virtutis expressam ferre non potuit.

CAPUT VII.

Indicato duplici defectu sacrificii Caïn, ostendit tria vitia in nostris oblationibus obrepere posse; nec non divina testimonia quibus eadem vitia proscribuntur, adducit.

XXV. « Et factum est, post dies obtulit Caïn ex fructibus terræ munus Domino[2]. » Duplex culpa : una quod post dies obtulit, altera quod ex fructibus, non ex primis fructibus. Sacrificium autem et celeritate commendatur et gratia. Unde præceptum est : « Si voveris votum, non facias moram reddere illud. Melius est enim non vovere votum, quam vovere, et non reddere[3]. » Cum enim moram facis, non reddis. Votum est autem postulatio bonorum a Deo cum solvendi muneris promissione. Et ideo cum impetraveris quod petisti, ingrati est tardare promissum. Sed interdum aut negligentibus irrepit oblivio impetratorum, aut tumidis et elatis. Arrogare eventus sibi hebetis cordis est, et bonum quod agit vel quod a Deo consequitur, propriis virtutibus

[1] Gen. IV, 2. — [2] Ibid. 3. — [3] Eccle. V, 3, 4.

vindicare, nec auctoris deputare gratiæ, sed ipsum se suorum bonorum auctorem ducere. Tertium genus est peccati quidem minoris, sed supparis arrogantiæ eorum scilicet qui datorem bonorum Deum non negant : sed quæ acciderint, ea sibi propter prudentiam suam, cæterarumque merita virtutum jure delata arbitrantur. Propterea etiam divina dignos habitos gratia, quod nequaquam viderentur indigni, quibus talia divinis beneficiis provenirent.

XXVI. Ne quid ergo hujusmodi accidat, unde votum tuum tibi in peccatum fiat, lex te informavit atque instruxit, dicente Domino qui legem dedit : « Attende tibi, » ne obliviscaris beneficia Domini Dei tui, et non custodias » mandata et judicia, et justitias illius quæ ego præcipio » tibi hodie; ne cum manducaveris, et repletus fueris, et » cum domos bonas ædificaveris, et habitare cœperis in eis, » et oves tuæ et boves tui cum repleti fuerint, et cum ære, » argento et auro completus fueris, et omnia possidere » cœperis, et plena fuerint horrea tua, exaltes cor tuum, » et obliviscaris Dominum Deum tuum[1]. » Tunc ergo oblivisceris Dominum, cum oblitus fueris tui. Si autem cognoscas infirmum te esse, cognosces Deum esse supra omnia, et immemor esse non poteris, ut ei reverentiam debitam solvas.

XXVII. Disce nunc quemadmodum unusquisque moneatur, ne se ipse auctorem suorum putet bonorum. « Ne » dicas, inquit, in corde tuo : Virtus mea et potentia mea » fecit mihi virtutem hanc magnam : sed in mente tua » habebis Dominum Deum tuum; quoniam ipse dat vires, » ut facias virtutes[2].» Unde bene Apostolus quasi legis interpres non gloriabatur in virtute sua : sed minimum Apostolorum se esse dicebat[3], et quidquid esset, gratiæ divinæ esse non meriti sui, nihilque nos habere quod non

[1] Deut. VIII, 11-14. — [2] Ibid. 17, 18. — [3] 1 Cor. XV, 9.

acceperimus. « Quid enim, inquit, habes quod non acce-
» pisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acce-
» peris[1]? » Didicisti ergo humilitatem magis sequi, quam arrogantiam; sedulitatem affectare, quam potestatem. Accepisti salutaria præcepta, noli negligere utilia instrumenta medicinæ, quibus fibra omnis letalis vulneris exsecatur.

XXVIII. Ille quoque qui se justificat, ne infletur cordis sui tumore; et ipse accepit salubre mandatum, in hujusmodi sententiam resultante oraculo : « Ne dicas in
» corde tuo, cum consumere cœperit Dominus Deus tuus
» gentes illas a conspectu tuo, dicens : Propter justitiam
» meam induxit me Dominus possidere terram istam : sed
» propter iniquitates gentium istarum extirpavit illos Do-
» minus a facie tua[2]. » Non propter justitiam tuam, non propter bonitatem tuam, nec propter æquitatem cordis tui intras possidere terram istam : sed propter iniquitatem gentium disperdet eos Dominus a conspectu tuo, et restituet testamentum tuum quod juravit patribus vestris. Testamentum perfecta Dei gratia est; nihil enim imperfectum dat Deus : perfecta autem virtus est, et opera virtutis. Testamentum autem dicitur; quo defertur bonorum hæreditas. Merito et testamentum dicitur, et divinum, cum ea quæ vere bona sunt, attestatione mandatorum cœlestium conferuntur. Et testamentum dicitur, quoniam sanguine dedicatum est : vetus in typo, novum in veritate. Quo Testamento divinæ gratiæ pignus tenemus; quia sic dilexit Deus hunc mundum, ut unigenitum Filium suum pro nobis omnibus daret. Unde perfectionem gratiæ prædicans Apostolus ait : « Quomodo non etiam cum illo om-
» nia nobis donavit[3]. »

[1] I Cor. IV, 7. — [2] Deut. IX, 4, 5. — [3] Rom. VIII, 32.

CAPUT VIII.

Exemplo sacrificii Abraham qualitates, quibus Deo grata fit oblatio, exprimuntur, nempe celeritas, continuatio et fides. Celeritatem Deus in utroque Testamento præcipit; quam et ipse exhibet, cum non tantum cito largiatur, sed etiam nos præveniat.

XXIX. Prima igitur voti gratia est celeritas solutionis. Denique Abraham filium suum ad holocaustum jussus offerre, non post dies, ut Caïn obtulit : sed « Exurgens mane » stravit asinam suam, et adhibuit secum duos pueros, et » Isaac filium suum ; et concidens ligna ad holocaustum, » surgens abiit, et venit ad locum quem dixerat ei Deus, die » tertia[1]. » Primo adverte immolaturi studium maturum ac festinum; ut mora expectationis non esset, nisi donec audiretur oraculum : deinde ut sterneret asinam suam, obsequium omne ipse susciperet, et sacrificio necessaria præpararet, duabus quoque fide et spe virtutibus comitantibus, hostiam suam duceret, de potestate Dei certus, et de bonitate securus.

XXX. Quod autem ait, « Die tertia ; » vel quod continua esse debeat et perpetua devotio. Tripartitum est enim tempus, præteritum, præsens et futurum. Quo admonemur quod nec præteritorum beneficiorum Dei, vel præsentium, vel futurorum irrepere debeat ulla oblivio, sed tenax gratiæ memoria perseverare, et obedientia non deesse. Vel quia is, qui sacrificat, in unum splendorem, in

[1] Gen. XXII, 3, 4.

unam lucem debeat credere Trinitatis. Ei enim, qui fideliter sacrificat, dies lucet, nox nulla est. Sic et in Exodo Moyses ait : « Viam trium dierum ibimus, et immolabimus » Domino Deo nostro [1]. » Sed etiam alibi cum visus esset Deus ad Abrahæ ad ilicem Mambre : « Respiciens, inquit, » Abraham oculis suis vidit, et ecce tres viri stabant super » eum. Et videns occurrit obviam illis ad ostium tabernaculi » sui, et adoravit super terram, et dixit : Domine, si inveni » gratiam ante te [2]. » Tres videt, unum adorat. Tres mensuras offert similaginis [3]. Nam etsi immensus Deus, tamen mensuram omnium tenet, sicut scriptum est : « Quis mensus est manu aquam, et cœlum palmo, et universam » terram clausa manu [4] ? » Perfectæ igitur in personis singulis Trinitati, interiore mentis arcano, hoc est, similaginis spiritalis sanctus Patriarcha sacrificium deferebat. Hæc est similago, quam in Evangelio molet mulier illa, quæ assumetur : « Una enim, inquit, assumetur, altera relinquetur [5]. » Assumetur Ecclesia, relinquetur Synagoga. Vel mens bona assumitur, improba derelinquitur. Ut scias autem quia et Abraham in Christum credidit : « Abraham, » inquit, diem meum vidit, et gavisus est [6]. » Et qui credit in Christum, credit et in Patrem. Et qui perfecte credit in Patrem, credit in Filium et Spiritum sanctum. Tres ergo mensuræ, una similago, hoc est, unum erat sacrificium quod venerabili Trinitati, pari quadam mensura devotionis, et congrua plenitudine pietatis oblatum est.

XXXI. Adhuc cognosce celeris studia devotionis : « Cucurrit, inquit, et accepit vitulum unum tenerum et bonum, et dedit puero, et festinavit facere eum [7]. » Ubique impigra devotio, et ideo Deo fuit munus ejus acceptum. Habes et alibi, ut solis ortum oratione prævenias : « Oc-

[1] Exod. III, 18. — [2] Gen. XVIII, 2, 3. — [3] Ibid. 6. — [4] Isaï, XL, 12. — [5] Matth. XXIV, 41. — [6] Joan. VIII, 56. — [7] Gen. XVIII, 7.

» curre, inquit, ad solis ortum [1]. » Habes in Evangelio dicentem Dominum Jesum : « Zacchæe, festinans des» cende [2]. » Et ille quia impetraverat quod volebat, ut Christum videret; et amplius impetraverat, ut videretur et vocaretur a Christo, festinans descendit, et excepit illum gaudens; et ideo probavit Dominus ejus affectum, et eum celeri remuneratione donavit dicens : « Quia hodie salus » domui huic facta est [3]. » Festinavit enim et Dominus ad beneficium; et ideo non expectavit, ut promitteret, et postea impleret : sed antea fecit, et postea declaravit. Dixit enim : « Facta est salus : » quod utique prævenientis fuit, non promittentis. Justus igitur votum suum celeritate commendat. Et patres nostri festinantes manducabant pascha, succincti lumbos, et pedes suos calceamentorum induti vinculis, et tanquam corporeum onus deponentes, ut essent parati ad transitum; pascha enim Domini transitus est a passionibus ad exercitia virtutis. Et ideo pascha Domini dicitur; quoniam et tunc in typo illo agni veritas dominicæ passionis annuntiabatur, et nunc ejus celebratur gratia.

XXXII. Cito ergo quære anima; ut cito etiam audias, sicut audivit et Jacob : « Quid est hoc quod tam cito in» venisti, fili [4] ? » Et ille secundum dogma respondit : « Quod » tradidit Dominus Deus tuus in manus meas [5]. » Cito dat Deus; « Quia dixit, et facta sunt : mandavit et creata » sunt [6]. » Verbum enim Dei non, sicut quidam ait, opus est, sed operans, sicut habes scriptum : « Pater meus usque » modo operatur, et ego operor [7]. » Prævenit omnia; est enim ante omnia sicut Pater, et in omnibus sicut idem Pater, penetrans omnia. Validum enim et acutum, et omni gladio acutius est, penetrans usque ad divisionem animæ

[1] Sap. xvi, 28. — [2] Luc. xix, 5. — [3] Ibid. 9. — [4] Gen. xxvii, 20. — [5] Ibid. — [6] Psal. xxxii, 9. — [7] Joan. v, 17.

et Spiritus, artuumque et medullarum[1]. Præveniens omnium cogitationes, de quo ait Pater Deus; « Jam videbis » si comprehendit te Verbum meum, aut non[2]. » Ubi enim Deus, et Verbum est, sicut dixit : « Veniemus et mansio» nem apud eum faciemus[3]. » Et sicut habes in aliis de Deo lectum : « Ego steti hic prius quam tu[4] : » ita et Verbum dicit : « Prius quam stares sub arbore fici, vidi te[5]. » Et de ipso dictum est Verbo, hoc est, Filio Dei : « Medius » autem vestrum stat quem vos nescitis[6]. » Ubicumque enim sancti, ibi in eorum medio Dei Verbum in singulorum præcordiis complens maria et terras. Et cum hic est, etiam alibi est ; non mutato loco, sed repleto utique sui præsentia. Ubique enim est, qui per omnia, et in omnibus, nullum locum immunem sui relinquens. Et ubi adest, erat : et ubi erat, adest. Et ideo qui novit velox esse Verbum Dei, cito petit, et cito impetrat.

CAPUT IX.

Pharao propter moram in obediendo arguitur. Commendatur in oratione humilitas, secretum ac brevitas, cum reprehensione verbositatis. Quomodo orandi formam Dominus docuerit; ac tandem pro quibus præcipue orandum.

XXXIII. At vero Pharao qui opinionibus vanis et inanibus studium impendebat suum (ranis repleta Ægypto, sonum inanem rerum et strepitum vanum reddentibus) dicenti Moysi : « Constitue mihi quando pro te orem, et

[1] Hebr. IV, 12. — [2] Num. XI, 23. — [3] Joan. XIV, 23. — [4] Exod. XVII, 6. — [5] Joan. I, 48. — [6] Ibid. 26.

» pro famulis tuis, et pro populo tuo, ut exterminet Dominus ranas [1]; » cum debuerit in tanta positus necessitate rogare, ut jam oraret nec differret, respondit : « Crastina » die ; » otiosus et negligens, moræ pœnam Ægypti soluturus excidio. Itaque iste ubi impetrabat, immemor fiebat gratiæ et exaltatus mente carnis suæ, obliviscebatur Deum.

XXXIV. Humilitas autem commendat orationem. Siquidem et Pharisæus ille reprehensus est qui jejunia sua velut beneficia enumerabat, et tanquam objectabat Deo, et se criminum memorabat exortem. Publicanus autem prædicatus est, « Qui a longe stans nolebat oculos ad cœlum » levare, sed percutiebat pectus suum dicens ; Domine » Deus, propitius esto mihi peccatori [2]. » Et ideo divina cum sententia prætulit dicens : « Quia descendit hic Publicanus » justificatus magis, quam Pharisæus [3]. » Hic enim justificatur qui peccatum proprium confitetur, sicut locutus est ipse Dominus : « Dic iniquitates tuas, ut justificeris [4]. » Et David ait : « Sacrificium Deo, spiritus contribulatus ; » et iterum, « Cor contritum et humiliatum Deus non sper» nit [5]. » Hieremias quoque ait (26) : « Anima in angustiis, » et spiritus anxiatus clamat ad te [6]. » Ergo et Pharao, et rex Assyrius qui dicebat : « Quis deorum gentium istarum » liberabit terram suam de manu mea ; quoniam liberabit » Dominus Deus tuus Hierusalem de manu mea [7] ? » exaltatione sua dejecti sunt. Justus autem, sicut Jacob, ad auctorem Deum refert quæcumque fuerit bona consecutus, dicens de omnibus quæcumque sibi prosperare cognoverit : « Quoniam tradidit ea Dominus Deus in manus meas [8]. » Hæc igitur melior votorum suorum solutio est, sicut et David ait : « Immola Deo sacrificium laudis, et redde Al-

[1] Exod. VIII, 9. — [2] Luc. XVIII, 13. — [3] Ibid. 14. — [4] Isaï. XLIII, 26. — [5] Psal. L, 19. — [6] Baruc. III, 1. — [7] Exod. V, 2, et 4 Reg. XVIII, 35. — [8] Gen. XXVII, 20.

» lissimo vota tua [1]. » Laudare Deum, commendare est votum, et solvere. Unde et Samaritanus ille aliis anteferłur, qui cum leprosis aliis novem secundum præceptum Domini, mundatus a lepra, solus regressus ad Christum amplificabat Deum, et agebat gratias. De quo Jesus ait: « Non » fuit ex illis qui rediret, et gratias ageret Deo, nisi hic » alienigena.... Et ait illi: Surge, et vade; quia fides tua » te salvum fecit [2]. »

XXXV. Est etiam illa commendandæ orationis et voti disciplina; ut non divulgemus orationem, sed abscondita teneamus mysteria, sicut tenuit Abraham, qui subcinericias fecit [3]. Tenuerunt et patres qui coxere conspersum quod extulerant de Ægypto, subcinericia facientes azyma, quæ græce ἐγκρύφια dicuntur, eo quod abscondantur in cinere; significantes fermentum illud, quod abscondit mulier illa evangelica in farinæ mensuris tribus, donec fermentaretur totum [4], mysteriorum quoque innuentes premendam esse doctrinam. Quod apertius Dominus in Evangelio docuit dicens: « Tu autem cum orabis, intra in cubiculum » tuum, et, clauso ostio, Patrem tuum ora in abscondito, » et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi: orantes autem nolite multum loqui; » et infra; « Scit enim » Pater vester quid vobis opus sit, antequam petatis ab eo [5]. » Cubiculum tuum, mentis arcanum, animique secretum est. In hoc cubiculum tuum intra, hoc est, intra in alta præcordia, totus ingredere de corporis tui exteriori vestibulo, et claude ostium tuum.

XXXVI. Quod sit ostium tuum, disce: « Pone, Domine, » custodiam ori meo, et ostium circuitus labiis meis [6]. » Et Paulus petit orari pro se: « Ut aperiatur mihi, inquit, » ostium verbi, ad loquendum mysterium Christi [7]. » Sed

[1] Psal. XLIX, 14. — [2] Luc. XVII, 18, 19. — [3] Gen. XVIII, 6. — [4] Luc. XIII, 21. — [5] Matth. VI, 5-8. — [6] Psal. CXL, 3. — [7] Coloss. IV, 3.

ille utpote electus ad Evangelii prædicationem, recte sibi ostium verbi optabat aperiri; quia de ore ejus exibat salus gentium, de ore ejus prodibat vita populorum. Nos autem claudamus ostium, ne culpa intret, ne lapsus aliquis sermonis exeat. Intrat culpa, si lapsus exierit. Audi quomodo intret culpa. « In multiloquio, inquit, non effugies peccatum[1]. » Exivit multiloquium, peccatum intravit; quia in multiloquio nequaquam qui exeat sermo, trutinatur, imprudenter labitur; licet ipsum ultra mensuram aliquid loqui grande peccatum sit.

XXXVII. Et ideo cave ne imprudenter loquaris; labia enim imprudentis inducunt eum ad mala. Cave ne in oratione te extollas; oratio enim humiliantis se nubes penetrabit. Cave ne incaute Symboli vel dominicæ Orationis divulges mysteria. An nescis quam grave sit in oratione contrahere peccatum, ubi speras remedium? Certe Dominus per Prophetam docuit hoc grave esse maledictum, dicens: « Et oratio ejus fiat in peccatum[2]; » nisi forte mediocre id tibi putas esse. Diffidere est enim de potentia Dei, æstimare quod non audiaris, nisi clamaveris. Clament opera tua, clamet fides, clamet affectus, clament passiones tuæ, clamet sanguis tuus, sicut sancti Abel, de quo dixit Deus ad Caïn: « Vox sanguinis fratris tui ad me clamat[3]. » Audit enim te in occultis, qui mundat in occultis. Nos nisi loquentem aliquem audire non possumus: apud Deum loquuntur non verba, sed cogitationes. Et ut hoc verum scias, dicebat Dominus Jesus ad Judæos: « Quid cogitatis mala in cordibus vestris[4]? » Non interrogantis vox ista est, sed scientis. Quod tibi manifestat Evangelista dicens: « Jesus autem sciebat cogitationes eorum[5]. » Sicut ergo Filius novit, novit et Pater. Filium nosse cognovisti; pa-

[1] Prov. x, 19. — [2] Psal. cviii, 7. — [3] Gen. iv, 10. — [4] Matth. ix, 4. — [5] Luc. vi, 8.

trem nosse, audi consiliarium et testem Patris dicentem: « Scit enim Pater vester quid vobis opus sit, antequam » petatis ab eo [1]. » Coque ergo subcinericiam tuam vapore Spiritus sancti: coque etiam animi passiones verbi calore. Et si crudiores sunt passiones tuæ nuper fortasse de Ægypto egredientes, operito eas, et lento calore excoque; ne fortiorem ignem ferre non possint, et semiustulentur potius quam coquantur. Sunt enim plurima quæ cruda displiceant, cocta delectent. Fove igitur pectore tuo alta mysteria; ne præmaturo sermone et infidis auribus vel infirmis quasi incocta committas, atque auditor avertatur et cum horrore fastidiat, qui si coctiora gustaret, spiritalis cibi perciperet suavitatem.

XXXVIII. Divinæ autem Dominus Jesus et bonitatem te docuit Patris, qui bona noverit dare [2]; ut quæ bona sunt a Bono poscas, et impense et frequenter monuit orandum [3]; non ut fastidiosa continuetur oratio, sed ut assidua frequenter effundatur. Plerumque enim inanis gloria longæ precationi, intermissæ autem prorsus obrepit incuria. Deinde monet ut cum ipse veniam tibi poscis, tum maxime largiendam aliis noveris [4], quo precem tuam operis tui voce commendes. Apostolus quoque docet orandum sine ira et disceptatione [5], ut non turbetur, non interpoletur oratio tua. Docet etiam orandum in omni loco, cum Salvator dicat: « Intra in cubiculum tuum [6]. » Sed intellige non cubiculum conclusum parietibus, quo tua membra claudantur: sed cubiculum quod in te est, in quo includuntur cogitationes tuæ, in quo versantur sensus tui. Hoc orationis tuæ cubiculum ubique tecum est, et ubique secretum est, cujus arbiter nullus est nisi solus Deus.

XXXIX. Orandum autem præcipue et pro populo do-

[1] Matth. vi, 5. — [2] Luc. xi, 13. — [3] Ibid. 9. — [4] Matth. xviii, 35. — [5] I Tim. ii, 8. — [6] Matth. vi, 6.

ceris, hoc est, pro toto corpore, pro membris omnibus matris tuæ[1], in quo mutuæ charitatis est insigne. Si enim pro te roges tantum, solus pro te rogabis. Et si pro se tantum singuli orent, minor peccatoris quam intercedentis est gratia. Nunc autem quia singuli orant pro omnibus, etiam omnes orant pro singulis. Ergo ut concludamus, si pro te roges tantum, solus, ut diximus, pro te rogabis. Si autem pro omnibus roges, omnes pro te rogabunt. Siquidem et tu in omnibus es. Ita magna remuneratio est, ut orationibus singulorum acquirantur singulis totius plebis suffragia. In quo arrogantia nulla, sed humilitas major est, et fructus uberior.

CAPUT X.

Exposito primo sacrificii Caïn defectu, transitur ad alterum, quod scilicet non obtulerit de primitiis. Primitias animæ præcipue offerendas, et quæ illæ sint. Easdem Abelem obtulisse, ac legem offerendas præcepisse. Ibidem quinam dicantur Chananæi : item cur Deus jurasse memoretur : non posse sine alius ope animi motus pacari. Denique hos partus offerri debere ad quos sexus distinctio nihil conferat.

XL. Sed jam est tempus alio transire, quoniam de eo quod post dies obtulit Caïn plene diximus. Factus est indicium resupini, cum ipsa postulatio voti matura esse debeat, ne videamur de humanis artibus, hoc est, medendi

[1] 1 Tim. II, 1.

peritia, herbarumque succis sperasse magis remedium, quam de Deo subsidium poposcisse. Ad ipsum enim prius est confugiendum, qui nostræ curare possit animæ passiones. Verum homines quidam præpostero ordine ante sibi ab hominibus opem arcessunt : ubi autem humana subsidia defecerint, tunc opinantur divini postulandam favoris gratiam.

XLI. Concluso ergo illo et convicto Caïn crimine, aliud oblationis vitium discutiamus. « Obtulit, inquit, ex fructi» bus terræ[1], » non a primis fructibus primitias Deo. Hoc est primitias sibi prius vindicare : Deo autem sequentia deferre. Itaque cum vere anima corpori tanquam servo domina sit præferenda, utique primitias ejus, hoc est, animæ prius quam corporis offerre debemus. Primitiæ animæ primatus sunt bonarum disciplinarum. Quæ licet tempore posteriores sint, quam corporis primitiæ, quæ sunt esca, incrementum, visus, auditus, et tactus, odor, vox (mens autem et sensus pars animæ) pars corporis est, tamen priores sunt disciplinis. Quarum primitiva est puro corde et simplici sermone oblata Deo gratiarum actio.

XLII. Hæc munera obtulit Abel, et ideo respexit Deus in munera ejus, quoniam e primitivis obtulit. Accedit ergo quia de primitivis ovium, et de adipibus earum. Considera quia non de insensibilibus, sed de animantibus obtulit. Plus est enim animalis, quam terrenus; siquidem animalis proximus spiritali est. Non enim prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Quod animale spirat, habet vitalem spiritum : non ita quod de terrarum est fructibus. Deinde obtulit non secunda, sed prima; non exigua, sed pinguia : talia enim lex probavit, et jussit offerri, sicut scriptum est : « Et erit, inquit, cum inducet te

[1] Gen. IV, 3.

» Deus in terram Chananæorum, sicut juravit patribus tuis, » et dabit tibi; tolles omne quod aperit vulvam masculinum » Domino. Omne quod aperit vulvam de armentis et peco- » ribus tuis, quæcumque nata fuerint tibi masculina, sancti- » fica Domino. Omne quod aperit vulvam asinæ, mutabis » illud ove : si autem non mutabis, redimes illud[1]. » Quid tam profundi mysterii, tam altæ secretæque sapientiæ, quam ut in venis quibusdam verborum simplicium deprehendas atque haurias ubertatem gratiæ spiritalis? Chananæi enim mobiles et inquieti sunt. Cum igitur in eorum terram fueris ingressus, quos advertis propter levitatem, inquietudinem, et instabilitatem morum, possessione dejectos, tu teneto constantiam. Non te vilis ratio, non levis sermo perturbet; hoc est enim Chananæus, mobilis sermo, affectus instabilis, et inquieta contentio : sed magis tranquillitatem cordis, et animi serenitatem placidus servato; ut tanquam in salo maris tutam navibus stationem, portu quodam tuæ mentis exhibeas.

XLIII. Hanc possessionem tibi Dominus pollicetur, et quodam sacramenti promittit vinculo, ut constantiam tuam firmet. Neque enim ideo Deus jurat, quod fide credentis indigeat, aut testimoniorum astipulationibus destitutus suffragium sacramenti requirat, sicut homines qui fidem nobis asciscimus sacramento, et ideo juramus, ut credamur vera dixisse. Deus autem et cum loquitur fidelis est, cujus sermo sacramentum est. Non enim propter sacramentum fidelis omnipotens Deus, sed propter Deum etiam sacramentum fidele est. Qua ratione igitur Moyses jurantem Deum inducit? Quia nos usu quodam mortalium claudimur, et velut echini cortice quodam nos vulgaris opinionis involvimus, aut velut cochleæ, quæ nisi intra testæ operimentum sint, spirare non possunt, nec aërem liberum

[1] Exod. XIII, 11-13.

carpere aut sustinere : sic nos non nisi intra quædam humanæ consuetudinis latibula terrena versamur. Unde quia illud verius solemus credere, quod jurejurando firmatur ; ne nostra claudicet fides, jurare describitur Deus qui ipse non jurat, sed jurantium judex, et ultor est pejerantium. Denique scriptum est : « Juravit Dominus, et non pœnitebit eum : Tu es sacerdos in æternum[1]. » Servavit utique quod juravit, debit nobis æternum principem sacerdotum : ut et tu quod juraveris, ita noveris esse servandum ; ut quia per eum juras qui non mentitur, scias eum futurum, si mentiaris, ultorem.

XLIV. Expulsis igitur inquietis et mobilibus cogitationibus, dabit tibi Deus vacuam possessionem cordis et mentis ; ut eam cultu quodam tranquillitatis exerceas, et fructum ex ea capias, nec sustineas in ea Chananæos, hoc est, turbidos sensus recurrere ; eradices gentilium vitiorum omnem conceptum ; lucos eorum dirnas quibus obumbratur veritas, et quidam cœlestis liber visus cogitationis horrore tenebrosæ disceptationis absconditur.

XLV. Sed hoc nisi divino donatus munere efficere non potes ; ideo ait : « Dabit tibi Deus, » hoc est, cogitationes optimas, placida consilia, tranquillas inventiones. Cum dederit hæc, tolles omne quod aperit vulvam masculinum, et sanctificabis Domino. Non totum exigit a te Deus, qui totum donavit. Multa enim ad usum substantiæ largitur humanæ, et hoc non potest esse divinum sacrificium, ubi est usus naturæ. Edere, bibere, dormire, aliaque etiam ministeria corporis dono sunt tibi collata, non a te relata Deo munera. Quidquid autem sanctum cogitaveris, hoc Dei munus est, Dei inspiratio, Dei gratia : sicut e contrario illa, quæ cum in usu naturæ humanæ sint, non coinquinant hominem ; sed quod exit de ore, furta,

[1] Psal. cix, 4.

falsa testimonia, sacrilegia, hæc sunt quæ coinquinant hominem.

XLVI. Interiora ergo nostra mundemus, ut possit oblatio non displicere. Ibi quæramus omne quod aperit vulvam masculinum, hoc est, justum et principale, quod sanctificare Domino debeamus. Neque enim hi nos corporei coïtus, conceptus partusque sanctificant, quibus vulva fœminea deflorato pudore virginitatis aperitur. Nam etsi mulier sanctificat virum, et vir mulierem; tamen plerumque contingit virginis vulvam etiam sine conjugii sanctitate reserari. Neque rursus sola virilis est gratia, mulier autem sanctificationis aliena est, aut utriusque sexus confusa natura est, ut uterque corporeos fundatur in partus. Habent sua munia viri, habent mulieres sexus sui officia discreta. Generatio ista successionem humanæ mulierem decet, impossibilis eadem viro.

XLVII. Ergo si carnis usui non quadrat hic sensus, officia animæ discutiamus. Istam sane invenio, quæ nullo discreta sit sexu : et cum sexum non habeat, utriusque sexus munera repræsentat, nubit, concipit, parit. Et sicut fœminis dedit vulvam natura, in qua uniuscujusque animantis generatio per menstruas formatur ætates : ita est quædam virtus animæ, quæ velut quodam vulvæ genitalis secreto cogitationum nostrarum suscipere semina, conceptus fovere, partus solet edere. Neque enim aliter diceret Esaïas : « In utero accepimus, et parturivimus spiritum » salutis[1]; » nisi vulvam animæ novisset. Harum generationum quædam fœmineæ sunt, malitia, petulantia, luxuries, intemperantia, impudicitia, aliaque hujusmodi vitia, quibus animi nostri quædam enervatur virilitas. Masculinæ sunt, castitas, patientia, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia, quibus mens nostra, et caro ipsa firma-

[1] Isaï. xxvi, 18.

tur, et ab obeunda impigre munia virtutis erigitur. Hos partus alvus ille propheticus parturivit. Et ideo ait : « In » utero accepimus, et parturivimus spiritum salutis[1]. » Masculum igitur et parturivit, et peperit, qui spiritum salutis effudit.

[1] Isaï. xxvi, 18.

LIBER II (27).

CAPUT I.

Animæ partus mature producendos : eorum quæ forma sit? Plebeios sensus mentis imperio domitari posse; duplex enim esse sensuum nostrorum genus, et in utro consistant primativa Deo offerenda? Postremo de commixtione qua constamus, ejusque primitiis disputatur.

I. Hos partus anima nostra parturiat, nec solum parturiat, sed etiam pariat, et diebus pariat impletis; ne immaturos partus dies judicii deprehendat. De his enim partubus dixit Dominus Jesus : « Væ prægnantibus et nu» trientibus in illis diebus[1] ! » Maturius igitur absolvatur hic partus, et cogitationes nostræ bonorum operum processibus explicentur; ut nihil imperfectum finis noster inveniat, nihil inexplicatum terminus vitæ nostræ offendat, nihil tanquam in incude positum usus nostri operis derelinquat. Festina igitur anima formare partus tuos, properantius absolvere, celerius quos genueris enutrire.

II. Quæ tanti forma sit partus, demonstrat Apostolus dicens : « Filioli mei, quos iterum parturio, donec forme» tur Christus in vobis[2]. » In hanc formam tota mentis nostræ coalescant viscera, et in illo genitali alvo animæ nostræ Christus refulgeat. Partus noster fides sit, nutrimenta nostra præcepta doctrinæ sint. His quædam cordis

[1] Luc. xxi, 23. — [2] Galat. iv, 19.

nostri imbuatur infantia, instituatur pueritia, juvenculescat adolescentia, senecta canescat. Ætas enim senectutis vita est immaculata. Itaque ea demum bona est animæ senectus, quam nulla perfidiæ inquinamenta maculaverint. Et ideo partus suos ab hac macula Paulus defendit : « Ego » vos, inquit, genui in Evangelio [1] ; » ne cujus sæva insusurratio rudis fidei tentaret infantiam. Masculina igitur generabat, qui in virum perfectum populos, quos docebat, fidei gestiebat unitate concurrere, et in agnitione Filii Dei perfectam plenitudinis Christi tenere mensuram [2]. Hoc enim sacrificium acceptabile Deo noverat, de quo scriptum est : « Separabis omne quod aperit vulvam masculinum, » Domino. » Et qui addidit : « Omne quod aperit vulvam de » armentis et de pecoribus, quæ sunt tibi, masculinum » sanctifica Domino [3] ; » ne quid obscuritatis habeat, consideremus.

III. Dixerat de principalibus generationibus, hoc est, plenis capacibusque rationis : addidit et de gregalibus ; hoc est, reliquis velut plebeiis sensibus, qui irrationalibus comparantur jumentis. Quæ tamen cum a rectore aliquo gubernantur, facile mansuescunt ; et imperata exequi, et jugum subire, et ad vocem magistri accelerare gradum, aut sistere, aut deflectere, aut aliqua munia sui operis, quæ jubentur, humano quodam famulatu obire consueverunt. Tantum valet institutio, ut vincat naturam ! Itaque illa, quæ consortium nostræ substantiæ non habent, agnoscunt tamen nostræ vocis imperium : et cum suæ naturæ nullam rationem habeant, nostræ rationem capessunt, et quodam modo transfusam acquirunt. Equos videmus popularibus incitari studiis, gaudere plausibus, blanditiis delectari magistri. Torvos leones cernimus naturalem feritatem

[1] I Cor. IV, 15. — [2] Ephes. IV, 13. — [3] Exod. XIII, 12 ; XXII, 29 ; XXXIV, 19, et Ezech. XLIV, 30, 31.

imperata mutare mansuetudine, suam rabiem deponere, nostros mores sumere; et cum sint ipsi terribiles, discunt timere. Cæditur canis, ut pavescat leo : et qui sua injuria exasperatur, coërcetur aliena, alteriusque exemplo frangitur. Quoties parata præda et cibo obvio famem perpeti malunt, dum offensam magistri verentur? Quoties repentino impulsi motu aperta ad morsus ora jussi resolvunt? Ita dum nostræ voluntati obsequuntur, suæ obliviscuntur. Non ita illæ feræ, vel illa armenta equorum, vel genus omne pecudum, quæ sine rectore vagantur ullo, et omni domitoris gubernaculo destituta exasperantur. Et ideo appositi sunt armentarii, opiliones, cæterique pastores, quidam magistri gregum officia sua singulis animantium sibi commissorum conditione formantes.

IV. Videtur ergo et sensuum nostrorum quoddam genus aliud domitum et mansuetum : aliud indomitum, quod armentario quodam metu mentis velut deside atque resoluto proruit ad irrationabiles delectationes corporis : mansuetum autem quod velut duci cuidam moderationi mentis se subjiciat et subdat. Quæcumque ergo ejus naturæ reguntur, ea sunt masculina atque perfecta : quæcumque autem sine duce ullo plebeia præsumptione quadam dominantur, velut civitatis alicujus, quæ regis optimatumque consilio privata sit, ita corporis sui omnem statum et virilem vigorem muliebri quadam dissolutione effœminant. Ex his illa lex carnis est, quæ legem apostolicæ mentis impugnans, captivam trahebat eam quadam lege peccati. Et ideo ut de illo mortis corpore liberaretur, spem suam Paulus omnem, non in sua virtute, sed in Christi gratia reponebat[1]. Unde liquet quod hæ commotiones, quæ secundum legem mentis sunt, ex divino favore procedunt, alii autem sensus ex voluptate corporea.

[1] Rom. VII, 5.

V. Illa igitur, quæ sanctæ sunt, primitiva sunt nostrorum sensuum : ista velut de quodam grege sunt, et vilitate plebeia : quæ varia videtur Moyses nominibus significasse diversis. Hoc enim declarat etiam illa area legis mystica, de qua ait : « Initia areæ tuæ et lacus tui non novissima » facies. Primitiva filiorum tuorum dabis mihi[1]. » Sanctæ commotiones sensuum nostrorum, quæ secundum virtutes sunt, ipsæ sunt primitiæ areæ spiritalis : propterea etiam rurali areæ comparantur, in qua ventilantur frumenta. Sicut enim in hac rurali area excutitur triticum atque hordeum, et dum sæpius ventilatur, separatur a paleis; quia paleæ cæteraque purgamenta messis in diversum levis auræ spiramine dissipantur; illa vero, quæ solidiora sunt, in locum eumdem, excusso pulvere, relabuntur : ita cogitationum nostrarum fruges, quæ sunt solidæ atque optimæ, puram atque sinceram exhibent virtutis alimoniam, sicut scriptum est : « Quia non in solo pane vivit homo, sed in » omni verbo Dei[2] : » quæ autem inutiles sunt et vacuæ, disperguntur ut fumus ac nebulæ; quia sicut fumus oculis, sic iniquitas utentibus ea. Et recte fumo iniquitas comparatur, quæ velut quadam sæculari caligine aciem mentis obducit.

VI. Et ideo Dominus dicit : « Cum intraveritis in ter» ram, in quam induco vos, et cum manducare cœperitis » de panibus terræ illius, offeretis oblationem separatam » Domino, primitias conspersionis vestræ, panem sicut » oblationem de area : sic offeretis primitias confusionum » vestrarum, et dabitis Domino[3]. » Confusio nos sumus, diversorum elementorum quadam commixtione compositi. Siquidem frigidum calido, et humidum sicco miscetur in nobis. Hæc conspersio multas habet carnis illecebras, et

[1] Exod. xxii, 29. — [2] Matth. iv, 4, et Luc. iv, 4. ex Deut. viii, 3. — [3] Num. xv, 2, et seqq.

plurimas delectationes: sed non sunt hi primitivi hujus corporis sensus, quia ex anima et corpore constamus et spiritu. Hæc est conspersio principalis, in qua sanctificari nos Apostolus cupit, sicut ait: «Ipse autem Deus pacis » sanctificet vos per omnia; ut integer spiritus vester et » anima et corpus sine querela in die Domini nostri Jesu » Christi[1]. » Cujus conspersionis primitiæ spiritales sunt, hoc est, inventiones et generationes sensuum, qui ex vigore animæ procedunt. Sed non omnes primitivi sensus, nisi qui malitiæ et improbitatis, atque omnis erroris exsortes sunt. Sunt autem necessariæ corporis delectationes, ut dormiendi, edendi, bibendi, deambulandi, et cæteri sensus hujusmodi; sed non in his primitiæ. Et ideo non in his, sed in illis Domini sacramentum, ubi castitas, pietas, ubi fides atque devotio. Cujus rei manifestum et evidens exemplum est oblatio patriarchæ Isaac, quem sacrificii modo obtulit pater nullius motu passionis inflexus humanæ, mundam offerens Deo hostiam, vacuamque formidinis, et corporeæ cupiditatis immunem, cum ipsa pietas patris devotioni cederet immolantis.

[1] 1 Thess. v, 23.

CAPUT II.

Primitias non tempore, sed sanctitate æstimari : cum fide, quæ imprimis necessaria est, conjungenda ad verum sacrificium bona opera : fructu mutandum laborem, atque animam ab inutilibus liberandam esse.

VII. Nunc consideremus quæ sit vis primitiarum; et utrum tempore æstimentur primitiæ, an sanctitate, hoc est, utrum omnia primogenita sanctificationem habeant primitiarum. Primitiæ etenim fructuum sanctæ secundum legem, quia in his optimum festinæ fidei sacrificium est [1] : sed fiunt sanctæ devotione, non tempore; quia non proventus sanctificat, sed devotio. Denique ubi celer proventus est, si devotio moretur, offensa contrahitur. Non ergo omnia primogenita sancta : sed omnia quæ sancta sunt, sunt etiam primogenita. Denique Caïn primogenitus, sed non sanctus. Sanctus quoque Israël Dei populus, sed non primus ætate; et tamen primogenitus appellatur, sicut scriptum est in Prophetis : « Primogenitus meus Israël [2]. » Et Levi sanctus, sed non primogenitus; nam tertius Liæ filius legitur : et tamen Levitæ primogeniti nuncupati, quibus ab eo nomen est derivatum [3]. Scriptum est enim in Numeris : « Ecce tuli Levitas de medio filiorum Israël pro omni primogenito, qui aperit vulvam a filiis Israël, et erunt mihi » Levitæ; mihi enim omne primitivum. In qua die percussi » omne primogenitum Ægypti, sanctificavi omne primo-

[1] Num. XVIII, 8. — [2] Exod. IV, 22. — [3] Gen. XXIX, 34.

»genitum Israël[1].» Ergo Levitæ primogeniti nuncupati, qui sanctificatione utique cæteris filiis Israël antelati sunt. Qua ratione primogeniti sint, audi Apostolum dicentem : «Sed appropinquastis Sion monti, et civitati Dei vivi »Hierusalem, quæ in cœlo est, et decem millibus læ»tantium Angelorum, et Ecclesiarum primitivarum, quæ »scriptæ sunt in cœlo[2].» Quatuor ordines fecit, montis Sion, civitatis Hierusalem, celebritatis Angelorum, et Ecclesiarum primitivarum. Tulit ergo Dominus Deus de medio populi Israël Levitas; quia non humanarum eos consortes voluit esse curarum, sed divinæ religionis ministros. Et primogenitos sibi fecit, qui vulvam aperiunt spiritualem; et ideo non erant ab utero naturæ, sicut diversorum criminum peccatores : sed destructis cultoribus sæcularibus eliguntur. Unde non habent cum plebeia possessione consortium, nec in medio populi computantur; quia verbum Dei in medio sui possident, sicut scriptum est in Evangelio : «Ubi sunt duo vel tres congregati in no»mine meo, ibi ego sum in medio eorum[3].» Et alibi : «Medius vestrum stat quem vos nescitis[4].»

VIII. Hinc ergo cognoscimus quod ante omnia fides nos commendare Deo debeat. Cum fidem habuerimus, elaboremus ut opera nostra perfecta sint. Siquidem hoc plenum est et perfectum sacrificium, sicut ipse Dominus docet nos dicens : « De donis et datis tuis observabitis offerre mihi in diebus festis meis, nihil detrahentes, neque dispertientes; sed plena et integra et perfecta offerentes. Festus autem dies Domini est, ubi perfectarum virtutum gratia est. Quæ tunc perfectæ sunt, si sollicitudinum sæcularium, et corporalis illecebræ victor animus delinimenta voluptatis excludat, liber a sæculo, Deo deditus,

[1] Num III, 12, 13. — [2] Hebr. XII, 22, 23. — [3] Matth. XVIII, 20. — [4] Joan. I, 26.

nihil de tramite directæ intentionis imminuens, nec affectus sui tempora nunc luxuriæ dividens, nunc labori. Solus itaque sapiens hanc celebrat solemnitatem, nullus alius. Immunem enim hujusmodi passionum animam reperire difficile est. Divide ergo secundum rationem animæ principalia et obedientia, et tunc quid masculinum, quidve fœmininum sit deprehendes. Nulla enim sine labore virtus, quia labor processus virtutis est. Quod etiam legis ipsius verba significant, quæ dicit, « Omne quod aperit vulvam » asinæ, mutabis ove[1]. » Immunda enim animalia lex a sacrificio separavit, et pro his ad vicem munda jussit offerri. Asinæ ergo partum, hoc est, immundum jubet mutari ove, quæ munda et apta sacrificio est[2]. Hoc est secundum litteram. Cæterum si quis sensum spiritalis legis altius persequatur, libet considerare quod asina laboriosum sit animal, ovis fructuosum. Fructu ergo dicit mutandum laborem, ut finis operis sui fructus sit. Vel certe hoc modo : omnem laborem tuum, omnem industriam puro et simplici commendabis affectu.

IX. « Si autem non mutabis, inquit, redimes[2]. » Jubetur ergo secundum litteram, ut animal aliud pro immundo animali offeratur, aut pretium; ne inter decimas fructuum vel minus aliquid, vel immundum videatur offerri. Intellectus autem profundior liberandam animam tuam docet, ut desistat ab iis quæ fructum non habent. Qui enim redimit se, liberat et quodam exuit debito. Relinquenda sunt opera, quæ verum fructum, bonosque processus habere non possunt ; qualia sunt ista mundana, quorum usus non potest esse diuturnus. In quibus ipse nudus et veri vacuus effectus est, et quamvis summo quæsitus fuerit labore, animam nihil juvat. Ea enim, quæ servitutem animæ infe-

[1] Exod. XIII, 13 ; XXII, 29 ; XXXIV, 19, et Ezech. XLIV, 30. — [2] Levit. XXVII, 27. — [3] Exod. XIII, 13.

runt, inutilia sunt omnia, etsi non desit effectus. Magna videtur præliantium victoria, triumphantium gloria : sed frequenter ipsos videmus qui vicerint, rursus bellorum subjacere incertis, et transferri ad hostem eventu prælii, et eo ipso quo victores ante fuerint, fieri miseriores. Opus est ergo ut opera tua ad Deum dirigas, et ejus tibi aspiret favor. Athleta ipse, qui suis, non alienis, decernit viribus, quoties congreditur, dubios casus subire se credit. Et cum ad coronam pervenerit, intelligit citius hanc mundi gloriam tanquam coronæ ipsius folia marcessere. Gubernator cum in portus navim subduxerit, vix finem impositum labori putat, et statim quærit laboris exordium. Solvitur corpore anima, et post finem vitæ hujus adhuc tamen futuri judicii ambiguo suspenditur. Ita finis nullus, ubi finis putatur. Unde votis et pura conscientia et spiritu charitatis adhæreamus Deo nostro, et divinum nobis conciliemus favorem : precantes ut a sæcularibus curis tanquam ab immitibus et agrestibus dominis, possimus absolvi atque exui, mundanoque exire servitio, in libertatem supernæ cogitationis, quæ vera et sola est libertas, vocati.

[1] Psal. XXXVI, 23.

CAPUT III.

Quod dixerat laborem fructu mutandum, exemplo Judæorum in Ægypto servientium, et Evangelii testimonio confirmat: quonam ex loco, et quo pacto liberanda sit anima, declarat, et Christum verum Levitem, id est, liberatorem nostrum esse. Denique pulchra de utilitate, quam affert justorum familiaritas, proponit.

X. Et ut præceptum legis exemplo astruamus, cum deprimerent Ægyptii Judæorum populum in operibus variis, et luto ac lapide, ingemuerunt filii Israël, et Domini provocaverunt in se misericordiam. Et dixit ad Moysen: « Ego exaudivi gemitum filiorum Israël, quomodo Ægyptii » in servitutem deprimunt eos, et memor factus sum testa» menti mei. Vade, et dic filiis Israël: Ego Dominus, et » educam vos de potentia Ægyptiorum, et eruam vos de » servitute eorum, et liberabo vos in brachio excelso, et ju» dicio magno, et sumam vos mihi in plebem, et ero vester » Deus, et scietis quoniam ego sum Dominus Deus vester » qui educam vos de potentia Ægyptiorum, et inducam » vos in terram in quam extendi manum meam [1]. » Ecce quomodo populus Hebræorum fructu mutavit laborem, ut qui in luto operabatur, spe regni operaretur æterni. Et ideo Dominus in Evangelio inanem populorum gentilium miseratus laborem, qui lateres construerent lutulentæ superstitioni, et voluptati corporis dediti, solidum fidei murum ædificare non possent, velut ad quosdam asinæ fœtus

[1] Exod. III, 7-10.

locutus ait : « Venite ad me omnes qui laboratis, et ego » vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a » me quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem » animabus vestris [1]. » Qua vocatione plenius mihi videor verba legis et mysteria recognoscere : quia asinam aut commutandam ove docuit, aut redimendam pecunia ; ut non solum asinæ partum ove, hoc est, mundis immunda mutemus, sed etiam redimamus. Quod videtur exprimi, si prius sacrificio purificationis, et mysterio baptismatis delictorum nostrorum inquinamenta lavemus; crimina quoque nostra bonis operibus, fideique pretio, et miseratione redimamus.

XI. Pretium nostrum sanguis est Christi. Unde et apostolus Petrus ait : « Non auro vel argento redempti estis, » sed pretioso sanguine [2]. » Et Paulus dicit : « Pretio » empti estis, nolite effici servi hominum [3]. » Unde non otiose miramur in Evangelio quod super pullum asinæ sederit Dominus Jesus [4] ; quia populus gentilis cœpit esse Christi hostia, qui secundum legem habebatur immundus. Unde et de Levitis scriptum est, quod sint redemptiones eorum [5] ; eo quod et sanctitate vitæ suæ et oratione peccata plebis lavarent. In quibus figura agni præcessit mysteriis verum venturum Levitem, qui proprii corporis passione tolleret peccatum mundi. Levites significatur susceptus pro me, vel ipse mihi levis ; ipse enim perfectæ virtutis habet impertiendæ populo sanitatis indicium. Ipse ergo qui pro salute universorum expectatus advenit, pro me est utero editus virginali, pro me oblatus, pro me gustavit mortem, pro me resurrexit. In quo omnium hominum suscepta est redemptio, assumpta est resurrectio. Ipse est verus Levites; ut nos Levitas faceret adhærere Deo, ipsi

[1] Matth. XI, 28, 29.— [2] I Petr. I, 18, 19.— [3] I Cor. VII, 23. — [4] Marc. XI, 7. — [5] Exod. XIII, 13.

continuas preces fundere, de ipso salutem sperare, fugere terrena negotia, in Dei possessione numerari, sicut scriptum est : « Domine, posside nos [1]. » Ea est enim possessio, quæ nullis obnoxia tempestatibus perpetuæ gratiæ ferat fructus. Redemptor Levites est, quia vir sapiens redemptio insipientis est. Qui tanquam medicus ægrum insipientis animum fovet, et quædam aspergit solidiora menti prudentiæ medicamina, imitatus illum medicum qui de cœlo venit, ut demonstraret hominibus prudentiæ vias, et sapientiæ semitas parvulis revelaret. Videbat enim laborantes non posse sine remedio salvari, et ideo medicinam tribuebat ægris. Ideo omnibus opem sanitatis detulit ; ut quicumque perierit, mortis suæ causas sibi ascribat, qui curari noluit, cum remedium haberet, quo posset evadere : Christi autem manifesta in omnes prædicetur misericordia ; eo quod ii, qui pereunt, sua pereant negligentia : qui autem salvantur, secundum Christi sententiam liberentur, qui omnes homines vult salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire. Denique et Sodoma si habuisset quinquaginta justos, non esset eversa, et si decem habuisset, esset redempta ; eo quod sermo remissionis peccatorum animam servitute exuat, et disciplinæ plenitudo perfectæ mentem non sinat edaci libidinum vapore consumi.

XII. Plurimum tamen refert, et moralem ædificat affectum, si etiam numerum justorum simpliciter accipiamus prodesse populorum saluti. Comprimit et resecat invidiam, confundit improbitatem, virtutem incitat, auget gratiam. Nemo enim invidere debet alteri laudem quæ sibi prosit : atque improbus quisque redemptorem suum dum suscipit, frequenter imitatur ; certe veneratur, plerumque etiam diligit. Ipse etiam si aliis profuturum sciat, studiis augetur, eaque gratia connectit populos, accumulat

[1] Exod. xxxiv, 9.

charitatem civium, urbium gloriam. Quam beata civitas quæ plurimos justos habet, quam celebrabilis ore omnium: quomodo benedicitur tota de parte, et beatus atque perpetuus ejus status æstimatur! Quam gaudeo cum aliquos mites ac sapientes diu vivere video, cum virgines castas, viduas graves aspicio longævas, velut quamdam incanam Ecclesiæ curiam, quæ prætendat ipso quodam vultu et specie gravitatis quod revereantur, quod imitentur, quo ad omnem morum gratiam colorentur! Non enim ipsis gaudeo, cum vivendo multa subeant tædia sæculi hujus, sed quia prosunt pluribus. Similiter dum aliquis hujusmodi decidit, quamvis longa senectute depositus, afficior; quia destituitur grex juvenum muro senili. Denique perituræ urbis, aut malorum imminentium, vel futuræ labis hoc primum indicium est, si decedant viri consultiores, vel etiam graviores fœminæ. Hinc primum ingruentium porta aperitur malorum. Sicut ergo urbs tota solidatur atque augetur cœtu sapientium, vel obitu labefactatur; ita sermo gravis, et quidem senilis plenus prudentiæ stabilire uniuscujusque animam, et confirmare mentem solet. Jam si accedat multarum lectionum usus, plurimorum præceptorum et consiliorum quidam senatus, velut perpetuum urbis ejus quæ in singulorum est præcordiis, statum efficit.

CAPUT IV.

Quare Moyses Levitas appellarit primogenitos et redemptores, eorumque urbes redemptrices designarit? Cur non sit absurdum piis cohabitare facinorosos? De duabus in Deo virtutibus, misericordia et justitia, atque earum ministris; deque eo quod malitiæ egressus semper virtutis operetur ingressum, et contra; ut evangelicis exemplis comprobatur.

XIII. Ideo ergo primogenitos et redemptores cæterorum Levitas Moyses appellavit[1]; quod maturioris et utilis sententiæ viri altero senectutem quamdam animæ præferant, altero redemptionem conferant. Unde civitates Levitarum in Veteri Testamento redemptrices significavit Moyses[2]; quia is qui confugit ad eam animam, in qua habitat Dei Verbum, quæ urbis modo munita atque vallata sit, perpetuam libertatem acquirit sibi. Sicut enim in civitatibus Levitarum erat pœnarum remissio; ut si quis ad eas confugeret, qui non voluntariam necem hominis admiserat, nulli eum occidere liceret intra urbes duntaxat positum Levitarum: ita quem peccati proprii pœnitet, quod aut imprudenter aut invitus admisit, si Levitarum adhæreat incolatui, et ab illis præceptoribus qui Dei mandata dispensant, recedendum non putet, lex ipsa ab omni eum commissi flagitii pœna supplicioque liberat.

XIV. Nec absurdum putes quod facinorosi cohabitant piis, ac maculosi sacratis. Opus enim habent purificari qui

[1] Num. III, 12. — [2] Id. XXXV, 6.

aliquo polluti sunt delictorum contagio. Et quodam modo diverso genere causa concurrit. Sicut enim Levites mundanis voluptatibus abdicatus, exul est culpæ, ita sanguinis reus, fugitivus est patriæ. Sed hoc interest, quod iste necessitate suos deserit propter metum legis : minister autem Dei humanarum consortiis renuntiat passionum, et quadam carnalis illecebræ se abdicat necessitudine propter studia virtutis. Etiam illud non abhorret a vero, quod et iste velut quasdam in se manus injicit ; ut interficiat voluptates sui corporis, et quemdam suæ carnis operetur interitum. Interfecit nempe Moyses Ægyptium, et fugax factus est de terra Ægypti, ut declinaret ejus terræ tyrannum. Sed non ante illum interfecisset Ægyptium hominem, nisi prius in se nequitiæ spiritalis Ægyptium interemisset, et abdicasset se regalium luxu honorum, majus patrimonium æstimans thesauris Ægypti opprobrium Christi. Quod stultis quidem videtur opprobrium : nobis autem illud opprobrium dominicæ crucis virtus Dei est atque sapientia.

XV. Accedit eo, quod duo quædam in Deo principalia sunt genera virtutum, unum quo remittit, alind quo vindicat. Remittuntur peccata per Dei verbum, cujus Levites interpres et quidam executor est : remittuntur etiam per officium sacerdotis, sacrumque ministerium : puniuntur quoque per homines, sicut per judices, qui potestate ad tempus utuntur, sicut Apostolus docet dicens : « Vis autem » non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem » ex illa ; Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem » malum feceris, time. Non enim sine causa gladium por» tat ; Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum » agit [1]. » Puniuntur peccata etiam per populos, sicut legimus [2] ; quia sæpe ab alienigenis Dei jussu excitatis prop-

[1] Rom. XIII, 3, 4. — [2] Isaï. XIII, 17, 18.

ter divinæ majestatis offensam subjectus factus est populus Judæorum. Nec is quidem, qui invitus aliquod fecerit homicidium, extra ministerium est. Siquidem lex ait de eo : « Quia Deus dedit eum in manu ejus [1]. » Manus ergo ejus instrumenti modo divinæ ultioni ministerium præbuerunt. Levites igitur minister remissionis est : percussor autem qui tamen non ex dispositione, sed præter voluntatem fecerit homicidium, divinæ minister est ultionis.

XVI. Illud quoque specta, quia cum interficitur impius, Christus infunditur. Et ubi abominatio aboletur, sanctificatio congregatur; quia Dominus dixit : « In ea » die qua interfeci omne primogenitum Ægypti, sanctifi» cavi mihi omne primogenitum Israël [2]. » Quod non ad unum diem afflictionis Ægypti referes, sed ad omne tempus. Cum enim renuntiatur improbitati, statim asciscitur virtus. Egressus enim malitiæ virtutis operatur ingressum : eodemque studio quo crimen excluditur, innocentia copulatur. Habes hoc in Evangelio ; quia ubi Satanas immisit se in cor Judæ [3], Christus recessit ab eo, momentoque eo quo illum recepit, hunc amisit. Denique sic scriptum est : « Et post buccellam introivit in eum Satanas [4]. » Dixit ergo illi Jesus : « Quod facis, fac celerius [5]. Quid illud? Ut quia introïerat in illum Satanas, ipse abiret a Christo. Ejicitur itaque et excluditur, eo quod jam cum Domino Jesu esse non possit ; quia cœperat esse cum diabolo ; nulla enim communicatio Christi cum Belial. Unde statim imperio expulsus abscessit, sicut legimus, dicente Evangelista : « Qui cum accepisset buccellam, exivit con» tinuo [6]; » erat enim nox. Non solum exivit, sed continuo, et nocte exivit. Nec mirum si noctis tenebras habebat, qui Christum deserebat. Verum sicut ipse receptus a dia-

[1] Exod. XXI, 13. — [2] Num. III, 13. — [3] Joan. XIII, 2. — [4] Ibid. 27. — [5] Ibid. — [6] Ibid. 30.

bolo, exclusus a Christo est : ita Zacchæus renuntians avaritiæ, Christum recepit. Meritoque videns studium ejus, quod in arborem ascendisset, ut transeuntem Jesum videret, dicit Dominus : « Zacchæe, festinans descende, » quia hodie in domo tua manere me oportet. Et descen- » dit festinans, et excepit illum gaudens[1]. » Sed excipiendo Christum, exclusit avaritiam, relegavit perfidiam, renuntiavit fraudibus. Aliter enim non ingreditur Christus, nisi ut vitia excludat; quia non cohabitat erroribus. Denique de templo ejiciebat nummularios, quia ipse volebat habitare. Unde Zacchæus hoc intelligens, quia Christum vetere suo suscipere affectu non poterat, superiora vitia exire suo jussit hospitio, ut Christus intraret. Merito igitur Pharisæis obmurmurantibus quod Dominus Jesus ad hominem peccatorem divertisset manere, dixit ad Dominum : « Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do paupe- » ribus; et si cui aliquid fraude abstuli, reddo quadru- » plum[2]. » In quo illis respondit, qui dicebant peccatorem Christo hospitium non debuisse præbere : hoc est, « Jam non sum publicanus, non sum ille Zacchæus, non prædo, non fraudator. Reddo quæ sustuli, reddo qui auferre consueveram. Jam dono pauperibus, quos ante nudabam : jam mea confero, qui aliena rapiebam. » Fugerunt crimina post quam Christus intravit. Discussa est omnis carnalium cæcitas passionum, ubi æternæ vitæ lumen infusum est.

[1] Luc. XIX, 5, 6. — [2] Ibid. 8.

CAPUT V.

Adipes ac pinguedo sacrificiorum et hostiarum quid significent.

XVII. Diximus de primogenitis, dicamus etiam de adipibus, de quibus satis docet David dicens : « Sicut adipe » et pinguedine repleatur anima mea[1]; » et supra ait : « Et holocaustum tuum pingue fiat[2]. » Hoc docens acceptabile esse sacrificium, quod pingue, quod nitidum, et quodam pabulo fidei ac devotionis, verbique cœlestis uberiore alimonia saginatum est. Frequenter pingue opus dicimus quod spissum et operosum intelligi velimus : et opima hostia prædicatur, quæ non sit tenuis, non sit exilis. Unde et sacrificium pingue recte nuncupamus, quod opimum cupimus declarare. Sed etiam illud documento est, quod pingues vaccæ prophetica interpretatione annis fertilibus comparatæ sunt[3].

[1] Psal. LXII, 6. — [2] Id. XIX, 4. — [3] Gen. XLI, 26.

CAPUT VI.

Quid sibi velit quod Dominus ait : Si recte offeras, non recte autem dividas, peccasti, quiesce; *et de quatuor generibus quibus sacrificia commendabantur, quorum si quid desit, sacrificium non probatur, cum pulcherrima istorum morali interpretatione.*

XVIII. Nunc consideremus quid sit quod ait Dominus : « Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti, » quiesce[1]. » Quod indicium est Deum non muneribus oblatis placari, sed offerentis affectu. Denique condemnati oblator muneris Caïn, quia pro conscientia insinceræ oblationis intellexit Deo sacrificium suum non probatum, et tristis est factus. Quando enim mens sibi recti est conscia, gratulatur; et infusione quadam spiritali repletur animus gaudio, cum alicujus vel studia, vel opera a Deo probantur. Tristitia igitur Caïn conscientiæ testimonium, repulsæ indicium est. Et quamvis obtulit munus; tamen quia non recte et jure divisit, culpam incidit.

XIX. Quatuor enim genera sunt quibus sacrificia commendabantur. Si aut nova novorum essent, aut frixa, aut divisa, aut continua. Nova novorum primo tempore anni, quæ specie in primogenitis fructibus æstimabantur : nunc autem revelatum est eos significari, qui per baptismatis sacramenta renovantur. Hoc est enim vere sacrificium primitivum, quando unusquisque se offert hostiam, et a se incipit, ut postea munus suum possit offerre [2]. Nova

[1] Gen. IV, 6, 7 juxta LXX. — [2] Rom. XII, 1.

igitur fides renovatorum, valida, pubescens, incrementum virtutis acquirens, non remissa, non fessa, non senio quodam marcida, et vigore ignava, apta sacrificio est, quæ pullulet quodam virenti germine sapientiæ, et juvenili divinæ cognitionis fervore pubescat; habeat tamen succum doctrinæ veteris. Sicut enim Novi, ita et Veteris Testamenti debet doctrina concurrere, quia scriptum est : « Manducate vetera veterum, et vetera a facie novorum auferte[1]. » Cibus nobis sit cognitio Patriarcharum, epuletur animus in Prophetarum oraculis : tali sagina mens pascatur interior. Sed jam non species agni sit, at veritas corporis Christi. Non umbra legis perstringat oculos : sed aperte dominicæ gratia passionis, et splendor resurrectionis aciem mentis illuminet.

XX. Si autem offeres sacrificium de primitivis ovibus, frixum in igne, frixum pingue, offeres sacrificium primitivorum[2], sicut scriptum est : quod significat fidem tuam velut igni probatam esse debere, et sancto fervere Spiritu. Denique coxit lentem Jacob, et fratri primatus benedictionis eripuit, quos utique solida consequeretur fides. Hic ergo robustus et vividus augebatur : ille autem, qui cibum suum coquere nesciebat, fatigatus atque deficiens defluebat. Uratur igitur verbo Domini sicut igne virtus animæ tuæ. Vide ustum Joseph, sicut scriptum est : « Eloquium » Domini ussit eum[3]. » Torreatur fides tua sicut spicæ messium. Tunc enim maturitatem fructuum præferunt, cum eas primo solis processu tempora æstiva torruerint. Sermo igitur plurimus Scripturarum animam confirmat, et quodam spiritalis gratiæ colorat vapore; rationabilia quoque inventa corroborat, dissolvitque omnem vim irrationabilium passionum. Ideoque Esaü laxatis virtutis suæ nexibus dissolutus est. Illi autem, qui succincti lumbos

[1] Levit. XXVI, 10. — [2] Id. VII, 2. — [3] Psal. CIV, 19.

non crudum, neque coctum in aqua, sed assatum in igni caput agni edere jubebantur, sicut habes in Exodo, forti ac fideli animo, pedestri itinere maria transfretarunt[1]. In Evangelio quoque assos pisces Dominus Jesus manducabat, sicut scriptum est, in quo plenitudo sancti Spiritus redundabat[2]. Et fortasse ideo deficiebat Esaü, quia coctum in aqua desiderabat cibum, quem Jacob quasi inhabilem sibi donavit infirmo.

XXI. Oblationem autem atque orationem oportet non confusam esse, sed competenti divisione distinctam. In omni enim re confusione melior est distinctio; multo magis in oratione atque oblatione, quæ nisi certas divisiones habeat, fit obscurior. Ideoque hostiæ plerumque membra lex dividi jubet, et holocausta offerri[3]; ut sine admixtione et operimento aliquo nudum sacrificium sit; eo quod nuda atque omnibus exuta involucris debeat fides nostra fervere; ne vagis et fallacibus opinionibus induatur, sed pura atque sincera simplicitas mentis appareat. Deinde in partes dividatur congruas. Virtus enim genus est, quæ dividitur in plurimas species : sed principales quatuor sunt, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Redoleat igitur oratio tua prudentiam erga cognitionem Dei, et veritatem fidei : redoleat temperantiam, quam etiam a conjugibus exigendam putavit Apostolus dicens : « Nolite » fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut » vacetis orationi[4]. » Et lex castificatos ante hesternum et nudiustertianum diem ad sacrificium accedere jubet[5]. Fortitudinem teneat oratio, ut nullo interpoletur metu, nulla lassitudine deficiat. Tunc enim debet esse intentio ad precandum robustior, cum urgemur adversis. Justitiam custodiat precatio, quam si tenuisset Judas, non in pec-

[1] Exod. XII, 9. — [2] Luc. XXIV, 43. — [3] Levit. I, 6. — [4] I Cor. VII, 5. — [5] Exod. XIX, 10.

catum facta esset ejus oratio. Quando enim magis ab injustis operibus ac pravis studiis abstinere debemus, quam tunc quando Dei justitiam deprecamur? Et ideo Dominus, ut cordi nobis esset justitia : « Beati, inquit, » qui persecutionem patiuntur propter justitiam : quoniam » ipsorum est regnum cœlorum[1]. » Hæc enim defuit Judæ; nam si affuisset, non tradidisset dominum, non prodidisset magistrum. Defuit sacrificio etiam Caïn istius, qui si tenuisset justitiam, Domino debuit primitiva munera non posteriora deferre. Defuit itaque ei divisio, ideoque responsum ait : « Si recte offeras, non autem recte divi» das, peccasti, quiesce[2]. » Vides quantum sit vitii. Ubi deest divisio, ibi totum sacrificium refutatur.

XXII. Superest ut de continua et jugi oratione dicamus, quod immorari nos et vacare orationi oportet. Pernoctabat Dominus in oratione, non ut sibimet prodesset, sed ut nos doceret. Frequens enim oratio quamdam operatur disciplinam orandi; quia ipse usus docibiles Dei facit, indocibiles negligentia. Bona igitur exercitatio. Denique corporis virtus exercitatione augetur frequenti : at inexercitata minuitur et labitur. Plurimi enim exercitii dissuetudine etiam naturalem dissolvere virtutem. Similiter animæ fortitudo exercitationis assiduitate solidatur; ut labor ipse disciplinæ sit non oneri futurus, sed usui. Hunc cibum menti nostræ deferamus, qui multa attritus meditatione ac politus, cor hominis sicut illud cœleste manna confirmet. Quod non otiose tritum ac politum accipimus; eo quod cœlestium Scripturarum alloquia diu terere ac polire debemus, toto animo et corde versantes; ut succus ille spiritalis cibi in omnes se venas animæ diffundat. Ergo si tanquam pubescens adolescat fides, quæ defectum senescentis devotionis ableget, et spiritu ferveat,

[1] Matth. v, 12. — [2] Gen. iv, 6, 7, juxta LXX.

et congrua distinctione teneatur mensura legitimæ divisionis, et assiduitas commendet gratiam; tunc fit illud pingue, et tanquam adipale precationis genus, de quo dicit Propheta : « Impinguasti in oleo caput meum[1]. » Sicut enim agni multo lacte pinguescunt, et sicut oves bene pastæ adipe nitent : ita apostolico succo pasta fidelium pinguescit oratio.

XXIII. Horum si desit aliquid quæ superius diximus, sacrificium non probatur. Ideoque dictum est ad Caïn : « Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasi. » Namque mundus ipse distincte legitur factus, cum esset ante incomposita pars ejus; quia « Terra erat invisibilis, » et incomposita[2]. » Nempe lux primum facta est, et vocavit Deus lucem, et separavit Deus inter lucem, et tenebras, et vocatæ sunt tenebræ nox. Et per ordinem singula quod facta sint legimus, cœlum, terra, ligna fructifera, animalia diversa. Distributa autem sunt leviora superioribus, ut aër et ignis : graviora inferioribus, hoc est, terra et aqua. Utique simul omnia fieri jubere potuit Deus; sed distinctionem servare maluit, quam nos in omnibus imitaremur negotiis, et maxime in vicissitudinibus gratiarum, in quibus non satis est reddere quod acceperis, sed commendare quod reddas. Nam si quis debitum solvat, et in referendo injuriam faciat creditori, intolerabilius est utique, quam non reddidisse quod debebat. Non ergo quantitas solutionis, sed animus reddentis, et qualitas consideratur, et affectus. Recte igitur Caïn obtulit; quia oblatio insigne devotionis, et indicium gratiarum est : sed non recte divisit; quia ante omnia Deo debuit deferre primitias, ut a gratia inchoaret auctoris. Etenim divisionis hic ordo est, ut prima secundis, non primis secunda præcurrant; et cœlestia terrenis, non terrena cœlestibus præferantur.

[1] Psal. XXII, 5. — [2] Gen. I, 2.

CAPUT VII.

Deum, qui in Adamo docuit non peccandum in Caïno docuisse non defendendum peccatum. Et ibi quam proclive sit ab impietate in alia scelera præcipitari.

XXIV. Sed quia Caïn confudit hunc ordinem, dicitur ei : « Peccasti, quiesce[1]. » Omnia docet Deus. Primum ne pecces, ut in Adam monuit : secundo si peccaveris quiescas, ut in Caïn doceris. Erubescere enim debemus, et condemnare peccatum, non defendere; quoniam pudore culpa minuitur, defensione cumulatur. Et silendo corrigimur, contentione prolabimur. Sit saltem verecundia, ubi non est absolutio. Inde illud : « Justus in exordio sermonis accusator est sui[2]. » Et iterum ab ipso Domino alibi dictum legimus : « Dic iniquitates tuas, ut justificeris[3]. » Quanta pudoris gratia, ut justitiam teneat verecundia, quam culpæ reatus abstulerit! Ideo autem ait : « Quiesce, » quoniam non habes quod excuses. Culpæ ipsius ad te conversio est. Non enim frater ei addicitur, sed error ascribitur, cujus ipse sibi auctor est. In te, inquit, revertitur crimen, quod a te cœpit[4]. Non habes in quo necessitatem magis, quam mentem tuam arguas. In te retorquetur improbitas tua, « Tu princeps es illius[5]. »

XXV. Bene ait : « Tu princeps es illius. » Etenim impietas mater quædam est delictorum; et qui graviora peccaverit, in cætera facile prolabitur. Quomodo enim potest

[1] Gen. IV, 7. — [2] Prov. XVIII, 17. — [3] Isaï. XLIII, 26. — [4] Gen. IV, 7. — [5] Ibid.

ab humanis temperare qui divina violavit, et hominibus bonus esse qui Deum læsit? Atrociorem igitur scelerum reatum vitia reliqua sequuntur; quoniam quo flagitiosa propenderint, eo inclinant cætera. Tu ergo princeps operis tui, tu dux criminis. Non te invitum, non imprudentem error attraxit: sed voluntarius reus judicio, non lapsu fecisti dolum, quo divinæ injuriæ reum ipse convincis.

CAPUT VIII.

Caïn, admonitione spreta, insolentiam et crimen auget. Ejusdem verbis, Eamus in campum, *significari ostenditur pravis actionibus deserta loca et sterilia convenire.*

XXVI. Admonitus igitur ut quiesceret, auget insolentiam, acerbat flagitium. Quid igitur sibi vult quod ait: « Eamus in campum[1]; » nisi quia locus nudus gignentium eligitur parricidio? Ubi enim frater habebat occidi, nisi ubi fructus deesset? Tanquam præsagiens natura tanti sceleris loco germina denegaverat, quia non conveniebat, ut idem solum et contagia parricidalis sanguinis reciperet præter naturam, et fructus secundum naturam germinaret. Merito ipse dicit: « Eamus in campum. » Non dicit: « Eamus in paradisum, ubi poma florent, non in aliquem cultum et fructiferum locum. » Ipsi parricidæ indicant fructum se sceleris habere non posse, nec penes eos fructum manere, qui tantæ impietati præbuerint officium.

[1] Gen. IV, 8.

Nam ipsam refugiunt elementorum benignitatem, ut iste Caïn qui videtur veritus, ne largior boni terra proventus triste facinus impediret, et liberalitatis assuetudine genitalis, quæ facit sibi fœtus et fructus varios germinascere, in hoc quoque criminis apparatu vel muta specie sui fraternum revocaret affectum. Latro diem refugit quasi criminis testem, lucem adulter erubescit quasi adulterii consciam, parricida terrarum fœcunditatem fugit. Quomodo enim poterat communis partus videre consortia, qui consortem sui sanguinis trucidabat? Joseph in lacum mittitur siccum, Ammon intra domum occiditur. Justum igitur natura est impertita judicium, ea loca in quibus erat futurum parricidium, muneris sui dote privando: ut ex innocentis soli quadam damnatione ostenderet quanta essent futura supplicia noxiorum. Propter scelus igitur hominum et ipsa elementa damnantur. Denique David montibus, in quibus Jonathas cum patre interemptus est, perpetuæ pœnam sterilitatis optavit dicens: « Montes qui estis » in Gelboë, neque ros, neque pluvia cadat super vos, » montes mortis[1]. »

[1] 2 Reg. 1, 21.

CAPUT IX.

Deum interrogasse Caïnum, non ut disceret, sed ut eum ad confitendum induceret. Hujus responsio in Deum ac naturam impia; eique opposita Dei responsio germanitatis pietatem egregie docere ostenditur. A Deo justos audiri etiam mortuos, quod nimirum ei vivant, et peccatores mortui sint. Hos malis præsentibus ac futuris cruciari, magis tamen sollicitari præsentibus.

XXVII. Nunc consideremus qua ratione interrogavit Deus Caïn ubi esset frater suus, quasi nesciret occisum. Sed quod ad scientiam Dei spectat, negantem arguit, et inficianti quasi sciens respondit : « Vox sanguinis fratris » tui ad me clamat[1] : » quod autem ad rationem profundam attinet, peccantes admonet ad pœnitentiam. Confessio enim pœnarum compendium est. Inde in judiciis sæcularibus impositi equuleo torquentur negantes, et quædam tangit judicem miseratio confitentis. Est quædam in peccatis verecundia, et pœnitentiæ portio crimen fateri, nec derivare culpam, sed recognoscere. Mitigat judicem pudor reorum, excitat autem pertinacia denegantium. Vult te provocare ad pœnitentiam Deus, vult de se sperari indulgentiam, vult demonstrare tua confessione quod non sit auctor malitiæ. Nam qui peccatum suum ad quamdam referunt, ut gentiles asserunt, decreti aut operis sui necessitatem, divina arguere videntur, quasi ipsorum vis causa

[1] Gen. IV, 10.

peccati sit. Qui enim necessitate aliqua coactus occiderit, quasi invitus occidit. Ea vero, quæ a nobis sunt, excusationem non habent: quæ autem præter nos sunt, excusabilia sunt. Sed quanto gravius peccato ipso ad Deum referre quod feceris, et reatus tui invidiam transfundere in auctorem non criminis, sed innocentiæ.

XXVIII. Perpende autem parricidæ responsionem: « Nescio, inquit, numquid custos fratris mei ego sum[1]? » Etsi contumaciam prodat hic sermo, sonat tamen quia si bonum fratrem considerasset, custos debuit esse pietatis. Quem enim magis, quam fratrem servare debuerat? Sed quomodo germanitatis servaret officium, qui necessitudinis non agnovisset affectum? Aut quomodo fieri posset, ut naturæ obedientiam deferret, qui Deo reverentiam non exhiberet? Negat primum quasi apud ignorantem: recusat fraternæ munus custodiæ, quasi exsors naturæ: declinat judicem, quasi liber arbitrii. Quid miraris si pietatem non agnovit auctorem? Et ideo doceris hac serie Scripturarum fidem esse radicem virtutum omnium. Unde et Apostolus ait: « Quia fundamentum nostrum Christus » est[2]; » et quidquid supra hoc fundamentum ædificaveris, hoc solum ad operis tui fructum, et ad virtutis proficere mercedem.

XXIX. Congrue igitur respondit Dominus tam impudenter neganti, dicens: « Vox sanguinis fratris tui ad me » clamat[3], » hoc est, Cur nescis ubi est frater tuus? Soli eratis cum duobus parentibus, inter paucos frater te latere non debuit. An quia parentes tui accusatores esse non possunt? Nolo enim ut ea necessitudo, quæ est auctor salutis, fiat auctor periculi. In te solo leges suas natura amiserit. Ideo ergo putas crimen latere, quia parentes accusare non debent? Sed eo major est condemnatio tua.

[1] Gen. IV, 9. — [2] 1 Cor. III, 11. — [3] Gen. IV, 10.

Nam si chara necessitudinis nomina accusare non debent, multo magis non debent occidere. Sed si me testem abnuis, et refugis arbitrum, vox sanguinis fratris tui testis est, quæ ad me clamat. Illa te majore auctoritate arguit, quam si frater viveret. Soli eratis, quis eum potuit alter occidere? Si accusas parentes, parricidam probas. Potuit fratrem occidere, qui non parcit parentibus. Potuit parricida esse, qui de parricidis se ortum probare desiderat. »

XXX. Et bene ait : « Vox sanguinis fratris tui clamat, » non frater clamat. Hoc innocentia et gratia germanitatis etiam in ipsa morte servat. Non accusat frater Abel, ne videatur parricida. Non accusat vox ipsius, non anima ejus, sed vox sanguinis accusat, quem ipse fudisti. Tuum te ergo facinus, non frater accusat. Simul querela criminoso adimitur. Non potest de alieno testimonio queri, qui crimen proprio facinore confitetur. Minor est sermo, quam factum. Est tamen etiam terra testis, quæ cepit sanguinem. Et bene ait : « Vox sanguinis fratris tui de terra » clamat : » non dixit : « De fratris clamat corpore, » sed, « De terra clamat. » Et si frater parcit, terra non parcit. Si frater tacet, terra condemnat. Ipsa est in te et testis et judex : testis acrior, quæ adhuc parricidii tui sanguine madet : judex asperior, quæ tanto scelere coinquinata est, ut aperiret os suum, et exciperet sanguinem fratris tui de manu tua. Et illa quidem aperuit os suum, quasi exceptura de fratribus verba pietatis; nihil timens cum fratres videret, quæ sciret jus germanitatis amoris incentivum esse, non odii. Nam quomodo poterat parricidium suspectare, quæ adhuc non viderat homicidium? Sed tu effudisti sanguinem, cujus dolens ipsa contagium : « Non augebit, inquit, » virtutem suam dare tibi. » Quam innocens ultio, ut quæ tam graviter violata fuerit, satis habens non prodesse, non quærat nocere.

XXXI. Non mediocre etiam dogma quod ait : « Vox » sanguinis fratris tui ad me clamat ; » quia Deus justos suos audit etiam mortuos, quoniam Deo vivunt. Et merito pro viventibus habentur; quia etiamsi corporis gustaverint mortem, vitam tamen incorpoream capiunt, et illuminantur suorum splendore meritorum, luce quoque fruuntur æterna. Justorum ergo audit sanguinem ; avertit se autem a precibus impiorum ; quoniam etiamsi videantur vivere, miseriores tamen sunt omnibus mortuis, carnem suam sicut tumulum circumferentes, cui infelicem infoderunt animam suam. Quid enim aliud est quam sepulta, quæ intra humum volvitur, et terrenæ avaritiæ cupiditatibus, cæterisque vitiis includitur, ut gratiæ cœlestis auram spirare non possit? Hujusmodi peccator a terra maledictus est, quæ est infima et postrema pars mundi. Superius utique cœlum, et quæ in cœlo sunt, sol, luna, et stellæ, Throni, Dominationes, Principatus, et Potestates, Cherubim et Seraphim. Non est ergo dubium quod cum et superiora damnaverint, quem inferiora damnarunt. Nam quomodo absolvitur pura illic cœlestique sententia quem nec terræ potuerunt absolvere? Et ideo gemens et tremens jubetur esse super terram [1].

XXXII. Evidens generalisque ratio, quia omni improbo mala adsunt, et affutura sunt. Quæ adsunt, tristitiam operantur; quæ futura, formidinem. Sed improbum plus præsentia, quam futura sollicitant. Unde et Caïn dixit ad Deum : « Major causa mea est, quam ut dimittatur mihi. » Si derelinques me hodie, a facie tua abscondam me [2]. » Nihil enim grvius quam errantem a Deo deseri, ut se revocare non possit. Mors peccatoris finem peccandi affert : vita autem divino gubernaculo destituta præcipitatur, et in graviora prolabitur; ut si gregem pastor relinquat, in-

[1] Gen. IV, 12. — [2] Ibid. 13, 14.

cursent bestiæ : ita cum Deus deserit hominem, ingruit diabolus. Grave est præsertim insipientibus non habere rectorem. Serpit malitia, vulnus augetur, ubi medicina defuerit. Abscondit se autem qui velare vult culpam, et tegere peccatum. Qui enim male agit odit lucem, et tenebras et suorum quærit latibula delictorum. Justus autem non abscondere se a Domino Deo suo, sed ipse magis se offerre consuevit dicens: « Ecce sum ego qui non habeo criminosam conscientiam, quam timeam deprehendi. »

XXXIII. Merito ergo se abscondit male conscius, et ait : « Omnis qui invenerit me, occidet me[1]. » Angustæ mentis homo præsentem mortem veretur, perpetuam negligit, et divinum judicium non reformidat, interitum solum corporis deprecatur. Sed a quo timebat occidi, qui solos parentes habebat in terris? Potuit quidem et incursus bestiarum timere, qui legis divinæ jura violaverat; nec præsumere de subjectis animalibus cæteris, qui hominem docuerat occidi. Potuit et parentes parricidas timere, qui docuerat parricidium posse committi. Potuerunt enim et parentes de filio discere, quod didicerunt posteri de parente.

[1] Gen. IV, 13, 14.

CAPUT X.

Dei comminatio, Si quis occiderit Caïn, etc., *moraliter explicatur: in signo posito super eodem divina clementia declaratur, sicut et in eo Caïni dementia, quod mortem temporalem plus timuerit, quam æternam. Hinc pulchre disseritur de incorruptibilitate animæ, ac futura vita. Tandem judicium non præpropere ferendum, nec rursus inultum crimen sinendum esse ostenditur.*

XXXIV. Nunc consideremus qua causa dixerit Deus: «Omnis qui occiderit Caïn septies vindictam exolvet[1];» et qua ratione signum super eum ponitur, ne occidatur parricida, cum prospectum non fuerit, ne innocens occideretur. Octavus est homo, habet rationabile quo præstet cæteris, habet et quinque corporis sensus, habet etiam vocem, habet et generandi gratiam. Hæc septem, nisi illo rationabili regantur, subjecta morti sunt; et ideo stultus in his habet omne periculum sui. Qui ergo rationabile illud amiserit, frustra de istorum sibi usu septem carnalium munerum blandietur. Dissolvuntur hæc omnia, nisi habenis quibusdam rationis astricta sint. Mors itaque rationis, mortem operatur irrationabilium passionum. Sed illud melius quod septimus numerus quietis et remissionis est. Ergo qui alii non pepercit peccatori, et munus ei remissionis peccatorum inviderit, ipse sibi spem remissionis eripiet, et erit in eo pari mensura vindicta de gratia.

[1] Gen. IV, 15.

XXXV. Quod autem signum posuit super Caïn, ne quis eum occideret, reflectere voluit errantem, et beneficio suo invitare ad correctionem. Ipsis enim nos facilius committere solemus, quorum habemus gratiam. Nec tamen magna concedit : sed in eo ipso imprudentiam insipientis ulciscitur, qui cum esset perpetuis suppliciis obnoxius, non remitti sibi pœnam poposcit, sed vitam corporis hujus obsecrandam putavit, in qua plus ærumnæ est, quam voluptatis. Mors enim una est in secessione animæ et corporis, et in fine istius vitæ, quæ simul ut venit, omnes corporis dolores auferre, non augere consuevit. Metus vero, qui hanc vitam viventibus frequenter ingruunt, mœstitiæ, dolores, gemitus, diversique cruciatus, gravitatum, et ægritudinum vulnera plurimas etiam mortes generi humano inferunt, ut ista mors remedium esse videatur, non pœna. Non enim peremptoria est, per quam non adimitur vita, sed ad meliora transfertur. Nam si nocentes moriuntur, qui gradum a peccatis revocare noluerint; vel inviti tamen finem non naturæ, sed culpæ adipiscuntur, ne plura delinquant, quibus vita fœnus est delictorum. Si autem bonæ spei compotes sunt, migrare magis quam deficere credendi sunt.

XXXVI. Inseritur hoc loco dogma de incorruptione animæ, quod ipsa vera et beata vita sit, quam unusquisque bene conscius vivit multo purius ac beatius, cum hujus carnis anima nostra deposuerit involucrum, et quodam carcere isto fuerit absoluta corporeo; in illum superiorem revolans locum, unde nostris infusa visceribus compassione corporis hujus ingemuit, donec commissi gubernaculi munus impleret; ut carnis hujus irrationabiles motus rationabili ductu regeret et coërceret. Inde est quod postea Prophetæ in captivitatem cum populo Judæorum transierunt; ne reliqua plebs Sanctorum destituta præsidio,

consilioque viduata graviorem subiret ærumnam : se magis frequentibus commonita oraculis Prophetarum, ad Dominum Deum suum pio rediret affectu ; ne adversis captivitatis attrita prorueret in perfidiæ peccatum ; salutisque perpetuæ remedium desperaret.

XXXVII. Redarguuntur itaque hoc in loco qui unicam hanc vitam putent esse, quæ sit in hoc sæculo (omnia plena lapsus, plena mœroris sunt), et redarguuntur simplici serie gestorum. Ecce enim justus, innocens, pius, propter gratiam devotionis odia fratris incurrens, immaturus adhuc ævi sublatus est parricidio; et iniquus, sceleratus, impius, etiam fraterna cæde pollutus longævam duxit ætatem ; duxit uxorem ; posteritatem reliquit, urbes condidit, et hoc meruit permissione divina. Nonne in his aperte vox Dei clamat? Erratis, qui putatis hic esse omnem vivendi gratiam : non intelligitis, non advertitis senectutem hanc miseriarum esse veteranam, processionemque ætatis ærumnarum stipendia, et scylleo quodam usu circumsonari nos quotidianis naufragiis ; tundi fluctibus, in scopulosis habitaculis degere, et in his delectari, sicut illud non tam æternum animal, quam immortale malum? Ergo et isti Cain longævitas indulta, vindicta est; eo quod vixit in metu, et prolixum spatium multo cucurrit et infructuoso labore, qua pœna nihil gravius quam ut quis ipse sibi majorum causa pœnarum sit. Vide igitur quam perpetua vita justorum, et nulla sit improborum! Justi sanguis clamat et mortui, vita autem peccatoris absconditur.

XXXVIII. Tertium est, quoniam cum parricidium esset admissum, hoc est, scelerum principatus, ubi peccatum obrepsit, statim et lex divinæ mansuetudinis prorogari debuit ; ne si continuo vindicatum esset in reum, homines quoque in vindicando nullam patientiam moderationemque

servarent, sed statim reos supplicio darent. Divinæ autem sententiæ providentia hujusmodi est, ut magnanimitatem et patientiam doceret judices; ne quis præpropere rapetur studio vindictæ, et ipsa deliberationis immaturitate puniret innoxium, aut pœnam acerbaret irati : nec tamen penitus inultum esse pateretur in eo, qui nullam pœnitentiam sceleris induisset. Repulit enim eum a facie sua, et a parentibus abdicatum separatæ habitationis quodam relegavit exilio; eo quod ab humana mansuetudine transisset ad sævitiam bestiarum. Verumtamen non homicidam vindicari, qui mavult peccatoris correctionem, quam mortem. Unde in Lamech septuagies septies vindicatur; quia gravior culpa ejus est, qui nec post damnationem se correxit alterius. Caïn impetu quodam improvido ante peccaverat : Lamech utique quod in altero reprehensum adverterat, cavere debuerat. Suo quippe judici sententia debebatur, ne quis passim reum esse feriendum putaret. Et ut ad mysterium venias, non debuit interimere eum, qui usque ad naturalem terminum mortis suæ agendæ habebat spatium pœnitentiæ. Excusare posset quod se redemisset vel sera actione pœnitentiæ, nisi eum præmatura pœna rapuisset.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE NOE ET ARCA.

LIBER UNUS [1].

CAPUT I.

Noë virum justum, qui ad renovandum semen hominum relictus fuit, omnium imitationi proponendum esse; ut et nos ab omni istius mundi sollicitudine, atque operibus iniquitatis requiescamus.

I. Noe sancti adorimur vitam [2], mores, gesta, altitudinem quoque mentis explanare, si possumus. Nam cum ipsa Prophetia dixerit nihil difficilius quam hominis interiora comprehendere [3], quanto magis difficile viri justi mentem cognoscere? Etenim quem Dominus Deus ad renovandum semen hominum reservavit, ut esset justitiæ seminarium; dignum est, ut nos quoque describamus eum ad imitationem omnium, et requiescamus in eo ab omni istius mundi sollicitudine, quam quotidie diversis exagitationibus sustinemus. Pudet filiis supervivere, tædet cum tot adversa audiamus charissimorum, lucem hanc carpere : ipsarum Ecclesiarum diversos fluctus tempestatesque vel præsentes

[1] Scriptus circa an. 379. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 39-41. — [3] Jerem. XVII, 9.

subire, vel animo recipere, quis tam fortis ut patienter ferat? Et ideo nobis quoque affectanda hæc requies fuit; ut dum Noë sanctum majore intentione consideramus, reficiamur et nos, sicut omne genus in illo requievit ab operibus suis atque mœstitia.

II. Unde et Noë dicitur, quod latine dicitur justus, vel requies. Denique et parentes ejus dixerunt: « Quia hic » faciet nos requiescere ab operibus, et a tristitia, et a terra » cui maledixit Dominus Deus [1]! Quod utique si ad ea quæ facta sunt referendum putes, cum diluvium sub eo factum sit, non requies hominibus, sed interitus videatur illatus; nec remissio malorum, sed cumulus miseriarum. Verum si justi viri mentem consideres, advertas justitiam solam esse, quæ aliis potius nata est, quam sibi; non quod sibi utile est quærat, sed quod omnibus: hæc nos requiescere facit ab operibus iniquitatis, hæc revocat a tristitia; quia dum ea quæ justa sunt gerimus, nihil timemus puræ conscientiæ securitate, non dolemus gravem dolorem. Nihil enim est quod majoris doloris sit, quam culpæ reatus. Requiescamus etiam ab omni cura terrenæ conversationis, quæ corpus nostrum atque animam frequentibus vexat doloribus, vitamque atterit.

[1] Gen. v, 29.

CAPUT II.

Quid nomina filiorum Noë significent; quidve ordo quo illa recensentur? Id exemplo instructæ aciei, ac naturæ ipsius instituto exponitur. Denique cur in declarandis eorum generationibus invertatur ordo, fuse declaratur.

III. Huic vero tres filii nati, Sem, Cham, Japheth. Quæ nomina significant bonum, et malum, et indifferens; ut et naturæ gratia bonitatem habuisse, et malorum tentamenta ei nequaquam defuisse, et indifferentibus, hoc est, velut supellectili virtutum abundasse videatur. Qua ratione autem malum in medio posuerit, ratio evidens est; quia naturæ bonum omnibus inest: nec quasi naufragos in lucem projicit, sed suffulsit et viribus; ut non opprimantur tentamentis malitiæ, nec tanquam invalidi succumbant: sed munit et vestit velut quibusdam tegumentis indifferentibus, quæ sunt salus, valetudo bona, pulchritudo, impigritia, divitiæ, gloria, generis claritudo; ut ea dote muniti tueantur bonitatem naturæ, et malum illud includant, ne possit nocere, et quasi clausum strangulent.

IV. Nonne cernimus velut aciem quamdam virtutum ordinatam in prælium; ut inferiores in medio sint, dextera, lævaque velut in cornibus validiores, per quos tota acies robur accipiat? Unde et quidam Poëta græcus ait: κακοὺς δ' ἐς μέσσον ἔλασσεν [1], hoc est, malos autem in medium inseruit. Ita ergo et natura quasi bonus dux, imperante Deo, quæ nos ad hujus mundi prælia generare noverit;

[1] Homer. Iliad. Δ.

quæ bona habet, primo ordine constituit; quæ officiant, secundo; quæ adjuvent, tertio : ut tanquam in medio inclusus hostis, geminatis quocumque se contulerit, opprimatur viribus; ne singulæ eorum velut æquatis fatigentur præliis, et evadendi de angustiis naturalibus, ac serpendi latius facultatem haberet.

V. Sed quia ubi generantur, hic ordo est : ubi autem generant, Japheth primo loco scribitur, tertio Cham; ideo ne contraria nos posterioribus dixisse quis arbitretur, etiam illius loci explananda ratio est. Bonum quidem quod velut in quadam naturæ nobilitate est, præcedit : malum autem sequitur; sunt enim cogitationes mentis contrariæ, quæ utique oriuntur postea. Hæc quandiu velut intus clausa sunt, nec tanquam in herbis germinant, quodam sinu bonæ mentis foventur, ne prodeant. Nam quandiu in voluntate est malum, non in ἐντελέχεια, hoc est, in opere atque effectu, bonitas mentis gubernatoris velut aurigæ modo cohibet vel refrenat malitiam tentantem prorumpere : cum vero efferbuerit, atque in ulcus eruperit, ne possit latius serpere, et finitima contaminare, tunc justa succedit providentia, ne illud indifferens quod vulgo secundum bonum dicunt, velut loco cedat, cum jam ferventi malo non possit resistere. Itaque ne latius fundat virus noxium, et plurimas inficiat generando corruptiones, illud primum bonum quod natura bonum est, dum locum mutat, ordinem mutat; ut quasi laboranti cornui opem ferat, et eam partem aciei suscipiat quæ plus laborat; virtus enim bellatoris difficilioribus locis est necessaria; sicut etiam boni custodis præsentia ibi frequentior, ubi muri fragiliores. Ac ne qua pars sine defensore sit, dum illud bonum inclinatiora sustentat, nunc illud indifferens locum superiorem suscipit, velut deputante sibi eam partem perfectiori bono; nihil enim virtute perfectius. Indifferentia

autem non habent robur validæ virtutis, sed ejus augent et diffundunt gratiam. Unde Japheth dictus est, quod latitudo significatur latine.

CAPUT III.

Secuturo diluvio universam generationem ideo abundasse filiorum procreatione; ut bona concessa divinæ benignitati, eadem revocata ac pœnas irrogatas nostræ iniquitati imputemus.

VI. Nec solum sanctus Noë abundavit filiorum generatione: sed etiam universa se effudit quam maxime eo tempore generatio. Quod non otiosum videtur. Secuturo enim diluvio non debuit æstimari defuisse gratiam fœcunditatis illi generationi, quam diluvia absorbuerunt: ut quod fuit humani generis abundantia, divinæ deputetur gratiæ; quod diluvium secutum est, nostris ascribatur iniquitatibus, qui peccatis nostris avertimus Domini misericordiam. Sic et in posterioribus invenies, quod secuturam Ægypti sterilitatem præcessit totidem annorum fœcunditas[1]. Principale est enim virtutis inchoare a beneficiis, et præseminare gratiam. Unde et David ait: « Misericordiam et judi» cium cantabo tibi, Domine[2]. » Præcedit beneficii gratia, sequitur censura sobriæ disciplinæ. Divinum est igitur quod bona præmittuntur, nostrum quod mutantur.

VII. Ipse hec declarat Deus dicens: « Non permanebit » Spiritus meus in hominibus, quia carnes sunt[3]. » Spiritus sanctus spiritus sapientiæ est, spiritus cognitionis. Habet

[1] Gen. XLI, 26, 27. — [2] Psal. C, 1. — [3] Gen. VI, 3.

ergo sapientiam, habet et disciplinam, sicut et de Beseleel, qui sacrum tabernaculum divino oraculo jussus est facere, ait Scriptura : « Quia repletus est spiritu prudentiæ et dis- » ciplinæ [1]. » Hic ergo spiritus datur hominibus, sed non permanet. Qua autem ratione non permanet, causa proditur ; quia caro sunt. Carnis enim natura disciplinæ repugnat, quia voluptati obtemperat. Denique de solo Domino Jesu scriptum est : « Super quem videritis Spi- » ritum descendentem de cœlo, et manentem super eum, » hic est qui baptizat Spiritu sancto [2]. » In eo enim manebat, quem nulla corruptelæ carnalis impedimenta revocabant, quominus incorruptæ et impermixtæ ordinem disciplinæ teneret, cujus caro non vidit corruptionem.

CAPUT IV.

Gigantibus qui vixerunt ætate Noë, similes esse homines cultui carnis suæ studentes. Qui dicantur filii Dei; et quo pacto Deus dicatur irasci aut moveri : quare etiam irrationabilibus propter hominis peccatum deletis, Noë gratiam apud Deum invenerit.

VIII. « Gigantes autem erant in terra diebus illis [3]. » Non poëtarum more gigantes illos terræ filios vult videri divinæ Scripturæ conditor : sed ex Angelis et mulieribus generatos asserit, quos hoc appellat vocabulo, volens eorum exprimere corporis magnitudinem. Et consideremus, ne forte gigantum sint similes homines cultui studentes carnis suæ, animæ autem nullam curam habentes : sicut illi qui

[1] Exod. XXXI, 3. — [2] Joan. I, 33. — [3] Gen. VI, 4.

de terra secundum poëticam fabulam orti, mole corporis sui freti, feruntur habuisse contemptum superorum. An dispares æstimandi sunt qui cum ex anima constent et corpore, mentis vigorem quo nihil habet anima pretiosius, aversantur, et se carnis hujus imitatores velut maternæ exhibent stoliditatis hæredes? Itaque in vanum laborant, cœlum votis usurpantes superbis, et terrenis operibus incubantes, qui electione inferioris, et contemptu superioris consortii, tanquam voluntariis obnoxii peccatis graviori condemnantur severitate.

IX. Plerumque Angelos filios Dei vocat Scriptura; quia ex nullo homine generantur animæ. Itaque viros fideles filios suos dicere non est aspernatus Deus[1]. Sicut ergo viri probabilis vitæ filii Dei vocantur[2]: ita quorum carnalia sunt opera, hos filios dicimus carnis Scripturarum auctoritate. Dicit enim Joannes evangelista: « Quia quotquot » Dominum Jesum receperunt, dedit eis potestatem filios » Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus, qui non ex san- » guinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate » viri, sed ex Deo nati sunt[3]. » Ideo postea habes quia iratus Dominus est, quoniam quamvis cogitaret, hoc est, sciret quia homo positus in terræ regione, carnem portans, sine peccato esse non possit (terra enim velut quidam tentationum locus est, caroque corruptelæ illecebra) tamen cum haberent mentem rationis capacem virtutemque animæ infusam corpori, sine consideratione aliqua in lapsum ruerunt, ex quo revocare se nollent. Neque enim Deus cogitat sicut homines, ut aliqua ei nova succedat sententia; neque irascitur quasi mutabilis: sed ideo hæc leguntur, ut exprimatur peccatorum nostrorum acerbitas, quæ divinam meruerit offensam; tanquam eo usque increverit culpa, ut etiam Deus, qui naturaliter non movetur aut ira, aut

[1] Job. I, 6. — [2] Psal. LXXXI, 6. — [3] Joan. I, 12, 13.

odio, aut passione ulla, provocatus videatur ad iracundiam.

X. Minitatus est præterea quod deleret hominem : « Ab » homine, inquit, usque ad pecus, et a reptilibus usque ad » volatilia cœli delebo [1]. » Quid læserant irrationabilia ? Sed quia propter hominem illa facta erant, eo utique deleto propter quem facta sunt, consequens erat ut etiam illa delerentur ; quia non erat qui his uteretur. Sensu autem altiore illud manifestatur, quia homo mens est quæ est rationis capax ; homo enim definitur animal vivum, mortale, rationale. Principali igitur extincto, etiam sensus omnis extinguitur ; eo quod nihil reliqui ad salutem supersit, cum salutis fundamentum virtus defecerit. Ad condemnationem autem cæterorum, et ad expressionem pietatis divinæ dicitur Noë apud Deum gratiam invenisse. Simul ostenditur quod hominem justum non obumbret aliorum offensio, quando ipse ad totius generis reservatur seminarium, qui non generationis nobilitate, sed justitiæ et perfectionis merito laudatur. Probati enim viri genus virtutis prosapia est ; quia sicut hominum genus homines, ita animarum genus virtutes sunt. Etenim familiæ hominum splendore generis nobilitantur : animarum autem clarificatur gratia splendore virtutis.

[1] Gen. VI, 7.

CAPUT V.

Terram iniquitate hominum fuisse corruptam; item omnis hominis tempus ante Dominum esse duplici modo intelligi: denique pro toto homine carnem sumi, cujus illecebris anima nostra corrumpitur.

XI. « Corrupta est autem terra coram Deo, et impleta » est, inquit, iniquitate [1]. » Causa terrenæ corruptelæ manifesta est, eo quod iniquitas hominum terram corruperit. Unde et Dominus Deus ait : « Tempus omnis hominis venit ante me, quia repleta est terra iniquitatibus suis [2]. » Tempus quidem omnium hominum in conspectu Dei, et in ejus voluntate est. Non enim, ut vulgo aiunt, fatale decretum alligatur : sed tamen specialiter hic dictum puto; quia in Evangelio Dominus redempturus hominum genus passione sui corporis, et emundaturus sanguine suo, sacramentoque baptismatis, ait : « Pater, venit hora, clarifica » Filium tuum, ut et Filius tuus clarificet te [3]. » Ergo quia in diluvio per arcam Noë servatæ sunt reliquiæ generis humani ad seminarium reparationis et renovationis futuræ, ideo præmisit hic : « Tempus omnis hominis venit; quia » repleta est terra iniquitatibus suis. » Hoc in figura; in veritate autem ait : « Reliquiæ per dilectionem gratiæ salvæ » factæ sunt [4]. » Ideoque exclamat Apostolus dicens : « Super abundavit peccatum, ut superabundaret et gratia [5]. »

XII. « Corrupit, inquit, omnis caro viam suam [6]. » Carnem hic posuit pro homine terreno, in quo carnis ille-

[1] Gen. VI, 11. — [2] Ibid. 13. — [3] Joan. XVII, 1. — [4] Rom. XI, 5. — [5] Id. V, 20. — [6] Gen. VI, 12.

cebra viam ejus corruperit. Qui si intellexisset quod munus accepisset a Deo, non utique passus esset, ut caro obstaret animæ virtutibus. Itaque caro causa fuit corrumpendæ etiam animæ, quæ velut origo et locus est quidam voluptatis, ex qua velut a fonte prorumpunt concupiscentiarum malarumque passionum flumina, lateque exundant. Quibus demergitur animæ quoddam excusso gubernatore remigium, cum ipsa mens velut quibusdam tempestatibus et procellis victa loco suo cedit. Pulchre autem ait, quia homo viam naturæ suæ corrupit. Nam via sua in paradiso erat, in illo beatitudinum tramite, in illo virtutum flore, et in illa incorruptibili gratia, quam viam terrenis inquinavit vestigiis. Alii habent : « Viam ipsius, » hoc est, Dei. Hoc solet verbo Domini declarare.

CAPUT VI.

De constructione arcæ, in qua humani corporis figura describitur ; et cujus nidi singulas ejusdem corporis humani partes significant. Quomodo illæ bitumine, ut firmiter sibi cohæreant, sint liniendæ.

XIII. Sed jam de ipsa Noë arca dicendum, quam si quis velit impensius considerare, inveniet in ejus ædificatione descriptam humani figuram corporis. Quid est enim quod ait Deus : « Fac igitur tibi arcam de lignis quadra- » tis [1] ? » Quadratum certe hoc appellamus, quod omnibus bene consistat partibus, et conveniat sibi. Itaque et Deus auctor nostri corporis, naturæque fabricator as-

[1] Gen. vi, 14.

truitur, et opus ipsum perfectum esse iis sermonibus significatur. Quadrata autem hominis membra esse evidens ratio, si consideres pectus hominis, consideres ventrem pari mensura longitudinis et latitudinis, nisi cum voluptatibus et epulis ventre distento mensura naturalis exceditur. Jam pedes, et manus, brachia, femora et crura quadripartita quis non ipso visu advertat? Sunt autem pleraque eorum, etsi non ejusdem longitudinis, aut latitudinis; tamen quæ analogiam ita servent, ut in iis quoque congrua mensura ratioque concurrat; longitudo prolixior quam latitudo sit, latitudo quam altitudo. Et sicut ligni arcæ trina distantia est; siquidem trecentorum cubitorum longitudinem, et quinquaginta cubitorum latitudinem et triginta cubitorum altitudinem servandam esse præscripsit: ita et in nostro corpore summa est, et media, et minima distantia. Summa secundum longitudinem, media secundum latitudinem, minima secundum altitudinem; totum tamen corpus attextum ex singulis membris quadratum videtur. Nam et in usu ita est, ut eos quadratos dicamus, quos nec enormes proceritate, et validos robusti qualitate corporis æstimamus.

XIV. Quid etiam sibi vult quod ait: «Nidos facies in » arca[1], » nequaquam silendum videtur. Naturaliter enim dictum arbitror, eo quod omne corpus nostrum attextum est sicut nidus; ut spiritus vitalis omnes partes viscerum penetret, atque de principali nostro fundat se per artus singulos. Nidi quidam sunt oculi nostri, quibus se visus inserit. Nidi sunt nostrarum sinus aurium, per quos auditus se infundit, et velut in foveam altam dejicit. Nidus est narium, qui ad se odorem attrahit. Nidus est quartus major cæteris hiatus oris, in quo nutritur, donec adolescat sapor; et unde vox evolat. In quo latet lingua quæ velut organum vocis sonos ejus artifici suavitate modulatur; et

[1] Gen. VI, 14.

cum sit ipsa irrationabilis, rationabilem vocem exprimit. Nidus est hemicranium. Nidus est membrana illa, quæ cerebrum fovet, et intra cohibet. Nidi sunt viscera pulmonis et cordis. Spiritus quidem nostri, hoc est, ejus quem carpimus, et quo alimur in hac vita, nidus est pulmo : sanguinis autem et spiritus nidus est cor. Duo sunt enim ejus uteri : unus quo sanguinem velut quodam sinu suscipit, et transfundit in venas : alter quo rigatus ex illo superiori deducit in arterias jugi meatu. Ossa quoque validiora nidos habent. Sunt enim intus cavata, in quibus foraminibus est medulla. In visceribus ipsis mollioribus nidi cupiditatis aut doloris sunt. Et alia si quis consideret, etiam plures nidos inveniet in hac fabrica humani corporis. Unde puto et illum in Psalmo non solum mystice, sed etiam naturaliter dixisse : « Etenim passer invenit sibi domum, et turtur » nidum, ubi reponat pullos suos[1]. » Est enim jam in hoc corpore nidus pudicitiæ, in quo erat nidus irrationabilis concupiscentiæ. Sed ubi ante partus deformes nutriebat libido, ibi nunc decoræ castitatis adolescit hæreditas.

XV. « Illinies, inquit, eam bitumine[2]. » Ex multis ossibus, nervisque, et cæteris aliis constat humanum corpus. Et foris igitur et intus apta compage connexum sibi adhæret, et habitudine propria quam ἁφὴν Græci dicunt, tenetur; ut intus clausus spiritus, qui infunditur, vel spiritalis substantia, quæ intus operatur, veluti geminis constricta vinculis non evagetur : sed ad unitatem aptam et continentem, connexionemque validam cohibetur. Ideo bitumine constringi arca jubetur; est enim bitumen vehementis ad constringendum naturæ. Unde græce dicitur νάφθα παρὰ τοῦ συνάπθειν, quod disjuncta connectat, nexuque constringat indissolubili, ita ut naturali unitate sibi

[1] Psal. LXXXIII, 4. — [2] Gen. VI, 14.

credas convenire. Ob hanc causam intus et foris bitumine arca constringitur, ne connexio illa facile rumpatur.

CAPUT VII.

Arca Noë cum arca fœderis comparatur; cujus dimensionibus denotari ostenditur singulas humani corporis partes ad usum aliquem et decorem esse compositas.

XVI. Alibi autem, hoc est, in Exodo etiam deauratur foris et intus arca illa[1], quæ in Sanctis est mundi intelligibilis imitatrix imago. Sicut enim pretiosius aurum bitumine : ita illa, quæ in Sanctis est, arca, quam ista præstantior. Denique hic simpliciter ligna posuit : ibi autem ligna quidem, sed imputribilia comprehendit, declarans merita Sanctorum. Addidit etiam illic supportatoria immobilia esse, quod Sanctorum statio stabilis et firma sit; quia vitæ probabilis tramitem virtutis ductu secuti sunt, corruptelæ declinantes consortia. Hæc autem arca, utpote in diluvio, huc atque illuc motu impellebatur incerto; eo quod peccatorum status mobilis sit, et vitæ eorum quodam redundantium passionum diluvio corruptioni obnoxiæ errore inconstanti vagentur.

XVII. Nec illud prætereundum quod cum dixisset : « Et » facies arcam trecentorum cubitorum longitudine, et quin- » quaginta cubitorum latitudine, et triginta cubitorum » altitudine, » addidit : « Colligens facies arcam, et in cu- » bito consummabis eam a summo[2] : » ut reliquo corpori

[1] Exod. xxv, 11. — [2] Gen. vi, 15, 16.

mensuræ sibi convenientis ad gratiam decore quadraret caput hominis, et tanquam regale arcæ adjungeret, ex quo cum sensus omnes ad cæteras partes corporis transfunderentur; tum maxime oculi, velut speculatores et custodes naturæ appositi providentia, prope totum orbis nostri statum desuper contuerentur. Ipsaque mens illic locata secundum plurimorum sententiam, et maxime Salomonis, qui ait : « Oculi sapientis in capite ejus[1] : » quasi in aula imperiali virtutum concilium sibi contrahat, quo stipata comitatu et ipsa munitior sit, et tanquam ex edito quodam loco tuendi totius corporis regimen impertiat, responsa proferat; per quem possimus nos ipsos non solum retro respicere, nec solum quod ante pedes est videre, sed etiam cœli ipsius secreta profundo obtutu spectare sapientiæ. Ibi igitur summa nostræ salutis, ibi gratia. Inde custodia, inde etiam pulchritudo toti corpori acquiritur, quæ primum in vultu vernat. Decet enim præstantiorem esse aulæ regalis nitorem, in qua sicut visus major, ita splendor est.

XVIII. Namque si spectes singula, quæ in hominis forma ad usum aliquem composita videntur, ut oculi ad videndum, aures ad audiendum, nares ad odorandum, os ad loquendum, ita usus ministrant, ut præstent decorem. Quam deformes sunt vultus cæcorum! Et quid mirum, si vultus hominis absque oculis deformis est, quando ipsum cœlum sine sole non habet suum decorem? Tristes sine sole dies ducimus, noctes sine luna non placent; ipsi enim sunt quidam mundi oculi. Detrahe stellarum lumina, et quædam est in cœlo ipso cæcitatis deformitas. Pili ipsi, qui orbem oculorum prætexunt, et velut quamdam aciem prætendunt, ne sorde aliqua vel pulveris caligine pupilla lædatur; et ipsi excipiunt, si quid fuerit illa-

[1] Eccles. II, 14.

tum, quod oculum possit lædere. Si lippitudine intercidant, quam dedecet; si palpebra contractior fuerit; si radantur supercilia, quæ pretiosiorum monilium specie velut intexta gemmis refulgent!

XIX. Aurium quoque ut necessarius usus, ita decora species: quas si quis truncaverit, toti vultui infert deformitatem. In quibus ita elaboravit opus suum natura; ut ipsi anfractus cavernarum mira providentia sinuati, plurimum utilitatis afferant, ne repente feriat secreta capitis sonus. Denique sæpe multos improviso clangore consternari videmus, et attonitas aut vocis alicujus aut tumultus sono expavescere. Sordes ipsæ, quæ inter eosdem gignuntur anfractus, velut quodam glutino auditum ligant. Simul si vehementior pulsus fuerit alicujus sonus, infringitur ac retardatur, ut prænuntiatus potius mulceat, quam improvisus interna concutiat. Vermiculi quoque si aurem penetrare tentaverint, quodam sordium visco tenentur.

XX. Nares simæ contra naturam videntur: jam si incisæ fuerint, quomodo potest vita subsistere, sublato spirandi meatu; quemadmodum pecudis magis facies, quam vultus hominis æstimatur?

XXI. Capilli capitis quam grato amictu caput vestiunt, velut quidam aulæ regiæ stipatores; ne cerebrum aura lædat, aut imber feriat, aut sol adurat. Quos ita tamen dedit natura, ut pro sexu aut prolixiores placeant, aut recisi; et pro ætate, aut plerumque pro temporis et anni qualitate. In senibus grata canities, in pueris prodigiosa: delectat tonderi æstate pressius, hyeme indulgentius: mulieribus ornamento est coma, dedecori est viris. Denique Apostolus evidentius expressit hoc dicens: «Nam ipsa » natura docet vos quod vir quidem si comam nutriat, » ignominia est illi: mulier vero si capillos habeat, gloria » est illi[1]. »

[1] Cor, xi, 14, 15.

XXII. Quid de ipsa regia loquar, per quam aulici sermones prodeunt, quidam mentis nostræ indices, animique internuntii? Quid de ipso dentium ordine, qui cum suo opere toti quidem corpori vires ministrent, tum etiam modulatores sunt vocis ipsius? De quibus si qui ceciderint, vox claudicat.

XXIII. Hæc de capite prolixius diximus; quia oportuit sensus omnes in summo locari, unde omnia per reliquas partes officia dividerentur. Capiti autem nostro a tergo cervix proxima, dextera lævaque brachia sunt, quæ arcem imperialem tanquam fida tuentur custodia. Denique hæc in nobis validiora, quæ propiora capiti, hæc præstantiora. Pectus quoque velut quoddam sacrarium sapientiæ, et stomachus velut quidam testis, ut medici aiunt, et conscius secretorum capitis, compassionisque consors, cui sua omnia vel salubria, vel adversa transfundat. Latera, naticæ, femora et crura mensuræ latitudinem ipsa specie significant; pedumque gressus, qui etsi exiliores videntur, fiunt tamen latiores, cum incedimus.

CAPUT VIII.

Per ostium e transverso in arca positum decenter exprimi partem corporis ignobiliorem, cui ex Apostolo honorem abundantiorem circumdamus. Hoc ipsum cum Ecclesiæ membris, tum eidem Ecclesiæ ac Synagogæ accommodatur.

XXIV. Pulchre autem addidit: «Ostium ex adverso »facies[1],» eam partem declarans corporis per quam cibos

[1] Gen. vi, 16.

egerere consuevimus; ut quæ putamus ignobiliora esse corporis, his honorem abundantiorem circumdaret. Quod multo gratius Scriptura expressit, quam Socrates in libro Platonis dixisse legitur. Nam cum istud in Moysi scriptis sive ipse Socrates, sive Plato, qui in Ægypto fuit, potuerit vel legere, vel ab aliis percipere, qui legerant; decoro motus invento ostium sibi apertum putavit; ut operatoris nostri consilium prædicaret : laudans eo quod id potissimum decori convenerit, ut ductus quosdam vel exitus cuniculorum nostrorum a tergo averteret; ne in purgationibus ventris conspectus noster offenderetur. At vero Apostolus : « Quæ videntur, inquit, membra corporis in» firmiora esse, necessaria sunt, » uno ac simplici verbo descriptiones philosophiæ supergressus; « Et quæ putamus » ignobiliora esse membra corporis, his honorem abun» dantiorem circumdamus; et quæ inhonesta sunt nostra, » honestatem abundantiorem habent[2]. » Sobrietatis enim nostræ et temperantiæ indicium præcipue illic cognoscitur. Helluones enim aut distenduntur cruditate usque ad periculum, aut plerumque solvuntur visceribus exinanitis.

XXV. Quod pulchre etiam ad Ecclesiæ membra Apostolus retulit. Quæ enim inhonesta sunt nostra ac superflua, nisi luxuria, nisi lascivia[2]? Quibus si quis juventæ irretitus tempore, cum ad maturiorem ætatem processerit, veniat ad baptismum, renuntiet superioribus, moresque priores exuat, peccata deponat, consepeliatur cum Domino Jesu Christo, crucifigatur ei mudus, et ipse mundo; nonne is peccatorum remissione donatus, abundantiorem honestatem, quam ille catechumenus, cujus vita innocentior, habere æstimatur? et ut Apostoli ipsius exemplo utamur, Judæus erat, persecutor erat : vocatus ad gratiam Christi, cœpit esse Apostolus. Et quia plus ei dimissum

[1] Cor. XII, 22, 23. — [2] Ibid. 27, et seqq.

est, plus cœpit diligere, abundantius cæteris Apostolis laborare, vas electionis factus, doctor gentium missus. Nonne etiam Apostolorum ipsorum plurimis uberiorem et honestiorem consecutus est gloriam, qui ante et inhonestus et ingloriosus fuit, cum persequeretur Ecclesiam Dei? Pauper iste debilis in Ecclesia ipse te redemit suis votis.

XXVI. Et ut majora aperiamus mysteria, quid tam ignobile quam gentilis populus? Pauper, utpote qui nulla haberet eloquia Dei, debilis et utroque pede claudus, qui nec in legem, nec in Evangelium credidisset; vocatus tamen credidit ei, baptizatus accepit gratiam. Itaque quia plus ei dimissum est, plus diligit. Remansit Judæorum populus, licet uno pede claudus: quanquam et in ipsa lege claudicet. Itaque ille qui gloriosissimus habebatur, amisit omnia, mirabilem consiliarium, et prudentem architectum, et sapientem auditorem. Iste qui ignobilis erat, adeptus omnia fidei titulo, trophæo martyrum, Angelorum gloriatur consortio. Ergo Plato quod potuit, sermonis nitorem adhibuit: Apostolus autem qui habebat Dei spiritum, revelavit mysterium. Satis dictum est de ostio; quoniam qui retro erant, priores facti sunt.

CAPUT IX.

Per inferiora arcæ nos edoceri ciborum receptacula minimi esse facienda; et hac occasione de intestinorum conformatione ac usu disputatur. Exoriri ex intemperantia diluvium, quodve adhibendum ei remedium sit, ostenditur.

XXVII. Nunc illud quæramus, quid sit quod ait Domi-

nus : « Inferiora arcæ bicamerata et tricamerata facies[1]. » Inferiora quidem dicendo, advertimus quod pulchre nos sentire voluerit inferiori loco æstimanda ciborum receptacula, hoc est, ea viscera quæ acceptum conficiunt cibum. Corruptibilis enim esca est : quod autem corruptibile non superioribus, sed inferioribus comparandum. Simul quia cibus deorsum fertur, cujus exigua portio viribus corporis, alimoniæque proficit : reliqua vero pars alvo purganda deducitur; quia intestina sunt per quæ descendunt ciborum superflua.

XXVIII. Ita operator noster instituit, ut non extenta a stomacho ad imum, sed sinuata sint ac reflexa; quo vitæ nostræ usus propagaretur. Nam si extenderentur intestina hominis quæ suscipiunt et deducunt cibum, statim sine ulla pertransiret mora; et necesse esset jugiter esurire nos, jugiter epulari, aut deficiente alimentorum substantia deficere illico. Nunc autem in illa intestinorum reflectione ac sinuatione bipartita ac tripartita adhæret cibus, et descendendo paulatim vires ministrat, succum infundit corpori, tenet satietatem, differt edendi appetentiam : nec subita effusio, nec repentina evacuatio est, nec inexplebilis appetentia est, nec insatiabilis epulandi libido. Primum ergo indigentia est, et fames : deinde ex his sequeretur edendi sine intermissione continuatio. Quid autem deformius, quam semper ventri studere, qui cum repletur, vacuandus est; cum vacuatur, replendus? Tertium quid superat, nisi mors inter ipsos cibos epulasque permixta? Quomodo enim poterant diutius vitam producere, simul edentes, et esurientes, bibentes sitientesque, et prius quam replerentur exinanientes omne quod sumpserant, statimque esurientes? Nunc autem dum paulatim descendit esca, famem et cruditatem naturalis

[1] Gen. VI, 16.

temperat providentia. Primum enim in stomacho quem plerique ventrem appellant superiorem, cibus conficitur: deinde coquitur in jecore, atque eo digeritur vapore. Succus ejus dividitur certis viscerum portionibus, ex quo omne corpus valescit. Quod satis juniorum incrementa, senum testificatur perseverantia. Reliquum cibi in ventrem defluit, quem omnes ventrem appellamus sine adjectione, plerique dicunt ventrem inferiorem; ex quo fimus necesse est qui plenus jam corruptionis descenderat, egeratur per illud ex transverso ostium.

XXIX. Hæc cum ita affabre naturali institutione ad Dei præceptionem composita videantur; tamen si non edendi a nobis, agendique modus servetur, tanquam exuberantibus passionibus generatur diluvium, et quædam totius labes corporis. Intemperantia enim accendit libidinem, cruditatem generat, corruptelam creat. Itaque aut duritia interna tenduntur, et quatiuntur doloribus, aut incocto ciborum humore et indigestionis asperitate interior quidam intestinorum amictus raditur; quia velut chartæ specie geminus eorum amictus asseritur; unus exterior, quem continuum aiunt periti, vel qui curiosius scrutati sunt, a summo ad imum directus: alius interior tanquam lateribus attextus; unde aiunt non totum solvi cum raditur. Nam si continuus esset interior, immedicabilis ejus scissura foret, illic per moram adjunctionum adhærere ciborum reliquias. Quæ si adjunctiones solvantur, transire semesos cibos, et potus defluos, hoc est hominis diluvium.

XXX. Unde mihi videtur per arcæ hujus figuram voluisse Deum nos edocere, quemamodum ab hoc speciali tuti simus diluvio. Corruptela enim diluvii causa est: ea ubi irrepserit, aperiuntur aquæ, ebulliunt omnes fontes cupiditatum; ut totum corpus tanto et tam profundo

vitiorum fluvio mergatur. Nihil est enim quod tam miseræ servituti subjiciat hominem, quam libido, atque ejusmodi cupiditates quæ jugo quodam criminum gravi deprimunt miseram conscientiam, ut se nequeat attollere, utpote quæ libertatem innocentiæ amiserit. Maximum ergo in hoc diluvio est remedium; ut justum præferas, eumque mandati cœlestis executorem eligas. Quis est justus in nobis, nisi mentis vigor qui intra istam arcam includat omne animantium genus, quod est super terram? Cohibe ergo et tu omnes irrationabiles passiones tuas, omnesque sensus tuos menti subjice, animique imperiis assuesce. Evolare foras non sinas cupiditates tuas, exire in vulgus libidinem, et per rationabilem mentem potens etiam irrationabilia tua, et immunda peccata ab omni periculo diluvii liberare.

CAPUT X.

De tribus causis, ob quas muta animantia per diluvium subjecta sint pœnæ, et quemadmodum sensus nostri peccato moriantur; ac Deus testamentum suum cum Justo statuerit.

XXXI. «Quæcumque, inquit, sunt in terra, morientur[1].» Quid utique muta deliquerant animantia: qua causa subjecta sunt pœnæ, quæ peccandi sensum non habent? Sed quemadmodum in bello cum imperator ab hoste occiditur, commoritur ejus exercitus, atque omnis comminuitur virtus militaris: sic non discrepare a justitia visum

[1] Gen. VI, 17.

est, cum interiret homo cui regalem quamdam Dominus Deus in omne animantium genus potestatem dedit, ut omnibus volatilibus, feris, bestiis imperiali præesset auctoritate, quod etiam pecudes, et quæcumque erant irrationabilia commorerentur animalia. Denique si quando est pestilentia, corrupto cœli tractu, prius ea quæ sunt irrationabilia lues dira contaminat, et maxime canes, equos, boves; atque ea inficit quæ cum hominibus conversari videntur : sic morbi vis etiam genus humanum implicat. Hæc igitur prima causa, ut arbitror, justæ assertionis.

XXXII. Secunda illa, quia nemo accusat naturam, cur reliqua corporis nostri membra moriantur solo capite sublato, cum multos videamus amputatis manibus et pedibus supervivere. Sed non eadem cæterorum membrorum est prærogativa, quæ capitis; ideoque abscisso eo, unde sensus nostri in reliquum corpus prodeunt, commoriuntur etiam omnia membra : nec in eo aut operatoris providentia deseritur, aut substantiæ humanæ fragilitas redarguitur. Similiter ergo nemo nunc arguat, quia caput et principale quoddam cæterorum animalium homo est, quo moriente non debet mirum videri, si cætera commoriantur animalia.

XXXIII. Tertium illud est, quia rationis expertia non propter se, sed propter hominem generata sunt animalia; hominis enim causa esse præcepta sunt, ut eorum subjectione humana præstaret conditio. Denique gratiæ hominis attribuit Propheta dicens : « Omnia subjecisti sub » pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pe» cora campi, volucres cœli et pisces maris[1]; » quia propter ipsum illa omnia : alia propter utilitatem, alia delectationis gratia, alia voluptatis. Consequens ergo erat, ut cum deleretur homo à facié terræ propter quem facta

[1] Psal. VIII, 8.

sunt, etiam ipsa pari delerentur occasu. Hæc secundum simplicem lectionis expositionem.

XXXIV. Altior autem et profundior interpretatio illud attexit, quod ubi anima mole passionum curvatur gravi, et quasi diversarum cupiditatum mergitur æstu, terrenæ omnes cogitationes et concupiscentiæ in præceps ruunt; quia peccator unusquisque quo graviora flagitia commiserit, eo fit insolentior. Namque usu atque exercitatione improbitas augetur, et impunitate nutritur audacia. Recedit itaque ab omni respectu honestatis, et in eo terrena omnia moriuntur letalis peccati acerbitate, quæ vera et perpetua morte peccatorem deleat. Nemo enim gravius moritur, quam qui peccato vivit. Moriuntur in eo singulæ passiones : moritur visus qui peccatum annuntiat, qui mulieri fallaci intendit, qui capitur alieni vultus decore, quem oculi meretricis ligaverint, quem aspectus illaqueaverit fornicariæ. Annon videtur mori, qui sibi libidinis telum impresserit, qui spontaneus in foveam mortis irruerit? Moritur et auditus, cum refert crimina, cum sollicitantis adulteri sermonem annuntiat, cum inserit animis verba meretricis quæ seducit juvenem multo blandimento sermonis; laqueis autem labiorum suorum illigat eum. Moritur vox silentio, si non confiteatur Deo. Moritur multiloquio; quia scriptum est : « Ex multiloquio non effugies » peccatum[1]. » Moritur per iracundiam, cum prætergreditur mensuram ultionis. Omnis namque postremo sensus moritur, si minister sit iniquitatis.

XXXV. Et ideo quia terrena omnia moriuntur diluvio, solus autem justus in æternum manet, ad ipsum dicitur : « Statuam testamentum meum ad te[2]; » quia ipse divinæ est hæres gratiæ, ipse cœlestis possessor hæreditatis, beatissimorum consors bonorum. Et homines quidem cum

[1] Prov. x, 19. — [2] Gen. vi, 18.

moriuntur, patrimonium suum testamento transcribere solent; nec cedit hæreditas, donec vivit testator: Deus autem cum sit sempiternus, transfundit justis divinæ hæreditatem substantiæ; et ipse non indigens donat sua sine ullo donationis dispendio, quem non gravant suorum consortes bonorum, magisque fruitur eo quo nos utimur. Denique Dominus Jesus pauper factus est, cum dives esset, ut nos illius inopia ditaremur: qui Testamentum utrumque suo consummavit sanguine; ut nos vitæ suæ cohæredes, et mortis faceret hæredes, quo et vitæ haberemus consortium, et mortis beneficium. Multum autem tribuit Justo, dicendo: « Statuam testamentum meum ad » te; » eo quod rationabilis et fidelis vir sit testamentum Dei. Ipse est enim hæreditas, ipse possessio, in quo virtus divini testamenti est, in quo fructus judicii, in quo hæreditas promissionis, de quo David dicit: « Ecce hæreditas » Domini, filii merces fructus ventris[1]. » Sed jam salva expositione profundioris mysterii ad reliqua pergamus.

CAPUT XI.

Virum justum sibi ac suis saluti esse; licet nonnunquam studium relaxanti obrepat error. Non semper justum esse apud Deum qui justus sit apud homines. Denique mentem inter passiones quasi patrisfamilias obire officium.

XXXVI. « Intra, inquit, tu et omnis domus tua in arcam; quia te vidi justum coram me in generatione ista[2]. »

[1] Psal. CXXVI, 3. — [2] Gen. VI, 18.

Manifeste fides propheticæ sententiæ etiam hoc astruitur loco; quia stultus sibi soli stultus est, sapiens autem sibi et plurimis sapit [1]. Itaque Noë justi merito etiam domus ejus in diluvio servatur. Sic in mari navigantes, et in bello exercitus, si illis non desit gubernatoris peritia, istis imperatoris prudentia, a periculo tuti sunt aliena ope. Sed quia boni imperatoris bonus exercitus est; ideo etiam in eo laudem justi intelligimus non prætèriri, qui talem instituit domum suam, ut virtutis fulgeret consortio; meritoque invenit salutem cognatio. Nec repugnat, quia postea aut filius, aut uxor offendit. Dormiebat Justus, cum erraret filius [2]. Fœmina quoque, utpote sexus fragilioris, mole periculi turbata, quæ totum orbem divino incendio perire crederet, quid miraris si virum non potuit sequi, cum ipse Justus ab Angelis monitus vix evaserit [3]? Quid autem mirum si homini obrepit error, aut se relaxat intentio? Argue ergo quia et Justus inebriatus est. Sed hæc loco suo reservanda arbitror.

XXXVII. Nunc quod superest consideremus. Pulchre enim dixit: « Quia vidi te justum coram me in generatione ista. » Multi hominibus justi videntur, pauci Deo: aliter hominibus, aliter Deo. Hominibus secundum vitæ speciem; Deo secundum puritatem animi, virtutis veritatem; homines quæ foris sunt probant: Deus quæ intus examinat. Perpense autem addidit: « In generatione ista; » ut neque superiores condemnaret, neque posteriores excluderet, recteque diluvium factum astrueret interitu generationis ejus quæ non haberet consortium æquitatis. Hæc secundum litteram.

XXXVIII. Altior autem sensus provocat nos, ut hoc putemus vigorem mentis in anima esse, et animam in corpore, quod est paterfamilias in domo sua. Quod enim in

[1] Prov. IX, 12. — [2] Gen. IX, 22, et seqq. — [3] Id. XIX, 26.

anima mens, hoc anima in corpore. Si mens tuta est, tuta est domus, tuta anima: si anima incolumis, incolumis caro. Mens enim sobria passiones omnes cohibet, sensus gubernat, sermonem regit. Ideoque bene dicit Dominus Justo, « Intra tu, » hoc est, in te ipsum intra, in tuam mentem, in tuæ animæ principale; ibi salus est, ibi gubernaculum, foris diluvium, foris periculum. Si autem intus fueris, et foris tutus es; quia ubi mens sui arbitra est, bonæ sunt cogitationes, bonæ sunt executiones. Si enim nihil vitii mentem obumbret, sinceræ cogitationes sunt. Si studio sit castitas, cordi sit temperantia, nulla inardescit flamma libidinis, nulla ulcera proserpunt ægritudinis. Sobrietas enim mentis, medicina est corporis.

CAPUT XII.

Septena animalia munda utriusque sexus et bina immunda in arcam induci, quod septimus numerus sacer ac plenus sit, secus vero secundus. In nobis septenarium quoddam fœmineum esse, sed ad virilem conditionem ab erudito viro promoveri. Postremo humanam naturam designari contrariorum capacem.

XXXIX. Nunc consideremus qua ratione induci in arcam jubet a jumentis mundis septem et septem, masculum et fœminam [1]: ab immundis autem duo et duo, ut nutriatur semen in omnem terram. Et ut ego arbitror, inire mundam asserit hebdomadam; quia mundus et sacer septimus numerus. Nulli enim miscetur, nec ab alio generatur. Ideoque virgo dicitur, quia nihil ex se generat;

[1] Gen VII, 2.

meritoque tanquam materni exsors immunisque partus, et muliebris copulæ, etsi hebdomas fœmineo nuncupetur vocabulo, virilis habet sanctificationis gratiam[1]: « Omnis » enim masculus adaperiens vulvam sanctus Domino vocabitur[2]. » Et in Propheta habes : « Effudit, et peperit masculum[3], » id est, sanctum. Secundus autem numerus non est plenus, quia divisus. Quod autem non est plenum, vacuum habetur. Septimus autem numerus plenus, quia hebdomas, ut decas; et similis illius primi (28), quia facta est ad similitudinem illius qui est semper, a quo profluunt, et moventur quæ sunt in omni genere virtutes. Hæc naturalia.

XL. De moralibus autem ut dicamus, non est dubium quod irrationabile animæ nostræ in quinque sensus dividatur, et vocem, et generatorium, quæ natura videntur esse fœminea; quia sensus nostri in materialia et sæcularia cito repunt. Unde claret eos mollioris naturæ habere substantiam. Sed erudito et industrio viro munda omnia; quia sapientia exercitati viri et virtus firmamentum his virili transfundit judicio. Ergo prudentis et proposito gubernantis ex infirmioris sexus qualitate in fortiorem substantiam transferuntur. Valida enim sapientis et fixa sententia est; non mutabilis, ut stulti et insipientis qui consilio nutat incerto, ut improbi qui non quod verum et justum sit eligit, sed quod sibi commodum velit, scindit a vero, secernit a justo. Justitia enim singulare est bonum, per se ipsa suo tanti spectatur pretio. Iniquitas vero velut dividua parit, nunc odio inflexa, nunc quæstu, et ea quæ sunt dividenda confundit. Stultus enim ut luna mutatur, et versicolor, aut humorum varietate difformis animam suam in leprosi corporis speciem turpi contagione commaculat, salubres cogitationes noxiis sæpe permiscens.

[2] Exod. XXXIV, 19. — [3] Isaï. LXVI, 7.

XLI. Sed fortasse quia munda et immunda induci in arcam præcipi cernis animantia, jure movere possit quia dixi honestis disceptationibus indecoras non esse miscendas. Nec ego abnuo irrationabilium quidem, mundorum tamen motuum aliqua esse semina et quasi principia in anima nostra, et eorum qui mundi non sint. Natura enim hominis contrariorum capax est, ut et malitiæ in ea sit vis, et virtutis ingressus; meritoque in principio libri hujus qui est Genesis, per arboris speciem in paradisi medio legisti boni et mali scientiam [1]. De quo ligno scientiæ boni et mali præceptum est non esse gustandum; eo quod mens nostra, in qua est cognitio et disciplina, boni et mali recipit notionem. Itaque naturæ opifex sicut ad propagandum, vel etiam reparandum genus animantia reservavit, ut universæ terræ animantium semine replerentur : ita etiam corporis nostri terrenam substantiam vacuam non putavit passionum hujusmodi tanquam immundorum animalium relinquendam, quæ cum deliciis et luxurie tanquam vice diluvii ingurgitatur, memoratis fluctuat passionibus. Ubi autem sobrietate et continentia unusquisque inundantium evacuaverit diluvium passionum, et quamdam animæ retexerit siccitatem, vivificare incipit suum corpus, et animæ puritatem, cui regimen sapientia est.

[1] Gen. 1, 9.

CAPUT XIII.

Cur ingresso Noë in arcam, post septem dies diluvium factum sit? Item cur Moyses dixerit illud quadraginta diebus et quadraginta noctibus *duravisse, quave ratione quadraginta dies perseveraverit? Quo pacto in ipsa pœnæ comminatione divina misericordia eluceat. Post quæ liberalis Noë obedientia consideratur.*

XLII. Illud quoque studio est quærere, quæ causa est cur posteaquam ingressus est Noë in arcam, et induxit animantia, post septem dies diluvium factum sit. Non enim otiosum videtur, quod non aut plures, aut pauciores interpositi sunt dies, sed tot quot in constitutione mundi fuerunt. Sex enim diebus factus est mundus, septimo die requievit Deus ab operibus suis [1]. Quo declaravit indicio ipsum esse auctorem mundi, atque diluvii. Mundum propter bonitatem suam condidit, diluvium fecit nostrorum merito delictorum. Admoniti sunt igitur homines vel ex numero dierum quibus mundus est conditus, quod conditorem suum non lacrymis solum et precatione, sed correctione morum reconciliare debuerant. Ergo spatium dedit ad pœnitentiam Dominus, magis volens ignoscere, quam punire; ut imminentis diluvii terrore suspensus, ad veniam cogeret postulandam; quo dum periculum futuræ mortis horrescunt, impietati atque injustitiæ renuntiarent. Secundum est, ut hinc quoque Domini supra modum misericordis clementiam colligamus; quia multorum anno-

[1] Gen. II, 2.

rum offensionem a constitutione mundi in finem usque contractam, paucis diebus, si pœnituisset eos, voluit relaxare. Est enim Deus peccati immemor, virtutis remunerator, sicut ipse ait in Propheta : « Ego sum, ego sum qui » deleo iniquitates, et memor non ero : tu autem memor » esto, et judicemur : dic iniquitates tuas, ut justificeris [1]. » Cum enim adverterit veram animæ refusam esse virtutem, tantum ei honoris attribuit, ut non solum veniam superiorum indulgeat peccatorum, verumetiam gratiam et justificationem impertiat. Expectavit ergo et septimo die, ipso quo ab operatione requievit; ut si venia posceretur, sequeretur correctio, et ab indignatione requiesceret.

XLIII. Istud quoque curæ fuit non prætermittere, eo quod diluvium factum dixerit, « Quadraginta diebus, » et addiderit, « Quadraginta noctibus [2]. » Scimus enim diem dici quem sol terram illuminans signat; noctem quam circumfusæ tenebræ a claritate disterminant; et plerumque a nobis ita diem significari, ut noctem non comprehendamus, plerumque ut complectamur. Significantes enim mensem triginta dierum, significamus et noctes. Unde cum satis fuisset Moysi dixisse diluvium fuisse « Quadraginta » diebus, » cur addiderit, « Et quadraginta noctibus, » quæritur. Et aliqui ita acceperunt qui ante nos fuerunt, ut et virorum et mulierum factus diluvio interitus demonstraretur : diem ad virum referentes qui sit purior, similis lucis, noctem ad mulierem quæ, viro dormiente, creata describitur [3] : simulque quia vir prior quasi auctor, qui virtutem moveat mulieris, atque in partus excitet : actu ille clarior publico; ista obscurior, tanquam domesticis clausa parietibus et nocti proxima, secundo orta loco, et creationis suæ formata jam costæ viri debens gratiam, superiori quoque potioris obnoxia privilegio, et pariendi usu materialibus

[1] Isaï. XLIII, 25, 26. — [2] Gen. VII, 12. — [3] Id. II, 21.

comparanda. Consonans autem in utroque numerus periculi, quia peccata etiam consonantia; meritoque non distant spatia temporum, quia non distant merita delictorum.

XLIV. Non mediocriter etiam scrutantur plerique qua ratione quadraginta dies diluvium fuerit. Et possumus dicere materialem numerum tristioribus, hoc est, delendæ creaturæ deputatum : hebdomadam autem constitutioni totius mundi, hoc est, lætioribus. Sed fortasse referatur, quid quod etiam lex quadraginta diebus lata est [1], tot dies observavit Moyses in monte Sina, et demoratus est, cum præscripta legis acciperet? Recte ergo eodem numero declinandorum peccatorum præcepta tribuuntur, quo pœnæ culpa est persoluta; ut cognoscamus quod de eodem vitæ tempore debeat ex correctione laus comparari, quo potest punienda culpa committi. Unde nunc jam non pœnæ præscripti sunt dies quadraginta, sed vitæ; ut hoc numero jejuniis et orationibus crebrioribus nostrorum levemus supplicia peccatorum, atque ad præscripta legis intenti, devotione ac fide nostrum corrigamus errorem. Itaque per Domini resurrectionem quadragesimus dies jam non habetur novissimus, sed primus; atque inde vita numeratur, ubi ante mortis numerus ad consummationem mundi et humani generis excidium computabatur.

XLV. « Et delebo, inquit Dominus, omnem resurrec» tionem carnis a facie terræ [2]. » O cœlestium pulchritudo verborum, si quis se a decoro intellectu piæ mentis examinet! Indignatur Deus peccatis nostris, sed non obliviscitur pietatis. Minatur supplicium, sed non permittit excidium. Moderatur vindictam, revocat severitatem. Deleturum se dicit omnem carnem non a terra, sed a facie terræ. Florem decutit, radicem servat : sinit ut in pro-

[1] Exod. XXIV, 18. — [2] Gen. VI, 7.

fundo substantiæ virtus maneat humanæ, quæ in superficie laboret, intus impassibilis perseveret, immunisque noxæ ad eorum substitutionem qui non sint reatui obnoxii, reservetur. Pulchre autem posuit, « Delebo, » tanquam litterarum apices qui delentur sine fraude librorum, et sine imminutione tabularum. Atramentum deletur, sed lignum manet. Delentur elementa, ut scribantur plerumque meliora. Atramentum tollitur, substantia non exterminatur. Delebo, inquit, corruptelam carnis, ut scribam incorruptionem. Delebo resurrectionem carnis a facie terræ, ut scribam in cœlestibus resurgentes. Delebo de libro terræ, ut scribam in libro vitæ. Deleantur, Domine meus, Domine, deleantur cito elementa ferri, ut scribantur elementa Christi. Aboleatur resurrectio terrena, ut cœlestis gratia redundet. Veni Moyses, præpara gremium, legem accipe, suscipe apices quos jam misericordia divina non deleat. Suscipe tabulas, quas Dominus statuat in æternum. Utinam ipse non frangas. Et ipsas mihi mea culpa sustulerat, nisi Dominus reddidisset. Jure quidem Moyses indignatus est, ne haberent divina privilegia, qui non deferrent obsequia. Sed puto quod non mihi eas, sed Judæis fregeris. Fregisti Judæis, recepisti mihi. Fractæ sunt priores, ut posteriores manerent. Fregisti eas in pectoribus Judæorum. Quid enim proderat ut tabulas tenerent, quarum præscripta tenere non possent? Ecce secundas tabulas dicunt se tenere, sed non tenent. Dicunt se legere divina elementa, sed non legunt. Digito Dei scriptas esse tabulas Moyses dicit[1] : illi digitum Dei non legunt, ferrum legunt. Atramentum vident, Spiritum Dei non vident. Sed Ecclesia nescit atramentum, Spiritum novit. Ideoque Paulus novit scribere non atramento, sed Spiritu Dei vivi[2]. O sacrilegum ineptum populum Judæorum! Homo Spiritu

[1] Deut. IX, 10. — [2] 2 Cor. III, 2, 3.

Dei scribit, et homo sub lege nutritus, et illi volunt Deum atramento scripsisse, non Spiritu.

XLVI. Ergo ut ad superiora redeamus, delet Deus resurrectionem carnis, tanquam apicum scriptionem : quo declaratur quod superfluam hominum nativitatem propter impietatem ejus deleverit specie litterarum : substantiam autem et conversationem generis servaret humani velut perpetuitate tabularum, ut ex ea semen reliquum pullularet. Cui sententiæ convenire etiam illud videtur quod ait : « Delebo, inquit, omnem resurrectionem carnis. » Resurrectioni autem communi usu naturæ contraria videtur esse purgatio; quia purgatione reciditur, et reprimitur resurrectionis luxuria. Omne tamen quod purgatur, speciem amittit, substantiam suam servat, atque meliorat. Repressit igitur Dominus qui jam purgatione diluvii corporeum usum, conversationemque generationis ejus quæ degeneraverat a decore naturæ et accepti muneris, venustat. Hæc secundum litteram. Quod autem ad altiorem pertinet sensum diluvii species typus est purgationis animæ nostræ. Itaque cum mens nostra se a corporalibus mundi hujus illecebris quibus ante delectabatur, abluerit, bonis quoque cogitationibus veteris colluviem cupiditatis absterget, tanquam purioribus absorbens aquis turbidorum prius amaritudinem fluentorum.

XLVII. « Et fecit, inquit, omnia Noë quæ mandavit ei Dominus Deus [1]. » Justus mandata accepit, servus imperia. Hic amici censetur loco qui fecerit quæcumque exequenda susceperit : ille qui nutat obsequiis, oneri servitutis addicitur. Denique et Dominus Jesus dicit in Evangelio : « Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. Jam » non dicam vos servos [2]. » Mandatur ergo ut amico, mandatur ut ei qui valida charitate, sobrio consilio ea, quæ

[1] Gen. VII, 5. — [2] Joan. XV, 14, 15.

mandata sunt, exequatur. Nec fefellit Dominum judicium suum, implevit Justus universa, non partem, sed universa quæ mandata sunt ei; et ideo Scripturæ divinæ accepit testimonium. Nec superfluum putes quia simul posuit Dominum et Deum; nam et Deus in Domino, et Dominus in Deo: sed ut Patris et Filii intelligas commune præceptum. Aliqui tamen ante nos sic interpretati sunt, eo quod Dominum et Deum dicendo hoc loco, et vindicaturi et ignoscituri geminam expresserit potestatem: et qui hic vindicat prius in peccatores, ideo ante Dominum dixerit; quoniam vero postea, ut justi seminarium propagetur indulget, ideo Deum postea nominaverit. Denique facturus mundum Deus dicitur: « In principio fecit cœlum » et terram[1]. » Et, « Dixit Deus, Fiat lux[2]. »

CAPUT XIV.

Diluvium verno tempore accidisse, ut magis eo cruciarentur homines; et sexcentesimo anno Noë, ut hominum interitus cum eorum creatione congrueret. Item per fontium abyssi, et cataractarum cœli ruptionem mentis atque corporis diluvium significari.

XLVIII. Est etiam illa non perfunctoria consideratio, quod sexcentesimo anno Noë, mense secundo, vigesima et septima mensis fit diluvium. Secundum mensem verni esse temporis non ambigitur, quando augentur nascentia, ager parturit, terrarum pariter atque animantium fœtura se fundit. Tunc ergo fecit diluvium, quando dolor eorum

[1] Gen. I, 1. — [2] Ibid. 14.

major foret, qui in sua abundantia puniebantur, tunc ultio terribilior tanquam dicentis Dei : Ecce omnia secundum liberalitatis divinæ providentiæ gratiam dives natura generavit, omnia in usum hominum germinavit terra fœcundior, segetes spectantur, tritico et ordeo campi replentur, comæ arborum venturi fructus floribus vestiuntur : non deest terra obsequiis suis, non bestiæ desunt muneribus suis, quæ solemnes solvuntur in partus, ut homini nihil desit : homo solus partibus suis deest, nescit auctorem suum a quo ei omnia ministrantur, negligit conditorem. Despicit homo remuneratorem suum, cum Deus opus suum non despexerit. Pereant cum homine omnia, propter quem nata sunt omnia. In suis divitiis consumatur homo, cum sua dote moriatur. Nihil ante hominem terra deliquerat, nullis erravit in fructibus : in homine solo se degenerasse cognoscit, spinas et tribulos pro fructibus ferens. Quod solum munus admirabile est, principale mentis interiit. Cur igitur omnia illa servantur? Ideo non post collectos fructus infunditur aqua, ne beneficium magis quam diluvium terra sentiret. Denique verno apud Ægyptios tempore, sed mense diverso Nilus exundat, ut jaciendis seminibus terra mollescat, et blandiore sinu, clementiore gremio semina missa suscipiantur. Quod autem sexcentesimo Noë anno fit diluvium, illud videtur ostendere quia sexto die Adam creatus est. Idem numerus, hoc est, qui par dicitur, et in auctore et in reparatore servatur; quia fons sexagesimi et sexcentesimi sextus est numerus. Idem autem et primus et septimus mensis dicitur. Sed magis primum observare debemus; quod post diluvium verno tempore colendorum cura reparetur agrorum, et placidi atque uberis soli incipiat fœtura procedere. Quo significatur nunquam Deum eo numero vel tempore interitum hominum fuisse facturum, quo fecit exordium; nisi im-

manibus delictis esset offensus. Simul veniam temporis et numeri ratio promittit; quod etiam iratus admoneatur tam præcedentibus causis beneficiorum suorum, ut non penitus deleat eorum substantiam, quos ipse donavit.

XLIX. « Et rupti sunt omnes fontes abyssi, et cataractæ » cœli apertæ sunt[1]. » Vim diluvii convenienter Scriptura expressit, dicens cœlum et terram pariter esse commota, e quibus elementis constat istius mundi omne principium. Undique ergo influentibus aquarum molibus conclusum genus hominum perurgetur. Hæc secundum litteram. Quod autem ad altiorem pertinet sensum, cœli symbolo mens humana significatur, terræ autem appellatione corpus et sensus. Magna igitur naufragia, quando mentis pariter et corporis sensuumque omnium turbo et procella miscentur. Diligenter dicta pensemus. Plerumque fraus mentis et dolus suum exercent venenum, sed tamen sobrietas corporis et continentia obumbrant mentis improbitatem. Frequenter incerto fidei atque opinionis suæ mens lubrica est, sed tamen caro deliciis et luxuria vacat, ut frugalitas errorem mentis excuset, sicut multi sunt hæreticorum qui prætendere volunt corporis continentiam, ut assertionis suæ fidem testimonio sobriæ carnis acquirant: etsi sensu lubrici, tamen quo minus turpes, aliquanto excusabiliores habentur. Cum autem venena mentis, et contagia corporeæ obscœnitatis sensum omnem, vigoremque confundunt, atque animus incerto lubricus motu, malitiæ fœtidus atramento, crudelitatis furore succensus, etiam corporalibus flagitiis incitatur; avarus quoque affectus impatiens mediocrium facultatum, luxuriæ cupiditate, effundendique libidine præcipitatur in facinus appetendæ salutis alienæ: tunc magnum est diluvium omnibus pariter ingruentibus passionibus: tunc se insipientia, injustitia, temeritas, improbi-

[1] Gen. VII, 11.

tas, perfidia de superiori parte tanquam cataractæ mentis videntur effundere. Inde erumpunt de corporis fonte terreni libido, temulentia, luxuria, postremo diversorum criminum prolapsiones, quæ penitus et corporis robur et vigorem mentis effœminant.

CAPUT XV.

Per arcam a foris clausam et in aquis fluctuantem, corpus hominis corio tectum et variis motibus agitatum: per quindecim aquæ cubitos, quibus montes superabantur, humanos sensus: denique per mortem omnis carnis, animæ passionibus corruptæ interitum adumbrari: superbos autem præcipue delendos, cum justus interim extinctis pravis motibus in corpore quasi incorporeus remaneat.

L. «Et clausit Dominus a foris arcam[1].» Sermo manifestus est secundum litteram. Claudenda fuit arca, et tuto sepienda munimine, ne eam vaga diluvii fluenta penetrarent. Altioris quoque sensus non incongrua interpretatio, si corpus humanum cui arca hæc, quæ describitur, figuratur, septum corio judicemus a frigore æstuque defendi, quod artifex Deus ad omnium membrorum protectionem naturalibus vestivit exuviis, et quodam circumfuso induit operimento; ut neque frigore congelascat, nec æstivo calore solvatur.

LI. Exundavit igitur aqua, et levavit arcam, et ferebatur super summum aquarum. Non immerito exundavit aqua, quando cœli cataractæ apertæ sunt, et de terra rupti sunt

[1] Gen. VII, 16.

fontes aquarum et flumina. Quod magna emphasi dictum est. Ubi enim eruptio, ibi irrevocabilis effusio sit necesse est; nec retineri facilis ingentium prolapsio fluentorum. Manifestum est igitur quod scriptum est. Verum si altius spectandum putes, caro nostra diversis agitatur et freti modo fluctuat passionibus, quibus huc atque illuc tanquam super undas molestiarum suarum nunc fame, nunc siti, nunc cupiditate, nunc gaudio, nunc dolore jactatur.

LII. Illud quoque non prætermittendum arbitror, quia Scriptura non præterit, quantis numero cubitis aqua super terram fuerit; quindecim enim cubitis super excelsos montes aquam fuisse dixit. Simplex itaque intellectus patet. Allegoria autem quinque sensus complectitur, qui sunt in corpore nostro velut excelsi montes, qui hanc carnem passionum obumbrant, et plerumque incursantur bestiis, et exagitantur condensa et opaca eorum. Unde et Dominus per nationum credentium fidem veniens ad Ecclesiam suam, venit a Libano sicut ait Habacuc propheta dicens: « Dominus a Libano veniet, a monte umbroso et opaco [1]. » Ecclesia quoque venit a Libano, sicut habent Cantica Canticorum. Ita enim legimus: « Ades huc a Libano, sponsa, » ades huc a Libano. Transibis et pertransibis a principio » fidei, a cubilibus leonum, et montibus pardorum [2], » quo gentiles populi, qui velut bestialium passionum graves patiebantur incursus, nunc altitudine fidei, et sublimitate devotionis meant. Per hos igitur montes Christus advenit, comprimens evangelicis disputationibus feroces istius corporis motus, atque illam altitudinem cordis, et se extollentem superbiam obedientia et humilitate sui destruens: meritoque fructus mansuetudinis ferre cœperunt, quos ante gravium diluvia passionum subruebant. De numero autem cubitorum sic quidam ante nos æstimaverunt, quod

[1] Habac. III, 3. — [2] Cant. IV, 8.

quinque sensus triplicem collectionem habeant; eo quod visus visibile videt, et auditus audibile audit, et odoratus odorabile odoratur, et gustus gustabile gustat, et tactus quod tangendi substantiæ subjacet, tangit. Ideo quinque sensus tripliciter æstimati sunt, vel secundum illud: « Scribe tibi tripliciter [1]. » Ego tamen commodius puto illud, ut sensus terreni hominis atque animalis et spiritalis accipiam, quos illa diluvii fluenta transcenderint.

LIII. Merito mortua est omnis caro quæ movebatur. Quod et secundum litteram liquet, et proprie ac naturaliter carnis corruptelam indicio procellosæ commotionis expressit. Commotio enim vitiosa non est, nisi per affectus corruptionem. Movet enim voluptates caro, et ipsa voluptatibus commovetur. Talis autem commotio corruptelam creat. Causa ergo corruptelæ commotio istius mundi est, per quam anima uniuscujusque degenerat. Cum enim vitiosæ passiones mentem movent, corruptela generatur; cum excitant studia virtutum, disciplinæ profectus est. Omnis igitur qui erat in arida, mortuus est: nec enim poterant non mori quos tanti diluvii unda demerserat. Hoc secundum scriptum seriemque verborum. Cæterum si allegoriam quæras, non dubium est quia exemplo ligni aridioris quod simul ut lambere cœperit, ignis exurit: ita anima nisi diversarum humescat rore virtutum, poculo quodam irrigata sapientiæ, et fonte justitiæ, atque irriguo castitatis, tanquam arefacta radice vitali, cupiditatum deflagrat incendio, vel profluvio carnis illisa procumbit. Unde semper epulari debet animus bonorum operum cogitationes, ut prudentiæ succo mens inebriata pinguescat; quo non facile diluvii corporalis cedat injuriæ, atque arido incuriæ situ evirata moriatur. Ideoque nos admonet Dominus a fonte sapientiæ non recedere [2], pocula virtutis haurire;

[1] Prov. XXII, 20. — [2] Baruc. III, 20, 21.

ne quis sole iniquitatis arescat, et procellam persecutionis sustinere non possit. Scriptum est enim : « Quod si in hu- » mido hoc faciunt, in arido quid fiet[1]. »

LIV. « Delevit, inquit, Deus omne quod erat super fa- » ciem terræ[2]. » Scripti evidens explanatio. Allegoria autem expositam nobis declarat superbiam, quæ se extollit in hac terrena fragilique substantia, et immemor divinorum, humana despiciens, ipsum arrogantis viri habitum, incessumque deformat : quales describit Esaïas Judææ filias, oculorum micantes nutibus, et alta se cervice jactantes[3]. Sunt enim hujusmodi erigentes supercilia, inflato corde, elato pectore, cervice resupina : qui solum quidem vestigiis pedum perstringant, toto autem se librent corpore, et inani suspendant examine : in priora gressu procedant, ad posteriora verticem reclinantes : cœlum spectent, terram autem fastidiant, tanquam cervicis dolore suffixi, ut eam inclinare non possint. Hos igitur delevit de libro vitæ Deus dicens : « Omnis qui se exaltat, humiliabitur[4] : » nec inter merita sanctorum commentis adhærere facit cœlestibus (29).

LV. Omnibus igitur, qui extra arcam fuerunt, interemptis, « Derelictus est Noë solus in arca cum iis, qui cum » ipso erant[5]. » Non indiget interpretatione sermo simplicior. Concurrit intellectus cum littera. Altior autem et interior significatio demonstrat justum virum, amatoremque sapientiæ, tanquam arborem fructuosam, internecatis quæ escam ejus solebant arrodere, comam obumbrare, coarctare processus ramorum, velut exsortem irrationabilium passionum solum remansisse cum suis. Sui autem sunt puræ animi disceptationes, quæ virtuti adhæreant. Et bene addidit in arca remansisse, quasi vix credibile amputatis corporalibus passionibus videretur eum adhuc versari in

[1] Luc. XXIII, 31. — [2] Gen. VII, 23. — [3] Isaï. III, 16. — [4] Luc. XIV, 11. — [5] Gen. VII, 23.

corpore : quod licet jam terrenis careret contagiis, incorruptam licet, corporis tamen adhuc substantiam reservabat : et velut incorporeus in corpore, superferebatur diluvio, non absorbebatur; corpus quidem gerens quasi in arcæ positus interno, sed qui corpus ipsum insuperabilis passionibus quasi incorporeus in medio tantorum motuum gubernaret.

CAPUT XVI.

Cur dictum sit, Memor fuit Dominus Noë, *nulla ejus uxoris ac filiorum ejus facta mentione? Cur item bestiæ prius quam jumenta nominata sint; et qualis spiritus super terram inductus, ut aquæ cessarent?*

LVI. «Memor fuit Dominus Noë, et bestiarum, et ju» mentorum[1]. » Moventur plerique qua causa non dixerit Scriptor, quod etiam uxoris et filiorum Noë memor fuit Dominus, cum bestiarum et jumentorum fuerit memor. Sed cum dixerit quod Noë memor fuerit, in auctore et præsule domus necessitudines ejus reliquas comprehendit. Simul exprimi videtur quidam reliquarum consensus necessitudinum. Etenim cum omnes invicem sibi chari sunt, una est domus : cum autem discrepant, separantur et scinduntur in plures domos. Ubi ergo charitas, ibi senioris nomine de quo pendent cæteri, domus omnis significatur : ut si quis arborem dicat, utique comprehendit et ramos : si quis ramum nominet, etiam fructus qui in eo sunt, pariter uno atque eodem sermone complectitur.

[1] Gen. VIII, 1.

LVII. Nec illud otiosum quod primo dixit, quia memor fuit Dominus Noë, deinde bestiarum, postea jumentorum, hoc est, cur non ea animantia quæ mitiora sunt, post hominem nominavit, sed ferociora. In quo videtur illa esse ratio, ut ea, quæ feirociora erant, utriusque partis vicinitate mansuescerent. Quod videtur etiam in illo versu poëtico declarari : κακοὺς δ' ἐς μέσσον ἔλασσεν[1]. Hinc enim etiam Poëta usurpavit, ut dispositionem dimicaturi ita ordinaret exercitus; quo inferiores collocaret in medio, quo magis hinc inde a fortioribus juvarentur, et dimicationem utriusque partis assumerent. In his scripti series manifestatur. Altiore autem sensu certum est quod justus in medio habet non in parte cogitationes cordis sui : et quoad carpit hanc vitam, habeat necesse est in corpore tanquam in illa arca bestias graves. Nulla enim mens est, nulla anima, quæ non recipiat etiam malarum motus agrestes cogitationum. Itaque insipientis anima ferinos acuit motus, atque adolet venena serpentum : sapientis autem vigor mitigat et coërcet.

LVIII. « Et induxit Dominus spiritum super terram, et » cessavit aqua[2]. » Non puto hoc ita dictum, ut spiritus nomine ventum accipiamus. Neque enim ventus poterat siccare diluvium. Alioquin cum mare ventis exagitetur quotidie, exinaniretur profecto. Nam quomodo non evacuaretur mare ventorum vi, cui cessisset toto diffusum orbe diluvium usque ad Herculis, ut aiunt, columnas, et mare Magnum tectis montium excelsorum verticibus exæstuans? Spiritus igitur divini virtute invisibili diluvium illud repressum esse non dubium est, cœlesti operatione, non flatu. Unde scriptum est : « Omnia a te expectant, ut des » illis cibum in tempore : aperiente te manum tuam, omnia » implebuntur bonitate. Auferes spiritum eorum, et defi-

[1] Homerus Iliad. Δ. — [2] Gen. VIII, 1.

» cient, et in pulverem suum convertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ[1]. » Est ergo Spiritus, cujus operationi cedere universa videantur, in quo cœli ipsius virtus sit, sicut scriptum est : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum[2] : » qui Spiritus est creator universorum, sicut etiam Job dicit : « Spiritus divinus qui fecit me[3]. »

CAPUT XVII.

Clausos aquarum fontes et cataractas indicare causas erroris ad animæ sanitatem esse recidendas : dinumerationem temporis quo sedit arca, initio anni, id est, verna tempestate cœpisse ac desiisse diluvium; iisdemque numeris crevisse et decrevisse : ostium arcæ reseratum, mentem per sensus naturam contemplando ad cognitionem Dei pervenire : demum emissionem corvi, culpæ depulsionem ex anima ad quam extinctis passionibus non revertitur.

LIX. Nunc consideremus quid sit quod ait Scriptura divina : « Clausi sunt fontes aquarum, et cataractæ cœli[4]. » Nec obscurum arbitror. His enim causis minuitur diluvium quibus crevit. Erupti erant fontes aquarum, apertæ fuerant cataractæ cœli, ut undique influentibus aquis terra inundaretur. Debuerant claudi ea ex quibus diluvii origo manavit, ut ejus inciperet esse defectus. Hoc littera sonat. Subtilior autem interpretatio exprimit, eo quod diluvium animæ vitio mentis et luxuriæ corporalis influxerat, ut

[1] Psal. CII, 27-30. — [2] Id. XXXII, 6. — [3] Job. XXXIII, 4. — [4] Gen. VIII, 4.

malitia passioni, passio malitiæ misceretur : ingrediente medico Dei Verbo ad visitationem animæ quæ diutina ægritudine laborabat disceptationum improbitate, et passionum acerbitate, prius debuerunt causæ ægritudinis amputari. Principium enim medicinæ est causas languoris incidere; ne diutius ea, quæ nocent, ad incrementum ægritudinis ministrentur. Quod nos etiam lex docet; cum enim steterit lepra, ut jam non diffundatur, tunc ait mundam esse lepræ stationem quamdam et mansionem[1]. » Quidquid enim præter naturam movetur immundum est. Hæc igitur est animæ sanitas, hæc salubritas mentis, ut affluentia cesset erroris, sistatur culpa, ne serpat. Cessante incentivo culpæ atque delicti salus tuta est, atque inoffensus vigor animæ se refundit.

LX. « Et sedit, inquit, arca septimo mense, septima et » vigesima mensis[2]. » Nisi diligenter intendas, etiam secundum litteram difficilis loci istius comprehensio est. Et primum omnium cavendum, ne quem septimi mensis repetitio crebra perturbet. Sic enim scriptum est, sexcentesimo anno secundum hebraïcam veritatem, mense vero primo, septima et vigesima die mensis cœpisse diluvium : centum quinquaginta diebus fuisse infusionem aquarum, sedisse arcam in monte septimo mense, septima et vigesima mensis : postea minui cœpisse aquas misericordia Dei, centum quinquaginta diebus diminutionem aquarum factam, postea apparuisse capita montium : deinde post quadraginta dies aperuisse ostium arcæ sanctum Noë, dimissum corvum non revertisse, dimissam columbam revertisse vacuam, iterum post septem dies dimissam revertisse cum ramo olivæ, tertio post septem dies dimissam non revertisse, tunc advertisse Noë quod aqua omnis recessisset. Ac sic annus conclusus ostenditur sexcentesimo primo anno Noë, in

[1] Levit. XIII, 5, 6. — [2] Gen. VIII, 4.

secundo anno septima et vigesima mensis. Quod igitur ad explanationem apertam pertinet, eodem mense atque eodem die restituitur æqualitas terræ post diluvium, quo corrupta est incipiente infusione diluvii. Veris enim tempore omnis ager viret, et terra parturit fructus. Tunc incipiunt gemmare arbores, germinare fructus. Divitem ergo reformavit Dominus et restituit qualitatem. Mense igitur secundo, hoc est, aprili (primus enim mensis martius est quo habet Justus natalem, quando noctium dierumque æqualitas æstimatur, hoc est, octavo, ut Romaní putant, vel ut alii, quinto Kal. april.) mense, inquam, secundo, hoc est, aprili, septima et vigesima mensis cœpit diluvium. Ver igitur initium anni æstimatur, non secundum usum temporis, sed secundum naturæ prærogativam; ut quia tunc spes anni inchoat, et incipit se fructus ostendere, tunc videatur anni esse principium. Septimus autem mensis secundum numerum is qui september dicitur, computatur; quia etsi a septembri mense annus videatur incipere, sicut Indictionum præsentium usus ostendit (tunc enim seminum jactus) vere tamen ex quo plenior gratia se incipit demonstrare, ex eo anni origo subducitur; et ideo qui alia ratione primus putatur, diversa æstimatione septimus habetur, Tunc ergo sedit arca, hoc est, in mense septimo, septima et vigesima mensis super montem quadrati. Ex illo minui diluvium cœpit. Simul considera quia eisdem numeris quibus aliqua incipiunt, resolvuntur; ut diluvium cœpit secundo mense anni, septima et vigesima mensis : centum quinquaginta diebus influxit diluvium, centum quinquaginta diebus aliis cessit diluvium : quadraginta diebus nimia vis cœlesti imbre et fontium eruptione exæstuavit, quadraginta diebus aliis exactis, post quam visa sunt capita montium, undecimo mense, primo die mensis, dimisit corvum sanctus Noë : ita constat eodem numero quo cumulatum est, diluvium esse

imminutum. Unde docet nos Scriptura ordinem esse servandum.

LXI. Quod autem ostium sit arcæ quod aperuit Justus, secundum corporis rationem supra dictum est. Secundum altiorem autem interpretationem illud dicendum videtur, quod corporis sensus velut ostiorum similes habentur. Per hos enim tanquam per ostia ingreditur in nostram mentem velut quædam sensibilium comprehensio. Ergo mens nostra per hos sensus respicere videtur, et maxime per visionem, quæ omnibus sensibus corporis præstabilior æstimatur; quia domestica est luminis, et per eam aspicientes cœlum, terram, maria, solem quoque, lunam, et stellas quibus axis ornatur, intelligimus Deum esse operatorem mundi atque rectorem, nec sine auctore Deo tantorumque operum conditore hæc potuisse fieri credimus, aut posse consistere.

LXII. Per hanc igitur fenestram corvum primum Justus emisit. Quærenda causa, nec tamen latet quantum ad litteram pertinet; quia plerique quasi annuntium futurorum corvum æstimant, et voces ejus observant, volatusque rimantur. Sensus autem altior significat quod mens Justi quando mundare se incipit, quæ tenebrosa sunt, et immunda, et temeraria primo a se repellit. Siquidem omnis impudentia, atque culpa tenebrosa est, et mortuis pascitur, sicut corvus: lumini autem vicina virtus quæ mentis puritate et simplicitate resplendet. Et ideo tanquam emittitur et fugatur culpa, et separatur ab innocentia, ut nihil remaneat in viri justi mente tenebrosum. Denique egressus corvus non revertitur ad Justum; quia fugitans omnis culpa est æquitatis, nec probitati videtur et justitiæ convenire. Denique evasisse se credit injustus tanquam de vinculis, cum justus ab ejus se consortio separaverit, diluvii cujusdam et corruptelæ familiaris, ut corvus qui cum

siccitatem terræ nusquam inveniret, non reversus est, sed remansit.

LXIII. Considerandum etiam quare non regressum dixerit corvum, « Donec siccaret aqua a terra [1], » quasi vero postea sit regressus. Sed hæc locutio familiaris est Scripturæ divinæ. Siquidem et in Evangelio habes scriptum de sancta Maria, quod non cognoverit eam Joseph donec peperit filium [2], cum utique nec postea cognoverit. Deinde quæ est locutio ista, ut diceret: « Donec siccaret » aqua a terra, » non terra ab aqua? Et quidem usus loquendi etiam hoc habere consuevit: tamen nonnulli ante nos æstimaverunt, eo quod immoderata quædam videatur vis exprimi passionum hac locutione verborum; quia turbidis passionibus ac procellosis consummatur anima, deficientibus autem et velut arescentibus virtutem resumat. Non redit igitur culpæ species in animam Justi, quasi siccam et mortuam derelinquens, et cui jam nocere non possit.

CAPUT XVIII.

Ut corvus malitiam, sic virtutem columba exprimit. Ad hanc recipiendam semper justum esse paratum ostendit Noë; idemque columbam septem aliis diebus retinens patientiam in corrigendo necessariam docet.

LXIV. Nec illud vacuum, quod postea columba dimittitur. Malitiam etenim simplicitas, et culpam virtus resolvit. Malitia igitur amat diluvium, et consortium justæ

[1] Gen. VIII, 7. — [2] Matth. I, 25.

mentis refugit, et quasi desolata, et sine aliqua statione remanet nullam habens cum virtute communionem. Virtus autem redit amans justorum consortia, et largiendæ familiarior utilitati, quæ conferat salutaria, et cavenda ea quæ sunt nocitura, commoneat : sicut columba dimissa cum videret cessasse aquam, regressa est tanquam plena justitiæ; ut ei a quo missa fuerat, nuntiaret quid adhuc cavere deberet, atque expectando fructu meliore postea potiretur. Quod autem columba non inveniens requiem suam regreditur ad eum, manifestum indicium dedit per hujusmodi aves quantum intersit inter malitiam et virtutem, exprimi. Siquidem corvus ante dimissus, cum aliquanto videretur amplius exundare diluvium, visus est locum invenisse residendi. Et certe non est hujusmodi corvus ut aliæ aves, quæ in aquis conversationem habere consuerunt. Cum ergo corvus ubi remaneret invenisse videatur, columba autem non invenerit, evidens ratio est altiore interpretatione signari, quia malitia inquietis passionibus et cupiditatibus, quibus corrumpitur anima, se miscere consuevit, et quasi cognatis et domesticis delectatur, ibique commorationem suam locat : virtus autem prima statim specie visionis offensa regredi festinavit ad mentem animamque Justi, quod illic diversorium sibi tutissimum sit locatum; eo quod alibi tanquam columba, ita hujusmodi virtus stationem tutissimam invenire non possit. Tarde enim inter astutias istius mundi, et sæcularium fluctus cupiditatum portum solet invenire simplicitas.

LXV. Itaque sicut justitia velut visendi gratia progressa paulisper ad mentem optimam redire festinat, nec longius discedit a justo; ita etiam justus et studiosus virtutis ubi virtutem appropinquare cognoverit, gremium suæ mentis expandit. Quid enim sibi vult quod vir studiosus virtutis Noë extendens manum suscepit eam, et introduxit ad se?

Quod etsi secundum litteram planum videtur, non tamen facile colligas; nisi viri sapientis tibi nota sit consuetudo, qui velut speculatrice virtute utitur, et ei explorandorum negotiorum gerendorumque prærogativam quamdam videtur committere. Ea ergo virtus expendit naturas, ut si qua earum sibi videtur committere profectum, ei possit adjungere. Communis enim quædam est bonitas sapientiæ et liberalis et larga utilitatis; ita ut quas morigeras sibi cernit, associet : ubi autem proposito suo viderit aliquorum recalcitrare naturam, velut ad hospitium familiare sibi revolat et recurrit, quam sapiens et industrius tanquam manu quadam mentis festinat excipere, omne cor aperiens suum quo etiam eam absentem tenebat. Nunquam enim potest sapiens exsors esse propriæ virtutis.

LXVI. Quid præterea sibi velit quod tenuit septem diebus aliis columbam, et iterum emisit eam; nisi ut advertas quod bonum sapientis, optimumque propositum semper sibi etiam alios adjungere studet, errantes emendare, corrigere vagantes? Si quem in principio resilire conspexerit, tamen commutandi ejus et corrigendi non desperet profectum. Sicut enim bonus medicus, etsi tempus medicinæ non sit, tamen visitationis speculam ante præmittit; deinde non negligit justæ expectationis excubias, et paulisper passionibus cedens, opperitur facultatem medendi, quæ cum fuerit oblata, suum non intermittit officium : ita ergo et sapiens verbis ac disputationibus tanquam medicus medicamentis, contrarias curare desiderat passiones. Et quia in omnibus remedio divini favoris utendum est; ideo septem expectavit dies quibus mundus omnis describitur absolutus, et operatori requies ministrata [1]; ut ex illo auctore omnium sumeretur disciplina operationis humanæ.

[1] Gen. II, 2.

CAPUT XIX.

Columba quare dicatur ad vesperam regressa cum olivæ ramo in ore : item unde aquas defecisse Noë cognoverit : tandem cur eadem columba post dies septem tertio emissa non reversa sit ?

LXVII. « Regressa est igitur columba ad vesperam ha-» bens folium oleæ, et ramum in ore suo [1]. » Non otiose posuit et vesperam, et regressam, et habentem oleæ folium, et ramulum in ore suo, ut non fugitantem virtutem arbitreris profectus futuri, si quos possit acquirere ; neque rursus tanquam sine lumine eam fuisse cognoscas, et quibusdam tenebris occultam, sed diurno candore fulgentem expectasse usque ad occasum diei, et sic ad eum regressam, apud quem etiam vesperi tenebras habere non posset. Folium quoque quod secum detulit, etsi breve illud folium detulisse videatur, spem eorum, quos sui pœniteret erroris, etsi non magnam, aliquam tamen significavit. Folium enim sine virgulto esse non poterat. Ergo quasi germinantis correctionis, licet non magnum aliquod, tamen vexit insigne et folium oleæ, in qua arbore oliva generatur, ex qua oleum conficitur, quo materiale hoc lumen fovetur, et tenebrarum fugatur obscuritas. Quid autem magis quam lumen familiare virtuti est ? Folium ergo et ramulus insigne est correctionis : correctio autem quasi radicem sui pœnitentiam habet, quæ pœnitentia non potest in turbidis, sed in iis, qui spiritalem jam sermonem acceperint, germinare. In ore quoque non frustra ramulus oleæ videtur esse

[1] Gen. VIII, 11.

delatus; eo quod virtus et sapientia in sermone sui habeat claritudinem, et ipsa statim specie lumen ejus effulgeat, maxime cum pacifica loquitur; quoniam hunc quoque ramulum pacem petentes præferre consueverunt. Tulit ramulum, eo quod simplicitas puritate ac sinceritate semina quædam auribus nostris utilitatis infundit; et bonæ doctrina virtutis aut ad industriam provocat, et invitat ad præmium bonæ sibi conscium disciplinæ, aut gerendæ pœnitentiæ, et sequendæ conversationis cupiditatem injicit peccatori.

LXVIII. Unde et præterea cognoverit sanctus Noë quia defecerit aqua a terra [1], sicut scriptum est, considerandum videtur. Primo omnium secundum litteram, quia potuit intelligere utrum siccum, an humidum folium esset allatum. Deinde quoniam non est hujusmodi columba, ut possit fructus latentes sub aqua eruere. Sed utrum illud folium ante diluvium fuerit exortum, an tempore diluvii, contuendum est tibi. Si ante diluvium, vir justus gavisus est fructum de veteri semine reservatum, et inde collegit misericordiæ insigne divinæ, quod jam diluvium removisset, quæ fructum demonstraret, cui non potuissent nocere diluvia. Si diluvii tempore natum est folium, advertit utique justus nova semina misericordiæ fructificasse cœlestis, ut radices arborum viverent, et quasi resumpta anima fœtus germinarent vetustos, atque in assuetos partus redirent, quorum indicium præmissa folia demonstrarent.

LXIX. Sed hoc alta potius interpretatione collegit, quia Dominus Deus noster quamvis acerbis iniquitatis nostræ offensus esset erroribus; tamen antiquæ nobis prosapiæ patriæque virtutis semen aliquod vel exiguum reservaret, ne penitus operis et creaturæ suæ omne circa humanum genus amputaretur insigne. Unde et Esaïas ait: « Nisi

[1] Gen. VIII, 11.

»Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma »facti essemus, et sicut Gomorrha similes essemus[1], » in alterius nomine civitatis exprimens cæcitatis indicium, in alterius sterilitatem. Ita enim lingua patria Chaldæi nuncuparunt Sodomam et Gomorrham, cæcitatem et sterilitatem significantes. Meritoque Dominus in hujusmodi specie civitatum amputavit magis humana vitia, quam puniendos homines judicavit.

LXX. Tertio dimittitur columba post septem dies, atque eadem non regreditur. Unde consideremus, ne id quod supra diximus inveniatur esse contrarium. Si verbo quidem columba, opere autem virtus non revertitur ad Justum; ergo destitutus est Justus, et defraudatus munere suo? Nequaquam. Nunquam enim vir hujusmodi a virtute disjungitur, nec cum ex ore emittit justitiam, disputationemque alterius virtutis inducit, virtute se exuit, et imitanda aliis æquitate dispoliat : sed vice solis alios illuminat, cum radios suæ lucis emittit. Ignis nempe calefacit appropinquantes, ita ut calorem naturæ suæ ipse possideat. Numquid deficit lux diei, cum totum mundum illuminat claritate? Habet inoffensum cursum suum, illibatamque naturam. Sic et ista in columbæ specie virtus, cum adhuc ferveret diluvium, secundum avem tamen in terris, secundum virtutem in hominum passionibus revertitur ad justum; quia in iniquorum pectoribus virtus ut posset hærere, non potuerat invenire. Et ideo in illo secundo diversorio sui regrediens hæret atque requiescit. At vero ubi deferbuerint diluvia passionum, et auditi verbi compertæque doctrinæ plurimi studuerint esse consortes, jam non unius patrimonium, sed commune bonum esse incipit disciplina virtutis, et tanquam sapientiæ poculum hauritur a plurimis qui ante sitientes bibere noluerunt,

[1] Isaï. 1, 9.

sicut nunc fervent diluvia in pectoribus Judæorum; et cum aqua cœlestis doctrinæ exundet, potus exuberet, non putant esse potandum. Evangelium legitur, virtus exit de sermone cœlesti, tractat sacerdos in Ecclesia. Sed ne forte intra arcam positus solus non possit audiri, interdum et egressus Ecclesiam, ubi Judæus occurrerit, monet, exemplum affert cœlestium Scripturarum. Claudunt aures, ne vel invitos fons abluat, et verbi dominici humor aspergat. Si qui vero crediderint, currunt ad fontem, doctrinam expetunt, insinuari sibi Evangelium concupiscunt, nec satiantur assiduitate potandi. Ita fonte sapientiæ certatim repleri desiderant, quem ante fugere gestiebant. Quem fontem? Audi dicentem: « Si quis sitit, veniat ad » me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, » flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ [1].

CAPUT XX.

Quod alio die imminuta aqua, alio siccata terra memoretur, eo significari justum Noë in duabus generationibus primum fuisse. Per denudationem arcæ abdicationem corporeæ delectationis exprimi. Quare primus vel secundus mensis, verni temporis dies dictus. Postremo difficultas de folio reperto dissolvitur.

LXXI. In primo et sexcentesimo anno vitæ Noë, primo die mensis imminutam aquam dicit a facie terræ; in secundo autem mense, septima et vicesima die mensis siccatam terram esse commemorat. Quid sibi vult illa adjectio de aquæ imminutione, cum supputata ratio superior

[1] Joan. VII, 37, 38.

annum conclusisse videatur, qui annus a secundo mense incipit, et in secundum mensem anni alterius usque progreditur? Nisi forte hic Justi formam declaratam velimus accipere; ut primus annus is fuerit, quo cœpit diluvium, post sexcentesimum scilicet annus primus; primus iterum annus et primus mensis post sexcentesimum annum, quando imminuta est aqua a facie terræ : eo quod justus in peccatorum generatione, quæ propter delicta deleta est, virtute primus erat, et in secunda generatione, quæ cœpit post diluvium, et ordine, quia primus secundæ generationis fuit, et merito primus evaserat. Recte enim ei honor defertur qui et primæ generationis primus fuit et posterioris principium; qui meruerit et de illa evadere, et isti ad seminarium propagari. Cum enim alii deperissent, solus vitæ egregiæ merito, et prærogativa virtutis apud Deum dives, non est expertus malitiæ corruptelam, per quem factum est ne totum corpus generis humani vel abolitum videretur in terris, vel a Dei abscissum gratia relinqueretur.

LXXII. « Et denudavit, inquit Noë tectum arcæ[1]. » Cum arcam sicut supra interpretati sumus, pro specie corporis acceperimus, quid sit denudari corpus intelligamus secundum altiorem scilicet sensum. Cæterum liquet quemadmodum arca potuerit aperiri secundum litteram. Quid igitur tectum humani corporis sit quod clausum in diluvio fuit, nisi forte delectationem accipiamus, quæ operiebat hoc corpus nostrum, et quasi tegebat per illum Adæ errorem? Et eo maxime tectis similis æstimatur; quia sensus omnis in capite, inde delectatio quæ corpus omne subjectum habebat. Sed ubi mens justi viri sobria atque integra a corruptione diluvii, divinæ cognitionis inflammata desiderio exilire atque evolare voluit in supe-

[1] Gen. VIII, 13.

riora, detexit omnia quæ erant impedimento, et speciem voluptatis, quæ quodam operimento cæteras tegebat partes corporis redoperuit ac retexit; ut non solum corpus a servitio dominatricis ignobilis liberaret, verumetiam ea, quæ erant incorporalia, comprehenderet; quæ enim non videntur æterna sunt. Et ideo Justus quem non videbat Dominum requirebat, corruptelæ exsors, cupidus æternitatis.

LXXIII. Quod autem ait primum mensem vel secundum, eumque esse verni temporis diem, habes et alib dictum, « Hic mensis primus erit vobis in diebus anni[1]. » Qui enim in gratia primus post periculum, hic recte prærogativam primi mensis accepit.

LXXIV. Nec te autem moveat quod diximus supra folium in ramo repertum post diluvium potuisse generari: etsi sub aqua plerumque herbæ soleant germinare; tamen ut scrupulus omnis possit auferri, quid magnum si, Deo jubente, uno die quo imminuta fuerit aqua, statim germinavit et terra, cum idem sit fructuum reparator et conditor, atque operis sui usum non fuerit oblitus? Denique habes et in Genesi statim quod jusserit ut terra herbam pabuli germinaret, et lignum fructiferum cum fructu suo[2], et statim ejecit terra herbam pabuli, habentem semen secundum genus, et lignum fructiferum; et ille dies unus fuerit, quo hæc Deus jussit aut fecit. Ergo beneficii sui Deus non immemor, immemor autem nostræ iniquitatis opus suum ejusdem qua cœpit temporis quantitate reparavit.

[1] Exod. xii, 2. — [2] Gen. i, 11.

CAPUT XXI.

Cur Noë exiret ex arca Dei præceptum expectaverit. Quomodo per ordinem quo idem cum suis ingressus atque egressus describitur, abstinentia generationis necnon ejusdem usus designetur? Demum quid ille ordo spiritali intellectu nos edoceat.

LXXV. « Et dixit Dominus Deus ad Noë : Exi de arca » tu, et uxor tua, et filii tui[1]. » Itaque recedente aqua et siccata terra, exire potuit Noë de arca. Sed Justus nihil sibi arrogat, sed totum se divino committit imperio. Et maxime qui cœlesti fuerat ingressus oraculo, cœleste debuit ut egrederetur, expectare responsum. Verecunda enim justitia est; quia inverecunda iniquitas quæ usurpat indebita, nec reveretur auctorem.

LXXVI. Nunc quæramus qua ratione, quandiu ingrediebantur in arcam, hic ordo fuit ingredientium, ut primo ipse ingrederetur et filii ejus; deinde ejus uxor, et uxores filiorum ejus, quando autem exierunt, commutatum sit. Nam scriptum est : « Exivit ipse, et uxor ejus, et filii, et » uxores filiorum ejus[2]. » Et littera quidem significat in ingressu abstinentiam generationis, in egressu generationis usum. Tunc enim pater cum filiis prius introivit, et filii cum parente, et postea uxor ejus, et filiorum ejus uxores, id est, non commiscetur sexus in introïtu, commiscetur in egressu. Aperte igitur velut ordine ipso ingressionis vocem quamdam justus emittit, tempus illud non esse concubitus, neque deliciarum, quo omnibus immineret

[1] Gen. VIII, 16. — [2] Ibid. 18.

interitus. Unde in Evangelio Dominus ait, reprehendens quod temporibus Noë manducarent et biberent, uxores ducerent, et filias nuptum traderent[1]; et ideo propter intemperantiam eorum supervenisse diluvium. Mœroris igitur tempus illud non lætitia erat. Et inde Justus consortio non delectabatur uxoris, vel filii Justi petebant copulam conjugalem. Quam enim indecorum, ut quo tempore viventes morerentur, tunc perituri generarentur? Postea autem recte ad seminarium cæterorum successit usus et cura conjugii, cum diluvium recessit. Itaque non viri cum viris, sed fœminæ cum viris exeunt; ut virilis in se interdicta permixtio, permissa autem virilis et fœminei legitima sorte conjugii copula videretur.

LXXVII. Sensus autem altior hoc habet : ubi periculum est, viriles quædam et fortiores disceptationes menti adhæreant, et eo se mens quasi quamdam tueatur sobolem filiorum, quo tempestatibus et gravioribus passionibus acies quædam virilis occurrit. Decurso autem periculo, nihil obest si molliores cogitationes validioribus copulentur; non ut effœminentur a mollioribus fortiores, sed ut molliores sensus velut quibusdam virilibus roborentur, cum omnia consilia nostra ad virtutem, justitiam, integritatem, fortitudinem dirigantur, et quodam usu seminarioque virtutum creari atque adolescere possint validiora consilia. Non est igitur utile, cum vitiorum aliqua confusio est quæ mentem occupet, serere aliquas cogitationes, atque generare et parturire mentem. Cum autem compressæ fuerint cupiditates, et mens requieverit, tunc seminario quodam disceptationis accepto, virtutes possunt et bona opera germinari.

[1] Luc. XVII, 26, 27.

CAPUT XXII.

Qua de causa Noë aram injussus Deo ædificavit; quidve Deo, et non Domino : quare etiam holocausta e bestiis ac volatilibus mundis obtulerit; et quid sit quod ait Dominus : Recogitans non adjiciam maledicere terram, etc.

LXXVIII. « Et ædificavit, inquit, Noë aram Deo[1]. » Qua ratione supra Dominus admonuit quæ faceret, et fecit Noë omnia : hoc autem quod non admonitus est fecerit, fortasse requiratur. Sed utique Dominus non debuit quasi avarus mercedem gratiæ postulare, Justus eam intellexit veram actionem gratiarum esse quæ non juberetur, sed deferretur. Itaque nec dilationem passus est. Etenim grata animi virtus passionem dubitationis excludit : qui autem debitum gratiæ ut a se exigatur expectat, ingratus est. Quod autem « Ædificavit, inquit, Deo, » et non dixit » Domino ; » sed « Deo ; » secundum nominis interpretationem, non coacta videtur hæc actio esse gratiarum quasi Domino; sed virtus Justi morigera et grata quasi Deo. Quod imperiale est sequestravit; quod beneficii nominavit.

LXXIX. « Et sumpsit a bestiis, et a volatilibus mundis, » et obtulit, inquit, holocausta[2]. » Littera evidens est, quod ea quæ incontaminata sunt, debemus offerre, in quibus affectus reluceat offerentis. Altior autem interpretatio hoc habet, quod bestiæ mundæ videntur sensus esse sa-

[1] Gen. VIII, 20. — [2] Ibid.

pientis; volatilia autem intellectus, qui sunt longe subtiliores atque leviores.

LXXX. Nunc vero consideremus diligentius quid sit quod ait : «Et dixit Dominus Deus : Recogitans non adjiciam maledicere terram propter opera hominum; quia permanet cor hominis diligenter super mala a juventute[1]. » Non ergo adhuc percuteret omnem terram, sicut fecit, omnibus diebus terræ. Etsi vindicaverat in hominum genus; tamen cognoverat quia vindicta legis ad timorem proficit, et cognitionem doctrinæ magis quam ad naturæ commutationem, quæ corrigi in aliquibus potest, in omnibus mutari non potest. Vindicavit ergo Dominus, ut timeremus : pepercit, ut reservaremur. Et vindicavit semel ad exemplum timoris, pepercit in reliquum, ne dominaretur semper amaritudo peccati; simul quia si quis peccata cupiat sæpius vindicare, asper magis quam censorius habetur. Ideoque dicit Dominus : «Non adjiciam ultra maledicere terræ propter opera hominum,» id est, quia pietatem suam circa universitatem hominum voluit declarare, et tamen securitatem et negligentiam quamdam mentibus humanis afferre non debuit, in paucos vindicat, plures reservat. Deinde cum dicit : «Non adjiciam,» ostendit quod allevet magis ærumnas hominum quam ingravet, sciens quod penitus peccata hominum auferri non queant. Tanquam in proverbio : « Si quis reti subtili haurire cupiat aquam, sic qui malitiam ex pectoribus hominum conatur auferre. »

LXXXI. « Non adjiciam, inquit, maledicere terræ propter peccata hominum; quia permanet sensus hominis diligenter super mala a juventute. » Vide quomodo studiose nos delinquere Deus significet, dicendo permanere super mala sensum hominis diligenter : quo dicto significare vide-

[1] Gen. VIII, 21.

tur diligenter cor hominis ad peccata propendere, et inesse principali nostro lubricum delinquendi, et quod pejus est, studium non deesse. Ideo enim ait, «Diligenter,» quasi solliciti simus, ne immunitas culpæ nobis possit obrepere. Deinde non in unum malum dixit, sed, «Super mala.» Et, «A juventute,» addidit; ex illa enim ætate crescit malitia, licet alibi legerimus quod non sit sine peccato nec unius diei infans. Sed et infantia sine peccato non sit propter corporis infirmitatem, diligentia autem et studium peccandi incipiat a juventute; ut puer quasi infirmus peccet, juvenis tanquam improbus, qui studiose cupiat peccata committere, et in criminibus glorietur. Apud plerosque enim innocentia pro ignavia, et culpa pro laude habetur. Ita se luxuria et deliciis et adulteriorum affectibus juvenes jactare consuerunt. Crescit ergo cum ætatibus culpa. Omne igitur genus hominum jam non consumendum declarat, cum dicit: «Non adjiciam percutere » omnem carnem:» sed in parte vindicta servatur.

CAPUT XXIII.

Quod ait Dominus, Semen et messis, frigus et æstus non requiescent, *ad litteram et moraliter explicatur.*

LXXXII. Quid sit etiam quod ait: «Semen et messis, » frigus et æstus, hyems et æstas, die et nocte non re- » quiescent[1].» Secundum litteram significat permansura manentibus secundum institutionem Domini, et statum suum temporibus incorrupta futura animalia, vel nemo-

[1] Gen. VIII, 22.

rosa omnia. Nam cum corrumpuntur tempora, corrumpuntur etiam illa, quæ temporibus suis quæque gignuntur. Si autem confusio sit temporum, quomodo possunt confusione facta etiam ea, quæ sunt gignentia, permanere? Ergo tempora sunt, quæ aut corrumpunt aut reservant, prout ipsa sui habuerint qualitatem. Ideoque annus ex contrariis ducitur, vere, autumno, æstate, hyeme, sicut harmonia cantilenæ permixtis gravibus et acutis videtur consistere. Sic ergo et mundus iste ex contrariis continetur, aëre et terra, igni et aqua. Nostra quoque corpora frigore et calore, humore et siccitate, quemdam naturæ ordinem servant. Nam si naturalis ordo ac mensura confunditur, tunc necesse est sequatur interitus. Ergo certum ordinem temporum Dominus, remota confusione diluvii, ad perseverantiam mundi promittit futurum.

LXXXIII. Altior autem sensus hoc habet, ut per semen intelligamus principium, per messem intelligamus finem. In utroque salutis est causa. Alterum sine altero imperfectum est; quia ubi principium est finis quæritur, nec potest esse, sublato fine, principium, et finis in principium recurrit. Ergo semper in eadem recursurum, dum in hoc mundo est, genus memorat humanum; ut cum incipit annus, finiatur : cum finitur, incipiat, non medio mundus tempore resolvatur. Ita et mens, quando aliquid videtur incipere, ad finem usque contendat, et operis sui terminum quærat. Quando finit aliquod opus, non quasi consummato opere ferietur : sed in alia recurrat opera, et semper incrementa virtutis exerceat; quandoquidem videt quod in fructus suos semper terra revocetur, qui diversi aut vere et æstate, ut in partibus Orientis, aut æstate autumnoque nascantur, ut in partibus Occidentis.

LXXXIV. Alio tempore terrarum seminaria partus suos edunt : alio autem tempore fructus arborum carpi-

mus. Dividui ergo fructus sunt necessarii, et voluptuarii: necessarii ex seminibus terrarum; at vero ex arborum fructibus voluptuarii. Itaque corpus nostrum tanquam vere, hoc est, aëre, cibo pascitur naturali. Αέρ autem græco nomine, ver latino dicitur. Ideo Scriptura de partibus Orientis, et maxime Ægypti per quam transivit Hebræus, vel ex partibus Phœniciæ sumpsit exemplum. Anima autem voluptuariis, hoc est, sapientiæ fructibus alitur: cui iterum, ut corpori nostro contrarium frigus et æstus, ita timor et iracundia videntur adversa. Sed quia in corpore est, necesse est et iracundiam habeat et timorem, nec potest sine hac esse corporeæ necessitate naturæ. Et ideo mens sapientis moderamina justa dispensat; ne iram et timorem permisceat, et fiat confusio quædam in animo illius atque diluvium.

LXXXV. «Die quoque et nocte» quod ait, per diem intelligis illuminantem virtutem, per noctem recognoscis tenebrosam insipientiam. Itaque et in timore tanquam in frigore potest esse illuminans virtus. Similiter et iracundiam potest reprimere temperantia; ut in timore aliqui non penitus resolvantur, et magis timorem dirigant ad opera virtutis. Verbi gratia, si persecutor insistat, ut plus Deum timeas, et perpetua magis supplicia, quam præsentia putes esse vitanda, quæ dum times, accendaris ad gloriam, perfidiæ iratus et sceleri. Rursus iracundia succensus divino commotionem timore modereris.

CAPUT XXIV.

De prærogativa potestatis hominibus in cætera animalia per benedictionem qua Noë cum suis donatus est, divinitus attributa. Et quomodo intelligatur Dominus eisdem hominibus in escam dedisse omnia reptilia, cum eorum quædam venata sint.

LXXXVI. «Et benedixit Dominus Noë et filios ejus, » dicens : Crescite et multiplicamini, et replete terram, et » dominamini ejus : et timor vester et tremor erit omnibus » bestiis terræ, et omnibus avibus cœli, et in omnibus, quæ » moventur super terram, et in omnibus piscibus maris[1]. » Hæc prærogativa potestatis in cæteris animalibus videtur hominibus attributa et in superioribus partibus. Sed eo loco ubi dixit quod Deus hominem fecit, dicitur : «Masculum et fœminam fecit eos, et benedixit eis dicens : Crescite et multiplicamini, et replete terram, et dominamini » ejus, et potestatem habete super pisces maris, et volatilia, et bestias terræ, et reptilia[2]. » Quod eo admonui, ut intelligas geminam hominis generationem expressam : unam secundum imaginem Dei, alteram secundum figmentum de luto terræ. Denique illa creatio hominis de luto terræ videtur esse facta post mundum, post quam requievit Deus ab operibus suis. Sero quodam modo terrenæ statuæ figmentum gignitur. « Non erat pluvia super terram, nec » homo terram operabatur. Tunc de limo terræ finxit » Deus hominem, et insufflavit in faciem ejus spiritum » vitæ, et factus est homo in animam viventem[3]. » Ille au-

[1] Gen. IX, 1, 2. — [2] Id. I, 27, 28. — [3] Id. II, 5 et 7.

tem, sexto die, quasi perfecto numero, quo omnia conclusa sunt opera Dei, quasi perfecta operatione constitutus homo secundum imaginem Dei est, cui etiam iste comparatur, qui in diluvio justus inventus est. Et ideo supra terrena omnia eum constituit Deus, sicut et illum ad imaginem Dei factum, quia uterque a terrenis vitiis temperabat. Ille, qui ita generatus est, ut nihil terreno deberet contagio : iste, qui et in periculis fuerat approbatus, et examinatus in passionibus, et repertus quod in confusione non fuisset obnoxius passioni.

LXXXVII. Altior autem sensus habet quod justus magnitudine et multitudine virtutis augetur, atque doctrina; et replet terram, quasi cor quoddam in quo sit receptaculum intelligibilium. Ita nihil vacuum sapientiæ esse patitur, quod insipientia possit invadere. Domitis igitur non solum terrenis omnibus passionibus, sed etiam sensibus corporalibus, bestias quoque sibi quodam terrore subjicit et timore, in quibus species videtur inesse malitiæ atque feritatis. Immitis enim et agrestis est omnis malitia, et inflatur aërio quodam tumore. Nec illud obscurum, quod reptilia quædam letalium quamdam habent speciem passionum, a quibus venenum quoddam menti videtur infundi. Omnibus ergo his imperat justus, quibus non commiscetur : sed coërcet ea, si mens ejus non delectatione, non cupiditate ducatur, non tristitia, et timore frangatur; non etiam luxuria atque deliciis tanquam lubricum et caducum vitæ hujus agat cursum, sed continentia et temperantia abigat a se vir sapiens hujusmodi passiones.

LXXXVIII. Sed quia subdidit statim : « Omnia rep» tilia, quæ sunt viva, erunt vobis in escam[1]; » ne forte te moveat, quia ante de reptilibus diximus venenatis, cognosce alia esse reptilia venenata, alia mansueta. De

[1] Gen. IX, 3.

mansuetis igitur reptilibus accipe, quæ etsi non omnia ventre et pectore repunt sicut colubri, tam exiguos tamen pedes habent, ut repere magis quam ambulare videantur. Ergo venenatorum reptilium similes immundas in corpore accipe passiones, mansuetorum autem decoras. Omnis enim affectus, qui est præter deformis delectationis illecebram, passio quidem est, sed bona passio. Cupiditas mollior, et ira, et timor, hæ noxiæ animæ passiones sunt : affectus autem innoxii, passiones bonæ sunt. Et his vivendi quidam nobis usus ministratur, et causa : harum cibo utimur ad vitæ gratiam, harum epulis delectamur.

CAPUT XXV.

An oleribus magis quam carnibus vescendum Dominus præceperit; et quemadmodum nos munierit Moyses contra opiniones philosophorum de anima quorum varia placita referuntur : item qua ratione sit distinguendum inter animæ partem rationalem et sensitivam; quidve anima sanguis dicatur?

LXXXIX. Quid est etiam quod ait : « Sicut olera pabuli dedi vobis omnia[1] ? In quo et ii, qui simpliciter intelligunt, ut non expendant sermonis examen, non nobis videntur esse contrarii. Sunt enim qui putant quod olera ad escam nobis Dei nutu attributa videantur, quo his magis quam carnalibus epulis uti debeamus : ego autem libenter his acquiescerem, ut generi hominum ad parcimoniam magis et temperantiam olerum usus inolesceret; nisi vi-

[1] Gen. IX, 3.

derem ab his, qui non libenter accipiunt, posse referri mihi quia non omnia olera escæ hominum inveniantur accommoda. Deinde quia non omne hominum genus sapientiæ et continentiæ amore ducitur, ut continentiam sequi possit. Et ideo quod generale præceptum est, ad portiunculam paucorum hominum derivare non possumus; omnibus enim hominibus hoc præceptum datur.

XC. Ideoque consideremus quid dixerit: « Sicut olera, » inquit, pabuli dedi vobis omnia, » non olera omnia dedi vobis ad escam. Utantur igitur qui utuntur carne, tanquam oleribus, non ad distentionem, nec ad arvinam corporis, quam epulæ carnis facere consueverunt. Sed quemadmodum et olera non omnia ad escæ usum habilia sunt, ita etiam non omne vivum reptile accommodum ad usum epulandi. Siquidem ab omnibus venenatis abstinere debemus; licet huc quoque processerit luxuria, ut magis delectationi consulat quam periculo, et in plerisque resecto quod dicitur venenatum naturaliter inesse, reliquam partem ad cibum vindicet; quæ etsi non plena periculi, tamen vicina periculo est, et corruptela aliqua necesse est in totius succum se carnis infuderit. Plerique etiam sagittis venenatis transfigunt cervos et hujusmodi velocia animalia et postea resecta quadam parte membrorum, reliquo corpore ad cibum utuntur.

XCI. Quod autem ad altiorem sensum pertinet, hoc est, unde magis dictum est quod irrationabiles passiones ita debeant menti sapientis, ut olera rustico esse subjecta; atque ita his utamur tanquam reptilibus cogitationibus, ut agricola oleribus; quæ licet obesse non possunt, cibi tamen non habent gratiam fortioris. Generale enim omnibus et commune præceptum, non altiora indicit genera virtutum, quæ utique paucorum sunt. Sed et si quis virtutum epulas fortiores sibi exhibere non possit, hujusmodi

tamen habeat passiones, quæ non noceant, sed delectent (30).

XCIII. Ideo in principio sanctus Moyses informavit nos atque instruxit de insufflatione animæ, ut non laberemur opinionibus diversis philosophorum, qui sibi ipsi constare non possunt. Plerique enim enim varia senserunt, ut Critas et ejus discipuli sanguinem esse animam dicentes, istam utique animam qua vivimus, quæ est sensibilis, non illam animam quæ rationabilis et intelligibilis interioris hominis æstimatur. Hyppocrates autem etsi Critiæ non improbavit ingenium, nec disputationem ejus redarguit; tamen sententiæ non acquievit. Aristoteles ἐντελεχείαν dixit [1]. Ignem alii esse voluerunt. Nos igitur hujusmodi divisionem teneamus, ut separemus quod est rationabile animæ, cujus substantia divinus est Spiritus, sicut ait Scriptura : » Quia insufflavit in faciem ejus spiritum vitæ [2] : » esse autem in ea nutrimentum quoddam vitale quo hoc corpus animatur, esse etiam delectabile. Illarum igitur et vitalis et delectabilis animæ partium substantia sanguis appellatur a quibusdam; licet etiam Scriptura dixerit : « Anima » totius carnis, sanguis est [3]. » Proprie igitur animam carnis sanguinem appellavit. In carne enim delectatio et passio est, non mens et ratiocinatio. Tamen si diligenter intendas, hic locus illum explanat. Cum enim hoc loco animam sanguinem dixerit, utique significavit aliud esse animam, aliud sanguinem, ut sit animæ substantia spiritus vitalis : sed ipsum spiritum vitalem non per se tantum et sine sanguine usum afferre vivendi, sed commisceri sanguini; quia sunt quæ vocantur arteriæ velut receptacula spiritus, quæ non solum aërem purum amplectuntur; sed etiam sanguinem, sed minorem longe sanguinis portio-

[1] Arist. lib. I. de Anima, tex. XXIX et XXX. — [2] Gen. II, 7. — [3] Levit. XVII, 11.

nem. Gemina enim cum vasa sint, aliud est venæ quæ φλὲψ græce appellatur, aliud arteriæ. Vena plus habet sanguinis, quam spiritus, hoc est, φλὲψ : arteria minus habet sanguinis, multo amplius spiritus. Jam temperatio pro diversitate naturæ est hominum singulorum.

XCIII. Altior autem sensus delectare te debet, qui significat sanguinem animam ideo dictum, quia sanguis calidus et ignitus est, sicut est virtus. Quicumque igitur studio fuerit virtutis accensus, et vaporem laudis assumpserit, omnes delicias ventris excludit. Ea igitur cogitationum, quæ sunt carnalia atque terrena, in virtutis, inquit, ardore positi rejicietis, quasi inhabilia spiritali cibo. Non enim carnem manducabat, hoc est, terrenum aliquod cogitabat, qui dixit : « Meus cibus est, ut faciam voluntatem » Patris mei qui in cœlis est [1], studia hominibus virtutis inspirans, et cupiditatem divinæ cogitationis infundens. Ergo terrenæ cogitationes et infirmæ, quasi eviratæ et sine usu sanguinis habentur. Et ille eviratus dicitur, qui sanguinis plurimum amiserit, etenim sanguinis effusione frigescit. Quisquis igitur diligens virtutum est, cibos ablegat et rejicit corporales, nisi quantum scit satis esse naturæ. Quisquis autem negligentior tanquam lubricum et aquosum vitæ istius fuerit cursum secutus, quasi amissis vestigiis in uterum decidit et ventrem. Itaque ea quæ sunt terrena desiderat, cœibi clestis alienus : et qui non possit dicere : « Nostra conversatio in cœlis est [2]. » Ideoque ut ad secretos provocaret, ait idem : « Ne tetigeritis, ne attaminaveritis, ne gustaveritis quæ sunt ad corruptelam ipso usu, » secundum præcepta et doctrinas hominum quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ, in observatione religionis, et humilitate cordis, non in indulgentia corporis, non in honore aliquo ad saturitatem et diligentiam » carnis [3]. »

[1] Joan. IV, 34. — [2] Philip. III, 20. — [3] Coloss. II, 21-23.

CAPUT XXVI.

Pejorem bestiis esse qui fratrem, id est, ejusdem naturæ consortem occiderit; majus tamen periculum a fratribus ipsis germanis metuendum; eisque fraternum nomen non abrogari, ut eorum magis gravetur impietas. Unde morale dogma, cuique a propriis cogitationibus ac verbis cavendum. Qualis in fusi sanguinis auctorem comminatio: quî dictum de homine, Ad imaginem Dei fecit eum; *quidve addita vindictæ causa nos doceat.*

XCIV. Denique hunc sensum esse posteriora approbant; sic enim ait: « Etenim vestrum sanguinem, et animarum » vestrarum exquiram de omnibus bestiis, et de manu ho» minis [1]. » Bestiali malitiæ comparavit, imo etiam acervavit iniquitatem hominis ultra bestiarum feritatem, dicendo: « De manu hominis fratris. » Etenim bestiæ nihil nobiscum habent commune naturæ, nullo velut fraterno jure devinctæ sunt. Si nocent hominibus, quasi extraneis nocent. Naturæ jura non violant, germanitatis non obliviscuntur affectum. Ideo gravius homo peccat qui fratri insidiatur, et Dominus severius vindicaturum se esse promisit dicens: « Sanguinem hominis de manu fratris ejus » exquiram. » Annon frater est quem rationabilis naturæ quidam uterus effudit, et ejusdem matris nobis generatio copulavit? Eadem enim natura omnium mater est hominum, et ideo fratres sumus omnes, una atque eadem matre generati, cognationisque eodem jure devincti.

[1] Gen. IX, 5.

XCV. Ideoque et Dominus fratrem appellavit et eum fratrem, a quo sanguis fratris exquiritur, significans magis ab his periculum pertimescendum qui fraterno sibi jure sociantur. Hinc etenim insidiæ, hinc pericula frequentiora hominibus comparantur, et ut specialia comprehendamus, quod fratribus specialius in hæreditatis divisione frequenter odia succrescunt. Deinde si fratri amplius collatum fuerit a parentibus, fratres alii indignantur magis, et gratiam a parentibus collatam parricidio auferre conantur. Ista magis bella suspecta, bella non civium tantum, sed singularum domorum. Illos ergo Dominus ad ultionis judicium comprehendit, quos magis insidiaturos sibi esse cognovit.

XCVI. Tertium est quod in eo fratrem dixit, non quod dignus pietatis nomine parricida sit : sed quo magis pietatis gravetur vocabulo, atque inde fiat sceleris incrementum, quo justior sit vindicta scelesti. Ergo Dominus Deus noster ultionem promittit; ut vel sic frangatur metu, qui pietatis est oblitus; et sciat quod etiamsi homines effugiat homicida, Dei tamen judicium non possit evadere, sed majori et æterno supplicio reservetur.

XCVII. Altiore autem sensu hoc intelligimus, non solum ab extraneorum insidiis, verumetiam a nostris, hoc est, domesticis cogitationibus nobis cavendum. Deinde observandum nobis non solum a malitia mentis, verumetiam ab ipsis sermonibus nostris. Ideoque ait : « De multiloquio non effugies peccatum [1]. » Ergo hoc significari videtur non solum operis nostri, sed etiam sermonis qui est magis domesticus, rationem Domino esse reddendam. Et ideo diligentius considerandum, ne vel sermone, vel opere contrahamus offensam; quia sicut ore confessio fit ad salutem, sic ore fit lapsus ad mortem.

[1] Prov. x, 19.

XCVIII. « Qui effuderit, inquit, sanguinem hominis, pro » sanguine hominis ejus, effundetur [1]. » Non erravit locutio, sed emphasis est, id est, exaggeratio facta verborum est, eo quod is qui effuderit sanguinem hominis, ipse quasi sanguis effundetur, quod spem ei posteritatis eripiat; quia sicut sanguis effusus in terram hac atque illac spargitur, ita impiorum anima corporeæ fragilitatis more solvatur; quia et de anima dictum est mortem ejus esse corruptionem [2], eo quod gratiæ cœlestis munere defraudetur, et velut collisa malitiæ scopulis salubritatis suæ corpus imminuat.

XCIX. Movet etiam plerosque quod dixerit : « Ad ima» ginem Dei fecit hominem [3]: » Et non dixerit. « Ad imaginem meam, » cum ipse sit Deus. Sed intellige et Patrem esse, et Filium esse. Et licet per Filium omnia facta sunt, tamen legimus quia Pater fecerit omnia, et fecerit per Filium, sicut scriptum est : « Omnia in Sapientia fecisti [4]. » Sive ergo Pater dicit, ad imaginem Verbi fecit : sive Filius dicit, ad imaginem Dei Patris fecit. Et ideo familiarem quamdam et domesticam Deo demonstrat hominis esse naturam, id est, rationabilis hominis, secundum quod ad imaginem Dei creati sumus; eaque causa inultum non esse apud Deum quod in domesticum animal sibi videat crudeliter et impie esse commissum.

C. Causa ergo vindictæ addita facit, ut primum excludamus philosophorum quorumdam opiniones, qui negant Deum habere curam super homines : deinde scientes prærogativam nostræ ultionis apud Denm manere, neque in alios committamus quod divino judicio vindicandum sit; neque mortem ipsi vehementius pertimescamus, cum sciamus necati hominis innocentis apud Deum nullum esse contemptum.

[1] Gen. IX, 6. — [2] Job, XXXIII, 28. — [3] Gen. IX, 6. — [4] Psal. CIII, 24.

CAPUT XXVII.

Promittitur diluvium nunquam ejusmodi futurum esse, ut terram omnem corrumpat; idque ad animi passiones traducitur. In arcu, qui dicitur ponendus in nubibus, non intelligendam Iridem ostenditur, sed divinæ virtutis intentionem ac remissionem.

CI. « Non erit, inquit, diluvium, ut corrumpat omnem » terram [1]. » Dubium videtur : utrum enim, « Diluvium » non erit, » intelligendum sit quod diluvium corrumpat terram ; hoc enim diluvia facere consuerunt : an vero non erit tale diluvium quo terra omnis corrumpatur, quod posteriora aperiunt, cum dicit omnem terram non corrumpendam ? Ostendit enim diluvia quidem esse futura, sed non talia quibus possit omnis terra corrumpi.

CII. Sensus autem hoc altior habet, quod jam providentia futura sit Domini, ne tantum sit diluvium corporalium passionum, ut anima omnis intereat. Et quidem non audeo dicere quia videtur Dominus statuere, quod nullius anima possit penitus interire. Quid enim de parricida dicimus? quid etiam de homicida? quid de adultero? quid de prævaricatore? Quas ei partes animæ ad veniam reservamus? Unde magis illud arbitror quod provocet Dominus Deus, ut etiamsi quis leviores alias habeat passiones, non penitus divinam desperet gratiam, nec omnimodis victurum se esse diffidat. Sed etiamsi est luxuriosus, nec potest studium vitare luxuriæ, ab adulterio tamen studeat temperare : sit epulandi delectatio, non stuprandi sit. Etiamsi

[1] Gen. IX, 11.

nescio quis avarus qui aliena diripuit, ejecit pupillos, eliminavit viduas, vel postea tamen in pœnitentiam regressus restituat quod abstulit. Denique Zacchæus ideo veniam meruit, quia non solum restituturum se, sed quadruplum promisit quibus aliqua sustulisset, pauperibus quoque medietatem sui patrimonii donaturum.

CIII. Consideremus etiam diligentius quid sit, quod ait: « Arcum meum ponam in nube, et erit signum testamenti » æterni inter me et inter terram : et erit cum innubilavero » nubes super terram, parebit arcus meus in nube, et me» mor ero testamenti mei [1]. » Non enim, sicut plerique arbitrantur, arcum istum dicit quem aiunt homines esse, quo pluviarum signa aliqua declarentur, in quo colores diversi tanquam radiorum solis nunc rutilantium, nunc lumine lucentium clariore figurantur : unde et pluvia futura significatur, eo, quod inconstantia quædam serenitatis versicolora illa specie demonstretur. Arcum hunc Irim quidam appellant : sed absit ut hunc arcum Dei esse dicamus. Hic enim arcus, qui Iris dicitur, per diem videri solet, nocte non apparet. Etiam per ipsum diem, si obductus aër tetris nubibus fuerit, nec sic quidem videtur, ni forte cum graviores nubes se cœperint relaxare.

CIV. Ergo videamus ne, quia arcus quo sagittæ jaciuntur, nunc tenditur, nunc resolvitur, quamdam extensionem et remissionem videatur Scriptura significare, per quam neque penitus per nimiam extensionem universa rumpantur ; sed sit quædam mensura, et quoddam divinæ virtutis examen. Est ergo virtus invisibilis Dei quæ et specie istius arcus extendendi et remittendi moderatur pro divina voluntate, misericordia, potestate, quæ neque omnia confundi nimia solutione, neque dirumpi nimia irruptione patiatur. Quam ideo in nubibus dicit poni, quia tunc

[1] Gen. IX, 13, 14.

maxime opus est divinæ auxilio providentiæ quando agmina nubium in procellas tempestatesque coguntur. Ideoque dicit: « Arcum meum ponam in nube, » non sagittam ponam. Arcus enim instrumentum jaculandæ sagittæ est. Itaque non ipse arcus vulnerat, sed sagitta. Et ideo Dominus in nube arcum magis quam sagittam ponit, id est, non illud quod vulneret; sed quod habeat terroris indicium, vulneris effectum habere non soleat.

CAPUT XXVIII.

Enumeratis tribus Noë filiis, generationem Cham ideo prius esse memoratam, ut ejus peccatum amplificetur, et ex eodem profecta impia generatio demonstretur: quod moraliter de mala passione improbæ passionis genitrice intelligendum.

CV. Qua ratione autem cum supra tres filios Noë computaverit, « Sem, Cham, Japheth [1], » hoc loco unius comprehenderit medii filii generationem? Hoc est quod ait: « Cham autem pater erat Chanaan: isti tres erant filii » Noë [2]. » Et maxime cum illi duo justi, iste medius injustus. Injusti ergo prius generatio, quam justorum comprehenditur. Neque enim possumus negare quod scriptum est; sed ad coacervandum delictum ipsius addita ejus est generatio; quia cum haberet filium et pater esset, solus ipse patrem non cognovit, qui magis cognoscere debuisset. Et ideo improbum habere meruit filium, quia improbus fuerat patri. Simul significat ex illo Chanaan Chananæos fuisse, qui post multas generationes a populo justo op-

[1] Gen. IX, 18. — [2] Ibid. 19.

pressi cesserunt in ejus possessionem. Auctorem ergo Chananæorum Chanaan fuisse manifestum est, qui fuit filius hujus Cham, qui impius in patre extitit.

CVI. Altior autem sensus nominum interpretatione signatur. Cham enim calor est, Chanaan turbatio eorum. Qui enim calet, continuo movetur et perturbatur; ideoque evidentissime declaratur non tam hominem patrem hominum fuisse: sed passionem malam improbæ passionis generatricem, quæ esset a patris moribus, hoc est, ab usu virtutis aliena.

CAPUT XXIX.

Quomodo Noë factus sit agricola; quodve inter agricolam et operatorem terræ discrimen: et quomodo carnem suam alter excolit, alter operatur? Quare idem Noë vineam primum plantaverit, id est, rem non necessariam, cum fontes ad potum sufficiant: cur etiam de illo scriptum: Et bibit de vino: *ubi de gemina ebrietate; ac postremo de gemina animæ nudatione disseritur.*

CVII. « Et cœpit Noë homo agricola esse terræ [1]. » Videtur quidem prima specie Adæ illi, qui de terra factus est, comparari Noë vir justus; quia et de illo scriptum est quod de paradiso ejectus cœperit operari terram [2]: de isto quoque quoniam egressus ex arca factus sit agricola. Et propemodum in utroque præcesserat quædam forma diluvii, quia et Noë post diluvium, et Adam post mundi constitutionem secundum figmentum corporis. Nam ut mundus

[1] Gen. IX, 20. — [2] Id. III 23.

fieret, congregata est aqua in unam congregationem, ut videretur terra quæ ante non poterat per aquarum confusionem videri. Ergo sicut ille primigenes magister terram videtur operatus, ita etiam egressus ex arca Noë seminationis et culturæ auctor est factus. Hæc putantur similia: sed si verba consideres quæ jam vim sensus altioris exprimunt, aliud est operatorem terræ esse, aliud agricolam. Alius enim tanquam mercenarii, alius tanquam patrisfamilias loco fungitur. Denique Caïn, qui fratrem occidit, erat operarius terræ. Et ut scias quia operari terram magis servile quam liberum sit, maledicto parricidalis ejus operatio comprehenditur. Denique scriptum est: « Quoniam » operaberis terram, et non augebit virtutem suam dare » tibi: gemens et tremens eris super terram [1]. »

CVIII. Terra autem caro nostra est quam improbus operatur, bonus autem excolit. Ille quasi mercedem quærat e terra: iste quasi bonæ fructus capiat et gratiam disciplinæ; ut magis fructiferum faciat agrum suum, et qui Domini possit respondere culturis, et indulgentiam cultoris ostendat. Operator autem quid aliud nisi escam tantummodo corporis sui quærit, ventris magis usui studens, atque id solum explicare contentus, quod sibi prodesse possit ad victum? Ille vero alius fructuum utilitate pascitur. Quos fructus habeat justus agnoscis. Fructus autem spiritus, charitas, gaudium, pax, patientia, bonitas. Bonus ergo agricola habet continentiam, castitatem, ut si quæ arbores cito curvantur in terram, et effusius germinant, eas velut quadam temperantiæ suæ falce succidat, ut abjiciant quod infirmum est, germinent quod decorum.

CIX. Quid est quod Justus primum vineam plantat, et non aut triticum aut hordeum? Unde autem vinea post diluvium corruptionemque terræ? Sed de hoc supra dixi-

1 Gen. IV, 12.

mus ; quia veris tempore etiam corruptarum radices vitium pullulare potuerunt. Unde et illud majore sollicitudine solvendum arbitror, quia justus prius quæ voluptuaria, quam quæ necessaria sunt requirit. Necessarii enim fructus sunt tritici et hordei, sine quibus non possumus vivere : vinum autem voluptuarium, et causa delectationis datum. Quod quia justus est, ideo sibi magis hoc quod secundum erat, quam quod primum est, vindicavit. Necessaria enim alimenta vivendi Deo detulit (31), quod erat. Superfluum autem vinum hominibus, et non necessarium.

CX. Sed forte dicas ita sine potu non posse homines vivere, quemadmodum etiam sine cibo. Necessarius est ergo potus, sicut cibus : non abnuo. Siti utique necessarius a Domino constitutus : non repugno. Et ideo ad potum necessarium fontes et flumina convenit derivare, quæ non utique manu hominis effecta, sed Domini Dei nostri jussu et operatione fluxerunt. At ne quia diximus operationem Domini, ad illud retorqueas quod operatio Caïn videtur maledictiones habuisse ; considera non operationem maledicti nomen accipere, sed quod scriptum est ; operari terram. Qui enim operatur terram mercenarius est. Ille autem non mercenarius, sed Dominus, qui ait : « Pater » meus usque modo operatur, et ego operor [1]. » Quid operatur hujusmodi operator ? Audi : « Meus cibus est, ut fa» ciam voluntatem Patris mei, qui in cœlis est [2]. »

CXI. « Et bibit, inquit, de vino, et inebriatus est [3]. » Non dixit : « Vinum bibit ; » neque, « Justus vinum ebibit ; » sed, « De vino, » hoc est, de ejus portione libavit. Ebriosi est omne absorbere vinum, et intemperantis evacuare quod sumpserit : continenti autem utendum mensura legitima est. Ebrietatis itaque species gemina est, una quæ titubationem corpori afferat, atque ejus sup-

[1] Joan. v, 17. — [2] Id. iv, 4. — [3] Gen. ix, 21.

plantet vestigia, sensumque perturbet: altera quæ mentem virtutis vaporet gratia, et omnem infirmitatem videatur avertere. Unde Apostolus ait : « Vino modico utere prop- » ter frequentes tuas infirmitates [1]. » Sicut enim isto bibendi moderamine vinum non infirmitati est, sed saluti, atque omnem infirmitatem allevat corporis : ita etiam ebrietas illa præclara omnem infirmitatem carnis excludit, de qua scriptum est : « Et poculum inebrians » quam præclarum est [2] ! » Quæ sit ista ebrietas? « Inebria- » mini, inquit, non vino, in quo est luxuria : sed imple- » mini Spiritu sancto [3], » sicut Apostolus dixit. Et secundum litteram igitur cautio est, et secundum altiorem sapientis sensum, laudatio est. Cautus est qui, etsi nudatur, in domo tamen nudatur sua, ubi operimenta non desint, et quædam tegmina ebrietatis; ut vitia sua norit abscondere.

CXII. Corporalia igitur nudum corpus tegunt, ut parietes et tecta: animæ autem quæ sint operimenta videamus. Sed tunc operimenta reperimus, si enudationem ejus discusserimus. Gemina autem nudatio sapientis. Gemino igitur amictu mens nostra vestitur, si aut peccatum imprudens admiserit; hæc est enim enudatio velut ebriæ mentis, ut nesciat quod delinquat, quasi quæ temulentia quadam ignorantiæ in vitium deducta labatur : aut rursus negligentiæ et ignorantiæ somno sepulta errorem suum non nesciat. Quæ cum inciderimus, imo cum peccata plura inciderimus etiam per scientiam (est enim naturalis quædam etiam nostræ infirmitatis ebrietas, ut impetu delectationis feramur in vitium, sicut plerique juvenili accensi calore, aut luxuria et delectatione flammati, aut avaritiæ rapti cupiditate) certe omnibus his medicina quæratur, ut aliquis tegat hujusmodi infirmitatem suam, primum pudore quodam et verecundia ; ut etiamsi in lubrico sit

[1] 1 Tim. III, 23. — [2] Psal. XXII, 5. — [3] Ephes. V, 18.

adhuc positus delinquendi, det tamen emendationis insigne. Etenim plurimum interest utrum peccata sua jactare desideret. In altero enim turpis impudentia, in altero tolerabilis verecundia spem futuræ correctionis ostendit.

CXIII. Alia est autem denudatio animæ, quia velut quamdam sarcinam corporis abjicit atque exuit, sicut sepulcrum quoddam carnis effugiens. Sepulcrum enim patens est guttur hujusmodi hominum, in quo sepulcro velut attumulatur anima delectationibus et cupiditatum passionibus onerata diversis. Exuit igitur se a congestione terrena, et quasi retia quædam circumfusa evadit atque effugit, quæcumque se ab omni nudaverit passionum laqueo, et omnem illam deformem speciem terrenæ labis averterit, ut lucem videat decoris æterni.

CAPUT XXX.

Quare Cham tum dictus sit pater Chanaan, cum hic nondum esset genitus; et qua ratione in persona Cham patrem deridentis intelligendum improbos omnes, si bonos viros in culpam incidisse contingat, exultare.

CXIV. Quæro nunc cur non simpliciter dixerit : « Vidit » Cham nudationem patris; » sed, « Vidit Cham pater Cha» naan[1] ? » Utique Chanaan natus non erat : cur ergo nomen addidit filii; nisi ut et vitio auctoris deformaretur hæreditas, et auctor filii nequitia gravaretur ? Et pater igitur in filio, et in patre filius redarguuntur, habentes stultitiæ, nequitiæ, impietatis quoque commune consortium. Nec

[1] Gen. IX, 22.

poterat fieri ut bonum generaret filium, qui ipse bono patri nequam, et filius et naturæ et eruditionis degener extitisset. Hæc secundum litteram.

CXV. Quod autem ad altiorem sensum pertinet, omnes mores pessimi erroribus delectantur alienis : nec solum erroribus, sed etiam iis, quæ ipsis videntur mala esse, etiamsi non sint. Nudum enim Noë se non sentiebat, qui amictu erat indutus sapientiæ. Denique nec Adam in paradiso positus nudum se putabat, nisi postea quam prævaricationis commisit errorem. Et redopertus amictu sapientiæ ac justitiæ, mandatorum cœlestium prævaricatione nudatus, nudum se vidit, et foliis operiendum putavit. Ridet igitur Cham nudatum patrem videns. Omnis namque improbus quoniam ipse devius disciplinæ est, aliorum lapsus non solum pro sui erroris solatio accipit, quod consortes invenerit culpæ : verumetiam improbo lætatur affectu, tanquam sua ipse delicta correxerit. Mala mens ergo lætatur præter propositum aliquid accidisse sapienti; cum utique corporis lapsus in vitio esse non debeat, etiamsi lapsus putetur, nisi animus quoque inclinetur in culpam. Postremo veniabilia judicentur hujusmodi errata, non odio prosequenda, non habenda ludibrio. Sed mens, ut dixi, improba cum putat errasse sapientem, insultandum arbitratur ei, cujus sibi putat mores esse contrarios, quod peccatum suum velut tacito quodam sapientis testimonio redarguatur; eoque lætandum sibi, quod justo viro nec eruditio ipsius profuerit, nec justitia suffragata sit, nec ea, quæ secundum corpus sunt, habuerint prosperos cursus. Hæc enim pro summis bonis apud improbos æstimantur in divitiis aut honore posita, quæ tamen nullum fructum ad laudem virtutis conferunt. Propterea insipientiæ defensores videntur, qui virtutis amatorem prospero-

rum munere esse fraudatum, qui omne bonum temporalibus magis quam perpetuis æstimandum putant.

CAPUT XXXI.

Sem et Japheth pietas commendatur; et quid sit quod retrorsum dicuntur ambulasse, exponitur. Tum quomodo sobrius factus sit Noë. Denique cur Scriptura, cum prius Cham medium posuisset, eum nunc juniorem appellaverit.

CXVI. Quid est quod « Sem et Japheth imposuerunt vestimentum super humeros suos, et perrexerunt retrorsum, » et operuerunt nudum patrem, et non viderunt nudationem ejus[1]? » Littera evidentem pietatis expressit affectum, quod nudatum amictu patrem boni filii videre caverunt, ne paterna reverentia vel ipso minueretur aspectu. Siquidem etiam tacito vultu pietas frequenter offenditur. Unde etiam Romæ vetus fuisse usus dicitur, ne filii cum parentibus et maxime puberes intrarent lavacrum.

CXVII. Sensus autem altior hoc habet, quia insipiens præsentia tantummodo videt quæ in oculis sunt, futura non respicit, præterita non cogitat. Sapiens autem et præterita recordatur, et futura considerat. Omnis ergo mens sapiens retrorsum ambulat, hoc est, præterita spectat; nec naturæ quodam usu impeditur, nihil vacuum, nihil nudum suorum patitur esse gestorum. Operit quæ aliter gesta sunt amictu quodam et gratia vel præsentis operis, vel futuri; ut nihil indecorum prætereat, nihil inornatum relinquat. Unde et Apostolus superiora obliviscebatur,

[1] Gen. IX, 23.

priora appetebat: sed obliviscebatur, ut absconderet persecutionis errores, ut tegeret superiora delicta, bonisque operibus obumbraret. « Beati enim et illi, quorum tecta » sunt peccata[1]; » id est, si tegantur bonis factis, et operiantur virtutum sequentibus disciplinis.

CXVIII. «Et sobrius, inquit, factus est Noë a vino[2]. » Manifestum est ex ebrietate, intercedente somno, sobrios fieri homines : mens autem sobria est, quando et præterita et futura cognoscit. Sobria ergo erat mens Justi, etiam quando ebria putabatur. Est enim præclarum poculum inebrians justos. Ille autem vere inebriatus erat, qui ridebat patrem. Qui enim neque præteritam generationis gratiam, neque præsentem reverentiam patris, neque futuram pœnam paternæ injuriæ considerabat, vere ebrius erat, et quod putabat videre se, non videbat. Erat in illo profunda cæcitas, qui patrem videre non poterat. Nam si vidisset patrem, non utique risisset. Neque enim ridendus, sed verendus est pater. Multo autem amplius mentem Justi insipiens videre non poterat. Quomodo enim videbat, qui in eo putabat ebrietatis errorem, ubi erat perfectus sapientiæ cæterarumque virtutum vapor? Sicut scriptum est: « Vapor est enim virtutis Dei[3]. » Quando enim mens magis sobria est, quam tunc quando naturam omnium rerum, temporumque præsentium et futurorum ita spectat negotia, ut nulla in eo temporalis titubantia ebrietatis appareat?

CXIX. Quæro etiam qua ratione cum ante medium dixerit inter filios Cham, nunc juniorem constituat. Sic enim scriptum est : « Cognovit Noë omnia quæ fecit ei filius » junior[4]. » Numquid ante Scriptura in ordine generationis erravit? Non utique. Quid ergo? Contraria nunc scripta sunt? Non arbitror. Quomodo igitur solvitur, nisi juniorem

[1] Psal. XXXI, 1. — [2] Gen. IX, 24. — [3] Sap. VII, 25. — [4] Gen. IX, 24.

non ætate, non tempore accipias : sed rudem sensu, et in quadam intellectus infantia constitutum, qui provectioris doctrinam ætatis non hauserit, nec perceperit senile consilium? Cani enim quidam sunt sensus hominum. Et ideo inquit : « Cum veneris ad seniorum concilium, claude os » tuum[1]. » Et alibi habet sententia : « Discendum enim tibi » prius est quam loquendum[2]. » Aures ergo paratas habe, ut aliquid de sapientium consiliis consequaris. Lingua reprimenda est, auditio præparanda.

CAPUT XXXII.

Cur in benedictione Sem dictum fuerit : Benedictus Dominus Deus Sem; *et cur hujus servituti non Cham, qui peccavit, sed filius ejus addicatur? Ad extremum benedictio Japheth exponitur.*

CXX. « Benedicens filium suum Sem ait Noë : Bene» dictus Dominus Deus Sem; et erit Chanaan servus » ejus[3]. » Et Dominum et Deum dixit, et specialiter Deum filii sui, cui nomen Sem est; eo quod Deus justorum est, hoc est, Deus montium, non vallium, qui gratiam habeant virtutis excelsæ. Deinde qua ratione cum filius ejus Cham peccaverit, non ipsum sed filium ejus servituti addixit? Et fortasse ideo quod pater plus afficitur injuriis filii sui, maxime quarum ipse reus et auctor existat, et vehementius contristatur sui peccati damnationem a filio persolutam, qui non tam suo, quam patris merito puniretur. Deinde quia qui doctrinæ paternæ discipulus esset filius, et pessimarum æmulus cogitationum, uno corpore

[1] Eccli. XXXII, 13. — [2] Id. XVIII, 19. — [3] Gen. IX, 26.

uterque uteretur et mente, eademque malitia. Indifferenter igitur vel paternæ, vel suæ malitiæ filius pretium luit; quoniam improbitatis commune consortium est. Quod igitur pro patris solvit improbitate, sine dubio et pro sua solvit, culpæ ejus reus : vel certe diutius pœna producitur, cum etiam ad filium usque pertendit, et successoris afflictio in tempora multa profertur. Hoc secundum litteram.

CXXI. Cæterum non tam hic homines quam mores comprehenduntur, quorum in utroque una natura. Nam Cham calor, Chanaan commotio et inquietudo : qui autem calidus est, utique inquietus atque commotior est. In duobus igitur erat una passio, et unus affectus. Itaque cum alter addicitur, uterque damnatur.

CXXII. Cum sanctus igitur Noë benedicens filium suum Japheth ait : « Dilatet Dominus Japheth, habitet in domibus Sem, et fiat Chanaan servus ejus[1]; » diximus supra Japheth quasi indifferens bonum significari. Indifferentia autem latitudinem habet, quæ est in salute, vigore, decore, fortitudine, divitiis, gratia, nobilitate, amicis, potestatibus, et cæteris. Sed hæc licet indifferentia bona sint, tamen plerisque nocuerunt, qui ea non cum sapientia et justitia possederunt. Multos enim ebrios fecere divitiæ, nobilitas et potestas superbos, pulchritudo luxuriosos, cujus suffragio alienæ mentis corruperint castitatem. Ergo pro utentis affectu horum quæ diximus, indifferentiæ sunt, quorum usus aut virtutibus regitur, aut certe sine gubernatione virtutum fraudi esse incipiunt, quæ possunt esse utilitati.

[1] Gen. IX, 27.

CAPUT XXXIII.

De trecentis quinquaginta annis, quos Noë post diluvium vixisse traditur : tum de posteritate Japheth ad litteram ac moraliter.

CXXIII. Nunc quoniam post diluvium Noë dicitur vixisse trecentis et quinquaginta annis[1], nequaquam prætereundum putamus. Nam in trecentis crucem Christi significari certum est, cujus typo Justus a diluvio liberatus est. In quinquaginta Jubilæus est numerus remissionis, quo Spiritus sanctus missus a cœlo est, gratiam humanis pectoribus infundens. Perfecto igitur numero remissionis et gratiæ Justus curriculum vitæ hujus implevit.

CXXIV. De generatione Japheth, inquit, «Rhodus et » aliæ insulæ sunt nationum[2].» Non immerito latitudo dicitur, quando etiam in alteram partem naturæ, hoc est, maritimam generatio ejus processit. Vere enim tanquam latitudo non fuit eo contenta, quod in usum hominibus natura præscripserat, hoc est, terræ possessione : verumetiam introgressa est mare, et ad insulas usque processit. Hoc secundum litteram.

CXXV. Secundum altiorem autem sensum ea, quæ extra sunt, quæ dicuntur bona, divitiæ, potestates, honores quasi diffunduntur latius; nec tantum his contenti sunt divites, quæ in manibus et in conspectu sunt, sed longe lateque diffundunt suas cupiditates, dum aut pecuniarum compendium de ulterioribus quæritur, aut honor a pluribus, aut potestas diffusior, aut cupiditas.

[1] Gen. IX, 28. — [2] Id. X, 5.

CAPUT XXXIV.

Qualis Cham illius improbi filius senior fuerit : et de filio Chus Nembroth gigante et venatore, cujus nomen exponitur, et a quo regnum Babylonis cœpisse memoratur.

CXXVI. Nunc quæro qua ratione Cham illius improbi filium seniorem Scriptura fuisse memoraverit? Duo genera terræ, unum velut arenosum et pulverulentum, imo, ut expressius dicam, pulvis : aliud genus terræ fructiferum atque fœcundum, hoc est, terra solidior et profunda. Quid igitur improbus nisi pulverem generat, ex quo generatio esse non possit? Ideoque Propheta pulverem impiis comparavit dicens : « Non sic impii, non sic, sed tanquam » pulvis, quem projicit ventus a facie terræ[1]. » Eo quod etiam secundum altiorem sensum infœcunda sit impiorum anima, quæ fructus utiles generare non possit.

CXXVII. Qua ratione etiam Chus Nembroth gigantem genuerit, qui erat venator ante Deum? Unde dictum est : « Sicut Nembroth gigas venator ante Deum[2]. » Quid igitur aliud pulvis et arena generaret, nisi terrenum hominem; eo quod impius cœlestibus terrena præponat. Gigantes enim fabulæ inducunt adversum supera voluisse pugnare, et terreno ascensu scandendum ad cœlestia putaverunt.

CXXVIII. Altiore autem sensu illud significatur, quod qui terrenas diligit voluptates, eas sequitur, et putat his se

[1] Psal. I, 4. — [2] Gen. x, 9.

posse ad Dei gratiam pervenire, et regnum cœleste hujusmodi erroribus deferendum, his adversum cœlestia contumaci præliatur affectu. Propterea et in proverbio est de eo, qui deliquerit : « Sicut Nembroth gigas venator ante » Deum. » Nembroth autem per interpretationem dicitur Æthiops. Color Æthiopis tenebras animæ squalloremque significat, qui adversus lumini est, claritatis exsors, tenebris involutus, nocti similior quam diei. Venatoris quoque usus in sylvis, inter feras ac bestias conversatio ejus. Irrationabilis ergo miscetur irrationabilibus passionibus, et ea, quæ sunt malitiæ agrestis atque præduræ venator hujusmodi explorare consuevit, atque his potiri atque delectari. Denique Nembroth hujus principium regni Babylon, hoc est, confusio ; eo quod malitia et potestas non in simplicitate et puritate, non in distinctione virtutis, sed in confusione vitiorum est.

FRAGMENTUM LIBRI DE ARCA NOE.

Veluti est illud in libro quem de arca Noë conscripsit beatus Ambrosius : Per unum, *inquit*, Dominum Jesum salus ventura nationibus declaratur, qui solus potuit justus esse, cum generatio omnis erraret, nisi natus ex Virgine generationis obnoxiæ privilegio minime teneretur. « Ecce, » inquit, in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis pe» perit me mater mea[1], » dicit is, qui justus præ cæteris putabatur. Quem igitur jam justum dixerim, nisi horum liberum vinculorum, quem naturæ communis vincula non

1 Psal. L, 7.

teneant. Omnes sub peccato ab Adam, in omnes regnabat mors. Veniat solus justus in conspectu Dei, de quo jam non cum exceptione dicatur : «Non peccavit in labiis suis, sed peccatum non fecit.» *Huic dic si audes*, etc.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE ABRAHAM.

LIBRI II [1].

LIBER I.

CAPUT I.

Libri titulus ac tractandi ratio exponitur : tum quæ utilitas ex Abrahami exemplis petenda sit, auctoritate divina, et philosophorum collatione demonstratur.

I. Abraham[2] libri hujus titulus est (32), quoniam per ordinem hujus quoque Patriarchæ gesta considerare animum subiit. De quo nobis moralis primo erit tractatus et simplex. Nam etsi altiori disputatione processus quidam et forma virtutis, et species quædam exprimatur; tamen forensia quoque actuum ejus vestigia spectare, virtutis profectus est. Etenim si ea quæ natura ad victum generavit hominum non unius, sed geminæ, aut etiam uberioris gratiæ sunt : quanto magis ea quibus epulantur animi non angusti, sed abundantioris usus, et multiplicis cibi esse æstimari convenit.

II. Non mediocre autem aut otiosum negotium. Etenim

[1] Scripti circa an. 387. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, p. 41-53.

cum Dominus Deus noster hunc locupleti benedictionis suæ dote donaverit; ut ejus gratia provocaret cæteros, institutio corrigeret: Moyses quoque imitandum nobis descripserit; ut corda hominum in vitium labentia, hujus viri contuitu, velut e quodam terreno busto resuscitaret, non perfunctorium debet videri, si nos quoque scrupulosius ejusdem viri versemus vestigia. Nam si sapientes hujus mundi, ut Plato ipse princeps philosophorum, non veram aliquam, sed fictam et adumbratam sibi eam quam legimus πολιτείαν proposuit persequendam[1]; ut doceret qualem rempublicam esse oporteret: atque ita quam nec audierat, nec viderat in aliqua urbe describendam putavit; ut ii, quibus hoc munus est, quemadmodum rempublicam regerent, institui possent: et si condiscipulis Platonis Xenophon ille Socraticus fictis et ipse rebus personam voluit informare sapientis in eo libro, quem Κύρου παιδέιαν inscribit; ut ex intimo philosophiæ sinu justi regis et sapientis disciplina procederet; quanto magis nos non compositam figuram sapientis viri, sed expressam virtutem, et divino institutam magisterio recensere intentius, et vias ejus debemus persequi, quem Moyses ita descripsit, ut retro quodam modo se ipse respiceret?

[1] Plato lib. IV. de Repub.

CAPUT II.

Devotio Abrahæ quomodo divini præcepti verbis probata? Quid sit exire de cognatione, quove pacto ejusdem Patriarchæ obedientiam Dei promissio secuta sit? Idem invocato Domino, sibi ob uxoris pulchritudinem timet, cavetque. At Pharao propter illius raptum castigatus, quantum sit adulterii crimen indicio est: unde Abrahæ exemplo ad studium devotionis provocamur.

III. Magnus plane vir, et multarum virtutum clarus insignibus, quem votis suis philosophia non potuerit æquare. Denique minus est quod illa finxit, quam quod iste gessit, majorque ambitioso eloquentiæ mendacio simplex veritatis fides. Itaque cujusmodi fuerit in eo viro devotio, consideremus. Ea enim virtus ordine prima est quæ est fundamentum cæterarum; meritoque hanc ab eo primam exegit Deus dicens: «Exi de terra tua, et de cognatione » tua, et de domo patris tui[1]. » Satis fuerat dixisse de terra tua. Ibi enim erat exire de cognatione, exire de paterna domo: sed ideo addidit singula, ut ejus affectum probaret, ne forte aut imprudentem cepisse videretur(33), aut fraus aliqua mandatis pararetur cœlestibus. Sed sicut coacervanda fuerunt præcepta, ne quid lateret: ita etiam proponenda præmia, ne forte desperaret. Tentatur ut fortis, incitatur ut fidelis, provocatur ut justus, meritoque exivit quemadmodum locutus est illi Dominus.

IV. «Et exivit cum eo Lot[2]. » Hoc autem quod pro

[1] Gen. XII, 1. — [2] Ibid. 4.

magno inter septem Sapientum dicta celebratur ἕπου θεῷ, id est, sequere Deum, perfecit Abraham, factoque Sapientum dicta prævenit, et secutus Deum exivit de terra sua. Sed quia ante terra ei fuerat alia, hoc est, regio Chaldæorum, de qua exivit Thare pater Abrahæ, et in Charram demigravit; et quia secum eduxit nepotem suum, cui dictum fuerat : « Exi de cognatione tua ; » consideremus ne forte hoc sit exire de terra sua de hujus terræ, hoc est, de corporis nostri quadam commoratione egredi, de qua exivit Paulus qui dixit : « Nostra autem conversatio in cœlis est[1] ; » et de illecebris et delectationibus corporalibus quas velut cognatas animæ nostræ dixit, quam compati necesse est corpori, donec ejus colligata vinculo adhæret. Ergo exire de conversatione terrena, et sæcularibus oblectamentis et superioris vitæ moribus atque actibus debemus; ut non solum loca, sed etiam nosmetipsos mutemus. Si cupimus adhærere Christo, deseramus corruptibilia. Sunt autem corruptibilia in nobis caro, delectatio, vox obnoxia passionibus corporalibus. Per vocem autem passiones intelligimus. Unde quoniam anima nostra διμερὴς est, hoc est, bipertita, et rationabile habens et irrationabile, quod dividitur per carnem et delectationis corporalis illecebras, cæterasque passiones corporis : qui justus est vir, rationabile animæ suæ ab irrationabili dis jungere debet ac segregare. Hoc est enim exire de Charra, tanquam de cavernis quibusdam, et cuniculis, latibulisque egredi. Latere enim criminosæ conscientiæ est. Et nos igitur sequentes Abraham exeamus de latibulis. Si enim filii Abrahæ sumus, opera Abrahæ faciamus ; ut luceant opera nostra coram Deo, et coram hominibus. Justus dicit opera sua regi : peccator se ipsum occultat, sicut Adam se occultare cupiebat, sed latere non poterat. Pa-

[1] Philip. III, 20.

ruit itaque Abraham mandato, nec ulla legitur mora intervenisse.

V. « Egressus perambulavit terram usque ad Sichem[1], » quod interpretatione latina dicitur humerus vel cervix, per quæ executionem præscripti operis intelligimus. Siquidem et infra habemus scriptum : « Supposuit humerum suum ad laborandum[2]. » Unde per figuram locorum id expressum advertimus, quod devotionem suam sanctus Abraham non solum studio, sed etiam efficacia probaverit fructuosa, qua ad quercum usque pervenerit. Quo loco apparuit illi Dominus, et dixit : « Semini tuo dabo » terram hanc[3]. » Vide quomodo promisso frequenti tanquam invalidum adhuc informet atque instituat; et ipse memor sui totum Deo deputet, nihil sibi vindicet. Ideo et « Aram ædificavit Deo, qui apparuit ei; et recessit inde » in montem contra Orientem Bethel[4], » surgentem adhuc sibi Solem cupiens justitiæ videre. Ideoque non in vallibus, sed in monte tabernaculum sibi locavit, quia Deus montium est, et non vallium.

VI. « Et invocavit nomen Domini[5]. » Ubi Bethel, id est, domus Dei, ibi et ara : ubi ara, ibi et invocatio Dei nostri. Non immeritoque processus tantos habuit, quia Deum sperabat sibi auxilio fore. Exercetur athleta Dei, et probatur adversis : in desertum abiit, fames incidit, in Ægyptum descendit. Compererat in Ægypto lascivam esse juvenum luxuriam, petulantem cupiditatem, voluptatum intemperantiam. Advertebat inter hujusmodi viros intutam uxoris pudicitiam fore, sibique conjugis pulchritudinem periculo futuram : monuit uxorem, ut sororem se diceret. Quo docetur non magnopere decorem conjugis quærendum, qui viro necem plerumque gignere solet.

[1] Gen. XII, 6. — [2] Id. XLIX, 15. — [3] Id. XII, 7. — [4] Ibid. 8. — [5] Ibid.

Non enim tam pulchritudo mulieris, quam virtus ejus et gravitas delectat virum. Qui suavitatem quærit conjugii, non superiorem censu ambiat(34), quam necessitates non teneant maritales : si non monilibus ornatam, sed moribus. Offendit plerumque virum, si se uxor nobiliorem noverit. Hæc proxima superbiæ sunt. Sara non facultatibus ditior, non genere splendidior erat; ideo virum imparem non putabat, ideo quasi parem gratia diligebat, ideo non censu est retenta, non parentibus, non propinquis, sed virum proprium quocumque pergeret, sequebatur : externa adiit, sororem se ejus asseruit, contenta si ita esset necesse, se periclitari pudore, quam virum salute. Ut tueretur maritum mentita est germanitatem; ne insidiatores pudoris ejus tanquam æmulum et vindicem uxoris necarent. Denique simul ut viderunt illam Ægyptii, admirati quod speciosa esset valde, induxerunt illam ad regem suum, et cum Abraham bene egerunt, tanquam fratrem ejus quæ placuisset regi, honorantes.

VII. « Afflixit autem Dominus Pharao afflictationibus » magnis et sævissimis, et domum ejus propter Saram » uxorem Abræ[1]. » Magnum testimonium documentumque castitatis tuendæ. Locus ita hortatorius, ut unusquisque se castum præbeat, alienum non affectet torum, nec latendi spe, aut faciendi impunitate alienam uxorem incessat, non incuria aut stultitia provocetur mariti, aut absentia longiore. Adest præsul conjugii Deus quem nihil lateat, nullus evadat, nemo irrideat : vicem absentis mariti tuetur, servat excubias, imo sine excubiis deprehendit reum antequam faciat quod paraverit; in animis singulorum, in mentibus universorum crimen agnoscit. Et si maritum adulter fefelleris, non fallis Deum : et si maritum evaseris, et si judicem fori luseris, non evadis

[1] Gen. XII, 17.

judicem totius mundi. Ille gravius ulciscitur injuriam inopis, contumeliam imprudentis mariti. Major est enim injuria auctorem, quam custodem thalami spretum et non consideratum.

VIII. Ipse quoque Pharao, licet rex Ægyptiorum quem et insolentia regalis potentiæ supinaret, et Ægypti lascivia atque luxuries a studio castitatis abduceret, vocavit Abraham, et arguit eum dicens : « Quid hoc fecisti mihi? Quare » non dixisti mihi quia uxor tua est : sed dixisti mihi quia » soror tua est : et sumpseram eam mihi uxorem? Et nunc » ecce mulier tua ante te[1]. » Et si natura ferus ac barbarus tamen significat etiam exteris ac barbaris moribus esse curam pudoris, et adulterii etiam sibi crimen cavendum. Qui prætendit ignorantiam, condemnat intemperantiam. Nec mirum si barbarus jus novit naturæ : muta animalia quæ nullis tenentur legibus, sunt tamen aliqua quæ non solum paribus suis copulæ servent fidem; verumetiam coitus unius castitatem custodiant. Ita major lex naturæ, quam legum præscriptio est. Non mirum ergo si et iste Ægyptius rex Deum timuit qui hominem non timebat, et pœnam solvit adulterii, qui nullis reus tenebatur legibus : statimque ubi alienam esse cognovit uxorem, non solum marito reddidit, verumetiam prosecutores dedit qui deducerent eum; ne quis de populo barbaro irrogaret violentiam vel peculio viri, vel uxoris pudori.

IX. Pulcherrimus est hic locus ad incitandum studium devotionis, quod is qui Deum sequitur tutus semper est. Et ideo Deum præferre debemus omnibus, nec patriæ contuitus, nec parentum filiorumque gratia, nec uxoris contemplatio nos revocare debet ab executione præceptorum cœlestium; quia Deus nobis omnia illa largitur, et potens est servare quæ donat. Itaque magnum exemplum

[1] Gen. XII, 18, 19.

devotionis Abrahæ, quod cum uxore speciosa descendit in Ægyptum. Erat quidem justo viro cura conjugalis pudicitiæ : sed majus erat studium maturandæ devotionis, ne prætulisse custodiam tori mandatis videretur cœlestibus. Itaque quoniam propter Deum contempsit omnia, recepit a Deo multiplicata omnia : sed primam Deus pudicitiæ tribuit remunerationem, quam gratam sciebat conjugi. Nam quia studio obeundi cœlestis oraculi uxorem quoque in periculum deduxit pudoris, etiam castimoniam conjugii defendit.

CAPUT III.

De cæteris Abrahæ virtutibus, nimirum de prudentia ejus in rescindendis rixarum causis, justitia in dividendo, ubi et de imprudentia Lot amœnis utilia postponentis, ejusque pœna : tum de patrui in ipsum charitate, pietate in Deum, continentia in victoria, et mercedis a Deo propositæ electione ; ac tandem de accepto futuræ posteritatis et Christi nascituri promisso.

X. Primas igitur partes sibi justo ordine vindicavit devotio. Videamus et cæterarum virtutum gratiam. Mulcebatur sanctus Abraham nepotis præsentia cui patrium affectum exhibebat. Incidit rixa inter servulos nepotis et patrui. Advertit prudentior servulorum dissensionibus dominorum concordiam solvi solere, amputavit fibram discordiæ, ne contagium serperet. Tolerabilius enim putavit ut copula sequestraretur, quam gratia dirimeretur. Quod te facere oportet, si forte hujusmodi aliquid incideris, ut

seminarium dissentionis auferas. Neque enim tu fortior quam Abraham. Ille declinanda censuit, non despicienda servulorum jurgia. Et si tu fortior, cave ne alter infirmior qui aurem præbeat servulorum susurris. Frequenter indivisa servitia inter parentes discordiam serunt. Divide potius, ut maneat amicitia. Indivisa domus duos non sustinet. Nonne melius est emigrare cum gratia, quam cohabitare cum discordia?

XI. Ipsa quoque cujusmodi esse debeat divisio, Patriarcha edocet. Firmior dividat, infirmior eligat, ne habeat quod queratur. Electionis enim suæ partem non poterit calumniari. Non residet occasio resiliendi cui datur optio eligendi, nec divisor gravatur. Nam quo prudentior, eo cautior; ut nec in divisione circumscribatur, nec in electione fraudetur.

XII. Divisit Abraham, « Quia non capiebat, inquit, illos » terra habitare simul[1], » quia nimium divites erant. Sæculare vitium ut divites terra non capiat. Nihil enim satis est divitum cupiditati. Quanto ditior quis fuerit, tanto avidior ad possidendum est. Extendere agri terminos cupit, et vicinum excludere. Numquid hujusmodi Abraham? Minime, quamvis in principio et ipse imperfectior. Unde enim perfectio ante adventum Christi? Nondum venerat qui diceret : « Si vis perfectus esse, vade, vende omnia tua, » et da pauperibus, et veni, sequere me[2]. » Tamen ut minime avarus electionem offert, ut justus dissentionem amputat. « Non sit, inquit, rixa inter me et te, et inter pastores » meos et pastores tuos, quia homines nos fratres sumus. » Nonne ecce tota terra ante te est? Discede a me : Si tu » in sinistram, ego in dexteram : vel si tu in dexteram, ego » in sinistram[3]. »

XIII. « Et levavit oculos Lot, et elegit irriguam regio-

[1] Gen. XIII, 6. — [2] Matth. XIX, 21. — [3] Gen. XIII, 8, 9.

» nem, inquit, Jordanis; quia tota rigabatur, et erat sicut » paradisus Dei[1]. » Plerumque possessiones obveniunt hæreditariæ, aliæ utiliores, aliæ amœniores. Non utique in portione secundæ sunt (35). Nam incipit minui singularum meritum. Sed si non queunt partes de utilioribus convenire, conferantur amœnæ utilioribus. Diversa hominum ingenia sunt : alios utilia, alios amœna delectant. Infirmior amœniora eligit, utiliora fastidit. Villicus nonnunquam utilis est, vel actor agri (36) confertur urbano. Si insipiens sit elector aut cocum eligit, aut vocalem quem venustioris gratiæ putat, refutat utiliorem. Plerumque etiam ubi fructus non impares sunt, prudentior amœniora declinat. Cito invidiam movent, cito in se excitant mentem avari. Hic tamen nihil dixit Scriptura de eo quod alia pars utilior, alia amœnior fuerit; ne studio Abraham cepisse oculos adolescentis videretur. Amœnam partem unam descripsit, non addidit alteram utiliorem. Necesse erat ut de tota regione duas partes faceret : deinde præsentia, non absentia dividebat. Una regio capere utrumque non poterat. Quod potuit summæ esse justitiæ, electionem obtulit.

XIV. Lot amœnam elegit, quæ cito prædonum oculos incurrit. Hinc bellum inter reges, adversariorum victoria, incolarum captivitas. Itaque etiam Lot infirmioris consilii pretium luit, non terrarum infœcunditate, sed amœnitatis invidia deceptus, ut etiam ipse captivus abduceretur; quoniam vitio servilis nequitiæ a potiore deflexerat, et partem flagitiosissimorum elegerat; Sodoma enim luxuria atque lascivia est. Ideoque declinatio latina interpretatione dicitur Lot, quod is vitia eligit qui a virtute declinat, et ab æquitate deflectit.

XV. « Quo comperto Abraham numeravit servulos suos » vernaculos[2]; » et cum trecentis decem et octo viris adep-

[1] Gen. XIII, 10. — [2] Id. XIV, 14.

tus victoriam, liberavit nepotem. Probatur divisionis affectus, quando sic amabat nepotem, ut pro eo nec belli declinaret periculum. Quid est, « Numeravit? » Hoc est, elegit. Unde illud non solum ad scientiam Dei refertur, sed etiam ad gratiam justorum, quod in Evangelio dixit Dominus Jesus : « Et capilli vestri omnes numerati sunt[1]. » Cognovit autem Dominus qui sunt ipsius : eos autem, qui non sunt ipsius, non dignatur cognoscere. Numeravit autem trecentos decem et octo, ut scias non quantitatem numeri, sed meritum electionis expressum. Eos enim ascivit, quos dignos numero judicavit fidelium, qui in Domini nostri Jesu Christi passionem crederent. Trecentos enim τ græca littera significat, decem et octo autem summam ιη exprimit. Fidei ergo merito Abraham vicit, non populoso exercitu. Denique eos quibus quinque regum arma cesserunt, cum paucis egressus vernaculis triumphavit.

XVI. Sed qui vincit non debet sibi arrogare victoriam, sed deferre Deo. Hoc Abraham docet, qui triumpho factus humilior est, non superbior. Sacrificium denique obtulit, decimas dedit ; ideoque ei Melchisedech qui interpretatione latina dicitur rex justitiæ, rex pacis, benedixit : « Erat enim » sacerdos summi Dei[2]. » Qui est rex justitiæ sacerdos Dei, nisi cui dicitur : « Tu es sacerdos in æternum secundum » ordinem Melchisedech[3], » hoc est, Dei Filius, sacerdos Patris, qui sui corporis sacrificio Patrem nostris repropitiavit delictis.

XVII. Quantum autem illud quod de præda victoriæ nihil voluit contingere, nec oblatum sumere? Minuit enim fructum triumphi mercedis susceptio, et beneficii arrodit gratiam. Plurimum enim refert utrum pecuniæ, an gloriæ dimicaveris : alter mercenarii loco ducitur : alter dignus habetur conservatoris gloria. Jure sanctus de præda usur-

[1] Luc. XII, 7. — [2] Gen. XIV, 18. — [3] Psal. CIX, 4.

pare aliquid vel oblatum recusat, ne dicat qui dedit: «Quia » ego divitem feci eum;» hoc solum sibi satis esse testatur, quod pastui præliantium juvenum profecisset. Dicet aliquis: «Cum ipse vicerit, quomodo dicit ad regem Sodomo» rum, Nihil sumam abs te;» cum præda utique in potestate victoris fuerit? Docet militarem disciplinam, ut regi serventur omnia. Sane iis, qui secum fuissent in adjumentum fortasse sociati, partem emolumenti tribuendam asserit tanquam mercedem laboris.

XVIII. Ideoque quoniam sibi mercedem ab homine non quæsivit, a Deo accepit, sicut legimus scriptum; «Quia post » hæc verba factum est verbum Domini ad Abram in » visu dicens: Noli timere, Abram, ego protegam te, mer» ces tua multa erit valde[1].» Non est serus ad remunerandum Dominus, et cito promittit, et multa largitur; ne infirmos animos per dilationem aliquam subeat pœnitentia contempsisse præsentia: et velut quadam usuraria largitate compensat, ut uberioria restituat ei qui captus non fuerit oblatione præsentium.

XIX. Ab ipso quoque Domino mercedem quam postulet, consideremus. Non divitias ut avarus exposcit, non longævitatem vitæ istius, ut meticulosus mortis, non potentiam; sed dignum quærit sui hæredem laboris: «Quid » mihi, inquit, dabis? Ego autem dimittor sine filiis.» Et infra: «Quia mihi semen non dedisti, vernaculus meus » mihi hæres erit[2].» Discant ergo homines conjugia non spernere, nec sibi sociare impares; ne hujusmodi suscipiant liberos, quos hæredes habere non possint; ut vel transfundendæ hæreditatis contemplatione, si nullo contuitu pudoris moventur, digno studeant matrimonio.

XX. Sed si Abrahæ sententia ad corrigendum minus proficit, accipe oraculum Dei hujusmodi condemnantis

[1] Gen. xv, 1. — [2] Ibid. 2, 3.

hæreditatem : « Non erit, inquit, hæres tuus hic : sed alter » qui exierit de te, ille hæres tuus erit[1]. » Quem dicit alterum? Peperit enim et Agar filium Ismaël, sed non ipsum dicit, sed dicit sanctum Isaac. Et ideo addidit : « Qui exierit » de te. » Ille enim vere exivit ex Abraham, qui legitimo conjugio procreatus est. Sed per Isaac legitimum filium, illum verum legitimum possumus intelligere Dominum Jesum Christum, quem in principio Evangelii secundum Matthæum Abrahæ filium legimus[2], qui verum se Abrahæ gessit hæredem, auctoris illuminans successionem, per quem Abraham respexit in cœlum, et splendorem posteritatis suæ agnovit non minus illustrem, quam stellarum cœlestium fulget claritas. « Sicut enim stella differt a stella » in claritate, ita et resurrectio mortuorum[3], » Apostolus dicit; eo quod resurrectionis suæ donans consortia, homines, quos mors solebat terris abscondere, regni cœlestis fecit esse participes.

XXI. Quomodo autem Abrahæ propago diffusa est, nisi per hæreditatem fidei, per quam cœlo comparamur, conferimur Angelis, æquamur stellis? Ideo ait : « Sic erit » semen tuum[4]. Et credidit, inquit, Abraham Deo. » Quid credidit? Christum sibi per susceptionem corporis hæredem futurum. Ut scias quia hoc credidit, Dominus ait : « Abraham diem meum vidit et gavisus est. » Ideo « Re» putatum est illi ad justitiam[5], » quia rationem non quæsivit, sed promptissima fide credidit. Bonum est ut rationem præveniat fides; ne tanquam ab homine, ita a Domino Deo nostro rationem videamus exigere. Etenim quam indignum ut humanis testimoniis de alio credamus, Dei oraculis de se non credamus! Imitemur ergo Abraham,

[1] Gen. 2, 3. — [2] Ibid. 4. — [3] Matth. I, 1. — [4] I Cor. XV, 41. — [5] Gen. XV, 6. — [6] Joan. VIII, 56.

ut hæredes simus terræ per justitiam fidei, per quam ille mundi hæres factus est.

CAPUT IV.

Abraham ab adulterii crimine ob susceptum ex ancilla filium defenditur : nempe quod ab humana fragilitate non esset immunis, et tunc Chaldæorum superstitiones vix reliquisset : deinde quod in legem utpote necdum latam non peccaverit : postea quod non libidine, sed amore prolis inductus sit; ubi multa contra adulterium disputantur : defenditur ultimo quod illud ipsum mysterium non peccatum fuerit. Ad extremum quæritur an decuerit circumcisionem institui postea revocandam, et minimum in se perfectionis continentem.

XXII. Sed fortasse dicat aliquis : Quomodo Abraham nobis imitandum proponis, cum de ancilla susceperit filium? Aut quid sibi vult hoc esse, ut tantus vir huic errori fuerit obnoxius, cujus tanta opera miramur? Et ideo ne quodam more navigantium locum hunc quem plerique vadosum putant, declinasse videamur, rationem ejus explanare cordi est. Non abnuo quod Abraham de ancilla susceperit filium; ut cognoscas quoniam non superioris cujusdam naturæ ac substantiæ fuit Abraham, sed unus e numero et fragilitate universorum hominum. Denique et de regione Chaldæorum vocatus est, quos superstitioni vanæ intentos esse magis quam cæteros accepimus; et ideo majorem invenit gratiam apud Deum, quia superioribus renuntiavit, ad priora se extendit, ut sequeretur Deum.

Propositus est enim ad imitandum tibi, ut et tu advertas, quod si peccatis renunties, possis emereri Domini misericordiam.

XXIII. Movere tamen aliquos potest, quod jam cum Deo loquebatur, et ad ancillam introivit, sicut scriptum est : « Quia dixit Sara ad Abram : Ecce conclusit me Dominus, ut non pariam : intra ergo ad ancillam meam, ut filios facias ex illa[1]. » Et ita factum est. Sed consideremus, primum quia Abraham ante legem Moysis, et ante Evangelium fuit : nondum interdictum adulterium videbatur (37). Pœna criminis ex tempore legis est, quæ crimen inhibuit : nec ante legem ulla rei damnatio est ; sed ex lege. Non ergo in legem commisit Abraham, sed legem prævenit. Deus in paradiso licet conjugium laudaverit[2], non adulterium damnaverat. Non vult enim mortem peccatoris, et ideo quod præmii est pollicetur : quod pœnæ, non exigit. Mavult enim mitibus provocare, quam terrere sævioribus. Et tu peccasti cum gentilis esses, habes excusationem : venisti ad Ecclesiam, audisti legem : « Non adulterabis[3], » jam excusationem delicti non habes. Tamen quoniam cum his mihi sermo est, qui ad gratiam baptismatis nomen dederunt, si quis tantum crimen fecit, sciat tibi tribuendam veniam ; sed quasi ei qui crimen commiserit, in reliquum tamen abstinendum noverit. Denique illi adulteræ quam in Evangelio obtulerunt scribæ Pharisæorum, ignovit quidem Dominus superiora, sed ait : « Vade, et amodo vide ne pecces[4]. » Quod cum illi dicit, tibi dicit. Fecisti gentilis adulterium, fecisti catechumenus ? Ignoscitur tibi, remittitur tibi per baptismum. Vade, et post hæc vide ne pecces. Habes unam Abrahæ defensionem.

XXIV. Secunda illa est, quod non ardore aliquo vagæ libidinis, non petulantis formæ captus decore,

[1] Gen. XVI, 2. — [2] Id. I, 28. — [3] Exod. XX, 14. — [4] Joan. VIII, 11.

ancillæ contubernio conjugalem post habuit torum, sed studio quærendæ posteritatis et propagandæ sobolis. Adhuc post diluvium raritas erat generis humani : erat etiam religionis, ne quis non reddidisse debitum videretur naturæ. Denique et Lot sancti filiæ hanc causam quærendæ posteritatis habuerunt, ne genus deficeret humanum; et ideo publici muneris gratia privatam culpam prætexuit. Nec otiosum est quod uxor auctor facti inducitur; ut excusetur maritus, ne vago raptus errore credatur : simul ut discant mulieres diligere viros, nec agitari vana suspicione pellicatus, aut invidere privignis, si ipsæ liberos non susceperint. Uxori bonæ cordi erat excusare apud virum sterilitatem suam; et ne causa esset viro quod is liberos non haberet, suadet ut intraret ad ancillam. Hoc fecit Lia, hoc Rachel postea. Disce, mulier, zelum deponere, qui sæpe mulieres in furorem incitat.

XXV. Sed et vos moneo, viri, maxime qui ad gratiam Domini tenditis, non commisceri adulterino corpori (qui enim se jungit meretrici unum corpus est) nec dare hanc occasionem divortii mulieribus. Nemo sibi blandiatur de legibus hominum. Omne stuprum adulterium est, nec viro licet quod mulieri non licet. Eadem a viro, quæ abu xore debetur castimonia. Quidquid in eam, quæ non sit legitima uxor, commissum fuerit adulterii damnatur crimine. Ergo advertistis quid debeatis cavere, ne quis sacramentis se indignum præbeat.

XXVI. Accipite etiam aliud, quia hujusmodi intemperantia solvit charitatem conjugii, superbas ancillas facit, iracundas matronas, discordes conjuges, concubinas procaces, inverecundos maritos. Simul ut de domino conceperit ancilla, spernit dominam suam tanquam ditior partu : domina se despici dolet, maritum auctorem injuriarum suarum arguit. Denique Sara ipsa marito ancillæ suæ po-

testatem dederat, et postea dicit ad eum : « Injuriam accipio ego ex te : ego dedi ancillam meam in sinum tuum ; » ubi autem videt conceptum esse, spreta sum, inquit, coram ab ea : judicet Deus inter me et te[1]. » Quantus dolor, quam gravis querela sit fœminarum lectione exponitur. Da improvidum et levem maritum qui morigerari nesciat, et divortii causas exhibet. Sed Abraham vir moderatus et prudens : « Ecce, inquit, ancilla tua in manibus tuis, » utere ea quomodo tibi placuerit[2]. » Maluit enim uxorem tenere, quam famulam. Nec hoc tamen plenum remedium. Accepit potestatem irata uxor, et immoderatius ultione permissa utitur. Quod si Sara moderationem non tenuit, quæ tenebit? Ideoque scriptum est : « Et afflixit eam Sara, » et fugit a facie ejus[3]. » Duo sunt quæ comprehendit Scriptura ; ut et dominæ gravem indignationem exprimeret, et ancillæ tumorem ac superbiam. Quod afflixit eam Sara, ad iracundiam affligentis refertur : quod Agar fugit, contumeliam servili patientia non ferebat, quæ sibi herilis contubernii vindicabat fastigium : indignata est injuriam, quæ induerat insolentiam. Denique interroganti Angelo quo iret, respondit : « A facie Saræ dominæ meæ ego fu» gio[4]. » Et hoc tumoris immodici, ut prius nomen Saræ diceret, postea dominam significaret. Illud ad injuriam præmissum, hoc ad expressionem personæ additum. Non placuit Angelo ancillæ insolentia ; et ideo dixit illi : « Re» vertere ad dominam tuam[5]. » Utique non latuisset Angelum, si vi suppliciorum victa fugisset, et magis reprehendisset verberantis sævitiam, quam fugientis discessionem : sed ut ostenderet quia tanquam superba fugiebat, ne superba esset dominæ, addidit : « Et humilia te sub ma» nibus ejus[6]. » Opto igitur ut hoc vitium nullus incidat :

1 Gen. XVI, 5. — 2 Ibid. 6. — 3 Ibid. — 4 Ibid. 8. — 5 Ibid. 9. — 6 Ibid.

sed si quis inciderit, discat ancillam suam humiliare uxori suæ ; ne, dum vult ancillam vindicare, excludat uxorem.

XXVII. Ergo Abraham et unus de populo erat gentili, et causa posteritatis introierat ad ancillam ; quia uxor ejus sterilitatem suam obumbrare cupiens auctor ejus facti fuerat viro : et tamen non otiosum est quod post hoc Deus statim, quia alia ejus opera probaret, vel hujus facti pœnitentiam, dixit illi : « Ego sum Deus tuus, emerere in » conspectu meo, et esto sine querela[1]. » quasi adhuc plene non emeruisset, qui desperaret sterilis partum uxoris, et de ancilla posteritatem quæreret. « Esto, inquit, sine » querela, » hoc est, irreprehensibilis ; ut de te non queratur uxor, nec quisquam tua facta reprehendat. Mutat enim nomen, littera addita, ut de Abram vocaretur Abraham, hoc est, de patre vano, sicut habet latina interpretatio, vocaretur pater sublimis, pater electus : vel de patre fieret et pater filii. Vanus erat cum Deum nesciret : electus factus est post quam cognovit Deum. Pater erat cum de ancilla prolem haberet : sed pater filii non erat ; quia non erat ei filius, qui non erat legitimo susceptus conjugio. Peperit Sara, et factus est pater filii. Circumcidi jubetur accepturus veri seminis hæreditatem. Nonne evidenter circumcisio carnis præceptum est castimoniæ, ut aliquis resecet libidinem carnis, et indomitas luxu ac lascivia refrenet cupiditates ? Etenim circumcisionis vocabulo id præscribitur, ut omnis impuritatis fœtor abstergatur, et incentivum libidinis auferatur. Duabus usi sumus defensionibus.

XXVIII. Tertia quoque est, quam nobis apostoli Pauli tribuit auctoritas, qui ait : Illa quæ gessit Abraham ut de ancilla susciperet sobolem, in figuram facta sunt, et secundum allegoriam dicta. Allegoria est cum aliud geritur et aliud

[1] Gen. XVII, 1.

figuratur; sicut etiam ipse Apostolus docet dicens: « Sub » lege volentes esse, legem non legistis? Scriptum est enim » quoniam Abraham duos filios habuerit, unum de an- » cilla, et unum de libera: sed is quidem qui de ancilla, » secundum carnem natus est: qui autem de libera, per » repromissionem: quæ sunt per allegoriam dicta. Nam » hæc sunt duo testamenta: unum quidem a monte Sina » in servitutem generans quod est Agar [1], » duos populos ostendens de Abrahæ generatione manare: unum Judæorum, qui legis syllabis serviat; eo quod de ancilla in servitutem videatur esse generatus: alterum Christianum, qui ad remissionem peccatorum cœlestis gratiæ libertatem acceperit. Quod ergo putas esse peccatum, advertis esse mysterium, quo ea quæ posterioribus erant futura temporibus, revelabantur. Denique addidit: « Vos autem, fratres, » secundum Isaac promissionis filii [2]. Ideo, inquit, nolite » quærere opera legis; quoniam non justificatur homo ex » operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi [3]. » Et ut scias quia Christianis dixit: « Et nos, inquit, in Christum Je- » sum credimus; ut justificemur ex fide Christi, et non ex » operibus legis [4]. » Agnoscamus ergo quoniam hæc, quæ in figuram contingebant, illis crimini non erant: nobis autem erunt, si ad correptionem nostram scripta cavere nolimus: sed magis id agamus, ut cum simus liberæ filii, quæ est Sara, ne legis laqueis serviamus, cum Abraham liberam tenuerit, ancillam ejecerit.

XXIX. Quo loco plerosque moveri scio: Si enim bona est circumcisio, hodieque teneri debuit: si inutilis, mandari non debuit, divino præsertim oraculo [5]. Sed cum Apostolus dixerit Paulus: « Quia Abraham signum acce- » pit circumcisionis [6]: » utique signum non ipsa res, sed al-

[1] Galat. IV, 21-24. — [2] Ibid. 28. — [3] Id. II, 16. — [4] Ibid. — [5] Gen. XVII, 10. — [6] Rom. IV, 11.

terius rei est, hoc est, non veritas, sed indicium veritatis. Denique ipse exposuit et expressit dicens : « Signum accepit » circumcisionis, signaculum justitiæ et fidei[1]. » Unde non incongrue intelligimus quia circumcisio corporalis signum circumcisionis est spiritalis. Ergo signum mansit donec veniret veritas. Advenit Dominus Jesus, qui ait : « Ego sum via, » veritas, et vita [2]. » Quia non partem exiguam corporis in signo, sed totum circumcidit hominem in veritate, signum detraxit, veritatem induxit; quia posteaquam venit quod perfectum est, quod ex parte erat evacuatum est; et ideo cessavit circumcisio partis, ubi refulsit circumcisio universitatis. Jam enim non ex parte, sed totus homo salvatur in corpore, salvatur in anima. Scriptum est enim : « Qui vult post me venire, abneget se ipsum, et tollat cru» cem suam, et sequatur me [3]. » Hæc est perfectio circumcisionis; quia per corporis oblationem redimitur anima, de qua ipse Dominus ait : « Qui perdiderit animam suam » propter me, inveniet eam [4]. »

XXX. Superest illa nunc quæstionis portio, utrum debuerit pars præmitti, cum esset ventura perfectio. Qui locus facilis est ad diluendum, si consideremus quibus pars mandata sit, quibus servata perfectio. Pars enim mandata est secundum legem populo Judæorum, illi dura cervice, illi infirmo, illi qui Deum suum non cognovit. Cum ergo partem non potuerit sustinere, quomodo perfectionem servare potuisset? Ut si puerulum litteris imbuas, a singulis litterarum elementis inchoandum est tibi, ut a singulis apicibus ad syllabas, a syllabis eum per ordinem ad nomina, orationemque deducas. Nec potest mare quisquam navigare intrepidus, nisi qui ante in fluminibus navigaverit. Denique si quid aut conficiendi itineris, aut levandi oneris puero velis provectiorique mandare, numquid æ-

[1] Rom. IV, 11. — [2] Joan. XIV, 6. — [3] Matth. XVI, 24. — [4] Luc. IX, 24.

quanda onera sunt, aut æquandus labor? Ita igitur nove ris his perfectionem circumcisionis esse servatam, qui a Christo instituti, validioribus idonei viderentur; ut fideles probarentur, quorum multitudo innumera crucem tolleret, suamque pro Christo animam devoveret, et increduli non possent resistere, qui in totius corporis immolatione quæri salutem putarent, qui exiguum circumcisionis suæ sanguinem salutarem arbitrarentur.

XXXI. Considerandum autem quod in præputio positum vocavit Deus, in præputio adhuc manenti legitimi filii promissa est hæreditas; ut non Judæorum tantum modo patrem, ut ipsi asserunt, sed omnium credentium auctorem per fidem credas. Sara quoque (38), ante circumcisionem viri in unius litteræ adjectione non mediocri remuneratione benedicitur, ut principatum virtutis et gratiæ haberet; de qua nationes et reges gentium spondet futuros, ut in ipsa typus non Synagogæ, sed Ecclesiæ constitueretur. Quod autem promisso ex ea filio, risit Abraham, non incredulitatis, sed exultationis indicium fuit. Denique procidit in faciem, qui adoravit, et credidit, et adjecit : « Si » mihi centum annorum nascetur filius, et si Sara nona» ginta annorum pariet. Et dixit : Ismaël hic vivat in cons» pectu tuo [1]. » Non est incredulus in promissis, nec avarus in votis. Hoc est, non dubito quod facias, ut et centum annorum seni dones filium, et naturæ auctor naturæ metas relaxes. Beatus cui ista donantur : sed tamen etiam hic Ismaël, quem habeo de vernacula, si vivat in conspectu tuo, abundat mihi gratia. Denique Dominus et probavit ejus affectum, et petitionem non abnuit, et sua promissa firmavit.

[1] Gen. XVII, 17, 18.

CAPUT V.

De hospitalitate Abraham hospitum explorantis adventum, eisque obviam properantis. Commendatur eadem virtus, et vana quorumdam excusatio diluitur. Quam diligentem in ea se præbuerit idem sanctus, et quomodo uxorem in meriti partem asciverit? Quid oblata ab utroque mystice significent? Postremo facta ministranti Abrahamo filii promissio, sicut et Saræ risus exponitur.

XXXII. Diximus de Abrahæ devotione, ac fide, de prudentia, charitate, parcimonia : nunc etiam de hospitalitate dicamus. Est enim non mediocris ea virtus. Unde et Apostolus principaliter eam in episcopo esse oportere geminæ scriptionis docuit auctoritate [1]; ut præsto sit advenientibus, et occurrat obviam, et itinera exploret, et adsit non quærentibus, et rapiat prætergredientes. Ante ostium sedebat Abraham, sedebat meridie. Quando alii requiescebant, iste hospitum explorabat adventum. Merito illi Deus apparuit ad quercum Mambre, quia fructum hospitalitatis studiosissime requirebat.

XXXIII. «Et respiciens, inquit, oculis vidit, et ecce tres »viri stabant secus illum. Et cum vidisset illos, cucurrit »obviam illis [2]. »Vide primo fidei mysterium. Deus illi apparuit, et tres aspexit. Cui Deus refulget, Trinitatem videt, non sine Filio Patrem suscipit, nec sine Spiritu sancto Filium confitetur : Hæc alibi plenius [3]. Nunc mo-

[1] Tim. III, 1, et Tit. I, 7, 8. — [2] Gen. XVIII, 2. — [3] In lib. de resurrectione carnis.

ralis persequendi propositum est loci. Non otiosus sedet, qui longe aspicit : nec aspexisse contentus, cucurrit obviam. Festinavit occurrere, quia non satis est recte facere, nisi etiam maturare quod facias (39). Festinanter enim manducare pascha lex jubet [1]. Uberiores enim fructus habet celerata devotio. Disce ergo quam impiger esse debeas, ut possis prævenire hospitem; ne quis præveniat, et te boni muneris defraudet copia.

XXXIV. Bona est hospitalitas, habet mercedem suam, primum humanæ gratiæ, deinde quod majus est, remunerationis divinæ. Omnes in hoc incolatu hospites sumus; ad tempus enim habitandi habemus hospitium : emigramus propere. Caveamus ne, si nos duri aut negligentes fuerimus in recipiendis hospitibus, etiam nobis post vitæ istius cursum sanctorum hospitia denegentur. Unde in Evangelio Salvator dicit : « Facite vobis amicos de iniquo » mammona, qui vos recipiant in æterna tabernacula sua [2]. » Deinde etiam in hoc corpore sitis plerumque oboritur peregrinandi necessitas. Quod ergo aliis negaveris, id in te ipse decernis : et quod aliis detuleris, eo te facies dignum videri. Si omnes eam sententiam non suscipiendi hospites sequantur, ubi erit requies peregrinantibus? Relictis igitur humanis habitaculis, captabimus secessus ferarum, bestiarum cubilia.

XXXV. Sed pauperiem prætendis. Non opes a te hospes requirit, sed gratiam; non ornatum convivium, sed cibum obvium. « Melior est, inquit, hospitalitas cum oleribus ad amicitiam et gratiam, quam si vitulos occidas » ad præsepia cum inimicitiis [3]. » Hæc grata hominibus, et accepta Deo. Unde Dominus Jesus in Evangelio eum, quicumque dederit hospiti potum aquæ frigidæ [4], cœlestium

[1] Exod. xii, 11. — [2] Luc. xvi, 9. — [3] Prov. xv, 17. — [4] Matth. x, 42.

asserit præmiorum non exsortem futurum. Denique Jacob oves adaquavit Rachel, et gratiam reperit, et uxorem acquisivit. Deinde quî scis an Deum suscipias, cum hospitem putas? Abraham dum peregrinantibus defert hospitium, Deum atque Angelos ejus hospitio suscepit : quamvis et cum hospitem suscipis, suscipias Deum, sicut scriptum in Evangelio legis, dicente Domino Jesu : « Hospes eram, » et collegistis me.... Quod enim uni horum minimorum » fecistis, mihi fecistis [1]. » Unius horæ hospitio vidua illa, quæ suscepit Eliam, et exiguo cibo pavit, perpetuum toto tempore famis invenit alimentum, et mercedem accepit mirabilem, ut nunquam de hydria farina deficeret. Elisæus quoque defuncti pignoris resuscitatione donata, solvit hospitii pensionem.

XXXVI. Non sola tamen facilitas susceptionis, sed etiam sedulitas suscipientis et affectus quæritur. Utrumque te Abraham docet. Cucurrit obviam, rogavit prior dicens : « Domine, si inveni gratiam ante te, ne prætereris servum » tuum : sumatur aqua, et laventur pedes vestri, et refri- » gerate sub arbore : et sumam panem, et manducate, et » post hæc transietis : propter quod declinastis ad servum » vestrum [2]. » Tres vidit, et unum Dominum appellavit, ipsius solius se servum fatetur. Deinde conversus ad duos, quos ministros arbitrabatur, etiam ipsis deferre gestit obsequium, jam non jure debito servitutis obstrictus, sed blando sedulitatis nomine, usuque famulatus.

XXXVII. « Et festinavit Abraham in tabernaculum ad » Saram, et dixit ei : Festina et consperge tres mensuras » similaginis, et fac subcinericia [3]. » Bonus maritus exsortem religiosi muneris esse non patitur uxorem, nec avare sibi totum munus usurpat. Recte igitur et pietatis, et verecundiæ causa servatur. Quod pietatis est, vult esse com-

[1] Matth. xxv, 35 et 40. — [2] Gen. xviii, 3-5. — [3] Ibid. 6.

munc : quod pudoris est, integrum manet Saræ. Ante tabernaculum vir hospitum explorat adventus : intra tabernaculum Sara tuetur fœminæ verecundiam, et opera muliebria tuto exercet pudore. Foris maritus invitat, intus Sara convivium adornat. Nec solum ipse festinat Abraham, sed etiam festinandum dicit uxori, sociam devotionis ostens, nec fide disparem.

XXXVIII. « Consperge, inquit, tres mensuras similagi- » nis, et fac subcinericia. Græce ἐγκρύφια dicuntur, hoc est, abscondita; eo quod latere debeat omne mysterium, et quasi operiri fido silentio, ne profanis temere divulgetur auribus. Hoc pascitur divina majestas, hunc epulatur affectum, qui parcus loquendi sit, nec sacra in medium ferat. Breviter autem fidei mysterium docet Sara, unius similaginis tres mensuras faciens, quæ typum Ecclesiæ habet cui dicitur : « Lætare sterilis, quæ non paris : erumpe et » clama, quæ non parturis[1]. Hæc est enim quæ intimo fidem spiritu fovet, ejusdem Divinitatis asserens Trinitatem, pari quadam mensura atque reverentia Patrem, Filiumque, et sanctum adorans Spiritum, et majestatis unitate concelebrans, personarumque proprietate distinguens, hac devotionem tuam fidei assertione consperge.

XXXIX. Mulier similaginem offerat, hoc est, interiora spiritalis frumenti vel grani illius de quo dictum est, quod nisi in terram ceciderit, nullum fructum afferat. Unde et prima vidit Maria dominicæ resurrectionis mysterium, et festinavit non passim omnibus, sed solis Petro et Joanni intimare sacræ salutis nuntium. Vir currat ad boves, sumat vitulum, et sacramentum dominicæ passionis festinato impiger studio, non lento otio remissus accipiat, tradat illud puero qui innocentiam teneræ servet ætatis, dolum nesciat, referire non noverit, incorrupti corporis castimo-

[1] Isaï. LIV, 1.

niam custodiat. De quo ait Dominus Jesus : « Nisi conversi » fueritis, et efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in » regnum cœlorum[1]. » Huic puero et similibus ejus etiam sanctus David divinæ laudationis dispensat officium dicens : « Laudate pueri Dominum[2]. »

XL. Nec illud otiosum, quod cucurrit ad boves, tenerum vitulum et bonum sumpsit, et cum lacte apposuit. Denique et in Exodo cum pascha Domini declararet, ait Moyses : « Agnus sine macula, mundus, consummatus, » anniculus, masculus erit vobis ab ovibus et hœdis. Sumetis et occidetis, inquit, illum tota multitudo synagogæ » ad vesperum[3]. » Unde et hic meridies esse describitur, quando Abraham Domino offert hospitium. Sed ad cœnam vitulus immolatur, et cum lacte manducatur, hoc est, non in sanguine, sed cum fidei puritate. Bonus vitulus, utpote qui peccata dilueret. Tener, quia non dura cervice sed molli jugum legis agnovit, crucis patibulum non recusavit. Et merito tener, de cujus capite et pedibus et internis nihil relictum est, et os non est contritum ab eo, sed totus epulantium cibo cessit. Talem nobis legis figuravit umbra, talem veritas Evangelii demonstravit[4].

XLI. « Manducaverunt, inquit, illi : Abraham autem » stabat sub arbore[5]. » Advertimus humilitatis officium commendare humilitatem (40). Abraham stabat, et tu primam accubitionis partem occupas ? Denique ea humilitas invenit gratiam, ut promitteretur ei filius.

XLII. « Dixit autem ad illum : Ubi est Sara uxor tua ? » Qui respondit, et dixit : Ecce in tabernaculo[6]. » Numquid ignorabat Dominus qui in posterioribus Sodomorum futura excidia denuntiat, ubi Sara esset ? Non ignorabat ; sed docere nos voluit, quantus pudor esse debeat fœminarum ;

[1] Matth. XVIII, 3. — [2] Psal. CXII, 1.— [3] Exod. XII, 5. — [4] Joan. XIX, 36. — [5] Gen. XVIII, 8. — [6] Ibid. 9.

ne procaci occursu hospitum in se oculos inflectant; salva verecundia ministerium suum exerceant. Abraham quoque auribus tuis ingerit in tabernaculo Saram degere; ut discas quid ab uxore exigas. Provectiore ætate jam Sara juvenilem custodit verecundiam, ideo Dominus spopondit ei filium. « Defecerant, inquit, Saræ fieri muliebria [1]. » Non otiose additum, ne putares fœmineæ adhuc possibilitatis fuisse, ut pareret.

XLIII. « Risit autem Sara [2]. » Quod indicium futuri magis, quam incredulitatis arbitror. Risit enim, licet adhuc nesciens quid rideret, quod publicam esset in Isaac paritura lætitiam. Ideo negavit se risisse, quia ignoravit: ideo risit, quia prophetavit.

CAPUT VI.

Sodomorum excidium Abrahæ prædicitur, prædicaturque divina in tolerandis peccatoribus, ac peccatis examinandis et condonandis indulgentia. Angeli vespere adventantes apud Lot hospitantur. Immani scelere Sodomitarum cumulantur flagitia. Oblatis filiabus conatur Lot eorum furorem mitigare, quos Angeli cæcitate percutiunt. Idem Lot generis sequi recusantibus, prohibitus ne retro respiciat, educitur; et qua ratione ad nos quoque illud pertineat? Excusato demum filiarum cum parente incestu, ebrietatis mala describuntur.

XLIV. « Exurgentes autem viri conspexerunt in faciem » Sodomæ et Gomorrhæ [3]. » Sicut visitatio Domini timentibus exhibetur, ita etiam impiis pœna peccati reponitur.

[1] Gen. xviii, 11. — [2] Ibid. 10. — [3] Ibid. 16.

Abraham deducebat hospites, ad humanitatis gratiam addebat obsequia. Nam Sodomitæ pro pietatis officiis impuritatis augebant flagitia.

XLV. « Non celabo, inquit, Abraham puerum meum » quæ ego faciam [1]. » Senilis utique ætatis Abraham in superioribus Scriptura signavit, quia nonaginta et novem processisset annos : quomodo hunc puerum dicit ? Sed cum immemorem senectutis, exploratorem indefessum, cursu impigrum, standi patientissimum, deducendi studiosissimum expresserit, nonne convenire nomen pueri videtur officiis ? Merito puer dicitur, qui senile nesciebat fastidium, pueritiæ innocentiam et obsequium deferebat. Datur itaque Justo benedictionis gratia, et posteritatis hæreditas.

XLVI. Offensa autem peccatorum exponitur. « Clamor, » inquit, Sodomorum et Gomorrhæ impletus [2]. » Magna Domini patientia, ut non statim peccatorem puniat, sed diu differat expectans correctionem ; nec commoveatur ad ulciscendum, nisi peccator mensuram excedat. Unde et Dominus Jesus in Evangelio ad Judæos ait : « Implete » mensuram patrum vestrorum [3]. »

XLVII. « Descendam itaque, ut videam secundum clamorem illorum venientem ad me, si consummabuntur : » sin autem, ut sciam [4]. » Non ignorabat Dominus peccata Sodomorum : sed propter te instruendum verba hujusmodi loquebatur ; ut tu propius scruteris eorum commissa, in quos vindicandum arbitraris. « Descendam, inquit, ut » videam, » hoc est, etiam tu descendere cura, descende indaginis studio ; ne quid sit quod fallat, aut lateat absentem ; ut oculis facinus deprehendas. Eminus positi multa nescire possunt. Quem clamorem autem ait, nisi forte quia

[1] Gen. XVIII, 17. — [2] Ibid. 20. — [3] Matth. XXIII, 32. — [4] Gen. XVIII, 21.

ei quem nihil latet, clamant omnia, clamare videntur singulorum crimina? Denique ad Caïn dicitur : « Sanguis » fratris tui ad me clamat [1], » hoc est, non latet, sed clamat parricidium tuum. Itaque velut excitatur Deus flagitiorum nostrorum clamoribus ; ut aliquando vindicet, qui libenter ignoscit.

XLVIII. Denique Abrahæ petenti ne simul perderet justos, tanquam iniquos, et interroganti : « Si fuerint » quinquaginta justi in civitate, perdes illos? Respondit : » Non perdam civitatem, si fuerint in ea quinquaginta justi, » et totum locum servabo [2]. » Et sic per ordinem interrogationum, et responsionum vicem, etiamsi decem justos invenerit in civitate, tamen propter paucorum justitiam impunitatem toti populo promittit. Unde discimus quantus murus sit patriæ vir justus, quemadmodum non debeamus invidere viris sanctis, nec temere derogare. Illorum etenim nos fides servat, illorum justitia ab excidio defendit. Sodoma quoque si habuisset viros decem justos, potuit non perire.

XLIX. Quid sibi autem vult quod illi, qui ad Abraham simul cum Domino venerant, Sodomam petierunt viri, nisi ut acerbaretur crimen eorum, si quos Justus honoraverat, his majore sacrilegio impii vim conarentur inferre? Nam quod viros dixit, evidens est ratio, quia speciem præferebant virorum.

L. Sodomam venerunt vespere, meridie ad Abraham ; quia justo refulget Angelorum præsentia, impiis tenebras affert. Tamen potest referri etiam ad tempus dominicæ passionis, quod vesperi venerant ad eum, qui a Sodomitanis contagionibus, et totius urbis excidio erat liberandus. Vesper erat antequam Christus veniret ; quia totus erat mundus in tenebris. Vesper erat omnibus, quos immanium

[1] Gen. IV, 10. — [2] Id. XVIII, 24 et 26.

delictorum squallor tenebrosus urgebat. Venit Dominus Jesus, redemit sanguine suo mundum, lucem attulit. « Venerunt autem Angeli duo in Sodomam ad vesperam [1]. » Ubi gratia largienda est, Christus adest : ubi exercenda severitas, soli adsunt ministri, deest Jesus.

LI. « Sedebat Lot ad portam [2]. » Emendaverant Lot sanctum adversa captivitatis, et sollicitiorem fecerant. Itaque processu ætatis didicerat imitari parentem. Ad portam itaque sedebat, ut exciperet advenientes. Denique « Exurrexit obviam illis [3]. » Perfectior cucurrit obviam : iste, « Exurrexit, et adoravit in faciem super terram, et dixit : Ecce, Domini, declinate in domum pueri vestri [4]. » Et coëgit illos divertere, qui dicebant : « In platea manebimus. » Commendatur hic Justi sanctitas, et Angelorum gratia. Illi nolebant adventum suum hospiti graviorem videri : ille quidem inter quos habitaret, sciebat ; tamen domum suam offerebat periculis, quibus auferret hospites. Certe quo tardius acquiescebant, diutius tentando, plenius comprobabant.

LII. « Viri autem civitatis Sodomorum circumdederunt domum ab infante usque ad senem, totus populus pariter [5]. » Præstruitur judicii divini æquitas, ne forte quis diceret : « Quid peccaverunt pueri, ut omnes excidio involverentur ? » Ita nullus illic justus, nullus innocens fuit. Audi Scripturam testificantem quia « Circumdederunt domum ab infante usque ad senem, totus populus pariter. » Nulla ætas erat culpæ immunis, ideo nullus immunis exitii fuit. Et qui possibilitatem perpetrandi criminis non habuit, habuit affectum. Effœtæ vires senum, sed mens plena libidinis. Offerebat sanctus Lot filiarum pudorem. Nam etsi illa quoque flagitiosa impuritas erat ; tamen minus erat secundum naturam coïre, quam adversum naturam delin-

1 Gen. xx, 1. — 2 Ibid. — 3 Ibid. — 4 Ibid. 2. — 5 Ibid. 5.

quere. Præferebat domus suæ verecundiæ hospitalem gratiam, etiam apud barbaras gentes inviolabilem. Denique illic quoque inoffensa hospitalitas est, ubi nec germanitas satis tuta est.

LIII. Percusserunt autem illos Angeli cæcitate, ut et ostium domus, quod aperire cupiebant, non reperirent. Hic mirabilis quidem Angelorum declaratur potestas; ut offusa impuris cæcitate, non reperirentur domus ostia. Sed etiam illud ostenditur, quia cæca est omnis libido, et ante se non videt. Quod vero hospitum manibus revocatus est sanctus Lot in domum demonstratur immemor periculi, memor fidei non eripuisse se periculo, sed obtulisse.

LIV. Ponitur pietatis locus, quod manifestata sibi per Angelos totius regionis eversione, et generos habere Lot sanctus inducitur, et monere eos ut fugerent; simul ne deserendo eos, nec admonendo, minus pius videretur circa filiarum maritos: vel erroris earum causa ipsi assignaretur, quæ destitutæ virili consortio concubitum inebriati expetissent patris. Non ergo indefensum Scriptura virum sanctum relinquit; cum et tradidisse maritis filias, et monuisse generos inducitur. Sed visum est illis quod derideret eos, et tamen adhuc morabatur Lot, ut persuaderet generis suis; et pene non esset profectus, ut evaderet, nisi urgentibus Angelis, et tenentibus manus ejus, egredi coactus esset.

LV. Non ergo profectus, sed eductus est: et mandatum accepit ne respiceret retro, nec resisteret in tota regione illa, sed in montem ascenderet. Hoc cum illi dicitur, omnibus dicitur. Si vis ergo et tu evadere, ne respicias retro, sed ante. Aspice ubi Christus est, qui dicat tibi: « Vade retro me, » sicut Petro dicit: « Vade retro me [1]; » ut Christum sequeretur, Christum videret. Retro Sodoma est plena flagitii, retro Gomorrha vitiis scatens, criminum re-

[1] Matth. XVI, 23.

gio. « Ne tetigeritis, inquit Apostolus, ne attaminaveritis, » ne gustaveritis, quæ sunt omnia ad corruptelam [1]. » Fuge ergo Sodomam, relinque ocyus Gomorrham, desere elementa hujus mundi, ne te imminentia involvant pericula: non resistas fugiens, nec in tota vitiorum regione remoreris. Qui non respexit, evasit : quæ respexit, non potuit evadere.

LVI. Excusantur autem filiæ sancti Lot, quia putaverunt non vicinæ regionis, sed totius orbis fuisse illud excidium, et se solas cum patre superstites ex omnibus populis remansisse. Et ideo ne genus deficeret humanum, paternum petiisse concubitum; ut semen generationis humanæ de patre suo resuscitarent. Non ergo libidinis vitium fuit, sed generationis remedium, quod non puto criminis duci loco. Nam et Eva de viro assumpta, supra cujus costam ædificata est mulier, os de ossibus ejus, et caro de carne ejus; tamen propter seriem successionis humanæ viro mixta est. Subducitur tamen huic admisso conscientia viri justi; inebriatus enim vino quid gereret nesciebat. Unde non mirum si puellas decepit opinio, quæ putarent totius populos orbis periisse. Non eadem esset Lot sancti excusatio, qui audierat ab Angelis locum illum, non totum mundum esse periturum.

LVII. Sane discimus vitandam ebrietatem, per quam crimina cavere non possumus. Nam quæ sobrii cavemus, per ebrietatem ignorantes committimus. Parum est quod ea inflammat libidinem, accendit cupiditates corporis: ipsam quoque mentem subruit, et animum capit, sensum extorquet. Nesciunt quid loquantur qui nimio vino indulgent, jacent sepulti. Ideoque si qua per vinum deliquerint, apud sapientes judices venia quidem facta donantur :

[1] Coloss. II, 21.

sed levitatis notantur auctores. Quanta ipsa deformitas, ut solvantur vires, incessus vacillet?

LVIII. Multi se fortes putant, num fortiores quam Lot? Num continentiores quam Noë? Non utique vitia Patriarcharum Scriptura exposuit, quos victos vino legimus : sed ut tu disceres quid caveres. Ille nudus jacuit, iste filiarum errori patuit. Et Noë justus deceptus est, quia vini vis adhuc ignorabatur : sed in illo instructus es, ne tu ignorares. Lot filiabus se credidit, et per senectutem madidam vino solutus, commisit incestum ignorans : tu sic bibe, ne capiaris. Instruant te Patriarchæ non solum docentes, sed etiam errantes. Ideo iteratum est exemplum ebrietatis, ut confirmetur magisterium cautionis,

CAPUT VII.

Mors Abimelech ob tentatam Saræ pudicitiam a Deo intentata, quantum sit adulterii crimen monstrat. Quare ejusdem rei causa Pharao gravius, quam Abimelech castigatus? Quo etiam pacto ab hujus domo sublata Abrahami precibus sterilitas datam Ecclesiæ fœcunditatem signaverit? Nascitur Isaac, et a matre lactatur. Ismaël autem Saræ impulsu et divino responso ejicitur ; et quæ in his includantur morum præcepta.

LIX. Denique iterum tentatur Saræ pudicitia, ut exigatur omnium. Nam et Abimelech in uxorem sibi eam sumpserat, et dixit ei in nocte Deus : « Ecce tu morieris » propter mulierem[1]. » Advertimus adulterium divino ju-

[1] Gen. xx, 3.

dicio morte puniri. Ideoque addidit : « Hæc autem com» moratur cum viro[1]. » Habet quidem omnis viri, mulierisque concubitus nulla legitimi matrimonii sorte celebratus, suam culpam. Discite enim qui ad gratiam baptismatis tenditis, velut quidam fidei candidati, continentiæ disciplinam sobriam. Nulli licet scire mulierem, præter uxorem. Ideoque conjugii tibi datum est jus, ne in laqueum incidas, et cum aliena muliere delinquas. Vinctus es uxori, noli quærere solutionem; quia non licet tibi, uxore vivente, uxorem ducere. Nam aliam quærere, cum habeas tuam, crimen est adulterii, hoc gravius, quod putas peccato tuo auctoritatem lege quærendam. Tolerabilior est si lateat culpa, quam si culpæ usurpetur auctoritas. Nec hoc solum est adulterium, cum aliena peccare conjuge, sed omne quod non habet potestatem conjugii : tamen locus iste docet gravius crimen esse, ubi celebrati conjugii jura temerantur, et uxorius pudor solvitur. Ideoque cum prætenderet Abimelech quod uxorem alienam esse ignoraverit, quam sororem esse vir ipse suam dixerit, respondit ei Dominus : « Et ego cognovi quoniam puro corde fecisti » hoc, et peperci tibi, ut non peccares in me : propter hoc » non sum passus te tangere illam[2]. » Cognoscimus velut præsulem custodemque conjugii esse Deum, qui non patiatur alienum torum pollui : et si qui fecerit, peccare eum in Deum, cujus legem violet, gratiam solvat. Et ideo quia in Deum peccat, sacramenti cœlestis amittit consortium.

LX. Fortasse te moveat qua ratione Pharao quæstionibus(41)ab omnipotente Deo graviter afflictus sit, ut supra legimus, cum et ipse ignoraverit uxorem esse Abrahæ Saram, quam sororem audierat[3] : Abimelech autem nullam pœnam exceperit. Verum Ægypti regem noveris du-

[1] Gen. xx, 3. — [2] Ibid. 6. — [3] Id. xii, 17.

cem fuisse vitiorum, qui quo plus habuerit licentiæ, eo plus flagitii commiserit : Abimelech autem adeo fidelis æstimatus sit Deo, ut meruerit audire : « Et ego cognovi » quoniam puro corde fecisti hoc, » rex non afflictionis, ut Ægyptius, sed munitionis, quod Gerarum, quibus præerat, docet interpretatio. Non ergo est dubium cæteris operibus ejus indignationem Domini esse revocatam, qui vere interioris arbiter est conscientiæ, et animi ac mentis interpres. Denique non ut Pharao ille conventus a Moyse, recusavit et sprevit mandatum Dei, nec obsequium distulit : sed statim vocavit Abraham, uxorem suam ei reddidit, pretio se ipse mulctavit quod vidisset alienam, dotem pudoris exolvit.

LXI. Hinc quoque colligi potest Abimelech regem clementiora meruisse, quod Abraham pro eo rogavit et impetravit. Peperit enim et uxor ejus, quas ante concluserat Deus propter Saram uxorem Abrahæ : quodæque ad œconomiam pertinet, ut Saræ partus Dei donatus promissione, etiam hoc fulciretur testimonio; cum advertas Dei offensione et fœcundas sterilescere, et rursum Domini voluntate steriles fœcundari, juxta quod scriptum est : « Nonne » sterilem et parientem ego feci, dicit Dominus[1]? » Quamvis ad Synagogæ illud et Ecclesiæ mysterium dictum accipiatur; quia et Synagoga partus habere desivit, quæ successionis fraudata est posteritate, et congregatio nationum quæ sterilis erat cum Deum ignoraret, partus habere cœperit æternos. Unde lectum est, « Lætare steri» lis, quæ non paris : erumpe et exclama, quæ non partu» ris; quoniam plures filii desertæ magis quam ejus quæ » habet virum[2]. »

LXII. « Genitus est autem Abrahæ filius Isaac, cum » esset annorum centum[3]. » Et tu si perfectus fueris, ha-

[1] Isaï. LXVI, 9. — [2] Id. LIV, 1. — [3] Gen. XXI, 5.

bebis posteritatem lætitiæ, et exultationis hæreditatem. « Dixit et Sara : Risum mihi fecit Dominus : Quicumque » enim audierit, congratulabitur mihi[1]. » Non utique hoc de generatione hac intelligitur quæ casibus plerisque obnoxia est, ut interdum non generasse melius fuerit : sed de generatione qua unusquisque peccator agens pœnitentiam, cum redimitur a morte, Angelis solet exhibere lætitiam.

LXIII. « Et dixit Sara : Quis annuntiabit Abrahæ quo» niam lactet infantem Sara[2] ? » Moralis locus. Provocantur fœminæ meminisse dignitatis suæ, et lactare filios suos. Hæc enim matrum gratia, hic honos, quo filios propriis commendent viris. Denique eos plus amare filios solent, quos ipsæ matres lactaverint uberibus suis.

LXIV. « Fecit autem Abraham cœnam magnam, qua » die ablactatus est Isaac filius ejus[3]. » Non mediocre istud nec usitatum. Non enim quia a nutricis lacte subductus est puer, magnum convivium exhibuit Abraham : sed quia idoneus habitus est Isaac fortioris gratiæ cibo, et virtutis alimento, non adhuc, ut Corinthius, lacte potandus : sed epulis solidioribus mandatorum cœlestium mentis suæ lacertos firmans.

LXV. Prosperitatem cito sequitur invidia. Pepererat Sara, ablactaverat filium : « Vidit ancillæ filium ludentem » cum filio suo Isaac, et dixit ad Abraham : Ejice ancillam, » et filium ejus ; non enim hæres erit filius ancillæ cum filio » meo Isaac[4]. » Durum hoc visum Abrahæ erat, ut ejiceret filium suum, licet eum quem susceperat ex vernacula. Et tu noli te miscere ancillæ, ne suscipias ex illa filium, et uxor tua non patiatur cohæredem illum filio suo fieri. Vides enim hinc solvi gratiam matrimonii. Certe si incidisti, et habes filium, ejice ancillam, et filium ejus. Me-

[1] Gen. xxi, 6. — [2] Ibid. 7. — [3] Ibid. 8. — [4] Ibid. 9, 10.

lius est enim ut ancilla quam uxor recedat, et filius ancillæ quam legitimus ejiciatur. Quod si dubitaveris, si contempseris uxoris tuæ sententiam, et durum tibi visum fuerit, dicit tibi Deus quod dixit et Abrahæ; quod illi enim dixit, tibi dicit, et omnibus dicit : « Non sit durum » ante te de puero, et de ancilla. Omnia quæcumque dixe- » rit tibi Sara, audi vocem ejus; quoniam in Isaac vocabi- » tur tibi semen[1]. » Nusquam alibi dixit : Audi vocem uxoris tuæ, nisi hic, id est, fecisti injuriam uxori tuæ, et non mitigasti affectum ejus, suscepisti ex ancilla filium, et non honorasti uxoris filium. Numquid potest in ancillæ filio semen tuum vocari? Non utique; in legitimo enim filio vera successio est. Sed vereris, quia filius tuus est, ne forte ejectus intereat atque occidat. Non ei deerit mea gratia. Omnes alit Deus noster, suffulcit universos, et justos et injustos. Denique et pluit super justos et injustos. Sicut fecit Abraham, facito et tu. Ejice ancillam, ut secura uxor et inoffensa maneat domi. Ejice et ancillæ filium, ut non habeat hæreditatis consortium, qui non habet originis privilegium.

[1] Gen. XXI, 12.

CAPUT VIII.

Abrahamum Deus varie tentat, sed maxime dato immolandi filii præcepto. Ejusdem præcepti singula verba expenduntur, et perfecta Patriarchæ obedientia in ejus profectione, ac reliquo sacrificii apparatu declaratur. Postremo post expositum mysterium in ariete Isaaci vice oblato figuratum, tertia proponitur ejusdem Abrahami benedictio.

LXVI. « Et factum est post hæc verba, Deus tentavit » Abraham[1]. » Aliter Deus tentat, aliter diabolus. Diabolus tentat, ut subruat : Deus tentat, ut coronet. Denique probatos sibi tentat. Unde et David dicit : « Proba me » Deus, et tenta me[2]. » Et sanctum Abraham probavit ante, et sic tentavit; ne si ante tentaret quam probasset, gravaret : probavit eum cum exire de Charra jussit[3], et obedientem reperit. Probavit cum fidei titulo fretus liberavit nepotem[4], cum de præda nihil attigit, cum promisit seni filium[5], et cum esset centum annorum, quamvis Saræ genitalia consideraret emortua; tamen credidit, nec fide hæsitavit, qui posset hæsitare ratione sterilitatis aut senectutis : probavit eum hospitii sedulitate[6]. Probatum igitur, quasi fortiorem tentandum putavit majoribus, et quibusdam imperiis durioribus. Et hoc quidem exemplo docemur, quia veris probatur quis : tentatur autem compositis et fictis. Non enim volebat Deus immolari a patre filium, nec impleri hoc munus volebat, qui ovem pro

[1] Gen. xxii, 1. — [2] Psal. cxxxviii, 23. — [3] Gen. xii, 1. — [4] Id. xiv, 14, et seqq. — [5] Id. xvii, 16. — [6] Id. xviii, 1, et seqq.

filio immolandam obtulit: sed tentabat affectum patris, si Dei præcepta præferret filio, nec paternæ pietatis contemplatione vim devotionis inflecteret.

LXVII. « Et dixit ad eum : Abraham, Abraham[1] ! » Repetitione nominis mentem excitat, ut esset paratior. Denique respondit ille : « Ecce ego. Et dixit : Accipe filium tuum amantissimum, quem dilexisti Isaac, et vade in terram excelsam, et offeres mihi illum holocaustum in uno montium, quem tibi dixero[2], » Non sinit otiosum esse affectum patris. A principio eum stimulat, et pungit pietatis aculeis, et filii nomen addidit ad nomen necessitudinis, ut vim amoris. Non satis putavit dixisse filium, adjungit, « Amantissimum quem dilexisti Isaac. » Quid est quod ait : « Quem dilexisti : » Et non dixit, « Quem diligis? » Possumus quidem uti ad defensionem Scripturæ consuetudine divinæ, quia præteritum plerumque ponit pro venturis vel præsentibus, ut in Evangelio habes : « Hic est filius meus dilectissimus, in quo complacui[3]; » cum utique semper in Filio placeat Pater. Et in Psalmo habes : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis[4] ; » cum semper sedeat. Possumus tamen et amantissimum ad præsens accipere, et quem dilexisti ad id, ut non recenti quodam impulsu amoris, sed inolito diu et probato amore significaret dilectum. Quod enim ad tempus augetur, ad tempus resolvitur : quod autem diu aut semper placuit, cito aboleri non potest. Potest et illud non absurdum videri, quia morituros plus diligimus. Hoc est, quem ante dilexisti : quasi jam diligat immolandum. Nec otiose addidit nomen sancti Isaac, hoc est, eum quem suscepisti de uxore unicum, suscepisti in senectute, suscepisti tanquam fidei tuæ præmium, remunerationem operum tuorum, suscepisti ex promissione Dei, non conjugis fœcunditate, ex

[1] Gen. XXII, 1. — [2] Ibid. 2. — [3] Matth. III, 17. — [4] Psal. CIX, 1.

qua alium sperare possis. « Offeres mihi holocaustum : » sed prius vade in terram excelsam. Interponitur spatium, ne præcipitari subito videatur affectus; ut illa dilatione obrepat pietatis gratia, desiderium patris. Adjecit : « In uno » montium quem tibi dixero. » Et hic similiter, ut dum ascenderet senex, infringeretur impetus, lassaret dextera, deficeret intentio : dum quæreret montem discere, dedisceret apparatum.

LXVIII. Exurgens autem non solum sequenti die, sed etiam diluculo, ut attulisse nox moras studio festinantis patris videretur : « Stravit asinam suam, et sumpsit secum » duos pueros, et Isaac filium suum, et concidit ligna ad » holocaustum[1]. » Docemur parata omnia ad sacrificium deferre : discimus etiam apparatum sacrificii, et ministerii munus ipsi nobis vindicare, non delegare aliis. Senex Abraham, et dives pecoribus, atque abundans servitiorum, non quæsivit comitatus sui agmina : ipse quoque ligna concidit, et obsequia majora viribus suis non intermisit.

LXIX. « Venit autem ad locum quem dixit illi Deus, die » tertio[2]. » Et cum duobus ipse tertius proficiscitur, hostiam suam secum ducens, et die tertio ad locum sacrificii venit. Salutaris hic numerus, et conveniens sacrificaturis. Denique et in posterioribus Moyses dicit ad Pharaonem regem Ægypti : « Viam trium dierum ibimus, et immola- » bimus Domino Deo nostro, sicut dixit nobis[3]. » Et recte tertio die celebratur Trinitatis sacrificium.

LXX. « Et respiciens Abraham oculis vidit locum a » longe[4]. » Sollicite explorat qui properat implere. Quamvis senilem studio celeraret gradum, tamen hoc serum putans præcedebat oculis : vigebant singulorum officia membrorum, licet senilia membra non possent vigere. Solet hebetari visus senum, ut etiam propinqua non facile

[1] Gen. XXII, 3. — [2] Ibid. 4. — [3] Exod VIII, 27. — [4] Gen. XXII, 4.

conspiciant. Hic non solum vidit locum, sed etiam longe positus aspexit.

LXXI. Nec dubitavit vidisse, sed ait pueris suis: « Se» dete hic cum asina : ego autem et puer pertransibimus » usque illuc; et cum adoraverimus, revertemur ad vos[1]. » Merito typus in asina, quia et veritas in pullo asinæ. In hoc enim animante figuratur populus gentilium, ante oneri subjectus, nunc Christo subditus. Isaac ergo Christi passuri est typus. Venit in asina, ut crediturus populus nationum significaretur. Ideoque et Dominus cum ad subeundam pro nobis passionem veniret, pullum asinæ solvit, quem ipse consedit etiam mitem atque mansuetum, jam Christo sua terga credentem. Quod autem ait: «Ego et » puer pertransibimus viam, » demonstrat quod non deficeret in tanto apparatu pater, non cederet filius: aut quia pertransirent pietatis remedio tanti facinoris austeritatem. Addidit: « Ad vos revertemur. » Prophetavit quod ignorabat. Ipse solus disponebat redire, immolato filio: sed Dominus per os ejus locutus est quod præparabat. Captiose (42) autem loquebatur cum servulis, ne cognito negotio, impediret aliquis, aut gemitu obstreperet, aut fletu.

LXXII. «Accepit autem ligna holocausti, et imposuit » Isaac filio suo: accepit et ignem ipse in manu et machæ» ram[2]. » Consecratur sacris hostia ministeriis, et commendatur futura. Quæ pietatis hostia pii ante ministerii vectura est. Ligna Isaac sibi vexit, Christus sibi patibulum crucis portavit. Abraham comitabatur filium, Pater Christum. Nec Isaac solus, nec Jesus solus. Denique ait: «Solum me » relinquetis, et non sum solus, quia Pater mecum est[3]. »

LXXIII. «Dixit autem Isaac ad Abraham patrem suum: » Pater. Qui dixit: Quid vis, fili[4]? » Pulsatur pietatis vo-

[1] Gen. XXII, 5. — [2] Ibid. 6. — [3] Joan. XVI, 32. — [4] Gen. XXII, 7.

cabulis patrius affectus, et fluctibus quibusdam hinc atque inde tunditur. Filius vocat patrem : pater dicit, « Fili; » ut ipso verborum sono se recognoscat pater : quam impossibile est ut ferire possit, cujus se vulneri subjicere optaret. Hæc nomina vitæ solent operari gratiam, non ministerium necis : hæc vocabula incitare ad pietatem, non ad mortem solent.

LXXIV. Addidit Isaac dicens : « Ecce ligna, ubi est ovis » in holocaustum[1] ? » Et hic prophetat sermone, non scientia. Ovis enim a Domino ad sacrificium parabatur. Respondit denique similiter et Abraham : « Deus providebit sibi » ovem ad holocaustum, fili[2]. » Inflexibilis a studio devotionis minister vocare filium frequenter non timet ; ita erat intentionis soliditate fundatus : et hoc se meliorem patrem putabat, hoc sibi in perenne mansurum judicabat filium, si eum immolaret Deo. Non solum autem hoc prophetavit, quod statim accidit, quia Deus providit sibi pro Isaac hostiam, et reddidit patri filium : verum illud magis, quod non hæc hostia divinæ esset dispositionis : sed alia esset hostia quam Deus sibi pararet, ut mundaret orbem terrarum : illa esset omnibus acceptior, propter quam multi patres offerrent filios suos, et separari in hoc sæculo a filiis non timerent. Quotidie offerunt patres filios suos, ut moriantur in Christo, et consepeliantur in Domino. Quanti patres, occisis martyrio filiis, lætiores ab eorum tumulo reverterunt !

LXXV. Venit Abraham ad locum sacrificio prædestinatum; « Et ædificavit ibi aram, et imposuit ligna[3]. » Quanta molimina immolaturi, ne raptus subito ad immolandum æstimaretur? « Et colligatis manibus ac pedibus Isaac filii » sui, imposuit eum in aram super ligna[4]. » Nectit filio ma-

[1] Gen. XXII, 7. — [2] Ibid. 8. — [3] Ibid. 9. — [4] Ibid.

nibus suis vincula pater; ne refugiendo filius et vi ignis excitus peccatum incurreret.

LXXVI. « Et dixit Angelus : Abraham, Abraham[1]. » Tenuit quodam modo manum ejus divina vox, et ictum vibrantis occupavit dexteræ. Nec semel vocavit; ne aut plene non audiret, aut fortuitam vocem putaret. Sic revocavit, quemadmodum imperavit. Repetivit vocem, tanquam veritus ne præveniretur studio devotionis, et una vox impetum ferientis revocare non posset. « Non injicias, » inquit, manum in puerum, neque feceris ei quidquam ; » nunc enim cognovi quia timeas Deum tuum, et non pepercisti filio tuo dilectissimo propter me[2]. » Hoc est dicere : Affectum tuum inquisivi, non factum exegi. Tentavi mentem tuam, si etiam filio dilectissimo non parceres propter me. Non aufero quod donavi ipse, nec hæredem invideo, quem largitus sum non habenti. Nec otiose hic quoque ei dilectissimum filium dixit, ut illud quod supra dixit, « Quem dilexisti, » ita dictum ostenderet, ne æstimares quod jam diligere desiisset.

LXXVII. « Et respiciens Abraham vidit, et ecce aries » unus hærens in virgulto[3]. » Qua ratione arietem? Quasi præstantem utique cætero gregi. Qua ratione suspensum? Ut adverteres hostiam illam non esse terrenam. Qua causa cornibus suspensum, nisi quod carnem suam virtute superiore a terris levaret? Justa quod scriptum est : « Cujus » principatus super humeros ejus[4]. » Quis utique significatur, nisi ille de quo scriptum est : « Exaltavit cornu populi » sui[5] ? » Cornu nostrum Christus est, qui præstitit omnibus, sicut legimus : « Speciosus forma præ filiis hominum[6]. » Solus elevatus et exaltatus a terris, quemadmodum ipse nos docet, cum loquitur : « Ego non sum de hoc mundo,

[1] Gen. XXII, 11. — [2] Ibid. 12. — [3] Ibid. 13. — [4] Isaï. IX, 6. — [5] Psal. CXLVIII, 14. — [6] Id. XLIV, 3.

» ego de supernis sum[1]. » Hunc vidit Abraham in isto sacrificio, hujus passionem aspexit. Et ideo ipse Dominus ait de eo : « Abraham diem meum vidit, et gavisus est[2]. »

LXXVIII. Unde Scriptura : « Vocavit Abraham nomen » loci illius, Dominus videt ; ut dicant hodie : In monte » Dominus apparuit[3], » hoc est, quod apparuerit Abrahæ, revelans futuram sui passionem corporis, qua mundum redemit : demonstrans etiam genus passionis, cum suspensum ostendit. Virgultum illud patibulum crucis est. Et in hoc ligno præstantissimus ductor gregis exaltatus omnia traxit ad se, ut ab omnibus cognosceretur. Unde et ipse ait : « Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis » quia ego sum[4]. » Hinc quoque promeruit Deum Abraham.

LXXIX. Denique hæc est tertia benedictio. Tres enim plenarias accepit benedictiones : unam post victoriam, qua liberavit nepotem, quando occurrit illi Melchisedech, quando dixit ei Dominus : « Respice in cœlum, et numera » stellas, si poteris : sic erit semen tuum. Et credidit Abra- » ham Deo, et reputatum est illi ad justitiam[5] : » aliam quando jussus est Abraham nominari[6], et signaculum accepit circumcisionis : tertiam hic, quando dilectissimum filium suum holocaustum Deo non dubitavit offerre. Hæc iterum benedictio præstitit superioribus. In illis enim propagationem seminis Abrahæ promisit futuram : in hac autem ait : « Et benedicentur in semine tuo omnes gentes » terræ, quoniam audisti vocem meam[7]. » Et nos ergo audiamus vocem Dei nostri, et obediamus præceptis ejus, si volumus apud eum invenire gratiam.

[1] Joan. viii, 23. — [2] Ibid. 56. — [3] Gen. xxii, 14. — [4] Joan. viii, 28. — [5] Gen. xv, 5, 6. — [6] Id. xvii, 5. — [7] Id. xxii, 18.

CAPUT IX.

Moritur Sara ac sepelitur. Abraham filio suo uxorem providet, eamque ad rem delectum servum juramento sibi obligat: et quid isthic lateat mysterii? In eligenda conjuge imprimis ejus religionem, ex qua pendent mores, spectandam. Quomodo quærenda proxima, non alienigena, nec invita? Quo item modo in Rebecca designata sit Ecclesia et baptismus. Quas inaures exemplo Rebeccæ ambire debeant christianæ virgines; quidve alia munera eidem puellæ oblata significent? Quam imitandum pudoris exemplum ipsa præbuerit; et quam bene in ejus conjugio vocatio Ecclesiæ atque apostolicum ministerium exprimatur!

LXXX. Locus, qui sequitur, habet mortem uxoris, fletum mariti, sepulturæ officium; quibus maritalis affectus probatur. « Et surrexit, inquit, Abraham a mortuo[1]. » Docemur ut non diutius inhæreamus mortuis, sed quantum satis est officii deferamus. Festinavit autem pro loco sepulcri pretium solvere, cum gratis daretur; ut non in alienis locis, sed nostris potius ædificemus tumulos parentum vel proximorum. Sæpe enim cum alienationibus possessionum venales fiunt, quæ in iisdem locis sepulturæ sunt. Hoc autem ideo Abraham fecit; quia nondum erant hujusmodi Dei templa, in quibus fidelium Dominum reliquiæ condantur.

LXXXI. Senuerat Abraham : itaque quod boni est patris, debuit uxorem providere filio : sed propter oraculum Dei non poterat redire eo, unde jussus erat exire. Habita-

[1] Gen. xxiii, 3.

bat autem in terris Chananæorum, ex quo genere legitimam successionem sibi quærere fugiebat.

LXXXII. «Et vocavit puerum seniorem domus suæ[1],» et dixit ei ut iret in Charram, et de proximis suis uxorem peteret juniori domino suo. Disce hinc quod etiam senioris ætatis servuli pueri dicantur a dominis, vel a quibusque potioribus. Unde et quidam Poëta hoc sequendum putavit: sive in eorum usu qui sibi docti et sapientes videntur, ipse hoc reperit: sive de nostris ipse transtulit: sive translatum invenit :

Pascite, ut ante boves, pueri : submittite tauros[2].

Inde et pueros dicimus, quando servulos significamus, non ætatem exprimentes, sed conditionem.

LXXXIII. Adverte nunc virtutes boni patrisfamilias, et considera primum, quod munus, et cui mandet; ut et tu ita instituas servulos, ut liberis tuis paternum affectum deferant, et officia exequantur. Inventus est de servulis senior, tamen qui ad uxorem providendam domino juniori eligeretur, et constrictus ut juraret, mitteret manum sub femur domini sui. Per femur generationem intelligimus : generatio autem Abrahæ Christus est. Unde Apostolus ait : «Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non » dicit : Et seminibus, quasi in multis; sed sicut in uno : Et » semini tuo, quod est Christus[3];» ostendens per ipsum nobis sanctum sacramentum, per ipsum tutum auxilium fore.

LXXXIV. Constrinxit autem eum ne de semine Chananæorum uxorem arcessiret domino suo, quorum generis auctor patrem non honoraverat, et ideo maledictionis hæreditatem transmisit in suos; ut cognoscamus fidem, et quamdam hæreditatem de auctoris prosapia in iis requiren-

[1] Gen. XXIV, 2. — [2] Virg. in Bucol. Ecl. I. — [3] Gal. III, 16.

dam, quos nobis volumus adjungere. Cum sancto enim sanctus eris, et cum perverso perverteris. Si hoc in aliis, quanto magis in conjugio, ubi una caro, et unus spiritus est. Quomodo autem potest congruere charitas, si discrepet fides? Et ideo cave, Christiane, gentili aut Judæo filiam tuam tradere. Cave, inquam, gentilem aut Judæam atque alienigenam, hoc est, hæreticam, et omnem alienam a fide tua uxorem arcessias tibi. Prima conjugii fides castitatis gratia est. Si idola colat, quorum prædicantur adulteria, si Christum neget qui præceptor et remunerator est pudicitiæ, quomodo potest diligere pudicitiam? Si Christiana sit, non est satis, nisi ambo initiati sitis sacramento baptismatis. Simul ad orationem nocte vobis surgendum est, et conjunctis precibus obsecrandus Deus. Accedit aliud insigne castimoniæ, si credas a Deo tuo tibi quod sortitus es, conjugium datum. Unde et Salomon ait : « A Deo, inquit, præparabitur viro uxor [1]. » Non possunt hoc dispares fide credere, ut ab eo quem non colit, putet sibi connubii impertitam gratiam. Ratio docet, sed amplius exempla commonent. Sæpe illecebra muliebris decepit etiam fortiores maritos [2], et a religione fecit discedere. Et ideo tu vel amori consule, vel errorem cave. Primum ergo in conjugio religio quæritur. Ideo Abraham proximam quæsivit dare filio suo.

LXXXV. Et tu proximam quære. Quis est proximus? « Qui fecit, inquit, misericordiam [3]. » In Evangelio hoc dixit Dominus Jesus. Et tu proximam seminis Abrahæ require, et propinquam proximi tui. Semen Abrahæ Christus est, ipse est proximus omnium, qui super omnes fecit misericordiam, tollens peccatum mundi. Disce deinde quid in uxore quæratur : non aurum, non argentum quæsivit Abraham, non possessiones, sed gratiam bonæ indolis.

[1] Prov. XIX, 14. — [2] 3 Reg. XI, 4. — [3] Luc. X, 37.

LXXXVI. Deinde interrogatus si nollet venire mulier, utrumnam eo filium domini sui duceret: « Attende tibi, in» quit, ne revoces filium meum illo. Dominus Deus cœli, » et Deus terræ accepit me de domo patris mei, et de terra » in qua natus sum, qui locutus est mihi, et juravit dicens: » Tibi dabo terram hanc, et semini tuo; ipse mittet Ange» lum suum ante te, et accipies filio meo uxorem inde. » Quod si noluerit tecum venire mulier in terram hanc, » purus eris a juramento hoc[1]. » Quo proficiat hoc considera diligentius. Non licet tibi accipere alienigenam. Sane si Christianam se faciat, laudem habebis ex ea. Ne te quoque si recusaverit Christiana fieri, studium nuptiarum a fide deflectat, instruit lectio. Abraham sequentem deduci admonuit, residentem non expeti, nec eo filium suum pergere. Sane domini sui qui se ab incolatu terræ in qua habitabat, abduxerat, non defuturam misericordiam, ut præiret studio petitoris, et puellæ inclinaret animum. Quasi Propheta hoc dixit in causa filii, et quasi moralis doctor docuit sperare de Domino, quod juvare dignetur incrementa fidei quærentem.

LXXXVII. « Et surgens puer profectus est in Mesopo» tamiam[2]: » et juxta voti seriem quod proficiscens servulus voverat, « Occurrit ei Rebecca, habens hydriam super » humerum, virgo speciosa valde, quam vir non cognove» rat. Descendit autem ad fontem, et implevit hydriam, » dedit puero bibere, adaquavit omnes camelos ejus[3]. » Unde puer Abrahæ accepit inaures aureas singularum drachmarum, et duas virias dedit in manus ejus, decem aureorum pondus earum, et quæsivit ab ea si locus esset hospitio, et cujus esset filia. Simplicitas quidem moralis exprimitur, quod nullus fuerit vel in conjugii petitione ambitioni locus, sed Dominus præsul conjugii petitionem im-

1 Gen. XXIV, 6-9. — 2 Ibid. 10. — 3 Ibid. 15, et seqq.

pleverit. Tamen spectare licet Ecclesiæ mysteria. Ubi invenitur Ecclesia, nisi in Mesopotamia? Ibi quæritur, inde arcersitur, ibi duobus stipatur fluminibus, lavacro gratiæ, et fletu pœnitentiæ. Etenim nisi peccata propria defleveris, nisi gratiam baptismatis acceperis, non tibi acquiritur Ecclesiæ fides, et quædam conjugalis copula. Muniunt eam Tygris, hoc est, prudentia, et Euphrates, hoc est, justitia, et illuminatio fructuosa, a barbaris separans gentibus.

LXXXVIII. « Virgo autem speciosa valde, cujus decorem nulla corrupit ætas. Speciosa valde; quia speciosus et ille præ filiis hominum, qui eam acquisivit sibi. « Quam » vir non cognoverat; » nulli enim viro erat copula ejus sed soli Christo debita. « Hydriam habens super humerum, » qua lavat actus hominum. Et quia ex congregatione gentilium constat, qua suos lavit, ideo legis, quia « Descendit » ad fontem, et implevit hydriam et ascendit [1]. » Samaritana illa venit ad fontem, sicut in Evangelio scriptum est, sed non descendit [2] : puteus ei videbatur, nec implevit hydriam. Denique ait : Hydriam non habeo (43). Non habebat unde actus suos lavaret. Hæc sola descendit, hæc sola cognovit fontem verum, hoc est, non aquæ fontem, sed vitæ æternæ, sicut dixit David : « Quoniam apud te est fons » vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen [3]. » Ideoque habuit quod daret sitientibus, quia credidit. Nam quæ non credebat, ait fonti huic volenti sibi potum dare : « Unde » mihi habes dare aquam vivam [4] ? » Hæc autem habuit unde non solum puerum, sed etiam camelos adaquaret, quæ non solum justos rigare consuevit, sed etiam injustos implere. Ideo accepit inaures aureas, et virias (44), quas misit Abraham, tanquam meritorum suorum præmia.

LXXXIX. Fortasse audientes hæc filiæ, quæ ad gra-

[1] Gen. xiv, 16, et seqq. — [2] Joan. iv, 7. — [3] Psal. xxxv, 10. — [4] Joan. iv, 11.

tiam Domini tenditis, et vos provoçemini ut habeatis inaureset virias, et dicatis : Quomodo prohibes hoc, Episcope, ut habeamus quod Rebecca accepit pro munere, et hortaris ut similes simus Rebeccæ? Sed non has inaures Rebecca habebat et virias, quæ lites in Ecclesia serere solent, quæ labuntur frequenter : alias inaures habebat, quas utinam vos habeatis, alias virias. Inaures Rebeccæ pii auditus insignia, et viriæ Rebeccæ ornamenta factorum sunt. Has inaures habebat, quæ non gravarent aurem, sed demulcerent : has virias, quæ manum non materiali auro onerarent, sed spiritali actu levarent. Ideo et fratri et parentibus in hoc placuit ornatu. Et tu sume inaures, quas tibi Abraham reliquit : sume quas transmisit virias. Audi verba Domini Dei tui, sicut ipse audiebat : exequere jussa, sicut ipse properavit implere.

XC. Pulcherrimus autem locus ad instruendos eos, quibus aliquid injungitur, quod non prius manducavit puer Abrahæ appositum sibi panem, quam mandatum domini exequeretur. Quo impetrato, vasa aurea et argentea et vestem dedit Rebeccæ. Ubi sponsata est Ecclesia, accepit vasa aurea et argentea, in quibus esset thesaurus fidei; sunt etenim vasa in honorem, sunt et in contumeliam. Quæ sint ea vasa audi : « Habemus thesaurum in vasis fictilibus [1]. » Vasa fictilia corpora nostra sunt : fides nostra thesaurus est. Et fortasse jam etiam ipsa corpora nostra, quæ thesaurum istum habent, aurea sunt, quia sunt plena prudentiæ : et argentea vasa sunt, quæ videntur mandati cœlestis alloquiis refulgere. Honorantur autem et parentes muneribus.

XCI. Consulitur puella non de sponsalibus, nam illa judicium expectat parentum, non est enim virginalis pudoris eligere maritum : sed jam desponsata viro de profec-

[1] 2 Cor. IV. 7.

tionis consulitur die. Nec immeritio dilationem non attulit; jure etenim properare debuit ad maritum. Unde illud Euripideon quod mirantur plerique, unde translatum sit manifestum est. Ait enim in persona mulieris, quæ tamen maritum volebat relinquere, et ad alias petebatur nuptias :

> Νυμφευμάτων μὴν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
> Μέριμναν ἕξει, κ᾽οὐκ ἐμὸν κρίνειν τάδε [1].

Hoc est, « Sponsalium quidem meorum pater meus curam subibit; hoc enim non est meum. » Ergo quod et ipsi philosophi mirati sunt, servate virgines. Sed etiam, mulieres, si qua amiso cito marito, adolescentula laqueum infirmitatis suæ timet incidere, ut si vult nubere, nubat tantum in Domino, ut electionem mariti parentibus deferat; ne appetentiæ procacioris æstimetur, si ipsa de nuptiis suis electionem sibi vindicet. Expetita magis debet videri a viro, quam ipsa virum expetisse. Verecundiam præmittat, antequam nubat, quod ipsum conjugium plus commendet verecundia. Sed illi verba imitantur, opera imitari nequeunt.

XCII. Inesse quoque in eo præclarum Ecclesiæ mysterium liquet, eo quod nemo ausus sit eam ante Christum vocare; soli enim Christo hæc erat vocandarum nationum reposita prærogativa. Vocata autem non fecit moram, et ideo acceptior Domino; quia populus Judæorum, qui erat ad cœnam vocatus, dignus non fuit venire : congregatio autem gentium simul ut arcessiri se vidit, occurrit.

XCIII. Denique ut scias non sine mysterio esse, cum veheretur camelo, veniebat ad sponsum; eo quod populus nationum belluina quadam horridus meritorum deformitate, qui formæ suæ nullum haberet decorem, fidem esset atque consensum Ecclesiæ recepturus. Nec illud otiosum, quod cum veniret Rebecca, vidit Isaac deambulantem; et

[1] Euripides in Andromacha.

cum interrogasset quis esset, cognito quod ipse esset cui duceretur uxor, descendit, et caput suum obnubere cœpit, docens verecundiam nuptiis præire debere : inde enim et nuptiæ dictæ quod pudoris gratia puellæ se obnuberent. Discite ergo virgines, quemadmodum servetis verecundiam, nec intecto capite prodeatis ante extraneos, cum Rebecca jam desponsata, designatum maritum aperto capite non putaverit videndum.

XCIV. Quis ille est servulus qui providit has nuptias? Unus utique de Apostolis, et ille maxime qui ait : « Viri » fratres, vos scitis quia a diebus antiquis in nobis Deus » elegit ex ore meo audire nationes verbum Evangelii [1]. » Vel ille qui Doctor appellatus est gentium [2]. Ipsi enim cum leguntur, aut Joannes evangelista, acquirunt Christo animam; ut credat quæ ante non credidit : et cupientibus Christum videre, sermonibus demonstrant suis. Itaque Abraham, celebratis filii nuptiis, longæva ætate, et bona senectute complevit dies [3].

[1] Act. xv, 7. — [2] I Tim. II, 7. — [3] Gen. xxv, 8.

LIBER II.

CAPUT I.

Post expositum moralem sensum, ad profundiorem seu allegoricum transit: et quemadmodum animæ præcipiatur, ut exeat de terra sua, et de cognatione sua; necnon aquibus ad perfectam purgationem recedendum sit, explicat. Denique promissam Abrahæ posteritatem refert.

I. Moralem quidem locum prosecuti sumus, qua potuimus intellectus simplicitate; ut qui legunt, morum possint sibi haurire magisteria : sed quia ex utraque parte acuta est acies gladii, ex utraque parte præliaris; similiter verbum Dei, quod est acutius omni gladio acutissimo, penetans usque ad divisionem animæ, quocumque converteris, paratum invenies et opportunum, ut animam legentis pertranseat ad revelandum propheticarum Scripturarum ænigmata. Unde non absurdum reor referre ad altiora sensum, et per historiam diversarum personarum, virtutis formæ quemdam processum explicare; maxime cum jam in Adam intellectus profundioris exordia degustaverimus. Adam etenim mentem diximus, Evam sensum esse significavimus, serpentis specie delectationem expressimus : sed ibi de summa beatitudine, et quadam naturali virtutum amœnitate per circumscriptionem sensus, et delectationis illecebram refluxus ad culpam est : hic autem profectum mentis speculari datur. Hoc enim Legislator provide egit, ut quemadmodum lapsum mentis demonstravit, ut illas

erroris caveremus semitas : ita etiam processum mentis, et quemdam superiorem reditum significaret, ut quemadmodum infracta mens reformare se possit, cognosceremus. Purgaverat enim terram Dominus diluvii infusione, laverat humanæ colluvionem fragilitatis : sed non satis erat ad virtutis profectum, nisi ut instrueretur homo quemadmodum se regeret et gubernaret, Abraham mentis loco inducitur. Denique Abraham transitus dicitur (45). Ergo ut mens quæ in Adam totam se delectationi et illecebris corporalibus dederat, in formam virtutis speciemque transiret, vir sapiens nobis ad imitandum propositus est. Denique Abraham secundum Hebræos, secundum Latinos pater dictus est, eo quod mens paterna quadam auctoritate, censione (46), et sollicitudine totum gubernet hominem.

II. Hæc ergo mens erat in Charra, id est, in cavernis, obnoxia variis passionibus. Ideoque dicitur ei : « Exi de » terra tua, » id est, de corpore tuo. Exivit de hac terra ille, cujus conversatio in cœlis est. « Et de cognatione, » inquit ; tua [1]. » Cognati sunt animæ nostræ corporis sensus. Dividitur enim in duo anima nostra : in id quod est rationabile, et in id quod est irrationabile. In eo autem quod est irrationabile, sensus sunt : ergo cognati sunt partis rationabilis, hoc est, mentis. « Et de domo tua, inquit, exi. » Domus mentis prolàtivum est verbum (47). Sicut enim paterfamilias habitat in domo sua, et in potestate habet quemadmodum regat domum suam : ita etiam mens in sermonibus nostris habitat, et gubernat verba nostra, et vis ejus ac disciplina in sermone elucet. Ut bonus paterfamilias a primo vestibulo domus æstimatur : ita etiam de sermonibus nostris mens nostra perpenditur. Denique etiam modulis vocis pulsat et revocat.

III. Ergo qui vult perfectam purgationem consequi,

[1] Gen. XII, 1.

disjungat se ab his tribus, a corpore, a sensibus corporalibus, a voce, in quibus sunt omnes corporis passiones, et circumscriptiones sensuum, quibus decipimur et illudimur. In nullo enim horum trium bonum. Non in carne, quamvis Epicuri schola, plerique etiam voluptuarii disrumpantur laudantes corporis delectationem; neque in sensibus qui sæpe luduntur; neque in sono vocis quæ falsis plerumque animam demulcet cantibus, est perfectum bonum; hæc enim incorruptibilia: quod autem vere bonum, hoc incorruptibile. Manifesta autem fides. Mortuo etenim homine, caro corrumpitur, sensus pereunt, vox amittitur, remanet mens immortalis, incorpoream vitam recipiens. Unde in alteram terram vocatur plenam beatitudine, ubi non falsa pro veris, sicut in hac vita: sed vivam rerum cernat substantiam; eo quod excussa corporis, et sensuum, et vocis nebulosa quadam imagine, corruptibilem caliginem deponat, et revelata facie beatæ vitæ gratiam lustret obtutu.

IV. « Benedicam, inquit, te, et faciam te in gentem magnam [1]. » Immortalitatem spondet, cum genus promittit. Genus enim immortale videtur esse, personæ mortales sunt singulorum, ut hominum, ut equorum, ut apum. De quibus ait quidam.

At genus immortale manet [2]...

Tamen multo illud melius quod gentem magnam dixit Ecclesiæ perpetuam posteritatem, et generationem illam supernam, quæ vere magna est, ut peccato moriamur, Deo renascimur.

[1] Gen. XII, 2. — [2] Virg. lib. IV. Georg.

CAPUT II.

Post Abrahami exitum Deus illi tanquam amico loquitur. Idem nobis proponitur ad imitandum ; ut mens nostra ejus exemplo reformetur. Quare Lot cum illo egressus ; quidve sexagesimo anno significetur. Quo tandem pacto sapiens amicam suam possideat.

V. « Exiit Abraham quemadmodum locutus est ei Do-» minus [1]. » Hinc ferunt gentiles septem Sapientum sententiam : Sequere Deum, quasi inventum suum ; cum longe anterior, non dico, Abraham, sed Moyses fuerit, per quem lex data est, dicens : « Post Dominum Deum tuum ambu-» labis [2]. » Exivit ergo Abraham in quo non tam perfectio ejus, quam animæ ejus devotio, et mentis libertas exivit de corporis vinculis, de illecebris delectationis. Denique sic habes : « Exivit Abraham quemadmodum locutus est » illi Deus. » Supra habes, « Exi, » dixisse Deum, in quo apertum imperium jubentis expressum : hic habes quemadmodum locutus est illi Deus. Quasi quidam confabulationis affectus comprehenditur ; omnia enim fecit quæ statuta sunt. Ante factum igitur Deus dicit quasi obnoxio, post factum loquitur quasi amico. Amicus est enim Deo, qui facit quæ imperata sunt. Unde et in Evangelio suo dicit Dominus Jesus : « Vos amici mei estis, si feceritis, quæ » ego præcipio vobis. Jam non dico vos servos [3]. » Sed, ut dixi, processus viri sapientis propositus est nobis ad imitandum, scriptus ad experimentum, non perfectio. Adhuc enim reformat se mens in Abraham, quæ in homine primo lapsa est. Et ideo per gradus et incrementa se colligit.

[1] Gen. XII, 4. — [2] Deut. XIII, 4. — [3] Joan. XV, 14, 15.

VI. Unde et addidit : « Et exivit cum eo Lot [1], » hoc est, declinatio. Id enim nominis significat interpretatio ; eo quod ut viantes incognitam carpentes viam, semitis aliquibus sæpe falluntur, ut a directo deflectant tramite ; et tamen si prudentes sunt, non deviant, sed cunctabundi licet, regionis ipsius contuitu viam colligunt : ita et Abraham nutabundus quidem, tamen tramitem veri sequebatur. Ducebatur plerumque falsa specie bonorum, sed non penitus inclinabatur. Perfecti est enim non deflectere, prudentis non penitus declinare. Solus autem ille nunquam deflectit, de quo scriptum est : « Ecce virgo in utero accipiet, et » pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuël : butyrum » et mel manducabit, prius quam sciat aut proferat mala, » eliget bonum ; quoniam prius quam sciat puer bonum aut » malum, non credet militiæ, ut eligat quod bonum est [2]. » Hoc Abraham facere non poterat, ut prius bona eligeret, quam mala sciret, sed præceptis inhærebat cœlestibus, ne declinaret a vero. Ideo etiam septuaginta et quinque annorum describitur exisse de Charra [3], quod septuagesimo profecto remissionis numero sensus is sit qui possit inflecti (48). Delectationes enim horum sensuum faciunt, ut non semper erecta sit mens nostra, sed aliquando se inflectat ; ut non intra cavernas corporis, sed se intra latibula voluptatis abscondat.

VII. Tamen etiam in his cuniculis positus ita evasit, ut sumeret uxorem suam, et nepotem, et omnem animam quascumque possederat in Charram. Prudentes enim et continentes virtutis atque animæ possessores sunt, decorem morum mansuetorum eligentes. Qui autem amatores corporis sunt, delectationibus ejus irretiuntur ; quia irrationabilium in corporis habitudine omnis virtus est : rationabilium autem in virtutibus animæ ac disciplinis. Prop-

[1] Gen. XII, 4. — [2] Isaï. VII, 14, 15. — [3] Gen. XII, 4.

terea scriptum est, quia possidebat animam suam (49), tanquam liberam regens, et nulli servituti obnoxiam [1]. Hoc ergo habet intentio doctoris; eo quod etiam in illis diverticulis et anfractibus constitutus, vel adhuc ævi recentioris, vel nondum perfectioris disciplinæ, vel loci patentis ad vitia habitavit non ita inflexus ad culpam, ut demigraro non posset. Denique mentem suam ab illa lubrica possessione defendit et transtulit.

CAPUT III.

Perambulat Abraham usque ad Sychem, quæ vox exercitationem denotat. Ibi Deum, quem, dum esset Chaldæus, videre non potuerat, cernit: cui aram quidem extruit, sed non sacrificat; et qua de causa? Iterum tamen, excitata ara, nomen Domini invocat.

VIII. « Et perambulavit, inquit, Abraham usque ad » locum Sychem, ad quercum altam [2]. » Nonne videntur superflua esse, nisi rationem requiras, cum et altitudinem quercus non prætermiserit? Sed ubi ratio est, nihil superfluum. Sychem enim vel humerus, vel cervix significatur, quod est laboris et exercitationis indicium. Unde et Jacob vir exercitatus filio suo Joseph eam præcipuam dedit. Ergo quia neque sine dote naturæ exercitatio ipsa per se perfectionem conferre potest, et naturæ gratia destituitur, si desit exercitatio (est enim ingeniosi adminiculum diligentia) is vir ad cujus imitationem formaris, ad naturæ gratiam adjuncta exercitatione, ita fundatior et exelsior factus, ut

[1] Gen. XII, 5. — [2] Ibid. 6.

usque ad quercum altam pertransiret. Quæ arbor ut alta, ita etiam robusta indicio est non facile animam sancti Abrahæ sæculi hujus procellis esse curvatam, sed mansisse sublimem; ut se a terrenis inquisitionibus ad altitudinem divinæ cognitionis elevaret.

IX. Denique continuo apparuit illi Deus [1]. Nusquam superius habes quod visus esset illi Deus. Unde liquet eo referendum, quia quandiu Chaldæus fuit, hoc est, non solum in regione, sed etiam in opinione Chaldæorum, non poterat Deum videre quem intra mundum quærebat. Chaldæi enim mundum superiorem Deum dicunt, et etiam sticarum domo (50), et stellarum cursu ferri asserunt ea quæ terrena sunt, et quodam vinculo coërceri. Unde et deos stellas appellaverunt, eo quod eas dominatum quemdam habere supernum credant, quia quædam stellis ad terrena compassio est. Oportuit autem eos æstimare, quia quod compatitur, non imperatorium jus, nec dominatum, quasi Deus, possit habere in eis quorum ægrescit compassione; cum sit et ipse mortalis et corruptibilis. Mundus quoque cum sit factus, utique ipse Deus non est, sed operator et conditor ejus. Ergo mens quandiu chaldaïcis erroribus inflectitur, non videt Deum, quem in his quærit quæ videntur, non his quæ non videntur: quæ autem videntur, temporalia sunt; nam quæ non videntur æterna. Sed non temporalis Deus: non igitur videtur. Non ergo mens ea videt Deum, quæ disciplinam Chaldæorum sequitur. Unde nec Abraham primum videbat. Quomodo autem poterat videre eum, supra quem alterum esse arbitrabatur? Ubi vero ad aliam demigravit non regionem, sed veram religionem paratam humilitati, hoc enim significat Chanaan, tunc Deum videre cœpit, et eum cognoscere esse Deum cujus invisibili virtute advertit omnia regi et gubernari.

[1] Gen. XII, 7.

Hoc ergo Scriptura docet, quia Abraham a stellarum observatione demigrans Deum vidit.

X. Confirmatio testimonii adjungitur, quia in loco aram Domino ædificavit ei, qui sibi apparuit[1]. Impressus est enim typus iste validus in anima ejus, et manifesta fides veritatis. Suppetit enim grato viro memoria, ingrato irrepit oblivio. Illi hærent a quibus adjuvatur, isti labuntur omnia quæ conferuntur. Statuit autem aram, sed non sacrificavit. Posset movere, nisi meminisses processus mentis, hujus Scripturæ serie servari. Et ideo spectabat a Deo genus discere sacrificandi. Advertebat enim irrationabilis animantis et mutæ pecudis sacrificium dignum divino cultu hostiam non videri. Nondum in Isaac typum cognoverat passionis futuræ, nondum Melchisedech dederat ei benedictionis gratiam, ut ista cognosceret.

XI. « Recessit, inde in montem, contra Orientem Bethel[2]. » Incrementum devotionis montis significat eminentia, cujus ascensio indicium est uberioris processus. Contra Orientem ideo, quia prophetabat venturum justitiæ Solem; quod illic Sapientia pararet sibi domum, et inde per Virginem suum prædestinaret exortum. Volebat ergo cognoscendorum jam mysteriorum lumen accipere. Sicut enim sole mundus, ita splendore sapientiæ tota mens illuminabitur. Meritoque posuit contra Orientem Bethlehem. Domus enim Dei dicitur Bethlehem, in qua natus est Christus. Unde ait per Prophetam Deus : « Et tu, Bethlehem, non es minima inter principes Juda; ex te enim exiet princeps, qui regat populum meum[3]. » Non dixit contra Bethlehem, sed tabernaculum ipsum Bethlehem appellavit. Ecclesia enim justorum est tabernaculum. Jam illa quis non miretur mysteria, quod Bethlehem juxta mare Galilææ est ab Oriente. Etenim vel anima, quæ me-

1 Gen. XII, 7. — 2 Ibid. 8. — 3 Mich. V, 2.

retur templum Dei appellari, vel Ecclesia tunditur sæcularium curarum fluctibus, sed non subruitur : cæditur, sed non labefactatur, commotiones fluctuum et insurrectiones passionum corporalium facilis premere ac mitigare. Spectat aliorum naufragia ipsa immunis et exsors periculi, parata semper ut illucescat sibi Christus, atque ejus illuminatione jucunditatem acquirat sibi. Sicut enim oculi pascuntur primo diei lumine : ita etiam mens nostra alitur inventis sapientiæ, et quibusdam ejus radiis videtur splendescere. Visibilis enim solis radiis terræ vaporantur : invisibiles autem radii cordis nostri penetrant interiores recessus.

XII. Iterum ædificavit aram, et invocavit in nomine Domini[1]. Processus fidei in Domini invocatione significavit. Hoc adjecit superioribus.

CAPUT IV.

Abraham ubi commoratus esset in deserto quo mentis tranquillitas adumbratur, in Ægyptum, quæ tentatio est, descendit fame compulsus. Cur ibi Saram sororem appellaverit, non uxorem? Hanc dum Pharao cum objurgatione marito reddit, mentem continentiæ renuntiantem signat.

XIII. « Et abiit Abram, et demoratus est in deserto[2]. » Tunc probatur mens, quando in quodam deserto est, ubi nulla cupiditatum lascivia, nulla abundantia pecuniæ, nullus sumptus luxuriæ. Utinam in hoc deserto esse possim, destitutus ab omni incentivo cupiditatum, derelictus

[1] Gen. XII, 8. — [2] Ibid. 9.

ab omni delinquendi studio, expoliatus jactantia et tumore. Sed quia vel Deus nos tentari patitur, vel tentator incursat, cum sibi videtur in deserto mens esse quieta ab omni terrenarum voluptatum appetentia, in Ægyptum impellitur, ubi compungi possit. Stimulus enim mentis caro nostra est, et passiones ejus compunctiones sunt nostræ. Ipsa est Ægyptus nostra, hoc est, caro nostra, ipsa est afflictio. In hanc descendit mens nostra, quando cogitat quæ carnalia sunt. Tunc autem ascendit, quando invisibilia desiderat. Ideo et Abraham dicitur descendisse in Ægyptum, ut affligeretur. Patitur hoc mens nostra, interdum separat se a corpore, secernit ut singulariter agat, incorporalibus intendere atque adhærere cupiens. Interdum propter colligationem animæ et corporis inclinatur ad carnales voluptates, quibus infirma subjicitur, fortior non tenetur. Afflictationes igitur forti viro coronæ sunt, invalido infirmitates sunt. Unde et ille non timebat afflictationes, quibus probaretur merito, qui dicit : « Nam et cum » venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro » nostra : sed in omnibus sumus afflictati : foris pugnæ, intus » timores[1]. »

XIV. Sed ut descenderet in Ægyptum fames coëgit[2]. Exoritur enim sæva mentis fames, quando appetentia carnis hujus exundat, et expectatæ aquæ saluti adversæ sunt. Redigunt nos in angustias corporis, cum habendi cupiditas irrepit, luxuria suavitati est, cordi jactantia. Tentamur omnes. Inflectitur etiam sobrius animus, descendit in Ægyptum, hoc est, in afflictionem corporis. Sic tamen descendit, ut quasi advena ad tempus incolere, non quasi civis possidere videatur. Justus enim dixit : « Advena sum » in terra hac[3]. » Et alibi : « Heu me, quod incolatus meus » prolongatus est[4] ! »

[1] 2 Cor. VII, 5. — [2] Gen. XII, 10. — [3] Psal. CXVIII, 19. — [4] Id. XII, 11.

XV. Descendens autem Abraham in Ægyptum[1], hoc est, ad feros et barbaros mores, qui virtuti deferre nescirent, ne nocerent per invidiam, dixit Saræ ne se uxorem ejus diceret, sed sororem appellaret. Et hinc grande virtutis mysterium, cui cito invidetur. Et ideo ut invidiam reprimat, humiliorem se præstare debet. Non sibi principatum super omnes vindicet : non sibi soli sapientiam quasi præcipuam arroget. Hæc est, quam sibi Salomon uxorem acquisivit. Uxor enim præcipue est uni debita. Itaque omnes cupiunt tali se copula dignos videri, ut doleant aliquem sibi præferri. Quis tanta solus patiatur pulchritudine? Soror autem quodam vel jure germanitatis, vel nomine plerisque sociatur. Et ideo verum amatorem suum integrum ab injuria reservat.

XVI. Unde videntes eam Ægyptii, qui non possent discernere, nec virtutis formam cognoscere, vulgari æstimantes judicio, induxerunt ad tyrannum, hoc est, ad mentem superbam, quæ pondus sapientiæ non sustinuit, et ideo afflictata est[2]. Etenim cum animam improbam virtutis intraverit sermo, redarguit eam culpæ, errorisque pudore afficit, et prolapsionis torquet dolore. Namque dum in quadam sumus delinquendi libidine, nebulis quibusdam insipientiæ mens obducitur, et fumo quodam iniquitatis oculi ejus caligantur; ne videat eorum, quæ concupiscit, deformitatem. Sed cum omnis nebula transierit, et sapientiæ fulgore fulserit, gravia tormenta exercentur in quodam male conscii secretario. Itaque gravior nostra mens judex est conscientiæ reatu, et judicio pœnitentiæ. Quod si vel ægra per culpam, vel invalida per infirmitatem, non potuerit ferre ac perpeti virtutis præsentiam, dimittit eam, atque a se relegat, nec patitur eam volvi in se, et adhærere cogitationibus suis. Et ut infirmiores oculi lucem refugiunt,

[1] Gen. XII, 11. — [2] Ibid. 15.

ita mens invalida sapientiæ fulgorem non sustinet. Tales erant Geraseni, qui rogabant ut transiret de finibus eorum Dominus Jesus[1].

XVII. Denique et iste rex Ægypti ait ad Abraham : « Quid hoc fecisti mihi? Quare non dixisti mihi quia uxor » tua est : sed dixisti quia soror tua est, et sumpseram » mihi uxorem? Et nunc ecce mulier tua ante te, accipe, et » recurre hinc[2]. » Intueamur animo intemperantem aliquem, qui intuitus castitatis gratiam quodam captus ejus decore sequendam putet. Deinde pedisequas ejus nesciens quibus comitata incedit, et stipata advenit, sobrietatem scilicet, modestiam ac verecundiam, parcimoniam cibi, fugam lasciviæ, procacitatis, petulantiæ, cautionem seriam, sollicitam custodiam, subito aut ebrietatis succensus calore, aut ipsius carnis æstu, aut occursu formæ decentioris nequaquam se teneat, nec legi carnis repugnet; nonne dicit : «Putavi rem faciliorem, castimoniam sequi : supra humeros meos, supra vires meas est. Rarus cui ista jungantur. Vale castitas, recede, recede de finibus sensuum meorum. Recurre cito eo unde huc venisti : non sustineo præsentiam tuam, affligor gravibus quæstionibus, dum tenendam te arbitror, quam tenere non possum. »

XVIII. Conversus deinde ad aliquem monitorem sui, qui studuerit in ejus mentem inducere assuetudinem castimoniæ, allegans non arduam fore, nec impossibilem, sed pluribus sociam, finitimam studiosis, convenientem voluntariis. « Quid hoc, inquit, fecisti mihi? Quare non » dixisti mihi quia uxor tua est? » Hoc est, quæ non perfunctorie, sed legitimo teneatur conjugio, secum maximam vehat dotem, quæ invehat gravia onera matrimonii, et duræ fœnus conjunctionis : sed dixisti sororem, nullis astrictam legibus, et naturæ sociam, non jure aliquo dotalis

[1] Matth. VIII, 34. — [2] Gen. XII, 18, 19.

census superbam ac potentem. Itaque imprudens onerum ejus copulandam eam mihi et tenendam putaveram, sed intellexi quod pondus sit in ea et sarcina. Ecce mulierem tuam, id est, ecce persuasio tua ante te, accipe, et recurre. Nolo ante me sit, nolo in meis cogitationibus. Tolle te hinc cum tuis consiliis, cum tua admonitione, cito tolle, cito recurre, moras tuas non fero, afflictiones sunt mihi : satis est, quod ante deceptus sum. » Et misit alumnos suos, quibus vagatur plerumque mens intemperantior, volvens animo cogitationes luxuriæ, ambitionis, avaritiæ, et diversas illecebras offendens; ut eliminarent, ac longe propellerent castimoniam, ne recursum faceret in eos fines, quibus fuerat expulsa; quo secura jam et arbitrii serioris libera, in peccatis suis redargui non formidaret.

CAPUT V.

Discedilur Abraham ex Ægypto cum Sara uxore, ac suis omnibus, hoc est, veris animæ divitiis. Ejus reditus in Bethel quid significet? Quidve Lot auro et argento dives non dicatur?

XIX. Discessit itaque Abraham inde habens secum uxorem suam Saram[1], hoc est, principalem, non servientem. Ideo et dicitur illi : « Audi Saram uxorem tuam[2].» Quæ enim servitio delictorum se exuit, principatum habet, non servitutem. Mens ergo validior principalem virtutem secum habet, hoc est, imperitantem corporis sensibus, non obedientem. Quæ de Ægypto secum omnia

[1] Gen. XIII, 1. — [2] Id. XXI, 12.

retulit, nihil ibi disciplinarum suarum amisit. Non colorata est intemperantia, insolentia, flagitiorum immodestia, non expoliata est amictum sedulæ sobrietatis, non exuta vestimento pudoris.

XX. « Erat dives valde[1], » utpote cui nihil bonorum deerat, quæ non alieni erat appetens, quæ nullius indigebat, quod suum dici vellet. Hoc est enim esse divitem, habere quod satis voluntati sit. Mensuram enim frugalitas habet, census non habet, cujus modus in arbitrio quærentis est. Erat autem dives pecoribus, argento, et auro. Quid sibi hoc vult? Non mihi videntur in homine justo sæculares divitiæ laudari. Unde in pecoribus corporales sensus intelligo, quia et ipsi irrationabiles sunt; in argento sermonem, in auro mentem. Merito dives erat Abraham, quia regebat sensus irrationabiles. Denique et domuit, et mansuetos fecit, ut fierent rationabiles. Habebat sermonem fidei colore splendidum, purgatum spiritalis gratia disciplinæ : habebat mentem plenam prudentiæ. Et ideo auro comparatur mens bona; quia sicut aurum cæteris præstat metallis : ita mens bona in homine cæteris potior est humanæ substantiæ portionibus. In tribus igitur census sapientis, in sensu, sermone, mente : gradus quidam per ordinem factus, sicut etiam in Apostolo legimus : « Manet autem spes, fides, charitas, tria hæc : major » autem his est charitas[2]. » Et mens igitur major est; quia ipsa est quæ molit spiritale frumentum, ut purgationem sensuum, sermonumque proferat. Servatur ubique persona sapientis viri.

XXI. Denique eo inducitur rediisse Abraham, hoc est, in Bethel, unde in Ægyptum descenderat[3]; ut agnoscamus quod etiam justi in domo Dei positi, et verbo Dei intenti tentantur quidem sæcularibus afflictationibus; sed

[1] Gen. XIII, 1. — [2] 1 Cor. XIII, 13. — [3] Gen. XIII, 3.

non alienantur a domo Dei, et a custodia præceptorum cœlestium. Suis contentos esse finibus(51), non extolli divitiarum copiis, et rebus secundum gratiam voluptatum fluentibus, hoc esse mentis optimæ : meditari semper principium et finem, eo procedere, et inde ingredi, hoc esse bonum. Bonum autem sapientia est. Nemo enim bonus, nisi unus Deus. Ab eo procedimus, creati per ipsum : ad eum revertimur, quia cum Christo esse multo melius. Et ut scias quia bonum est congruere principium et finem, ipse ait bonus Jesus : « Ego sum A et Ω, principium et » finis[1]. »

XXII. Mens igitur nostra cum ipso semper sit : ab ejus templo, ab ejus verbo nunquam recedat. Semper in lectione Scripturarum sit, meditationibus, orationibus; ut sermo ejus qui est, semper operetur in nobis, et ut quotidie procedentes in Ecclesiam, vel domesticis incubantes orationibus, ab ipso incipiamus, et in ipso desinamus. Ita totius hic vitæ nostræ dies, et cursus diei ab se sumat principium, et ipse desinat. Sicut enim a principio vitæ credere, et initiari Deo, salus est : ita perseverantia usque in finem necessaria est. Est autem mentis optimæ diligentia; ut verbo Dei intenta nihil faciat irrationabile, unde tristitia subeat; ut jugiter actuum suorum bene conscia, lætitiam bonæ servet conscientiæ. Quod enim bonum hoc sine timore et sine tristitia est, id est, securitatis plenum et gratiæ. Possessio enim justi gratum esse Deo : insipientium autem nullus gradus. Ideo Esaïas, appropinquante bono, ait : « Fugiet dolor, et tristitia, et » gemitus[2]. » Joannes quoque in Apocalypsi : « Et ipse, » inquit, Deus cum illis erit, et delebit omnem lacrymam » de oculis eorum, et mors non erit amplius, neque luc» tus, neque clamor, neque dolor ulterius[3] : » In resurrec-

[1] Apoc. I, 8. — [2] Isaï. XXXV, 10. — [3] Apoc. XXI, 3, 4.

tione enim justorum lætitia jugis erit et gratia, cum illud bonum cœperit esse cum sanctis suis, quando requiescent in sinu Abrahæ, positi in ejus tabernaculo, quod inter domum vel sermonem Dei et gratiam fixum est : significans innocentiam fidelium agere gratias auctori suo, qui non habent unde eos pœniteat in hoc mundo fuisse.

XXIII. Factis itaque simplicibus Abrahæ magnarum institutionum documenta explicantur. Merito dives, qui etiam disputationes philosophorum divites facit, qui de ejus actu præcepta formarent sua.

XXIV. Ejus ergo divitias Scriptura expresserat : superat cognoscere utrumnam Lot quoque nepos ejus, et ipse utpote ejusdem successionis, dives fuerit : sed Scriptura eum pecoris tantum abundantem asserit. Denique sic habet : « Et Lot, qui simul ambulàbat cum Abram, » erant oves et boves, et tabernacula[1]. » Non habebat argentum, quia nondum justus. Etenim argentum ignitum lingua Justi. Non habebat aurum, quod habebat ille qui vidit Christi posteriora, de quo scriptum est : « Et » posteriora ejus in specie auri[2]. » Vidit illum Abraham, sicut testatus est Dominus dicens : Abraham diem meum » vidit, et gavisus est[3]. » Et ideo auri speciem habere meruit et possidere.

[1] Gen. XIII, 5. — [2] Psal. LXVII, 15. — [3] Joan. VIII, 56.

CAPUT VI.

Quo sensu scriptum sit : Et Lot qui ambulabat cum Abram, *itemque :* Non capiebat eos terra. *De pastoribus, et rixa inter eos orta, quem sedare conatur Abraham. Idem cum frustra Lot retinere tentasset, illum cum bona gratia dimittit. De imperitia ac insolentiæ Lot in eligendo, deque Sodomitarum peccatis.*

XXV. Nunc illud nequaquam prætereundum arbitror, quod videtur etiam doctiores movisse ; qua ratione sic scriptum sit : « Et Lot qui ambulabat cum Abram[1] ; » quasi alter esset Lot qui non ambulabat cum eo, secundum quod accepimus. Et putant plerique non solvi quæstionem. Ergo ut illis satisfaciamus, et a regula Scripturæ non recedamus, unam personam dicimus, duo negotia, quod in uno eodemque viro duæ res significantur : numero unus est, officio duplex. Declinatio enim dicitur Lot, sicut habet latina interpretatio. Declinat autem quisque aut bonum aut malum. Cum ergo Lot declinaret malum, hoc est, errorem, flagitium, crimen, jungebatur patruo : cum declinaret bonum, hoc est, justum, innocentem, sanctum, religiosum, sociabatur flagitio. Bene ergo dixit : « Et Lot qui ambulabat cum Abram; » quia adhuc non elegerat Sodomam, non habitabat cum flagitiorum auctoribus. Postea enim cœpit habitare in Sodomis. Ideoque quasi a se ipso mutatus, velut alter accipitur; non solum a justo viro, sed a se ipso desciscens.

XXVI. Denique quia studio jam deflecti cœperat a pa-

[1] Gen. XIII, 5.

truo, « Non capiebat eos terra[1]. » Nulla enim spatia possunt satis esse discordibus : quietis et pacificis etiam angusta abundant : dissonis moribus etiam spatiosa arctantur. Et quia a principio dixi montem hic formari hominis, quæ a principio imperfecta fuerat, sed per incrementa et gradus quosdam proficit, ideo ait : « Non capiebat eos terra : » hoc est, una anima motus diversos non recipiebat naturaliter sibi repugnantes. Potest tamen fieri ut interdum non omnia in uno eodemque perfecta sint; possit tamen aliqua vitia sua operire, vel motus suos temperare : si aut plura bona sint quibus pauciora vitia operiat : aut repentinam commotionem consilio maturiore reflectat. Verum si ex utraque parte plura concurrant dissona ac repugnantia, habitatio discrepantium virtutum ac passionum in una anima solvatur necesse est. Figurate ergo animam secundum physiologos terram appellavit. Nam et Salomon ait : « Tanquam agricultura homo imprudens[2]; » quæ si fœcunda sit opimis segetum fructibus, abscondere potest spinas : sin vero spinæ concurrant aristis, secandi nulla est copia.

XXVII. Qui igitur pastores sint, et quorum animantium, et quæ rixa inter pastores Abrahæ et inter pastores Lot consideremus[3]. Pastores sunt magistri gregum, vel diligentes et sobrii, non sinentes agrorum culta obteri pedis vestigio, atque aduri sentibus : vel negligentes et remissi, qui non revocent pecus suum, quo herbosa et non fructuosa pascatur, sed libere vagari per varios agri fructus sinant. Istorum ergo pastorum solers custodia necessaria est; ne forte ascribatur diligentibus, quod evertit negligentium incuria. Sed quia non sermo de visibilibus, ideo cujus pecoris pastores sint prius consideremus. Pastores hos definire possumus. « Pastores, inquit, jumen-

[1] Gen. XIII, 6. — [2] Prov. XXIV. — [3] Gen. XIII, 7.

» torum[1]. » Jumenta autem sensus corporis irrationabiles significari accepimus. Qui sunt ergo pastores sensuum, nisi præceptores, et quasi quidam rectores gregum, duces eorum, vel monitores alicujus sermonis, vel mentis nostræ cogitationes? Qui si pastoralis disciplinæ gnari et tenaces sunt, non permittunt longius sensuum gregem vagari, et inutilibus aut noxiis inhærere pabulis : sed provido ductore revocant, et frenos rationis admovent, atque obsistunt renitentibus. Mali autem præceptores, vel inutilis disceptationis permittunt eos impetu suo ferri, et in præruptum ac periculum ruere, et culta obterere, fructuosa depasci; ut si qui sunt in eadem anima virtutum hujuscemodi fructus, eos quoque dissipent. Hinc ergo cogitationum nostrarum discordia. Cum caro repugnat adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, non mediocris pugna est, quando ipse Apostolus vas electionis dominicæ dicit : « Video legem carnis meæ repugnantem » legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quod » est in membris meis[2]. » Sedare hanc pugnam ipse nequiverat, et ideo ad Christum confugit dicens : « Infelix » ego homo : quis me liberabit de corpore mortis hujus[3] ? » Hoc est, ne delectationibus carnis adhæream. Quis igitur est qui his me solvat vinculis, et liberum societ Deo, sensusque ad sobrietatem animæ magis detorqueat, quam ad corporis temulentiam? Sed quia inter homines tantum non potuit rectorem invenire, conversus ad Deum : « Gra» tia, inquit, Dei per Jesum Christum Dominum[4]. » Si fortior suis non commisit viribus, quod corpus mortis evaderet, sed auxilium quæsivit a Christo; quid nos facere oportet infirmiores? Hanc pugnam gravem esse cognovit Abraham, et ideo in principio cavendum putavit. Sapienti enim pacis est studium, imprudenti amica jurgia.

[1] Gen. XIII, 7. — [2] Rom. VII, 23. — [3] Ibid. 24. — [4] Ibid. 25.

XXVIII. « Non sit, inquit, rixa inter me et inter te, » et inter pastores meos et pastores tuos; quia homines » nos fratres sumus[1]. » Patruum legimus Abraham, et Lot ejus nepotem; quomodo eum fratrem appellat? Sed adverte quia causas concordiæ sapiens adhibet. Unde præmisit : « Homines nos sumus. » Omnes autem homines unius naturæ partus sunt, intra ejus concepti viscera, et uno foti atque effusi utero. Unde nobis jure quodam germanitatis velut fratres connectimur ab uno patre conditi, et una matre tanquam fratres uterini editi. Et ideo cum simus rationabilis naturæ soboles, tanquam uterini nos diligere debemus amore mutuo, non impugnare ac persequi. Multo autem verius ad unam animam refertur, cujus rationabile cognatos habet, ut supra diximus, sensus irrationabiles : quod autem rationabile, virtutum habet copulam. Unde fraterna quadam sibi copulantur necessitudine vitia virtutesque hominis; quia illa carnalis, istæ rationabilis animæ sunt. Caro autem atque anima veluti quadam lege sociantur conjugii, ex quibus homo constat. Homo igitur velut portiones suas fœderare debet, atque ad pacem cogere. Sed quia nemo erat tantus qui carnem vinceret; ideo, « Venit pax nostra, qui fecit utraque unum; et me- » dium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua, » legem mandatorum edictis evacuans, ut duos conderet » in semetipso, in uno novo homine faciens pacem, ut » conciliaret utrosque in uno corpore Deo, per crucem in- » terficiens inimicitias in semetipse[2]. » Recte igitur se ut hominem infelicem dixit Apostolus[3], qui tantum bellum intra se pateretur, quod non possit restinguere. Denique cum de una portiuncula passionum, hoc est iracundia, diceret Salomon : « Melior est, inquit, sapiens forti : qui » autem iracundiam continet, melior est quam qui urbem

[1] Gen. XIII, 8. — [2] Ephes. II, 14-16. — [3] Rom. VII, 24.

» capit[1]. » Beatus igitur qui hoc bellum evaserit etiam non advena et peregrinus, sed civis sanctorum et domesticus Dei, quem in terris positum terrena non quatiant.

XXIX. Hunc affectum servare cupiebat Abraham. Itaque ut vir pacificus ait primo : « Non sit rixa inter me et » inter te. » Inde ait : « Et inter pastores meos, et pastores » tuos. » Tertium posuit : « Ecce, inquit, tota terra ante » te, » hoc est, si non potest convenire, cedo omnibus, totum cape, si de loco aut possessione dissensio est. Quod si moribus non convenit, discede a me. Quanta ante præmisit, ne cogeretur discedere? Sed etiam hoc virtutis ac disciplinæ est. Dixit enim ante nos vir ex philosophiæ profectus disciplina, quatuor hæc bono viro inesse. Ut elaboret primum ut omnes sibi amicos faciat : secundum, ut si non potest amicos facere, certe nec inimicos : tertium, ut si nec istud suppetit, ex sententia discedat : quartum, si quis cedentem persequatur, vindicet se, ut potest. Sed illa tria superiora in Abrahæ non sermonibus nudis, sed veris operibus agnoscimus.

XXX. Quartum autem non ita est, quando etiam circa cedentem servavit affectum parentis; ut eum non solum non persequeretur, sed etiam captum erueret ac liberaret. Denique Apostolus cum tria illa doceat, quartum præceptis suis solvit, quod addiderat philosophia. Ait enim cum pacificum populum Dei informare vellet : « Si fieri » potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pa- » cem habentes[2] : » deinde si hoc non potest, certe, nec discordias, nec inimicitias. Ideoque addidit : « Non vos » vindicantes, charissimi[3], » in quo et tertium illud excluditur (52), ut vindicare nos nequaquam velimus : « Sed » date locum iræ. » Habes et quartum, ut discedas magis, et vindictam Deo committas, quam tibi exigas; quanquam

[1] Prov. XVI, 32. — [2] Rom. XII, 18.— [3] Ibid. 19.

et hoc secundum legem magis dictum voluit videri. Nam secundum Evangelium supra habes : « Benedicite eos qui » vos persequuntur [1]. » Habemus hæc præcepta ad Timotheum in secunda Epistola : « Propter quam causam, inquit, admoneo te, ut resuscites gratiam Dei, quæ est in » te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit » nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, et dilectionis, » et sobrietatis [2]. » Et iterum : « Tu autem, fili charissime, » fortitudinem cape in gratia [3]. » Habes ergo primæ præceptum sententiæ, ut erga omnes gratiam locet : deinde si non potest præceptis suis omnes aquirere, caveat ne verbis aliquos exasperet, hoc est, ne inimicos faciat. Unde ait infra : « Hæc commoneo, testificans coram Deo, noli verbis » contendere, in nihil utile, nisi ad subversionem audien- » tium [4]. » Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes. Pulchre post pauca subjecit, et causam præstitit, quam philosophia non vidit : « Cum » modestia, inquit, corrigentem eos qui resistunt, ne » quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam ve- » ritatem [5]. » Ad tertium quoque illud, ut discedamus ab eis cum quibus nobis convenire non potest, habes additum, cum præcepit ut loquatur quæ decent sanam doctrinam, deinde pugnas legis declinet, hoc est, primum gratiam seminet, deinde nullum litigando avertat : tertium est ut « Hæreticum hominem post unam correptionem devitet ; » quia subversus est qui hujusmodi est, et delinquit, cum » sit a semetipso damnatus [6]. » Quam argute suo judicio damnatum nostræ ultioni subtrahit, quasi indignum in quem vindicetur. David autem evidenter studium vindictæ amovet dicens : « Si reddidi retribuentibus mihi » mala [7]. »

[1] Matth. v, 44. — [2] 2 Tim. I, 6, 7. — [3] Id. II, 1. — [4] Ibid. 14. — [5] Ibid. 25. — [6] Tit. III, 10, 11. — [7] Psal. VII, 5.

XXXI. Ergo mens viri sapientis ejusdem animæ vel lapsus, vel irrationabiles motus studet corrigere, sibique conjungere. Potest enim fieri ut quæ interdum displicent, emendentur cum gratia. Effusio patrimonii si recidatur, habet liberalitatem sine dispendio. Verecundia interdum remissior est; si confirmetur, habet et pudoris gratiam, et propositi constantiam. Commotio si temperetur, indignationis horrorem deponit, assumit laudem vigoris. Quod si emendare non potest, non exasperet intemperantia. Deprehendit ardorem libidinis quam conjugio coërceat, ne, dum quæritur continentia, obrepat impudicitia. Ideoque bonorum magister: « Dico, inquit, non nuptis et viduis, » bonum est illis si sic permaneant, sicut et ego. Quod si » se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quam » uri[1]. » Sunt aliquæ mulieres immaturo destitutæ maritorum obitu, et se continere nequeunt. « Volo, inquit, » juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, » nullam occasionem dare adversario[2]. » Quod si aliquas deliciæ delectant, et luxuriari in Christo volunt, viduitatis affectantes gloriam, germanitatem autem non custodientes, eas devitandas judicat, ut habes scriptum: « Adolescen- » tiores viduas devita[3]. »

XXXII. Recte igitur Abraham cum bona venia voluit nepotem dimittere, quem deflectentem a se tenere non poterat. Sic et mens bona a præcipiti et dimerso irrationabilium lapsu secernat se ac separet. « Si tu, inquit, in si- » nistram, ego in dexteram: vel si tu in dexteram, ego in » sinistram[4], » hoc est, quæ tibi in dextera sunt, mihi in sinistra sunt: et quæ tibi in sinistra, mihi in dextera sunt. Viro enim imprudenti in dextera sunt, quæ sunt corporis: ea præfert, ea constituit in meliorem partem, divitias quoque et honores præponit: at vero immortalitatis adipis-

[1] 1 Cor. VII, 8. — [2] 1 Tim. V, 14. — [3] Ibid. 11. — [4] Gen. XIII.

cendæ gratiam ad sinistram habet, quæ sapienti ad dexteram est. Longitudo enim vitæ in dextera ejus. Omnesque animæ virtutes insipiens vir in sinistram ejicit : prudens autem vir has sibi ad dexteram locat, quæ autem corporis, in sinistram.

XXXIII. « Et levavit, inquit, Lot oculos, et aspexit » omnem regionem Jordanis[1]. » Deflectentibus a vero amica jactantia est Denique ut Abraham humilius, qui electionem obtulit : ita Lot insolentius, qui electionem usurpavit. Virtus se humiliat, extollit autem se iniquitas : qui se debuit committere maturiori, ut esset tutior, denique eligere nescivit. Nam primo levavit oculos, et aspexit regionem, hoc est, illam rem quæ non esset prima ordine, sed tertia, hoc est, novissima. Prima sunt enim quæ sunt animæ bona : secunda, quæ corporis, id est, salus, virtus, pulchritudo, formæ gratia : tertia sunt, quæ accidunt, hoc est, divitiæ, potestates, patria, amici, gloria. Regio igitur tertio loco ponitur; est enim res habitationis.

XXXIV. Vidit igitur regionem, « Quæ irrigabatur, prius » quam everteret Deus Sodomam et Gomorrham, sicut » paradisus Dei, et terra Ægypti, usque dum venias Zo» thopa[2]. » In quo nisi diligenter intendis, numquid in eo errasse eum dicere potes, quod elegit vicina Jordanis, et ea quæ irrigabantur sicut paradisus Dei? Non utique secundum litteram. Sed cum Jordanis descensio dicatur, descendit qui deseruit virtutis consortium, et speciem elegit, non veritatem. Paradisus enim perfectæ beatitudinis amœnitas est, vel animæ fructuosæ fundamenta, in qua sapientiæ sint, justitiæ, cæterarumque virtutum plantaria. Terra autem Ægypti corporalem substantiam significat, cujus plantaria sunt sensus, et passiones corporis. Sicut enim vireta virtutum fontem habent Christum, et spiri-

[1] Gen. XIII, 10. — [2] Ibid.

talis ubertatem gratiæ, quo exuberent: ita intemperantia fons quidam est passionum corporalium, quo aluntur superflua.

XXXV. Pulchre autem ait Scriptura: « Elegit sibi » Lot[1], » hoc est, declinatio; quia posuit Deus ante nos bonum et malum, ut unusquisque eligat quod velit. Non eligamus ergo quod specie videatur jucundius, sed quod veritate præstet; ne cum sit nobis tributa optio, ut sequamur potiora, levemus oculos inflexi falso amœnitatis decôre: veritatem autem naturæ velut deflexis obtutibus obumbremus.

XXXVI. Quod autem homines in Sodomis sævi erant, et peccatores in conspectu Domini valde[2], non mediocris hic est œconomia, ut advertas mitem Deum gravi peccatorum moveri acerbitate ad ulciscendum, nec immerito non potuisse exorare Abraham Sodomitanis veniam, quia supra modum flagitiosi erant. Plerique sunt quo nequiores, eo tectiores, qui hominum subterfugiunt indaginem, ubi res sine arbitro geruntur, aut falso testimonio justus circumvenitur. Manet tamen ante Deum justus, etiamsi condemnetur ab hominibus; quia Deus non judiciorum exitus, nec cum intextis nequitiæ commentis negotia, sed nudam spectat negotiorum naturam. In examine autem hominum falsæ opinionis error plerumque obducit vim veritatis. Manebat apud Deum Susanna pudica valde, etiam cum damnaretur adulterii; quia Deus non assertionibus falsorum testium facti examinabat fidem: sed intimæ conscientiam mentis interrogabat.

[1] Gen. XIII, 11. — [2] Ibid. 13.

CAPUT VII.

Ex verbis Domini ad Abraham philosophos hoc suum dogma, Omnia esse sapientis, *hausisse, atque inibi quæ possessio Abrahæ divinitus sit promissa? Quinque reges, nempe corporis sensus, a quatuor, hoc est, corporalibus illecebris devincuntur: at Sodomorum equitatum idem Patriarcha in Christi nomine pugnans revocat, vitia scilicet refrenat ac errores.*

XXXVII. Sequitur locus quo evidenter docemur quantum mens superfluis portionis irrationabilis exhaustis proficiat, et quantum vitia vitiis adjuncta mali afferant. Non enim otiose Scriptura posuit : « Et dixit Deus ad Abram, » post quam recessit Lot ab illo : Respice oculis tuis et vide » a loco, in quo nunc tu es, ad Africum, et Aquilonem, et » Orientem, et mare; quia omnem terram quantum vides, » tibi dabo eam, et semini tuo in æternum[1]. » Hinc tanquam a fonte hauserunt Stoïci philosophi dogmatis sui sententiam : Omnia sapientis esse[2]. Oriens enim et Occidens, Septentrio, et Meridies portiones sunt universitatis. His enim totus mundus includitur. Hæc cum promisit Deus daturum se Abrahæ, quid aliud declarat, nisi sapienti et fideli præsto omnia, deesse nihil? Unde et Salomon in Proverbiis : « Ejus qui fidelis sit, totus mundus divitia» rum[3]. » Quanto prior Salomon quam Zenon Stoïcorum magister, atque auctor sectæ ipsius? Quanto prior quam ipse pater philosophiæ Plato, vel ejus inventor nominis Pythagoras? Quis autem fidelis, nisi sapiens? Stultus enim

[1] Gen. XIII, 14, 15. — [2] Diogen. Laërt. lib. VII, in vita Zenonis. — [3] Prov. XVII, 6.

sicut luna immutatur : sapiens autem immobilis fide permanet.

XXXVIII. Sed forte dicas : Quomodo sapientis totus mundus est? Quoniam ipsa natura dat illi sortem omnium, etiamsi ipse nihil possideat. Domina est enim et possessor omnium sapientia, quæ sua putat naturæ munera; quoniam in usum hominum data sunt, nec ullis indiget, etiamsi desint ei ad victum necessaria. Namque ut musicus organa, aut medicus medicamenta, aut nauclerus quæ ad navis instrumentum necessaria sunt, etiamsi quando non habeat; habet tamen eo ipso quo possit his uti, etiamsi ad tempus usus eorum non suppetat : quanto magis sapiens suum judicat quidquid naturæ est, qui vivit secundum naturam? Non enim amittit jus suum, qui meminit se ad imaginem Dei factum, et ad homines a Domino Deo dictum : « Crescite, et multiplicamini, et replete terram, et » dominamini in eam, et imperate piscibus maris, et volatili» bus cœli, et omnibus pecoribus, et omni terræ, et omnibus » serpentibus qui moventur super terram [1]. » Et novit quia sapientia omnium mater est, et ipsa orbem terrarum possidet. Denique Salomon qui sapientiam poposcit et accepit a Domino Deo nostro : « Ipse mihi, inquit, dedit » eorum, quæ sunt, scientiam veram; ut sciam dispositio» nem orbis terrarum, et virtutem elementorum, initium » et consummationem et medietatem omnium rerum, et » divisiones temporum, et anni cursus, et stellarum dispo» sitiones, naturas animalium et iras bestiarum, vim ven» torum, et cogitationes hominum, differentias herbarum, » et virtutes radicum, et quæcumque sunt abscondita et » improvisa [2]. » Sed hæc nulli nisi perfecto suppetunt.

XXXIX. Denique Abraham quandiu adhærebat ei Lot, hoc est, deflectio morum, sortem horum non acceperat.

[1] Gen. I, 28. — [2] Sap. VII, 17-21.

Ubi vero deflectionis ambiguo quodam atque anfractu absolutus, rectas virtutum semitas continuis animæ suæ gressibus cœpit carpere, in omnem terram possessor mittitur, atque dicitur ei : « Surge, et perambula terram in longitu» dinem; quia tibi dabo eam, et semini tuo in æternum [1]. » Ergo qui sapientiam meruerit, et non fuerit ancillæ filius, non peccati servus, non successioni carnis obnoxius; sed liberæ, id est, Saræ illius non servientis, sed principantis, bonæ stirpis, bonæ indolis, perfectæ titulo virtutis hæreditatem acquiret universitatis. Dicitur ergo Abrahæ, « Surge. » Non corporalem assurrectionem significat, sed spiritalem, hoc est : « Surge qui dormis [2], » surge a terrenis, surge a corporalibus, relinque terrena, cœlum aspice; « Et exurge » a mortuis, » hoc est, opinionibus vanis, et disputationibus Chaldæorum. Intuere mundum, intuere etiam illum qui potest totum donare mundum. In possessionem, inquit, tibi dabo mundum, quem Deum ante credebas.

XL. « Perambula terram in longitudinem ejus et latitu» dinem. » Utique intra momentum terram istam Persarum interclusam imperiis, ab Indiæ quoque littoribus ad Herculis, ut aiunt, columnas, vel Britanniæ extrema confinia non potuit perambulare. Et potuit quasi indevotus videri, qui cœlesti oraculo non obedisset, si obeundæ hujus terræ mandatum accepisset : sed cum sit ejus devotio probata; quia ad quercum tantummodo Mambre transtulerat tabernaculum [3], utique terram, hoc est, virtutem possumus perfectam intelligere, quæ bonos fructus daret, et fœcundas inventiones, cogitationumque primitias, meritorum vindemiam, frumento, vino et oleo repleret interiorem domum, terram resurrectionis quam promisit patribus nostris fluentem lac et mel [4], suavitatem vitæ, jucunditatis

[1] Gen. XIII, 17. — [2] Ephes. V, 14. — [3] Gen. XIII, 18. — [4] Exod. III, 17.

gratiam, splendorem gloriæ, cujus hæres primus factus est primogenitus a mortuis Dei filius Jesus Christus. Et ideo non seminibus, dixit, sed, Semini [1]; ut declararet illum, qui hanc hæreditatem humano generi primus acquireret.

XLI. Cognovimus bonæ mentis profectum, quæ a vitio lubricæ deflexionis exurgens quæsivit statim præmium sapientiæ, hæreditatem justitiæ. Quantum autem noceant levitati vitia adjuncta, docet sequentium series lectionum. Nam illi quatuor reges, qui de quinque regibus triumphaverunt, et adduxerunt equitatum Sodomorum totum, ceperunt etiam Lot filium fratris Abrahæ, et discesserunt [2]. Quinque reges quinque sensus corporis nostri sunt, visus, odoratus, gustus, tactus, auditus : quatuor reges, illecebræ corporales atque mundanæ sunt; quoniam et caro hominis, et mundus e quatuor constat elementis. Merito reges dicuntur; quia habet suum culpa dominatum, habet regnum grande. Unde Apostolus ait : « Non regnet peccatum » in vestro morali corpore [3]. » Sensus igitur nostri facile corporalibus delectationibus et sæcularibus cedunt, et quadam eorum potestate capiuntur. Corporales enim delectationes et illecebras hujus sæculi non vincit, nisi mens quæ fuerit spiritalis, adhærens Deo, et se totam a terrenis separans. Deflexio omnis his capitur. Unde Joannes ait : « Væ habitantibus in terra [4] ! Non utique omnes homines comprehendit, qui tunc vitæ hujus cursum conficerent; (sunt enim et in terris positi quorum conversatio in cœlis est,) sed eos quos terrenæ conversationis affectus, ac hujus sæculi vicerit gratia. Ergo non habitatores, sed accolæ sumus terræ hujus. Accola enim temporalis diversorii spem gerit : habitator autem spem omnem atque usum suæ illic

[1] Galat. III, 16. — [2] Gen. XIV, 1, 2. — [3] Rom. VI, 12. — [4] Apoc. VIII, 13

substantiæ locare videtur, ubi habitandum putaverit. Itaque qui est terræ accola, habitator cœli est : qui autem habitator terræ, possessor est mortis.

XLII. « Numeravit Abram trecentos decem et octo vernaculos suos, et percussit eos, et persecutus est usque » Choba, quæ est ad dextram Damasci [1]. » Et numerus vitalis est. In ipso enim vita, si credamus in passione in nomine Domini Jesu. Nam hæc est nominis interpretatio hujus; quod diximus Choba, id est vita. Ipsa ad dexteram Damasci pulchre esse dicitur. Agni enim ad dexteram, hœdi ad sinistram. Scit exercitata mens quos ad prælium consummandum sibi adhiberet, quibus armis instrueret, quibus ducat vexillis. Non aquilarum præfert imagines (53), nec dracones : sed in cruce Christi, et in Jesu nomine progreditur ad prælium, hoc signo fortis, hoc vexillo fidelis. Merito ergo mens exercitata, quæ recepit veram sapientiam justi viri. Justitia autem solers correptionis est, ac arguendo revocat peccatores, et stringit passionum impetus.

XLIII. Ideo dicit Scriptura, quia « Revocavit omnem » equitatum Sodomorum, » hoc est, habenas tenuit, frena rationis imposuit, revocavit culpam, stravit errorem. Equus enim stare nescit, velox ad impetum, cervicem exaltans suam, hinniens ad libidinem. Quid tam simile peccati? Fervet enim primo culpa impetu, et omnem recti cogitationem prævenit, motuque immaturo exilit, ut eam difficile ratio revocare possit. Fertur in præceps, et ascensorem suum projicit in mare istud hujus sæculi, cervice tumida recusans jugum correptionis. Est specialis quædam forma libidinis, quæ vocem mutet hominis, verba amantis corrumpat, suisque se prodat sermonibus. Denique ad Judam per Hieremiam dicit Dominus Deus ; « Nunc videbitur ignominia tua, et adulterium tuum, et hinnitus, et

[1] Gen. XIV, 14, 15.

» alienatio fornicationis tuæ supra colles[1]. » Hunc Justus revocavit equitatum : mores quoque declinantis convertit, et ad se vocavit, ut imitatores sui fierent, qui deflexerant; quia sensus nostri ad disciplinam mentis recurrunt.

XLIV. Substantiam quoque recepit. Non patrimonium utique significat, sed vitalem animæ substantiam, in qua sit pretiosus census, non stipula, non fœnum, in qua fidelis alloquii splendor, in qua nostræ census subsistat spei. Hæc est enim vera nostra substantia, quæ est sapientiæ dives copiis, hæc immortalis substantia : corporis autem, vel accidentium diurnus magis quam diuturnus usus. Unde quidam recte non putant patrimonii dici substantiam. Non enim subsistimus in eo, cum et illis, quibus desit pecunia, vitæ tamen non desit substantia.

CAPUT VIII.

Discit mens nostra in Melchisedech devotionem erga Dei cultum, in rege Sodomorum tentationem etiam post quam victa sit, adhuc metuendam, in Abrahamo contagium intemperantiæ declinandum. Quare huic merces tantum post victoriam promittatur, isque posteritatis curam præferat? Ad extremum eodem Abrahamo ab aruspicinæ superstitionibus defenso, sacrificii ab ipso oblati multiplex interpretatio subjungitur.

XLV. De Melchisedech in tractatu morali plene diximus, in quo et mysterium nequaquam præteritum ac prætermissum est. Hoc loco autem satis est illud admonere solum, quod mens plena prudentiæ justitiæque devotior

[1] Jerem. XIII, 25, 26.

sit erga Dei cultum, et decimas terræ gignentia in fructibus (54), juxta altiorem prudentiam in eo solvat; ut perfectionem omnium sensuum atque operum suorum Deo deferat, nihil sibi arroget, quæ se regere non potest, divino nisi favore fulta sit. Denique ubi se vicisse putat, tentatur atque incessitur. Hoc exprimit et docet lectio, quia semper adversum passiones corporis mens nostra tanquam in excubiis debet prætendere. Quid enim est quod ait : « Rex, inquit, Sodomorum exivit obviam Abræ, et dixit : » Da mihi homines, equos autem sume tibi [1]; nisi quod post has luxuriæ victorias vis quædam libidinis potest rationabili mentis subrepere, ut infundat ei irrationabiles passiones ?

XLVI. Sed perfectæ mentis est, nihil de terrenis, nihil de corporalibus illecebris assumere, abstinere a terrenis. Ideo Abraham dicit : « Nihil sumam ab omnibus tuis [2]. » Quasi contagium declinat intemperantiæ, quasi labem refugit corporalium sensuum, delectationes mundi rejicit, quærens quæ supra mundum sunt, hoc est, extendere manus ad Dominum. Manus operaria virtus est animæ. Hanc non ad terrenæ arboris pomum, sed ad Dominum extendit : « Qui fecit, inquit, cœlum et terram [3], » hoc est, intelligibilem et visibilem substantiam. Intelligibilis enim οὐσία cœlum est : visibilis vel sensibilis substantia terra est. Ergo significat quod virtutem animæ suæ ad superiora extendat; ut ex illa intelligibili substantia theoreticæ vitæ induat altitudinem, spectans non illa quæ videntur, sed quæ non videntur, hoc est, non terrena, non corporalia, non præsentia, sed incorporalia, æterna, cœlestia : de ista autem visibili substantia operatoriæ atque civilis disciplinæ capessat gratiam.

XLVII. Subtexuit his oraculum Domini dicentis : « Noli

[1] Gen. XIV, 21. — [2] Ibid. 23. — [3] Ibid.

» timere, Abram, ego protegam te, merces tua multa erit » valde [1]. » Quæro cur post belli eventum? Spondendæ mercedis locus nunc erat. Minus enim mirabile faceret, si secutus promissum Dei esset hostem adorsus. Victoriæ securus processerat ad triumphum magis invitatus, quam promptus ad gloriam, vel ad ulciscendum pietatis dolorem paratus. Propositum piæ mentis mercedem non expetit, sed pro mercede habet boni facti conscientiam, et justi operis affectum. Angustæ mentes invitentur promissis, erigantur speratis mercedibus : bona mens quæ sine responsi cœlestis syngrapha certamen arripuit, geminæ laudis fructum acquirit sibi; ut et confidentissimæ fortitudinis, et plenissimæ devotionis gratiam locet. Quod de sancto Abraham æstimari convenit; quia et divinum favorem non despici se justis duxit doloribus (55), et hostem perculit despectu periculi, quod gloriose sibi pro ultione pietatis subeundum putavit. Dei quoque in eo prædicatur justitia, qui remunerationem piis mentibus non ex necessitate pro missi, sed ex æquitatis suæ contemplatione largitur, judicans dignum fore quod hi qui militant sine aliqua mercedis humanæ remuneratione repositum habeant præmium in ejus bonitate, cui devovendas animas suas æstimaverint. Simul quia adoreis bellicis ex usu ipsius victoriæ, aut hominum gratia paratum est præmium; pietatis autem, et parcimoniæ, puritatis, cæterarumque velut privatarum virtutum a Deo solvitur. Quæ manifesta sunt hominibus, ipsi remunerantur. Non omnia autem manifesta, sed alia manifesta, alia incerta, et maxime occulta cordis. Unde et ille ait : « Incerta et occulta cordis manifestasti mihi [2], » quorum spectator et scrutator Deus est. Non ergo magnam mercedem promisisset Abrahæ, nisi puram animam ab omni contagione delictorum judicasset.

[1] Gen. XV, 1. — [2] Psal. L, 8.

XLVIII. Sanctæ tamen et propheticæ mentis cura major posteritatis perpetuæ est. Partus enim sapientiæ et fidei hæreditatem desiderat. Ideo ait : « Quid mihi dabis? Ego » autem dimittor sine filiis [1]. » Ecclesiæ sobolem desiderabat, eam successionem petebat quæ non esset servilis, sed libera : non secundum carnem, sed secundum gratiam. Ideoque hujusmodi responsum divinum resultavit, quo edoctus audivit : « Respice in cœlum, et numera stellas, si » potes numerare. Et dixit : « Sic erit semen tuum. Et » credidit Abram Deo, et reputatum est ei ad justitiam [2]. » Quid credidit? Hoc est, non solum multitudinem populorum in Christum credentium, sed etiam cœlestis gratiæ splendorem, et resurrectionem vitæ immortalis soboli Ecclesiæ deferendam. Quid est autem quod ait : « Eduxit » eum foras [3] ? » Tanquam foras educitur Propheta, ut exeat fores corporis, et angustias carnis operientis, ac Spiritus sancti infusionem, et velut quamdam descensionem videat. Oportet nos quoque exire ex his diversorii nostri angustiis, mundare animæ nostræ locum ab omni inquinamento, projicere sordes malevolentiæ, si volumus spiritum recipere sapientiæ; quia in malevolam animam non introibit sapientia. Credidit autem Abraham, non auri, non argenti illectus testimonio : sed quia corde credidit ad justitiam. In quo probatum est ejus meritum, in eo persolutum est præmium.

XLIX. Denique statim fidei ejus testimonium Dominus dedit dicens : « Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te » de terra Chaldæorum, ut darem tibi terram hanc, ut » hæres esses ejus [4]. » Et quia deposuerat Abraham studium Chaldæorum, quærit nunc : « Quomodo, inquit, intelli» gam quia hæres ejus sum [5] ? » Hoc est, jam divinationes

[1] Gen. XV, 2. — [2] Ibid. 5, 6. — [3] Ibid. — [4] Ibid. 7. — [5] Ibid. 8.

magorum repudiavi, doce me quomodo sciam me futurum terræ ejus hæredem. Qui quærit quomodo sciat, non dubitat, manifestante Deo, cognoscere se posse : sed formam vult acquirendæ cognitionis advertere. Nam et in Evangelio Maria cum audisset ab Angelo quia Virgo paritura esset filium, respondit : « Quomodo fiet istud, quoniam virum » non cognovi[1] ? » Et jure respondit, hoc est : « Cum id, quod naturæ est, non suppetat, quia non solet parere quæ viro non fuerat copulata, quæro quomodo præter instituta naturæ possim virgo generare ? »

L. « Dixit autem illi Dominus Deus : Sume mihi vitu» lum trimum, et capram trimam, et arietem trimum, et » turturem, et columbam[2]. » Præterirem hujusmodi interpretationem sacrificii, nisi quibusdam scrupulum hinc nasci adverterem, eo quod aruspicinæ quædam scribi videatur solemnitas; quod post immolationem divisa sunt animalia, et contra faciem alterutrum posita, et consedit illis Abraham. Sed si vim interrogationis præmissæ et futuræ responsionis consideremus, advertere poterimus spei nostræ et fidei convenire hujus sacrificii disciplinam. Vitulus enim aratorium animal est, deditum terreno labori. Capra ad aquarum similitudinem per ænigmata figuratur, eo quod αἲξ græce παρὰὸ τὸ αἴστειν nomen acceperit, ab eo quod est impetu ferri. Sic enim currit sicut et aqua. Possumus vel de fluviorum sono, cursu, vel maris violentis æstimare fluctibus. Aëri autem comparatur aries, quia omnibus animantibus utilius hoc animal generi esse humano reperitur; quandoquidem et vestis nobis usum exhibet, sicut aër hujus spiritus vitalem nobis ministrat substantiam. Unde et hunc ordinem factum puto, ut prius diceret : « Sume mihi vitulum et capram, » et tertio loco diceret : « Arietem; » eo quod prima illa, hoc est, vitulus

[1] Luc. I, 34. — [2] Gen. XV, 9.

et capra terris et mari materialibus comparentur elementis, et quia fœminea dicantur : at vero aries masculum quoddam animal est, vehemens natura, et violentum cornibus. Similiter autem aëris hujus spiritus vitalis est, ut masculus auctor et causa gignentium, movens terrarum genitalia, et velut quadam se miscens copula. Aliud ergo ad terram, aliud ad mare, aliud ad aërem vitalem mystice figuratur horum trium animantium genus.

LI. Hæc traditio naturalis est : sed moralis etiam concurrit et suppetit. In omnibus enim hominibus caro, sensus, et verbum est. Caro nostra vitula est : laborat, ut serat : laborat, ut colligat : laborat, ut pariat : innumeris fatigatur laboribus. Unde et Græci δάμαν dixerunt vitulam ἀπὸ οὗ δαμᾶσθαί με αὐτὴν ; eo quod dometur injuriis (56). Masculorum boum labore, aratro, et jugo fungitur, fœmineos partus repræsentat cum multo ubere. Caro quoque nostra vitæ istius subjugatur necessitatibus, crebris quatitur doloribus, et multarum ærumnarum quodam curvata partu senescit. Jam illud quis ignorat, quod vehementior sit virtus animæ, cui velut nupta adhæret in istius vitæ cursu corporalis substantia ? Sensus autem nostri caprarum modo velut saltu quodam exiliunt, et pascuntur præruptioribus, impetu suo ipsi commotiones excitantes animæ, et concutientes eam. Ad omnem occasionem præsto sunt, vel occursu fœmineæ pulchritudinis, vel odore suavitatis alicujus. Auditu pariter et tactu moventur velociter, quibus etiam animæ inflectunt constantiam, et velut a natura sui alienant eam. Unde et plerique ἀφορμὴν dictam putant, quia ὁρμὴ impetus dicitur ; eo quod ex quodam impetu sensuum inflexionis atque alienationis nostræ causa nascatur. Fœminei autem sexus speciem habet, ut etiam sensus nostri αἰσθήσεις græce dicuntur fœmineo vocabulo. Effœtarum modo animantum cito vacuantur, ubi partus suæ genera-

tionis, delectationisque effuderint, et iterum excitatis cupiditatibus novos referunt impetus.

LII. In ariete vero verbi ac sermonis nostri habetur similitudo, quod sit vehemens, sicut et sermo noster efficax operationis, et quadam ornatus nostri et tegminis causa sit. Aries per usum vestium ordine quodam gregem ducens, sicut ordo quidam vitæ ususque nostri verbo explicatur. Arbitror autem quod illud verbum magis intelligere debeamus, quod est Verbum Dei, cum quo aries iste habere videatur non mediocrem cognationem. Quod Verbum nos vere tegmine velleris sui vestivit, et in domum introduxit æternæ salutis. « Qui se pro nobis immolandum » obtulit, qui tanquam ovis ad victimam ductus est, et si» cut aries coram tondente se sine voce, sic non aperuit os » suum[1]. » Ex quo ordinem quemdam substantiæ habemus et sacræ redemptionis, quod per ipsum conditi ac redempti sumus. Duplex igitur causa per Verbum, naturalis et moralis : naturalis qua condidit, moralis qua redemit. Philosophia quoque geminam speciem sui constituit in verbo, naturalem et moralem. Rationabilis enim utriusque portio est. Naturalem secundum mundi creationem, quam verbo assignat : moralem secundum justitiam et æqualitatem vivendi, cujus vita et ratio de verbo.

LIII. Qua causa cum dies quadraginta complerentur ex Mariæ Virginis partu, tulerunt Dominum nostrum Jesum in Hierusalem, ut offerrent Domino secundum legem, et darent hostiam par turturum, aut duos pullos columbarum[2]; eo quod in columba spiritalis gratia sit, in turture incorruptæ generationis natura, vel immaculati corporis castimonia. Merito ergo ad sacrificium jubentur post arietem turtur et columba sumi, ut verbo adhærere intelligas incorruptam castimoniam, et spiritalem gratiam. Et hoc

[1] Isaï. LIII, 7. — [2] Luc. II, 22, et seqq.

ipso quidem quod aves posuit, intelligere possumus cœlestium meritorum volatus. Sunt enim volucres cœli, quæ veniunt et habitant in ramis ejus arboris, quæ de grano sinapis surrexerit[1], cui cœlorum regnum comparatur. Et Ezechiel apertos sibi cœlos dicit, et vidisse inter alia etiam rotam unam super terram conjunctam animalibus quatuor[2]. Et infra : « Audiebam, inquit, vocem alarum » eorum, sicut vocem aquarum multarum, et vocem sublimis Dei; et cum irent, ut vox verbi, sicut vocem » castrorum[3]. »

LIV. Unde quidam ad libros philosophiæ derivarunt, eo quod ipsum cœlum volucri simile sit. Denique Plato currum volucrem dixit esse cœlum, ex eo quod Propheta dixerat : « Cum irent animalia, ibant et rotæ conjunctæ » illis; et cum elevarent se animalia a terra, elevabantur » rotæ[4]. » Sed Propheta non cœlum ipsum avem dixit, sed aves esse in cœlo. Denique et David ait : « Cœli enarrant » gloriam Dei[5], » hoc est, Potestates cœlestes; velut cum spectatur pulchrum elementum, prædicatur operator. Animam autem describit Propheta, cujus motus sunt quatuor velut equi, ογιστικὸν, θυμητικὸν, ἐπιθυμητικὸν, διορατικὸν. Hæc animalia quatuor, id est, homo λογιστικὸν, leo θυμητικὸν, vitulus τἐπιθυμητικὸν, aquila διορατικὸν. Ideo ratio præmissa est, ut reliqua rationem sequantur. Ideo cum homine a dextris est leo, id est, cum ratione commotio a dextris est. Ista animalia quando elevantur, elevantur etiam rotæ. Rota autem vita est super terram, qua vivimus. Si animæ nostræ motus quatuor elevantur, elevatur et vita nostra. Ideoque addidit : « Quoniam spiritus vitæ, inquit, erat in » rotis[6]. » Anima ergo magis currus est, quæ ait in Canticis Canticorum : « Posuisti me currus Aminadab[7], » id est,

[1] Matth. XIII, 32. — [2] Ezech. I, 15. — [3] Ibid. 24. — [4] Ibid. 21. — [5] Psal. XVIII, 2. — [6] Ezech. I, 20. — [7] Cant. VI, 11.

Domini nostri. Non ergo philosophiæ traditioni descriptio concurrit prophetica. Denique vocem alarum audisse se dicit Propheta. Istæ alæ virtutes sunt, quæ [maximo et duplici plausu prudentiæ (57), fortitudinis, temperantiæ, justitiæ suavem decorem, vitæ cantilenam resultant. Plato autem dulces quosdam sonitus siderum mutuavit sphæræ cœlestis generari conversione, famam magis et pompam, quam veritatem secutus. Nam licet Origenes quoque noster, hoc est, ecclesiastico vir officio deditus, planetarum stellarum quamdam inenarrabilem motu harmoniam esse suavissimi illius soni cœlestis asserat, tamen etiam ipsum plurimum indulgere philosophorum traditioni pleraque ejus scripta testantur; quod eo scripsi, ut et ab aruspicinæ et a philosophiæ traditione sacrificii istius interpretationem secernerem. Velint alii doctrinam probare suam, ego juxta Apostolum timidus malo, quam doctus videri, qui ait : « Videte ne quis vos deprædetur per philosophiam » et inanem seductionem secundum traditionem homi- » num, secundum elementum hujus mundi, et non secun- » dum Christum[1]. »

LV. Quod autem ait : « Divisit Abraham corpora, et » consedit illis[2], » ne quis extispicium putet, aruspicina verba esse non nego; sic enim audio : sed divisionem corporum quadrupedum, cum lectio factam astruat, non factam avium utique si inspectio fuisset istorum, etiam avium facta esset divisio, ut fieret inspectio. Quid si fidei nostræ hoc convenit? Et ideo quod supra aruspicinam verbi nobis dat traditio requiramus. Diximus supra quia in vitula terram accipimus, in capra aquam, in ariete aërem, quod ipso nomine colligitur, quod trima ad sacrificium sumi jubentur; quia terra ipsa inter tres dividitur species sui; aut enim continens, aut insula, aut peninsula est :

[1] Coloss. II, 8. — [2] Gen. XV, 11.

aqua ipsa in tria; quia aut mare est, aut fluvii, aut lacus; nam fontes, aut putei privata negotia nequaquam digna divisione generali et publica; putei latent, fontes aliis originem præstant. Aër quoque habet divisiones temporum veris, æstatis, autumni, hyberni; et hæc mundana divisio est. Quo hoc proficiat? Ut cognoscamus Deum esse horum auctorem moderatoremque omnium, qui omnibus ordinem rebus dederit, et ea divisione distinxerit, ut his colligas posse tibi Deum conferre quæ pie postulas, et quæ spondet implere.

LVI. Itaque Abraham quia promittenti Domino terræ hæreditatem responderat: « Unde cognoscam quia hæres » ero terræ hujus [1], » per illas species hostiarum informatur, ut credat Deum esse supra mundum, qui universa quæ mundi sunt provida distinctione diviserit: sed ea quæ sunt divisa resolvi postea, ea autem quæ non sunt divisa (aves enim, hoc est, turturem et columbam non divisit) nunquam resolvi; fides enim manet integra, quæ columbæ more in sublime suberigitur, lustrans superna, et spiritalibus alarum remigiis cœlum circumvolans. Turturi quoque mens illa confertur, quæ avis usu istius secretis alitur, intelligibilem illam et indivisam quærens Trinitatis substantiam, refugiens plebem quamdam creaturarum et corporeæ se non miscens congregationi, atque ab omni passionum labe secernens. Hoc sacrificium) de te poscitur. Qui tales offert hostias, fidem et castimoniam mentis, simplicitatis gratiam, charitatis et pacis affectum, ipse se beatæ illius terræ agnoscit hæredem: sicut etiam Dominus apertius in Evangelio declaravit dicens: « Beati pacifici quoniam » ipsi possidebunt terram [2]. »

LVII. Accipe aliam divisionem. Caro quoque nostra ipsa Dei ordinatione divisa habet membra omnia. Duo

[1] Gen. xv, 8. — [2] Matth. v, 4.

oculi sunt, binæ aures, duæ genæ, nares divisæ, dentium geminatus ordo, ubera, scapulæ, manus, latera, femora, genua, crura, pedes; nonne bina omnia, ut subnixa geminatis subsidiis omnia nostra obire videantur officia? Anima etiam divisionem suarum patitur portionum. Nam διοραστικὸν, hoc est, superiora (58), quasi oculi quidam contrarii, rationabile est et irrationabile. Rationabile ipsum dividitur circa mentem et sermonem. Sensibile ejus in auditum et visum, quibus vitæ hujus cumulatur gratia. Nam odor et gustus vitalis usus videntur necessarium præbere ministerium. Nares jugi flatu aspirationem recipiendo vitalem, continuato quodam substantiam hominis cibo pascunt. Gustus autem potu epulisque generatur. Quintus vero sensus, hoc est, tactus, velut admixtus est illis quatuor. Odor et gustus quædam magis alimenta sunt corporis, quibus hujus carnis militia subsistit. Visus vero et auditus mentem adjuvant. Hæ sunt divisiones quæ secundum carnem nostram animamque a summo operatore divisæ sunt.

LVIII. Unde oportet nos colligere quia etiam iste mundus velut per membra quædam gemina, et tanquam ἀντιπρόσωπα distributus est: terra in montes et in campos; ut sunt partes nostri corporis elatiores aliæ, aliæ planiores. Eminent scapulæ, et pedum superiora, vel manuum: latera vero et inferiora cervicis, velut valet trita et concava. Quod et de vola manus intelligere licet. Nam in ipso calcaneo pedis eminere alia, media autem sinuata esse quis dubitat? Aqua in mari salsa, in flumine dulcis, vel in fontibus. Est aër hyberno frigidus, veris mensibus temperatus, calidus æstate. Ergo ista divisit operator. Mentem autem nostram, quæ modo avium, virtutum diversarum et vigoris sui vecta remigiis, super cœlum evolat, non divisit; quia Trinitati adhæret dividenti omnia, soli indivisæ. Unde philosophi superiorem mundi hujus substantiam, quam

æthera vocant, non ex cæterorum elementorum volunt admixtione constare : sed splendidam, et multo refulgentem lumine, quæ non terræ sordidum ; nec aquarum humidum, nec aëris nebulosum, nec ignis ipsius rutilum quidquam recipiat, ex quinta quadam οὐσία esse asserunt, et velut volucrem mundi hujus mentem velociorem purioremque esse cæteris partibus. Nam aliæ mixtæ sibi et concretæ sunt. Nos autem nihil materialis compositionis immune atque alienum putamus, præter illam solam venerandæ Trinitatis substantiam, quæ vere pura ac simplex sinceræ impermixtæque naturæ est : quamvis aliqui putent de illa quinta οὐσια lucem esse clariorem, de qua dixerit David quod Deus sit circumdatus lucem sicut vestimentum [1]. Et Apostolus scripserit de ipso omnipotente Deo, quod « Solus habeat immortalitatem, et lucem habitet inaccessibilem [2]. »

LIX. Qua autem ratione dixerit quod aves descenderint supra divisa corpora vitulæ, capræ, atque arietis [3], non facile reperio, nisi quod omnia terrena, maritima, atque ipsa aëria plena sunt insidiarum ac perturbationum. Videntur enim aves istæ cibi causa descendisse supra corpora. Naturaliter autem violentiores potioresque viribus super infirmiores irruunt, et quasi mortuis corporibus incumbunt, ex improviso frequentius irruentes : vel, quod verius puto, quia princeps mundi hujus, et volucres cœli, spiritualium nequitiæ quæ sunt in cœlestibus, eos qui mundana sollicitudine curaque divisi sunt, gravi motu incessant et velut cadavera mortuorum dilacerent dente aspero. De his enim dictum est : « Relinque mortuos sepelire mortuos suos [4] ; » quia sunt de regno diaboli, qui in se ipsum divisus est. Qui autem sunt de regno Dei, quibus dicit Jesus : « Regnum

[1] Psal. CIII, 2. — [2] 1 Tim. VI 16. — [3] Gen. XV, 11. — [4] Luc. IX, 60.

» Dei intra vos est [1], » hi non sunt divisi, quia adhærent Deo; « Quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus est: » Erunt enim, inquit, duo in carne una. Qui autem adhæ-» ret Domino unus spiritus est [2]. » Isti ergo non sunt mortua corpora; ut volucres cœli comedant eos, sed sunt spiritus; facit enim Deus Angelos suos spiritus. Denique supra columbam et turturem non descenderunt, quia divisæ istæ aves non erant. Non sunt enim diversi justi quibus dicitur, ut sint simplices sicut columbæ [3]. Ideoque dicit David, quia et « Passer invenit sibi domum, et turtur » nidum sibi ubi reponat pullos suos [4]. » Hæc spectabat Abraham, hæc profundo et spiritali considerabat intuitu.

LX. Ideoque scriptum est: « Consedit illis Abram [5], » non quasi aruspicinæ, sed quasi cœlestis revelationis interpres, signa divinæ operationis explorans. Mens enim directa ad Christi gratiam videbat hunc mundum plenum esse iniquitatis, quæ velut a summo cœli volaret, et opprimeret infirmos terræ: pudicitiam autem, fidem, sinceritatem nullis esse obnoxias passionibus: avaritiam vero, et sollicitudines sæculi quibus suffocantur qui habent voluptates divitiarum, dilacerari ac dividi. Unde et divitiæ dictæ sunt curæ et cogitationes mundi hujus [6], quod mentem dividant, atque in diversum scindant, et in partes trahant, nec sinant incorruptam esse et integram. Vir ergo pacificæ mentis considebat, et considerabat quatenus prohibere cominus posset ea mala, quæ hominibus invehuntur; mens enim sapientis viri ac justi mederi studet humanis casibus, et prohibere ac resecare animarum nostrarum labores.

[1] Luc. XI, 20. — [2] I Cor. VI, 16, 17. — [3] Matth. X, 16. — [4] Psal. LXXXIII, 4. — [5] Gen. XV, 12. — [6] Matth. XIII, 22.

CAPUT IX.

Quare ceciderit excessus ac timor super Abraham; quidve redditum ei oraculum de suæ posteritatis peregrinatione et servitute in Ægypto, de morte propria, deque liberatione posteritatis ejusdem significet? Quo denique visio flammæ atque fornacis pertineat?

LXI. Denique quam hoc Abraham spiritali et prophetico affectu fecerit sequentia docent. Nam « Solis occasu excessus cecidit super eum : et ecce timor magnus et tenebrosus incubuit super eum [1]. » Excessus Prophetis fieri solet, sicut habes Prophetam dixisse : « Ego dixi in excessu meo : Omnis homo mendax [2]. » Excedit enim mens Prophetæ velut fines quosdam humanæ prudentiæ, quando repletur Deo. Et ante evacuat se cogitationibus et disceptationibus sæculi hujus; ut advenienti gratiæ spiritali puram se et exinanitam præbeat, superveniat in eam Spiritus sanctus magna se vi infundens, ita ut mens hominis subito turbetur. Denique Angelus venit ad Mariam, et cum sedulitate et gratia venit; et tamen Maria mota est in introitu ejus. Unde Angelus ait ad eam : « Ne timeas Maria, invenisti enim gratiam apud Deum : et ecce concipies in utero, et paries filium [3]. » Cognoscimus ergo quia quando venit gratia Dei super propheticam mentem, subito irruit, et inde incubuisse et cecidisse super Prophetas Spiritum sanctum legimus; quia excessum patitur, et turbatur, et timet, et quibusdam ignorantiæ et imprudentiæ tenebris offunditur : sicut et in Actibus Apostolorum legimus quia

[1] Gen. xv, 12. — [2] Psal. cxv, 2. — [3] Luc. i, 30, 31.

circumfulsit super Saulum de cœlo, et cecidit, et horrore animi turbatus est, et audivit vocem de cœlo dicentem : » Saule, Saule, quid me persequeris [1] ? » Desinit enim videre sæcularia, qui incipit audire divina. Unde et timorem Abrahæ et tenebras mirari non debes, quasi præter virtutem aut meritum ejus acciderint, cum Prophetarum consuetudini congruere advertas, quando adjecta, ut cognoscant futura.

LXII. Continuo autem dictum habes ad eum : « Sciendo » scies quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua, » et servitio opprimentur, et nocebunt eis, et humiliabunt » eos annis quadringentis [2]. » Merito tenebrosus horror et magnus factus est ; quia magna oracula deferebantur, cum de populo sæculorum dabatur præceptum. Quomodo tam facile capere istud mens humana poterat, maxime quæ admonebatur, ut in hac peregrinaretur terra ? Non enim tam quæ futura erant declarabantur, quam præscribebantur quæ facienda nobis forent : « Peregrinum, inquit, erit » semen tuum ; » sive quia omnes homines peregrini esse debeamus in hac terra, omnium etenim pater est Abraham : sive quia verum semen Abrahæ peregrinetur in hoc mundo. Illud enim verum semen est, de quo dictum est : « In Isaac » erit semen tuum [3]. » Denique qui se Abrahæ hæredem agnoscebat ait : « Advena ego sum in hac terra et peregri- » nus, sicut omnes patres mei [4]. Qui enim peregrinus hic fuerit, civis in cœlo est : qui autem in hac terra omnem animæ suæ substantiam constituendam putaverit, hæreditatemque hujus terræ acquirendam exultaverit, a Dei regno excludetur. Unde Apostolus ad fideles viros, et cives Hierusalem illius quæ in cœlo est, et Ecclesiæ filios dicit : « Ergo jam non estis advenæ atque peregrini : sed estis ci-

[1] Act. IX, 4. — [2] Gen. XV, 13. — [3] Id. X, XI, 12. — [4] Psal. XXXIII, 13.

» ves sanctorum, et domestici Dei [1]. » Non ergo hæc terra nostra est, de qua potest princeps mundi hujus dicere ostendens omnia regna orbis terræ : « Tibi dabo potestatem » hanc, si procidens adoraveris me [2] : » erunt omnia tua quæ sibi alieni vindicant, et servitio opprimunt populum Dei; ut servis ejus nocere, et humiliare conentur sanctos Dei. Denique ipsi Filius Dei nihil sibi ex hoc mundo vindicandum putavit, unde ait : « Venit mundi hujus prin- » ceps, et in me inveniet nihil [3]. » Diversi ergo domini in servitute nos volunt tenere, incessit diabolus, infestant Angeli ejus, passiones motusque corporis velut domestici atque intestini hostes inquietant. Foris pugnæ, intus timores : foris pugnæ, intus cupiditates. Aliena est enim interni corporis substantia puritati cordis ; et ideo impugnat, vel certe repugnat. Bellum ergo quotidianum est, et intra castra eadem grave prælium, donec Deus misericors diabolum atque ministros ejus judicet, passiones restinguat, ac subjiciat menti sedulæ, exquirat animas nostras de omnibus offensionis, et periculi nostri auctoribus, qui ait : « Sanguinem animarum vestrarum exquiram de manibus » omnium bestiarum [4]. » Et Joannes vidit et dixit : « Quia » mors et infernus missi sunt in stagnum ignis [5].

LXIII. Itaque exibunt justi, ut nihil de suo dimittant in hac terra, ne spolia eorum resideant apud incolas et possessores istius terræ. Qui etiam sic abibunt de terra Ægypti ista, ut vasa, quæ sumpserunt ab Ægyptiis mutuo, vel aurea, inquit, vel argentea, quibus ad tempus uterentur, secum auferant, et deprædentur Ægyptios [6]. Hæc vasa acceperunt voluntate Domini, et secum ea auferunt, quia resurrectionis filii sunt, quibus dicitur : « Non peribit capil- » lus de capite vestro [7]. » Vasa hæc Ægyptii dederunt, quæ

[1] Ephes. II, 19. — [2] Matth. IV, 8. — [3] Joan. XIV, 30. — [4] Gen. IX, 5. — [5] Apoc. XX, 15. — [6] Exod. XII, 35, 36. — [7] Luc. XXI, 18.

de terra afflictionis sunt assumpta. Et sunt alia aurea, alia argentea, quia omnis creatura Dei bona, et maxime hominis in terris præstantissima, quam honoravit Deus, ut inspiraret in faciem ejus spiritum vitæ, et omnibus præficeret animantibus. Hæc illa sunt vasa, de quibus dicit Apostolus: « Habemus thesaurum in vasis fictilibus[1]. » Hæc est vestis Ægyptiorum qua vestitur anima nostra ; ut locupletior hinc recedat, et quo hic vehementer laborabat, liberetur. Non solum enim omnis creatura ingemiscit, et parturit, sed etiam nos ; donec veniat redemptio corporis nostri. Habet Dominus curam operis sui, habet naturæ promptæ in plerisque ad rationem ac benevolentiam. Neque enim excidi et perire patimur arbores, quarum circa primos fructus nobis fœtura prorumpit, si posteriore ætate eas aut ventus decutiat, aut sol adurat, aut sufficienda et subministranda virtute siccitatibus deficiat substantia : sed melioribus auris differimus examinandas. Et ideo Dominus Deus noster bonæ voluntatis remunerator, etiam primæ fœturæ atque indolis contemplationem habens omne colligi patitur animæ nostræ patrimonium et reservari, futuri adventus illud probaturus temperie.

LXIV. Memor itaque sui muneris, quod immortale voluit esse æquis, sed si culpa non obrepsisset et gravis, quæ fecit ut non expediret homines diu vivere, ait ad Abraham : «Tu autem ibis ad parentes tuos cum pace, nutritus in » senectute bona[2]. » Patitur nos discedere ex hoc sæculo, ut secessione animæ hoc corpus resolvatur in terram suam, et fiat finis peccati : deinde per resurrectionem reformetur divinæ liberalitatis gratia. Ideoque dicit ad Abraham : « Tu » ibis ad patres tuos. Nonnulli putaverunt patres esse elementa, ex quibus constat caro nostra dum vivimus, et in quæ resolvimur. Sed nos, qui meminimus matrem nobis

[1] 1 Cor. IV, 7. — [2] Gen. XV, 15.

esse Hierusalem, quæ sursum est, quæ libera est, quæ est mater omnium nostrum[1], sicut dicit Apostolus, illos asserimus patres, qui vitæ merito et ordine præcesserunt. Erat illic Abel pia victima, erat pius et sanctus Enoch, erat Noë, ad eos promittitur Abraham transitus. Transit enim qui de hac vita recedens ad vitam demigrat alteram, qua vivit mens sapientis et justi viri, qui nutritus est in pace. Nam insipiens in bello nutritur et in discordiis : justus in senectute bona vivit. Non dixit, «Longa,» sed, «Bona[2];» quia justus bene senescit : injustorum autem nemo, quamvis cervis vivacibus diuturniore vita vixerit. Nam diu vivere commune sapientibus atque insipientibus est : bene autem vivere speciale sapientis est, cujus senectus venerabilis, et ætas senectutis vita immaculata : non diuturna, inquit, neque numero annorum computata, nec capillis canis in capite, sed sensibus[3]. Ille ergo bene senescit, qui bene senserit.

LXV. «Quarta autem generatione revertentur[4].» Historia quidem de Judæis videtur convenire, qui in Ægyptum transierunt, et de Ægypto exierunt. Quadringenti enim et triginta anni eorum illic exacti sunt : sed non omnes centenos, et quot excurrunt, annos vixerunt, sicut Moyses, aut Jesus Nave; ut quartæ generationis tempus conveniat. Unde mysticum aliquid magis requiramus, eo quod tetrans omnibus numeris apta sit, et radix quædam decimæ ac fundamentum, hebdomadis quoque media. Denique nonagesimus tertius Psalmus scribitur quarta sabbati; eo quod hic numerus medius sit priorum et sequentium. Tres enim præcedunt eum, primus, secundus, tertius; et tres sequuntur, quintus, sextus, septimus. Qui hunc Psalmum canit, velut aptis numeris vitam istius mundi transigit, quasi tetragonus, et stabilis, atque per-

[1] Galat. IV, 26. — [2] Gen. XV, 15. — [3] Sap. IV, 8, 9. — [4] Gen. XV, 16.

fectus. In quatuor libris plenum Evangelium atque perfectum est. Quatuor animalia mystica sunt. Mundi quoque istius partes quatuor sunt, ex quibus congregati filii Ecclesiæ regnum Christi sacratissimum propagarunt, venientes ab Oriente atque Occidente, Septentrione et Meridie. Quadripartito igitur latere sancta surrexit Ecclesia. Decas quoque ex isto numero assurgit. Si enim connectas ab uno usque ad quatuor, hoc modo decimam facies. Computa unum, adde illi duo, fiunt tres : adde tribus tres, fiunt sex : et ad sex adde quatuor, fiunt decem. Tetrans igitur decem implet, decas numerum omnem complectitur. Quatuor quoque ætates sunt hominis, pueritia, adolescentia, juventus, maturitas. Paulatim assurgit et fundatur. Sapientia itaque summa prudentiæ quarto ætatum ordine venit. Meritoque ut si quis ante sub rege Ægypti fuit, maturioris tamen consilii exit de potestate ejus, et legem sibi agnoscit sequendam. Tunc fit ei istius vitæ mare pervium. Similis ratio his, quæ gignuntur solo. Ubi semen sparsum fuerit, solvitur humo; et primo prorumpit in radicem, deinde germinat, formatur fructus, et postea maturescit. Arbores quoque ipsæ primum fructum ferunt, deinde ipse adolescit fructus, accessu temporis mutat colorem, quarto ordine consummatur, hoc est, novissimo. Ita ergo et nos in terra hac afflictionis fugiamus lateres formare : sed lacrymis et gemitu provocemus Domini misericordiam; ut mittat nobis Moysen et Aaron, hoc est, legem et sacerdotem : sed illum verum sacerdotem, et sacerdotum principem, qui licet inter homines versaretur, dicebatur : «Ecce spiritus ante faciem nostram Christus »Dominus[1];» et liberet nos de terra Ægypti, ut pascha Domini celebremus. Feramus etiam fructum fidei ab ipsa pueritia, augeamus in adolescentia, coloremus in juven-

[1] Thren. IV, 20.

tute, compleamus in senectute. Jam enim securis ad radicem arboris posita est; ut qui facit, fructum ferat. Adultam etiam maturamque segetem nostram messor inveniat; ut maturos fructus in apothecis recondat, ne immaturos hyems deprehendat, ventus decutiat, pluvia corrumpat.

LXVI. Ego tamen arbitror significari magis inter adventum Domini priorem, et secundum, qui futurus est judicii dies, tempus medium. Ideo enim et ad solis occasum viro hujusmodi factus est pavor magnus, quia, occidente jam mundo, futurum sacrificium declarabatur, quo mundus redimeretur, fides esset hostia, quæ non divideretur a filiis Abrahæ. Nam qui eam dividunt, non sunt Abrahæ filii. Fides comparatur regno cœlorum : « Simile est enim » regnum cœlorum grano sinapis..., » et « Simile est regnum » cœlorum negotianti[1], » qui emit agrum, et invenit in eo margaritam pretiosam. Regnum cœlorum indivisum est; quia regnum Trinitatis unum est. Ideo perpetuum atque æternum, quia indivisum; omne enim regnum divisum facile destruetur. Hostia etiam foret pudicitia Trinitati dicata, post illud sacrificium, vitulæ quoque pro laboribus, quia sacerdotalis est victima : capræ autem, quia pro peccatis hostia : arietis, quia pro omni mundo, et pro ipsis arietibus vel cœlestibus, non solum pro hominibus, nec solum pro agnis, sed etiam pro hœdis, quos peccatricis generationis fœtore exuit. Testificatur oraculum futuros adhuc in terra afflictionis Abrahæ filios; ut in agone multorum et gravium certaminum se probent : et ita cum multa supellectili, aureorum et argenteorum vasorum spoliis opimis exeant et revertantur animæ, atque exeant pretiosa possidentes corpora diversarum virtutum, et præcipue castimoniæ possessionum thesauro repleta, sumpturæ etiam Christi judicio de diabolo, et ejus ministris,

[1] Matth. XIII, 31, et 45, 46.

cæterisque, qui sibi voluerunt nocere, vindictam. Tunc erit pavor magnus etiam Justorum. Nemo enim sine peccato. Omnes habebunt quod timeant; quia impleta peccata erunt. Et cum superabundaverit peccatum, superabundabit et gratia.

LXVII. Iterum « Cum jam sol esset ad occasum, » flamma facta est : et ecce fornax fumigabunda, et lampades ignis, quæ pertransiérunt per media diversa illa[1]. » Etiamsi dubitaretur de superioribus, confirmarent sequentia; quando flammam factam ad occasum legimus, quæ illuminaret vespertina mundi tempora, et fulgeret in tenebris, ac revelaret latentia. Denique continuo visa est fornax fumigabunda. Cujus similitudine exprimi videtur vita humana implicata iniquitatibus sæculi istius atque involuta, non habens veri fulgoris claritudinem, et splendorem sinceri luminis. Intus quasi fornax æstuat diversis cupiditatibus, et quibusdam desideriorum anhelat ignibus : foris velut quodam fumo attexitur, ne videat veritatis faciem. Obumbrantur itaque et obducuntur quadam caligine oculi animæ; ut confundatur globo quodam fumigantis nubiculæ mentis aspectus; ne pura possit spectare negotia, donec cœlestes lampades dirigat Dominus Jesus, hoc est, fulgorem gloriæ suæ. Quando, inquit, « Non indigebunt » luce lucernæ, et lumine solis; quoniam ipse Dominus erit » lux omnibus[2], » et ipse illuminabit omnia mundi istius, quorum supra cognita est divisio, nunc manifestata in lumine, non per speculum in ænigmate, nec in parte, sed facie ad faciem veritatis soliditas, atque illud, quod perfectum est, possit videri.

[1] Gen. xv, 17. — [2] Apoc. xxii, 5.

CAPUT X.

Cum dicitur Abraham, Semini tuo dabo terram hanc, *ei vero beatitudo promittitur : magis tamen præfiguratur Ecclesia, cujus typus in Sara sterili, ut Synagogæ atque hæresum in Agar ancilla exprimitur. Quæ debeat esse sapientis vigilantia ; et quid sit, quod Abrahæ Deus pollicetur illis verbis,* Augebo te valde, etc.

LXVIII. Post hæc secutum est oraculum Dei dicentis : « Semini tuo dabo terram hanc, a flumine Ægypti usque » ad flumen magnum Euphraten[1]. » Qui futuram gloriam demonstraverat, debuit etiam conferenda virtutum merita polliceri. Ipse enim et adjutor laborantium, et remunerator innocentium est. Ægyptus hic nomen non regionis, sed fluminis est. Sic enim veteres Nilum vocabant, sive quod ipse regioni nomen dedisset, sive quod regionis accepisset vocabulum. Denique et poëta græcus testificatur ita esse, dicens :

Στῆσα δ' ἐν Αἰγύπτῳ ποταμῷ νέας ἀμφιελίσσας[2].

Angustum autem et vile est, ut putemus, quod cœlestibus signis terrena spoponderit. Itaque consideremus ne forte perfectam beatitudinem et consummationem bonorum meritorum promiserit. Perfecta enim beatitudo ex tribus istis videtur subsistere, corporis, atque animæ, et accidentibus bonis, quæ Græci ἐνόντα dixerunt ; ut sit corporis

[1] Gen. xv, 18. — [2] Homer. Odiss. Ξ.

castimonia, patientia, vel temperantia; sit animæ prudentia, atque justitia. Ægyptus igitur flumen corporalia videtur significare[1]. Unde et Geon dictus est ipse fluvius; quia de terra figuratus est homo. Euphrates autem, quæ sunt animæ; eo quod fons sit justitia cæterarum virtutum, quæ virtutes alias illuminet. Prudentia enim sine justitia nocet: fortitudo quoque nisi eam justitia temperet, intolerabilis insolentia est, furori quam rationi proprior, dominationi quam libertati. Sobrietas et temperantia privata bona sunt, nec ulli usui, nisi justa erga Deum reverentia, et fidei mente pietatem colas. Justitia sola est, quæ virtutes omnes complectitur, et commendat omnes. Accidentia quoque sunt negotiationes, mercaturæ et agriculturæ, competentia quæstus laborum operumque ruralium. Sunt etiam corporis accidentia salubritas, et commoditas valetudinis, decus, fortitudo, quæ ex tempore accidunt, et cum ætate mutantur.

LXIX. Non mediocrem hanc triplicem gratiam putes. Habes enim perfectionem perfectam in Evangelio. Nam cum dicit Dominus Jesus legisperito illi: « Diliges Dominum Deum tuum[2], » animæ justitiam mandat tenendam. Etiamsi honorari parentes justum est, quanto magis parenti omnium deferri debet honorificentia? Rursus cum dicit: « Non occides, non adulterium, non furtum facies, » non falsum testimonium dices[3], » virtutes corporis servandas admonet. In posterioribus vero dicens: « Nemo est, » qui relinquat domum, aut parentes, aut uxorem, aut filios propter regnum Dei, et non recipiat septies tantum » nunc in hoc tempore, in sæculo autem venturo vitam » æternam possidebit[4]; » nonne incrementa bonorum accidentium cum animæ corporisque remuneratione promittit?

[1] Gen. XIII. — [2] Matth. XXII, 37. — [3] Id. XIX, 18. — [4] Luc. XVIII, 29, 30.

LXX. Hæc, quæ simplicibus verbis sacra Scriptura exprimit, magno quodam cothurno Aristoteles et Peripatetici personant, atque extollunt. Pythagoricum quoque dogma esse testificantur sui[1]. Sed quis illorum æquavit Abraham tempore? Quis auctoritate et sapientia Dominum, cujus oraculo Abraham triplicis hujus gratiæ munus agnoscit?

LXXI. Dantur autem ei tanquam in disciplinam alienigenæ nationes; ut mens æqui observantissima recidat vitia, emendet errata. Magis tamen evidens Ecclesiæ declaratur mysterium, quia per Apostolos ejus, qui sunt Israëlitæ, quorum patres, et ex quibus patribus Christus secundum carnem sub lege factus est, congreganda Ecclesia foret, credituris populis nationum. Quos non otiose decem numero significavit, sed ut ostenderet quod illi ante perfidi, ubi mensuram pietatis implessent, profecto essent fidei adepturi coronam.

LXXII. Denique sequitur quia Sara uxor Abrahæ sterilis fuerat[2]: erat autem ei ancilla Ægyptia cui nomen Agar, quod ad Ecclesiam pertinere in ea expositione, quam de moralibus scripsimus, apostolicis docuimus exemplis. Ecclesia enim sterilis videtur in hoc sæculo; quia non sæcularia parturit, nec præsentia, sed futura, hoc est, non ea, quæ videntur. Hujus ancilla est Synagoga, vel omnes hæreses, quæ servos, non liberos creat. Ideoque Agar dicitur habitatio. Etenim temporalis spem fovet, non perpetuæ possessionis gratiam tenet. Itaque ut non insolens partu corporeo fiat ancilla ejus, et jus Ecclesiæ sibi vindicet, dicitur ibi: « Ejice ancillam et filium » ejus; non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo » Isaac[3]. »

LXXIII. Sed etiam in singulis Sara est, et in singulis

[1] Arist. lib. I, Ethic. c. VIII. — [2] Gen. XXVI, 1. — [3] Id. XXI, 10.

Agar. Sara virtus vera est, vera sapientia : Agar autem est versutia, tanquam ancilla perfectioris virtutis. Alia enim sapientia spiritalis, alia sapientia hujus mundi. Ideo etiam Ægyptia scribitur; quia philosophica eruditio abundavit in Ægypto. Denique et Moyses eruditus erat in omni sapientia Ægyptiorum, sed abjecit eam præferens Ægypti thesauris opprobrium pro Christi nomine. Nam si illam judicasset alicujus momenti esse sapientiam, non utique dixisset : «Precor, Domine, non sum dignus ante hesternam et nudiustertianam diem, neque ex quo cœpisti loqui servo tuo; gracili enim collocutione, et tardiore lingua ego sum[1].» Denique quasi inerudito respondetur ei quod erudiretur a Domino : «Ego aperiam os tuum, et instruam te, quod debeas loqui[2].»

LXXIV. præclarum autem mysterium, quod lex non satis plena erat; ut persuaderet populis, et gentes vocaret, vel quia clausa foret usque ad Christi adventum, qui exponens nobis prophetica oracula, et proferens Lectionis veteris testimonia, veluti quoddam os legis aperuit; ut fidei clamor in totum perveniret orbem. Unde et mystice ait Sara : «Conclusit me Dominus ut non pariam; intra ergo ad ancillam meam, et filium facies ex illa[3].» Quo agnoscas in prædestinatione fuisse semper Ecclesiam Dei, et paratam fidei fœcunditatem, quando juberet Dominus prorumpere, sed voluntate Domini certo reservatam tempori. Denique sic scriptum est : «Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te[4].» Advertimus itaque quod festinabat fides Ecclesiæ, sed conclusa erat ejus fœcunditas. Quo verbo demonstratur quoniam expectabat partus sui tempora; quia quod conclusum est aperiri solet. Qua ratione conclusa fuerit, docet te Apostolus dicens : «Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, ut omnibus

1 Exod. IV, 10. — 2 Ibid. 12. — 3 Gen. XVI, 2. — 4 Isaï. XLIX, 8.

» misereatur..... Ut non volentis neque currentis, sed mi» serantis Dei[1] » esset gratia; ne te ipsum justificares, sed omnia tribueres Deo, qui te vocavit. Nemo ergo pigrescat, et excusationem prætendat desidiæ suæ, quo serius credat, quia scriptum est non volentis, neque currentis esse. Consideret enim quid additum sit, « Sed miserantis, inquit, » Dei. » Talem te ergo præbe bonis studiis et prompta fide; ut Deus tui misereatur, et vocet te sicut Ecclesiam vocavit dicens : « Palam factus sum non quærentibus me, apparui » iis, qui de me non interrogabant[2]. »

LXXV. Et recte præmissa sunt inferiora, ut meliora sequerentur. Peperit ancilla servos, ut eos Ecclesia liberos faceret, et de servitute populos ad libertatem vocaret, de culpa ad innocentiam, de offensa ad gratiam. Singulorum quoque hominum si spectes ordinem, non omnes a perfectis inchoaverunt, nec apud omnes tempore prima est, sed merito antiquior perfecta virtus. Prudentis igitur mentis est considerare quandiu imperfecta est anima, quæ sunt secum deliberet, ut vel in posterioribus se exerceat virtutum disciplinis, donec exercitii usu valescat. Dum vero se erroris involucris exuerit, et ab omni enodaverit offensione, consummatam sui purgationem exhibens, tunc suo nitatur ordine magnos partus edere.

LXXVI. Præterea dicitur Abrahæ : « Esto sine repre» hensione[3]; » cui dabatur spiritus sapientiæ sanctus, integer, bene mobilis, immaculatus. Oportet igitur viri sapientis animam die noctuque in exercitio jugi specula prætendere, nunquam somno indulgentem, perpetuis vigiliis intentam Deo ad comprehensionem rerum earum, quæ sunt, et singularum causarum cognitionem. Sed etiam futurorum interpres sapientia est, sit præterita, et de futuris æstimat. Scit versutias sermonum, et solutiones

[1] Rom. XI, 32, et IX, 16. — [2] Isaï. LXV, 1. — [3] Gen. XVII, 1.

argumentorum. Signa et monstra scit antequam fiant, et eventus temporum et sæculorum. Non potest igitur bonus atque perfectus non esse qui hanc acquisierit; quia et omnem habet virtutem, et imago bonitatis est. Unde et sæculi istius sophistæ traxerunt definitionem hujusmodi, quod sapiens vir bonus dicendi peritus sit.

LXXVII. Redeamus nunc ad donum Dei quo nihil plenius. Quid enim melius sapientia? Quid pejus vanitate? Quid deterius superstitione? Ideoque tanquam ei, cui promiserat plenitudinem perfectionis, ait : « Augebo te valde, » et ponam te in gentes, et reges de te erunt[1] : » quia ejus, qui fidelis est, totus mundus divitiarum est, et augetur, non minuitur ut stultus. Ponitur in gentes Abraham, hoc est, fides ejus ad gentes transfertur, et reges sæculi qui crediderunt, et se subjiciunt Domino Jesu cui dicitur : « Tibi offerent reges munera[2]. » Nec illud absurdum, quia ex genere Abrahæ non solum reges erunt dignitate, verumetiam illi reges, qui peccato non serviant, nec vincat eos malitia, supra quos regnum mors non habeat. Mentis quoque bonæ cognovimus reges esse et principes inventiones, quæ sicut Abraham mediocris quidem generationis proventus non habet, sed abundat regalibus. Cui data est terra in possessionem; ut dominetur corpori, nec sit captiva carnalium voluptatum, sed quasi famulatu debito obnoxia caro menti serviat. Secundum personam autem Abrahæ evidens mysterium Ecclesiæ, quæ totum orbem fidei hæreditate possedit, bene pater electionis dicitur, pater fidei, pater piæ confessionis.

[1] Gen. XVII, 6. — [2] Psal. LXVII, 30.

CAPUT XI.

Præceptum circumcisionis Abrahæ datum quid significet; quidve etiam infantibus octavo die non circumcisis intentatum sit exitium? Saræ nomini una littera additur. Abraham in faciem cadit et ridet. Num idem dubitaverit? Ipsi pro Ismaële oranti annuit Dominus, ac filium ex Sarra promittit.

LXXVIII. Et quia ad perfectum vocatur, oraculum perfectionis accipit. « Circumcidatis, inquit, omne masculinum vestrum, et circumcidatis carnem vestram[1] : » Perfecta autem circumcisio spiritalis est. Denique et lectio hoc docet cum dicit : « Circumcidite duritiam cordis vestri[2]. » Et hic plerique ita accipiunt, ut sit : « Circumcidatis omne masculinum vestrum, » hoc est, mentem vestram; nihil est enim mente validius. Deinde quia masculinum etiam sanctum dicitur : « Omnis masculus adaperiens vulvam sanctus Domino vocabitur[3]. » Quid autem mente sanctius, quæ dat bonarum semina cogitationum, quibus aperit vulvam animæ conclusam pariendi sterilitate; ut possit illas invisibiles generationes edere utero illo videlicet spiritali, de quo dicit Esaïas : « In utero accepimus et parturivimus spiritum salutis?[4] » Circumcisio ergo cordis intelligibilis, circumcisio etiam carnis mandatur sensibilis. Illa in veritate, ista in signaculo. Gemina itaque circumcisio; quia et animi et corporis quæritur abstinentia. Denique Ægyptii quartodecimo anno

[1] Gen. XVII, 10, 11. — [2] Deut. X, 16. — [3] Exod. XIII, 12. — [4] Isaï. XVI, 18.

circumcidunt mares, et fœminæ apud eos eodem anno circumcidi feruntur; quod ab eo videlicet anno incipiat flagrare passio virilis, et fœminarum menstrua sumant exordia. Legis autem lator æternæ signaculum circumcisionis carnalis in solis maribus exigit, eo quod ad mixtionis usum vir muliere vehementior sit; et ideo ipsius impetum infringere voluit circumcisionis signaculo. Vel quia viri licito se errare credunt, si solo se abstineant adulterio: meretricios autem usus tanquam legi naturæ suppetere putant; cum præter conjugium nec viro liceat, nec fœminæ misceri alteri. Altiore autem interpretatione illud panditur, quod si mens purgata et circumcisa sit, exuta superfluis voluptatibus et cogitationibus restringit animam ad sui castimoniam, purisque sensibus infusam bonorum facit partuum generatricem.

LXXIX. Octavo autem die circumcidi puerum lex jubet, mystico utique præcepto, quia ipse est resurrectionis dies; dominica enim die resurrexit Dominus Jesus. Ergo si dies resurrectionis circumcisos nos et exutos inveniat delictorum superfluis, ab omni ablutos sorde, mundos a vitiis corporalibus, si hinc mundus exieris, mundus resurges. Circumcide igitur te non carne, sed vitio carnali. Et circumcide tuum non solum vernaculum, sed etiam pretio emptum. Si ad singula referas, vernaculi sunt motus naturales: pretio empti, ratione et doctrina acquisiti. Egent autem et illi et hi, tanquam virgulta, purgatione et incisione luxuriæ; ne evagentur ut sterilia sarmenta, et obumbrent inutilia fructuosis. Velut quædam omni vitio distenta multis incassum laborat: [ita cavendum ne etiam nostra mens pluribus occupata (59), non solum bonos ingeneret partus, sed etiam inutilibus plerisque degeneret; simul ut vitis putata non facile sylvescat, dissolvatur cito, sed posteritati reservetur. Nam et ingeniosi multa pariunt,

quæ utile est circumcidere, et qui doctrinam diligentia asseculi sunt, videre in se debent inscientiam.] Mysterii autem ratio dilucida. Vernaculi enim Judæi, pretio empti sunt gentes quæ crediderunt; quia pretio sanguinis Christi redempta est Ecclesia. Ergo et Judæus et Græcus, et quicumque crediderit, debet scire se circumcidere a peccatis, ut possit salvus fieri: et domesticus, et alienigena, et justus, et peccator circumcidatur remissione peccatorum, ut peccatum non operetur amplius; quia nemo ascendit in regnum cœlorum, nisi per sacramentum baptismatis. Nec proderit superioris justitia temporis, si in fine vitæ justitiam dereliquerit. Ideo Paulus ait: « Pretio empti estis, » nolite fieri servi hominum. » Sunt enim contraria; quia servitus peccato contrahitur, et pretio peccatum remittitur.

LXXX. Hæc igitur simplici expositione abundare ad intellectum opinamur. Ideoque nec cubos geometricæ, nec tetragonum numerum philosophiæ, confessionem, ut aiunt, pythagoricam, nec semper virgines, ut appellant, hebdomadis numeros cura discutimus inani, nec mundum radio formamus, nec cœlum in pulvere quærimus, nec intra angustos abacos orbem concludimus: sed vera aperimus mysteria, unam salutem esse Christi resurrectionem. Complantemur ergo similitudini mortis ejus, ut mereamur resurrectionis consortium. Et vetus homo noster simul sit confixus cruci, ut corpus destruatur peccati.

LXXXI. Egregie autem infantiæ in primis vagitibus circumcidi mares lex jubet, etiam vernaculos; quia sicut ab infantia peccatum, ita ab infantia circumcisio. Nullum tempus vacuum debet esse tutelæ, quia nullum est culpæ vacuum. Et infans revocandus a peccato est; ne idololatriæ polluatur contagio, et ne adorare assuescat idolum, et

* 1 Cor. VI, 20, et VII, 23.

exosculari simulacrum, parentis violare nidum (60), pietatem lædere. Simul ne quisquam infletur, quod sibi justus videatur, ætatis maturioris processu Abraham circumcidi jubetur. Nec senex ergo proselytus, nec infans vernaculus excipitur; quia omnis ætas peccato obnoxia, et ideo omnis ætas sacramento idonea.

LXXII. « Et erit, inquit, testamentum meum in carne » vestra [1]. » Forsitan referatur hoc loco, quomodo spiritalem dicis circumcisionem, cum oraculum dicat : « Erit testa- » mentum circumcisionis in carne vestra. » Quasi vero animæ solius, et non passionum corporis exigatur temperantia. Nam et visus, et auditus, et odoris, et gustus, et tactus, et vocis ipsius quæritur quædam castimonia; quia et visus procacior habet crimen, et ideo scriptum est : « Noli in- » tendere fallaci mulieri, neque capiaris oculis, neque abri- » piaris palpebris [2]. » Et in ipso auditu crimen est si seducat te meretrix, et multo blandimento sermonis et laqueis labiorum suorum te alliget. Et in ipso tactu crimen est, ideo tibi dicitur : « Ne multus fueris ad alienam, neque » continueris amplexibus non tuam [3]. » Et in voce culpa est. Laqueus enim fortissimus est homini sua labia, et abducitur a labiis sui oris. Et mel ipsum noli multum edere, ne evomas. Oportet ergo ut omnium sensuum acuta sit moderatio; ne aut impetus in vitium trahat, aut nimietas lædat, aut mora offensioni sit.

LXXIII. Non otiose autem, nec superflue plerique hoc qui sequitur loco moveri videntur. Ecquid ita dixerit Dominus : « Quoniam qui non fuerit circumcisus masculus, et qui non circumciderit carnem præputii sui octavo die, » interibit anima illa de genere suo; quia testamentum » meum interrupit [4]. » Grave enim putatur quod infanti octo dierum negligentia parentum fraudi esset futura, ita

[1] Gen. XVII, 13. — [2] Prov. V, 2. — [3] Ibid. 20. — [4] Gen. XVII, 14.

ut interiret anima ejus; cum ipsa lex etiam homicidæ (qui tamen non voluntarium facinus necandi hominis impleverit) civitates præscripserit, ad quas confugiendo mereatur sanguinis impunitatem [1]. Quomodo ergo aut illic ratio habetur fortuitæ necis : aut hic ratio infantiæ non habetur, in qua crimen non potuit esse aut dissimulationis, aut voluntatis; nisi forte putent aliqui, quia in morte filii gravius puniuntur parentes? Sed injustum putatur ut culpa nocentum inferatur pœna innocenti, vel propter pœnam nocentis innocens puniatur, aut fiat consors supplicii, qui dispar est merito. Unde aliqui putant quod de parente dicat exterminando, quod ejus intereat anima, non parvuli. Sed valde ambiguum est; licet suffragetur huic assertioni quod ait : « Quia testamentum meum interrupit. Itaque hoc ad intelligentem magis, quam ad infantem referendum videtur. Alii graviora parentibus vel silentio minitantem putant Dominum Deum, quo plus timeant majores, quando nec infanti parcitur.

LXXXIV. Mihi autem satis liquido patet dictum de uniuscujusque mente. Diximus enim masculi nomine mentem significari, quod sit validus mentis vigor, et animam in sui copulam trahat, sitque vehementior tanquam sexu potior, et virili validitate. Ergo hæc ratio est, quod omnis mens, quæ non fuerit circumcisa a superfluis corporalibus, et purgata solemni munere, ut exuat se passionibus et vitiis, interibit. Non caro, inquit, interibit, non homo : sed anima illa interibit, quia potuit salva fieri, si habuisset purgationem. Nuda autem præsidii, et incircumcisi cordis colluvione infirmior salutem generis sui non potuit servare. Omne autem genus videtur immortale, ut homo genus est (61), ut ullus species est. Homo semper dicitur, ullus non semper, imo non deficit ullus. Deficit qui fidem non ha-

[1] Josuë. xx, 2, 3.

bet, persona deficit unius, conditio vel nomen hominum non deficit. Ex diuturno igitur et innoxio in id, quod temporale est et noxium peccator deducitur, qui mentis suæ ascribere debet infantiæ, quod incautus fuit et intemperans, vel remissionem peccatorum non acquisivit : « Nisi enim » quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest » introire in regnum Dei [1]. » Utique nullum excipit, non infantem, non aliqua præventum necessitate. Habeant tamen illam opertam pœnarum immunitatem, nescio an habeant regni honorem (62).

LXXXV. Saræ quoque una additur littera, hoc est, R, ut vocaretur Sarra. Quod utique par est, ut in superioribus, non unius adjectione pensari litteræ. Non enim munus Deo est una littera, sed virtus litteræ, quæ exprimit muneris divini gratiam. Sarra enim dicitur ἀρχὴ ἐμὴ, hoc est, potestas mea, vel principatus mei initium, vel regis. Sara græce dicitur ἄρχουσα, latine quæ regat. Illa mortalis (63), ista immortalis : illa specialis, ista generalis. Est namque in me prudentia, in me castimonia, in me virtus, in me justitia, me solum regunt, et mihi dominantur, et sunt mortales. Moriente enim me, solvuntur et moriuntur etiam illa. Quæ autem prudentia generaliter dicitur, quæ castimonia, quæ fortitudo, cæteræque virtutes principales, sed generaliter principales, et reginæ quædam immortales, in his potestas est, immortale illud principale, sicut est regina Ecclesia quæ non me unum, sed universos regat. Ergo speciem in genus, partem in universitatem, corruptibilitatem in incorruptibilitatem conversam videmus : quæ omnia Ecclesiæ convenire certum est. Non enim specialis hæc, sed generalis ratio est, nec partis, sed universitatis salus. Ideoque his præcedentibus cum unumquemque prudentia sua ad hanc principalem et diffusam per omnes salutem de

[1] Joan. III, 5. — [2] Gen. XVII, 15.

duxerit, in qua fons sapientiæ justitiæque est, requiritur generatio, et ille perfectæ partus jucunditatis, cujus nomen est Isaac. Nulla enim melior est voluptas, quam emendatæ gratia conscientiæ. Hinc Epicurei traxerunt summum bonum voluptatem esse, sed eam corporis magis inquinamento, quam sobrietate mentis æstimaverunt.

LXXXVI. Quid est autem quod ait : « Et cecidit in fa» ciem Abraham, et risit [1] ? » Et hic reverentia significatur, quod timuit Deum velut libero risu lædere, quamvis risus lætitiam declararet viri justi, qui tantis gratulabatur promissis. Non enim dubitantis hic risus, sed credentis fuit. Simul quia cadunt ante Deum omnia, et mutantur et transeunt, sola illa immutabilis stat semper substantia. Aut fortasse et in hoc mysterio prophetavit Abraham Dominum Jesum; quod per susceptionem dominici corporis et resurrectionem tanti complenda oraculi gratia foret. Adorat igitur non elementum terræ, de quo dictum est : « Et ado» rate scabellum ejus, quoniam sanctum est [2]. » Ubi enim corpus, ibi et aquilæ quæ adoraverunt versantem in corpore.

LXXXVII. « Et dixit, inquit, in corde suo : Si centum » annorum nascetur filius, et si Sarra nonaginta annorum » pariet [3] ? » Græcus ἐν τῇ διανοίᾳ posuit, ut possimus æstimare quia cordi suo quasi alternanti secum dixerit : Si centenario nascetur filius, et nonagenaria pariet ? Hoc est, ætas generandi præteriit, sed Deo omnia sunt possibilia; et ideo facile etiam istud, ut senibus revocet juventutis annos, vires refundat, sterilibus det fœcunditatem.

LXXXVIII. Nec illud prætereundum, quod promissa sibi generatione legitima respondit Abraham Deo : « Is» maël vivat hic in conspectu tuo [4]. » Justi est etiam pro peccatoribus intervenire; et ideo vel hoc credant Judæi,

[1] Gen. XVII, 17. — [2] Psal. XCVIII, 5. — [3] Gen. XVII, 17. — [4] Ibid.

quia et pro ipsis intervenit, si tamen credant. Hoc est enim vivere in conspectu Dei, digna Dei Verbo negotia gerere; oculi enim Domini super justos.

LXXXIX. Unde et Dominus ait : « Etiam. Ecce Sarra » uxor tua pariet tibi filium... De Ismaël autem exaudivi » te [1]. » Etiam cum dicit, confirmat promissa; confirmativum etenim verbum est. Et ideo prius generationem Ecclesiæ confirmat futuram; ut verum cognosceret Propheta quod de Ismaël se audisse dixit Deus, providens quia cæcitas Israël ex parte haberet contingere, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israël salvus fieret. Itaque sicut testamenta hominum prius hæredem ferunt, postea legatum exprimunt, melioribus hæreditatem, inferioribus legata : ita in Domini testamento, unde et nos hunc morem accepimus, hæres scribitur natura bonus, nobilis, legitimo creatus conjugio; legato donatur inferior.

XC. Promittitur autem generatio sequenti anno, ut advertas quam generationem polliceatur Dominus, hoc est, non illam uteri corporalis Sarræ [2], sed istum partum Ecclesiæ, qui esset futurus. Denique et infra ait : « Revertar » ad te in futurum, et erit Sarræ filius [3]. » In quo utrumque possumus accipere, et hunc conventum Ecclesiæ, et fidelium resurrectionem.

XCI. Tertiodecimo quoque anno quod circumciditur Ismaël, ratio evidens; quia is qui incipere habet uti cognitione fœminæ, ante debet recidere in se ardorem libidinis, ut a superfluis abstineat commixtionibus, conjunctioni tantum se legitimæ reservet.

XCII. Mentem quoque sapientis hospitalem esse decet; ut etiam aliis impertiat sui gratiam, et prudentiæ suæ fructum aliis quoque dividat, atque ita bonis epulentur doc-

[1] Gen. XVII, 19, 20. — [2] Ibid. 21. — [3] Id. XVIII, 10.

trinæ cibis, epulumque ejus exhibeat desiderantibus.

XCIII. Tum præterea nesciat nisi secundum naturam vivere, in cujus instituto et ordine Dei lex est. Nulli se transversariæ cupiditati miscere noverit, solius sapientiæ præoptet copulam. Mandatis Dei sæculi istius gloriam, et quamdam præsentis laudis hæreditatem præferre nesciat; atque ut altaribus Domini suas immolet utilitates, ita judicii ignem non excipiat, neque reformidet; sed magis etiam ut alios eripiat, elaboret.

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI QUARTI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 35.

Centrum, græce κέντρον, id est, stimulus, vel spiculum. Vide infra lib. v, cap. 10, pag. 188. *Quid etiam turturis centrum et hoc mortuæ?*

ANNOTATIO (2) pag. 38.

Undenam interpretationem hanc sumpserit Ambrosius non facile dictu est; fatendum tamen eam haud immerito improbari. Neque enim hebrææ voces ullam habent affinitatem. Sanctus Hieronymus aliam ejusdem nominis significationem ex Philone refert de Nom. Hebr. *Amalec*, inquit, *populus lambens*, vel *lingens*. Tertiam præterea explicationem in fine Bibliorum Roberti Stephani reperies, ubi *Amalec* ex Hebræo et Syro exponitur, *populus percutiens.*

ANNOTATIO (3) pag. 57.

Scena locus est ramis arborum tectus. Virg. Æneid. lib. 1, sic habet :

. . . . *Tum sylvis scena coruscis*
Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra.

ANNOTATIO (4) pag. 59.

Cognitio hic idem est ac sententia et judicium, quemadmodum cognitor judex est, et cognoscere, judicare.

ANNOTATIO (5) pag. 68.

Catadupa, sunt Nili cataractæ, de quibus Cicero loquitur in Somnio Scipionis.

ANNOTATIO (6) pag. 77.

Quæ sequuntur græca verba, ita confuse scribuntur, ut a nemine eorum, quos consuluimus, legi potuerint. Subodoramur tamen per hæc nonnihil de divisione cœli a circulo horizonte signata indicari.

ANNOTATIO (7) ibid.

Hic significari Angelos clare ostenditur ex Ambrosio, lib. I, de Interpretatione c. 9. Eadem metaphora usum reperies beatum Job, XXVIII, 21. Videsis glossam interl. ad istum locum.

ANNOTATIO (8) pag. 104.

Putris gleba, id est, solubilis, ut Virg. Georg. lib. I :
. . . . *Et zephyro putris se gleba resolvit.*
Occatio autem, comminutio glebarum.

ANNOTATIO (9) pag. 120.

Pueri rusticorum, hoc est, rustici. Ea loquendi forma petita est a Græcis, apud quos παῖδες φιλόσοφων idem sonat ac φιλόσοφοι : imo et apud Hebræos *filius hominis* pro homine sæpe in Veteri Testamento ponitur, et alia hujusmodi extant bene multa.

ANNOTATIO (10) pag. 134.

Anterior bruchus, id est, forte, ramus, unde facta vox italica *broncho*, et gallica *branche*. Vide Aldovrandum Dendrologiæ lib. 1; Ambrosius vero superiori capite, num. 67, per hanc vocem arbustum aliquod sterile videtur indicare.

ANNOTATIO (11) pag. 140.

Ad perfunctionem bonorum, id est, ad fruitionem S. Basilius, εἰς ἀπολαυσιν τοῖς δικαίοις. Hoc verbo non semel utitur Ambrosius.

ANNOTATIO (12) pag. 157.

Ampotis græce ἄμπωτις, id est, undarum reciprocatio.

ANNOTATIO (13) pag. 179.

Chelæ, in cancris quasi forcipes sunt, aut quidam digiti, quibus obvia arripiunt.

ANNOTATIO (14) ibid.

Diptychum vocat utrumque latus testæ ostreorum, quod more libri claudatur atque aperiatur, a particula δις et verbo πτύσσω, id est, plicare; seu διπτυχα, id est, *duplices tabulæ.*

ANNOTATIO (15) pag. 197.

Enchoria, græce ἐγχώρια aves indigenæ et nostrates.

ANNOTATIO (16) pag. 202.

Depositi, id est, desperati, juxta illud Virgilii Æneid. lib. XII.

Ille, ut depositi proferret fata parentis.

ANNOTATIO (17) pag. 234.

Φλόμος, latine verbascum.

ANNOTATIO (18) ibid.

Pia avis, id est, ciconia, de qua laudabiliter loquitur supra, lib. V, c. XVI, num. 54, pag. 202.

ANNOTATIO (19) pag. 238.

Epilogo, id est, querela; eo quod oratores querelas maxime in epilogo et fine orationis adhibeant, ut judices flectant ad misericordiam.

ANNOTATIO (20) pag. 240.

Dictamnum, græce δίκταμνον, herba est quæ præcipue in Creta nascitur. Alio nomine dicitur pulegium et hortense gingiber.

ANNOTATIO (21) pag. 242.

Ancylæ, suffragines seu curvaturæ cubiti vel cruris.

ANNOTATIO (22) pag. 270.

Viscera interdum, carnes sunt, quomodo sumuntur apud Virgilium Æneid. lib. 1, in hoc versu :

Tergora diripiunt costis, et viscera nudant.

At hoc loco videtur ea vox pellem signare.

ANNOTATIO (23) pag. 277.

Ambrosius etiam infra c. XIII, et alibi hunc librum tribuit Salomoni juxta temporis sui opinionem ; sed *pseudepigraphum* eum esse postea docuit Hieronymus, et a nonnullis scriptorum veterum Judæo Philoni, puta antiquiori, ascribi. Unde Cassiodorus Sen. divin. litt. c. V. *Hieronymus*, inquit, *asserit Sapientiæ librum non a Salomone, ut usus habet, sed a Philone doctissimo quodam Judæo fuisse conscriptum, quem pseudographum prænotavit, propterea quod usurpationem nominis portat alterius.* Putavit aliquando Augustinus eumdem librum ab Jesu Sirach scriptum fuisse, sed doctior postmodum

factus incerti auctoris esse pronuntiavit. Vide librum II, c. IV. Retractationum et librum II, c. VIII, de Doctrina christiana, Speculum ac notas ibi in ultima editione subjectas. Communior ævi nostri scriptorum sententia est opus illud a pio ac erudito viro prodiisse, qui proinde divini hujus libri collector, Salomon vero genuinus auctor dici debeat.

ANNOTATIO (24) pag. 281.

Hanc fuisse Catholicorum quorumdam opinionem, ut paradisum et quæ de serpentis atque Evæ colloquio in Genesi leguntur, solo sensu allegorico interpretarentur, Augustinus, lib. VIII, c. I, et seq. de Gen. ad litt. auctor est. Unde non mirum si optionem hanc faciat Ambrosius. Eam tamen sic intellige ut veritatem prævaricationis primorum parentum, ac peccati originalis sartum tectum velit. Id ipsemet cum ultimis hujus capitis verbis aperte docet, tum aliis ejusdem libri locis, et iis maxime, quos ad astruendum peccatum originale Augustinus adhibet, manifestum est.

ANNOTATIO (25) pag. 344.

Ex his colligere sibi videntur quidam recentiores Ambrosii fuisse opinionem mortuum Moysem non esse; tamen si verba ejus, licet paulo obscuriora perpendantur attentius, animadvertes illum ibi Philonis sententiam exprimere voluisse, quem quidem de Moysis morte sensu spiritali disseruisse constat, de litterali non ita sollicitum.

ANNOTATIO (26) pag. 368.

Non moveat quod locum hunc nomine Jeremiæ citatum non nisi in Prophetia Baruch reperire sit. Ita enim ultimum hunc laudatum esse apud plurimos constat, quod is esset Jeremiæ convictor ac notarius.

ANNOTATIO (27) pag. 378.

A nobis impetrare non possumus, ut hujus operis divisionem ab Ambrosio profectam arbitremur. Malumus illam tribuere sciolo cuipiam, qui cum pleraque omnia, de quibus apud Philonem libris duobus agitur, in hoc tractatu contineri adverteret, eum quoque bifariam dividendum esse judicavit : sed adeo præpostere illud præstitit, ut ibi posuerit secundi libri initium, ubi ne caput quidem incipere oporteret. Longe sane commodius ab eo loco, ubi vir sanctus ad agendum de secundo sacrificii Caïni vitio aggreditur, initium duceret secundus liber. Cum autem divisio illa, etsi absurda, ab antiquissimi ævi manuscriptis ad editionum tempora pervenerit, nos quoque eam, ne qua in citationibus confusio oriatur, censuimus esse retinendam.

ANNOTATIO (28) pag. 439.

Mss. Corb. et Vat. *quia alpha est ad similitudinem*, etc. Hinc nobis videtur a vero non abhorrere aliquid prius de

primo numero fuisse dictum, quo postea sublato non minimum obscuritatis toti huic loco subortum est.

ANNOTATIO (29) pag. 452.

Id est, commentariis cœlestibus, sive ut paulo ante dixerat, *libro vitæ.*

ANNOTATIO (30) pag. 479.

Lacunis frequentioribus et manifestioribus interscinditur hic liber, quam ut de temporis in eumdem injuria queri, vel incredibilem scriptorum oscitantiam accusare non liceat. Enimvero ut hic ejusmodi omissionum, omnia exempla non proferamus, evidentem sane ac enormem ἀνακολουθίαν ibi deprehendere est. Quæ hic, amabo, sensus cohærentia et consecutio? Sed planum fiet caput ab initio perlegenti, non modo illum e Genesi versum : *Verumtamen carnem in sanguine animæ non comedetis*, Gen. IX, 5, prætermissum esse : at ea quoque desiderari omnia, quibus hæc eadem verba sanctus Doctor explicuerat, et unde collegerat in hunc modum : *Ideo in principio*, etc. Constat igitur Ambrosianum hoc opus mutilum esse ; nec proinde mirum, si quæ inde non semel laudavit Augustinus, illic jam amplius non reperiantur.

ANNOTATIO (31) pag. 489.

Manifesta est hoc loco lacuna, sed cui nec manuscripti nec editi mederi queant. Putamus tamen eam non male

suppleri posse addita vocula *primum*, quam nihilominus inducere in textum ausi non sumus.

ANNOTATIO (32) pag. 501.

De titulo hujus libri ita legis, *Abraham libri hujus titulus est.* Quibus e vocibus gemina potest nasci dubitatio. Primum enim cur Ambrosius, *libri hujus*, dixit, *non librorum?* Dividitur certe commentatio hæc in duos libros; et divisionem aliquam necessariam esse tum magnum illud utriusque discrimen clare loquitur, tum sanctus ipse Auctor, qui primis eorumdem librorum capitibus lucubrationem suam se partiturum, atque adeo id sibi jam ab initio primi fuisse propositum satis declarat. Quapropter nobis persuaderetur haud invitis illud operis libro unico ab Ambrosio comprehensum, partibus vero duabus: at illas secutis temporibus librorum vocabulo ab iis, qui summopere easdem inter se discrepare animadverterunt, fuisse inscriptas. Etenim liber primus a Jona Aurelianensium episcopo, qui sub Carolo Calvo imperatore floruit, in lib. II de Institut. laïcali haud semel nominatur; et apud Hugonem de Sancto Victore citatus reperitur liber secundus. Alteram autem circa titulum difficultatem movet quod Gratianus ac B. Thomas, aliique nonnulli quæ testimonia ex hoc tractatu depromunt, ea *in libro de Patriachis* extare dicunt. Sed a fide neutiquam abhorret auctores illos in excerptis ac libris suis SS. Patrum opera eo titulo qui tunc temporis usitatior erat, laudare solitos. Quamobrem diu antea hanc memorato operi factam inscriptionem jure dixeris. Et forte non alius huic rei locum dederit, quam Cassiodorus. Cum enim ita loquitur: *Item sanctus Ambrosius de Patriar-*

chis septem libros edidit, qui multa loca Veteris Testamenti factis quæstionibus suaviter enodavit, de Instit. div. lect., c. 1, dubium non est quin inter alios libros de Patriarchis tractatum quoque de Abraham complexus fuerit. Nec illud cuiquam absurdum videri debet, quando revera sanctus Doctor de præcipuis Patriarchis commentationes elucubraverit, quas ipsemet initio libri *de Joseph* recenset, atque inter se comparat. Ut ut sit, dubitare potest nemo huic ipsi de quo loquimur, operi titulum *de Abraham* inditum ab Ambrosio fuisse, cujus etiam rei ratio hæc ab ipso redditur : *Quoniam*, inquit, *per ordinem hujus quoque Patriarchæ gesta considerare animum subiit.* Quibus sane verbis operis summa quasi oculis subjicitur. Quorcirca illud non alio, quam de Abraham in mss. inscriptum titulo reperire est.

Primum librum constat e sermonibus compositum esse, quos sanctus Præsul ad Catechumenos qui jam nomen dederant ad baptismum et competentes erant, habuerat. Hos potissimum ipse per se docere consueverat; et quod ore tradidisset, postmodum in libros redigere. Id autem eo facere instituerat, sive quo illorum postulatis morem gereret, sive quod ipse sponte sua eisdem prospiceret, ne quæ pretiosis illis baptismi sui temporibus audierant promiserantque, sibi unquam excidere ex memoria paterentur, ac simul ut in utilitatis consortium alii quoque admitterentur Christiani. Non ita quidem manifestum est librum secundum ex similibus constare concionibus : verum cum huic rei nihil sit quod videamus repugnare, de hoc etiam libro idem judicium atque de primo ferre non immerito possumus.

ANNOTATIO (33) pag. 503.

Imprudentem cepisse, hoc est, decepisse.

ANNOTATIO (34) pag. 506.

Ita interpretare ac si diceretur : Quæ ob divitias insolescens conjugalis necessitudinis seu conjunctionis leges recuset observare.

ANNOTATIO (35) pag. 510.

Subobscura locutio, quam tamen idem hic valere existimamus, ac felices sive commodæ, ut sit sensus : Non sat commodæ sunt in divisione hujusmodi possessiones ; quia minuitur meritum utiliorum, quod sint minus amœnæ, et amœniorum, quod sint minus utiles.

ANNOTATIO (36) ibid.

Actor agri, idem est ac rusticus œconomus. Inferius autem *Vocalis* dicitur vel qui scite canit, vel moderandæ vocis pronuntiationisque magister, quem etiam phonascum vocitabant.

ANNOTATIO (37) pag. 515.

Nonnulli occasionem ex his verbis arripuerunt, ut Ambrosium perperam de adulterio sensisse calumniarentur. Atqui certum est S. Doctorem constanter docuisse prohibitum fuisse adulterium lege naturali, eamque legem a nemine ignorari (puta invincibiliter) unquam potuisse. Id quidem tum ex aliis ipsius operibus cognoscere est, tum ex hoc ipso libro liquido constat. Etenim ubi narrat quem-

admodum Pharao Saram, quam in palatium abductam uxorem ducere cogitabat, postquam conjugatam esse cognovit, Abrahamo restituit, ita loquitur : *Etsi natura ferus ac barbarus tamen significat... et adulterii crimen sibi esse cavendum. Qui prætendit ignorantiam, condemnat intemperantiam. Nec mirum si barbarus jus novit naturæ.... Ita major lex naturæ, quam legum præscriptio est.* Neque vero putandum est hæc de solo adulterio quo uxor aliena polluitur esse intelligenda. Nam præterquam quod generalia verba sunt, proindeque ad unam adulterii speciem non restringenda, vir sanctus hoc ipso capite asserit *quod mulieri non licet, viro non licere;* et in capite septimo ait : *Omnes viri mulierisque concubitus nulla legitimi matrimonii sorte celebratos habere suam culpam.* Itaque dicendum existimamus eum ideo scripsisse adulterium ante latam Moysis legem non visum fuisse interdictum, ut significaret illis temporibus eam circa adulterium ignorantiam extitisse, quæ etsi non omnino culpam tolleret, haud mediocriter tamen illam minueret, id est, vincibilem ignorantiam. Nemo enim negaverit istam in jure naturali posse inveniri, et excusare, ut aiunt celebriores theologi, sin minus a toto, saltem a tanto; eamque esse de qua scriptum sit apud Luc. XII, 48. *Qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis.* Et hoc sufficiebat cum ad excusandum Abrahamum apud eos, quos alloquebatur, qui eadem perpetraverant ante suam ad fidem conversionem; tum ad eosdem ab hujusmodi crimine in posterum revocandos, cum jam ipsis nulla de ignorantia suppeteret excusatio. Hanc autem responsionem eo magis admittendam remur, quod Ambrosius infra num. 27, hanc Patriarchæ actionem Deo minus probatam esse testetur, ac lib. de Paradiso, c. XIII, n. 65, atque alibi de eadem tanquam de vero peccato loquatur.

Cæterum dici etiam potest S. Doctorem adulterii nomine nihil aliud intellexisse quam polygamiam; eaque usum verbi duritie, ut efficacius catechumenos absterreret a pellicatu. Nec vero mirum si paulo vehementior hac in re fuerit Ambrosius, quando de tertiis nuptiis quas divina ac naturali lege nunquam non licitas fuisse constat, Basilius, Ep. I, ad Amph., c. IV, dixerit eas *polygamiam* appellari, vel potius *castigatam fornicationem*. Ipse quoque Tertullianus, lib. de Monog., c. VI. Abrahami polygamiam defendens, eam tamen *ancillæ concubinatum* vocat : quo etiam sensu Leo Magnus, Ep. ad Rust., c. IV. Agar Abrahæ concubinam dicit, id est, secundariam uxorem. Quinimo Judæi Josephus, lib. I, Antiq., c. XIV et XVIII, ac Philo lib. *Quod Deus sit immut.* licet Patriarcharum suorum ubique observantissimi, non alio tamen modo appellant secundarias eorum uxores quam concubinas, et filios ex illis procreatos, quam nothos ac illegitimos, quod non multo levius esse putaveris, quam dicere hujusmodi conjugium adulterium esse *quod nondum interdictum videbatur*.

ANNOTATIO (38) pag. 521.

Docet Vulgata nomen uxoris Abrahæ ita mutatum, ut ex Saraï vocata fuerit Sara. LXX vero Interpretes ex Sara, quo nomine prius nuncupabatur, Sarram nominatam tradunt, quibus manuscripti concinentes hoc nomen fere non aliter Scriptum exhibent.

ANNOTATIO (39) pag. 523.

Ibi ellipsim verbi, *coneris*, vel alterius hujusmodi, vel forte etiam librariorum peccatum esse dicendum est.

ANNOTATIO (40) pag. 526.

Legendum res ipsa clamat, humanitatis officium commendari humilitate.

ANNOTATIO (41) pag. 534.

Hic verbum *quæstionibus* idem sonat ac *cruciatibus* seu *tormentis;* quæ ideo *quæstiones* dicuntur, quia in causis capitalibus per ea veritas quæri solet.

ANNOTATIO (42) pag. 541.

Captiose, id est, ut notat glossa decreti, *caute;* nimirum ne videatur Ambrosius docuisse Abraham simulate aut mendaciter locutum. Fuere siquidem, qui nihil aliud his Doctoris nostri verbis significari contenderent, nisi S. Patriarcham mentitum esse, quod contra mentem dissimulandi causa sit locutus : prophetasse autem, quod verum dixerit licet nesciens. His Melchior Canus lib. II, de Loc. Theol. cap. IV, subscribit. Nec tamen putes hinc Abrahæ pietati quidquam detrahi; cum veterum Patrum usque ad Augustini tempora communis ferme opinio fuerit boni alicujus, vel officii ergo mentiri peccatum non esse. Verum sententiam hanc funditus evertit Augustinus, cui omnes postea suffragati sunt. Tamen Ambrosium in prima non fuisse opinione haud illibenter credimus; tum quia id satis indicat Augustinus Epist. LXXXII, tum quia Sanctus ipse noster omne simulationis ac mendacii genus proscribit lib. VII, in cap. XII, Lucæ et lib. III Offic. cap. IX, atque

alibi. Unde etiam B. Th. 2. 2., q. III, art. I, docet Ambrosium isthic mysterium et prophetiam agnoscere, non mendacium, aut simulationem.

ANNOTATIO (43) pag. 549.

Pro his Evangelii verbis, *Domine, neque in quo haurias, habes;* legerat sanctus Doctor : *Domine, neque in quo hauriam, habeo.* Quod tamen in Bibliis nullis reperire est.

ANNOTATIO (44) ibid.

Viriæ idem significant atque annuli, ut ex sequentibus colligere est.

ANNOTATIO (45) pag. 554.

Abrahæ nomen videtur Ambrosius deduxisse a voce Abram, qua transitus significatur; aut potius respexisse ad cap. XIV, n. 13, ubi secundum LXX Abraham transitor dicitur. Vide Nobilium in eumdem locum.

ANNOTATIO (46) ibid.

Censione, id est, censura, ac moderatione.

ANNOTATIO (47) ibid.

Idem significat prolativum atque extensivum. Vox enim,

domus, a simplici significatione ad figuratam et metaphoricam extenditur.

ANNOTATIO (48) pag. 557.

Locus obscurus et forte corruptus; cui tamen lucem aliquam afferre potest Philo, lib. de *Migratione Abrahæ*, ubi tradit quinario numero quo sensus corporei significantur, perfectionem, quæ septuagesimo adumbratur, inflecti ac debilitari.

ANNOTATIO (49) pag. 558.

Cum hoc in Scriptura nusquam reperiatur, verisimile est allusisse S. Ambrosium ad Gen. XII, 5, ubi ex superioribus intelligimus eum legisse, *et omnem animam, quam possidebat.*

ANNOTATIO (50) pag. 559.

Facile crediderim sanctum Doctorem primum græcis characteribus exarasse, στοιχείων δρόμῳ, id est, planetarum cursu. Στοιχεῖον enim pro sole ac luna sumi eruditissimus Cangius in Gloss. med. lat. ad verbum, *elementum*, docet. Nec forte absurdum fuerit eamdem vocem pro reliquis etiam planetis usurpare; ut æque pateat ac *elementum*, quo vocabulo eosdem planetas significari laudatus Cangius auctor est, quem consule. Sed si lubeat dictionem, *domus*, vel *domo* retinere, id etiam licebit sensu nihil mutato,

cum *planetarum domus* sit astrologis usitata locutio. Confer hunc locum cum lib. Hexaëm., cap. IV.

ANNOTATIO (51) pag. 567.

Hic subintelligendum est verbum, *agnoscamus*, supra expressum.

ANNOTATIO (52) pag. 573.

Videtur hic aliqua transpositio esse, et quod *tertium* dicit dicendum potius *quartum;* et contra. Sed in hoc nihil nos manuscripti juvare possunt.

ANNOTATIO (53) pag. 582.

Apud Romanos legionis signum erat aquila, draco cohortis. Veget. libr. II, cap. XIII.

ANNOTATIO (54) pag. 584.

Est ibi ellipsis dictionum, *quæ sunt*, vel, *scilicet.* Vox enim *gignentia,* passive sumitur pro *genitis,* quemadmodum *vehens* dicitur a probatis auctoribus *is, qui vehitur.*

ANNOTATIO (55) pag. 585.

Hic agitur de dolore, quo Patriarcha ob fratris filium

captum atque abductum affectus erat. Porrò videtur ulcus aliquod in vocibus delitescere; ne igitur aptum sensum elicias, *si despici se*, in *despexisse*, aut *divinum favorem*, in *divino favore*, non mutaveris.

ANNOTATIO (56) pag. 588.

Domari injuriis hic non videtur aliud significare, quam domari labore ac verberibus.

ANNOTATIO (57) pag. 591.

Desiderabantur in edit. quæ sequuntur inter duos uncinos comprehensa, legebaturque locus hoc modo : *Virtutes sunt, quæ de te poscuntur.* Sed omissa primus exhibuit Gill. in variis lectionibus ad calcem suæ edit. auctoritate duorum codicum antiquissimæ manus, scilicet Dionysiani ac Sorbonici. Nos vero eadem in textum restituimus, freti mss. Corb. Long. Colb. et Maz., quorum primus octingentos annos æquat, aut superat. Et quidem Ambrosiana esse minime negabit, qui stylum, materiæ cognationem atque ordinem diligentius introspexerit. His adde quod nonnulla citantur a Bart. Urbinate in Milleloquio Ambrosiano ad vocem, *cœlum :* unde colligas hoc fragmenti in Italiæ quoque mss. quibus usus est, extitisse.

ANNOTATIO (58) pag. 593.

Superiora, supple, *animæ,* cujus ideo partes superiores esse dicit, facultatem cogitandi ac ratiocinandi, et fa-

cultatem sentiendi; quia his passiones, sive facultates irascendi et concupiscendi inferiores sunt, ac minus necessariæ. Sub διορατικῷ vero, id quod λογιστικόν dixerat, hoc loco comprehenditur.

ANNOTATIO (59) pag. 611.

Quæ hic habes a voce, *laborat*, ad vocem, *mysterii*, cum in editis deessent, nobis suggessere manuscripti omnes gallicani. Non obscurus quidem hic erat hiatus, qui non male suppletus videretur, si verbis superioribus *incassum laborat*, adderetur vox, *vitis*, vel quid simile.

ANNOTATIO (60) pag. 613.

Violare nidum, id est, torum, ut habes Job XXIX, 18. *In nidulo meo moriar*, pro, in lectulo meo.

ANNOTATIO (61) pag. 614.

Genus hic liberiori acceptione pro specie sumitur, sicut et species pro individuo. Quod autem legimus ullum non semper dici, et tamen ullum non deficere, si interpretamur, ut *ullus*, id est, aliquis, in primo membro hominem certum ac definitum significet, in secundo non item.

ANNOTATIO (62) pag. 615.

Cum supra, n. 79, dixerit affirmate, *quia nemo ascendit in regnum cœlorum, nisi per sacramentum baptismatis,*

non injuria quis suspicetur hæc et alia nonnulla, quæ pelagianismum sapiunt, ab hæretico aliquo fuisse intrusa. Quam etiam parum tota ultima hujus numeri pars primæ cohæreat, vel cæcus videat.

ANNOTATIO (63) pag. 615.

Rom. edit. *altercanti*. At cum aliis, atque omnibus manuscriptis retinenda vox *alternanti*, quæ ferme eodem sensu ponitur a Virg. Æneid. IV :

Hæc alternanti potior sententia visa est.

CONCORDANTIA

BIBLIOTHECÆ LATINÆ CUM GALLICA.

BIBLIOTHECA LATINA.	BIBLIOTHECA GALLICA.
Libri Hexaëmeron, p. 29.	Eorumdem fragmenta et analysis, tom. IX, p. 17-31.
Liber de Paradiso, p. 275.	Ejusdem fragmenta, tom. IX, p. 31-33.
Libri de Caïn et Abel, p. 339.	Eorumdem fragmenta et analysis, tom. IX, p. 33-38.
Liber de Noë et arca, p. 413.	Ejusdem fragmenta, tom. IX, p. 39-41.
Libri de Abraham, p. 501.	Eorumdem fragmenta et analysis, tom. IX, p. 41-55.

INDEX

TOMI QUINQUAGESIMI QUARTI.

HEXAEMERON.

LIBRI SEX.

LIBER I.

DE OPERE PRIMI DIEI.

LIBER II.

DE OPERE SECUNDI DIEI.

LIBER III.

DE OPERE TERTII DIEI.

LIBER IV.

DE OPERE QUARTI DIEI.

LIBER V.

DE OPERE QUINTI DIEI.

LIBER VI.

DE OPERE SEXTI DIEI.

DE PARADISO.

LIBER UNUS.

DE CAIN ET ABEL.

LIBRI DUO.

LIBER I.

LIBER II.

DE NOE ET ARCA

LIBER UNUS.

DE ABRAHAM.

LIBRI DUO.

LIBER I.

LIBER II.

EXPLICIT INDEX.